DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Direniş'in Kayıp Anlatısı

ALPTEKİN
DURSUNOĞLU

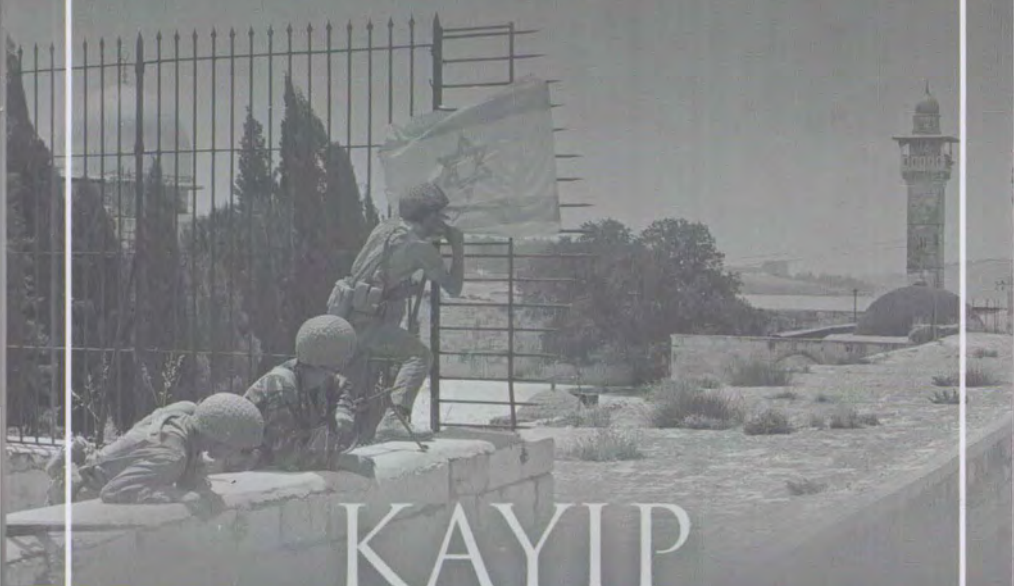

KAYIP DİRENİŞ

1914-1967

YDY

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Direniş'in Kayıp Anlatısı

KAYIP DİRENİŞ

1914-1967

YDY

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAYIP DİRENİŞ 1914-1967

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 43023

ISBN 978-625-7555-97-5
Baskı Tarihi: İstanbul, 2023

YDY (Yakın Doğu Yayınları): 1
Direniş'in Kayıp Anlatısı: 1

Yazar: Alptekin Dursunoğlu

Yayın Yönetmeni: Önder Türkeli

Editör: Ersan Güngör

Sayfa Düzeni: DBY Ajans

Kapak Tasarımı: Hasan Bozkurt

Satış ve Pazarlama: Mehmet Gürbüz

Baskı / Cilt:
Step Ajans Matbaacılık (Sertifika No:45522)
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar/İstanbul - Tel: 0212-4468846

Kütüphane Bilgi Kartı / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Alptekin Dursunoğlu ; Kayıp Direniş 1914-1967
ISBN 978-625-7555-97-5 Ebat: 13,5 x 21 cm, 600 s.
1. Osmanlı 2. II. Abdülhamid 3. Filistin 4. İsrail 5. Ortadoğu
6. Mustafa Kemal 7. Recep Tayyip Erdoğan

YDY
Önsöz Yayıncılık kuruluşudur.

Göztepe Mah. 2301. Sokak No: 21/2 Bağcılar / İstanbul
Tel: +90 212 534 30 16 • +90 533 427 94 98
www.onsozyayincilik.com.tr • bilgi@onsozyayincilik.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Alptekin Dursunoğlu

Direniş'in Kayıp Anlatısı

KAYIP DİRENİŞ

1914-1967

YDY
Yakın Doğu Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Önsöz 15

Katar 'istisnası' 17
Arap kamuoyunu Katar ve Suudi medyası şekillendiriyor 19
Direnişin anlatısı neden kayıp ve niçin anlatılmalı? 21
Neden 'Kayıp Direniş'? 21
Bu kitapta cevap bulacağınız sorular 23
Diğer iki ciltte neler olacak 24
Teşekkür 25
Yazımla ilgili detaylar 25

Giriş
Dış Müdahale Şartlarının Oluşmasında Yerlilerin Rolü 27

Şerif Hüseyin'den Tayyip Erdoğan'a 27
Şerif Hüseyin rolünün üç mirasçısı: Erdoğan, Saddam, Barzani 29
Edoğan, Sykes Picot'yu güncelleyerek ihya etti 30
Türkiye'nin ve Iraklı Sünnîlerin federalizmi keşfi 31
Ankara'nın Kürtlerle ve Sünnîlerle kurduğu oyun 31
Irak'ın bölünmesi için IŞİD katalizörü 33
Türkiye'nin 'Suriye'nin toprak bütünlüğü' macerası 38
"Sykes-Picot sınırları fiilen kaldırılmalı" 38
"Ilımlı muhaliflere katılın 'Kürt bölgesine' destek verelim" 39
Sınır değişikliği, sınırları değiştiren "Türkiye'nin beka meselesi" 40
Suriye devleti yıkılarak toprak bütünlüğü korunur mu? 41

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Trump'la mucize formül 41
Ankara, Amerikalıların 'yapı söküm stratejisine' talip oldu 44
2015 konjonktüründe yapı söküm stratejisi 46
Trump dönemi 'yapı söküm stratejisi' için uygun bir zemindi 46
Güvenli bölge kurarak toprak bütünlüğü korunur mu? 48
ABD'nin Kürt askerine değil, Kürt adacığına ihtiyacı var 49
Türkiye'nin Suriye'deki varlığı, Amerika'ya büyük hizmet 50
Halep'in kurtarılması neden bir dönüm noktası? 52
Birbirini besleyen karşıt taraflar dengesi 53
İlkel rafinerileri milyonluk füzelerle vurmanın hikmeti 55
Fırat'ın doğusunda denge nasıl bozulur? 56
"İdlib, köprüden önceki son çıkış" 57
Küçük çıkar hevesleri, büyük bölgesel felaketlere sebep oluyor 60
Şerif Hüseyin rolünün vahşi vârisi Saddam Hüseyin ve Kuveyt macerası 61
Şerif Hüseyin rolünün başarısız vârisi Mesud Barzani ve bağımsızlık macerası 63

1. Bölüm: 'Büyük Felaket'e Davet

Topraktan önce zihinler işgal edildi 67
Irak 72
Yabancı hâkimiyetine ilk direniş: '1920 Devrimi' 72
1920 Devrimi neden başarısız oldu? 75
Suriye 79
Arap milliyetçiliğinin doğduğu yerde yabancılarla uyumlu milliyetçilik 79
Kazanılan değil, verilen bağımsızlık 82
Ürdün, Lübnan ve İsrail'in icadı, Mısır'ın bağımsızlığı 84

2. Bölüm: Siyonist Tarih Yazıcılığı ve 'Yahudi Halkının İcadı'

Siyonist hareketin doğuşu 91
Dinden ırk icadı 94
Siyonizmin iddiaları 95
Siyonist hezeyanlara cevabı açık sorular 96
Yahudi tarihçiliği ve Siyonist tarih kurgusu 100
Siyonizmin gıdası antisemitizm 109

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. Bölüm: Siyonist Hareketin Kuruluşu, II. Abdülhamid'in Siyonistlerle İlişkileri

Büyük felaketi hazırlayan şartlar 111
Abdulhamid'in Yahudilere yurt verme girişimi 113
II. Abdülhamid'le Thodor Herzl'in ilk teması 114
Herzl'in II. Abdülhamid'le yüz yüze görüşmeleri 116
Abdülhamid'in Siyonist liderlerle ilişkisine dair masallar ve gerçekler ... 120
Çarpıtılan gerçekler 120
Gizlenen gerçekler 122
Yalanlar 122
Filistin'e Yahudi göçü ve toprak satışı meselesi 124
Filistin'de Siyonistlere kim toprak sattı? 126
Rothschild ailesi Filistin'deki ilk araziyi Abdülhamid döneminde aldı 127
Osmanlı yöneticileri Siyonistler için yasayı uygulanamaz hale getirdi 128
Siyonistlere toprak satan Lübnanlı aileler 131
Siyonistlere toprak satan Osmanlı bürokratları 133
Göç ve toprak satışlarına ilişkin sonuçlar 134
Siyonistlerin İttihat ve Terakki dönemindeki faaliyetleri 138
Balfour Deklarasyonu ve ilk Arap-Siyonist anlaşması 141
Araplarla Siyonistlerin imzaladığı ilk anlaşmanın arka planı 142
Artan göç ve toprak satışının uyandırdığı bilinç 147
İttihat ve Terakki'nin tutumu 149

4. Bölüm: Filistin, Osmanlı'dan İngilizlere Armağan

Osmanlı Devleti Filistin'i neden kaybetti? 151
Kanal Harekâtı'na Liman Von Sanders bile itiraz etmişti 162
Filistin İngilizlerin önceliği değildi 163
Filistin ve Suriye'nin düşmesini hızlandıran Osmanlı oldu 165
Vaade dayalı savaş stratejisi 168
Yerlilerin ihanetleri, yabancıların ihanet yönetimi ve büyük felaket ... 169

5. Bölüm: İngiliz Manda Yönetimi ve Direnişin Doğuşu

Filistin'de İngiliz hâkimiyetiyle ortaya çıkan yeni durum 173
İngiliz ihtirasları, Arap aymazlığı ve Siyonist fırsatçılığı ile 'büyük felakete' doğru 175

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Balfour Deklarasyonu'nun söyledikleri, söylemedikleri ve ima ettikleri 176
Deklarasyonun mesajları 177
Balfour Deklarasyonu'nun zamanlaması 179
Filistin'deki toplumsal barışı İngilizler bozdu 181
Filistin'de şiddetten en çok zarar gören Araplar oldu 183
Filistinlilerin lidersizlik, İngilizlerin muhatapsızlık sorunu 184
Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî ve ulusal liderlik 187
Kudüs Müftülüğü ve Hüseynî'nin ulusal liderliğinin başlaması 190
Emin'in ulusal liderliğe yürüyüşü ve 4 Nisan 1920 olayları 192
Siyonist İngiliz yöneticinin atadığı Kudüs Müftüsü 193
Şiddet olayları ve kaçınılmaz felaket 196
1 Mayıs 1921 olayları 198
Eylül 1928 gerilimi ve Ağustos 1929 olayları 201
Alternatif mücadele yöntemi arayışları 204
Filistin liderliğini değişime zorlayan şartlar 205
İzzeddin el-Kassam ve örgütlü silahlı direnişin doğuşu 209
Silahlı direniş en gerçekçi seçenek 213
Silahlı direnişin gücü ve yarattığı etki 214
Amerikalı gazeteci: Direnişçiler çeteci değil, yüksek fikirli münevverler 218
1936 isyanı 221
Halk, liderleri liderliğe zorladı 222
Silahlı direniş ve genel grevlerin yarattığı sonuçlar 224
Sürgün ve Almanya ile ittifak 229
Çözüm yolu olarak taksim 232
Filistinlileri Suriye'ye ve Türkiye'ye sürme planı 233
MacDonald Beyaz Kâğıdı (kitabı) 236
'Büyük felaket' neden sürpriz değil 239
İkinci Dünya Savaşı ve büyük felakete doğru 246
Arap Birliği'nin liderlik rolü 247
Siyonistlerin devlet hazırlığı 248
Amerika'nın liderlik rolünün başlaması 251
Birleşmiş Milletler girişimi ve İsrail'in ilanı 254

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

6. Bölüm: Sovyetler, Siyonizm ve Filistin

Sovyetlerin kuruluşu sırasında bölge şartları 257
Sovyetlerin Siyonist projeye ve İsrail'e yaklaşımı 259
Materyaslist tarih görüşü açısından antisemitizm 261
Sovyetler ve yeni 'Yakındoğu' 263
Sovyetlerin ideolojik değerlendirmesi 266
Stalin olmasa İsrail kurulamazdı 267
Stalin'in Nazilerle anlaşması ve 'Yahudi karşıtlığı' meselesi 270
Nazilerle anlaşma yapan Stalin, Yahudilerin hayatını zorlaştırdı 272
Komintern Birinci Kongresi (Mart 1919) 273
Komintern İkinci Kongresi (Temmuz-Ağustos 1920) 276
Komintern Üçüncü Kongresi (Haziran 1921) 279
Komintern Dördüncü ve Beşinci Kongresi (Kasım 1922-Haziran 1924) ... 280
Komintern Altıncı Kongresi (Temmuz 1928) 283
Komintern Yedinci Kongresi (Ağustos 1935) 283
Sovyetlerin Yakındoğu politikasındaki çelişkilerin sebepleri 284
Sovyetlerle Ortadoğu arasındaki bariyerler 289
Sosyalizmin Siyonistleşmesi 294
Histadrut 296
Sosyalist İşçiler Partisi (MPS) 297
Filistin Komünist Partisi (FKP) 298
Filistin Komünist Partisi neden imkânsızdı 301
1924-1928 Komintern Beşinci kongresi ve FKP 303
1929 Olayları ve Filistin Komünist Partisi 305
İki ayda iki kez görüş değişikliği 307
Komintern'in yedinci kongresi ve 1936-1939 isyanına bakış 310
FKP ve 1936-1939 isyanı 312
FKP'nin bölünme ve savaş konusundaki tutumu 314
İkinci Dünya Savaşı ve FKP'nin yeni çelişkileri 315
Taksim planı ve Filistin Komünist Partisi'nin tutarsızlığı 317
Komünist enternasyonalizm hayalinin kaçınılmaz çöküşü 318

7. Bölüm: Liderlik felaketi ve felaket liderliği

1948'den günümüze felaketin kaynağı 323
Büyük Felaket öncesi şartlar 325
a) 1939 MacDonald Planı 326
b) Temmuz 1946 Morrison Planı 326

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

c) Eylül 1946 Birinci Londra Konferansı ve Arap Birliği'nin çözüm önerisi 327
d) 27 Ocak-13 Şubat 1947 İkinci Londra Konferansı ve Bevin Planı ... 327
Birleşmiş Milletler çözüm planları ve büyük felaket 328
Birleşmiş Milletlerin Filistin'i bölme yetkisi hukuken neden yoktu? .331
BM'nin adaleti:
Yerli çoğunluğa az, azınlıktaki göçmene çok toprak 332
Araplar için yenilgi neden sürpriz değildi? 334
Kendi tezlerine saygı duymayana hiç kimse saygı duymaz 336
Siyonistler tanımlayan, Araplar tanımlanan taraf 338
İsrail'in ilanı öncesinde Siyonist liderlik ve görüş farklılıkları 341
Haim Weizmann ve 'Sentezci Siyonizm' 342
Weizmann maskeli Jabotisnky 343
Vladimir (Zeev) Jabotinsky ve faşizm 345
Jabotinsky ve 'Revizyonist Siyonizm' 346
İsrail'in resmî doktrini 'Demir Duvar' 347
David Ben Gurion ve solcu Siyonizm 351
Bölünme sırasında Filistin liderliği 354
Arap Birliği, bir olamayanların birliği 356
Siyonistlerin programı Arapların programsızlığı 359
Siyonistlerden Nazilere askerî işbirliği teklifi 362
Yeni patron Amerika 363
Arapların programsızlığı 364
Filistin'in taksimi için Birleşmiş Milletler süreci 366
1948 Savaşı, sonucu baştan belli savaş 368
Arap devletleri Siyonistlerle değil birbiriyle savaştı 372
Ürdün, Arap Birliği içindeki Truva Atı 373
Askerî şartlar ve 1948 Savaşı 377
Sonucu önceden belli olan savaşın sonuçları 380
Siyonistlerin 'kendini savunma' yalanı 382
Etnik temizlik, kültürel temizlik ve sistematik yağma 386
Ürdün ikinci galip, savaşın tek kaybedeni Filistin 390

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

8. Bölüm: Kahramanını Arayan Rol

Yeni düzen ve yeni liderlik ihtiyacı; Nâsır ve Baas devrimi 393
Bölgesel Soğuk Savaş 397
Devrimciler arası Soğuk Savaş 398
1948 Savaşı'nın hızlandırdığı yapısal değişimler 401
Bölgesel değişimde Filistin etkisi 404
Nâsır'ın İsrail'le ilk gizli teması 406
'Devrimler' felaketten kurtuluş umudu 409
Amerika'nın oyun kuruculuğu 411
23 Temmuz Devrimi (1952) 414
23 Temmuz Devrimi'nin kaynağı ve hedefleri 415
Siyasal ve sosyal devrim için, zihniyet devrimi 417
Zaruri rol için zorunlu kahraman 418
İki devrimi birlikte yapmaktan kaynaklı sorunlar 421
23 Temmuz, devrim için ilk adım 423
Devrimin yol haritası 427
Nâsırizm jeopolitiği 428
Nâsırizm'in 'hayat alanları': Arap dünyası, Afrika ve İslam dünyası 430
Ulus devletler çağında gerçekçi 'İslam ümmeti' projesi 432
Liderlik hevesi değil, nesnel gerçeklik 433
Irak, 14 Temmuz Devrimi ve Baas darbesi 438
Suriye'de değişime doğru 441
Suriye'nin bağımsızlık süreci 442
Bağımsızlık sonrası Suriye: Bir yılda üç darbe 445
Hüsnü Zaim darbesi (30 Mart 1949) 447
Darbede CIA rolü 448
Sami Hınnâvî darbesi (14 Ağustos 1949) 450
Edib Çiçekli (Şişekli) darbesi (19 Aralık 1949) 452
Bağımsızlıktan Baas darbesine kadar etkili siyasî partiler 452
Suriye Komünist Parti 455
Baas Partisi, kuruluşu ideolojisi ve öncelikleri 455
Zeki Arsûzî, Mişel Eflak, Salah Bitar 456
Baas milliyetçiliği ve bağımsızlığı 457
Baas sosyalizmi 459
1967'ye kadar Suriye siyasal hayatı ve Baas Partisi 461
Baas Partisi'nin yükselişi 463
Baas Partisi'nde üç kanat 464

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birleşik Arap Cumhuriyeti: Baasçıların ve Nâsırcıların gerçekleşen ilk hayali 465
Hayal, kâbus oldu: düşmanlığa dönüşen birlik 468

9. Bölüm: Rolünü Kaybeden Kahraman
Sorun rolde mi kahramanda mı? 471
Nâsırizm: Tuluat oyunculuğuyla dram oynamak 474
Amerika için Nâsır'la 'olmak ya da olmamak' 478
ABD-Nâsır ilişkilerinin sembolik özeti 481
Rolü için oyun arayan Nâsır'a Amerikan fırsatı 485
Nâsır'ın Amerika'yla ilişkilerini şekillendiren konular 487
Silah ambargosu ve Arapların silah ihtiyacı 489
Arap Birliği'nin İsrail'le barış tutarsızlığı 491
İsrail saldırıları silah ihtiyacını arttırdı 493
Amerika ile Nâsır'ın rol pazarlığı 494
Nâsır için Amerika ve Sovyetlerin; Amerika ve Sovyetler için Nâsır'ın değeri 497
Süveyş'teki askerî yenilgiden çıkarılan siyasî zafer 498
Eisenhower doktrini, Nâsır'la yeni bir dönem 500
Nâsır, komünizme düşman Sovyetlere dost 501
Nâsır ile Hruşçov'un kavgaları 503
Aslanın zinciri 508
Nâsır ve İran İslam Devrimi 510

10. Bölüm: Devrimcilik Oyununda Son Perde
Sonucu değiştirmek için oyuncuyu değiştirmek yeterli mi? 513
1967 öncesi Araplar arası soğuk savaş 515
Yanlış tanımlanan soruna doğru çözüm bulunamaz 519
Filistin sorununun doğru tanımını da gerçekçi çözüm şeklini de Siyonistler gösterdi 520
Arapların 'Demir Duvar'la sınavı 523
Doğru tanıma eksik çözüm, yanlış yöntem 526
Rövanşın değil hezimetin şartları yaratıldı 528
Demir Duvar'la barışın imkânı 531
Hangi Filistin toprağı? 532
Hangi Filistin halkı? 533
Hangi Filistin liderliği? 534

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

El-Fetih (1958) ve Filistin Kurtuluş Örgütü (2 Haziran 1964) 535
Arafat'ı ulusal lider yapan askerî zafer 538
1967 felaketini hazırlayan şartlar 539
Mülteci sorunu 540
Sınır çatışmaları 541
Şeria Nehri ve su projesi 543
Nâsır, Suriye'yi yalnız bıraktı 546
1967 Savaşı öncesi Arap-İsrail denklemi 547
1967 cehenneminin kapısı Ürdün'de aralandı 550
Nâsır'dan Sovyetlere yanlış istihbarat suçlaması 552
Primakov'dan yanlış istihbarat suçlamasına cevap 555
Son perde 558
Nâsır'ın 'sınırlı savaş' kumarı 560
Nâsır kendini kandırdı 562
Nâsır'ın yanlış hesabından Sovyetler sorumlu olamaz 565

Sonuç 569

Kaynakça 571

Dizin 575

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Suriye'nin yıkımı projesinin düşünsel mimarlarından birinin, Suriye devletine istemeden yaptığı büyük hizmet, bu kitabın yazılmasına dolaylı olarak ilham kaynağı oldu.

2011'den itibaren Suriye'yle ilgili gelişmeleri izleyen herkes 'yıkım projesinin düşünsel mimarlarından biri' ifadesiyle Azmî Bişâra'yı kastettiğimi kolayca tahmin etmiş olmalı. Evet, Suriye'nin eski Dışişleri Bakanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fârûk eş-Şara, 2010 yılında Azmî Bişâra'nın önerisi ile *Rivâyetü'l Mefqûda*, yani *Kayıp Anlatı* adlı hatıralarını yazmamış olsaydı, muhtemelen benim aklıma da böylesi bir kitap yazma düşüncesi gelmeyecekti.

Kitabı 2014 yılında basan 'Arap Araştırmaları ve Siyaset Çalışmaları Merkezi', yayıncı sıfatıyla yazdığı önsözde, Fârûk eş-Şara'dan "*Suriye'nin kayıp anlatısını*" yazmasını talep eden şahsın, kurumun başkanı Azmî Bişâra olduğunu açıklıyor. Fârûk eş-Şara da kitabın önsözünde "*dostlarının, bazı siyasilerin ve akademisyenlerin*" kendisinden Suriye'nin 30 yılına ışık tutması bakımından hatıralarını yazmasını istediğini belirtiyor.

Fârûk eş-Şara; diplomat, dışişlerinden sorumlu devlet bakanı, dışişleri bakanı ve nihayet cumhurbaşkanı yardımcısı sıfatlarıyla Suriye devletinin yaklaşık yarım asırlık dış politikasını şekillendiren

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yetkililerden biri. Dolayısıyla onun hatıralarını yazması, bölgenin yarım asırlık tarihine ışık tutması bakımından tarih bilimine ve Şam'ın 'kayıp anlatısını' dile getirmesi bakımından da Suriye devletine büyük bir hizmet oldu.

Yazılması istenen *'kayıp anlatı'*, Suriye'nin Madrid Konferansı'na katılma sebebi ve İsrail'le yaptığı müzakerelerdi. Bu konferansta ve daha sonra birkaç yıl süren müzakere süreçlerinde Suriye'yi dışişleri bakanı sıfatıyla Fârûk eş-Şara temsil etmişti.

Madrid Konferansı sürecinde İsrail heyetinde yer alan General Uri Sagi ve Itamar Rabinovich, görüşmelerin içeriğini İsrail rejiminin perspektifinden anlatmıştı. Daha sonra da ABD başkanlarından Bill Clinton'un Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ve Ortadoğu Koordinatörü Dennis Ross, süreci Amerikan bakış açısıyla dile getirmişti. Azmî Bişâra, bu anlatılara dikkat çekerek Madrid Konferansı'na dair tüm tarafların meseleyi kendileri açısından anlattığını; ancak Suriye'nin bu konudaki anlatısının hâlâ bilinmediğini söylemiş ve Fârûk eş-Şara'dan Suriye'nin anlatısını yazmasını istemişti.

Bunun çok şaşırtıcı, hatta inanılmaz gözüktüğü açık; zira Azmî Bişâra, 2011'deki Suriye yıkım projesinin hem düşünsel mimarlığını hem de sahadaki taşeronluğunu yapmış bir isim. Filistin'in Nâsıra kentinde doğmuş Hıristiyan bir Filistinli olan Azmî Bişâra, akademisyenlik, siyaset yazarlığı, İsrail meclisinde milletvekilliği yapmış biri.

Onun Suriye'nin yıkım projesindeki rolü sadece, düşünsel düzeyle sınırlı kalmadı. Fârûk eş-Şara, Suriye krizinin ilk haftalarında Cumhurbaşkanı Beşşar Esed'in talimatıyla 'Ulusal Diyalog Konferansı'nı yöneterek halkın taleplerini dinleyip olayları yatıştırmaya çalışırken Azmî Bişâra, yurt dışındaki muhaliflerin örgütlenmesinde aktif rol oynuyordu. Onun Suriye krizinin başlarındaki aktif rolü Bernard Henry Levy'nin rolüyle kıyaslanabilecek türdendi. Çünkü her ikisi de 'yazar veya düşünür' sıfatlarının ötesinde, kendilerini destekleyen rejimlerin istihbarat görevlisi gibi doğrudan saha görevine çıkmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Azmî Bişâra'nın davetlisi olarak çok sayıda toplantıya katılan Suriyeli muhalif liderlerinden Heysem Menna'nın 31 Temmuz 2011 tarihli Doha toplantısına dair anlattıkları, Bişâra'nın Amerika'nın eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Jeffrey D. Feltman'la birlikte sadece Suriye devletine değil, muhaliflere bile kurduğu komplonın örnekleriyle dolu.[1]

Ancak Azmî Bişâra, İsrail rejiminin baskıları sebebiyle Knesset'teki parlamenterlik görevini yapamayacak hale geldiği 2006'dan 2011 yılı başlarına kadar Suriye'yle ve başta Hizbullah olmak üzere Suriye'nin müttefikleriyle dosttu. Çünkü o dönemde Katar rejimi de Katar'ın yumuşak güç silahı olarak kullandığı kurumlar da Suriye devletiyle ve müttefikleriyle dosttu.

Katar 'istisnası'

Katar, 2011'de 'Arap Baharı' diye adlandırılan olaylara kadar 'Mihveru'l-mumanaa' içinde sayılıyordu. 2011'e kadar, bölge ülkeleri İsrail'le ilişkileri bakımından üç gruba ayrılıyordu. Birinci grupta; Türkiye, Mısır ve Ürdün gibi İsrail'le resmî düzeyde siyasî, ekonomik ve askerî ilişkileri olan ülkeler yer alıyordu.

İkinci gruptakiler ise İsrail'i bölgeye yabancı işgalci bir varlık olarak gören, onunla normal bir devletmiş gibi ilişki kurulmasını reddeden ve Filistin'de silahlı direnişi destekleyen İran, Suriye ve Libya gibi ülkelerdi. Bu ülkelerden 'Mihveru'l-mumanaa', yani 'karşı koyanlar ekseni', yahut 'Mihveru'l-muqawama', yani 'direniş ekseni' olarak söz ediliyordu.

Üçüncü grupta ise Suudi nüfuzu altındaki Arap ülkeleri yer alıyordu. 'Mihveru'l-itidal' yani 'ılımlılar ekseni' diye adlandırılan bu ülkeler, ne Türkiye ve Mısır gibi İsrail'le resmî ve açık ilişki kuruyor ne de İran ve Suriye gibi İsrail'e karşı çıkıyordu. İsrail'le ilişkilerini gizli sürdürmeye özen gösteriyordu.

---

[1] Alptekin Dursunoğlu-İsa Eren, *Suriye'de Vekalet Savaşı*, İstanbul: Önsöz Yayınları, 2014, ss. 631-633.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Katar rejimi ise 'Mihveru'l-mumanaa' içinde anılsa da hem İsrail'le hem bu üç gruptaki ülkelerle hem de Filistin'deki taraflarla ilişkilerinin niteliği bakımından gerçekten çok ilginç bir istisnaydı. Çünkü örneğin, Türkiye ve Mısır gibi İsrail rejimiyle resmî ilişkileri yoktu; ama siyasî, ticarî ve istihbarat ilişkilerini Suudi Arabistan veya Birleşik Arap Emirlikleri gibi de gizlemiyordu.

Örneğin resmî ilişkisi olmamasına rağmen 1996'da dönemin İsrail Başbakanı Şimon Perez Katar'a gelmiş ve Doha'da bir ticaret bürosu kurmuştu. Katar rejimi, gerçi İsrail'in Gazze'ye 22 gün boyunca ağır saldırılar yaptığı 2009'da İsrail ticaret bürosunu istemeden de olsa kapattı; ama dönemin Katar Emiri Hamad bin Halife ile Başbakan Hamad bin Câsim, ilişkilerini sürdürmeye devam etti. Katarlı liderlerin bu saldırıların sorumluları olan İsrail Başbakanı Ehud Olmert ve Dışişleri Bakanı Tzippi Livni'yle samimi ilişkilerini gizlilik içinde sürdürdüğü İsrail basınının yayımladığı görüntüler sayesinde ortaya çıktı.

Katar rejimini diğer bölge ülkelerinden istisnai bir şekilde farklılaştıran, İsrail'le olduğu kadar İsrail karşıtlarıyla da çok sıcak ve samimi ilişkilere sahip olmasıydı. Örneğin, Filistin'de Yaser Arafat liderliğindeki el-Fetih'ten çok Hamas'la; Körfez'de Suudi Arabistan'dan veya diğer Arap ülkelerinden çok İran'la, Lübnan'da ise yine Suudi ekseninden çok Suriye'yle yakındı. Yusuf el-Karadâvî'ye kurdurduğu 'Dünya Müslüman Alimler Birliği' ile Sünnî dünyanın dini merciliğini yapıyor; Mısır'da ve Ürdün'de Müslüman Kardeşler örgütünü destekliyordu.

Katar rejimin en güçlü silahı olan el-Cezire, Amerika'nın tüm Ortadoğu'daki en büyük askerî üssü olan el-Udeyd Üssü'ne birkaç kilometre mesafedeydi; ama Irak'taki Amerikan güçlerinden 'işgalci' diye söz ediyor, Usâme bin Ladin ve Eymen Zevâhirî gibi el-Kaide liderlerinin özel mesajlarını yayımlıyor ve Lübnan savaşında da açıkça Hizbullah'ı destekliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Arap kamuoyunu Katar ve Suudi medyası şekillendiriyor

El-Cezire'nin kendine bağımsız medya imajı kazandıran bu yayın politikasının arka planında CIA'nın adamı Waddah Hanfer bulunuyordu. Nitekim el-Cezire Genel Müdürü Waddah Hanfer, Amerikan istihbaratıyla yakın ilişkilerini gösteren belgelerin WikiLeaks'ta yayımlanması üzerine 2011'de görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı. Filistin asıllı Waddah Hanfer, Müslüman Kardeşler örgütü ve Hamas tarafından yetiştirilmiş parlak simalardan biriydi.

Yusuf el-Karadâvî'nin başkanlığını yaptığı, 'Dünya Müslüman Alimler Birliği', Waddah Hanfer'in genel müdürlüğünü yaptığı el-Cezire ve Azmî Bişâra'nın başkanlığını yaptığı 'Arap Araştırmaları ve Siyaset Çalışmaları Merkezi' Katar rejiminin üç önemli yumuşak güç silahıydı.

Yusuf el-Karadâvî, "*Hz. Muhammed (s.a.s.) eğer bugün yeniden gönderilseydi, elini NATO'nun elleri üzerine koyardı.*"[2] diyen bir din adamıydı. Suriye'de masum sivillerin ölümüne sebep olsa dahi bombalı saldırıların caiz olduğunu belirten Karadâvî, bu fetvasını "*Allah masum sivilleri zaten cennete koyacak.* argümanıyla gerekçelendirmişti.

"Peygamber'i NATO'ya biat ettiren" Yusuf el-Karadâvî'nin 'Dünya Müslüman Alimler Birliği', CIA'nın adamı Waddah Hanfer'in el-Cezire'si ve İsrail parlamentosunun eski üyesi Azmî Bişâra'nın 'Arap Araştırmaları ve Siyaset Çalışmaları Merkezi', 2011'e kadar Katar ve Amerika'nın ihtiyaçlarına göre farklı hedeflere ateş açmıştı; hatta Katar'ın 'Mumanaa/Direniş Ekseni'nde anılmasını sağlamıştı. Ancak

---

2 "القرضاوي: لو بعث محمد صلى الله عليه وسلم من جديد لوضع يده بيد «الناتو»!", *el-Enbaa*, https://www.alanba.com.kw/ar/arabic-international-news/291863/13-05-2012-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%B6%D8%A7%D9%88%D9%8A-%D8%A8%D8%B9%D8%AB-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%87-%D9%88%D8%B3%D9%84%D9%85-%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF-%D9%84%D9%88%D8%B6%D8%B9-%D9%8A%D8%AF%D9%87-%D8%A8%D9%8A%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%AA%D9%88/ (Erişim: 15.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

2011'den sonra bu üç silah da Suriye özelinde Direniş Ekseni'ni yaylım ateşine tuttu.

Katar'ın bu yumuşak güç silahları yaklaşık olarak son yirmi yılda Arap kamuoyunun şekillenmesinde çok etkili oldu. Çünkü devlet medyasını güvenilir bulmayan bölge kamuoyu, 1996'dan beri güncel gelişmeleri el-Cezire'den izliyordu. Bu etkiyi fark eden Suudiler ve Birleşik Arap Emirlikleri de 'el-Arabiya', 'el-Hades' ve 'Sky News Arabia' kanallarını kurarak el-Cezire'ye alternatif yaratmaya çalıştı.

1970'te vefat eden Cemal Abdünnâsır'dan sonra özellikle de Camp David Anlaşması'nı imzaladıktan sonra Arap dünyasındaki siyasî liderliğini kaybeden Mısır, aşamalı olarak kültürel liderlikte de geri kalmıştı. 1970'li ve 80'li yıllarda başta *el-Hayat* gazetesi olmak üzere Lübnan basını ile başta *Şarku'l-Avsat* olmak üzere Suudi sermayeli basın, Arap kamuoyunun şekillenmesinde etkili olmuştu. Dolayısıyla Arap kamuoyu bölgenin son 40 yılının hikâyesini Suudilerden, Katar'dan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden dinlemişti.

İdeolojik veya siyasî iddiaları olan İran, Irak, Suriye, Libya gibi devletler ise ne yazılı ne işitsel veya görsel medya alanında başarılı olabildi. Bölge kamuoyu bu ülkelerin medyasını ya çok resmî veya çok slogancı buldu. Dolayısıyla da bölgenin son 40 yıllık öyküsü, sayısal açıdan bol ve çeşitli gibi gözükse de büyük ölçüde Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Arapça yayın yapan İngiliz, Fransız ve Alman medyasının perspektifinden anlatıldı; doğal olarak kamuoyu da bu perspektife göre şekillendi.

Fârûk eş-Şara'nın hatıraları, özelde Madrid Konferansı'na ilişkin Suriye anlatısını dile getirmek için yazılmış bir kitap. Ancak çocukluk döneminden başlayarak hayatının her dönemine ilişkin gözlemlerine de yer veren Fârûk eş-Şara, *Kayıp Anlatı*'sında sadece Madrid Konferansı ile başlayan Suriye İsrail müzakerelerini anlatmıyor; Mağrib'den Yemen'e, Sovyetlerden İran'a, Mısır'dan Afrika derinliklerine kadar bütün bir bölgenin Şam'dan nasıl gözüktüğünü de resmediyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Direnişin anlatısı neden kayıp ve niçin anlatılmalı?

Madrid Konferansı'na ilişkin kayıp anlatının yaklaşık 20 yıl sonra yazılması, bölgenin son 40 yıllık tarihinde sembolik bir öneme sahip. Çünkü bu süre içerisinde bölgenin kaderini belirleyen birçok gelişmenin anlatısı hâlâ kayıp. Her şeyden önemlisi, bugün artık bir fikir olmaktan çıkıp, bölgede somut etkilerine tanık olduğumuz 'Direniş Ekseni' adlı stratejik ittifakın hangi şartlarda ve nasıl doğduğunun anlatısı hâlâ kayıp.

Kitabı yazma düşüncesi, işte bu kayıp anlatıyı ortaya çıkarma motivasyonuyla ortaya çıktı. Kitabı 2022 yılında yazmaya başladığımda İran-Suriye ilişkileri çerçevesinde Direniş Ekseni adı verilen bölgesel ittifakın hangi şartlarda doğduğunu asli aktörlerinin tanıklığıyla anlatmayı amaçlamıştım. Ancak bölgede direniş olgusunun hangi tarihsel şartlarda ortaya çıktığını anlamak için başlattığım araştırma beni üç ayrı kitaptan oluşan bir serüvene taşıdı. Çünkü yabancı güçlerin bölgeye her açıdan şekil vermeye başladığı 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar direnişin kayıp anlatısının tek bir kitaba sığması imkânsızdı.

Neden 'Kayıp Direniş'?

Elinizdeki kitap, *Direniş'in Kayıp Anlatısı* adlı üç müstakil kitap olarak planladığım serinin birinci kitabı. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1967'ye kadar olan dönemde direnişin kayıp anlatısını yazmak için başlattığım araştırma *Kayıp Direniş* ile sonuçlandı. Çünkü bütün bölge, dönemin emperyalist güçleri tarafından ele geçirilmiş ve onların çıkarları doğrultusunda şekillendirilmişti; sadece üç istisna dışında bölge onlarla çok uyumlu hareket etmişti. Direnişin pratiği değil, teorisi de yoktu.

Direnişin kayıp olduğu bu dönemi anlatan bu kitapta şu sorulara cevaplar arandı:

Giriş bölümünde cevabı aranan, 'bölgeye dış müdahalelerin oluşmasında yerel liderlerin rolü nedir?' sorusuydu. Bu soruya Birinci Dünya Savaşı döneminde Şerif Hüseyin'in liderlik tarzının

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

devamı olarak, günümüzde Saddam Hüseyin, Mesud Barzani ve Recep Tayyip Erdoğan örnekleri üzerinden cevap verildi.

Birinci bölümde 'yabancıların hangi motivasyonla bölgeye davet edildiği?' sorusu sorusuna cevap arandı. Abdülhamid İslamcılığının Almanya'yı, Şerif Hüseyin milliyetçiliğinin ise İngiltere'yi bölgeye taşıdığı 'cihadın' Almanya'nın, 'hilafetin' ise İngiltere'nin stratejik çıkarları için nasıl araçsallaştığı açıklandı.

İkinci bölümde 'Siyonizm'in nasıl olup da kısa sürede tüm bölgeyi biçimlendiren bir faktör olabildiği' sorusuna cevap aranırken Yahudi ulus devlet ideolojisi olan Siyonizm'in Yahudi dininden nasıl bir millet ve Filistin'den de nasıl bir anayurt icat ettiği; üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin Siyonistlerin Filistin'i yurt edinmesi için nasıl zemin yarattığı anlatıldı.

Dördüncü bölümde 'Osmanlı Devleti Filistin'i neden kaybetti?' sorusuna cevap aranırken, askerî uzmanların itirazlarına rağmen Alman savunma stratejisinin bir parçası olarak girilen savaşta Filistin ve Suriye'nin İngilizlere nasıl armağan edildiği anlatıldı.

Beşinci bölümde 'Büyük Felaket neden sürpriz değil?' sorusuna cevap aranırken Filistin liderliği ve Siyonist liderlik mukayeseli olarak değerlendirildi.

Altıncı bölümde 'Uluslararası komünist hareketin Siyonizm'e yaklaşımı neydi?' sorusuna cevap aranırken, Sovyetlerin ve komünist hareketin Siyonistlere desteğinin sebepleri açıklandı.

Yedinci bölümde '1948 yenilgisi neden sürpriz değildi?' sorusu çerçevesinde Filistin ve Arap ülkelerindeki liderlik sorunları, İsrail'in kurulmasında ABD ve Sovyetlerin rolü ele alındı.

Sekizinci bölümde, 'bölgedeki devrimci hareketler neden İkinci Dünya Savaşı'ndan ve 1948 Savaşı'ndan sonra ortaya çıktı?' sorusu çerçevesinde Nâsır ve Baas Partisi'nin bölgedeki yükselişi, ideolojileri ve hedefleri anlatıldı.

Dokuzuncu bölümde 'Nâsır kendine biçtiği rolde neden başarısız oldu?' sorusuna cevap aranırken, Nâsır'ın Amerika, İsrail ve Sovyetler ile kurduğu ilişki biçimi açıklandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Onuncu bölümde ise '1967 hezimeti neden sürpriz değildi?' sorusuna Arap ülkeleri arasındaki soğuk savaş, Nâsır'ın 'sınırlı savaş' hesabındaki yanılgısı ve liderlik karizmasını koruma hevesi açıklandı.

Bu kitapta cevap bulacağınız sorular

Tabii bu dokuz bölüm içinde cevaplandırılan yüzlerce meşhur soru da var. Örneğin, tarih boyunca yabancı güçler bölgeye nasıl müdahale ediyor? Günümüzde Şerif Hüseyin'in rolünü kimler oynuyor? Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren askerî işgale uğrayan bölgede bir direniş oldu mu? Bölge haritası yabancılar tarafından yeniden çizilirken yerlilerin tavrı ne oldu? Bölge liderleri, yabancıları işgalci mi yoksa müttefik olarak mı gördü?

Bölge ülkeleri bağımsızlıklarını ulusal kurtuluş savaşlarıyla mı kazandı? Bağımsızlık bölgede neden kazanılan değil, verilen bir şey oldu?

Yahudi milleti nasıl icat edildi? Siyonistlere göre Yahudilik bir din mi? Filistin gerçekten Yahudilerin ana yurdu mu?

Siyonist bankerler gerçekten Filistin karşılığında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemeyi mi vadetti? II. Abdülhamid, Theodor Herzl'i kovdu mu? II. Abdülhamid Siyonistlerle mücadele mi etti yoksa onlarla işbirliği mi yaptı? Siyonistler Osmanlı döneminde Filistin'den nasıl toprak aldı? Osmanlı Devleti gerçekten Filistin'i savundu mu?

Filistinliler gerçekten topraklarını mı sattı? İsrail, Filistinliler toprak sattığı için mi kuruldu? Toprak satanlar gerçekte kimlerdi?

1918'e kadar Siyonistlerden başka Filistin'e gerçekten değer veren ve onu isteyen var mıydı? İngiltere Filistin'i neden Fransa'ya teklif etti; Fransa Filistin'i neden istemedi? İngilizler Filistin'i Siyonistlere vermek için mi işgal etti? İngilizlere Hâşimîler mi daha çok hizmet etti Siyonistler mi? Siyonistler ne zaman tehlike olarak görülmeye başlandı?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Emperyalizm karşıtı bilinç neden İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başladı? Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî bir direniş lideri miydi? Araplar 1948 Savaşı'nı neden kaybetti? Cemal Abdünnâsır ve Baas Partisi'nin belirleyici olmasında Filistin'in rolü neydi? Nâsır Amerikan karşıtı ve solcu muydu? Nâsır neden CIA ve İsrail'le gizli ilişkiler kurmuştu? Araplar 1967 Savaşı'nı Sovyetlerin yanlış istihbarat vermesi yüzünden mi kaybetti?

Kitapta cevabı verilen daha birçok soru olduğu gibi, unutularak kitaba konu edilmemiş daha birçok soru da olabilir. Ancak her halükârda bunca soruya verilen cevap sonunda bu ciltte ortaya çıkan gerçek şu oldu:

Sanılanın aksine bölge liderleri, emperyalist güçlere veya İsrail'e karşı direnip savaşı kaybettikleri için bağımsızlıklarını yahut Filistin'i kaybetmedi. Tam aksine hiç direnmedikleri için kaybetti.

Diğer iki kitapta neler olacak

Direnişin Kayıp Anlatısı'nın ikinci ve üçüncü kitabında da ilgili dönemlere dair sorulara cevap aranacak. Serinin ikinci kitabı *Direnişin İnşası*, üçüncü kitabı ise *Direniş Ekseni* adını taşıyacak. İkinci kitapta, İran-Suriye ilişkileri çerçevesinde şekillenen ve yabancıların bölgedeki hâkimiyetine son vermeyi amaçlayan 'Direniş Ekseni' adlı bölgesel ittifakı yaratan şartlar anlatılacak.

Kayıp Direniş'i, büyük ölçüde Türkçe kaynaklardan veya Türkçeye çevrilmiş olan eserlerden yararlanarak yazdım. *Kayıp Direniş*, çoğunlukla tarih kaynaklarına veya komutanların veya devlet yetkililerinin anılarına dayalı oldu. *Direnişin İnşası* ve *Direniş Ekseni* ise ağırlıklı olarak siyasî karar vericilerin veya sahada olan liderlerin veya yetkililerin anılarına, günlüklerine veya mektuplarına dayalı olacak.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Teşekkür

Kayıp Direniş'in yazımı sırasında değerli vakitlerini ayırıp bölümleri okuyan ve görüş, eleştiri ve önerilerini esirgemeyen değerli dostlarım; Lübnanlı akademisyen Muhammed Nureddin'e, Prof. Nuray Mert'e, emekli diplomat Emir Aşnas'a, Dr. Selim Sezer'e ve Dr. Hazal Yalın'a çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca sevgili Ahmet Erdem'e, Nureddin Şirin'e, yayıncım Önder Türkeli'ne ve Cem Bozlu'ya da minnettarım; onların destekleri olmasa bu kitap ortaya çıkmazdı. Kitabın yayın aşamasında büyük emek veren Ersan Güngör'e, Hasan Bozkurt'a ve Erhan Güngör'e de teşekkürü bir borç biliyorum.

Yazımla ilgili detaylar

Kitapta normal parantezler alıntılanan yazarlara, köşeli parantezler ise bana aittir. Alıntıları italik puntolarla yazdım, alıntı yaptığım kaynaklardaki yazıma müdahale etmedim. Dolayısıyla bazı özel adların veya kavramların 'farklı şekillerde yazılmış olması benim doğru kabul ettiğim ve tercih ettiğim yazım ile alıntı yaptığım yazarların tercihinin farklı olmasından kaynaklanıyor. Örneğin ben Stalin'den sonraki Sovyet liderinin adını Nikita Hruşçov olarak yazmayı tercih ettim; ancak alıntı yaptığım kaynaklardaki 'Kruşçev' şeklindeki yazıma da müdahale etmedim.

Alıntı yaptığım cümleleri çift tırnak (") içinde yazdım, ancak alıntı yaptığım cümle içerisinde çift tırnak kullanılmışsa, diğeriyle karışmaması için onu tek tırnak (') içinde yazdım. Ayrıca alıntı olmayan, ancak benim vurgu yapmak istediğim kelime veya ifadeleri de yine tek tırnak içinde yazdım.

Hıristiyan Arapların isimlerini İngilizce yazımla değil, Türkçe yazımla yazmayı uygun gördüm. Bu yüzden de örneğin FHKC liderinin adını 'George Habash' şeklinde değil, 'Corc Habaş' şeklinde yazdım. Ancak alıntı yaptığım kaynaklarda bu isimler İngilizce yazımla yazılmışsa onlara da dokunmadım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Öte yandan İngilizlerin Filistin'le ilgili 'White Paper' denen çözüm planları Türkçe bazı kaynaklarda 'Beyaz Kitap', bazılarında 'Beyaz Kâğıt', bazılarında ise 'Beyaz Belge' olarak geçiyor. Ben bu ifadelerin hepsine yer verdim.

Alptekin Dursunoğlu
26 Haziran 2023

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Giriş
Dış Müdahale Şartlarının Oluşmasında Yerlilerin Rolü

"Bugün Batı'nın önünde üç seçenek bulunmaktadır: İlk seçenek, Suriye'de yaşananları tribünden izleyerek daha fazla masum insan hayatını kaybetmesidir. İkinci seçenek, kalıcı bir çözüm için gereken tüm askerî, ekonomik ve diplomatik çabaları sarf etmektir. Son ve en makul seçenek ise Batı'nın Türkiye'yi desteklemesi, asgari maliyet ve azami etkiyle Suriye'de çözümün parçası hâline gelmesidir."

Recep Tayyip Erdoğan

Şerif Hüseyin'den Tayyip Erdoğan'a

1916'daki Sykes Picot Anlaşması, 1948'deki Nakba,[1] 1978'deki Camp David Anlaşması Ortadoğu'nun bugününü şekillendiren üç

[1] İsrail rejimi 1967 Savaşı'nda Doğu Kudüs'ü, Batı Şeria'yı, Sina Yarımadası'nı ve Golan Tepeleri'ni işgal etti ve Camp David Anlaşması karşılığında Mısır'a geri verdiği Sina Yarımadası hariç tutulacak olursa İsrail, bugünkü sınırlarına 1967 Savaşı'ndan sonra kavuştu. Arapların 'Naksa', yani yenilgi diye adlandırdıkları bu savaş da Ortadoğu'nun bugününü şekillendiren en önemli olaylardan biri; ancak 'Naksa'yı, 'Nakba'nın uzantısı olarak gördüğüm için bunu ayrıca zikretmeye gerek duymadım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önemli dönüm noktası oldu. Zira 1916'da bölge coğrafyası İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda parçalandı; 1948'de bölgeye yabancı ve düşman bir doku nakledildi, 1978'de de bölge bu yabancı düşman varlığı kabullendi.

Bölgenin yerli unsurların işbirliği ile yabancılar tarafından biçimlendirildiği Sykes Picot, bölgenin bugününü şekillendiren üç tarihî gelişme için de adeta bir model oluşturdu: Bu gelişmelerden ilki 1991'deki Birinci Körfez Savaşı,[2] ikincisi 2003'teki Irak işgali, üçüncüsü de 2011'deki 'Arap Baharı'ydı.

1916'daki Sykes Picot Anlaşması'yla dönemin iki büyük emperyalist gücü olan İngiltere ve Fransa, yerli unsurların işbirliği sayesinde Osmanlı hâkimiyetindeki Arap coğrafyasını kendi arasında paylaşmıştı. Arap Yarımadası, Irak ve Bilâd-ı Şam'ın önce Osmanlı Devleti'nden ayrılması sonra da kendi içinde bölünebilmesi, İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapan yerli unsurlar sayesinde gerçekleşebilmişti. Dolayısıyla Sykes Picot olmasaydı Arap Yarımadası'nda Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve nihayet Bahreyn gibi devletler ve Bilâd-ı Şam'da da Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail ortaya çıkamaz yahut varlığını sürdüremezdi.

1991'deki Birinci Körfez Savaşı da tıpkı Sykes Picot gibi, yerlilerin işbirliği sayesinde bölgenin yabancı güçler tarafından yeniden biçimlendirilmesiydi. Sekiz yıl boyunca İran'a karşı kullanılan Irak lideri Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal etmeye cesaretlendirildi. Amerika, Kuveyt'i kurtarmak ve diğer Körfez ülkelerinin güvenliğini sağlamak gerekçesiyle bölgeye kalıcı olarak askerî güç konuşlandırdı ve '36. Paralelin Kuzeyi' Irak'tan fiilî olarak koparıldı.

2003'teki Irak işgali, yine yerli unsurların işbirliği sayesinde Amerika'nın bölgeyi yeniden yapılandırmasına imkân vermiş ve '36. Paralelin Kuzeyi'nin 'Kürdistan Bölgesi'ne dönüşümü gerçekleşmişti. Yerli unsurların yabancılarla işbirliği sayesinde bölgedeki

[2] Arap dünyasında Irak'ın İran'a karşı başlattığı savaş 'Birinci Körfez Savaşı'; Kuveyt'i işgal etmesi ve ardından Amerika'nın Irak'a yaptığı müdahale de 'İkinci Körfez Savaşı' diye de adlandırılır. Ancak ben Türkiye'deki yaygın kullanımı esas aldım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

son büyük harita değişikliği denemesi ise 2011'deki 'Arap Baharı' ile gerçekleşti.

Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin işbirliği ile fiilî olarak Lübnan ikiye, Libya ve Irak üçe ve Suriye beşe bölündü.[3] Eğer İran, Rusya, Suriye ve Hizbullah'ın direnişi olmasaydı Lübnan devleti, kuzeydeki Arsel bölgesini, Irak ve Suriye ise silahlı grupların işgali altındaki topraklarını kurtaramayabilirdi. Nitekim Suriye savaşının vekil güçlerinden biri olan IŞİD, ortadan kaldırılmış olsa bile Suriye'nin doğusunda Amerika ve kuzeyinde ise Türkiye, Suriye'yi fiilî olarak dörde bölmüş bulunuyor.

Şerif Hüseyin rolünün üç mirasçısı: Erdoğan, Saddam, Barzani

Özetle bölge haritasının bölge dışı güçler tarafından yeniden çizilmesinin tarihî referans noktası olan Sykes Picot, ruhuyla ve araçlarıyla hâlâ yaşıyor; çünkü yerli unsurlar küçük bölgesel çıkarlar karşılığında hâlâ bölge dışındaki müttefiklerinden rol kabul ediyor. Somutlaştıracak olursak, bu ruh sayesinde Amerika, bölge ülkelerinin egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini kırılgan hale getirmekte zorlanmıyor. Şu an bu konuda da en büyük desteği, bölgede harita değişikliğine karşı olduğunu söylemekle birlikte, komşu topraklar üzerindeki heveslerini gizleyemeyen Türkiye'den görüyor. İngiltere de Sykes Picot Anlaşması'yla bölgeyi Fransızlarla paylaşırken en büyük desteği Birleşik Arap Krallığı'nın ilk kralı olmaya heves eden Osmanlı memuru Şerif Hüseyin'den görmüştü.

---

[3] Lübnan'da Arsel bölgesinin önemli bir bölümü devlet kontrolünden çıkmış ve silahlı grupların kontrolüne geçmişti. Libya, batıda Trablus, doğuda Bingazi ve güneyde de Sebha merkez olmak üzere fiilen üçe bölündü. Irak, Kürdistan Bölgesi ve IŞİD'in hilafet devleti ile üçe bölündü. Suriye ise el-Kaide türevi örgütlerin kontrolündeki İdlib, IŞİD'in hilafet devleti, Türkiye'nin kontrolündeki Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı bölgeleri ve Amerika'nın kontrolündeki Fırat'ın doğusu ile beşe bölündü.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Edoğan, Sykes Picot'yu güncelleyerek ihya etti

Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimindeki Türkiye'nin 2011'den beri Amerika ile birlikte Irak ve Suriye'ye karşı attığı adımlar, Sykes Picot ruhunun nasıl güncellenerek ihya edildiğinin somut örnekleriyle dolu. 2003 ve öncesinde Irak'ın toprak bütünlüğünü kırmızıçizgi olarak tanımlayıp bunu bozacak her türlü girişimi 'savaş sebebi' sayan Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi ile Amerika'nın Irak'ı bölme projesinin müteahhitliğini üstlendi.[4]

Elbette Irak'ı bölmeye yönelik senaryoların 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'na uzanan bir geçmişi var. Baba Bush'un Körfez Savaşı sonrasında 36. Paralel'in kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan etmesi, bugünkü Kürdistan Bölgesi'ne giden yolu açmış; bu gelişmenin Irak'ın bölünmesine yol açacağı öngörüsünde bulunan Türkiye, 2004'te 'Kürt özerk bölgesi' kurulmasını savaş sebebi sayacağını açıklamıştı.

Bölünmeye yol açacağı kaygısıyla Irak'ta özerk bölge kurulmasına karşı çıkan sadece Türkiye gibi bölgesel aktörler değildi. Bunun Iraklılar tarafından da kaygı verici bir gelişme olarak algılandığını gösteren ilk gelişme, dönemin Irak İslami Yüksek Konseyi Başkanı Abdülaziz el-Hekim'in güneyde federal bölge oluşturulması önerisine verilen tepkiler oldu.

Abdülaziz el-Hekim'in anayasanın federal bölge kurulabilmesini öngören ilgili maddelerini hatırlatarak sunduğu bu teklif, Sünnîlerden ve Sadr grubundan büyük tepki aldı. Abdülaziz el-Hekim de amacının sadece güçlendirilmiş bir yerel yönetimle halka daha iyi hizmet götürmek olduğunu belirtti[5] ve bölünme tartışmalarına son vermek için teklifini geri çekti. Sadr grubunun itirazında öne çıkan husus 'bölünme', Sünnîlerin itirazında öne çıkan husus ise 'petrol'dü. Her iki kesim de işgal sonrasının kendine özgü şartlarından doğan

---

[4] Alptekin Dursunoğlu, *Yeni Osmanlı'nın Ortadoğusu*, İstanbul: Önsöz Yayınları, 2016, s. 198.

[5] "El-Hekim: Federalizm için yakında harekete geçeceğiz" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD2843_el-hekim--federalizm-icin-yakinda-harekete-gececegiz.html (Erişim: 15.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kürdistan Özerk Bölgesi'ne itiraz edebilecek durumda değildi; ancak güneyde federal bölge ilan edilmesinin ülkeyi bölünmeye götüreceğini öne sürüyor; petrolün bulunmadığı Sünnî bölgelerinin açlığa mahkûm edilmek istendiğini savunuyordu.

Türkiye'nin ve Iraklı Sünnîlerin federalizmi keşfi

Ankara'nın 2004'te varlığını savaş sebebi saydığı Kürdistan Bölgesi'yle Bağdat'ı devre dışı bırakan ilişkiler geliştirmesi, sadece ikili ilişkilerdeki ticarî ve ekonomik potansiyellerle açıklanmadı. Erdoğan rejimi, Kürdistan Bölgesi'yle Erbil ile Bağdat arasındaki karşılıklı bağımlılığı zayıflatan ilişki biçimine stratejik bir anlam da yükledi. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu'nun Nûrî el-Mâlikî'nin 2014 yılında üçüncü defa başbakan seçilmesi ihtimaline dair yaptığı değerlendirmeyi hatırlayalım:

> - Irak sekiz yıllık Mâlikî yönetimi altında üçe bölünmüş halde. Yeniden başbakan olursa bu bölünmüşlük derinleşecek.
>
> Bu gidişat Irak'ın bölünmesi demektir. Bu da yeni bir jeopolitik deprem anlamına gelir.
>
> Irak'ta gidişat güç-gelir paylaşımına dayalı bir federalizme doğru gidiyor. Bu olmazsa Irak bir çatışma alanına tekrar dönüşebilir. Bizim aramızda bir 'tampon' olarak Kürtler ve Sünnîler, Mâlikî'yi dengeleyecek bir karşı ağırlık yaratıyor.
>
> - Barzani'nin en iyimser öngördüğü konfederasyon gerçekleşirse bizim açımızdan Kürt politikası etrafında bir oyun kurulması gerekecek.[6]

Ankara'nın Kürtlerle ve Sünnîlerle kurduğu oyun

Ankara, Kürtlerle ve Sünnîlerle Irak'a dair yeni bir oyun kurma hedefini Mâlikî'nin şahsıyla izah etmeye çalışsa da aslında zihinsel olarak bölünmüş Irak'ı, fiziksel olarak da bölmeye yönelik adımlarını 2010'dan itibaren atmaya başlamıştı.

---

[6] Alptekin Dursunoğlu, "Kürdistan Bölgesi ile 'parantez kapatmak'", *YDH*, https://www.ydh.com.tr/YD414_kurdistan-bolgesi-ile-parantez-kapatmak.html (Erişim: 15.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

7 Mart 2010 seçimlerinde desteklediği İyad Allâvî'nin başbakan seçilememesi üzerine Türkiye'nin Sünnî kartıyla oynamaya başladığını gösteren ilk gelişme Irak'ın orta ve batı kesimlerinde bir Sünnî federal bölge oluşturmak için temas başlatması oldu.[7] Sünnîlerin 2007'de güneyde federal bölge kurulması önerisine gösterdiği tepki göz önünde bulundurulduğunda inanılmaz gibi gözüken bu gelişme, Suriye krizinden sonra somut bir gerçekliğe kavuştu.

Usâme Nuceyfî, IŞİD'in işgal ettiği dönemde Musul valisi olan kardeşi Esil Nuceyfî ile birlikte Türkiye'nin en fazla desteklediği Sünnî liderlerden biriydi. "*Biz, idari engellerden kurtulmak için anayasanın garanti ettiği idari ademimerkeziyetçilik ilkesi çerçevesinde her ilin yeni federal bölge kurma talebini destekliyoruz.*"[8] diyen Usâme Nuceyfî, 15 Kasım 2011'de Ankara'ya sürpriz bir ziyarette bulundu. Nuceyfî'nin ziyaretinden dört gün sonra da Türkiye'ye sığınan eski Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Târık Hâşimî, Sünnî federal bölge kurulmasını desteklediğini açıkladı.[9]

2013 yılı ortalarında el-Enbar bölgesinde başlayıp diğer Sünnî kentlere yayılan ve 'Irak Baharı' diye adlandırılan Mâlikî karşıtı gösterilerde temel vurgu bu Sünnî federal bölge talebiydi. Bu talebe karşı çıkan Sünnî aşiretler de bulunmasına[10] rağmen Sünnî federalizm tezinin önde gelen savunucularından biri Usâme Nuceyfî'nin Musul Valisi olan kardeşi Esil Nuceyfî'ydi.

---

7 "Türkiye, Iraklı Sünnilere federal bölge kurmak istiyor", *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD8480_turkiye-irakli-sunnilere-federal-bolge-kurmak-istiyor.html (Erişim: 15.05.2022).

8 "Nuceyfi federal bölge görüşmeleri için mi Ankara'da", *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD9493_nuceyfi-federal-bolge-gorusmeleri-icin-mi-ankarada.html (Erişim: 15.05.2022).

9 "Tarık Haşimi'den yeni federal bölgelere destek" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD9505_tarik-hasimiden-yeni-federal-bolgelere-destek.html (Erişim: 16.05.2022).

10 "El-Enbarlı aşiretlerden federal bölgeye sert tepki", *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD9853_el--enbarli-asiretlerden-federal-bolgeye-sert-tepki.html (Erişim: 17.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Irak'ın bölünmesi için IŞİD katalizörü

IŞİD'in birkaç bin militanla, Sünnî federal bölge kurulmak istenen yerleri 48 saat içerisinde ele geçirmesi, örgütün bu bölgede kalıcı olacağı anlamına gelmese de Irak'ın idari yapısını değiştirebilecek potansiyeller taşıyordu. 2014'te IŞİD'in Musul'u ele geçirmesine gösterilen tepkiler, Musul'un bir koalisyon tarafından ele geçirildiğini kanıtlar nitelikteydi.

Başbakan Mâlikî "*Askerlere savaşmayın emri verenler cezalandırılacak.*"[11] diyerek, IŞİD saldırısının içeriden ihanetle gerçekleştirilen bir tezgâh olduğunu açıkladı. Irak hükümeti, bu 'tezgâhın' dış destekçileri ile yereldeki unsurlarının Mâlikî'nin üçüncü dönem başbakanlığını engellemeyi ve bir Sünnî federal bölge kurmayı hedeflediğini düşünüyordu.

Yıllar sonra *The Cradle*'da yayımlanan bir makale Musul'un Türkiye'nin planlaması, dönemin Musul Valisi Esil Nuceyfî'nin yerel liderliği ve Kürdistan Bölgesi'nin dışarıdan desteği ile IŞİD'e teslim edildiğinin ayrıntılarına yer verdi. William Van Wagenen imzalı "Revisiting the fall of Mosul: Who was to blame?" başlıklı oldukça ayrıntılı makalede yer alan, Musul'un IŞİD'in eline geçme hikâyesi özetle şöyle:

Saddam'ın Yardımcısı İzzet İbrahim ed-Dûrî'nin liderlik ettiği Nakşibendi Ordusu 2013'te Musul'u ele geçirme hedefini açıkladı. Baasçılar ve onlara destek veren Sünnî aşiretler Kerkük'ün Havice bölgesinde oturma eylemi başlattı. Baasçılar Musul'un birkaç mahallesini ele geçirdi ise de Irak güvenlik güçleri kısa sürede Baasçıların işgaline son verdi. Bu çatışmalarda 300'den fazla kişi öldü. Bunlar da "*Irak'taki Şiî hükümetin Sünnî katliamı*" şeklinde propaganda edildi. Baasçılar kenti tek başlarına alamayacaklarını anlayınca vurucu güç olarak IŞİD'den yararlanmaya karar verdi.

---

[11] "Maliki: Askerlere savaşmayın emri verenler cezalandırılacak" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD12907_maliki--askerlere-savasmayin-emri-verenler-cezalandirilacak.html (Erişim: 17.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Irak istihbaratı, 26 Ocak 2014'te Musul'daki bir şeyhin evinde Baasçıların da katıldığı bir toplantı yapıldığını rapor etti:

> Toplantıya katılanlar, Musul'a bir saldırı olması durumunda vali Esil Nuceyfî ve yerel polisin bunu durdurmak için müdahale etmeyeceği konusunda anlaştılar. Ayrıca, saldırıyı koordine etmesi için bir IŞİD komutanının atanması ve tarafsızlıklarını talep etmek için Kürt yetkililere yaklaşma gereği üzerinde de görüştüler.[12]

Musul Valisi Esil Nuceyfi'nin IŞİD liderleriyle dostluğunun 2009 yılına dayandığına dair verilerin yer aldığı öykü şöyle devam ediyor: Yapılan anlaşma çerçevesinde Musul Valisi Esil Nuceyfi, Musul'daki orduyu çekti.

> IŞİD'in Musul'a yönelik saldırısı 5 Haziran 2014'te başladığında, militanlar başlangıçta Ulusal Polis birimlerinin direnişiyle karşılaştı. Ancak 9 Haziran'da Irak ordusunun şehri savunmakla görevli dört tugayı savaşmadan geri çekilerek ertesi gün, 10 Haziran'da IŞİD'in şehrin tam kontrolünü ele geçirmesine izin verdi.[13]

Nuceyfî, ordu birliklerini çekerek kenti IŞİD'e teslim etmekle de kalmadı, IŞİD'den korkarak kaçmak isteyen "*halka seslendi ve endişelenecek bir şey olmadığını, her şeyin kontrol altında olduğunu ve Musul'a gelenlerin onları Bağdat merkezi hükümetinin, mezhepçi hükümetin zulmünden kurtarmaya geldiklerini, bunların kendilerinin kardeşi olduğunu ve adaletsizlikten kurtarmak için burada olduğunu söyledi*"

Musul Valisi Esil Nuceyfî, kent düştükten 6 hafta sonra bile IŞİD'e destek veren açıklamalarını sürdürdü: 26 Temmuz 2014'te bir Facebook gönderisinde Musul'un düşmesine açık desteğini bir kez daha dile getirdi ve şehri işgal eden IŞİD militanlarını Musul'un

---

[12] William Van Wagenen, "Revisiting the fall of Mosul: Who was to blame?" *The Cradle*, https://new.thecradle.co/articles/revisiting-the-fall-of-mosul-who-was-to-blame#:~:text=However%2C%20the%20city%20fell%20due,conquer%20the%20city%20virtually%20unopposed. (Erişim: 17.05.2022)

[13] A.g.m.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

'oğullarının taburları' olarak tanımladı. Nuceyfî, Musul'un Irak merkezi hükümeti tarafından yeniden ele geçirilemeyeceğinden emin bir şekilde şöyle dedi:

> Milislerin veya Mâlikî ordusunun hâlâ Musul'a dönebileceğini veya ayaklanan vilayetlerde savaşabileceğini düşünenler hayal görüyor, çünkü bu tarih 10 Haziran'da [kentin IŞİD'e düştüğü gün] sona erdi. Böylesine korkunç bir yenilgiyle çöken, mevzilerini ve silahlarını kaybeden bir ordu tekrar savaşmak için dönemez ve milisler onun varlığını kabul etmeyen bir toprakta savaşamaz. Irak güvenlik sistemindeki ve onun mezhepsel yapılanmalarındaki bu başarısızlık karşısında Musul halkının Musul'u özgürleştirecek ve her türlü saldırıya karşı savunmaya devam edecek olan kendilerinden ve oğullarının taburlarından başka dayanacak hiçbir şeyi yoktur. Bu taburlar, Neyneva'nın yeni geleceğini şekillendirecek olanlardır. [14]

Esil Nuceyfî'nin bu adımlarını kolaylaştıran ve Kürdistan Bölgesi ile de koordinasyonu sağlayan Musul'daki Türkiye konsolosluğuydu. Musul'un Irak merkezi hükümetinin kontrolünden çıkması, dönemin 'Yeni Osmanlıcı' hükümetini hem Musul ve Kerkük'e sahip olma hayallerine yaklaştırmış hem de İsrail'in de bulunduğu stratejik ve ekonomik getirileri de olan yeni bir oyun kurmasını sağlamıştı.

> Haziran 2014'te IŞİD Musul'u işgal ederken, Türkiye Irak Kürdistanı liderleriyle Kürt (Irak) petrolünü dünyaya ihraç etmelerine izin veren 50 yıllık bir anlaşma imzaladı.
>
> [...]
>
> The Jerusalem Post, Ağustos 2015 itibarıyla İsrail'in petrol arzının kabaca yüzde 77'sinin Ceyhan Limanı yoluyla Irak Kürdistanı'ndan ithal edildiğini bildirerek, şu yorumu yaptı: Kısacası, Türkiye iç politikada tüketim için İsrail karşıtı güçlü duruşunu sürdürürken, her gün İsrail'e binlerce varil petrol sağlıyor ve sonuçta ortaya çıkan ödülleri alıyor. [15]

[14] A.g.m.
[15] A.g.m.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bütün bunlar, tüm ülkeler olacakları görerek Musul'daki başkonsolosluklarını kapatırken Türkiye'nin Musul başkonsolosluğunu neden kapatmadığına ışık tutuyor. Elliden fazla konsolosluk personelini IŞİD'e rehin bırakmak; ancak Musul'u Irak devletinden koparan koalisyonun üyelerine özgü bir özgüven gerektiriyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nda bu özgüven fazlasıyla vardı.

Nitekim Davutoğlu, Musul'un düşmesinden IŞİD'i değil, Mâliki'yi sorumlu tutuyor; IŞİD'in içinde Türkmenlerin de bulunduğu "*öfkeli Sünnîler*"den oluşan bir yapı olduğunu belirterek, terörist kelimesini kullanmamaya özen gösteriyordu. [16] Anadolu Ajansı, IŞİD'in Musul'u ele geçirmesiyle "*Musul'da sessizlik hâkim*" olduğunu ve kente huzur geldiğini belirtiyordu. İnterpol tarafından kırmızı bültenle aranan ve Türkiye tarafından Irak'a teslim edilmeyen Irak'ın eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Hâşimî, Musul'un IŞİD tarafından ele geçirilmesini "*Ezilenlerin devrimi*" [18] olarak selamlıyor; Katar'ın ve Müslüman Kardeşler örgütünün nüfuzlu din adamı Yusuf el-Karadâvî de Musul'daki IŞİD hâkimiyetini "*Sünnî devrimi*" [19] diye destekliyordu.

Aslında o dönemde yaşanan gelişmeler bir bakıma 2004-2006 yıllarının adeta bir tekrarı gibiydi. O yıllarda adı 'Irak İslam Devleti' olan örgütün yarattığı Şii-Sünnî çatışması, Kürdistan Bölgesi'nin sorunsuz bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştı.

---

16 "Davutoğlu IŞİD'e yine 'terörist' diyemedi, 'meşrulaştırıcı' laflar etti" *Diken*, https://www.diken.com.tr/davutoglu-iside-yine-terorist-diyemedi-mesrulastirici-laflar-etti/ (Erişim: 17.05.2022).

17 *Türkiye* gazetesinin Anadolu Ajansı mahreçli haberi; "Musul'da sessizlik hakim" *Türkiye*, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/musulda-sessizlik-hakim-166244 (Erişim: 17.05.2022).

18 "Türkiye'nin koruduğu Haşimi, teröristlere sahip çıktı" *Cumhuriyet*, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyenin-korudugu-hasimi-teroristlere-sahip-cikti-81943, (Erişim: 17.05.2022).

19 "Yusuf Kardavi: Irak'ta yaşananlar Sünni devrimi" *T24*, https://t24.com.tr/haber/yusuf-kardavi-irakta-yasananlar-sunni-devrimi,261235 (Erişim: 17.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Zira Iraklı Araplar kendi aralarında çatışmak yerine tıpkı güneyde federal bölge kurulmasına karşı çıktıkları gibi, kuzeyde de karşı çıksaydı, Amerika'nın desteğine rağmen Kürdistan Bölgesi kurulamayabilirdi veya bugünkü gibi adeta yarı bağımsız bir özerk bölge olamayabilirdi. Haziran 2014'te Musul'un düşmesi, bu kez Kürdistan Bölgesi'ne 'tartışmalı bölgeler'i kendi topraklarına katma gerekçesi yaratıyordu.

Nitekim başta Kerkük olmak üzere 'tartışmalı bölgeler'den IŞİD'le savaşmak için ayrılan Irak ordusunun boşluğunu fırsat bilen Kürdistan Bölgesi, buralara yerleştirdiği Peşmerge güçleriyle fiilî durum yaratarak Kerkük'e ve diğer tartışmalı bölgelere hâkim oldu. 2004'te Kürdistan Bölgesi'ni savaş sebebi sayan Türkiye'nin yerine, artık "*Kürtleri ve Sünnîleri Irak'a karşı ağırlık aracı olarak*" kullanmak hedefinde olan AKP Türkiye'si vardı.

Başbakan Nûrî el-Mâlikî, Musul'un düşmesi üzerine 11 Haziran'da olağanüstü hâl kararı ilan etmek için meclisi olağanüstü toplantıya çağırdı. Ancak iki büyük ilini kaybetmiş olan Irak'ın meclisi, 2 gün sonra ve yetersiz katılımla toplanabildi. Bu durum, projesi Amerika'ya, müteahhitliği Türkiye'ye ve finansmanı da Suudi Arabistan'a ait olan Irak'ın bölünmesi projesinin Irak'ın içinde de müşterilerinin olduğunu kanıtlıyordu.

Yani Ayetullah Sistânî 'savunma cihadı' fetvası vermese, on binlerce gönüllünün katılımıyla Halk Seferberlik Güçleri kurulmasa ve İran komuta ve lojistik desteği sunmasa Irak'ta yeni bir harita değişikliği kaçınılmazdı. Amerika'nın Irak için kaç yıllık bir bölünme projesi hazırladığını da Amerika'nın eski Savunma Bakanı ve CIA Başkanı Leon Panetta açıklamış ve IŞİD'e karşı savaşın 30 yıl süreceğini söylemişti.[20] Irak'ta Halk Seferberlik Güçleri, Suriye'de Suriye ordusu ve müttefikleri ve General Kasım Süleymani de Amerikalıların 30 yıllığına planladığı bu savaşı 3 yılda bitirdiği için bu projenin koalisyon ortaklarının hedefi haline geldi.

---

[20] "Panetta: Savaş 30 yıl sürecek", *Milliyet*, https://www.milliyet.com.tr/gundem/panetta-savas-30-yil-surecek-1951021 (Erişim: 17.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Türkiye'nin 'Suriye'nin toprak bütünlüğü' macerası

Erdoğan rejimi, Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de bölünme yönünde rol üstlendi. 18 Temmuz 2012'de Suriye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hasan Türkmânî, Savunma Bakanı Davud Raciha, İçişleri Bakanı Muhammed Şaar ve Genelkurmay İkinci Başkanı Asıf Şevket, toplantı halinde bulunduğu ulusal güvenlik binasında bombalı saldırının hedefi oldu.

Saldırıdan yaralı olarak kurtulan İçişleri Bakanı Muhammed Şaar'ın dışındaki tüm üst düzey güvenlik yetkililerinin ölümüyle sonuçlanan 18 Temmuz saldırısı, Suriye'deki vekâlet savaşının başlangıcı olarak tarihe geçti. Çünkü bu saldırıyla eş zamanlı olarak Bab el-Hava (Cilvegözü'nün Suriye tarafı) sınır kapısı düştü ve mayıs ayından itibaren ABD koordinasyonu ile Türkiye üzerinden silahlandırılan silahlı gruplar, başta Halep ve Şam olmak üzere büyük kentlere geniş çaplı saldırılar başlattı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye yönetiminin haftalar içinde devrileceğinden emindi ve "*Bu süreci artık yıllarla değil, aylarla veya haftalarla ifade etmek gerekir.*"[21] diyordu.

"Sykes-Picot sınırları fiilen kaldırılmalı"

31 Temmuz 2012'de, yani Suriye'nin tüm üst düzey güvenlik yetkililerinin öldürüldüğü 18 Temmuz saldırısından yaklaşık iki hafta sonra, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Sykes-Picot Anlaşması'yla çizilen bölge sınırlarını "*yanlış örülmüş duvarlarla belirlenen yapay sınırlar*"[22] olarak niteliyordu.

Türkiye'nin Suriye politikasının mimarı Davutoğlu'na göre Sykes-Picot sonrasında bölgenin durumu "*Kemal Sunal'ın 'Propaganda'*

---

[21] "Davutoğlu Esad'a ömür biçti" *NTV*, https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw (Erişim: 18.05.2022).

[22] Fikret Bila, "Bölgede yüzyılın tasfiyesi yaşanıyor... , *Milliyet*, 31.06.2012, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/bolgede-yuzyilin-tasfiyesi-yasaniyor-1574003, (Erişim: 18.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

filmine benziyor"du. Ortadoğu'daki sınırlar 'Propaganda' filminde görüldüğü gibi yapay bir şekilde belirlenmişti, siyasî olarak bu sınırlara saygı göstermekle birlikte, bu sınırların ekonomik ve kültürel açıdan fiilen kaldırılması gerekiyordu. Ona göre "*Arap Baharı'yla birlikte bölgede yüzyılın tasfiyesi, değişimi yaşanıyor*"du, dolayısıyla "*Kamışlı ile Musul'u ayrı düşüren*" bu sınırların Avrupa Birliği modeli ile "*önemsiz hale*" getirilmesi yönünde bir fırsat doğmuştu.

Amerika, Nisan 2015'te Suriye'ye birkaç hafta içinde hâkim olmayı vaat eden müttefiklerinden umudunu kestiğini ortaya koydu. Washington, Eylül 2014'te Suriye'de rejim devirmeyi öncelik olmaktan çıkarıp IŞİD'le mücadeleyi öncelik olarak belirlemiş ve Rusya da terörle mücadele gerekçesiyle Suriye'ye girmişti. Ancak Türkiye ve Suudi Arabistan hâlâ Amerika'yı Suriye'ye karşı savaş seçeneğine geri döndürme umudunu koruyordu.

Suudiler, "*ABD'nin bizimle beraber hareket etmesini sağlamanın tek yolu dişimizi göstermemizse diş gösteririz. Ve Sünnî dişi azılıdır.*" [23] diyordu. Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın Nusra Cephesi liderliğinde kurduğu 'Fetih Ordusu' 'Sünnî azı dişi' olarak Nisan 2015'te İdlib'i ele geçiriyor ve Lazkiye'ye doğru ilerliyordu. Böylece Amerika'ya 'eğer vekâlet savaşı seçeneğine geri dönersen rejimi devirmek imkânsız değil' mesajı verilmiş oluyordu.

"Ilımlı muhaliflere katılın 'Kürt bölgesine' destek verelim"

29 Eylül 2015'te, yani Rusya'nın Suriye'ye girmesinden bir gün önce dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu IŞİD'in ortadan kaldırılmasının "*Esed'in ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu*" iddia etti. Ayrıca PYD'nin "*ılımlı muhalefetle birlikte olması*" durumunda "*Rojava'da bir Kürt bölgesi oluşturulmasına destek vereceklerini*" [24] söyleyerek hem Amerika'ya hem de PYD'ye mesaj gönderdi.

[23] "İşte Esad'ı devirme planı" *Cumhuriyet*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/iste-esadi-devirme-plani-253491 (Erişim: 18.05.2022.).

[24] "Davutoğlu'dan flaş Rojava açıklaması", *Rûdaw*, https://www.rudaw.net/turkish/world/29092015 (Erişim: 18.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yani Türkiye, Suriye devletinin yıkılması karşılığında "*Kürt bölgesi oluşturulmasına*" destek verebileceğini belirterek 2012'de ortadan kaldırılması gerektiğini savunduğu Sykes-Picot sınırlarına yeni sınırlar eklemeye hazır olduğunu ilan etmişti. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın baskıları vekâlet savaşının kontrolden çıktığını gören Amerika'yı savaşa geri döndürmeye yetmedi. Fetih Ordusu'nun ilerleyişi de Rusya'nın müdahalesiyle durduruldu.

PYD ise Türkiye'nin 'ılımlı muhalefetle birliktelik' karşılığında uzattığı 'Rojava' havucunun yerine ABD ve Rusya ile koordineli olmayı tercih etti. 2014'ten beri "*Ankara'nın Şam'la savaşında asker olmayız.*" [25] diyen PYD, Amerika'nın paralı askeri olmayı tercih etti. Çünkü Türkiye'nin Şam'a karşı sürdürdüğü vekâlet savaşının bir parçası olmanın kendisine Suriye Kürdistan'ı armağan etmesinin bir garantisi yoktu; ama Amerikan desteği kendisine Menbic üzerinden Afrin'i diğer iki kantonuyla fiziksel olarak birleştirme fırsatı verebilirdi.

15 Temmuz darbe girişimi sırasında müttefiklerinden değil, Rusya ve İran'dan destek gören Türkiye, Suriye'nin bölünmesini bir 'B planı' olarak yedekte tutan Amerika'nın PYD ile işbirliğini ancak Rusya ve İran'la yakınlaşarak dengeleyebileceğini düşünmeye başladı.

Sınır değişikliği, sınırları değiştiren "Türkiye'nin beka meselesi"

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 24 Ağustos 2016'da Rusya'nın onayı ile gerçekleşen ve PYD'nin Afrin'i diğer kantonlarla birleştirmesini engelleyen 'Fırat Kalkanı' operasyonunun başladığı gün Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumakta kararlı olduklarını açıkladı. [26]

---

[25] "PYD lideri Salih Müslim: Ankara'nın Şam'la savaşında asker olmayız" *Hürriyet*, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/pyd-lideri-salih-muslim-ankaranin-samla-savasinda-asker-olmayiz-27373368 (Erişim: 18.05.2022).

[26] "Erdoğan: Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumakta kararlıyız", *El Cezire Türkçe*, https://www.aljazeera.com.tr/canli-yayin/erdogan-suriyenin-toprak-butunlugunu-korumakta-kararliyiz (Erişim: 18.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu, aslında Sykes-Picot Anlaşması'yla belirlenen "*yapay sınırları*" ortadan kaldırmayı veya "*anlamsızlaştırmayı*" hedefleyen Türkiye'nin 5 yıl sonra Sykes-Picot sınırlarına 'sığınması' anlamına geliyordu. 2012'de mevcut sınırların 'fiilen ortadan kaldırılması' gerektiğini savunan Türkiye'nin 2015'te Şam'a karşı savaşa katılmaları şartıyla destek vaat ettiği 'Rojava Kürt bölgesi', 2016'da "*Türkiye'nin beka meselesi*" [27] olarak tanımlandı.

Suriye devleti yıkılarak toprak bütünlüğü korunur mu?

Ankara'nın Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki tutumu yıllara ve şartlara göre değişti; ancak Şam'a yönelik tutumu hiç değişmedi. Bu durum toprak bütünlüğü meselesinin Türkiye açısından stratejik değil, taktik düzeyde bir değer taşıdığını ortaya koydu. Peki, bu durumda acaba Ankara açısından Suriye'de stratejik hedef, mevcut yönetimi devirmek mi yoksa Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması mıydı?

Türkiye, 'Fırat Kalkanı' karşılığında Rusya ve İran safına geçmiş gibi gözükse de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD Başkanı Donald Trump ile telefon görüşmesinin ardından yaptığı açıklamalar, Ankara'nın Şam'ı hedef alan yeni bir plana göre tekrar saf değiştirebileceğini ortaya koydu. El-Bab'dan sonra Menbic ve Rakka hedefi ortaya koyan Cumhurbaşkanı Erdoğan, [28] doğrudan Suriye'nin egemenliği ile ilgili bir konu olan 'güvenli bölge' meselesini gündeme getirdi.

Trump'la mucize formül

Erdoğan'ın bu çıkışıyla eş zamanlı olarak da Rakka operasyonu konusunda Amerika'nın PYD'yi dışlaması, Suriye Demokratik Güçleri

---

27 "Başbakan Yardımcısı Kurtulmuş: Türkiye'nin beka meselesidir", *Sabah*, https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/01/06/basbakan-yardimcisi-kurtulmus-turkiyenin-beka-meselesidir (Erişim: 18.05.2022).

28 "Cumhurbaşkanı Erdoğan: El Bab hallolmak üzere sırada Münbiç ve Rakka var", *NTV*, https://www.ntv.com.tr/turkiye/el-bab-hallolmak-uzere-sirada-munbic-ve-rakka-var,lDYj7hmmCUq5DSJstZ3cEg (Erişim: 18.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

(SDG) içindeki Arap savaşçılar ile Fırat Kalkanı içindeki Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) unsurlarının birleştirilmesi senaryosunu gündeme getirdi.[29] ABD'yi PYD ile işbirliğinden uzaklaştırmayı, hatta PYD'yi tıpkı IŞİD gibi bir hedef haline getirmeyi öngören böylesi bir planın Washington'da kabul görme ihtimali yoktu. Nitekim 'güvenli bölge' ve YPG'yi dışta bırakarak yeni bir ÖSO kurma teklifinin Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumaktan çok, Şam'a karşı yeni bir savaşa yönelik olduğu açıktı; ama Amerika da önceliğini değiştirdiğini ve denenmişi tekrar denemeye niyeti olmadığını defalarca ortaya koymuştu.

Faraza Suriye'de hiçbir zaman var olmayan 'ılımlı grupların' birleştirilmesiyle yeni bir ÖSO kurulur ve bunlar Türkiye komutasında ve ABD liderliğindeki koalisyonun desteği ile Rakka'yı IŞİD'den kurtarırsa bunun Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına nasıl bir katkısı olabilirdi?

Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasından sadece PYD kantonlarının yok edilmesini kastettiği açıktı. IŞİD'i Rakka'dan sileceği varsayılan bu yeni ÖSO, YPG'ye karşı savaş başlattığında YPG, Şam'ın ve Moskova'nın safına geçmeyecek miydi? Kaldı ki Amerika'nın 'Barış Pınarı' harekâtı sırasında Türkiye'ye sınırlı bir yeşil ışık yakması üzerine YPG, Suriye ordusunu ülkenin sınırlarını korumaya çağırmış, yani açıkça Şam'ın safına geçeceğini göstermişti.

Öte yandan Rusya ve Amerika'nın onayı ile Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı bölgelerine sahip olan Türkiye'nin Amerika ile birlikte 'güvenli bölgelerde şehirler inşa etmesine' Suriye, Rusya ve İran'ın sessiz kalacağının garantisi yoktu. Her şeyden önemlisi de seçim kampanyası sırasında Amerikan askerlerini Suriye'den çekmeyi vadeden Amerikan Başkanı Donald Trump, "*ABD, Suriye sınırında bizi İran'la baş başa bırakıp çekilemez.*" diyen İsrail'in baskısı sebebiyle kararını uygulayamıyordu. Ayrıca

[29] "Rakka: Çözüm mü, düğüm mü?", *AA*, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rakka-cozum-mu-dugum-mu/750012?amp=1 (Erişim: 18.0.5.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

zaten bizzat söylediği gibi, Suriye'de petrolden başka bir şeyle de ilgilenmiyordu. [30]

Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması gerçekten Türkiye'nin stratejik hedefi olsaydı, bunun en kolay ve uygulanabilir yolu, altına imza attığı Astana Konferansı sonuç bildirilerinde vurgulandığı üzere Şam'ın egemenliğini tanımak ve siyasî çözüme destek olmaktı. Zira Suriye'nin toprak bütünlüğü, Türkiye'nin desteklediği silahlı grupların ülkenin belirli bölgelerini işgal altında tutuyor olmasından dolayı sağlanamıyordu. Dolayısıyla Türkiye, ABD'yi Suriye'de yeni bir ÖSO kurmaya, bununla hem IŞİD'i hem YPG'yi ortadan kaldırmaya ikna etmeyi başarsa ve onlardan kurtarılan yerleri mucizevi bir şekilde 'güvenli bölge' yapsa bile bu, Suriye'nin toprak bütünlüğünü değil, sadece ikiye bölünmüş olmasını garanti edecekti.

Erdoğan rejiminin pratiği, Suriye'nin toprak bütünlüğüyle değil Suriye'nin topraklarıyla ilgilendiğini ortaya koydu. ABD'nin eski Suriye Büyükelçisi Roberd Ford'un "*Suriye'yi birkaç parçaya bölmek, tek parça halinde tutmaktan daha kolay.*" [31] sözü Ankara'ya ilham veriyordu. İsrail rejiminin Lübnan ve Suriye'deki işgal yöntemleri de model oluşturuyordu. İsrail, 1980'lerde ve 1990'larda Lübnanlı bir Hıristiyan olan Antuan Lahd'ın komutasındaki silahlı grubun desteğiyle Güney Lübnan'daki işgalini sürdürüyordu ve bu gruba Güney Lübnan Ordusu adını vermişti. Türkiye ise Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı denen bölgeleri 'Suriye Milli Ordusu' adını verdiği silahlı grupları kullanarak elinde tutuyor. Muhtemelen de 1967'de işgal ettiği Golan'ı 1981'de ilhak eden İsrail rejimine gösterilen uluslararası toleransın zaman içerisinde kendine de gösterilebileceğini düşünüyor.

---

[30] "Trump: Petrolü tuttuğum için ABD askerleri Suriye'de, Irak'ta da böyle olmalıydı", *Euronews*, https://tr.euronews.com/2020/01/16/trump-petrolu-tuttugum-icin-abd-askerleri-suriye-de-irak-ta-da-boyle-olmaliydi (Erişim: 18.05.2022).

[31] Zachary Laub, "Why Syria's War Grinds On" *CFR*, https://www.cfr.org/interview/why-syrias-war-grinds (Erişim: 18.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ankara, Amerikalıların 'yapı söküm stratejisine' talip oldu

Amerikan Başkanı Donald Trump'ın Suriye'de güvenli bölge kuracağını açıklaması,[32] teorik çerçevesi Obama döneminde oluşturulan bir stratejinin artık planlama aşamasına konduğunu göstermişti. Zira mesele, "*siviller için güvenlikli alanlar kurmak*" gibi insanî gerekçelerle izah edilse de Trump'ın güvenli bölge kurma hedefi, Brooking Institute'nün 2015'te ortaya attığı kapsamlı 'yapı söküm stratejisi'ni[33] mümkün kılabilecek adımlardan sadece birini oluşturmaya yönelikti. Rusya'nın askerî müdahalesi olmasaydı, Suriye 'yapı söküm' planı doğrultusunda kalıcı şekilde parçalanabilirdi.

Brooking Institute'un yapı söküm stratejisine konu olan öneriler özetle şöyleydi:

> Uluslararası toplum, Suriye topraklarında zaman içerisinde sürdürülebilir yönetimleri ve güvenliği olan adacıklar oluşturmalı ve bu adacıklar nihayetinde birbiriyle birleşebilmeli. Daha açık ifadeyle 'geçici bir hedef olarak' Suriye'de kurulacak konfederal sistemde mütevazı bir merkezi hükümet bulunmakla birlikte otonom özelliği oldukça yüksek özerk bölgeler olmalı.

Yapı söküm stratejisine göre Suriye'de kurulması önerilen bu konfederal yapı Amerika açsından şöyle çözüm üretecekti:

> 1- Bu stratejide silahlı grupların ideolojik açıdan güvenilir olup olmadıklarına bakılmayacak ve onların Türkiye ve Ürdün gibi dost ülkelerde eğitilip donatılmasına gerek kalmayacak.
>
> [Yani Fetih Ordusu örneğinde olduğu gibi, silahlı grupların terörist diye nitelenen örgütlerle yaptığı işbirliği sorun edilmeyecek. Nitelikleri her ne olursa olsun bunların hâkim olduğu 'adacıklar' bir gerçeklik olarak 'meşru' görülecek.]

---

[32] "Trump: Suriye'de güvenli bölgeler kuracağım" *El Cezire Türk*, https://www.aljazeera.com.tr/haber/trump-suriyede-guvenli-bolgeler-kuracagim (Erişim: 18.05.2022).

[33] Michael E. O'Hanlon, "Deconstructing Syria: A new strategy for America's most hopeless war", *Brookings*, https://www.brookings.edu/people/michael-e-ohanlon/ (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

2- Bu stratejide başlangıçta ılımlı muhalifler için güvenli bölgeler oluşturulacak, sonraki aşamada da ABD, Suudi Arabistan, Türkiye, İngiltere, Ürdün ve diğer Arap ülkeleri önce havadan sonra da karadan buraların güvenliğini koruyacak. Batılı güçler de ileri hatlarda olmayan daha güvenli bölgelerde konuşlanacak.

3- Bu güvenli bölgeler artık Şam'ın ve IŞİD'in hâkimiyeti altına girmeyecek. BM'ye bağlı kurumlar ve diğer yardım kuruluşları buralara insanî yardım ulaştıracak, bu bölgelerde okullar yeniden açılacak ve savaşçılar eğitilecek. Tabii bu konfederal yapının güvenliği için uluslararası barışı koruma gücüne de ihtiyaç duyulacak.

[Yani vekil savaşçılar, sınır ötesinde değil, doğrudan Suriye toprakları içerisinde korumaya alınıp desteklenecek ve böylece hem Suriye'nin bölünmüşlüğü derinleştirilecek hem de uluslararası taraflar bu bölünmüş yapının fizikî garantörü haline gelecek.]

4- Bu strateji ile sadece isyancı grupların birbiriyle olan çelişkileri ve bu grupların ABD ile olan çelişkileri azalmış olmayacak; ABD'nin Türkiye ve Suudi Arabistan gibi kilit bölgesel aktörlerle olan çelişkileri de azalacak.

[Yani güvenlikleri 'uluslararası toplum' tarafından garanti edilen 'adacıklar' içinde birer devlete kavuştukları için grupların birbiriyle çelişkisi azalacak ve Türkiye ve Suudi Arabistan da artık ABD'ye "bu savaşta bizi neden yalnız bıraktın?" diye sitem etmeyecek.]

5- Bu planın hedefi sadece IŞİD olmayacak, Beşşar Esed yönetimi de hedefte olacak. Gerçekçi olunacağı için Şam yönetimi doğrudan hedef yapılmayacak; ancak kurtarılan bölgelerde hâkimiyet kurmaya çalışması durumunda cezalandırılacak. [34]

Yani, 2014'te önceliğini terörle mücadele şeklinde değiştirmiş olsa da Amerika, Şam'da devrim önceliğini tamamen terk etmediğini göstermiş olacak. Bir başka deyişle Amerika'nın terörle mücadele önceliği, Şam'a IŞİD ve Nusra dışında bir alternatif bulununcaya

[34] Alptekin Dursunoğlu, "Suriye için 'yapı söküm' stratejisi" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/YD467_suriye-icin-yapi-sokum-stratejisi.html (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kadar geçerli olacak; daha sonra asıl öncelik olan Suriye yönetiminin devrilmesine odaklanılacak.

Amerikalılar tarafından 2015'te Suriye'nin tamamı için hazırlanan ve Türkiye tarafından da desteklenen bu plan Rusya'nın zamanında müdahalesi sebebiyle bugün sadece İdlib'de uygulanabiliyor.

2015 konjonktüründe yapı söküm stratejisi

Bu stratejinin önerildiği dönemde Rusya henüz hava gücüyle Suriye'ye girmemişti. Dolayısıyla Suriye ordusu, İran, Rusya ve Hizbullah'ın oluşturduğu askerî koalisyonun Suriye'nin toprak bütünlüğünü güçlendiren denge değişikliği henüz gerçekleşmemişti.

Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın bir araya getirip desteklediği Fetih Ordusu adlı grup İdlib'i ele geçirmiş, Halep ve Lazkiye'de ilerliyordu. Sahadaki bu gelişmeleri örnek gösteren Türkiye ve Körfez'deki müttefikleri de savaş seçeneğine geri dönmesi için ABD'ye yoğun baskı yapıyordu.

Amerika, müttefikleriyle birlikte desteklediği vekâlet savaşının Haziran 2014'te IŞİD'in 'hilafet devleti' ile sonuçlandığını gördüğü ve Şam'ın alternatifinin 'ılımlılar' değil, 'hilafet devleti' veya 'el-Kaide emirliği' olduğunu düşündüğü için savaş seçeneğine dönmüyordu.

Ancak Amerika'nın savaş seçeneğine geri dönmemesi, Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti edecek bir siyasî çözümü desteklemeye başladığı anlamına da gelmiyordu. İşte 'yapı söküm stratejisi' Amerika'ya Şam yönetimini devirerek ele geçiremediği Suriye'yi bölerek kontrol altında tutmayı vadediyordu.

Trump dönemi 'yapı söküm stratejisi' için uygun bir zemindi

Amerika'nın henüz Rusya müdahalesi yokken Obama döneminde uygulayamadığı 'yapı söküm stratejisinin' Trump döneminde uygulanması şu sebeplerden dolayı mümkün olmadı.

1- Rusya, İran, Suriye ve Hizbullah'ın koordineli işbirliği 2016'da sahadaki dengeyi bariz bir şekilde değiştirdi. Rakka ve İdlib dışında

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

devlet kontrolünde olmayan il merkezi kalmadı. Dolayısıyla Suriye kentlerinin yeniden devlet kontrolüne girmesi toprak bütünlüğünü güçlendirdiği için 'yapı söküm stratejisi'ni uygulama zemini kalmadı.

2- Türkiye'nin 'Fırat Kalkanı' karşılığında saf değiştirip zahiren Şam'da devrim yerine Suriye'nin toprak bütünlüğünü öncelik olarak belirlemesi ve Astana'da Suriye'nin egemenliğini tanıması, Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti eden bir siyasî çözüm için zemin yarattı. Astana sürecine katılan Türkiye, Suudi Arabistan vs. destekli grupların terörist diye nitelenen gruplarla safını ayırması, hem siyasî çözüm hem de Suriye'nin toprak bütünlüğü hedefini güçlendirdi.

3- Rusya, İran ve Hizbullah'ın koordineli müdahalesinin ardından 'Şam'da devrim' ihtimali ortadan kalktı; dolayısıyla 'yapı söküm stratejisinin' Suriye'yi bölme veya merkezi hükümeti zayıflatılmış bir konfederasyona dönüştürme hedefi başarısız oldu.

Ancak aşağıda sıralanan sebeplerden dolayı Obama döneminde uygulanamayan 'yapı söküm stratejisinin' Trump döneminde uygulanabilmesi için daha elverişli bir zemin bulunuyordu.

1- 'Yapı söküm stratejisi', zaten Şam'da devrim önceliğine sahip olmadığı için, 'devrimin' imkânsız hale gelmesi bu stratejiyi geçersiz kılmıyordu. Bu strateji, mevcut bölünmüşlüğü uluslararası garantiye alarak daha da derinleştirmeyi öngörüyordu ve Trump'ın güvenli bölge kurma hedefi de bunun ilk adımını oluşturuyordu.

2- Türkiye, zahiren saf değiştirmiş ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü öncelik olarak belirlemiş gözükse de "*Türkiye başından beri Suriye'de güvenli bölge oluşturulmasını savundu*" [35] diyerek, Kürtleri devre dışı bırakacak bir yapı söküm stratejisine hevesli olduğunu gösterdi.

Türkiye'nin Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyeti sadece Kürtlerle sınırlıydı. Zira Ankara, toprak bütünlüğü gerekçesiyle örneğin Hatay'ın sınır komşusu olan İdlib'in Nusra ve

[35] "Trump'tan güvenli bölge sürprizi" *Sabah*, https://www.sabah.com.tr/dunya/trumptan-guvenli-bolge-surprizi-3858224 (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

müttefiklerinin elinde bulunmasını tehdit olarak görmedi, hatta korunması için olağanüstü bir çaba gösterdi ve Amerika'ya Kürtleri devre dışı bırakması karşılığında Rakka ve güvenli bölgeler için destek vadetti.

3- Rusya, Suriye, İran ve Hizbullah'ın 2015'ten 2017'ye kadar olan askerî kazanımları, karşı tarafı siyasî çözüm masasında zayıflatmış olsa da hâlâ Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti edecek bir zafer olmaktan uzaktı.

Öte yandan 'yapı söküm stratejisi'ni uygulamaya çalışan Amerika ile 'muhaliflerin', Suudilerin ve Türkiye'nin 'siyasî çözüm' söyleminin ciddiyeti son derece tartışmalıydı. Zira Amerika, Suriye'de ve Irak'ta bölünmeyi derinleştirmeyi öngören bir bölge stratejisine sahipti. Türkiye, Suudiler ve 'muhalifler' ise hâlâ Şam'da devrim peşinde olduğu için 'siyasî çözümü' "*Beşşar Esed gitmelidir.*" gibi gerçekleşmesi imkânsız bir ön şartla tıkamayı sürdürüyordu.

Amerika, zaten Suriye'yi adacıklara bölmeyi istiyor; Türkiye ve Suudiler ise bölünmesini umursamadığı için Suriye'nin toprak bütünlüğünü garanti edecek bir siyasî çözümle değil, güvenli bölge ile ilgileniyordu. ABD ve Suudiler, bu sebeple 'Suriye Destek Grubu'nda [36] Suriye'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanıdıklarını söylemelerine rağmen egemen bir devlet olan Suriye'de güvenli bölge kurmaktan söz edebiliyordu.

Güvenli bölge kurarak toprak bütünlüğü korunur mu?

Peki, Astana'da Suriye'nin egemenliğini kabul eden ve toprak bütünlüğünü öncelik olarak belirleyen Türkiye, Amerika'nın Kürtlerden vazgeçmesi karşılığında büyük bir heyecanla destek vadettiği güvenli bölge ile neyi hedeflemişti? Gözüken o ki, Amerikalılar Türkiye'nin aslında siyasî çözüm, Suriye'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü konularında kendileriyle aynı çizgide bulunduğunu ve

[36] "Viyana bildirisinin metni", *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD14254_viyana-bildirisinin-metni.html (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyetinin ise sadece Kürtlerle sınırlı olduğunu çok iyi biliyordu.

Bu yüzden de Kürtlerden neden vazgeçmeyeceğini anlatırken Ankara'yı aslında imalı bir şekilde 'ya bizden yanasın ya da bize karşısın' şeklinde tehdit ederek, "*SDG üzerinde biri etkili olacaksa Ankara bunun kim olmasını ister? Rusya mı, İran mı, rejim mi yoksa ABD mi?*" [37] dedi.

ABD'nin Kürt askerine değil, Kürt adacığına ihtiyacı var

Ayrıca Ankara, ABD'nin PYD ile sadece IŞİD'e karşı mücadelede savaşçıya ihtiyacı olduğu için işbirliği yaptığını sanıyor ve PYD 'adacıklarının' yapı söküm stratejisi içinde taşıdığı anlamı hâlâ kavrayamıyordu. Bu yüzden de Suriye'nin toprak bütünlüğü gerekçesiyle ÖSO'nun 'adacıklarını' büyütüp PYD 'adacıklarını' ortadan kaldırabileceğini sanıyordu. Hâlbuki yapı söküm stratejisi açısından adacıkların kime ait oldukları değil, bizatihi varlığı önem taşıyordu.

Zira bu stratejide terörle mücadeleye gerekçe oluşturdukları için, hatta terörist diye nitelenen örgütlerin adacıklarına bile ihtiyaç vardı. Nitekim IŞİD'in Rakka'dan Cerablus'a kadar olan hâkimiyeti yıllarca sorun edilmemişti. Tüm uluslararası tarafların terör örgütü listesindeki Heyet-i Tahrir Şam'ın İdlib'i kontrol altında tutması hâlâ sorun edilmediği gibi, Amerika ve Türkiye tarafından korunuyor. Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın "*Suriye rejim güçlerinin Menbiç'e girmesi olumsuz değil.*" [38] ifadesi, Suriye'deki bir 'adacığın' 'ana karaya' bağlanmasından duyulan burukluğu ve bir Kürt adacığının ortadan kalkmasından duyulan memnuniyeti yansıtıyordu.

---

[37] "Pentagon, YPG'yi istiyor! Gözler Trump'ta... , *Milliyet*, https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-pentagon-ypgyi-istiyor-gozler-trumpta-2404241 (Erişim: 19.05.2022).

[38] "Yıldırım: Suriye rejim güçlerinin Menbiç'e girmesi olumsuz değil", *BBC Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39171847 (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Hâlbuki tüm kesimlerin eşit ve özgür bir şekilde siyasî geleceklerini seçim ile ülkelerinin idari yapısını da uzlaşma yoluyla tayin edeceği birleşik bir Suriye'yi desteklemek yerine, 'adacıklar' arasında tercih yapmak Türkiye'nin deklere edilmiş Suriye önceliği ile bağdaşmıyordu.

Türkiye'nin Suriye'deki varlığı, Amerika'ya büyük hizmet

Halep'in 12 Aralık 2016'da silahlı gruplardan tamamen temizlenmesinden sonra "Suriye'nin bundan sonraki hedefi İdlib mi, yoksa Fırat'ın doğusu mu olacak?" sorusu gündeme gelmişti. Zira Halep'in temizlenmesi, başlangıç hedefini imkânsız hale getirmesi bakımından Suriye'ye dayatılan vekâlet savaşını bitirdi. Ancak sahadaki aktörlerin, ittifak kombinasyonlarının ve hedeflerin çeşitlenmesi sebebiyle savaş şartları 2022'de bile devam ediyordu.

Suriye'ye dayatılan vekâlet savaşının başlangıç hedefi, Şam'daki yönetimin devrilmesiydi. Silahlı grupların Halep'teki varlığı korunabilseydi, şu an öncelik ve yöntem değiştirerek sürmekte olan savaş, bu hedef yönünde devam ettirilebilirdi. Ancak aşağıdaki sebeplerden dolayı bu imkânsız hale geldi.

Halep'in kaybedilmesi, dış desteği kaybeden vekillerin iç çelişkilerini derinleştirdi. Daha önce ton farkı gözetilmeksizin 'silahlı muhalefet' adı altında Şam'a karşı desteklenen 'vekiller', 'ılımlı' ve 'terörist' diye etiketlenip tasnif edilerek, 'asıllar' arasında paylaşıldı. Sahadaki tüm silahlı grupların ÖSO tabelasının ardına saklanması, zaten kısa sürmüştü. Amerika'nın Suriye dosyasını Türkiye ve Katar'dan alması,[39] 11 Kasım 2012'de Doha'da muhaliflerin siyasî örgütünü,[40] 9 Aralık 2012'de de Antalya'da si-

[39] Alptekin Dursunoğlu, "Ankara'nın, Washington'u liderliğe mecbur eden başarısızlığı" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/YD339_ankaranin-washingtonu-liderlige-mecbur-eden-basarisizligi.html (Erişim: 19.05.2022).

[40] Alptekin Dursunoğlu, "ABD'nin doğrudan liderliği ve Suriye'nin geleceği" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/YD340_abdnin-dogrudan-liderligi-ve-suriyenin-gelecegi.html (Erişim: 19.05.2022).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lahlı örgütünü yeniden kurması,[41] silahlı grupları bariz bir şekilde ayrıştırmıştı.

Amerika'nın bu müdahalesi ile artık Dostlar Grubu'nun silahlı gruplara resmî silah desteğinin yolu açılmıştı; ama bu müdahale ile silahlı gruplar arasında yeni bir ayrışma yaratmıştı. Yeni ittifak kombinasyonuyla sahanın en güçlüleri, o günlerde henüz IŞİD adını kullanmayan el-Kaide türevi örgütler, en zayıfı ise Dostlar Grubu'nun resmî vekili olan ÖSO olmuştu.

Ancak Halep'in kurtarıldığı 2016 yılı sonuna kadar herkesin bildiği bu farklılıklar asla sorun edilmedi. Örneğin Rakka, 5 Mart 2013'te düştüğünde, bu kentin Antalya'da kurulan ÖSO tarafından değil 'terör listesindekiler' tarafından ele geçirildiği bilindiği halde bayram edildi. Kentin düşmesini "*Rakka kenti muhaliflerin*"[42] diye duyuranlar bile Rakka'nın Aralık 2012'de terör örgütü ilan edilen Nusra Cephesi ile Ahrar Şam örgütleri tarafından ele geçirildiğini açıkça yazıyorlardı.

Henüz IŞİD adının kullanılmadığı o tarihte Nusra Cephesi el-Kaide'nin resmî Suriye koluydu; Ahrar Şam ise el-Kaide liderlerinden Ebû Hâlid es-Sûrî tarafından kurulmuş bir örgüttü.[43] 2014'te Amerika açısından 'Exxon Mobil Bölgesi' demek olan Kürdistan Bölgesi'ne saldırıncaya kadar IŞİD'den terör örgütü olarak söz eden yoktu. Suriye ordusu ve müttefiklerinin Halep'i kurtarıp Irak sınırına doğru ilerlemeye başladığı 2017'ye kadar da Rakka'yı 'özgürleştirme' derdine düşen olmamıştı.

---

[41] Antalya'da çok gizemli Suriye toplantısı", *Hürriyet*, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/antalyada-cok-gizemli-suriye-toplantisi-22107261 (Erişim: 19.05.2022).

"Rakka kenti muhaliflerin. *El Cezire Türk*, https://www.aljazeera.com.tr/haber/rakka-kenti-muhaliflerin (Erişim: 19.05.2022).

[43] "Ebu Halid es Suri: Suriye'nin 'meçhul' komutanı" *Time Türk*, https://www.timeturk.com/tr/2015/02/24/ahrar-us-sam-ebu-halid-es-suri-yi-bu-videoyla-andi.html (Erişim: 19.05.2022).

Halep'in kurtarılması neden bir dönüm noktası?

Halep'in kurtarılması, bir dönüm noktası oldu; çünkü hedefi Şam yönetimini devirmek olan vekâlet savaşı, 12 Aralık 2016'da fiilen sona erdi. Yenilen vekillerin yanında artık asıllar da sahaya indi. Suriye'ye hâkim olmak için yönetimini devirmek hedefi, Suriye'de kalmaya devam etmek için toprak koparmak şeklinde güncellendi.

Asılların sahaya girmek için bir bahaneye bir de uygun vekile ihtiyacı vardı. Amerika, 11 Eylül 2014'teki Cidde Konferansı'yla vekâlet savaşından çekildiği için Halep sonrasına hazırlıklıydı. Zira 2014'ten beri IŞİD'le mücadele bahanesiyle YPG'yi vekil olarak kullanmaya başlayan Amerika, Halep'ten sonra artık askerî varlığıyla da sahadaydı.

Dostlar Grubu'nun IŞİD karşıtı koalisyona dönüştürüldüğü Cidde Konferansı kararlarını uzun süre kabullenemeyen Türkiye ise 2016 sonlarına kadar Suudiler ve Katar'la Amerika'yı yeniden savaşa döndürmeye çalışmıştı. Tüm dünyanın terör listesinde yer alan Nusra Cephesi'nin liderliğinde kurulan 'Fetih Ordusu' ile Mart 2015'te 'İdlib fethedildi.' Bu, Amerika'ya "*YPG'den vazgeçersen, Fetih Ordusu'na ÖSO tabelası takıp hâlâ Şam'ı alabiliriz.* mesajıydı.

Amerika bu çağrıyı ciddiye almadı; ama Türkiye ve Suudiler sayesinde 'Fetih Ordusu' tecrübesinden 'terör örgütü aklama' modeli olarak yararlandı. PKK Amerika'nın terör listesinde bulunduğu için komutanlığını PKK'nın yaptığı YPG'yi değil, zahiren PKK ile ilişkisi olmayan ve sadece Kürtlerden de oluşmayan SDG'yi desteklemeye başladı. ABD'nin vekâlet savaşına dönmemekteki kararlılığı, 30 Eylül 2015'teki Rusya müdahalesi ve 12 Aralık 2016'da Halep'in kurtarılması, Ankara'nın yeni durumu kabullenmesini sağladı. Ankara'nın sahaya girmesi için IŞİD'in yanı sıra PKK/SDG'den kaynaklı terör gerekçesi de İdlib'de vekilleri de hazırdı.

Savaşın başından beri karşıt kamplarda yer aldığı ve uçağını düşürdüğü Rusya'dan özür dilemesi Türkiye'ye 16 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı adı altında Suriye'ye giriş vizesi kazandırmıştı. Ardından

Astana sürecine dahil olması, Türkiye'ye hem İdlib'deki vekillerine garantörlük hem de YPG'ye karşı Zeytin Dalı ve Barış Pınarı bölgelerini armağan etti. Dolayısıyla Halep'in kurtarılmasından sonra 2017'den itibaren Fırat'ın doğusu ile İdlib arasında birbirini besleyen bir karşıt taraflar dengesi oluştu.

Birbirini besleyen karşıt taraflar dengesi

İdlib'le Fırat'ın doğusunda oluşan bu birbirini besleyen karşıt taraflar dengesi, Suriye'nin toprak bütünlüğünü tesis etmesini engelliyor. Zira Türkiye dahil herkesin terör örgütü listesindeki Heyet Tahrir Şam,[44] Ankara'nın Astana'da elde ettiği garantörlük rolü sayesinde İdlib'i elinde tutuyor; Türkiye'nin terör örgütü listesindeki SDG de Amerika himayesi sayesinde Fırat'ın doğusuna hâkim. İdlib'in Suriye topraklarına katılması Fırat'ın doğusundaki Amerikan varlığını, Fırat'ın doğusunun Suriye topraklarına katılması ise İdlib'deki Türkiye varlığını imkânsız hale getirecek olmasına rağmen bu denge 2015'ten beri korunuyor.

Sahada askerî varlığı olan devletler zahiren karşıt pozisyondalar. Mesela Türkiye, Amerika'nın SDG ile ilişkisine karşı. Amerika, Türkiye'nin Fırat'ın doğusundaki ortağı olan SDG'yi tehdit etmesine karşı. Rusya, Türkiye'nin İdlib'de silahlı gruplara güvenlik şemsiyesi sağlayan rolüne ve Amerika'nın Fırat'ın doğusunu Suriye'den bölmesine karşı. Şam ile İran ise sahadaki devletlerin Suriye topraklarını kendi çıkarları için birbirine pay etmelerine karşı.

Peki, tüm taraflar birbirine karşı olmasına rağmen bu durum neden yıllardır değişmiyor? Bu sorunun cevabı aslında kendi içinde gizli; zira tüm tarafların birbirine karşıtlığı, güncel önceliklere dayalı bir çıkar ortaklığı zemini de oluşturuyor. Kısa vadeli dahi olsa bu çıkar ortaklığı zemini ise karşıt tarafların birbirini besleyen dengesini yaratıyor.

---

[44] "Türkiye, HTŞ'yi terör örgütü listesine aldı", *Sputnik*, https://sputniknews.com.tr/20180901/turkiye-hts-teror-orgutu-listesi-1035003976.html (Erişim: 19.05.2022).

Örneğin tarafları zahiren karşıt pozisyonlarda yer alsa da Türkiye, Amerika'nın Fırat'ın doğusundaki varlığını, Amerika da Türkiye'nin İdlib'deki varlığını güçlendiriyor. Çünkü Türkiye'nin İdlib, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı'ndaki rolü, Amerika'ya Fırat'ın doğusundaki rolü için emsal teşkil ediyor ve 'meşruiyet' kazandırıyor. Aynı şekilde Amerika'nın Fırat'ın doğusundaki varlığı ve rolü de Türkiye'ye Zeytin Dalı ve Barış Pınarı'ndaki varlığına 'haklılık' kazandırıyor.

Bu yüzden 2018'de somut bir şekilde görüldüğü üzere Amerika, kimyasal silah argümanıyla müdahale tehdidi yaparak[45] Türkiye'nin İdlib'deki rolünün devamını sağlıyor. İdlib'in 'teröristan' statüsünün korunmasını istiyor; hatta Türkiye'nin Amerika'nın sahadaki ortağı olan YPG'ye karşı attığı Zeytin Dalı ve Barış Pınarı adımlarına kontrollü bir şekilde onay veriyor.

Türkiye de "*köprüden önce son çıkış*" argümanıyla[46] İdlib'de Astana'daki ortağı Rusya'ya karşı, Amerika'yı müdahaleye çağırıyor. Öte yandan Rusya, Fırat'ın doğusunda SDG'yi Şam'a yaklaştıracak bir baskı yaratmak için Türkiye'nin önünü açıyor. Bu ön açma, Moskova'ya Ankara ile ikili ilişiklerinde benzersiz fırsatlar sunarken, S-400 örneğinde olduğu üzere NATO üyesi Türkiye'yi de Amerika ile karşı karşıya getiriyor.

Türkiye de Rusya'ya Fırat'ın doğusunu, Amerika'ya ise İdlib'i işbirliği zemini olarak gösteriyor; bu işbirliği zemini sayesinde her ikisinden de 'arazi' alıyor. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun açıkladığı üzere de Suriye topraklarında okullar açıyor, buraya bürokratlar tayin ediyor;[47] yani İsrail'in Golan'daki tecrübesini Suriye'nin kuzeyinde tekrar etmek istediğini gizlemiyor.

---

45 "ABD'den İdlib'de kimyasal uyarısı", *Milliyet*, https://www.milliyet.com.tr/dunya/abd-den-idlib-de-kimyasal-uyarisi-2729249 (Erişim: 19.05.2022).

46 "Erdoğan ABD basınına yazdı: Köprüden önce son çıkış", *Hürriyet*, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-abd-basinina-vazdi-kopruden-once-son-cikis-40952320 (Erişim: 19.05.2022).

47 "Soylu: Azez'de, Cerablus'ta, Marel'de kaymakamımız, emniyet müdürümüz, jandarma komutanımız var" *Sputnik*, https://sputniknews.com.

Şam, Rusya'nın arazi ikramlarından rahatsız olsa da Türkiye'nin 'Fetih Ordusu' örneğinde olduğu gibi tüm silahlı grupları Suriye'ye karşı seferber etmesindense onları İdlib'de 'terörist' ve 'ılımlı' diye parçalamasını tercih ediyor. Onlardan bir kısmını Libya'da veya Azerbaycan'da itlaf etmesinden rahatsızlık duymuyor. Fırat'ın doğusunda baskı yaratarak SDG'yi Şam'la müzakereye itmesinden ise memnuniyet duyuyor.

İlkel rafinerileri milyonluk füzelerle vurmanın hikmeti

Sahadaki karşıt tarafların çıkar işbirliğini Milli Savunma Bakanlığı'nın tabiriyle "*Cerablus ve Bab'daki akaryakıt tankerlerinin park noktaları*"na[48] yapılan füze saldırıları ifşa etti. Milli Savunma Bakanlığı açıkça isim vermese de saldırı Rusya tarafından, Türkiye'nin bürokrat tayin ettiği yerlere yapılmıştı ve vurulan nokta da "*akaryakıt tankerlerinin park yeri*"ydi.

Türkiye destekli Türkmen siyasetçi Nâsır Hüsso, *Independent Türkçe*'ye "*hedef alınan bölgede ilkel petrol rafinerileri bulunduğunu ve iç piyasaya kısıtlı akaryakıtın buradan dağıldığını söyledi.*"[49] Haber, başlığında "*Son bir ayda Fırat Kalkanı bölgesine 5 kez saldırı yapıldı. [...] İlkel petrol rafinerileri milyonluk füzelerle neden vuruluyor?*" diye sormuş; ama sorusuna cevap vermemişti. Ancak Suriye'deki petrol kuyularının kimin kontrolünde olduğunu bilenler, Fırat Kalkanı bölgesindeki "*ilkel rafinerilerin*" petrolü sadece SDG'den temin edebileceğini fark edebilir ve bu ilkel rafinerilerin

---

tr/20180128/soylu-azez-cerablus-marel-kaymakam-denizli-emniyet-muduru-jandarma-1031997247.html (Erişim: 19.05.2022).

[48] "MSB: Cerablus ve El Bab'a füze saldırısı düzenlendi", *BBC Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56397168 (Erişim: 19.05.2022). Cihat Arpacık, "Son bir ayda Fırat Kalkanı bölgesine 5 kez saldırı yapıldı... İlkel petrol rafinerileri milyonluk füzelerle neden vuruluyor?", *Independent Türkçe*, https://www.indyturk.com/node/325991/haber/son-bir-ayda-f%C4%B1rat-kalkan%C4%B1-b%C3%B6lgesine-5-kez-sald%C4%B1r%C4%B1-yap%C4%B1ld%C4%B1%E2%80%A6-i%CC%87lkel-petrol (Erişim: 19.05.2022).

neden 5 defa milyonluk füzelerle vurulduğunun hikmetini de kavrayabilirdi.

Amerika, Suriye'de işgalci olarak bulunduğu topraklarda SDG adlı paralı askerler istihdam ediyor. Bu paralı askerlerin masrafı da Suriye'nin ulusal servetinin kaçak yollarla satılmasından karşılanıyor. Bu bilgi ışığında yukarıdaki soruya katkı olmak üzere şu soru da önemlidir: Rusya ve Suriye, milyonluk füzeler kullanarak Amerika'nın paralı askerlerinin finans kaynağını kurutmaya çalışırken Türkiye sadece petrolün fiyatıyla ilgileniyorsa, bu karşıt tarafların birbirini besleyen dengesinin neden bozulamadığını açıklıyor.

Fırat'ın doğusunda denge nasıl bozulur?

Amerika ve Türkiye'nin Suriye topraklarında kurduğu bu denge, tarafların birbirinden kısa vadeli çıkar sağlamaya ihtiyacı kalmadığı yahut kalıcı sonuçlar üretmeyen yatırımlar, yakıcı bir soruna dönüştüğü zaman bozulur. Bu dengenin en güçlü tarafı olan Amerika'nın Suriye'deki asıl varlık gerekçesi vekâlet savaşıyla teslim alamadığı Şam'ı baskılarla diz çöktürüp Washington'un istediğini yapar hale getirmek. İran'ın Suriye'den çıkarılması ve Suriye'nin İsrail rejimi karşısında diğer Arap ülkelerinin hizasına gelmesi de Washington'un Şam'dan istediği şeylerin başında geliyor. Amerika bu hedefine ulaşmak için IŞİD'i, SDG'yi, 'Sezar Yasası'nı araç olarak kullanıyor. Sözünü ettiğimiz denge de bu araçları işlevsel hale getiriyor.

SDG'nin ana gövdesini oluşturan PYD'nin hedefi, 2014 öncesine kadar üç kantonunu yaşatabilmekti. Fırat'ın doğusundaki Amerikan himayesi, Irak Kürdistan Bölgesi'nin öncülü olan '36. Paralelin Kuzeyi' olgusunu çağrıştırıyor. Bu çağrışım Suriyeli Kürt liderlerde heves, Türkiye ve Suriye'de ise tedirginlik yaratıyor. Zeytin Dalı ve Barış Pınarı tecrübesi, Suriyeli Kürt liderlere hem Amerika'nın hedefinin bir Suriye Kürdistan Bölgesi kurmak olmadığını hem de böylesi bir hedef olsa bile bunun Irak'takiyle kıyaslanmayacak kadar kırılgan olduğunu göstermiş olmalı.

Amerika'yı mevcut dengeden çıkarmak bakımından 'Şam'ın İran'ı artık Suriye'de istememesi' ve 'Türkiye'nin Şam'la anlaşması' gerçekçi ihtimaller değil. Ancak SDG'nin Şam'la anlaşması yahut Suriye'de Fırat'ın doğusunu Amerika açısından, İsrail işgalindeki Güney Lübnan haline getirecek bir silahlı direniş başlaması, Amerika'yı Suriye'den çıkmaya zorlayacak projeler. Bunlardan birincisine Moskova, ikincisine de Şam ve Tahran yatırım yapabilir. Böylesi bir direnişin şimdiye kadar başlatılmamış olması, Suriyeli Kürtlerle anlaşma zemininin korunmak istenmesinden kaynaklanıyor. Zira Suriye krizinin başından beri Suriye devletine silah çekmeyen, hatta tam aksine 2014'e kadar Suriye devletinden başka silah tedarikçisi bulunmayan Kürtler, ne Şam, ne Moskova ne de Tahran tarafından İdlib'dekiler gibi görülüyor.

Bununla birlikte Suriyeli Kürtlerle Şam arasında ciddi bir güven sorunu da var. Bu güvensizliği arttıran faktörler de şunlar: Suriyeli Kürtler, Irak Kürdistan Bölgesi'ne benzer bir statü elde etmeyi hedefliyor, buna karşı Şam, sadece üniter devlet yapısı içerisinde bir çözümü müzakere edebileceğini söylüyor. Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtı sırasında görüldüğü üzere Kürtler, kendini Amerikan himayesinden yoksun gördüğü anlarda Suriyeli olduklarını hatırlıyorlar, Amerikan himayesine kavuştuklarında ise Suriye'nin ulusal servetini yağmalanmasında işbirliği yapıyorlar.

Tüm bunlara rağmen Şam ve müttefikleri, birbirini besleyen karşıt taraflar dengesini bozmaya karar verdiklerinde Fırat'ın doğusuna müzakere dosyalarıyla, İdlib'e ise silahlarla gitmekten yana gözüküyorlar.

"İdlib, köprüden önceki son çıkış"

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2018'de İdlib'e yapılacak olan askerî operasyon öncesinde, Amerika'yı müdahaleye çağırmak için *Wall Street Journal*'a yazdığı yazıda İdlib'i köprüden önce son çıkış diye nitelemişti. Bu, İdlib'in Suriye krizini uluslararası bir sorun haline getirmek için elde kalan son araç olduğunu ifade etmesi bakımından çok yerinde bir metafordu.

İdlib, Suriye ordusu ve müttefikleri tarafından ülkenin her yerinden temizlenen silahlı grupların son kalıntılarının yeşil otobüslerle taşınıp bir araya toplandığı son yerdi. Dolayısıyla İdlib'in el-Kaide emirliği olmaktan çıkıp Suriye devletinin ili haline gelmesi Suriye'ye dış müdahale imkânının tamamen kaybedilmesi anlamına geliyordu.

2012'den beri Suriye'ye dayatılan vekâlet savaşı, Dostlar Grubu'nun 12 Aralık 2016'daki kesin yenilgisiyle sona erdi. Savaşın başlangıç hedefini imkânsız hale getiren bu yenilgiye rağmen savaş şartlarının sürdürülmeye çalışılması kayıpların telafi edilmesine yönelik. Bu yüzden de yenilgiye rağmen hâlâ sahadaki varlığını sürdürmeye çalışan iki devlet var: Amerika ve Türkiye.

Suudiler, Emirlikler ve Katar, Suriye'de kaybettikleri ne parayı ne de itibarı umursuyor. Çünkü paraları çok, itibarları ise zaten yok. Bu yüzden de Emirlikler Şam'la ilişkilerini normalleştirip elçiliğini açtı; Suudiler, Cemal Kaşıkçı olayından kaynaklı Türkiye karşıtlığı sebebiyle Şam'a yakınlaştı, Katar ise Suriye'ye yaklaşabilmek için Rusya'dan tavassut bekliyordu.

Amerika, vekâlet savaşı yoluyla deviremediği Şam'ı Suriye'yi bölmekle ve aç bırakmakla tehdit ederek diz çöktürürse kaybını telafi etmiş ve vekâlet savaşından çok daha büyük bir zafer kazanmış olacak.

"*Yeni Ortadoğu'nun sahibi biziz.*"[50] iddiasıyla Suriye'ye giren Türkiye ise Amerika'nın aksine başlangıç hedefine yakın kazanımlar için değil, daha büyük zararlara uğramamak için sahada. Ancak Ankara'nın Washington'a yaptığı son çağrı, Türkiye'nin hâlâ Şam yönetimini devirme umudunu koruduğunu gösteriyor. Bu yüzden de diğer tüm ülkelerin aksine Türkiye hâlâ savaş bitmemiş gibi davranıyor.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Başkanı Biden'a Suriye'de ortaklık teklif eden açıklamasında şöyle demişti:

---

[50] "'Yeni Ortadoğu'nun sahibi biziz" *Vatan*, https://www.gazetevatan.com/gundem/yeni-ortadogunun-sahibi-biziz-446394 (Erişim: 19.05.2022).

> Bugün Batı'nın önünde üç seçenek bulunmaktadır. İlk seçenek, Suriye'de yaşananları tribünden izleyerek daha fazla masum insan hayatını kaybetmesidir. İkinci seçenek, kalıcı bir çözüm için gereken tüm askerî, ekonomik ve diplomatik çabaları sarf etmektir. Son ve en makul seçenek ise Batı'nın Türkiye'yi desteklemesi, asgari maliyet ve azami etkiyle Suriye'de çözümün parçası hâline gelmesidir. [51]

Ankara'nın 2012'den beri Amerika'ya bazen sitem, bazen de rica şeklinde yaptığı müdahale çağrıların özeti olan bu üç seçeneğin ilk ikisinde Amerika'dan vekâlet savaşına geri dönmesi, üçüncüsünde de eğer bunu yapmayacaksa vekil olarak SDG'yi değil Türkiye'yi kabul etmesi istendi.

Aslında Türkiye Astana formatına girerek vekâlet savaşı hedeflerinden vazgeçip yeni hedefler ortaya koyması gerektiğinin farkında olmalıydı. Zira Türkiye, silahlı grupları ılımlı ve terörist diye ayrıştırıp ılımlıları siyasî sürece taşıma, teröristleri de yok etme rolünü üstlendiği için kabul edildi; her Astana toplantısında toprak bütünlüğüne ve egemenliğine bağlılık bildirdiği Suriye yönetimini devirmeye çalışması için değil.

Gerçi Rusya'yla ortaklığın ilk günlerinde muhatabını karıştırıp "*Devlet terörü estiren zalim Esed'in hükümdarlığına son vermek için biz oraya girdik, başka bir şey için değil.*" [52] diyerek, eski hedefiyle yeni şartları arasında uyum sorunu yaşadığını gösterse de Türkiye için artık 2012 hedefinin hiçbir gerçekliği kalmadı.

Rusya ve İran'la birlikte Şam yönetimini devirmeyi, Amerika ile birlikte de SDG varlığına son vermeyi gerçekçi görüyorsa Astana'da durup Amerika'yı Suriye'ye müdahaleye çağırmasının bir izahı olabilir!

---

[51] "Erdoğan'dan Suriye mesajı: Joe Biden bizimle çalışmalı", *Milliyet*, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogandan-suriye-mesaji-joe-biden-bizimle-calismali-6456416 (Erişim: 19.05.2022).

"Erdoğan: Fırat Kalkanı operasyonunun hedefi bir ülke ya da kişi değil" *BBC Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38167523 (Erişim: 19.05.2022).

Ancak mevcut şartlarda rasyonalite, Türkiye'nin Suriye'deki askerî varlığının şu hedeflere yönelik olmasını gerektiriyordu.

1- İdlib sorununun binlerce teröristin ve on binlerce mültecinin Türkiye'ye süpürülerek sonuçlandırılmasını önlemek için Astana formatındaki rolünü doğru oynamak. Yani Astana formatını Dostlar Grubu'nun Cenevre Konferanslarına dönüştürmeye çalışmamak.

2- Suriye sınırında PKK'nın nüfuzunda yeni bir 'Kürdistan Bölgesi' kurulmaması için Fırat'ın doğusunun Suriye'nin toprak bütünlüğüne dahil edilmesinin zeminini yaratmak. Amerika'nın ikinci bir 36. Paralel'in kuzeyi yaratmaması için Suriyeli Kürtlerin Şam'la anlaşmasını teşvik etmek.

3- Dört milyonu aşkın Suriyeli mültecinin gönüllü ve güvenli geri dönüşü için şartları hazırlamak.

Bunlar Astana formatındaki rolünü Astana'nın ruhuna uygun şekilde oynayarak, yani örneğin Suriye'nin egemenliğine bağlılık bildirip Amerika'yı Suriye'ye müdahaleye çağırmayarak, toprak bütünlüğüne bağlılık bildirip silahlı grupların kontrolünü kalıcı hale getirmeye çalışmayarak gerçekleştirilebilecek hedefler.

Türkiye, doğrudan kendi ulusal güvenliğini ve çıkarlarını önceleyerek Şam'la ilişki kurmak ve bu hedefleri gerçekleştirmek yerine İdlib, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı bölgelerindeki varlığını kalıcı hale getirmeyi hedef olarak belirledi. Bu yüzden de İdlib'in mevcut statüsünü kalıcı hale getirmeye ve birbirini besleyen bu karşıtlar dengesinin yarattığı savaş şartlarını Şam aleyhine manipüle etmeye çalıştı.

Küçük çıkar hevesleri, büyük bölgesel felaketlere sebep oluyor

Bölge coğrafyasının yabancıların müdahalesiyle nasıl bölündüğüne dair 100 yıllık tecrübeye rağmen bölge liderleri, iktidar hırsları ve toprak hevesleri sebebiyle hem kendilerinin hem de bölgenin felaketi oldular.

Şerif Hüseyin'in İngiltere'nin desteğiyle kurulacak Birleşik Arap Krallığı'nın ilk kralı olması imkânsızdı; çünkü İngiltere Şerif Hüseyin'e krallık vermeyi vadettiği 'Birleşik Arap Krallığı'nın topraklarını gizlice imzaladığı Sykes Picot Anlaşması'yla Fransızlarla paylaşmıştı. Şerif Hüseyin'in oğullarına nasip olan krallıklardan Ürdün dışında ayakta kalan olmadı. Suriye Krallığı sadece 4 ay, Irak Krallığı ise 25 yıl yaşayabildi. Ancak Şerif Hüseyin'in desteği sayesinde parçalanan bölge topraklarında yabancıların nüfuzu artarak devam etti.

Türkiye'nin Suriye'nin bir bölümünü ilhak etme hevesi, Golan örneğinde olduğu gibi, bir uluslararası destek bulur mu bilinmez; ancak bunun da tıpkı Şerif Hüseyin'in krallık hevesi gibi bölgeye yönelik yabancı müdahalelerini arttırmaktan başka bir sonuç üretmeyeceği açık. Sykes Picot'tan bu yana planlar bölgede çatışmaları bitirmek için değil, tam aksine şiddetlendirmek ve dış müdahaleye zemin yaratmak için yapılıyor.

Harita değişikliği hevesleri veya iktidar hırsları, bölge liderlerini küresel güçlerin kullanışlı araçları haline getiriyor. Amerika, 'İsrail liderliğinde bir bölge düzeni kurmak' şeklinde özetlenebilecek bir bölge stratejisine sahip. Dolayısıyla bu stratejiye uygun şekilde bölgede çatışmaları artırarak bölge dışı müdahalelere zemin yaratacak harita değişiklikleri, Amerika tarafından ya desteklendi veya teşvik edildi. Örneğin, Saddam Hüseyin'in İran'a saldırısı desteklendi, Kuveyt saldırısı ise teşvik edildi.

Şerif Hüseyin rolünün vahşi vârisi Saddam Hüseyin ve Kuveyt macerası

El-Hayat gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Gassan Şerbel'e mülakat veren dönemin Irak Genelkurmay Başkanı Nizar el-Hazreci, Kuveyt'in işgal edildiğini, ertesi gün öğlen saatlerinde kendisini ofisine çağıran Saddam'dan öğrendiğini açıkladı. General Hazreci'nin açıklamasına göre harekâttan dönemin Savunma Bakanı General Abdulcebbâr Şenşel'in dahi haberi yoktu. Dolayısıyla Irak'ın

Kuveyt'i işgal etmesi hem karar hem de uygulama yönüyle tamamen Saddam'a aitti. [53]

Saddam'ı genelkurmay başkanına ve savunma bakanına bile haber vermeden Kuveyt'i işgale cesaretlendiren ise dönemin ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glaspie'nin örtülü onayıydı. Kuveyt'in işgalinden 8 gün önce yapılan görüşmede ABD Büyükelçisi Glaspie, Saddam'a "*Başkan (baba) Bush'un doğrudan talimatıyla görevlendirildiğini*" söylemiş; "*Saddam'ın petrol fiyatlarının artması istemesini ve bu çerçevede Kuveyt'le yaşadığı gerginliği ve Irak'ı kalkındırmak için daha fazla gelire ihtiyaç duymasını anlaşılır bulduklarını*" ifade etmiş ve Kuveyt sınırına "*dostça*" askerî yığınak yapmasının sebebini sormuştu.

Saddam da aynı zamanda İran'la savaşının da sebebi olan Şattu'l-Arab'ın kendisi açısından taşıdığı stratejik önemi anlattıktan sonra imalı bir şekilde Kuveyt'i işgal etmeleri halinde ABD'nin buna ne tepki göstereceğini sormuştu. Glaspie'nin "*Bizim Araplar arasındaki çatışmalar ve sizin Kuveyt'le yaşadığınız tartışma konusunda herhangi bir görüşümüz yok. Dışişleri Bakanı James Baker, bana 1960'ta Irak'la yapılan anlaşmayı vurgulamam yönünde talimat verdi. Kuveyt meselesi Amerika'yı ilgilendirmiyor.*" [54] diye cevap vermişti.

Bu cevap, Saddam'ın yüzünde güller açması ve Kuveyt'i işgal etmesi için yeterli oldu. Saddam, Kuveyt işgalinin Irak'ın başına bela açacağını, işgale son verip çekilmek gerektiğini öğütleyen General Nizar el-Hazreci'yi "*Savaşmak istemiyorsan açıkça söyle.*" diye azarlayarak görevden aldı. İran'la 8 yıllık savaş savaş sırasında Irak'a her türlü askerî desteği veren Amerika, Saddam'ın elinden "*Kuveyt vilayetini*" almakla kalmadı, Irak'tan Kürdistan Bölgesi'ni kopardı.

---

[53] Gassan Şerbel, Saddam döneminin 4 üst düzey yetkilisiyle yaptığı mülakatları, *Irak, Savaştan Savaşa; Buradan Saddam Geçti* adı altında kitaplaştırdı.

[54] "Gulf War Documents: Meeting between Saddam Hussein and US Ambassador to Iraq April Glaspie" *Global Research*, https://www.globalresearch.ca/gulf-war-documents-meeting-between-saddam-hussein-and-ambassador-to-iraq-april-glaspie/31145 (Erişim: 19.05.2022).

Şerif Hüseyin rolünün başarısız vârisi Mesud Barzani ve bağımsızlık macerası

Amerika'nın tek taraflı olarak harita değişikliği yapmaya teşvik ettiği bir başka bölge lideri de Mesud Barzani'ydi. Mesud Barzani, Irak Kürdistan Bölgesi'nin bağımsızlığını ilan etmek için 2017 yılında bir referandum yapacağını açıkladı. Bu, bölgede yeni bir harita değişikliği anlamına geliyordu ve Barzani bu harita değişikliği kararını tıpkı Saddam gibi tek taraflı olarak almıştı. Zira Irak Kürdistan Bölgesi'nin ikinci büyük Kürt partisi olan Kürdistan Yurtseverler Birliği, (KYB) bağımsız olmayı istemekle birlikte hem referandum kararının tek taraflı alınmış olmasını hem de zamanlamasını yanlış buluyordu.

Barzani'ye göre Kürdistan Bölgesi'nin 'tartışmalı bölgeler'i de içerecek şekilde bağımsızlık ilan etmesi için uygun şartlar şunlardı:

1- 2014'teki IŞİD işgalleri sebebiyle başta Kerkük olmak üzere Irak ordusunun çekildiği 'tartışmalı bölgeler', peşmerge güçleri tarafından kontrol altına alındı. Barzani de bu durumu "*Anayasanın 140. Maddesi kendiliğinden uygulanmış oldu.*" şeklinde yorumladı. Yani IŞİD'in yarattığı 'oldu bitti' sayesinde artık Bağdat'la görüşülecek bir şey yoktu.

2- Erbil, IŞİD'e karşı savaşın yarattığı olağanüstü durum gerekçesiyle uluslararası düzeyde Bağdat'tan bağımsız bir otorite olarak muhatap alındı. Örneğin Türkiye, Bağdat'ın itirazlarına rağmen peşmerge güçlerine eğitim gerekçesiyle Başika'ya asker gönderdi; yani Bağdat'ı değil, Erbil'i muhatap aldı. Öte yandan ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon, Bağdat'ı sadece bilgilendirmekle yetinerek, Kürdistan Bölgesi'ne bağımsız bir ülke gibi silah yardımı yaptı.

3- Peşmerge güçleri, IŞİD'e karşı savaşta 'tartışmalı bölgeler' içinde yer almayan bazı yerleri de kontrol altına alarak merkezi hükümetle sınır pazarlığı konusunda ciddi bir avantaj kazandı.

4- Irak ordusunun Selahaddin, el-Enbar ve Neyneva illerinin merkezlerini ve büyük ilçelerini IŞİD'den kurtarması sebebiyle, Irak'ta IŞİD sonrası siyasî ve idarî düzene odaklanılması kaçınılmaz

gözüküyordu. Dolayısıyla Türkiye ile Suudi Arabistan tarafından desteklenen Sünnî federal bölge meselesi, IŞİD sonrası dönemde yine gündemdeydi. Bu ise Irak'ın bölünmesini, yani Kürdistan'ın bağımsızlığını hızlandıracak bir avantaj olarak gözüküyordu.

Örneğin Türkiye, 2011'den beri Sünnîlerle Kürtleri, Irak merkezi hükümetine karşı bir kart olarak değerlendiriyordu. Sünnîleri federal bölge kurmaya teşvik ederken Kürdistan Bölgesi'yle de bağımsız bir devlet gibi ilişki kurmuştu. Buna karşın toprak bütünlüğünü savunan merkezi hükümetle çatışma yaşarken, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için kullanacağı en önemli gücü olan Halk Seferberlik Güçleri'ni terör örgütü olarak niteliyordu. [55]

5- Suudi Arabistan ve İsrail, Kürdistan'ın bağımsızlığını destekliyor. Referanduma karşı çıkan Amerika ise bağımsızlığa değil, IŞİD'le savaşın sürdüğünü belirterek bunun zamanlamasına itiraz ediyordu. [56]

6- Türkiye ise zahiren Kürdistan'ın bağımsızlığına karşı çıkıyor gözükse de Kürdistan Bölgesi'ni bağımsızlığa taşıyan en önemli komşu olarak görülüyordu. Çünkü Ankara'nın Erbil'le Bağdat'ı bypass ederek kurduğu ilişki biçimi, hem Erbil'le Bağdat arasındaki karşılıklı bağımlılığı zayıflatmış hem de Kürdistan Bölgesi'ne ekonomik bağımsızlık kazandırmıştı.

7- Irak'ın bölünmesine hem söylem hem de eylem düzeyinde karşı çıkan tek ülke olan İran ise Irak üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmakla birlikte diğer uluslararası güçlerin tutumu dikkate alındığında bağımsızlık konusunda Kürdistan'dan daha yalnız bulunuyordu.

Referandumun zamanlamasını yanlış bulanlara "*Tam aksine referandum için en uygun zaman şimdi.*" diyen Mesud Barzani, Suudi

---

"Erdoğan: Obama bizi aldattı" *El Cezire Türkçe*, https://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti (Erişim: 23.05.2022).

[56] "ABD'den Kürt Referandumu İçin 'Zamanı Değil' Değerlendirmesi" *Amerika'nın Sesi*, https://www.voaturkce.com/a/abd-den-kurt-referendumu-icin-zamani-degil-degerlendirmedi/3893606.html (Erişim: 23.05.2022).

gazetesi *Şarku'l Avsat*'a verdiği mülakatta söyledikleri oldukça öğreticidir:

Şarku'l Avsat: Bağımsız olmanız halinde İran, Türkiye ve Suriye Kürdistan'ı kuşatmayacak mı?

Barzani: Durum değişti, dünya değişti. Şu an 60'lı yıllarda değiliz, CENTO veya Sadabad Paktı yok. Evet, biz zarar görürüz; ama eğer onlar böyle bir adım atarlarsa daha fazla zarar görürler.

Şarku'l Avsat: Peki Irak, sınırları kapatırsa?

Barzani: Onlar kendi evine, biz kendi evimize... Biz her şeyi hesapladık. Herkes kararında özgürdür. Bir kez daha söyleyeyim: Eğer onlar bize eziyet etmeye ya da bizi yok etmeye kalkarlarsa bunun bedelini ağır öderler.

Şarku'l Avsat: Peki Halk seferberlik Güçleri, Kerkük'ü almaya kalkarsa?

Barzani: Biz Bağdat'la müzakereye hazırız. Hatta referandumdan sonra bile sınırların belirlenmesi için görüşürüz. Ama Kerkük, Kürdistan kentidir... Eğer Kerkük'ü güç kullanarak geri almaya kalkarlarsa Kürdistan halkı, son ferdine kadar orayı savunacaktır.

Şarku'l Avsat: İsrail, bağımsızlık referandumunu destekleyen tek ülke...

Barzani: Evet doğrudur. Ben Arap ülkelerine de teşekkür ederim. Arap ülkelerinin tutumu, şu an Avrupa ve Amerika'dan daha iyi.

Şarku'l Avsat: Sünnî Araplar, 2003'teki ABD işgalinden sonra size geldiler. Siz onlara özerk bölge kurmalarını tavsiye ettiniz mi?

Barzani: Birkaç defa geldiler, Sünnîler, Saddam'ın devrilmesinden sonra şaşkınlık hali içindeydi. Onlara Irak değişti, bölge değişti, dünya değişti dedim... Evet, onlara bunu tavsiye ettim; ama onlar Irak'ın bütünlüğünden yana olduklarını söylediler. Gerçek şu ki, Sünnîler bunun bedelini ödedi. Bakın Sünnî bölgeleri nasıl tahrip oldu. IŞİD, onların kentlerini yok etti. Bu yanlış politikanın sonucudur. Ancak şu an geç değil, Sünnîler de şu an federal bölge kurmak istiyor.

Şarku'l Avsat: İran'ın Irak ve Kürdistan Bölgesi'ndeki nüfuzu fazla ve referanduma karşı çıkıyor.

Barzani: İran'ın Irak hükümetini yönettiğini söyleyemem; ama şunu söyleyebilirim ki İran'ın Irak'taki nüfuzu çok fazladır. Bana göre ABD'nin nüfuzu İran'ınkinden çok daha azdır. Kürdistan Bölgesi'nde nüfuzları olmadığını söyleyemem. Ben İranlılara açıkça söyledim. Biz iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmak istiyoruz. [57]

Saddam Hüseyin ve Mesud Barzani'nin siyasî hayatları, tek taraflı harita değişikliği konusunda bölge dışı güçlerin teşvikini yeterli gören liderlerin hem toplumlarına hem de kendi başlarına getirdiği felaketlerin örnekleriyle dolu. Bölgede sadece küresel güçlerin dikkatini toprak hevesleriyle çeken liderler yok; bir de ırkçı İsrail rejimiyle ilişkilerini normalleştirerek 'İsrail liderliğinde bölge düzeni kurma' stratejisine hizmet eden liderler var.

---

[57] بارزاني: ما ارتكبه المالكي ضد الإقليم يفوق أنفال صدام ولم نسمع احتجاجاً", *Şarku'l Avsat*, https://aawsat.com/home/article/1011886/%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%B2%D8%A7%D9%86%D9%8A-%D9%85%D8%A7-%D8%A7%D8%B1%D8%AA%D9%83%D8%A8%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A-%D8%B6%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%82%D9%84%D9%8A%D9%85-%D9%8A%D9%81%D9%88%D9%82-%D8%A3%D9%86%D9%81%D8%A7%D9%84-%D8%B5%D8%AF%D8%A7%D9%85-%D9%88-%D9%84%D9%85-%D9%86%D8%B3%D9%85%D8%B9-%D8%A7%D8%AD%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%AC%D8%A7%D9%8B (Erişim: 23.05.2022).

1. BÖLÜM

'Büyük Felaket'e Davet

"Ekselanslarına, şanlı Britanya İmparatorluğu'na karşı samimiyetimizi ve her durumda ve konuda ve her şekil ve koşulda onu tercih ettiğimizi itiraf etmemiz gerekiyor. Dinimizin mensuplarının gerçek menfaatleri bunu gerektirmektedir." [58]

Şerif Hüseyin

Topraktan önce zihinler işgal edildi

Şerif Hüseyin-McMahon yazışmaları ve Sykes-Picot Anlaşması'ndan sonra Ortadoğu'nun bugününü şekillendiren üçüncü önemli referans noktası 'büyük felaket' anlamına gelen 'Nakba', yani İsrail'in kurulması oldu. Peki, bu üç olayın şartlarını yaratan düşünsel arka plan neydi?

Filistin'in 'Büyük Felaket'i ve Soğuk Savaş olmasaydı, Sykes-Picot sonrası oluşan Arap dünyası hem coğrafî hem de fikrî bakımdan

[58] Şerif Hüseyin'in İngiltere'nin Mısır'daki yöneticisi McMahon'a 9 Eylül 1915'te yazdığı ikinci mektubundan. "Translation of a letter from McMahon to Husayn, August 30, 1915", *Jewish Virtual Library*, https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-hussein-mcmahon-correspondence-july-1915-august-1916#3 (Erişim: 23.05.2022).

çok farklı şekillenebilirdi. Sykes-Picot Anlaşması'yla şekillenen Arap dünyasında milliyetçilik emperyalizm karşıtı bir mücadelenin ideolojik dinamiği olmamıştı.

'İslamcılık' ise II. Abdülhamid tarafından Arapları Osmanlı'ya bağlı tutmanın, Şerif Hüseyin tarafından ise Arapları İngiltere'nin lehine Osmanlı'dan ayırmanın aracı olarak kullanılmıştı.

Seyyid Cemâleddin Afgânî'nin milliyetçiliği ve mezhepçiliği reddeden ve Müslüman hakların siyasal birliğini savunan modernleşmeci İslamcılığı sadece sınırlı sayıdaki aydınlarda yankı buldu. Devlet adamları, geleneksel dinî kurumlar ve geniş kitleler Seyyid Cemâleddin'in emperyalizm karşıtı ilerici İslamcılığını ya hiç anlamadı ya da yıkıcı ve tehlikeli buldu.

Modern anlamda ilk Arap milliyetçisi hareket olarak Paris'te kurulan; ama en çok Suriye'den taraftar toplayan el-Arabiyyetü'l-Fetât [Genç Araplar] örgütü, 'Genç Türkler/Jön Türkler' örgütünün Arap muadiliydi ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal bin Hüseyin bu örgütün üyesi olmuştu. Birliğin milliyetçilik ideolojisi Osmanlı Devleti karşıtlığıyla şekilleniyordu ve siyasal hedefi de İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e vadettiği Birleşik Arap Krallığı'n kurulmasıyla çok uyumluydu.

Aslında Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nden siyasî ve idarî olarak ayılma hedefi ortaya koyan bir Arap milliyetçiliği söz konusu olmamıştı. Dr. Selim Sezer, *Levant'ta Dönüşüm Çağı* adlı eserinde, 19. yüzyıldaki Arap Rönesans'ı anlatırken Arap aydınların milliyetçilik düşüncesinin niteliğine dair verdiği örnekler oldukça açıklayıcıdır.

Örneğin Mârûnî kökenli Butros el-Bustânî, 1860-61 yıllarında Suriye ve Lübnan'da Mârûnîlere yönelik saldırıların zirvede olduğu bir dönemde dahi *"tüm Suriyelilere dinî farklılıklarını bir yana bırakma çağrısı yapıyor ve (Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalacak şekilde) Suriyeliler için kültürel ve teritoryal zeminde tanımlanmış, dinler üstü bir kimlik inşa etmeye çalışıyordu.*

[59] Selim Sezer, *Levant'ta Dönüşüm Çağı Modern Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail'in Oluşum Süreçleri (1840-1948)*, İstanbul: Babil Kitap, 2023, s. 55.

İkinci örnek olan Mısırlı aydınlardan Rifaa el-Tahtavî, modern anlamda 'Mısır ulusu fikrini' ortaya atıyordu;[60] ancak o dönemde Mısır'ın zaten Osmanlı Devleti'nden fiilen bağımsız olduğu düşünüldüğünde onun 'Mısır milliyetçiliği' de Osmanlı veya sömürgecilik karşıtı bir Arap milliyetçiliği olmaktan çok, devletin modernleşmesiyle ilgili bir düşünsel çabaydı.

Son olarak, "*Abdurrahman el-Kevâkibî ise Müslümanların ihtiyaç duyduğu dirilişin ancak Arapların öncülüğünde olabileceğini savunuyordu.*"[61] Yazdığı *Ümmü'l-kurâ* adlı eserinde aslında Cemâleddin Afgânî'den, Said Halim Paşa'ya, Mehmed Akif'ten Reşîd Rızâ'ya kadar II. Abdülhamid rejimine muhalif olan İslamcı aydınların ortak eleştirilerini dile getiriyordu. Dolayısıyla Kevâkibî'nin Arapçılığı, modern anlamda bir Arap ulusalcılığı değil, Arapların İslam'a daha fazla hizmet ettiği ve bu konuda Türklerden daha fazla ilmî ve kültürel potansiyele dolayısıyla da liyakate sahip olduğu tezine dayalı bir tür 'İslamcılık'tı.

Başta dille ilgili kısıtlamalar olmak üzere milliyetçiliği kışkırtan uygulamalar, Cebel-i Lübnan hariç olmak üzere Araplar arasında Osmanlı Devleti'ne değil, İttihat ve Terakki'ye yönelik tepkiler olarak kaldı. Cebel-i Lübnan ise Mârûnî çoğunluğundan ve Fransa'nın nüfuzundan dolayı sadece Osmanlı Devleti'yle değil, hatta Suriye ile de yollarını ayırmaktan yanaydı. Nitekim kültürel veya ideolojik dinamik olarak da Arap milliyetçiliğini değil 'Fenikeciliği' vurguluyordu.

Dr. Selim Sezer'in dediği gibi, "*İttihat ve Terakki'nin tartışmaya açık şekilde 'Türkleştirme' olarak da algılanan bu politikaları tedrici olarak güçlü bir muhalif reform hareketinin gelişmesine yol açacaktı.* Ancak "*bu tür politikalar Suriyeliler için İstanbul'dan kopuş getirmemiş, itirazların ölçekleri ve adem-i merkeziyetçi taleplerin kapsamı sınırlı kalmıştır.*"

---

[60] A.g.e., s. 59.

[61] A.g.e., s. 64.

A.g.e., s. 66.

Hatta "*hükümet destekçisi olmayan Arap milliyetçileri dahi sıklıkla Osmanlıcılığa vurgu yapmıştır.*" "*Örneğin, savaş sonrasında Arapçılık düşüncesinin önde gelen savunucularından olacak, Satı el-Husri'ye göre bir kişinin 'gerçek Osmanlı' olması için Osmanlı Türkçesi konuşması, İslam dinine mensup olması, Osmanlı devletine hizmet etmesi ve Osmanlı yaşam tarzını bilmesi gerekiyordu.*

İttihat ve Terakki karşıtı Suriyeli muhalefetin en önde gelen isimlerinden olan Abdülhamid el-Zehravi Efendi bile uzun süre Osmanlıcılığın sınırlarının dışına çıkmamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına karşı olduğunu, ancak Türklerin düşmanı olmadığını pek çok kez vurgulayan Zehravi'ye göre Türkler de İTC'nin yanlış politikalarının kurbanıydı, çünkü bu politikalar "birlik' adına, Türk'ü Türklüğünden, Arap'ı Araplığından yoksun bırakıyor'du. Zehravi'nin zihnindeki ideal Osmanlı ulusu, teker teker yurttaşların değil, toplulukların/unsurların birliği biçimini alan, siyasi bir birlik olmalıydı."[63]

Araplarda Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmayı öngören milliyetçilik düşüncesi 1915'ten sonra görünür oldu. İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon ile Osmanlı'nın Hicaz Emiri Şerif Hüseyin arasındaki yazışmaların başladığı 1915'ten itibaren Arap milliyetçiliği, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle Osmanlı'dan ayrılıp bir 'Arap vatanı' kurmanın ideolojik dinamiği haline gelmeye başladı.

Elbette sömürgecilerle işbirliği yapan bir milliyetçiliğin ortaya çıkışı, yaygın olarak Cemal Paşa'nın 'seffah'lığına, yani kan dökücülüğüne bağlanır. Cemal Paşa'nın bir Osmanlıcı Arap aydını olan Abdulhamîd Zehrâvî'yi ve Osmanlı yönetimini Siyonizm'in tehlikeleri konusunda uyaran Nâsıra Kaymakamı ve Şam Mebusu Şükrü el-Aselî'yi dahi idam ettirdiği düşünüldüğünde 'seffah' sıfatını fazlasıyla hak ettiği söylenebilir. Ancak "Cemal Paşa 'seffah' olduğu için mi sömürgecilerle işbirliği yapan bir Arap milliyetçiliği doğdu; yoksa sömürgecilerle işbirliği yapan Arap milliyetçiliği ortaya çıktığı için mi Cemal Paşa 'seffah' oldu?" sorularının cevabı çok da net değildir.

[63] *A.g.e.*, s. 92.

Zira 1915'teki ilk idam dalgasında "*örneğin Muhammed Kürd Ali ve Selim Ali Selam gibi, kültürel Arapçılık çizgisinde olan ve geçmişte de İstanbul yönetimiyle sınırlı bir karşı karşıya geliş içinde olan figürler*"i sert uygulamalarının dışında tutan Cemal Paşa, 1916'da Arap milliyetçileri arasında ayrım gözetmeyen idam dalgasını, onların "*yabancılarla işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne ihanet etmeleriyle*" gerekçelendirdi.

Nitekim "*Temmuz 1915'teki birinci dalga yargılamalar; Rıza es-Sulh ve Abdülkerim el-Halil'in Çanakkale Savaşlarının başlaması sonrasında Sur ve Sayda'da toplantılar düzenleyerek, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi halinde ayaklanma kararı aldığının ortaya çıkarılmasıyla başladı. Yargılamalar neticesinde 11 kişi, 21 Ağustos 1915'te Beyrut'ta idam edildi. İkinci dalga ise tüm Arapçıları içine alacak şekilde geniş tutuldu ve muğlak suçlamalar üzerinden yürütüldü. Tutuklananlar, düşmanla işbirliği içinde Arap topraklarını Osmanlı hükümetinden ayırmaya çalışmakla suçlanıyordu. 6 Mayıs 1916'da yirmi bir Arapçının idamına karar verildi; bu kişilerden on dördü Beyrut'ta, geri kalanlar Şam'da asılarak idam edildi.*" [64]

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Almanya'nın safına geçmesi, bu üç devletin çıkar çatışmalarını bir tarafa bırakarak Osmanlı pastasını bölüşmesi için uygun bir ortam yaratmıştı. Dolayısıyla artık büyük devletlerden birine karşı diğerinin yanında yer alarak günü kurtarmaya dayanan II. Abdülhamid siyaseti, uygulanamaz olmuştu.

Arap Yarımadası, Irak ve Bilâd-ı Şam'daki İngiliz ve Fransız hâkimiyeti, Şerif Hüseyin isyanı yahut sömürgecilerle işbirliği yapan Arap milliyetçiliği olmadan gerçekleşemeyebilirdi. Bu sebeple Şerif Hüseyin'in 'İslamcılığı' ve İttihat ve Terakki'nin muadili olan Arap milliyetçiliği, emperyalizme ve yabancı işgaline karşı bir direniş dinamiği değil; tam aksine, bölgeyle gerçek anlamda bir sömürge ilişkisi kuran İngiltere ve Fransa'nın hedeflerini kolaylaştıran bir dinamik oldu.

---

[64] *A.g.e.*, s. 128.

1920'deki San Remo Konferansı'ndan sonra bölgeye harita değişikliği dayatan ilk bölge dışı müdahale İsrail'in kurulmasıydı. Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un kararıyla Filistin'in önce demografik yapısının ardından da haritasının değiştirilmesi bölgede öylesine büyük bir travma yarattı ki, sınırları Sykes-Picot Anlaşması'yla çizilen ve bağımsızlıklarını ancak anlaşmayla kazanan bölge devletleri bile bu yeni harita değişikliğine savaşla tepki gösterdi.

Mısır, doğrudan emperyalist güçlerin işgaline uğramış; Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan ise sınırları Sykes-Picot Anlaşması'nın yarattığı şartlarda çizilmiş devletlerdi. Ancak bunların hiçbiri, bir ulusal kurtuluş savaşı sonucu bağımsız devlet olmadı. Bu ülkelerden yalnızca Irak'ta yabancıların hâkimiyetini reddeden ve bağımsız bir ulusal devlet kurulmasını amaçlayan bir silahlı halk direnişi oldu; ancak Ayetullah Muhammed Takî Şirâzî, Şeyhu'ş-Şeria İsfahânî ve Ayetullah Ebül-Kâsım Kâşânî gibi Şiî âlimlerin önderliğinde gerçekleşen ve Iraklıların '1920 Devrimi' diye adlandırdığı bu direniş de bağımsızlıkla sonuçlanacak bir ulusal kurtuluş savaşına dönüşemedi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Nakba'ya kadar olan Arap tarihi, bu bölgede neden Soğuk Savaş yıllarına kadar bir emperyalizm karşıtı ulusal bilincin gelişmediğini ortaya koyuyor. Bu sebeple Irak, Suriye ve Mısır'ın nasıl bağımsız olduklarını, Ürdün, Lübnan ve İsrail devletlerinin nasıl icat edildiklerini kısaca hatırlayarak, bölgede Direniş Ekseni'nin kurulmasının neden 1980'lere kadar geciktiğini anlamakta yarar var.

Irak:

Yabancı hâkimiyetine ilk direniş: '1920 Devrimi'

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Şeyhülislamı Ürgüplü Hayri Efendi meşhur 'Cihad-ı Ekber' fetvasını vermişti. Osmanlı'nın Şerif Hüseyin gibi Sünnî dinî otoriteleri İngilizlerle işbirliği yaparken, Iraklı Şiî âlimler bu cihat fetvasını onaylamakla da yetinmeyip

İngiliz güçlerine karşı silahlı direniş ve seferberlik başlatmıştı. Şiî âlimlerin önderliğindeki bu direniş cephelerinden biri Ayetullah Mehdi el-Hâlisî'nin liderliğindeki Bağdat ve Kazımeyn cephesiydi.

Şiî taklit mercilerinin cihat fetvasının ardından büyük bir kitle Muharrem ayının 7'sinde Necef'ten Bağdat'a doğru harekete geçmişti ve bunlar arasında '1920 Devrimi' diye anılan işgal karşıtı büyük isyana liderlik eden Şiî âlimlerden Ayetullah Kâşânî, Ayetullah Şeyh Fethullah (Şeyhu'ş-Şeria İsfahânî diye tanınır), Ayetullah Seyyid Ali Damad ve Ayetullah Muhammed Said Habbûbî gibi âlimler bulunuyordu.

O dönemde Şiîlerin en büyük taklit mercii Ayetullah Muhammed Kazım Yezdî'ydi. Ayetullah Mustafa Kâşânî, ondan silahlı direnişe katılmasını istemiş; o çok yaşlı ve hasta olduğu için kendisinin katılamayacağını belirerek oğlu Muhammed Tabâtabâî'yi savaş cephesine göndermişti.[65]

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiki olduğu Almanya ile birlikte yenilince Irak'ı kaybetti. Ancak Şiî âlimlerin İngiliz hâkimiyetine karşı direnişi sürdü. Irak tarihine '1920 Devrimi' diye geçecek olan büyük isyan, İngiliz mandasına şiddetle karşı olan Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî'nin tarihî fetvasıyla başladı.

Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlerin 18-26 Nisan 1920'de yaptığı San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Irak ve Filistin'de, Fransa'nın da Suriye ve Lübnan'da 'manda yönetimi' kurması için karar alındı. Bunun üzerine Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî, "*Hiçbir Müslüman, gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerinde hâkim ve otorite olmasını seçemez ve bunu tercih edemez.*" şeklindeki meşhur fetvasını verdi.[66] Bu fetvanın ardından binlerce kişi 21 Haziran 1920'de Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in türbesinde toplanıp büyük bir gösteri yaptı. İngilizler buna Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî'nin oğlu Muhammed Ali Tabâtabâî ve çok sayıda

---

[65] دکتر رضا ناظمیان، جریانهای سیاسی معصر عراق، موسسه فرهنگی کتاب و عترت، چاپ اول، ۱۸۳۱ [Dr. Rızâ Nâzımiyân, *Irak'ın Çağdaş Siyasi Akımları*] Tahran, 2003, s. 13.

[66] *A.g.e.*, s.12.

kişiyi tutuklayıp önce Basra'ya oradan da Hindistan'a sürgün ederek karşılık verdi.

Olayların büyümesi üzerine Ayetullah Kâşânî, aşiret liderlerini evinde toplayıp silahlı mücadeleyi gündeme getirdi. Bazı aşiret liderleri şartların uygun olmadığını belirterek silahlı mücadele fikrine karşı çıktı. Ayetullah Şîrâzî, hutbelerinde halkı İngilizlere karşı mücadeleye çağırırken bazı aşiret liderleri ve halk temsilcileri İngiltere'nin Irak'taki yöneticisi Arnold Wilson'la görüşerek barışçı yollarla bağımsızlık talep etmeyi uygun gördü. Wilson, Iraklı aşiret liderlerinin barışçı yollarla çözüm taleplerini reddetti ve sert tedbirler uygulamaya başladı.

Bunun üzerine Ayetullah Kâşânî, liderlerinden biri İngilizler tarafından tutuklanmış olan Rumeysa aşiretini silahlı mücadeleye katılmaya teşvik etti. 1 Temmuz 1920'de Divâniye kentinde başlayan silahlı ayaklanma hızla yayıldı. Iraklı direnişçiler, Semâve'de demiryolu hattını imha ederek, İngilizlerin lojistik ikmal hattını devre dışı bıraktı.

İngilizler isyanı başka yerlere yayılmadan yerinde boğmak için hava bombardımanları da dahil olmak üzere çok ağır saldırılarda bulundu; ancak direnişin yayılması önlenemedi. Çünkü dönemin en güçlü dinî otoritesi olan Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî, Ayetullah Kâşânî'nin talebi ile İngilizlere karşı meşhur cihat fetvasını vermişti. Fetvanın içeriği şöyleydi:

> Halkın haklarına ilişkin taleplerinin karşılanması vaciptir. Taleplerin gerçekleşmesi için sükûnet ve güvenliğe riayet edilmelidir. İngilizler, halkın taleplerini kabule yanaşmadığından halkın kendini savunmak için güç kullanması caizdir.[67]

27 Temmuz 1920'de, yani 27 gün sonra direnişçiler Kerbelâ'yı kontrol altına almayı ve Muhsin Ebû Tabih başkanlığında iki meclisi olan bir geçici hükümet kurmayı başardı. Iraklıların tabiriyle '1920 Devrimi' yarattığı Şiî-Sünnî dayanışması bakımından da Irak

[67] *A.g.e.*, s. 15.

tarihinin eşsiz olaylarından biri olarak kabul edilir. Ancak 1920 Devrimi bağımsızlıkla sonuçlanacak bir ulusal kurtuluş savaşına dönüşemedi.

1920 Devrimi neden başarısız oldu?

Dr. Rızâ Nâzımiyân, *Irak'ın Çağdaş Siyasi Tarihi* adlı eserinde 1920 Devrimi'nin bağımsızlıkla sonuçlanan bir ulusal kurtuluş savaşına dönüşememesini şu sebeplerle açıklıyor:

1- Dönemin seçkinlerinin ve servet sahiplerinin öncülük ettiği en büyük partisi olan el-Ahd Partisi, halkı silah bırakmaya ve İngilizlerle barışçı çözüme çağırdı.

2- Aşiretler, bir süre sonra silahlı mücadeleye destek vermemeye başladı.

3- Hicaz bölgesinin (Şimdiki Suudi Arabistan) liderleri, Irak'taki silahlı mücadele konusunda tarafsız kaldı. Dönemin Hicaz hükümetinin resmî yayın organı olan *el-Kıble* gazetesi, Irak'ta yaşanan olaylar konusunda tamamen sessiz kaldı.

4- Direnişçiler askerî uzmanlardan yoksundu ve *Savretu'l-Irakiyetu'l-Kübra (Büyük Irak Devrimi)* kitabının yazarı Abdullah Feyyâd'ın 1920 Devrimi'nin liderlerinden Abdülkerîm Cezâirî'den naklettiği üzere "*Dışarıdan hiçbir askerî veya malî yardım gelmedi.*"

5- 1920 Devrimi'nin önderi Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî ağustos ayında vefat etti. Ondan sonra taklit mercii olan Şeyhu'ş-Şeria İsfahânî, tüm İslam dünyasını İngiliz işgaline karşı bağımsız Irak milli devletine destek vermeye çağırdı; ancak bu destek gelmedi.

6- İngilizlerin kentlere ve köylere yönelik ağır saldırıları üzerine direnişçiler Kasım 1920'de silah bıraktı.[68]

Şeyhu'ş-Şeria İsfahânî'nin Ayetullah Muhammed Takî Şîrâzî'den birkaç ay sonra Aralık 1920'de vefat etmesi sebebiyle 1920 devrimi kitlesel etkisi olan bir liderden mahrum kalmıştı.

[68] *A.g.e.*, 17-19.

Amerika'nın Irak işgalinden sonra kurduğu yönetim konseyinde ticaret bakanlığı, 2004'te de Amerika tarafından atanan Irak hükümetinde savunma bakanlığı yapan Harward Üniversitesi öğretim görevlisi Ali A. Allawi, yazdığı Faysal'ın biyografisinde 1920 Devrimi'nin başarısızlığına ilişkin iki önemli veri sunuyor.

Irak'ta İngiliz hâkimiyetine de Şerif Hüseyin'in Hâşimî hanedanının krallığına da karşı çıkan Ayetullah Mehdi Hâlisî gibi Şiî âlimlere karşı monarşiden ve İngiliz hâkimiyetinden yana olan liderlere işaret eden Allawi şöyle diyor:

> Şiî ruhban hiyerarşisi geniş anlamda İslamî olmayan bir idareye karşıyken Necef ve Kerbelâ'nın Büyük Ayetullahları oluşan düzene ne dereceye kadar direnecekleri konusunda kendi aralarında ayrılık içindeydiler. Bazıları bir İslam ülkesine en uygun yönetim biçimi olarak monarşiyi bile tercih ediyordu. Ayetullah Mehdi el-Hâlisî başkanlığındaki kanat ise derinden politize olmuştu ve yabancı vesayetinin her biçimini reddetmekteydi. Mezhep bölünmelerini aşmayı ve muhalefetin diğer unsurlarıyla ortak bir davada birleşmeyi istemekteydi.
>
> [...]
>
> Tarihî olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunmuş Sünnî dinî hiyerarşisi çok zayıflamıştı ve ne tarafta olacağından emin değildi. En büyük ümitleri, Bağdat'ta kesin bir Sünnî otoritesi kurarak mensuplarının buradan güç ve imtiyaz temin etmeleriydi.
>
> Osmanlı İmparatorluğu'nda en uygun konumları işgal etmiş Sünnî şehirli eşraf şimdi yelkenleri fora etmiş, siyasî düzenin evrilmesini bekliyor ve büyük ölçüde Temsilciliği destekliyordu. İngiliz idaresini sona erdirme peşinde koşan milliyetçi Sünnî Arap gruplara çok az kişi katıldı. Neticede mütevazı ailelere mensup olan bu grupların liderleri, Musul ve Bağdat'ın büyük ailelerinin seviyesinde görülmüyorlardı.

1920 Devrimi, İngiliz işgaline son verip Irak'ı bağımsızlığa kavuşturamadı; ancak İngiltere hem insanî hem de maddî anlamda büyük kayıplar verdiği bu isyandan sonra yönetim değişikliğine

---

[69] Ali A. Allawi, *Irak'ın Kralı I. Faysal*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 506.

gitmeye ve Irak'a kısmi bir bağımsızlık vermeye mecbur oldu. William Cleveland, 1920 Devrimi'ni "*İngiltere'nin adem-i merkeziyetçi Osmanlı sistemi yerine merkeziyetçi devlet yapısı getirme çabalarına karşı yerel bir isyan*" [70] olarak tanımlıyor. Hâlbuki 1920'deki isyan, sisteme yönelik bir itiraz değil, Irak'ı İngiliz mandası yapan San Remo Konferansı kararına yani Ayetullah Muhammed Takî Şirâzî'nin fetvasında da vurguladığı gibi "*gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerinde hâkim ve otorite olmasına*" itirazdı.

Cleveland'a göre;

> İngilizler sonunda isyanı bastırdılar; ama yaklaşık 10 bin Iraklı ve 450 İngiliz askeri ölmüş ve 40 milyon sterlin harcanmıştı. Savaştan bıkmış olan İngiliz kamuoyu ve tükenmiş durumdaki İngiliz hazinesi, Londra'yı bir daha böyle masraflara girmemesi gerektiğine ikna etmişti.
>
> Çözüm, Irak'la bir anlaşma temeli üzerinde uzlaşmak ve Irak hükümetine mümkün olduğunca çok sorumluluk bırakarak masrafları azaltmaktı. İngilizler bu politikayı yürütmek için kendilerinin birlikte çalışabilecekleri ve Irak nüfusunun geniş kesimi tarafından kabul edilecek bir hükümdar aramaya başladılar. Seçtikleri kişi Arap isyanının komutanı Şerif Hüseyin'in oğlu ve kısa süre önce parçalanmış olan Suriye Krallığı'nın hükümdarı Emir Faysal'dı.

İngiltere 1920 Devrimi'ne sebep olan şartlardan dolayı Irak'a yönetici olarak tayin ettiği Arnold Wilson'u suçlayarak ve onun yerine tayin ettiği Percy Cox'u Iraklılardan oluşan bir hükümet kurmakla görevlendirerek Iraklıların gönlünü kazanmaya çalıştı.

Başta Şerif Hüseyin olmak üzere Osmanlı memurları ve yerel seçkinler, İngiltere'yle işbirliği yapıyordu. Osmanlı şeyhülislamı, İngilizlere karşı cihat fetvası vermiş ve Şiî ulema da bu fetvayı desteklemişti; ama İngilizler dinî nüfuzu olan Sünnî

---

[70] William Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 230.

[71] *A.g.e.*, ss. 231-232.

liderlerin ve eski Osmanlı bürokratlarının desteğine sahipti. Nitekim Irak'a kral yapılacak olan Birinci Faysal'ın babası Şerif Hüseyin, 'Peygamber'in soyundan geldiğini' vurgulayarak, 'İttihat ve Terakki'nin dinsiz, İngilizlerin ise Ehl-i Kitap olduğunu' söyleyerek, "*İtilaf devletlerinin sömürge yönetimi altındaki Müslümanların gözünde, Halife'ye karşı girişilen mücadelenin daha fazla meşrulaştırılmasını*" [72] sağlamıştı.

Hükümet kurma sürecinde de bu durum etkili oldu. Şerif Hüseyin'in oğlu Birinci Faysal, İngilizlerin düzenlediği bir seçim sonunda yüzde 96 oyla kral seçildi ve 23 Ağustos 1921'de Gadir-i Hum bayramında İngiltere kraliyet marşı olan 'Tanrı Kralı Korsun' marşı eşliğinde taç giyme töreninin ardından Irak'a kral oldu. [73]

Sykes-Picot Anlaşması'nda İngiltere'nin payına düşen Irak Krallığı 1930'da İngiltere ile anlaşma yaparak sözde tam bağımsız oldu. Elbette bu, Irak'ta İngiltere'ye geniş imtiyazlar tanıyan bir 'tam bağımsızlık'tı. Bölgede emperyalizme ve yabancı işgaline karşı bir ulusal kurtuluş savaşı olmaya en yakın hareket '1920 Irak Devrimi'ydi. Zira Dr. Rızâ Nâzımiyân'ın da dikkat çektiği üzere, bu isyana liderlik eden Şiî âlimler, fetvalarında her ne kadar gayrimüslimlerin Müslüman halklar üzerindeki egemenliğini reddederek isyanı dinî bir gerekçeye dayandırmış olsa da Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği Irak'ta bağımsız bir Arap devleti kurulmasını hedef olarak ortaya koymuştu.

'1920 Devrimi' Irak'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan bir ulusal kurtuluş savaşına dönüşebilseydi, belki Suriye ve Mısır'da da emperyalizm ve manda yönetimi karşıtı bir Arap milliyetçiliği üretebilirdi. Muhtemelen İngilizler bu öngörüyle Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen '1920 Devrimi'ne öncülük eden Şiîleri sahne dışı bırakan bir devlet düzeni kurdular.

---

[72] Selim Sezer, *a.g.e.*, s. 136.

[73] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 236.

Suriye:
Arap milliyetçiliğinin doğduğu yerde yabancılarla uyumlu milliyetçilik

Aslında yabancıların askerî işgaline ve siyasal hâkimiyetine karşı milli bir bağımsızlık mücadelesinin Irak'tan önce Suriye'den başlaması beklenirdi. Zira bugünkü Lübnan, Ürdün ve Filistin'in de dahil olduğu 'Büyük Suriye' Arap milliyetçiliği ideolojisinin merkeziydi. Bu sebeple de Osmanlı hâkimiyetine karşı dahi bağımsızlık düşüncesine ideolojik temel oluşturan Arap milliyetçiliğinin aynı karşıtlığı İngilizlere ve Fransızlara karşı da üretmesi gerekiyordu. Öte yandan 400 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Arap coğrafyasındaki ilk bağımsız devlet Suriye'de kuruldu.

Wilson Prensipleri'ni esas alarak 27 Eylül 1918'de Şam'da kurulan Said el-Cezâirî başkanlığındaki Arap hükümeti, tarihte Abbâsîlerden sonraki ilk Arap hükümetiydi. Bu hükümet üç gün yaşayabildi; çünkü General Allenby komutasındaki İngiliz ordusu ile Şerif Hüseyin'e bağlı güçler 1 Ekim'de Şam'a girdi ve General Allenby, Cezâirî'nin yerine bu hükümetin başkanlığına önce Şükrü el-Eyyûbî, sonra da Ridâ el-Rikâbî adlı eski Osmanlı subaylarını atadı.[74]

Böylece Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 4 Ekim 1918'de Şam'a gelip kral olduğunda elinin altında hazır bir hükümet bulunuyordu.

> Osmanlı ordularının bölgeye girişinden 400 yıl sonra Arap milliyetçiliği düşüncesinin doğum yeri olan Suriye'de kurulan bu hükümet, birçok Arap için Arap birliği ve bağımsızlığı için bir başlangıçtı.

İngilizler 1916'da yapılan meşhur Sykes-Picot Anlaşması'yla 'Büyük Suriye'yi Fransızlara bırakmakta anlaşmıştı; ama gözüken o ki, Londra, Faysal ile bir fiilî durum yaratarak, Fransa'yı devre dışı bırakıp Suriye'ye de hâkim olma niyetindeydi. Ancak Fransa buna

---

[74] Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım*, İstanbul: Sis Yayıncılı, 2010, s. 70.

[75] *A.g.e.*, s. 71.

izin vermedi ve 18-26 Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'nda da İngilizler Suriye'nin Fransız mandası olmasını kabul etti.

Peki, Suriyeliler, 'Arap birliği ve bağımsızlığı için başlangıç olan' bu devletin Fransız mandası yapılması karşısında ne tepki verdi? Sadece İngilizlerden destek aramakla yetindi. Suriye'de Fransızlara karşı silahlı bir isyan başlatan Sultan Paşa el-Atraş'ın da siyasal yollarla bağımsızlık mücadelesi veren 'Milli Blok'un da bir yabancı hâkimiyetini reddeden bir ulusal kurtuluş savaşı olmadı.

Dolayısıyla Suriye'deki bağımsızlık mücadeleleri, gerek teorik gerekse de pratik açıdan Irak'taki 1920 Devrimi'nin çok gerisindeydi. Zira 1925'te Cebel-i Dürüz'de başlayıp Suriye'nin tamamına yayılan Sultan Paşa el-Atraş isyanı, Fransa'nın Suriye'de karşılaştığı en büyük sorun olsa da bir ulusal kurtuluş savaşı değildi. Dr. Selim Sezer'in de dikkat çektiği üzere, Sultan Paşa el-Atraş isyanı "*1925 yılının temmuz ayında Cebel Düruz devletçiğinde, Fransız valinin siyasi yapıda ve toprak ilişkilerinde bazı değişiklikler yapmak istemesi üzerine patlak verdi.*" [76]

Dolayısıyla onun isyanı aslında yabancı bir emperyalist güce karşı başlatılan bir bağımsızlık savaşı değil, Fransız mandasına karşı İngiliz mandası taraftarlığıydı. Nitekim 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bırakan İngiltere, Fransızlara karşı Sultan Paşa el-Atraş isyanına örtülü bir şekilde destek vermişti. Paris'teki İngiliz konsolosluğuna siyasî danışmanlık yapan James Barr, İngilizlerin Sultan Paşa el-Atraş'ın o dönemde İngiltere'nin kontrolü altında bulunan Ürdün'ü üs olarak kullanıp Suriye'deki Fransız ordusuna karşı sürdürdüğü isyana verdiği bu desteği şöyle anlatıyor:

> İngilizler ve Fransızlar, karşılaştıkları muhalefet için devamlı birbirlerinin politikalarını suçladılar. [...] 1920'lerde neredeyse iki yıl boyunca İngilizler Fransızların İngiltere kontrolü altındaki komşu Mâverâ-yı Ürdün'ü üs olarak kullanarak Suriye içinde kendileriyle savaşan asileri durdurma isteklerini görmezden gelmişti.

---

[76] Selim Sezer, *a.g.e.*, s. 156.

[77] James Barr, *Kırmızı Çizgi, Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*, çev. Ekin Can Göksoy, İstanbul: Pegasus yayınları, 2016, s. 13.

Bugünkü Lübnan'ın Suriye'den koparılmasına karşı çıkan Sultan Paşa el-Atraş, Faysal'ın krallığını destekliyordu. İsyanın temel sebebi aslında, Suriye'ye İngilizlerin krallık vadettiği Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın değil Fransız mandasının hâkim olmasıydı. Yani San Remo Konferansı'nda Suriye'de Fransa yerine İngiltere mandası kurulması kararlaştırılsaydı Faysal'ın krallığı devam edecek ve Sultan Paşa el-Atraş'ın isyanı da yaşanmayacaktı.

'Manda', 'büyük devletlere' Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıkan ülkeleri kendi kendilerini yönetecek hale getirip bağımsız kılıncaya kadar Milletler Cemiyeti adına yönetme yetkisi verilmesi anlamına geliyor. Bu tanıma göre Fransa ve İngiltere San Remo Konferansı'nda mandater olarak tayin edildikleri ülkeleri, Milletler Cemiyeti adına kendi kendilerini yönetebilir hale getirip sonra da onlara bağımsızlık verecekti.

Ancak Fransa bunun tam tersine adımlar attı. Suriye'yi kendi kendini yönetemez hale getirmek için etnik ve dinsel kimliklere göre bölmeye ve Suriye'deki hâkimiyetini kalıcı hale getirmeye çalıştı. Bu çerçevede de Suriye'yi beş, hatta 'Livâ el-İskenderun' (İskenderun Sancağı) da sayıldığında 6 ayrı devlete böldü. Zira Fransa İskenderun Sancağı'nı 1926'da Beyrut'taki Yüksek Komiser'ine, ardından da Suriye'nin tepkisi üzerine Şam'a bağlamıştı.

Fransa, önce Cebel-i Lübnan'ı 'Büyük Suriye'den kopardı. Daha sonra da Halep ve Şam'ı merkez alan iki bağımsız idarî yapı kurdu, ardından da kuzeyde Lazkiye merkezli bir Alevî devleti, güneydeki Cebel-i Dürüz'de ise Suveyda merkezli bir Dürzî devleti kurdu.

> Fransa 1924'te Şam ve Halep devletlerini 'Suriye Devleti' adıyla birleştirerek yeni bir siyasal düzenlemeye gitti. Alevî ve Dürzî devletleri ise 1936-1939 arasındaki kısa bir dönem hariç olmak üzere 1942 yılına kadar Suriye'den idarî bakımdan ayrıydı.

Geçmişi 1700'lü yıllara kadar uzanan Mârûnî-Dürzî savaşlarını dikkate alan Suriyeli Dürzîler, tarihsel olarak Mârûnîlerin koruyucusu

---

[78] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 245.

olan Fransa'nın Cebel-i Lübnan'ı 'Büyük Lübnan' devletine dönüştürmesine karşıydı. Bu yüzden "*Lübnan Dürzîleri en başından itibaren 'Büyük Lübnan' fikrine karşı çıkmış, cemaat mensuplarının çoğu Suriye'deki Faysal yönetimini desteklemiş ve Suriye'de Fransız mandasındansa Britanya mandası kurulmasını tercih etmişti.*" [79]

İngilizlerin Arap Krallığı vadettiği Şerif Hüseyin'in ve oğlu Faysal'ın gizli yapılan Sykes-Picot Anlaşması'ndan haberi yoktu. Rusya'nın 1917'deki Ekim Devrimi'nden sonra bu anlaşmayı ifşa etmesi de Şerif Hüseyin ve oğullarında kandırılmışlık duygusu oluşturmadı ve onların İngiltere'yle ilişkilerini değiştirmedi. Bu sebeple Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'nda Suriye'nin Fransa'ya bırakılacağından habersiz olan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, kendini 'Büyük Suriye Kralı' ilan etti; ardından da krallığını savunmak için Meyselun'da Fransızlarla savaştı. Ağustos 1920'de Fransızlara yenilen Faysal, İngiltere'ye sığındı ve İngilizler de 1920 Devrimi'ni bastırınca Faysal'ı Irak'a kral yaptı.

Kazanılan değil, verilen bağımsızlık

Sultan Paşa el-Atraş isyanı, Irak'taki 1920 Devrimi'nin İngilizler üzerinde yarattığı etkiyi, Suriye'de Fransızlar üzerinde yarattı. Zira 1920 Devrimi, nasıl İngiltere'yi Iraklıları yönetime ortak etmeye mecbur ettiyse, Sultan Paşa el-Atraş isyanı da Fransa'yı Suriyelileri yönetime ortak etmeye mecbur bıraktı.

Fransa 2 yıl süren ve 6 binden fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan bu isyandan sonra Suriye'yi yerel halkı ve siyasî figürleri yok sayarak Beyrut'taki komiseri ile yönetemeyeceğini kabullenmiş oldu. Bu çerçevede Osmanlı döneminin seçkinlerinin oluşturduğu 'Milli Blok'un (Kutlatu'l-vataniye) taleplerini kabul ederek 'anlaşmalı bağımsızlık' sürecinin ilk adımını attı.

Milli Blok'un Fransa Yüksek Komiseri Henri Ponsot tarafından kabul edilen talepleri şunlardı:

[79] Selim Sezer, *a.g.e.*, s. 156.

1- Genel af çıkarılması ve geçmişin unutularak yeni bir işbirliği döneminin başlatılması.

2- Seçimlerin yapılması ve anayasanın hazırlanması.

3- Suriye'nin birliğinin sağlanması ve ulusal bir ordunun organize edilmesi.

4- Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması.[80]

Fransa Yüksek Komiseri Henri Ponsot bu talepleri 26 Temmuz 1927'de kabul etti. 24 Nisan 1928'de seçimler yapıldı. Seçimleri Milli Blok kazandı ve Hâşim el-Atasî başkanlığında anayasa da hazırlayacak olan bir kurucu meclis oluşturuldu.

Ancak Fransa kurucu meclisin hazırladığı anayasanın kabulünü de Suriye'nin birliğinin sağlanmasını da baltalamayı ve Suriye'yi bağımsızlığa taşıyacak her türlü girişimi engellemeyi sürdürdü. Suriye de tıpkı Irak gibi biraz da İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı şartlar sayesinde bağımsız olabildi. Mesela Irak'ta 5 Nisan 1941'de yapılan darbe ile Almanya yanlısı Râşid Ali el-Kilânî iktidarı ele geçirdi. İngiliz işgali altındaki Kudüs'ün eski Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî, Filistin'de bir Siyonist devletin zeminlerini yaratan İngiltere'ye karşı Almanya'ya yakınlaşıyordu.

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa'yı yenmesinden sonra Fransa'nın Vichy kentinde Mareşal Philippe Petain başkanlığında Almanya müttefiki bir hükümet kurulmuştu. Dolayısıyla Almanya'nın Fransız yönetiminin bulunduğu Suriye, Lübnan ile Râşid Ali el-Kilânî yönetimindeki Almanya yanlısı Irak'a doğru ilerlemesi endişesi ortaya çıkmıştı.

Vichy hükümetinin Almanya'yla yaptığı anlaşmayı kabul etmeyen ve savaşı sürdürmek için Londra'ya gidip 'Özgür Fransa Kuvvetleri'ni kuran General Charles de Gaulle, İngiltere ile birlikte Almanya'ya karşı savaşıyordu. Charles de Gaulle'ün Kahire'deki temsilcisi General Catroux 27 Mayıs 1941'de manda yönetimine son vereceklerini ve Suriye'ye hiçbir şart öne sürmeden bağımsızlık

[80] Sabahattin Şen, a.g.e., s. 93.

vereceklerini açıkladı. Nihayet Charles de Gaulle'e bağlı birlikler ile İngilizler 8 Haziran 1941'de Suriye'yi işgal ederken Vichy Fransa'sının yöneticisi de Suriye'yi terk etti. De Gaulle'ün temsilcisi olan General Catroux Suriye'deki Fransız manda idaresini eline aldı.

Fransa, İkinci Dünya Savaşı bittikten ve Suriye'ye bağımsızlık verdikten sonra bile bu ülkedeki askerî işgaline son vermedi. Charles de Gaulle'ün 'Özgür Fransa' rejimi Suriye'ye de Lübnan'a da bağımsızlık vermek istemiyordu.

> De Gaulle'ün Fransa'sının imparatorluk görkemine olan inancı ve İngiltere'nin Ortadoğu emellerine duyduğu güvensizlik, onu manda yönetiminin devamına ve 1941 yılında imzaladığı bağımsızlık ilanını göz ardı etmeye yöneltti. Böylece 'Özgür Fransa' yönetimi sadece Suriye ve Lübnan halkıyla değil, İngilizlerle de çatışmaya girdi. Halkın huzursuzluğu ve İngilizlerin baskısı, sonunda Fransızları her iki ülkenin anayasasını yeniden yürürlüğe koymaya ve 1943'te seçim yapmaya götürdü.[81]

26 Temmuz 1943'te seçimler yapıldı, meclis cumhurbaşkanlığına Şükrü el-Kuvvetli'yi seçti. Böylece Suriye, bir ulusal kurtuluş savaşı sonucunda değil, Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı olumsuz şartlar ve İngilizlerin baskısı sayesinde bağımsız oldu.

Ürdün, Lübnan ve İsrail'in icadı, Mısır'ın bağımsızlığı

San Remo Konferansı sayesinde Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Arap coğrafyasında mandater olan İngiltere ve Fransa, bölgede çatışma ve istikrarsızlıkları daimi kılacak bir düzen kurdu. Bölgenin sürekli iç çatışma ve istikrarsızlık üretmesi, onlara kimi zaman 'hakem' kimi zaman da 'kurtarıcı' sıfatıyla müdahale etme imkânı kazandıracaktı. Dışarıdan Yahudi taşıyarak Filistin'de bir Siyonist devlet inşa etmek tek başına bölgedeki çatışma ve istikrarsızlığı daimi kılmak için yeterliydi. İngiltere bununla yetinmedi, İsrail'in varlığına destek olmak üzere tarihin hiçbir döneminde var olmayan Ürdün diye bir devlet icat etti.

---

[81] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 255.

Ürdün, tarihsel olarak bir ülke adı değil, bir nehrin adı. Suriye topraklarından doğan Banyas Nehri, Lübnan'dan doğan Hula Nehri ve Filistin'in kuzeyinden doğan Laden Nehri'nin birleşerek oluşturduğu Ürdün (Şeria) Nehri, bugünkü Suriye ve Ürdün ile İsrail'in işgali altındaki Filistin topraklarının da sınırını oluşturuyor.

İngilizlerin icadından önce bugün Ürdün denen bölge, tıpkı Lübnan gibi Büyük Suriye'nin bir parçasıydı ve buraya 'Ürdün Nehri'nin öte yakası' anlamına gelen 'Mâverâ-yı Ürdün' adı veriliyordu. Ürdün Nehri'nin diğer adı 'Şeria Nehri' olduğu için bugün Batı Şeria diye adlandırılan yer aslında Ürdün Nehri'nin batı yakası anlamına geliyor.

Ürdün Emirliği, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın iktidar hırsı ile İngilizlerin Suriye, Irak ve Filistin arasındaki bölgeyi İngiliz çıkarları doğrultusunda idare edecek bir yerel yönetici ihtiyacının ürünü olarak doğdu. Sonradan Ürdün Hâşimî Krallığı adını alacak olan Mâverâ-yı Ürdün Emirliği'nin İngilizler tarafından icat ediliş öyküsü özetle şöyle:

Ürdün Emirliği'ni kuracak olan Abdullah, Şerif Hüseyin'in büyük oğlu ve dışişleri bakanı idi. Hatta İngilizlerin yanında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma fikrini babasına benimseten de Abdullah'tı. Peki, küçük kardeşi Faysal, babası Şerif Hüseyin yönetiminde kendisinden daha alt konumda olmasına rağmen neden önce Suriye'ye sonra da Irak'a kral olmuştu da Abdullah'a tarihsel bir varlığı bile olmayan Ürdün emirliği düşmüştü? Bu, tamamen saha şartlarıyla ilgili bir durumdu.

Çünkü Abdullah daha yüksek bir konum olarak Şerif Hüseyin'in dışişleri bakanlığını yaparken, Faysal Suriye'yi Osmanlı Devleti'nden alan İngiliz kuvvetlerinin yanındaki Arap kuvvetlerinin komutanı olarak Şam'a girmiş ve Suriye kralı olmuştu. Ancak İngiltere Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bırakınca Suriye'deki krallığını kaybeden Faysal, bu kez İngilizler tarafından Irak'a kral yapılmıştı.

Abdullah'ın Ürdün emirliğine giden macerası işte bu şekilde başladı. Abdullah, babası Şerif Hüseyin'in de onayı ile beraberindeki

aşiret güçleriyle Kasım 1920'de Maan'a gitti ve Suriye'deki Fransız işgalcileri kovup kardeşi Faysal'ı yeniden Suriye kralı yapacağını açıkladı. Ancak Londra-Paris ilişkilerini de olumsuz etkileyebilecek bu durum İngilizleri tedbir almaya sevk etti.

> Kudüs'te alelacele düzenlenmiş bir toplantıda Lawrence'ın gayretkeş desteği ve teşvikiyle bizzat Churchill, Suriye'yi fethetme niyetinden vazgeçmesi ve İngiliz mandasının geçerliliğini kabul etmesi şartıyla Abdullah'a Ürdün Nehri ile doğuda Arap çölü arasında kalan bölgeyi kapsayacak şekilde Doğu Ürdün emirliğini teklif etti.
>
> Abdullah'ın feragat etmeyi kabul etmesi ve Suriye'deki Fransızlara karşı her türlü saldırgan hareketi engelleme görevi üstlenmesine karşılık Churchill orada bu defa Abdullah'ın başında bulunduğu Arap hükümetinin yeniden iş başına getirilmesi için Fransızları ikna etmeye çalışacağına söz verdi.

Abdullah'ın sahip olduğu güçle Suriye'yi Fransızlardan 'fethetme' imkânı zaten yoktu. Dolayısıyla İngilizlerin bu teklifini hemen kabul etti. Böylece İngiltere Filistin, Suriye ve Irak'ın yanı başında hâlâ kullandığı sadık bir memur, Abdullah ve oğulları da krallık kazanmış oldu.

Tabii hiçbir tarihsel geçmişi olmayan bu devlet, İngilizler tarafından icat edildiğinde buraya 'Ürdün Nehri'nin öte yakası' anlamına gelen 'Mâverâ-yı Ürdün Emirliği', 'Trans Ürdün Emirliği' veya 'Doğu Ürdün Emirliği' adı verildi. Şimdiki resmî adıyla Ürdün Hâşimî Krallığı'nın icadı İngiltere'nin şu çıkarlarına hizmet etti.

1- Diğer Arap devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra farklı devletlerle ittifak arayışına girdi; ancak Ürdün'ün İngiltere'ye ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerika'ya bağımlılığı hiçbir zaman sona ermedi.

2- Ürdün Hâşimî Krallığı'nın ilk kralı Abdullah, babası Şerif Hüseyin ve Kardeşi Faysal gibi her zaman İngilizlere bağlı kaldı.

---

[82] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek, Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i taksim Siyaseti, 1921-1951*, çev. Muttalip Tütüncü, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, 3. Basım, s. 67

Filistinlilere karşı Siyonistlerle ve İngilizlerle işbirliği içinde oldu. Örneğin, İngilizlerin 1937'de açıkladığı ve Filistin'in bölünmesini öngören Peel Komisyonu planı Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'nin önderlik ettiği Filistin liderliği tarafından reddedilmişti. Siyonist Yahudi Ajansı'ndan Moşe Şertok, Abdullah'a Siyonistlerin Filistin'deki çıkarlarını tanıması karşılığında Yahudilerin de Abdullah'ı Filistinlilerin lideri olarak tanımasını içeren bir teklif yaptı.

Abdullah bu çerçevede Hacı Emin el-Hüseynî'nin başkanlık ettiği Arap Yüksek Komitesi'ne genel grevlere son verme ve müzakere için Londra'ya heyet gönderme tavsiyesinde bulundu. İngilizler ve Siyonistler Abdullah'ı işe karışması için cesaretlendirerek Arap Yüksek Komitesi'ni bölmek istiyordu. Bunda da başarılı oldular. Çünkü Filistin liderliği konusunda Hüseynî ailesi ile Neşâşîbî ailesi arasında ciddi bir rekabet vardı ve Abdullah'ın girişimleri ile Neşâşîbîler tamamen İngiliz işbirlikçisi olurken Hacı Emin el-Hüseynî de daha radikal bir tavır benimsedi. Bu, Filistin liderliğinde ciddi bir bölünmeydi.

> İngiltere, Filistin'i kendileri, Siyonistler ve Abdullah arasında daha da bölüyordu. Müftü için, bölünme ihtimali her şeyi üstüne tüy dikti. Daha da sivrilmeye ve isyanın yeniden başlaması için etkin bir çalışmaya koyuldu. Şam'da Suriye ve Filistin isyan [silahlı direniş] liderleriyle görüştü. Siyonistler gibi İngiltere'nin de o toplantıda Arap muhbirleri vardı. Müftü'nün Peel Raporu'nun yayımlanmasının planlandığı günden sonra 8 Temmuz'da İngilizlere savaş açma planını biliyorlardı. Bu tarihten önce Ragıb el-Neşaşibi ve bir başka taraftarı Arap Yüksek Komitesi'nden istifa etti. Müftüyü kınadılar ve Abdullah'la birlikte ayrılmayı kabule hazırlandılar. Neşaşibiler Abdullah'ın yönetimi altındaki bir devlette Filistinlilerin siyasi lideri olmayı bekliyorlardı.[83]

Ürdün'ün İngilizlerin çıkarlarına hizmeti bu kadarla sınırlı değildi. Siyonistler tarafından terör, katliam veya savaş yoluyla yurtlarından

[83] Philip Mattar, *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni*, çev. İsa Ölmez, Ali Soylu, İstanbul: Akademi yayınları, 1991, s. 126.

sürülen Filistinlilerin toplanabileceği ve kontrol altında tutulabileceği bir 'mülteci kampı' gibi kullanıldı.

3- İngilizler Ürdün diye bir devlet icat ederek Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi karşılığında Arap Krallığı vadedilen Şerif Hüseyin'in gönlünü almış oldu. Zira Şerif Hüseyin'in kral olmayı beklediği Arap coğrafyasını Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransızlar ile paylaşan İngilizler onun küçük oğlu Faysal'ı Irak'a kral yaparken büyük oğlu Abdullah'ı işsiz bırakamayacak kadar centilmendi! Faysal'ı önce Suriye'ye kral yaparak, Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya bıraktıkları Suriye'ye de sahip olmaya çalışan İngiltere, Fransızların buna izin vermemesi üzerine bu kez Faysal'ı Irak'a kral yapmış; ancak Abdullah'a krallık verilecek ülke kalmamıştı. Mâverâ-yı Ürdün Emirliği'nin icadı sayesinde hem Abdullah için bir krallık ihdas edilmiş hem de Siyonistlerden bile daha sadık bir memur istihdam edilmiş oldu.

İngiltere'nin Büyük Suriye'ye Ürdün'le yaptığı şeyin aynısını Fransa da Lübnan'la yaptı. Tarihsel olarak Suriye'nin Akdeniz'e paralel uzanan Mârûnî nüfusunun yoğun olduğu 'Cebel-i Lübnan' bölgesine kuzeyde Akkar'dan el-Batrun'a kadar olan bölgeyi, doğuda Hermel, Baalbek, Zahle, Batı Beka ve Raşya'yı, güneyde ise Sayda, Cizzin ve Hasbiya'dan Filistin sınırına kadar olan bölgeyi ekleyerek ve bir dağın adını ülke adı yaparak bugünkü Lübnan devletini icat etti.

Lübnan, küçücük yüzölçümü ve ondan fazla etnik, dinsel ve mezhebî çeşitliliği ile sürekli çatışma ve istikrarsızlık üretmek, asla iç dinamikleri ile yönetilememek ve sürekli dış müdahaleye açık kalmak üzere tasarlanıp icat edilmiş benzersiz bir ülkedir. Tüm bu özelliklerine rağmen Lübnan eğer 'Büyük Suriye'nin bir parçası olarak kalabilseydi, başta Fransa olmak üzere çok sayıda devletin müdahale ettiği, iç savaşla veya krizlerle anılan bir bölge olarak değil, eşsiz doğal güzelliği ve kültürel zenginliğiyle bir turizm bölgesi olarak tanınabilirdi.

Bölge coğrafyası, İngiltere ve Fransa tarafından bu şekilde parçalanıp emperyalist çıkarlar doğrultusunda yeniden tasarlanırken

bölgeden en büyük direncin, diğerlerine göre Osmanlı Devleti ile çok daha bağımsız ilişkilere sahip olan Mısır'dan gelmesi beklenirdi. Zira Mısır, 19. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nden bile daha güçlü ve adeta bağımsız bir devletti ve Irak, Suriye yahut Cebel-i Lübnan gibi Osmanlı'dan bağımsız olmak için yabancı mandasına da ihtiyacı yoktu. Tam aksine, yabancı mandası Mısır için Osmanlı Devleti'ne bağımlılıktan çok daha aşağılayıcı ve yıkıcı bir durumdu.

Öte yandan Mısır, 1805'ten itibaren Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile birlikte fiilî bir bağımsız devlet tecrübesi yaşamıştı. Dolayısıyla da Suriye'yi ele geçiren, hatta Konya ve Kütahya'ya kadar ilerleyerek Osmanlı'dan daha güçlü bir devlet olduğunu kanıtlayan Mısır'ın, Osmanlı hâkimiyeti resmen sona ermişken, bağımsız bir Arap ulus devletinin merkezi olabilecek potansiyeli vardı.

Ancak Mısır'da değil ulusal kurtuluş savaşı, ne Irak'taki 1920 Devrimi ne de Suriye'deki Sultan Paşa el-Atraş isyanı gibi bir isyan bile yaşanmadı. Bağımsızlık mücadelesine öncülük eden Saad Zaglul liderliğindeki Vefd Partisi, Irak'ta Kral Faysal hükümetlerinin veya Suriye'deki Milli Blok'un rolünü oynayabilmişti. Yani Mısır da tıpkı Irak veya Suriye gibi yabancı hâkimiyetini reddeden bir ulusal kurtuluş savaşı sonucu değil, mandater devletle anlaşarak bağımsız olabilmişti.

Bu sebeple de emperyalizm karşıtı bir Arap milliyetçiliği ideolojisinin doğuşu ancak Filistin'de 'Nakba' ve sonrasında da Mısır'da Cemal Abdünnâsır sayesinde mümkün olabildi.

2. BÖLÜM

Siyonist Tarih Yazıcılığı ve 'Yahudi Halkının İcadı'

"19. yüzyılın ikinci yarısında Siyonizm yanlısı tarih yazımının gelişimiyle birlikte Kitab-ı Mukaddes, modern Yahudi ulusunun oluşumunun sahnelenmesinde açıkça anahtar bir rol oynadı. Teolojik kitaplar reyonundan tarih reyonuna geçti ve Yahudi ulusunun yandaşları onu tarihsel olaylar üzerine güvenilir bir belge olarak okumaya giriştiler. Dahası, açık bir hakikat oluşturduğundan kuşku duyulmayacak bir 'mit-tarih' düzeyine yükseltildi.

Şlomo Sand

Siyonist hareketin doğuşu

Yahudilik bölgenin doğal bir gerçekliği olmakla birlikte Siyonizm 20. yüzyılın başından itibaren bölgeye giren ve bölgeyi her açıdan tahrip eden bir fenomen. Her ne kadar Yahudi ulus devlet ideolojisi olmakla birlikte Siyonizm aslında sadece bölge tarihi açısından değil, Yahudi tarihi açısından da yeni bir durumdu. Siyonizm Avrupa'nın düşünsel, kültürel ve toplumsal şartlarının ortaya çıkardığı bir ulus devlet ideolojisiydi ve Avrupalılar tarafından bölgeye nakledilmişti. Ancak Avrupa'nın ırkçılık laboratuvarında üretilen bu ideoloji, Avrupalıların desteğiyle bölgeye nakledilirken ona Yahudiliğin bölge gerçekliği olmasına dayandırılarak meşruiyet kazandırılmaya çalışıldı.

Peki, gerçekten Siyonizm Yahudilikten mi doğmuştu? Yahudilikle yaşıt mıydı? Siyonizm'in 'Yahudi milleti', 'diaspora', 'Yahudi anayurdu' iddiaları dinsel veya tarihsel gerçekler miydi? Yoksa bir ideolojik kurgunun eseri miydi?

Yahudi akademisyen Avi Shlaim'e göre;

> Siyonizm esasında iki temel gerçekten kaynaklanan Yahudi sorununa cevap niteliği taşımaktaydı. Bunlardan ilki, Yahudilerin dünyanın pek çok yerine dağılmış olmaları, diğeri ise Yahudilerin yaşamakta oldukları ülkelerde azınlık olarak var olmalarıydı. Siyonizm bu sıra dışı var oluş durumunu ve başkalarına bağımlılığı sona erdirip kutsal topraklarda Yahudi nüfus çoğunluğunu oluşturarak Yahudiler için siyasal bağımsızlığı ve devleti tesis etmeyi hedefleyen bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.[84]

Siyonizm kavramı ilk kez 1885 yılında Viyanalı Yahudi yazar Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştı ve Kudüs'ün Eski Ahit'teki isimlerinden biri olan 'Siyon' kelimesinden türetilmişti. Yahudilikte Kudüs'ün kutsallığı hiç kuşkusuz dinî bir inançtı ve bu inanç da en azından Babil sürgünü kadar eskiydi. Ancak Siyonizm, Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının etkisiyle ortaya çıkmış bir ideolojiydi ve her ne kadar Yahudi inançlarını kullanıyor olsa da etkilendiği diğer milliyetçilikler gibi din dışı ve modern bir ideolojiydi. William Cleveland, bu farkı şöyle açıklıyor:

> Batı Avrupa'daki gelişmeler Yahudilerin milli hayatla bütünleşmesini benimsiyor görünüyorsa da Doğu Avrupa'da durum çok farklıydı. Yahudi diasporasının başlıca merkezleri olan Rusya ve Polonya'daki Yahudi topluluklarına uygulanan zulüm, 19. yüzyılın sonlarına doğru iyice artmıştı... Milyonlarca Doğu Avrupalı Yahudi sürekli baskı ve taciz karşısında Amerika Birleşik Devletleri'ne göçtü. Diğerleri için zulümden kaçmanın alternatif umudu Siyonizm'di. Bu da geçmiş yüzyılların ruhanî Siyonizm'i değil, dinî inancın olduğu kadar milliyetçiliğin de esinlendirdiği yeni ve siyasal bir Siyonizm'di.[85]

---

[84] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, Çeviren Tuba Demirci, İstanbul: Küre yayınları, 2019, s. 44.

[85] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 267

Başta Theodor Herzl olmak üzere Siyonist liderlerin birçoğunun bir ateist olması, Cleveland'ın 'ruhanî Siyonizm-siyasî Siyonizm' ayrımını doğruluyor. Ayrıca yukarıda Yahudi tarihçiliğinden bahsederken, Siyonist tarihçilerin Yahudiliğin bir ırk olduğunu ispat etmeye çalıştıklarını ve Yahudiliği dinî bir uygarlık olarak tanımlayan Yahudi tarihçilere şiddetle saldırdıklarını da hatırlamakta yarar var.

Ateist olduğu için aslında Yahudi inancına da sahip olmayan Theodor Herzl, 1896'da *Yahudi Devleti* adlı kitabını yayımlayarak siyasal Siyonizm'in teorisini ortaya koydu. Herzl, bu kitabında Yahudilerin kendi kaderlerini tayin edebilecekleri devletlerini uluslararası toplumun desteği ile gerçekleştirebileceklerini savunuyordu. Ancak "*Batı Avrupalı Yahudiler, Herzl'in bu fikirlerini gerçekçi bulmadılar; lakin Eşkenazizim, yani Rusya, Almanya ve Galiçya Yahudileri kendisini hararetle destekledi.*"[86]

Herzl, 28 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde düzenlediği kongre ile Dünya Siyonist Örgütü'nü kurdu. Böylece Yahudilerin dünyanın en kadim ve seçkin ulusu, Filistin'in de Yahudi anayurdu olduğunu iddia eden Siyonizm, salt bir teorik ideoloji olmaktan çıkıp pratik bir siyasal harekete dönüştü.

Nitekim Theodor Herzl, kongreden sonra günlüğünde "*Yahudi devletini ben Basel'de kurdum, eğer bugün bunu yüksek sesle söyleseydim, istisnasız herkes bana gülecekti. Belki beş yıl; ama kesin olarak elli yıl içinde herkes bunu öğrenmiş olacak.*"[87] diye yazmıştı. Herzl, Filistin'de Yahudi devleti kurulacağı fikrine herkesin güleceği yönündeki tespitinde haklıydı. Zira Basel Kongresi'nden sonra Viyanalı Yahudi hahamlar, Herzl'in fikirlerinin ne kadar gerçekçi olduğunu yerinde gözlemlemek için Filistin'e bir araştırma heyeti göndermiş, heyetteki iki haham yaptıkları incelemeden sonra

[86] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s. 17
Raphael Patai (der.), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, İbranice aslından İngilizceye çeviren: Harry Zohn (New York, 1960), 2: 581'den nakleden Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 46.

Viyana'ya çektikleri telgrafta "*Gelin çok güzel; ancak çoktandır başka bir adamla evli.*"[88] demişti.

Dinden ırk icadı

İsviçreli Sosyolog Walter Hollstein, Yahudi meselesiyle ilgilenen bir sosyal bilimci için en temel meselenin "*Yahudilerin varlıklarını uzun süre koruyabilmesinin açıklanması problemi*" olduğunu belirtiyor ve Yahudi-İsrail sosyolojisine göre diasporanın tarihinde Yahudiliğin varlığını korumasında en büyük hizmetin Siyonizm'e ait olduğunu söylüyor.

Peki, Yahudilik binlerce yıllık bir tarihsel geçmişe sahip olduğuna ve Yahudilerin varlıklarını korumasında en büyük hizmeti Siyonizm yaptığına göre, o halde Siyonizm Yahudilikle yaşıt bir ideoloji midir? Siyonizm kavramının ilk kez 1885 yılında Viyanalı Yahudi yazar Nathan Birnbaum tarafından kullanıldığı gerçeği düşünüldüğünde bu soruya evet cevabı vermek imkânsız.

> Siyonizm, kendisinin Yahudilerin Filistin'den sürülmesi ve tapınaklarının tahrip edilmesiyle başladığını iddia ediyorsa da ancak 19. yüzyılın sonlarında 'diaspora' içinde, şüphesiz başlangıçta çok önemsiz rollere sahip olan genç bir harekettir.[89]

Siyonizm, 29 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde Theodor Herzl tarafından düzenlenen kongreyle düşünceden eyleme; 2 Kasım 1917'deki 'Balfour Deklarasyonu' sayesinde de hayalden gerçeğe dönüştü. Yahudi ulus devlet ideolojisi olan Siyonizm, aslında Fransız İhtilali'nden sonra tüm dünyaya yayılan milliyetçiliklerden biriydi ve modern bir ideolojiydi; ancak dinle özdeşleşmiş bir millet ve yurt icat ettiği için Siyonistler, geleneğin ve kutsalın sağladığı avantajlara kendiliğinden sahip oluverdiler.

Örneğin diğer insanlar, ortak bir vatanda, yüzyıllarca dil, tarih, kültür, medeniyet ve kader birliği ettiği için millet olabilmişti. O

---

[88] A.g.e., s. 46.

[89] Walter Hollstein, *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, çev. Cemal A. Ertuğ, İstanbul: Yücel Yayınları, 1975, s. 37

toprak parçası da bu millet üzerinde yüzyıllardır yaşadığı, hatıralar ve izler bıraktığı, kültürünü kuşaktan kuşağa aktardığı için vatan olmuştu. Dolayısıyla milliyetçilik, imparatorların veya sömürgecilerin vatandaki siyasî egemenliğine son vermenin ve kendi egemenliğini kurmanın ülküsüydü. Siyonistlerin ise Yahudi mitolojisinden bir tarih kurgulayarak o tarihten bir 'millet' ve 'anavatan' icat etmeleri yeterliydi. Ondan sonrası ise önce İngiltere'ye sonra da Amerika'ya emanetti.

Siyonizmin iddiaları

Siyonistlere göre, Filistin Yahudilerin anayurduydu; yüzyıllar önce anayurtlarından dünyanın dört bir yanına sürgün edilen Yahudiler, Filistin'e tekrar dönmeli ve orada kendi milli devletlerini kurup sürgünden ve zulümlerden kurtulmalıydı.

Filistin'in 'Yahudi anayurdu', bugünkü Yahudilerin de Filistin'de hak sahibi olduğunu iddia eden bu akıl yürütme biçimi şu basit ön kabullere dayanıyor:

1- İbrahim Peygamber'in tahminen MÖ yirminci yüzyılda o zamanki adıyla Kenan ülkesine yerleşmesi ve Davud Peygamber'in de yaklaşık olarak MÖ 1039 yılında Kudüs'ü ele geçirip devlet kurması, Filistin'in 'Yahudilerin anayurdu' olması için yeterlidir; çünkü Tanrı Kutsal Kitap'ta İbrahim'e "*Memleketinden ve akrabanın yanından ve babanın evinden, sana göstereceğim memlekete git...*" [90] diye emir vermiş ve İbrahim, Kenan ülkesine vardığında ise orada Kenanlılar yaşıyor olmasına rağmen Tanrı bu kez ona "*Bu memleketi senin zürriyetine vereceğim.*" [91] demişti. Dolayısıyla Tanrı Filistin'i İbrahim'in soyundan gelenlere verdiği, Yahudiler de İbrahim'in soyundan geldiği için on binlerce yıl da geçse Filistin Yahudilere aitti.

---

[90] Tekvin 12, 1.

[91] Tekvin 12, 5-7'den nakleden Jean-Christhope Attis, Ester Benbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, çev. Nihal Önol, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 24.

2- MÖ 586'da Babillilerin, MÖ 331'de Büyük İskender'in, MS 70'te Roma İmparatorluğu'nun, 638'de İslam halifeliğinin, 1099'da Haçlıların ve nihayet 1516'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin'e hâkim olması orayı 'Yahudi anayurdu' olmaktan çıkarmaz.

3- Yahudilerden başka hiçbir milletin tarihsel sürekliliği ve bütünlüğü yoktur. Bu sebeple de Filistin'de binlerce yıl yaşamış ve medeniyetler kurmuş olan diğer topluluklar; Hıristiyan olarak, Müslüman olarak veya Arap olarak burayı anayurt edinemez. Bunların Filistin'e hâkimiyeti aslî değil, geçici bir durumdur.

4- Buna karşın aradan binlerce yılın geçmiş olması ve dünyanın dört bir yanına dağılmaları bugünkü Yahudileri homojen bir millet olmaktan çıkarmaz. Bugünkü Yahudiler sırf Yahudi olmalarından ötürü Davud Peygamber ve beraberindekilerin mirasçısıdır. Dolayısıyla da dünyanın herhangi bir yerinden Filistin'e gelen bir Yahudi, 'anayurduna' gelmektedir.

Siyonist hezeyanlara cevabı açık sorular

İbrahim Peygamber'in Allah'ın emriyle bugünkü el-Halil kentine gidip yerleşmesinin Filistin'in sonsuza kadar onun soyundan gelenlere miras olması için yeterli olduğunu varsayalım; peki ama bu miras neden İbrahim Peygamber'in sadece İshak'tan olan oğullarına yani İsrailoğullarına kalmak zorunda? İbrahim'in büyük oğlu olan İsmail'in soyundan gelen bugünkü Araplar, neden bu mirastan mahrum? [92]

[92] Elbette Yahudilerin bu soruya cevabı biliniyor. Yahudiler, İbrahim Peygamber'in 'Saray' (Sarah/Sâre) adlı eşinden doğan çocuklarını esas kabul edip, Hacer'den doğan İsmail'i ve soyunu yok saymalarını dinî naslara dayandırıyor. "*Tevrat'a göre uzun süre çocuğu olmayan Sâre, dönemin kuralları gereğince neslin devamı için Hâcer'i ikinci eş olarak kocasına takdim eder. Hâcer hamile kalınca Sâre'ye karşı tavrı değişir; Sâre de ona kötü davranır ve kaçmak zorunda bırakır. Sur yolunda bir çeşme başında Hâcer'i bulan Rabb'in meleği hanımına geri dönmesini söyler ve 'Senin zürriyetini çoğalttıkça çoğaltacağım ve çokluğundan sayılmayacaktır. İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın, onun adını İsmâil koyacaksın. diyerek müjde verir*

Bu da şöyle açıklanıyor: Tanrı'nın İbrahim'e Kenan diyarını *"vermesi, bir lütuf değil, bir mülkiyet hakkının yasal yollardan devredilmesini akla getiren teknik bir terimdir. Bu devirden yararlanacak olan, İbrahim'in, kendinden sonra gelenlerin tümü değil, sadece soyunun içinden, Tanrı'nın yeğledikleridir. Çünkü hakları olmayan ardıllar da vardır: İshak'ın kardeşi İsmail'e çöl miras kalacak ve Esav'a gelince, o da kardeşi Yakup yüzünden, Kenan'dan başka bir toprağa göç edecektir."* [93]

Peki, başka hiçbir kavim, ırk veya millette olmayıp da sadece Yahudilere tarihsel bütünlük ve süreklilik kazandıran özellik nedir? Örneğin, bugünkü Yahudilerin binlerce yıl önce Filistin'e gelen İbrahim Peygamber'in yahut Kudüs'ü fetheden Davud Peygamber'in mirasçısı olduğunun kanıtı nedir?

MÖ 586 yılından 1948'e kadar Filistin'de devlet kuran kavimlerin, milletlerin veya dinlerin 'anayurdu' olamayan Filistin'e

---

(Tekvîn, 16/1-14). Bunun üzerine geri dönen Hâcer'den Hz. İsmâil dünyaya gelir (Tekvîn, 16/15-16). Hz. İbrâhim 100, oğlu İsmâil on dört yaşında iken Sâre İshak'ı dünyaya getirir. İshak'ın sütten kesilmesi münasebetiyle verilen ziyafet sırasında İsmâil İshak'a gülünce Sâre kızar ve Hz. İbrâhim'e, 'Bu câriyeyi ve oğlunu dışarı at; çünkü bu câriyenin oğlu benim oğlumla, İshak'la beraber mirasçı olmayacaktır.' diyerek onları kovmasını ister. Hz. İbrâhim ise bunu doğru bulmaz; ancak Allah da aynı şeyi emredince ekmekle su tulumunu Hâcer'in omuzuna yükler, çocuğu da yanına verip gönderir. Hâcer oğluyla birlikte Beer-şeba çölüne gider. Su tükenince çocuğu bir çalı dibine atar; onun ölümünü görmemek için de bir ok atımı mesafeye giderek ağlamaya başlar. Çocuğun sesini işiten Rabb'in meleği Hâcer'e seslenerek korkmamasını söyler. Allah Hâcer'in gözlerini açar ve bir su kuyusu görür. Kuyudan su çekerek çocuğa içirir. Daha sonra Paran çölüne yerleşen Hâcer oğlu büyüyünce ona Mısırlı bir kadın alır (Tekvîn, 21/1-21). Tevrat'ta Hâcer'in daha sonraki hayatı ve ölümüyle ilgili bilgi yoktur." Bk. Şaban Kuzgun, "Hâcer" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, C. 14, ss. 431-433.

Yahudi inancına göre dinin ve soyun babadan değil, anadan evlada geçmesi de İsmail'i devre dışı bırakmaya yönelik bir önlem olarak gözüküyor.

[93] Tekvin 21, 20-21 ve 36, 6'dan nakleden Jean-Christhope Attis, Ester Benbassa, *a.g.e.*, s. 24.

'Yahudilerin ebedi anayurdu' kaderini çizen gerçekten Tanrı mıdır? Süleyman Peygamber'in ölümünden sonra Nablus merkezli olarak 'Samiriye' ve Kudüs merkezli olarak 'Yahuda' adlarıyla iki devlete bölünen Yahudiler, Filistin'de toplamda yaklaşık 500 yıl hüküm sürmüşken başkaları buraya binlerce yıl boyunca hâkim olmuştur; peki Filistin neden binlerce yıldır orada yaşayan yerlilerin değil; Avrupa'dan, Amerika'dan veya Rusya'dan göçen Yahudilerin anayurdudur?

Siyonistler, bu ve benzeri sorulara sadece Yahudi inancından ve mitolojisinden 'kanıtlar' ileri sürerek cevap verebiliyor. Elbette İbrahim Peygamber'in Filistin'e gitmesi, onun torunu Davud Peygamber'in Kudüs'ü fethetmesi, ardından da Süleyman Peygamber'in burada tapınak yaptırması üç dinin ortak anlatısı. Fakat Yahudilerin ebediyen Filistin'in sahibi olduğu, Filistin'de yaşamayan bir Yahudi'nin sürgünde yaşadığı ve Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurması gerektiği ne herhangi bir dinin ne de Yahudilerin ortak görüşü.

Neden başka dinlerin mensupları bir 'ulus' değilken, sadece Yahudi inancına sahip olanlar bir 'ulus'? Davud Peygamber'in Kudüs'teki hâkimiyeti bir 'Yahudi Krallığı' mı? Yahudiler gerçekten tarih boyunca Nil'den Fırat'a kadar Filistin merkezli bir 'Yahudi anayurdu' kurmak için mi yaşadı?

Rusya'da 1881'de başlayan pogromlar ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi katliamları olmasa Yahudiler bulundukları toplumlara entegre ve asimile olmaz mıydı? Ayrıca Yahudiler, Yahudi kimliğini korumakla birlikte bulundukları toplumlarla uyum ve entegrasyon için hiç çaba göstermedi mi?

Bir başka deyişle 'gettolar' Yahudilerin kendi tercihi mi yoksa Yahudi olmayanların onları dışlama yöntemi miydi? Yahudiler binlerce yıl 'İsrail' adlı bu 'anayurt' dışındaki hayatlarını 'sürgün' diye mi tanımladı? Bütün bu sorulara ışık tutabilecek bilimsel bir tarih anlatısı var mı?

Daha da önemlisi antik çağdan günümüze kadar homojen bir bütünlüğe sahip olduğu iddia edilen Yahudilerin antik çağdan

günümüze kadar süren bütünlüklü bir tarih yazımı var mı? Yoksa tüm bunlar Yahudi inançlarının Avrupa'daki milliyetçilik akımlarından etkilenerek yapılmış bir yorumundan ibaret olan Siyonizm adlı ideolojinin iddiaları ve kurgusu mu?

Aslında bizzat Thedor Herzl'in biyografisi, Yahudileri asimile olmaktan koruyan ve dolayısıyla da Siyonizm'in ortaya çıkmasını sağlayan en temel etkenin antisemitizm (Yahudi karşıtlığı) olduğunu ispat ediyor. Siyonist ideoloji Batı Avrupalı Yahudiler arasında değil, Rusyalı ve Doğu Avrupalı Yahudiler arasında benimseniyor.

Walter Hollstein'in de dikkat çektiği üzere Siyonist tarihçi Moses Hess'in "*Avrupalı Yahudilere İtalyan milliyetçi hareketin başarılarını örnek olarak gösterip*" Yahudi halkın kendi milli devletine sahip olması gerektiğine dair iddialarını dile getirdiği *Roma ve Kudüs* adlı kitabı Batı Avrupalı Yahudilerin hiç ilgisini çekmiyor. Siyonist yazar Zvi Rudy, 18. yüzyılın ikinci yarısında Yahudilerin asimilasyon sürecini hızlandıran bütün şartların bir arada bulunmasından yakınıyor.

> [Çünkü] Yahudiler 'uzun süre kapanık kaldıkları dolaşım alanı'nı [gettoları] terk edip, diğer alanlardaki gerekli toplumsal faaliyetlere yönelebiliyorlardı. Yahudilerin asimilasyonuna bu zamana kadar engel olmuş olan nefret ve rütbe sınırlamaları da bu ekonomik gelişmeye paralel olarak ortadan kalkıyordu... Liberal çağ bu gelişmeyi kuvvetlendirmiş ve Yahudilerin yasal olarak eşit haklara sahip olmasını sağlamıştı.

Ancak Yahudilerin Batı Avrupa toplumlarına entegrasyonunu hızlandıran bu huzur ve güven ortamını zehirleyen de yine Rusya ve Doğu Avrupa'daki Yahudi karşıtlığı oldu.

> Rusya'daki pogromlar, ilk olarak Doğu Avrupalı Yahudilerin Batı Avrupa'ya büyük çapta göçüne sebep oldu. Batı Avrupalı orta tabakaların kendilerini Doğu Avrupalı Yahudi göçmenlere karşı savunma durumları, yeni bir antisemitik olaylar dalgasını haber veriyordu. Bu göç aynı şekilde Batı Avrupalı Yahudilerin başarılmış asimilasyonunu da tehlikeye düşürüyordu. İşte bu anda, öncelikle Fransa ve İngiltere'deki Yahudi

[94] Walter Hollstein, *a.g.e.*, ss. 37-38.

büyük burjuvazisi, mülksüz Yahudilerin göçünü Filistin vb. ülkelere yöneltmek için her şeyi denemeye başladı.[95]

Yahudi tarihçiliği ve Siyonist tarih kurgusu

İsrailli yazar Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?* adlı kitabında Yahudilerin, tarihi konusunda yazılmış ilk kitabın MS birinci yüzyılın sonlarında Flavius Yosefus tarafından yazılan *Antikçağ Yahudileri* adlı kitap olduğunu belirtiyor. Sand, Yahudi tarihçiliğinin Flavius Yosefus'tan sonraki gelişimiyle ilgili olarak da "*Ortaçağ diye adlandırılan geniş dönem boyunca hiçbir Yahudi tarih yazımı gözlemlenmiş değildir.*"[96] diyor.

Bu bilgiden, dünyanın en eski 'ulusu' olduğu iddia edilen Yahudilerin hiç de eski olmayan bir tarih yazımı olduğu sonucu çıkıyor. Peki, 17 yüzyıl öncesinde Flavius Yosefus'tan başka yazılı bir tarihi olmayan ve tarihinin yazılmasına 17 yüzyıldan sonra başlanan bir inanç topluluğunun dünyanın en eski 'ulusu' olduğu iddiası neye dayandırılıyor? Kitab-ı Mukaddes'e ve Yahudi mitolojisine!

Zira Flavius Yosefus'tan sonra yazılan ikinci tarih kitabı, "*Kalvenci Teolog Jacques Basnage*"a aitti. Yosefus'tan bin altı yüz yıl sonra ve onun eserini devam ettirmek için yazılan bu kitap da bir tarih kitabı değil; bir Protestan tarafından "*iğrenç Katolik Kilisesine saldırı amacıyla yazılmış*" bir kitaptı ve "*Flavius Yosefus'ta olduğu gibi burada da geçmişin yazısı doğrudan doğruya ahlaki ve dini hedeflere tabi kılınmıştı ve terimin modern anlamıyla bir araştırma çalışması henüz ortada yoktu.*"[97]

Yahudilerin seçkin, kadim ve homojen bir millet olduğu iddiası, bu iki tarih kitabının "*İbranilerin ve Yahudiyelilerin tarihini dünyanın yaratılışıyla birlikte başlatan*" Kitab-ı Mukaddes anlatısına dayanıyor. "*Yahudilerin tarihini bütünüyle anlatmayı deneyen ve kendini*

[95] A.g.e., s. 39.

Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Doğan Kitap, 2011, s. 91.

A.g.e., s. 92.

Yahudi olarak tanımlayan bir tarihçi tarafından yazılmış ilk modern deneme"[98] Jacques Basnage'dan yaklaşık 300 yıl sonra Alman tarihçi Isaak Markus Jost (ölm. 1860) tarafından yazıldı. Modern bir tarih denemesi olduğu için Kitab-ı Mukaddes dönemini atlayan Jost, kitabına "*Hasmon dönemi Yahuda Krallığı ile başlamakta ve monografiler aracılığıyla çeşitli cemaatlerin yaşamını yeniden aktararak modern döneme kadar devam etmektedir.*"[99]

Dünyanın en eski ve homojen ulusu olduğu iddia edilen Yahudilerin tarihinin, bu "ulus" iddiasını destekleyecek verilerle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artan bir şekilde yazılmaya başlanması oldukça dikkat çekici ve açıklayıcıdır. Zira 1800'lü yılların ikinci yarısı Avrupa'da milliyetçilik akımlarının güçlenmeye başladığı bir dönemdir.

Bu akımlar Avrupa'daki tüm halkları etkilediği gibi, Yahudileri de etkilemektedir. Alman milli birliğinin kurulduğu 1871'e kadar akademik bir çaba olarak ortaya çıkan Yahudi kimliğini tanımlamaya yönelik çalışmalar, bu tarihten sonra Avrupa'daki milliyetçiliğin Yahudi karşıtlığı boyutlar kazanmaya başlaması ile birlikte siyasallaşmaya başladı.

Örneğin ilk modern Yahudi tarihini yazan Isaak Markus Jost 1793'te Almanya'da doğmuş "*liberal ve tipik bir aydınlanmacıydı*" "*Yahudi kültürü kökenli bazı dost ve meslektaşlarıyla birlikte bir Bilim Topluluğu oluşturdu ve bu topluluk, Almanya'da 'Yahudilik Bilimi' adıyla bilinen önemli bir akımı başlattı.*

Jost ve arkadaşları gibi 19. yüzyıldaki reformcu Yahudilerin hedefi, "*İster Yahudi ister Hıristiyan olsun Alman okurlarını 'İsrailoğulları' özel inançlarına rağmen Yahudilerin dünyada ikamet ettikleri yerlerde 'yabancı' bir halk olmadıklarına ikna etmekti. Gerçekten de İkinci Tapınak'ın yıkımından uzun süre önce ataları Kutsal Toprak'ın dışında yaşamayı tercih etmişti ve dini geleneklerindeki ayrımcılığa rağmen karşılaştıkları halkların daima ayrılmaz bir parçası*

[98] A.g.e., s. 93.
A.g.e., s. 93.

olmuşlardı. Yahudi kalmışlardı; ama yine de başka halklara da mensuptular. Kudüslü kardeşlerini seviyorlardı, onlara barış ve başarı vaat ediyorlardı ve ellerinden geldiğince onlara yardım ediyorlardı; fakat yeni vatanlarına daha fazla değer veriyorlardı. Kan kardeşleriyle birlikte dua ediyorlardı; fakat vatanlarındaki kardeşleriyle birlikte savaşa gidiyorlardı. Kan kardeşlerine karşı iyi niyetliydiler; fakat kanlarını vatanları için döküyorlardı." [100]

Siyonistlerin aksine Yahudilerin dinlerini ve kimliklerini korumakla birlikte yaşadıkları ülkelerdeki halklarla uyumunu ve entegrasyonunu amaçlayan Jost gibi tarihçilerin anlattığı Yahudi tarihi ve Yahudi milleti doğal olarak Siyonist tarihçilerinkiyle benzer değildi. Örneğin, onlara göre "*Yahudi tarihi İbrahim'in din değiştirme anlatısıyla yahut Sina Dağı'nın tepesinde Torah'ın verilmesiyle değil, Babil'den Siyon'a (Kudüs) geri dönüşle başlar.*" [101]

Öte yandan bu tarihin tasvir ettiği 'Yahudi milleti'nin seçkin bir yanı da bulunmuyor. Zira "*Kenan İbranileri, Musa yasalarına rağmen çevredeki pagan halklardan farklı değillerdi. Gerçekten de Babil sürgününe kadar yalnızca rahip ve peygamberlerden oluşan dar bir sınıfın benimsemiş olduğu tanrısal buyrukları inatla ve defalarca reddetmişlerdi.[...] İsrailoğulları Mısır'ı terk etmişlerdi. Vahşi ve bilgelikten uzaktılar. Pers'te eğitim gören Yahudiler, Perslerden yeni bir dini anlayış, bir yaşam tarzı, bir dil ve bilim edindiler.*" [102]

Siyonist bilincin oluşumunda "*anlamlı ve merkezi*" bir etkisi olduğu belirtilen ve "*Yahudilerin tarih yazımının ulusal modelini oluşturan*" Heinrich Graetz, işte bu yüzden "*kendi önceli olan Jost'u Yahudi halkının iskeletini yıkmakla suçlar.*" [103]

---

[100] Reuven Michael'in biyografisinde yayımlanan İbranice tercümeden: I. M. Jost, *Çağdaş Yahudi Tarih Yazımının Babası*, Kudüs: Magnes, 1983, ss. 24-25'ten nakleden Şlomo Sand, *a.g.e.*, s. 96.

[101] Şlomo Sand, *a.g.e.*, s. 95.

[102] Reuven Michael, *Rönesans'tan Çağdaş Döneme Dek Tarihi Yahudi Yazısı*, Kudüs: Bialik, 1993, s. 207'den nakleden Şlomo Sand, a.g.e., s. 96.

[103] Şlomo Sand, *a.g.e.*, 100

1891'de ölen Polonya Yahudisi Graetz'e göre, Yahudiliği bir ulus olarak değil, din olarak tanımlayan Jost ve benzerleri, "*Körlükleri nedeniyle Yahudileri ezeli ve ebedi bir 'kabile-halk' olarak görmemişler ve yalnızca dini bir uygarlıkla özdeşleşmeye mahkum etmişlerdi.*" [104]

Graetz'e göre;

> Tarihten yok olmuş ölümlü halklar ile ölümsüz olan başka halklar olduğu inkâr edilemez. Helen ırkından ya da Latin ırkından geriye hiçbir şey kalmamıştır, bunlar başka beşerî yapılar içinde ermişlerdir. Yahudi ırkı ise varlığını sürdürmeyi ve hayatta kalmayı başarmıştır. Babil sürgününden sonraki diriliş ve Siyon'a geri dönüş kendi içinde yeni bir rönesansın gizli potansiyelini taşıdığına işarettir... Yahudi ırkının varlığı daha baştan istisnaiydi ve sonuç olarak tarihi de mucizevidir. Aslında bir mesih-halktır ve günü geldiğinde bütün insanlığı kurtaracaktır. [105]

Flavius Yosefus'un kitabının bir tarih kitabı olarak bilimsel değeri son derece tartışmalıydı. Yosefus'tan sonra Yahudi tarihi konusunda bütün bir orta çağ boyunca hiçbir şey yazılmamıştı. Yosefus'tan 600 yıl sonra yazılan ilk kitap olan Jacques Basnage'ın eseri de aslında Katolik kilisesine reddiyeydi ve tarihle bir ilgisi yoktu.

Modern anlamda ilk bilimsel Yahudi tarihi Isaak Markus Jost tarafından yazılmıştı; ama Garetz, hem zaman hem de bilgi bakımından aradaki bu kadar büyük boşluğa rağmen Yahudilik, Yahudi halkı ve tarihi konusunda bu kadar büyük iddialarda bulunuyor; Yahudiliğin bir din değil "*ölümsüz bir ulus*" olduğunu öne sürüyordu.

Avrupa'da ırkçılığın ve Yahudi düşmanlığının yükselmesi Yahudiler arasında da karşı tepki oluşturmaya başlamıştı. Dolayısıyla da Yahudiliği dinî bir uygarlık olarak değil, bir ulus hatta bir ırk olarak söz konusu eden Yahudi tarihçiler, Siyonizm'in düşünsel temellerini atmıştı.

Örneğin, Graetz'in Yahudi tarihi anlayışının oluşumunda önemli rolü olan Moses Hess'e göre, "*Yahudiler ile Yahudi olmayanlar*

---

[104] *A.g.e.*, s. 101.
[105] *A.g.e.*, s. 109.

arasındaki çatışmanın kaynağı, Yahudilerin daima farklı bir kalıtımsal grup oluşturmalarında yatar. [...] Yahudi kadın ve erkeklerin kendilerini vaftiz ettirerek ve Hint-Germen ve Moğol halk kitlelerine karışarak, kökenlerini inkâr etmeleri bir işe yaramaz. Yahudi karakteri inkâr edilemez. [...] Yaşamı örgütleyen şey dogma değil, ırktı. Keza Yahudi dininin kaynağı olan Kitab-ı Mukaddes'teki ilk peygamberlerin yaşamına esin kaynağı da dogma değildir." [106]

1941'de ölen Belaruslu Yahudi tarihçi Şimon Dubnov da önceli olan Graetz ve Hess gibi "*Siyonist değil, 'ulus yanlısı' bir tarihçi*" olarak nitelense de resmî Siyonist tarihçiliğine ilham veren bu tarihçiler, Şlomo Sand'ın tabiriyle "*ulus inşasının ustaları*"ydı. Şlomo Sand'ın da dediği gibi, "*Yahudi ulusunun geçmişe dönük inşasının temel direklerini ve iskelesini ilk kuran Graetz ise bu temelin üzerine tuğlaları yerleştiren, tavanı oturtan ve hatta pencere ve kapıları bile kesin olarak sabitleyen Dinur oldu.*" [107]

1882'te Ukrayna'da doğan Ben Zion Dinur, 1921'de Filistin'e göç etmiş bir tarihçi ve Siyonist bir politikacıydı. "*Dinur, 'İsrail Tarihi'nin birinci cildini Kitab-ı Mukaddes dönemine ayırmıştı*"; ancak o, "*kutsal kitabı inanç metafiziğinden yoksun bıraktı ve onu karakteristik bir tarihsel-ulusal inanç bildirimi haline getirdi.*" [108] Şlomo Sand, Yahudi ulusu icadına yönelik modern Yahudi tarih yazıcılığını şöyle özetliyor:

> Kitab-ı Mukaddes'in ulusallaştırılması ve güvenilir bir tarih kitabına dönüştürülmesi, Heinrich Graetz'in romantik anlatımıyla başladı. Dubnov ve Baron tarafından diasporaya özgü bir titizlikle geliştirildi, ardından Siyonist tarih yazımının kurucuları tarafından tamamlandı ve doruğa taşındı... Ben Gurion ve Siyonist devrimin diğer yöneticileri, üst düzey askerler ve devlet entelektüelleri de Kitab-ı Mukaddes ülkesinin fethini yeniden gerçekleştirdiklerine inanıyorlardı.

[106] *A.g.e.*, s. 107
[107] *A.g.e.*, s. 135.
[108] *A.g.e.*, s. 132.
[109] *A.g.e.*, s. 139.

Yahudiliği dinî bir uygarlık olarak okuyan Yahudi tarihçiler ve aydınlar Yahudilerin kendi kimliklerini koruyarak yaşadıkları ülkelerdeki diğer halklarla uyum içinde yaşamasını savunurken, Yahudilikten bir ulus ve hatta ırk yaratmaya çalışan tarihçiler, onun dinsel boyutunu ulusçuluğu desteklediği ölçüde kabul ettiler, Filistin dışındaki hayatı 'sürgün' olarak tanımladılar, Yahudi olmayan herkesi Yahudilere zulmeden, Yahudileri ise tarihsel mazlum olarak tasvir ettiler ve Yahudilerin ancak 'sürgünden' kurtulup 'anayurtta' egemen bir devlet kurunca kurtulabileceğini savundular.

İsviçreli Sosyolog Walter Hollstein'in aşağıdaki kaynaklara dayanarak yaptığı şu tespitler oldukça önemlidir: [110]

> Siyonizm, Filistin'e geri dönüş için tarihsel, antropolojik ve hukuksal olarak sağlam sebeplere sahip olmadığı yerde mitler yaratmak zorundaydı. Bugünkü Yahudilerin İbranilerin devamı olduğunu. Yahudi antropologlar da ispatlayamadılar. [111]
>
> Keza Arapların değil, Yahudilerin Filistin'in ilk sakinleri olarak göründüğü iddiası da ispatlanamadı.
>
> Birçok Yahudi Romalıların işgalinden önce ekonomik sebeplerle Filistin'i terk etmiş olduğu için, Yahudilerin kanunsuz olarak kovuldukları da ancak kısmi olarak doğrudur. [113] Tarihsel araştırma sırasında, Yahudilerin daima Filistin'e dönmek istedikleri iddiasının ise yanlış olduğu ortaya çıkıyor. [114]

Dolayısıyla Yahudilikten bir ulus, hatta bir ırk; Filistin topraklarından da Yahudi anayurdu icat edilmesi, bütünüyle Avrupa'da milliyetçiliğin ve Yahudi düşmanlığının yükselmesiyle ilgili bir durumdu. Asimile olmuş bir Macar Yahudisi iken Siyonizm ideolojisinin

[110] Walter Hollstein, *a.g.e.*, s. 26.

[111] Bk. UNESCO, *What is Race?*, Paris 1952; Robert John, Sami Hadawi, *The Palestine Diary*, C. 1, 1914-1945, Beyrut 1970; Harry L. Shapiro, *Le peuple juif. Une historie biolojique*, Cenevre 1960, s. 74 v.d.

[112] Bk. İlene Beatty, *Arab and Jew in the Land of Canaan*, Şikago 1957

[113] Bk. Arthur Ruppin, *Soziologie der Juden*, Berlin 1930.

[114] Abraham Leon, *Judenfrage und Kapitalismus*, Münih 1971, s. 1.

liderlerinden biri haline gelen ateist Thedor Herzl'e *Yahudi Devleti* kitabını yazdıran en temel faktörün Dreyfus Davası olması oldukça açıklayıcıdır.

Ateist Thedor Herzl, Dreyfus Davası'nın öfkesiyle bir Siyonist lidere dönüştükten sonra da hiçbir zaman bir din olarak Yahudiliğe inanmadı. Birçoğu ateist olan Siyonist liderler için Yahudilik veya Kitab-ı Mukaddes bir din veya kutsal olarak değil, kendi milliyetçilik ideolojilerinin kaynağı olduğu için anlamlıydı. Yahudilere yönelik ırkçılığın ve ayrımcılığın güçlü olduğu yerlerde doğan Yahudi tarihçiler ile böyle bir ayrımcılığa maruz kalmamış olan Yahudi tarihçilerin 'sürgün' konusundaki tezleri de oldukça farklıydı.

Örneğin 1989'da ölen Polonya kökenli Amerikalı Yahudi tarihçi Salo Wittmayer Baron, "*Yahudilerin toplumsal ve dini tarihine bağlı kaldığından devlet politikası onu pek az ilgilendiriyordu.*" Bu yüzden de "*Yahudi kabul edilmek için İsrail toprağında ve İsrail otoritesi altında bulunmak gerekli değildi. [...] Sürgündeyken bile kendi topraklarından uzakta ve nazik bir kralın idaresi altında Yahudiler etnik düzlemde yine Yahudi olarak kalmaya devam ettiler. Bütün nüfus içinde sürgündekilerin oranı Baron'un görüşüne göre diğer araştırmacıların varsaydığından daha yüksekti ve Yahudilerin çoğu 'diaspora'da yaşamaktan hoşnuttular.*" [115]

Alman kökenli Siyonist tarihçilerden Yitzhak Baer ise Filistin'in İngiliz mandası altında olduğu 1935'te Kudüs'te yayımlanan *Siyon* dergisinde Baron'a yazdığı eleştirilerde söyledikleri oldukça açıklayıcıdır.

Baer'e göre "*Yahudilerin tarihi, köklerinden bugüne dek gelişimlerinin bütün evrelerini bir araya getiren ve tek parça halinde birleştiren organik bir sürekliliğe sahiptir.*" [116] Yani Yahudiler İbrahim Peygamber'den bugüne kadar homojen ve onun ifadesiyle "*organik bir sürekliliğe sahiptir*" dolayısıyla da "*sürgün, Yahudi halkına*

[115] Şlomo Sand, *a.g.e.*, s. 130.

[116] Yitzhak Baer, *Yahudilerin Toplumsal ve Dinsel Tarihi*, Siyon, 3. 1938, s. 280'den nakleden Şlomo Sand, *a.g.e.*, s. 131.

İsrail toprağındaki doğal yerini bahşederek her ulusa kendi yerini buyurmuş olan Tanrı'nın kurduğu düzene karşı çıkar. Sürgün, kendi doğal yerini terk etmek anlamına gelir. Kendi doğal yerini terk eden her şey geri dönmediği sürece doğal yapısını yitirir. İsrail'in uluslararasında dağılması doğal bir şey değildir. Yahudiler ulusal birlik oluşturduklarından ve bunu da diğer halkların ulusal birliğinden çok daha yüksek bir düzeyde gerçekleştirdiklerinden fiili birliklerine yeniden kavuşmaları şarttır." [117]

Siyonist tarihçi Yitzhak Baer'in tabiriyle "*organik bir süreklilige sahip*" kadim ve seçkin bir ulus ve Filistin topraklarından da bu ulus için bir anayurt icat edebilmek için din değiştirme yoluyla Yahudi olmanın bir istisna olduğu ve sadece Yahudi bir anneden doğanların Yahudi olabildiği yönündeki yaygın; ama tarihî gerçeklikle bağdaşmayan ön kabullerin oluşturulması ve binlerce yıl süren acı, binlerce yıllık sürgün ve binlerce yıl hiç eksilmeyen anayurt özlemi miti yaratmak gerekiyordu.

İsrailli Yazar Şlomo Sand'ın ifadesiyle, "*'Sürgün' kavramının kaynaklarının ve geç dönem Yahudiliğindeki algısının soruşturulması şunu gösterir ki, tarihsel ulusal bilinç, dağınık olay kırıntılarının ve çeşitli rivayet parçalarının tahayyülü sonucudur. 'Sürgün' ancak bu biçim altında modern Yahudilerin 'etnik' kimliğinin iskeletini destekleyecek bir mit olabilmiştir.*" [118]

Sand, kitabının "Sürgünün icadı, din yayma ve din değiştirme" bölümünde Flavius Yosefus'tan İsrailli resmî Siyonist tarih yazıcılarına varıncaya kadar oldukça detaylı örnekler naklederek başta 'sürgün' olmak üzere bir 'Yahudi ulusu' icat etmek için kullanılan araçların nasıl üretildiğini açıklıyor.

Siyonistler, Yahudiliği dinî niteliğinden uzaklaştırarak onu bir ırk olarak tanımlamaya o kadar odaklandı ki, Siyonizm'in Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının etkisiyle ortaya çıkan bir ideoloji olmadığını ispat etmeye çalıştılar. Siyonistler, Avrupalıların milliyetçilik

[117] Şlomo Sand, *a.g.e* 131.
[118] *A.g.e* 164.

düşüncesini Kitab-ı Mukaddes ve ortak dinî gelenek aracılığıyla Yahudilerden aldığını iddia ederek şöyle dediler:

> Günümüzde Yahudilerin giriştiği yenilenme bizzat ve özü itibariyle Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin dayatması değildir: Tersine bütün Avrupa tarihinden önce var olan çok eski Yahudi ulusal bilincine uzanır ve eğer bu bilincin tarihe bulanmış kutsal modeli olmasaydı hiçbir ulusal fikir Avrupa'da gün yüzüne çıkmazdı.

Siyonizm mi Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının sonucu olarak ortaya çıktı, yoksa Avrupa'daki milliyetçilik ve ırkçılık düşünceleri Hıristiyanlık ile Yahudiliğin ortak dinî geleneği ve Kitab-ı Mukaddes aracılığıyla Yahudilikten mi Avrupalılara geçti sorusu tartışılabilir. Ancak Avrupa'daki ırkçılığın iki şekilde Siyonizm'in lehine sonuçlar yarattığından hiç kuşku yok.

1- Avrupa'da yükselen ırkçılık, bulundukları toplumların bir parçası olmaya çalışan Yahudilerin bile Siyonist ideolojiyi benimsemesini sağladı. Bunun en tipik örneği de Theodor Herzl'in kendisidir. Zira Avusturya-Macaristan toplumunda asimile olmuş bir gazeteci olan Herzl, Fransa'daki Yahudi karşıtlığının sembol olaylarından Dreyfus Davası'nda Yahudilere karşı sergilenen ırkçı yaklaşıma bizzat tanık olduğu için asimile bir Yahudi olmaktan çıkıp Siyonist hareketin kurucusu oldu.

2- Irkçılık sebebiyle Avrupa'da yaşayamaz hale gelen Yahudiler, kitleler halinde Filistin'e göç etmek zorunda kaldılar, bu da Siyonist hareketin normal şartlarda gerçekleştiremeyeceği bir hedefti. Dolayısıyla Avrupa'daki milliyetçiliğin Yahudi milliyetçiliği demek olan Siyonizm'i besleyen toplumsal şartları, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlının Arap coğrafyasını paylaşması ve Filistin'in İngiliz mandası olması gibi uluslararası şartlar Siyonist liderleri, Yahudi sermayesini ve İngiliz emperyalizmini ortak çıkarlarda buluşturdu.

---

[119] Yitzhak Baer, Galut, Berlin, Schocken, 1936, s. 64'ten nakleden Şlomo Sand, *a.g.e.*, s. 132.

Siyonizmin gıdası antisemitizm

Yahudilik dininden bir ırk ve Yahudi mitolojisinden de 'diaspora' ve 'ana yurt' kavramları icat eden Siyonizm, aslında varlığını antisemitizme borçlu. Bunu da bizatihi Siyonist liderler itiraf ediyor. Yahudilerin güven ve huzur içinde yaşamaları bulundukları toplumlara entegre olmalarını sağlarken bu durum Siyonist liderleri rahatsız ediyor. Çünkü yaşadığı topluma entegre olan bir Yahudi, Siyonistlerin zulüm ve baskının adresi 'diaspora' ve kurtuluşun adresi 'ana yurt Siyon' anlatısıyla ilgilenmiyor.

Ünlü Siyonist liderlerden Arthur Ruppin'in 1929 yılında Zürih'te yapılan 'XVI. Siyonistler Kongresi'nde söyledikleri Yahudilerin yaşadıkları toplumlarla kaynaşmasından duyduğu rahatsızlığı yansıtıyor. O dönemdeki bütün Yahudilerin yaklaşık olarak yarısının "*Doğu Avrupa dışında, daha yüksek kültüre sahip*" ve çoğunlukla İngilizce konuşan ülkelerde yaşadığını belirten Ruppin, oradaki Yahudilerin bu kültürlerin etkisi altında bulunduğundan, bu yüzden "*iki veya üç kuşak önceki ataları için kıymetli olan bütün kültür değerlerin terk edilmekte olduğundan*" yakınıyor ve şöyle diyor:

> Orta ve Doğu Avrupa'da birçokları için Yahudi olmak hiçbir dinsel içeriği olmayan boş bir görünüş haline geldi. Amerika'da binlerce Yahudi, Christian Science'ın kiliselerine gidiyor. Diğer birçoğu, dini, hayatlarından tamamıyla sildiler. Gerçi onlar, Amerika'da din özel bir şey olduğu ve resmi kayıtlara geçirilmesine gerek olmadığı için, Yahudilikten şeklen çıkmadılar ama Yahudilikle olan bütün bağlarını gün geçtikçe kaybediyorlar. Vaftiz, artık onlar için bir defalık bir iş değil, sürekli bir olaydır. (...) Batı ve Orta Avrupa'daki ilişkiler de aynıdır.

Bütün bu sonuçların yasal eşitlikten kaynaklandığını belirten Ruppin Yahudilerin sahip olduğu yasal eşitliklerinden yakınıyor. "*Yasal eşitlik hakları ve dünya savaşından beri Doğu Avrupa ülkelerinin hızlı kültürel kalkınması ile Yahudiler öncekinden çok daha büyük ölçüde Hıristiyan kültürüne yaklaşıyorlar.*" diyor ve "*Yahudilerin artan asimilasyonu tehlikesini azaltmak için, Kongreye 'biricik çıkış yolu' olarak, Filistin'de bir Ulusal Yahudi Yurdunun kurulmasını*"

öneriyor. Ayrıca "*Filistin'e geri dönüşü sağlamak amacıyla, onlardan, kendilerini evlerindeymiş gibi ve ulusal olarak bağlı hissettikleri yaşadıkları ülkelere yabancılaşmalarını istiyor.*"

İkinci örnek de Dünya Yahudi Kongresi Başkanı Nahum Goldmann'dan, Goldmann, 1971'de Kudüs'te, barış veya normalleşmeden duyduğu kaygıyı vurguluyor ve şöyle diyor:

> Hitler zamanı kadar tehlikeli olan bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz. Şimdi İsrail'le dayanışma, İsrail'deki Yahudilerle diasporadakiler arasında çok kuvvetli bir bağı temsil ediyor. Fakat bir kere barış egemen olunca ne olacak? O zaman, New-York, Paris ve dünyanın diğer şehirlerindeki Yahudiler İsrail'le dayanışmaya devam edecekler mi? İsrail ve diaspora arasındaki uçurumun büyümesinden korkmamız gerekmez mi?

Goldman, 1966 ise daha açık konuşarak şunları söylüyor:

> Yahudi topluluğunun içinde yaşadığı uluslarla bütünleşme tehlikesi antisemitizm ve takiplerle dışardan gelen tehditlerden daha büyüktür.

Arthur Ruppin ve Nahum Goldmann'dan bu alıntıları yapan Walter Hollstein doğal olarak şu sonuca varıyor:

> Gerçekten Yahudi fobisi gitgide Siyonizm'in birleştirici ögesi olarak ortaya çıkar. Antisemitizm olmasaydı, Siyonist hareket ilk ortaya çıktığı sıralarda olduğu gibi özel ve ütopik bir ideoloji olarak kalırdı.[120]

[120] Walter Hollstein, *a.g.e.*, ss. 47-50.

3. BÖLÜM

Siyonist Hareketin Kuruluşu, II. Abdülhamid'in Siyonistlerle İlişkileri

"Viyana'da çıkan Freie Press gazetesinin ser muharriri vardı. Yahudi idi. Alim bir adamdı. Şimdi öldü. Bir vakit onu, zengin Mûsevîler bana mebus gönderdiler. Yafa, Kudüs taraflarında arazi satın alıp Yahudileri her taraftan oraya iskân etmek istediler. Adeta orada bir hükümet tesis etmek isterler. Teklifleri de devletin Düyûn-ı Umûmiye'sini kâmilen deruhte etmek idi. Güzel bir şey, zira Düyûn-ı Umûmiye bir gün gelip borçlarımızı ödeyemez isek devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur. Ben o zaman onlara bazı şeyler teklif ettim. Sonra bu adam öldü. İnkılap oldu iş nâtamam kaldı.

II. Abdülhamid

Büyük felaketi hazırlayan şartlar

İngiltere ve Fransa, San Remo Konferansı sonrasında Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri olarak Osmanlı Devleti'nin kaybettiği Arap coğrafyasını yeniden şekillendirdi. Giriş bölümünde özetlenen bu süreç sonunda ortaya çıkan bölge gerçekliği ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

1- Bugün yaygın olarak Ortadoğu diye nitelenen bölgedeki coğrafî ve siyasî düzen bölge dışı güçler tarafından tek taraflı olarak kuruldu.

2- Bölgenin yabancılar tarafından şekillendirilmesinde yerlilerin 'işbirliği', 'desteği' ve 'uyumu' son derece belirleyiciydi; ancak bu durum yerli unsurlara 'kurucu ortak' rolü kazandırmadı.

Zira Hicaz'da Şerif Hüseyin, Irak'ta oğlu Faysal, Ürdün'de diğer oğlu Abdullah, Suriye'de 'Milli Blok', Mısır'da Kral Fuad veya Vefd Partisi, İngilizlerle veya Fransızlarla ne bir müttefiklik veya ortaklık ilişkisine ne de düşmanlık veya karşıtlık ilişkisine sahipti. Bu sebeple de İngiltere ve Fransa; örneğin Irak'ın ve Suriye'nin sınırını çizerken yahut Ürdün, Lübnan ve İsrail adlı devletleri icat ederken ne bunların fikrini sordu ne de bunlar fikirlerinin sorulmamasını sorun etti.

3- Birinci Dünya Savaşı yıllarında Seyyid Cemâleddin Afgânî'nin İslamcılığı ile Mustafa Kemal'in milliyetçiliği dışındaki İslamcılıkların ve milliyetçiliklerin 'manda' sistemine alternatif bir gelecek öngörüsü yoktu.

Dolayısıyla da Osmanlı hâkimiyetinden çıkan ülkeler, "*kendi kendilerini yönetecek yeterlilikte olmadıklarını ve bu yeterliliğe ulaşıncaya kadar büyük güçlerin Milletler Cemiyeti adına kendilerini yönetme yetkisi*" olduğunu peşinen kabullenmişti. Bu yüzden de Irak'taki gayrimüslim hâkimiyetini reddeden '1920 Devrimi' hariç olmak üzere, bölge ülkelerinde ne manda yönetimlerine muhalif bir fikrî hareket ne de isyan söz konusu oldu. Bu ülkelerde az sayıdaki isyan ise 'manda' olgusunun kendisine değil, mandater devletlerin uygulamalarına yönelikti.

4- Sınırların, yönetim şeklinin ve yöneticinin mandater devlet tarafından belirlenmesi o kadar benimsenmişti ki 'Nakba'nın yaşanmakta olduğu Filistin'de bile 1920'ye, yani Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'ye kadar Siyonizm'e karşı bir siyasî hareket oluşmamıştı.

Emperyalizm karşıtı bir direniş bilinci ise Filistin'de 1930'lardan itibaren İzzeddin el-Kassam'la birlikte oluşmaya başladı; İkinci Dünya Savaşı sonrası şartlarında Nâsırcılığın da etkisiyle tüm bölgeye yayıldı. Ancak İsrail'in kuruluşundan, Camp David'de benimsenmesine kadar olan zaman aralığında (1948-1978) bölgede ortaya çıkan direniş bilincini ve özelliklerini incelemeye geçmeden önce 'Nakba'yı yaratan şartları ve yerlilerin Siyonist projeyle işbirliğini incelemekte yarar var.

Abdulhamid'in Yahudilere yurt verme girişimi

Avrupa ve Rusya'da ırkçılığın yükselmesi ve Yahudi karşıtlığının artması nedeniyle Yahudilerin bulundukları ülkelerden Filistin'e kitlesel göçleri aslında Basel Kongresi'nden, yani Siyonist hareketin kurulmasından önce 1882'de başlamış; dolayısıyla da yeni kurulan Dünya Siyonist Örgütü şu kararları almıştı:

1- Filistin'de bir yurt edinilmesine çalışılacak.

2- Her yerdeki Yahudiler, dernekler ve federasyonlar aracılığıyla örgütlenecek.

3- Yahudi ulusal bilinci güçlendirilecek ve gerekli devletlerin desteğinin sağlanması için çaba gösterilecek.

Dünya Siyonist Örgütü'nün Yahudilerin Filistin'i yurt edinmesi için destek talep ettiği ilk devlet adamı o dönemde Filistin'e hâkim olan Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid oldu. Yahudilerin Filistin'de devlet kurması değil, yurt edinmesi söz konusu edileceği için "*Thedor Herzl, Padişah Abdülhamid'den 'Filistin'e yerleşme müsaadesini alabileceğine inanıyordu. Herzl'i yukarıdaki iyimserliğe sevk eden sebep 1893 yılında Padişah II. Abdülhamid ile Türkiye'deki Musevi liderliği arasında geçen bazı görüşmeler olsa gerektir. 1891-92 yıllarında Rusya'da yeniden Yahudi aleyhtarlığı şiddetlenince Yahudiler için yeni bir göç dalgası (aliya) başlamış ve bunların binlercesi de transit olarak İstanbul'a gelmişti.*

Yahudilerin bu göçleri ve perişan halleri Padişah Abdülhamid'e çok tesir etmiş olmalı ki, 1893 Nisan'ında bir gün Yahudi Hahambaşısı

Moşe Levy'yi huzuruna çağırarak Rusya'dan ve diğer yerlerden kaçan Yahudilerden Türkiye'ye gelmek isteyenleri Doğu Anadolu'ya yerleştirmek ve bunları 4. Ordu'ya asker olarak almak istediğini ve böylece Yahudilerle birlikte 10 bin kişilik bir kuvvet teşkil etmeyi düşündüğünü söylemiştir." [121]

Abdülhamid'in askeri olma karşılığında Doğu Anadolu'ya yerleşmek Yahudilerde memnuniyet yarattı. Dünyadaki Yahudi toplumu, Abdülhamid'in teklifi konusunda Haham Başı Moşe Levy'ye verdiği cevapta "*Sultan'ın bahşettiği bu lütuftan duyulan minnettarlığı ifade ettikten sonra Yahudi göçmenlerin askerlik kabul etmekle beraber bunların kendi dini ibadetlerine devam etmelerine izin verilmesinin de padişahtan rica edilmesi isteniyordu. Abdülhamid konuyu Heyet-i Vükela'ya (bakanlar kurulu) gönderdiğinde Heyet-i Vükela, Musevi toplumunun Osmanlı sultanına olan bağlılığını teyit etmesinden çok memnun kalmakla beraber diğer gayrimüslimlerin de durumunu göz önüne alarak Musevilerin Osmanlı ordusunda istihdamını zamansız bulmuş ve konu da böylece kapanmıştı.*" [122]

II. Abdülhamid'le Thodor Herzl'in ilk teması

Theodor Herzl, Abdülhamid'in Yahudilerden ordu kurma teklifi yaptığından muhtemelen haberdardı. Ancak Osmanlı bakanlar kurulu Yahudilerin orduya alınmasına onay verseydi bile Filistin'de yurt edinmeye odaklanmış olan Siyonist hareket, muhtemelen Osmanlı'ya asker olma karşılığında Doğu Anadolu'ya yerleşmeyi kabul etmeyecekti. Bu sebeple de Theodor Herzl, Abdülhamid'e çok daha cazip bir teklifle geldi. Bu teklif de Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemeleri karşılığında Yahudilerin Filistin'i 'yurt' edinmesiydi.

Theodor Herzl, ilki Polonyalı bir asilzade olan Kont Newlisnki aracılığıyla (1896), diğer ikisi de Abdülhamid'le yüz yüze görüşerek

---

[121] Abraham Galante, *Une Page Inédite d'Historie: Abdulhamid II et le Sionisme*, İstanbul: Fratelli Haim, 1933, pp. 14-15'den nakleden, Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 18.

[122] *A.g.e.*, s. 19.

(1901 ve 1902) bu teklifi Osmanlı sultanına açtı. Newlinski aracılığıyla iletilen teklifi reddeden Abdülhamid, Herzl'le yüz yüze yaptığı görüşmelerde dış borçların ödenmesinin öne alınmasını talep etti ve teklifi bakanlar kuruluna sunabileceğini söyledi.

Ancak Theodor Herzl, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ödenmesi teklifini yaparken bu konuyu Yahudi sermayedarlarla görüşmüş bile değildi; nitekim *"Abdülhamid'le görüştükten hemen sonra Paris'e dönerek Baron Hirsch ve Baron de Rothschild'e konuyu açtığında bu iki banker Herzl'in teklifine yanaşmadılar.* Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde herhangi bir tarih zikretmeksizin Abdülhamid'in Herzl ile bu görüşmesine ait olduğu anlaşılan şu sözlerini nakletmektedir:

'[..] Viyana'da çıkan Krabe Pres (Freie Press?) gazetesinin ser muharriri (başyazarı) vardı. Yahudi idi. Alim bir adamdı. Şimdi öldü. Bir vakit onu zengin Museviler bana mebus (yani temsilci, delege) gönderdiler. Yafa, Kudüs taraflarında arazi satın alıp Yahudileri her taraftan oraya iskan etmek istediler. Adeta orada bir hükümet tesis etmek isterler. Teklifleri de devletin Düyun-ı Umumiyesini kamilen [tamamen] deruhte etmek idi [üstlenmek]. Güzel bir şey, zira Düyun-ı Umumiye bir gün gelip borçlarımızı ödeyemez isek devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur. Ben o zaman onlara bazı şeyler teklif ettim. Sonra bu adam öldü. İnkılap oldu (1908 meşrutiyeti) iş nâtamam kaldı.

Abdülhamid'in Yahudi göçlerine karşı ileri sürdüğü şartların ne olduğu bilinmemekle beraber, Yahudi kaynakları Abdülhamid'in müsaadeyi vermeden önce borçlar meselesinin çözümünü istediğini ve bu sebeple de Herzl'in bu görüşmeden sonra hemen Paris'e gittiğini belirtmektedirler. [123]

Prof. Vahdettin Engin ise tamamen bu konuyu incelediği *Pazarlık* adlı eserinde *"II. Abdülhamid ile Newlinski arasında geçen bu görüşmede neler konuşulduğuna dair henüz bir arşiv belgesi bulunmadığını"* ancak Abdülhamid'in Herzl'in anılarında bahsettiği

[123] A.g.e., 20.

türden bir ret cevabının vermiş olabileceğini belirtiyor. "*O yıl Osmanlı dış borçlarının yaklaşık 90 milyon lira*" civarında olduğunun belirtildiği eserde, şöyle deniyor:

> Bu kadar yüksek bir miktarı, değil Yahudi sermayedarlar büyük devletler bile bir defada karşılayamazlar. O halde Newlinski'nin bütün Osmanlı dış borçlarını ödenmesi gibi bir vaatte bulunması söz konusu olamaz. Olsa olsa normal yollarla bir miktar toprak satın alınması karşılığında ödenmesi öngörülen bir miktar paradan söz edilebilir. Theodor Herzl, anılarında 20 milyon liralık bir projeden söz ediyor.
>
> Bunun 2 milyonunun Filistin için ayrılacağını, 18 milyonunun ise Osmanlı borçları için kullanılacağını söylüyor. Ama aynı zamanda ortada böyle bir paranın mevcut bulunmadığını da belirtiyor.
>
> [...]
>
> Dolayısıyla padişah ile görüşmesinde Newlisnki'nin ancak normal yollardan Filistin'de toprak satın alınması talebi karşılığında bir miktar kaynak temin edilmesi taahhüdü söz konusu olmuştur. II. Abdülhamid ise bunu reddetmiştir. [124]

Öte yandan Abdülhamid'in Newlinski aracılığıyla iletilen teklife derhal ret cevabı verdiğinde Herzl'in henüz sadece bir gazeteci olduğunu Dünya Siyonist Örgütü'nün başkanı olduktan sonra ise Herzl ile iki defa daha görüştüğünü dikkatten kaçırmamak gerekiyor.

Herzl'in II. Abdülhamid'le yüz yüze görüşmeleri

Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Teheodor Herzl, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'le ilk yüz yüze görüşmesini 17 Mayıs 1901'de yapmıştı. İlk görüşmede Yahudi bankerlerle görüşmeden Abdülhamid'e Osmanlı dış borçlarını ödemeyi teklif etmiş; Abdülhamid'in Newliski'ye verdiği cevabın aksine bu kez teklifi pazarlığa değer bulması Herzl'i heyecanlandırmış; ancak Yahudi bankerler ödemeyi reddetmişti.

---

[124] Prof. Vahdettin Engin, *Pazarlık*, İstanbul: Yeditepe yayınları, 2010, ss. 64-65.

Theodor Herzl'in günlüğünden Abdülhamid'le 17 Mayıs 1901'de gerçekleşen görüşmeyle ilgili bölümü alıntılayan Vahdettin Engin, bu görüşmenin ayrıntılarının nakledildiği bölümde Osmanlı'nın dış borçlarının ödenmesi karşılığında Filistin'den toprak talebi teklifine dair tek bir cümlenin bile yer almadığına dikkat çekiyor ve şunları söylüyor:

> Bu görüşme sırasında Theodor Herzl'in Filistin'den toprak satın alma tarzında bir talebi hiçbir şekilde gündeme getirmediği görülüyor. Dolayısıyla daha önce 1896 Newlinski görüşmesi vesilesiyle vurguladığımız efsanevi bir başka söylem daha yıkılmış oluyor. Bu da nedir? Öteden beri söylenegelenlere itibar edecek olursak "Theodor Herzl Sultan Abdülhamid'in huzuruna çıkıp Filistin'den Yahudilere toprak satılmasını talep etmiştir." Peki, aralarında böyle bir diyalog geçiyor mu? Hayır.[125]

Herzl, 4 Temmuz 1902'de gerçekleşen ikinci görüşme öncesinde de yine Yahudi bankerlerden Osmanlı dış borçlarının ödenmesi konusunda herhangi bir söz almış değildi. Ancak yine aynı teklif geçerliymiş gibi konuştu ve bu kez Filistin'de edinmek istedikleri Yahudi yurdunun özelliklerini açıklayarak Abdülhamid'e güven vermeye çalıştı. Herzl, Siyonist hareketin Filistin'de değil bağımsız bir devlet, özerklik bile istemediğini belirterek şunları söyledi:

> Zat-ı Şahaneleri Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine izin verdiği takdirde Mısır'ın durumunda olduğu gibi Filistin'in bir iç özerkliği olmayacaktır. Filistinlilerin kendi bayrağı falan da olmayacaktır. Filistin'e Girit'e verilen statünün bir benzeri verilmelidir. Eğer bu teklif kabul edilirse Dünya Siyonist Teşkilatı Osmanlı Devleti'ne istediği parayı verecektir.[126]

---

[125] Prof. Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s. 114.

[126] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 21. Prof. Armaoğlu, Herzl'in Girit konusundaki sözleriyle ilgili düştüğü dipnotta şöyle diyor: "Theodor Herzl'in Girid'in bu sırada durumunu iyi bilmediği anlaşılmaktadır. Zira Girid Rumların 1896 Aralık ayından itibaren bir Yunan prensinin yönetiminde anayasası, mebuslar meclisi, bayrağı, posta pulu ve polis teşkilatı olan 'bağımsız bir Hıristiyan devleti' haline gelmiştir. (Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, s. 125)"

Abdülhamid'in ikinci görüşmede Herzl'e verdiği cevap ve sonrasında kendi cevabıyla çelişen tavrı konusunda iki anlatı var. Fahir Armaoğlu'nun Abraham Galante'den naklettiğine göre, "*Abdülhamid verdiği cevapta bu teklifi doğrudan doğruya reddetmemiş, 'kabul edilmesi ihtimalini' belirterek konuyu heyet-i vükelaya intikal ettireceğini bildirmiştir.*" Hatta Abdülhamid'in bu cevabı "*Herzl'i çok sevindirmiş ve meseleyi çözümlenmiş gibi Viyana'ya çektiği telgraf, bütün Siyonist çevrelerde heyecan uyandırmıştır.*"[127]

Fahir Armaoğlu'nun Enver Ziya Karal'dan naklettiği ikinci anlatıya göre ise "*Abdülhamid üç gün sonra Hahambaşı Moşe Levy'yi huzuruna çağırarak Herzl'in niyetini bile bile bu adamı kendisine getirdiği için Hahambaşını haşlamış ve şöyle demiştir: Siz Hahambaşı, imparatorluğumun bir santim toprağının bile terk edilmeyeceğini çok iyi bildiğiniz halde bu adamı böyle bir teklifte bulunması için buraya nasıl getirirsiniz? Ki söz konusu olan topraklara gerek Müslüman dünyasının gerek Hıristiyan dünyasının gözleri çevrilmiştir. Bu adamın teklifinin yüzde birini bile kabul ettiğimde benim başıma ve hükümetimin başına neler gelir?' Padişahın mabeyinde üç gün beklettikten sonra kabul ettiği hahambaşı bu sözler üzerine ağlamaya başlamış ve bir süre de hasta yatmıştır.*"[128]

Ancak Enver Ziya Karal'ın bu anlatısı ile daha yukarıda Abdülhamid'den naklettiği anlatısı arasında çelişkiler söz konusu. Zira Abdülhamid, Siyonistlerin Osmanlı dış borçlarını ödemeyi üstlenmelerini "*güzel bir şey*" diye niteliyor. "*Düyun-ı Umumiye bir gün gelip borçlarımızı ödeyemez isek devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur.*" diye kaygısını belirtiyor.

"*Ben o zaman onlara bazı şeyler teklif ettim.* diyerek, teklif üzerinde pazarlık yaptığını açıklıyor ve ancak Herzl 3 Temmuz 1904'te öldüğü ve Osmanlı'da da 1908 Meşrutiyeti ilan edildiği için "*iş nâtamam kaldı*" diyor. Herzl'in teklifi ile ilgili son açıklaması bu olan Abdülhamid'in ikinci görüşmeden sonra Herzl'i değil,

[127] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 21.
[128] *A.g.e.*, s. 21.

Siyonizm'in tehlikesi konusunda kendisini uyaran Hahambaşını azarlaması oldukça çelişkili.

Öte yandan "*Hahambaşı Moşe Levy, Sultan Abdülhamid'e Siyonizm'in imparatorluğun ve Türkiye'de yaşayan Musevilerin çıkarları açısından zararlı bir akım olduğunu belirtmiş*" ve "*II. Abdülhamid, hal'edildikten (tahttan indirildikten) sonra Levy, eski padişaha bir sadakat gösterisinde bulunmuş ve istifa etmişti.*" [129]

Moşe Levy'nin Siyonizm'i Yahudilik için bir tehdit olarak görmesi bugün tuhaf gözükebilir. Zira günümüzde Siyonizm sadece Yahudiler üzerinde değil, özellikle Amerika'daki belirli Hıristiyan çevreler üzerinde de ciddi bir nüfuza sahip.

Ancak Siyonizm, erken dönemlerinde özellikle de dindar Yahudiler arasında ciddi bir tepki görmüştü. İsrailli akademisyen Ilan Pappe, ilk göç dalgaları ile Filistin'e giden Yahudilerle yerli Yahudiler arasındaki düşünsel ve inançsal çatışmaları anlatırken şunları söylüyor:

> Eski kuşak Yahudiler Siyonizm'i bir tür sapkınlık olarak telakki ediyorlar ve kurtuluş yolu olarak sekülarizasyonu yücelttiğinden dolayı onu Museviliğin etik kurallarına yönelik bir tehdit olarak algılıyorlardı. Oysa Filistin'deki kadim Yahudi cemaatinin sekülerleştirilmesi, ahlak dışı bir gelişimi temsil ediyordu.

Dolayısıyla Abdülhamid'in kendisini Siyonizm'in tehlikesine karşı uyaran Osmanlı Hahambaşısı Moşe Levy'yi, Herzl'le görüştükten üç gün sonra böylesine azarlaması mantıklı gözükmüyor.

---

[129] Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 1908-9", ss. 121-132, *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan II*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, yayın no: 1, İstanbul 1982. http://isamveri.org/pdfdrg/D080670/1982/1982_OKEMK.pdf (Erişim: 25.05.2022).

[130] Ilan Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2007, s. 61.

Abdülhamid'in Siyonist liderlerle ilişkisine dair masallar ve gerçekler

Yukarıda alıntılanan kaynaklardan da anlaşılacağı üzere Theodor Herzl ile Abdülhamid'in temasları ve görüşmeleri konusunda iki ihtimal var: Birinci ihtimale göre, Herzl, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının Yahudi bankerler tarafından ödenmesi karşılığında Filistin'den toprak talebinde bulundu.

İkinci ihtimale göre ise Osmanlı'nın 90 milyon liralık dış borçlarının ödenmesi gibi bir teklif asla olmadı. Herzl, sadece Newlisnki aracılığıyla yaptığı teklifinde 20 milyon liralık bir projeden söz etti. Bunun 2 milyonunun Filistin için ayrılmasını, 18 milyonunun ise Osmanlı borçları için kullanılmasını gündeme getirdi.

Gerçeklikle uzaktan yakından ilgisi olmadığı halde Türkiye'de yaygın şekilde kabul gören rivayete göre II. Abdülhamid, Theodor Herzl'in Osmanlı Devleti'nin tüm dış borçlarını ödeme karşılığında Filistin'de Yahudilere toprak satılması teklifini reddetti, bununla da yetinmeyip kendisini huzurundan kovdu ve yaşadığı sürece Siyonistlerle mücadele etti!

II. Abdülhamid'in dindar, cesur ve bilge sultan imajı oluşturmak adına uydurulan bu anlatı üç ayak üzerine bina edildi: 1) Bazı gerçeklerin çarpıtılması, 2) Bazı gerçeklerin gizlenmesi 3) Gerçekte hiç olmayan şeylerin uydurulması.

Çarpıtılan gerçekler

II. Abdülhamid'in ilkin Theodor Herzl'in teklifini reddettiği doğru; ancak Abdülhamid bu cevabını Herzl'e değil, Herzl'in teklifini kendisine ileten Polonyalı Kont Philip Michael Ritter von Newlinski'ye veriyor. Nitekim biz de Abdülhamid'in bu teklifi reddettiğini bizatihi Herzl'in kendisinden öğreniyoruz. Zira Herzl, Abdülhamid'in Newliski aracılığıyla kendisine ilettiği mesajını günlüklerinde şöyle naklediyor:

> "Eğer Sayın Herzl sizinle benimle olduğunuz kadar dostsa ona bu konuda başka girişimde bulunmamasını telkin ediniz. Bir adımlık

toprak bile satamam; zira bu topraklar bana değil, milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu savaşarak ve kanıyla sulayarak kazandı. Bizden ancak kanla koparılabilir... Yahudiler milyarlarını saklasınlar. İmparatorluk bölüşüldüğünde Filistin'i bedavaya alabilirler. Ancak cesedimiz paylaşılabilir canlıyken parça koparılmasını kabul etmeyeceğim.

Abdülhamid'in verdiği bu cevaptan çok etkilenen Herzl, anılarında, bu söylem karşısındaki hissiyatını şöyle ifade ediyor: "Sultanın samimî ve yüce sözleri beni duygulandırdı ve sarstı. Bütün ümitlerimi söndürmesine rağmen ölümü ve parçalanmayı tahmin eden; ama buna rağmen son nefesine kadar pasifçe de olsa mücadele etmeye kararlı kaderciliğinde trajik bir güzellik vardı..

Abdülhamid'in ret cevabını Herzl'in kendisine değil Newlinski'ye vermiş olması şu açıdan önemli. 18 Haziran 1896'da gerçekleşen bu görüşmede Herzl, henüz sadece bir gazetecidir ve Dünya Siyonist Örgütü'nün başkanı değildir. Bu sebeple Abdülhamid'den görüşme randevusu alamayan Herzl, Osmanlı sultanına yakın biri olan Kont Newlinski'yi aracı kılmış; ancak buna rağmen de huzura kabul edilmemiştir. Dolayısıyla zaten görüşmede bulunmayan Herzl'in kovulması söz konusu olmadığı için Abdülhamid'le Siyonistler arasındaki tüm temas ve ilişki sanki sadece bundan ibaretmiş gibi gösterilmesi gerçekliğin açık bir şekilde çarpıtılmasıdır.

Öte yandan Abdülhamid, her ne kadar Theodor Herzl'i huzuruna kabul etmemiş ve Newlinski aracılığıyla ona sert bir ret cevabı vermiş olsa da bu görüşmeden on gün sonra, yani 28 Haziran 1896'da yine Newliski aracılığıyla Herzl'e "Üçüncü Dereceden Mecidiye Nişanı" vermişti.

Dolayısıyla Abdülhamid'in Siyonist hareketle çok yakın, samimi ve kolaylaştırıcı ilişkileri ise gizlenmeye çalışılmıştır.

---

[131] Denis Ojalvo, "Sultan II. Abdülhamit ve Theodor Herzl. *Şalom gazetesi*, 3 Mayıs 2017, https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/102963/sultan-ii-abdulhamit-ve--theodor-herzl (Erişim: 25.05.2022)

Gizlenen gerçekler

Abdülhamid'in Siyonistlerin Filistin konusundaki tekliflerine ilişkin tutumu eğer Newliski ile 18 Haziran 1896'da yaptığı görüşmede söylediklerinden ibaret olsaydı, Abdülhamid'in Herzl'le Dünya Siyonist Örgütü Başkanı olduktan sonra 17 Mayıs 1901'de ve 4 Temmuz 1902'de iki defa daha görüşme yapmaması gerekirdi.

Hâlbuki yukarıda ayrıntıları açıklandığı üzere Abdülhamid, Herzl'le yaptığı yüz yüze görüşmelerde Newlinski aracılığıyla verdiği cevabın aksine Herzl'in teklifini kabul edilebilir buluyor ve "*konuyu heyet-i vükelaya intikal ettireceğini*" bildiriyor. Daha da ötesi Abdülhamid, ilk görüşmeden sonra Herzl'e "*Birinci Sınıf Mecidiye Nişanı ve kıymetli taşlarla süslü bir kravat iğnesi hediye ediyor. Mamafih Herzl'in İstanbul'a gelişi ve padişah tarafından huzura kabulü Türk basınında yer almamıştır. Herzl'e nişan ve hediyelerin verilmesi ise 21 Mayıs 1901 Tarihli İkdam gazetesinde küçük bir haber olarak zikredilmiştir.*" [132]

Elbette gizlenen gerçekler sadece bunlardan ibaret değildir. Abdülhamid'in Rothschild ailesiyle ilişkileri, onlardan aldığı krediler de gizlenmeye çalışılan gerçekler arasındadır.

Yalanlar

Abdülhamid'in Theodor Herzl'i ve Siyonist harekete destek veren Amerikan elçisini huzurundan kovduğu, Filistin'de Yahudilere toprak sattırmadığı, Siyonist liderlerle ve başta Rotschild ailesi olmak üzere Siyonist sermayedarlardan para kabul etmediği en açık olmasına rağmen en yaygın yalanlardan sadece birkaçını oluşturuyor.

Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin Rothschild ailesiyle ilişkileri Abdülhamid'den öncesine dayanıyor ve Abdülhamid de Rothschildlerden iki kez kredi alarak da bu ilişkileri sürdürüyor. Osmanlı Devleti'nin Rothschild ailesinden aldığı krediler şu şekildedir:

---

[132] Abraham Galanté, *Abdul Hamid II et le Sionisme*, p. 7 2 nolu dipnotundan nakleden Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 19.

1- Osmanlı Devleti Rothschild ailesinden ilk krediyi Abdülmecid döneminde aldı. Dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'nın yaptığı bir dış borç anlaşması Sultan Abdülmecid tarafından onaylanmayınca Osmanlı Devleti 2 Ocak 1853'te 2,2 milyon Franklık tazminat ödemek zorunda kalmış, bu para ise Rothschild ailesinden alınan kredi ile ödenmişti.[133] Bu ilk krediden sonra Osmanlı Devleti'nin Rothschild ailesinden kredi alımları devam etti.

2- Osmanlı Devleti 1853'te Kırım Savaşı öncesinde silah tedariki için Rothschild ailesinden 1854'e kadar farklı dönemlerde çok sayıda kredi aldı. "*Rothschild ailesi Osmanlı Devleti'nin silah ihtiyacını da karşılamakta ve komisyonunu da almaktaydı.*

3- 1855 yılında Rothschildlerden 1858 yılına kadar sürecek olan ilk büyük ve uzun vadeli kredi alındı. Bu kapsamda "*Osmanlı Devleti'nin Paris elçiliğini de Rothschild ailesi finanse etmişti.*

4- Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'ndan sonra yeniden dış borç arayışına girdi, gerçi bu kez ihtiyaç duyulan borç Rothschild ailesinden alınmadı; ama "*kurulan yakın ilişkiler devam etti,*" Örneğin, Haziran 1859'da bir gazete "*yazarına verilen 2 bin 500 Frank*" ve Temmuz 1859'da alınan askerî malzemeler için gerekli olan "*12 bin Sterlin Rothschild ailesinden temin edildi.*"

5- Osmanlı Devleti "*II. Abdülhamid döneminde Rothschild ailesiyle ilki 5 Mart 1891*" ikincisi de "*14 Mayıs 1894'te*" olmak üzere iki defa borç ilişkisine girdi.[134]

Öte yandan Abdülhamid ile Rothschild ailesi arasındaki ilişki sadece bir kredi ilişkisi değil; Siyonistlerin Filistin'den toprak satın alımında da Abdülhamid'le ilişkiyi kuran yine bu ailedir. "*Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin Filistin'le ve Rothschildlerle olan ilişkisi Parisli Baron Edmond James de Rothschild (1854-1934) etrafında gelişmiştir.*"[135]

---

[133] Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Erguvani Yayınevi, 2022, 6. Baskı, s. 71

[134] A.g.e 76, 79, 120, 141, 147 182.

[135] A.g.e., 212.

Filistin'e Yahudi göçü ve toprak satışı meselesi

1881'de Çar II. Aleksander'ın öldürülmesinden sonra artan Yahudi düşmanlığı ve saldırılar sebebiyle Yahudilerin 'aliya' adını verdiği kitlesel göç dalgaları başladı. Arapçadan Türkçeye farklı türevleriyle geçmiş olan 'aliya' kelimesi Arapçada olduğu gibi İbranicede de 'yükselme' anlamlarına geliyor ve 'diaspora'dan 'kutsal topraklar'a çıkışı ifade ediyor. 1891 yılına kadar devam eden ve 'Birinci Aliya' adı verilen bu göç dalgasında 134 bin Yahudi Amerika'ya, 15 bin Yahudi başka ülkelere ve bunların 5 bini de Filistin'e göç etti.[136]

Bu sırada Filistin'deki Yahudi nüfusu çok azdır. 1837'de Filistin'deki Yahudi nüfusunun 9 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşılık bazı kaynaklar Filistin'in 1881'deki nüfusunun 40 bin kadar olduğunu belirtmektedir.[137]

Rusya'dan 1892'de başlayan yeni göç dalgasının büyüklüğü Osmanlı Devleti'ni de tedbir almaya sevk etti. Bu sınırlama tedbirleri kapsamında "*göç eden Yahudilerin ve hatta Osmanlı vatandaşı olan Yahudilerin dahi Filistin'de toprak almaları yasaklandı. Hac için, yani Kudüs'ü ziyaret için Filistin'e girecek Yahudiler ise Osmanlı Devleti'nin konsolosluklarından vize almak, Filistin'e girerken geri döneceklerine dair garanti olmak üzere para teminatı yatırmak ve girişlerinden itibaren en geç otuz gün içinde Filistin'i terk etmek zorunda idiler.*"[138]

Birinci Aliya'daki göç dalgası olduğunda Dünya Siyonist Örgütü henüz kurulmamış ve Tehodor Herzl de Abdülhamid'le henüz görüşmemişken "*1890 yılında Filistin'in toplam nüfusu 532 bin olup bunun 431 bin 800'ü Müslüman, 57 bin 400'ü Hıristiyan ve 42 bin 900'ü de Yahudi'dir.*"[139]

---

[136] Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, pp. 305-322'den nakleden Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap Israil Savaşları (1948-1988)*, s. 13.

[137] Alfred M. Lilienthal, *The Zionist Connection II-What Price Peace? New Brunswick*, N.J., North American Inc. 1982, p.11'den nakleden Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 13.

[138] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 16.

[139] A.g.e., s. 14.

Bu arada 1904'te 'İkinci Aliya' başlar. Gelen yerleşimci sayısı 33 bindir. Önderleri David Ben Gurion İsrail'in ilk başbakanı olacaktır. Bu İkinci Aliya süresinde Hayfa'nın Yahudi nüfusu üç katına, Yafa'nınki iki katına çıkar. Yahudiler, Yafa'nın yanında Tel Aviv adlı yeni bir kent kurarlar. İkinci Aliya'nın tamamlandığı Birinci Dünya Savaşı arifesinde Filistin'de yaklaşık 85 bin Yahudi bulunur.[140]

Abdülhamid'in Dünya Siyonist Örgütü Lideri Theodor Herzl'le 1901 ve 1902 yıllarında yaptığı iki görüşmeden sonra 1900'lerin başlarında 40 bin civarlarında Yahudi'nin yaşadığı Filistin'e, 1904'teki göç dalgasında 33 bin Yahudi'nin göç etmiş olması oldukça dikkat çekicidir.

Öte yandan Dr. Selim Sezer'in de dikkat çektiği üzere "*İkinci Aliya yüksek politik motivasyonlara sahip ve doğrudan Yahudi devletinin temellerini kurmayı hedefleyen bir göç dalgasıydı.* Göçler sonrasında Filistin'deki Yahudi nüfusuna ilişkin farklı kaynaklarda birkaç bin civarında farklı rakamlar bulunsa da ortada şöyle bir gerçek vardır.

II. Abdülhamid yönetimindeki Osmanlı Devleti'nin Birinci Aliya'dan sonra Yahudilerin Filistin'e göçünü ve toprak satın almasını engellemek için aldığı yasal tedbirler kâğıt üstünde kaldı ve II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde gerçekleşen iki büyük göç dalgasında Filistin'deki Yahudi nüfusu iki kat arttı. Siyonistler de Abdülhamid'den duydukları memnuniyeti "*Gerçekten de Museviler, Abdülhamid'in onlara göstermiş olduğu iyi niyet örneklerini daima hatırlayacaklardır.*"[141] diye ifade etmişti.

---

[140] Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu, Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Kırmızıkedi Yayınları, 2012, s. 35.

[141] *The Fall of The Abdul Hamid*, The Jewish Chronicle, 30 Nisan 1909'dan nakleden Mim Kemal Öke, *Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 1908-9*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, yayın No: 1. Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan II. İstanbul 1982.

Filistin'de Siyonistlere kim toprak sattı?

Yahudilerin Filistin'de toprak mülkiyetlerinin gelişmesi 'Moşav' denen koloniler halinde olmuştur. Yahudi belgelerine göre Filistin'de ilk moşav, 1860 yılında küçük bir arazi üzerinde 'Petah Tikva' adıyla kurulmuştur.[142]

Abdülhamid'in tahta çıktığı 1867'de çıkarılan 'İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi' de yabancılara toprak alma hakkı verdiği için Siyonistlerin toprak satın almasını kolaylaştırmış; daha sonra bu konuda getirilen yasaklar ve sınırlandırmalar ise kâğıt üzerinde kalmıştı. Fakat bütün bunlarla birlikte Filistin topraklarında 1948 yılında İsrail adlı bir devletin kurulması, toprak satışıyla izah edilemeyecek kadar karmaşık bir meseledir.

Filistin'in Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı 1918'de 512 bin Müslüman, 66 bin de Yahudi nüfusunun bulunduğu Filistin'de Yahudilerin 1948'de devlet kurması, Filistin halkının topraklarını Yahudilere satmasıyla izah edilir.

Osmanlı Devleti'nin Siyonist harekete sağladığı kolaylıkları, Filistin'i işgal eden İngiltere'nin rolünü ve Siyonist hareketin işgalci karakterini unutturmak için ortaya atılan bu iddiaya göre Filistin halkı topraklarını sattığı için İsrail devleti kurulmuştur; dolayısıyla da yaşanan büyük felaketten Filistinliler sorumludur!

Hâlbuki bu iddia, şu basit soruyla çökertilebilecek kadar zayıftır: Osmanlı Devleti, kendi hâkimiyetindeki bu topraklara göçü gerçekten durdursa ve Siyonistlere toprak satışını gerçekten engellese sıradan bir Filistinli istese bile arazisini Siyonistlere satabilir miydi?

Kaldı ki, ne kadar toprak satıldığı, topraklarını satanların sıradan Filistinliler mi yoksa Filistin'de dahi yaşamayan Osmanlı yönetimine yakın büyük toprak sahipleri ve hatta bizzat Osmanlı devlet adamları mı olduğu ve Osmanlı Devleti'nin göçe ve toprak satışına getirdiği yasal sınırlamaların neden kâğıt üstünde kaldığı sorularının cevapları bu iddianın ciddiye bile alınmayacak kadar temelsiz olduğunun ayrıntılarıyla doludur.

---

[142] Avneri, *The Claim of Dispossession*, p. 79'dan nakleden Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 25.

Örneğin Abdülhamid döneminde Rothschild ailesi adına Osmanlı Devleti ile ilişkileri sürdüren "*Edmond James de Rothschild, Rusya'dan gelen Yahudiler için Filistin'de 'Uyun el-Kara' (Rishon le-Zion) daha sonra Zikhron Ya'akov (Zemarin) ve Ekron el-Betty (Mazkeret Batya) kolonilerini kurarak Filistin'de toprak satın almaya başlamıştır... 1900 yılında kolonilerini JCA'ya devrettiği zaman 250 bin dönümden oluşan 12 yerleşim birimine 14 milyon Frank harcamıştı.*" [143]

Bu sebeple de İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı Haim Wiezmann ve ilk Başbakanı David Ben Gurion, 1934'te ölen Edmond James de Rothschild'in mezarının işgal altındaki Filistin'e nakledildiği törende yaptıkları konuşmada "*Kimse ondan daha fazla İsrail'e hizmet etmemiştir.*" [144] demişti.

Rothschild ailesi Filistin'deki ilk araziyi Abdülhamid döneminde aldı

Abdülhamid dönemi öncesinde çıkarılan "*16 Haziran 1869 tarihli Ecânibe Toprak Satışını Düzenleyen Kanun, Rothschild ailesinin işini çok kolaylaştırmıştır. Buna göre yabancılar Hicaz vilayeti dışında kalan Osmanlı ülkesinde mülk edinebileceklerdi. Elimizdeki belgelere göre Rothschild ailesi adına Filistin'de satın alınan toprakların tapu kayıtları da Rusya'da Yahudilere uygulanan pogromla aynı zamana tesadüf etmektedir.*"

Fakat "*Rothschild ailesi Filistin'deki ilk araziyi 1882'de [yani Abdülhamid döneminde] satın almıştır. [...] Rothschild ailesi çeşitli yollarla Filistin'de yüz binlerce dönüm arazi satın almıştır. 1918 yılında [Yani Filistin Osmanlı hâkimiyetinden çıktığında] Filistin'in 7.120.000 dönüm tarıma elverişli topraklarından Celal Tevfik Karasapan'a göre 650.000'i, Ariah Avneri'ye göre 418.000 dönümü Yahudilere aittir.*

[143] Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, s. 213.

[144] Getzel Kressel, "Rothschild, Baron Edmond James De", *EJ*, XVII, Second Edition, New York 2007, ss. 491-492'den nakleden Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, s. 213.

Yoğun biçimde arazi satın alma yılları olan 1800'lerde Osmanlı Devleti ile Rothschildler arasında ciddi bir sorun yoktur. Bir müddet sonra Filistin'de toprak satışlarının ve bina yapımının artmasından endişe duyan II. Abdülhamid, bu tür işlemleri yasaklamıştır." [145]

Osmanlı Devleti'nin, göçlerin engellenmesi konusundaki tedbirleri nasıl kâğıt üzerinde kaldıysa, arazi satışlarını engelleme konusundaki tedbirlerinin de işe yaramadığı, sadece Abdülhamid'in saltanat dönemindeki göç rakamlarıyla bile anlaşılabilecek kadar açıktır. Öte yandan Filistin'e Yahudi göçünü ve Siyonistlerin Filistin'den toprak satın almasını yasaklayan padişah kararının uygulanmadığı, hükümetin dikkatini çekecek kadar açık bir gerçeklikti.

Peki, bizatihi padişahın emriyle çıkarılan yasaklama kararına rağmen Rothschild ailesi Filistin'e Yahudi göçü ve iskânı yönündeki faaliyetlerini nasıl hiçbir engele takılmadan yürütebiliyordu? Siyonist hareket, İstanbul'daki hükümetin bile dikkatini çekecek kadar açık ve kapsamlı bir şekilde toprak satın alabiliyordu? Aşağıdaki örnek bu sorulara cevap olabilecek niteliktedir.

Dönemin Dâhiliye Nâzırı [İçişleri Bakanı] Halil Rıfat Paşa, 10 Eylül 1892'de Beyrut valiliğine yazdığı yazıda Filistin'de artan Yahudi göçü ve iskânının sebebini, bunların toplu mu dağınık halde mi geldiklerini, nerelere binalar yapıp yerleştiklerini, hangi devletin vatandaşı olduklarını ve eğer Osmanlı vatandaşı iseler bu işlemlerin ne zaman ve nasıl gerçekleştirildiğini soruyor. [146]

Osmanlı yöneticileri Siyonistler için yasayı uygulanamaz hale getirdi

Beyrut Valiliği bu soruların cevaplarını araştırırken, Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa 24 Kasım 1892'de Dâhiliye Nezareti'ne Rothschildlerin bölgedeki faaliyetlerini anlatan bir yazı gönderiyor. İbrahim Hakkı Paşa, yazısında Rothschildlerin vekilleri olan Elie Scheid aracılığıyla yasağa rağmen gerçekleştirdikleri gizli ve hileli

[145] Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, ss. 217-218.
[146] *A.g.e.*, s. 223.

toprak satın alımlarını ve kullandıkları yöntemleri çok ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Yahudilerin Kudüs'teki nüfusunun diğer din mensuplarına göre on kat arttığını bunun temizlik açısından da büyük sorun yarattığını belirtiyor ve şöyle diyor:

> 25 sene sonra yerli halkın geçim kaynağı olan işleri de ellerinden alacak hale geleceklerdir. Hem muhacir hem de yerli Musevilerin arazi alımına engel olunmazsa yerli ahali zayıf duruma düşecektir. Gizli yahut aleni yollarla da olsa Musevilerin arazi elde etmelerinin önü alınmalıdır. [147]

Peki, Siyonistlerin toprak alımı konusundaki tüm hileli satış yöntemlerini ayrıntılı bir şekilde açıklayan, "*Tevrat'ta adı geçen kimi dini yerleri diriltmeye çalıştıklarını*" belirterek dinî bir hedef gözettiklerine dikkat çeken ve sadece Kudüs'te bile sayılarının on kat arttığını hatırlatıp gelecekte oluşturacakları tehlike konusunda İçişleri Bakanlığı'nı uyarıp Siyonistlerin faaliyetlerinin her türlü yöntemle önlenmesini isteyen İbrahim Hakkı Paşa bu konuda ne yapıyor?

Kudüs Mutasarrıfı sıfatıyla en yetkili yerel yönetici olan İbrahim Hakkı Paşa'nın bütün bu anlattıkları, bizatihi kendisinin dikkat çektiği tehlike konusunda hiçbir şey yapmadığını gösteriyor. Çünkü devletin açık bir yasak kararı bulunmaktadır, merkezi hükümet bu yasağın uygulanması konusunda hassasiyet göstermektedir, İbrahim Hakkı Paşa da anlattıklarından da anlaşıldığı üzere Siyonistlerin hangi hileli yöntemleri kullanarak toprak satın aldığını en ince ayrıntısına kadar bilmektedir; ancak sonuç değişmemektedir. Bütün bunlardan, bürokrasinin bu konudaki görevini yerine getirmediği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Nitekim, "*Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa, Avrupa'dan gelen Yahudilerden hükümetin talimatının aksine rüşvet almakla ve Yafa'dan giriş yapan Yahudileri daha sonra memleketlerine geri gitmiş gibi işlem yapmakla suçlanmıştır. İbrahim Hakkı Paşa*

[147] *A.g.e.*, s. 227

suçundan ötürü cezalandırılmamıştır; çünkü bu tür suçlamalarda daha çok alt kademedeki memurlar ceza alırken amirlerine dokunulmamaktaydı." [148]

İbrahim Hakkı Paşa rüşvet alarak Siyonistlerin göç ve iskânını kolaylaştırdığına dair şikâyetler, hükümete ulaşmadan önceden bir tedbir almak için mi hükümete böylesi bir uyarı yazısı gönderdi bilemiyoruz. Ancak başka örneklerden de anlaşılacağı üzere en alttaki devlet memurundan, mutasarrıfa veya valiye ve hatta sadrazama kadar tüm Osmanlı bürokrasisi rüşvet veya başka sebeplerle Siyonistlerle iş birliği yaptı ve göç ve toprak satışı yasağının uygulanamaz hale gelmesini ve kâğıt üstünde kalmasını sağladı.

> Liderliğini Baron Rothschild'in yaptığı örgütler, Filistin'de Musevilerin iskân edilmesini sağlamak için her türlü yola başvurmaktadır. Bu yollardan en etkili olanı da hiç şüphe yok ki rüşvetti. Rüşvet, yerel idare ile olan sorunların halledilmesinde en büyük araç olmuştur. Belgelerden de anlaşılacağı üzere nüfus memurlarından mutasarrıflara kadar rüşvet yaygınlaşmıştır.
>
> Filistin'de merkezden gelen emirlere rağmen Baron Edmond de Rothschild başta olmak üzere Yahudi derneklerine arazi satışı yapılması devam etmiştir. Bu satışlarda verilen rüşveti ise Edmond'un vekilleri organize ediyordu. Rothschild'in vekilleri rüşvet verdikleri memurların ayrıntılı listesini de tutuyorlardı.

Prof. Mustafa Balcıoğlu ve Prof. Sezai Balcı, tarafından Osmanlı belgelerine dayanarak yazılan *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu* adlı eserin 261. sayfasından 416. sayfasına kadar rüşvet veya başka sebeplerle Rothschildlerle işbirliği yapan Osmanlı bürokratlarının isimleri, Siyonistlerin işlerinin nasıl kolaylaştırılıp göç ve iskân yasağının uygulanamaz hale getirildiği, merkezi hükümetin bu durumu değiştirmek için aldığı; ancak uygulamakta başarılı

---

[148] İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014, s. 189'dan nakleden Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, s. 227

[149] Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, s. 262.

olamadığı tedbirler ve nihayet bu durumdan istifade eden Rothschildlerin ve Siyonist örgütlerin satın alma yoluyla ele geçirdiği toprakların miktarı çok ayrıntılı bir şekilde nakledilyor.

200 sayfayı aşan bu ayrıntıların sonunda Ahmet Cevat Paşa örneğinde olduğu gibi, sadrazamdan mutasarrıflara, valilerden kaymakamlara, polis müdürlerinden nüfus memurlarına kadar Osmanlı bürokrasisinin her kademesinin ya Rothschildler tarafından satın alındığı yahut yabancı büyükelçiliklerin baskısıyla Siyonist örgütlere hizmet eder hale geldikleri ortaya çıkıyor.

Filistin'de Siyonistlerin toprak edinmeleri, sadece ticarî anlaşma yaparak satın alma yoluyla gerçekleşmiyordu. Siyonistler, "*borçlarını ödeyemeyen Arapların topraklarının haciz yoluyla ve açık arttırmayla satılmasından da yararlanmışlardır.*"[150] Dolayısıyla bu tür toprak satışlarının sorumlusu da kendi koyduğu yasağı Siyonist örgütler lehine delen Osmanlı yönetimidir.

Siyonistlere toprak satan Lübnanlı aileler

Öte yandan Gazeteci Sakr Ebû Fahr'ın 11 Eylül 2008'de Lübnan'da yayımlanan *es-Sefir* gazetesinde yayımlanan makalesinde verdiği ayrıntılar da Filistin'de toprak satanların kimler olduğuna dair fikir veriyor. Ebû Fahr yazısında şu ayrıntılara yer veriyor:

> Yahudi yönetimin ya da Ulusal Yahudi Fonu'nun 1947 senesine kadar Filistin'de istimlâk ettiği toprakların yüzde 94'ünü Lübnanlı aileler onlara sattılar. Bu ailelerin içinde Sersak, Selam, Teyan, Tevini, el-Esed, Kabbani, Beyhem ve daha başkalarını sayabiliriz.
>
> Mişel Sersak ve Muhammed Beyhem 1500 kadar Filistinlinin yaşadığı Filistin arazisini Yahudilere sattı ve orada yaşayan Filistinliler oradan sürüldüler. Sersak ailesi, Merc İbn Amir isimli ve içerisinde 20 kasabanın bulunduğu araziyi Yahudilere sattı. Burada 2542 aile yaşıyordu ve bu yaklaşık olarak 26 bin Filistinli demektir. Bu kişiler yüz yıllardır yaşadıkları Merc İbn Amir bölgesinden çıkartıldılar.

[150] Ariah Avneri, *The Claim of Dispossession*, pp. 62-73'den nakleden Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 26.

Teyan ailesi (Mişel ve Anton) Havaris Vadisi'ndeki arazilerinde kendi payına düşen 24 bin Filistinlinin yaşadığı 3082 dönümlük araziyi Yahudilere sattı. 27.5.1929 yılında Anton Teyan 5350 dönümlük araziyi Ulusal Yahudi Fonu'na ipotek etti ve daha sonra Mişel Tayan'ın hissesi ile birlikte onlara sattı. Tevini ve Sebag aileleri sahibi oldukları sahil arazisini Yahudilere sattılar.

Buna ek olarak, Selam ailesi fertleri Osmanlı Devleti'nden sadece işletme hakkını aldıkları toprakları Yahudilere sattılar. Bu olay 15 bin Filistinliyi evlerinden etti. Kabbani ailesi 4000 dönümlük 'Kabbani Vadisi' olarak bilinen araziyi Yahudilere sattı. 1937 yılında Hayreddin el-Ahdab, Safiyyuddin Kudura, Jozef Hadic, Mişel Sarici ve Murad Dana (Yahudi) bir emlak şirketi kurdu. Bu şirket Sur ve Sayda kazasındaki bölgede 100 bin dönüm arazi satın aldı ve daha sonra bu arazileri Yahudi şirketlerine sattı.

[...]

29.11.1947 sayılı taksim kararı çıkmadan önce Yahudiler Filistin topraklarının ancak yüzde 5,7'sine sahip olabilmişlerdi. Fakat bu karardan sonra Yahudiler Filistin topraklarının yüzde 57'sine sahip oldular. Bu arazi Nakb bölgesinden Biir es-Seba'aya kadar uzanan bir arazi idi ve buralarda tek bir Yahudi bile yoktu. Yahudiler bu bölgede 1917 ve 1947 yılları arasında, yani 30 yıl boyunca İngiliz yönetimi altında sadece 300 bin dönüm arazi alabilmişlerdi. Bu, Yahudilerin ele geçirdiği arazinin yüzde 6'sına tekabül ediyordu ve bunu da hile ile ele geçirmişlerdi.

Komisyoncular arazileri Filistinlilerden alıyor ve Yahudilere satıyorlardı. Bu komisyoncuların çoğu daha sonra 1936 devriminde öldürüldü. Sözün kısası Filistinliler topraklarını satmadılar. Onların topraklarını Lübnan'ın meşhur aileleri ve Suriye'nin 'Cezayirli', 'Şema', 'Kuvvetli', 'Mardinî' ve 'Yusuf' aileleri sattılar. Bu insanlar binlerce Filistinlinin evlerinden edilmesinin ve uzun soluklu emperyalist politikaların hayata geçirilmesinin nedenleridir. [151]

[151] "Filistinliler Topraklarını Satmadılar" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD5567_filistinliler-topraklarini-satmadilar.html (Erişim: 29.05.2022). *Es-Sefir* gazetesi kapandığı için yazının Arapçası için bakınız: لم يبع الفلسطينيون أراضيهم، غيرهم فعلها https://www.palestineremembered.com/Tulkarm/Wadi-al-Hawarith/Story16331.html

Siyonistlere toprak satan Osmanlı bürokratları

Filistin'de toprak satanlar Filistinli köylüler değildi. Osmanlı Devleti'nin kolektif toprak sahipliğine dayanan ve tasarruf hakkı köylüde olan 'müşâ' sistemi'ni kaldırıp tapu sistemini getirmesiyle birlikte, halk zengin toprak ağalarına bağımlı hale gelmişti. Dolayısıyla yukarıda ayrıntıları verildiği üzere Osmanlı yönetimine yakın seçkin aileler, 1890'lı yılların başında arazisini Rothschildlere satan Hacı Raşit Naşit Paşa gibi Osmanlı bürokratlarının vârisleri,[152] ve 'Hazine-yi Hassa' arazilerini bile satan[153] Osmanlı bürokratlarıydı. Filistinli köylülerin topraklarının satılmasını engellemek için nasıl mücadele ettikleri konusunda Dr. Selim Sezer'den yapılan aşağıdaki alıntı oldukça açıklayıcıdır:

> Bilâdüşşam Arapları Meclis-i Meb'ûsan'da kalabalık bir gruba sahipti ve 1911 yılında Filistin'e yönelik Yahudi göçlerini ve bunun sonuçlarını Meclis kürsüsüne taşıma imkânı buldu. Mayıs ayında Meclis'te yaşanan tartışmanın gündeme gelmesine sebep olan şey, yakın zamanda gerçekleşmiş büyük çaplı toprak transferleriydi.
>
> Nitekim Siyonistler, bir önceki yılın bahar aylarından itibaren, Nâsıra ve Cenin arasında kalan Afûle köyü ve civarını içine alan verimli tarımsal arazileri satın almak için Beyrutlu İlyas Sersak'la müzakerelere başlamıştı. Arazilerin toplam büyüklüğü on bin dönümdü. Bu girişim kısa süre içinde kamuoyunda bilinir hale gelince, mayıs ayı başlarından itibaren yerel Arap basınında eleştirel yazılar kaleme alındı; ayrıca Hayfa ve Nâsıra'dan hükümete, Yahudilerin toprak satın almasına karşı çıkan telgraflar gönderildi.
>
> Kısa süre sonra, Halep'ten Beyrut'a uzanan geniş bir bölge boyunca, hükümetin Yahudi göçünü durdurmasını isteyen imzalar toplanmaya başlandı. Yahudi Ulusal Fonu'na yapılacak satıştan doğrudan etkilenecek olan Afûle köylüleri, ilk olarak Mayıs 1910'da satışın durdurulması için topladıkları imzaları İstanbul'a gönderdi. Köylüler ayrıca köylerini terk etmeyi de reddetti. Bu 'direniş'te kendilerine en büyük desteği veren kişilerden biri de dönemin Nâsıra Kaymakamı Şükrü el-Aselî Bey'di.

[152] Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Prof. Dr. Sezai Balcı, *a.g.e.*, s. 272.
[153] *A.g.e.*, ss. 413 ve 422.

[Daha sonra Cemal Paşa tarafından idam edilecek olan] Şükrü Bey satış işlemi gerçekleştikten sonra da Beyrut Valisi Nureddin Bey'den kendisine gelen talimatı kabul etmedi; satışı resmen onaylamayı ve Yahudi Ulusal Fonu üyelerine tapu vermeyi reddetti. Sancak komutanlığına, stratejik önem taşıyan bir kalenin satılan arazilerin içinde kaldığını ve bunun ciddi bir risk teşkil edeceğini bildiren el-Aseli, köylülerin yaşadıkları yerden çıkarılmasına karşı çıktı ve arazilerin yeni sahiplerinden gelen ödemeleri almayı reddetti.

Yahudi paramiliter örgütü Haşomar'ın üyelerinin yerleşimcilere yer açmak için Afûle'ye geldiğini öğrendiğinde ise onları uzaklaştırmak amacıyla kasabaya askerî güç gönderdi. El-Aseli ayrıca Kasım 1910-Ağustos 1911 aralığında İstanbul, Şam, Beyrut ve Hayfa gazetelerinde yayınlanan on dört makale kaleme alarak Siyonizm konusunu kamuoyunun gündeme taşımaya çalıştı.

Göç ve toprak satışlarına ilişkin sonuçlar

Yukarıdaki veriler ışığında şu gerçeklerle karşılaşıyoruz:

1- Filistin'de toprak satışının yasak olduğu Osmanlı döneminde, toprak satışının serbest bırakıldığı İngiliz manda döneminde daha fazla Siyonistlere toprak satılmıştır. Zira Filistin'in Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı 1918 yılında Celal Tevfik Karasapan'a göre Yahudilerin sahip olduğu toprak miktarı 650 kilometrekare; Ariah Avneri'ye göre 418 kilometrekaredir. Buna karşın Siyonistlerin toprak satın almasının serbest bırakıldığı 30 yıllık İngiliz manda yönetiminde ise Siyonistlerin satın aldığı toprak miktarı 300 kilometrekaredir.

2- İsrail adlı devletin kurulması, niteliği her ne olursa olsun toprak satışıyla gerçekleşmiş bir olgu değildir. Zira Osmanlı dönemi ile İngiliz manda döneminde Yahudilerin satın aldığı toprakların toplamı Celal Tevfik Karasapan'ın rakamını doğru kabul edersek 950 kilometrekare, Ariah Avneri'nin rakamını doğru kabul edersek de 718 kilometrekaredir.

[134] Selim Sezer, *a.g.e.*, s. 116.

Tarihsel Filistin topraklarının yüzölçümü 26 bin 319 kilometrekare; bugün İsrail diye kabul edilen toprakların yüzölçümü ise 22 bin 145 kilometrekaredir. Yani Osmanlı ve İngiliz döneminde satın alınan toprakların toplamı, İsrail topraklarının 20'de biri bile değildir.

3- Osmanlı Devleti'nin toprak satışını yasaklayan bir kanunu ve bu kanunun uygulanmasını takip eden hükümetleri varken toprak satışı yukarıda ayrıntıları nakledilen sebeplerden dolayı devam etmiştir. Devletin yasağına rağmen toprak satabilmek ancak devletin bürokratlarıyla yakın ilişkilere sahip olan nüfuzlu ve büyük toprak sahiplerinin yapabileceği bir iştir. Dolayısıyla topraklarını Siyonistlere satanlar Filistinli köylüler değil, çoğu, Filistin'de yaşamayan ve Osmanlı Devleti'yle yakın ilişkileri bulunan büyük toprak sahipleridir.

İsrail Hayfa Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörlüğü'nden kovulan ve halen İngiltere'deki Exeter Üniversitesi'nde görev yapan Ilan Pappe, Tanzimat dönemindeki Batılılaşma çabalarının Osmanlı toplumunda yarattığı sınıfsal farklılaşmayı anlattıktan sonra, Siyonistlere toprak satabilecek toplumsal sınıfı kimlerin oluşturduğunu şöyle anlatıyor:

> ...Evkaf, dükkânlar ve ticarî işletmeler gibi oldukça değerli gayrimenkullerden oluşuyordu. Varlıklı Müslümanlar, aileleri adına bu tür bağışlarda bulunmuşlardı ve bunların işletilmesinden elde edilen kârlar, dinî amaçlar ve hayır işleri için kullanılıyordu. Bağışlanan bu tür mülklerin idaresi, ulema sınıfının başlıca gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu tür bağışların denetimine merkezi hükûmet tarafından el konuldu. Bu amaç için özel bir bakanlık oluşturan merkezi hükûmet, vakıflardan elde edilen kazançların kendi bütçesine dahil edilmesini amaçlıyordu. Bu uygulamaya karşı beklenebilir bir tepki, sağlanan aktiflerin sahiplerine iade edilerek bu tür vakıfların yapılarının değiştirilmesi şeklinde gerçekleşti.
>
> Toprak mülkiyeti ve toprağın islenmesine ilişkin bu yeni düzenleme, Avrupa'da olduğu gibi, üretim araçlarının yeniden paylaşımı ile sonuçlandı. Ne var ki, Avrupa'daki uygulamanın aksine, toprak, mülk ve işgücü gibi üretim araçlarının büyük bir bölümü azınlığın elinde toplandı.

> Çoğunlukla büyük toprak sahipleri ve tarım üreticilerinden oluşan bu yeni yönetici seçkinler, ellerinde bulunan sermayeyi artırmanın en cazip yolunun arsa spekülasyonu olduğunu keşfettiler. İşte tam bu noktada Filistin'e gelen Siyonist hareket, bu durumu süratle değerlendirdi ve kendi çıkarlarına uygun biçimde kullanmaya başladı.

Tarihsel rivayetlerin yanı sıra bu sosyolojik tasvir de o dönemde toprak satışı yasağına rağmen Siyonistlere toprak satanların Filistin halkı değil, sadece Osmanlı Devleti'yle yakın ilişkide olan az sayıdaki büyük toprak sahibinin olduğunu net bir şekilde ortaya koyuyor.

Kaldı ki, Siyonistlerin toprak satın aldıkları kişiler arasında Osmanlı vatandaşı olmayan mülk ve arazi sahipleri de vardı. Örneğin, 1908'de Filistin'e gelen ve yerleşim konusunda faaliyet gösteren bazı Siyonist grupların liderliğini üstlenen Siyonist liderlerden Arthur Rupin, geniş çaplı bir arazi alımı projesi hazırladı:

> Projenin en önemli kısmını Kudüs'teki Skopus Dağı'nın büyük bölümünün satın alınması oluşturuyordu. Rupin, 1913 yılında bu parselleri 1875 yılında buraya yerleşerek bir yazlık köşk inşa eden Siyonizm taraftarı bir İngiliz olan Lord Grey-Hill'den satın aldı. Kudüs İbrani Üniversitesi, bu köşkün bulunduğu arazi üzerine inşa edildi.

4- Filistin'e Yahudi göçünün ve Siyonist örgütlerin toprak edinme girişimlerinin zirveye ulaştığı 1940 ila İsrail'in devlet olarak ilan edildiği 1948 yıllarına ilişkin rakamlar, Filistinliler topraklarını sattığı için İsrail devleti kuruldu şeklindeki iddiayı açık ve somut bir şeklide çürütüyor. Çünkü Osmanlı dönemindeki tüm yasadışı uygulamalara ve İngiliz manda yönetiminin tüm kolaylaştırmasına rağmen Birleşmiş Milletlerin taksim kararının çıktığı 1947 yılına kadar Yahudilerin satın alabildiği toprak miktarı toplam Filistin topraklarının sadece yüzde 7'sidir. Walter Hollstein'in

---

[155] Ilan Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, ss. 26-27

[156] *A.g.e.*, s. 59.

1940'tan 1948'e kadar Yahudi göçüne ve toprak alımına dair çeşitli kaynaklardan naklettiği ayrıntılar şöyledir: [157]

> 1940 yılında Filistin'in toplam nüfusu 1 milyon 447 bin 477 kişiye ulaşmıştı. Bu nüfusun 1 milyon 14 bin 442'si, yani %68,6'sı Arap'tı ve Araplar toprağın yüzde 94,2'sine sahipti. Yahudi sayısı ise 463 bin 535'ti, yani toplam nüfusun yüzde 31.4'üydü. Yahudilerin sahip olduğu toprak miktarı ise yüzde 5,8'di. [158]
>
> Filistin'e 1941'de 4 bin 592, 1942'de 4 bin 206, 1943'te 10 bin 063, 1944'te 15 bin 552, 1946'da 18 bin 760, 1947'de 22 bin 98 ve bağımsızlığın ilan edildiği 1948'de 118 bin 993 Yahudi geldi.
>
> Her ne kadar, Yahudiler 1940'ta Filistin halkının üçte biri idiyseler de bütün çabalara rağmen Arap topraklarının yüzde 6'sını bile satın almayı başaramamışlardı. 1940'ta 22 bin 481, 1941'de 14 bin 530, 1942'de 18 bin 810, 1943'te 18 bin 35, 1944'te 8 bin 811, 1945'te 11 bin (tahmini), 1946'da 24 bin 479 dönüm toprak satın almışlardı. Bunlar 1947'ye kadar Yahudi topraklarının oranını ancak yüzde 7'ye çıkarmıştı. [160]

1979'dan sonra uzun süre FKÖ'nün Türkiye temsilciliğini yapan, daha sonra da Filistin'in Türkiye konsolosu olan ve Ribhi Hallum'un [Ebû Firas] verdiği aşağıdaki rakamlar [161] da bunu teyit eder. [162]

---

[157] Walter Hollstein, *a.g.e.*, s. 166.

[158] A. Survey of Palestine, *a.g.e.*, Kitap 1. Bk. Report of the Anglo - American Committee of Enquiry..., *a.g.e.*

[159] The Zionist Federation of Great Britain and N. Ireland (Ed.) The Zionist Yearbook 1970171, *a.g.e.*, s. 360.

[160] A. Survey of Palestine, *a.g.e.*, Kitap 1, s. 244.

[161] Ribhi Halloum'un verdiği bu rakamlarda Filistin'deki Yahudi nüfusunun 1938'den sonra yüzde 40 civarlarında olduğu gözüküyor. Ancak diğer kaynaklarda, hatta BM'nin taksim kararı verdiği Kasım 1947'de bile Filistin'deki toplam Yahudi nüfusunun yüzde 30 olduğu belirtiliyor.

[162] Ribhi Halloum (Abu Firas), *Belgelerle Filistin, Dün, Bugün, Yarın*, çev. Bülent Ecevit, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988, s. 23.

Yıl	Nüfus		Toprak Mülkiyeti %	
	Arap	Yahudi	Arap	Yahudi
1895	453.000	47.000	99.5	0.5
1919	642.000	58.000	97.5	2.5
1938	977.500	445.500	94.4	5.6
1944	1.211.000	529.000	93.4	6.6
1946	1.364.000	608.000	93.4	6.6

Filistin'le ilgili bölünme kararının alındığı 1947'den itibaren Filistin'deki yerli nüfusta yaşanan değişiklikleri gösteren aşağıdaki rakamlar da İsrail'in toprak satın alarak değil, terör yoluyla Filistin'e hâkim olduğunu kanıtlıyor.[163]

Filistinlilerin yaşadıkları yerler

Yıllar	İsrail işgali altındaki Filistin topraklarında	Yurt dışında
1947	Yüzde 100	0
1948	Yüzde 63	Yüzde 37
1967	Yüzde 50	Yüzde 50
1979	Yüzde 42.9	Yüzde 57.1
1982	Yüzde 40.8	Yüzde 59.2

Sadece bu rakamlar bile İsrail'in toprak satın alınarak kurulmadığının açık ve somut bir kanıtını oluşturuyor.

Siyonistlerin İttihat ve Terakki dönemindeki faaliyetleri

Theodor Herzl'in 1904'te ölmesinden ve Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesinden sonra Siyonistlerin Osmanlı Devleti'yle ve başta Selanik olmak üzere Osmanlı hâkimiyetindeki ilişkilerini Victor Jacobson yönetti. Victor Jacobson Anglo-Palestine Company Şirketi'nin Beyrut bürosunun ve Anglo-Levantine Bankacılık Şirketi'nin İstanbul şubesinin başkanlığını yapmış nüfuzlu bir Siyonist liderdi.

[163] *A.g.e.*, s. 25.

Osmanlı Devleti ve kamuoyu ile ilişkiler konusundaki stratejisini "*Siyonistlerin tezleri Osmanlı Devleti'nin çıkarlarıyla bağdaşır.*" tezi üzerine kuran Jacobson, "*Osmanlı kamuoyunu kazanmak amacıyla çıkan tüm Musevi gazetelerini ya satın aldı ya da parayla desteklemeye başladı.* Ayrıca "*Celal Nuri ile anlaşarak, Le Jeune Turc Siyonistlerin lehinde yayın yaptığı takdirde, bu gazeteyi parasal yönden desteklemeyi taahhüt etti.*" [164]

Victor Jacobson'un başta Selanik olmak üzere Osmanlı hâkimiyetindeki Yahudilere Siyonist ideolojiyi benimsetme çabası kısa sürede sonuç vermişti. Hahambaşı Hayim Nahum'un Filistin'de Siyonistlerin başarısı için çalışacağını söylemesi üzerine Jacobson, şöyle demişti:

> Bir zamanlar Herzl'le görüşen her Musevi'nin aforoz edilmekle tehdit edildiği Türkiye'de, bir Musevi liderinin bu denli Siyonizm'e sempati duyduğunu açıklaması Siyonistler için büyük bir zafer. [165]

Jacobson'un, Hahambaşı Hayim Nahum'un sözlerini Siyonistler için neden büyük bir zafer olarak nitelediğini anlamak için bir önceki Hahambaşı Moşe Levy ile farkını hatırlamak gerekiyor. Önceki Hahambaşı Moşe Levy, Sultan Abdülhamid'i "*Siyonizm'in imparatorluk ve Yahudi vatandaşlar için tehlikeli bir akım*" olduğu konusunda uyarmış ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine de ona sadakatini göstermek için istifa etmiş biriydi.

Yani Jacobson'un ifadesiyle "*Herzl'le görüşen her Yahudi'yi aforoz eden*" biriydi. Dolayısıyla Jacobson'un faaliyetleri sonucu Osmanlı

---

[164] A Cohen, *Israel and The Arab World*, London 1970, s. 73.'ten nakleden Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 1908-9" 121-132, *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan II*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, yayın no: 1, İstanbul 1982. http://isamveri.org/pdfdrg/D080670/1982/1982_OKEMK.pdf (Erişim: 25.05.2022).

[165] Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 1908-9" ss. 121-132, *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan II*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, yayın no: 1, İstanbul 1982. http://isamveri.org/pdfdrg/D080670/1982/1982_OKEMK.pdf (Erişim: 25.05.2022).

hâkimiyetindeki Yahudiler artık Siyonizm'i tehlikeli olarak görmüyor, tam aksine, yeni Hahambaşı Hayim Nahum, Siyonizm için çalışacağını söylüyordu. Bu, gerçekten de büyük bir zaferdi.

> [Ancak] Dr. Jacobson, İstanbul'daki başarılarının sadece Osmanlı Musevilerini kendi saflarına çekmeğe bağlı olmadığını biliyordu. Filistin'de özerk bir Yahudi yurdu kurabilmek için önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve daha sonra onun kanalıyla hükümeti etkilemeleri gerekiyordu. Bu amaçla Ruso ve Mazliyah; Ahmet Rıza, Enver, Talat ve Nâzım Beylerle görüştüler. İttihat ve Terakki'nin ağır topları olan bu kişiler, ülkeye Musevi göçünün yararlı olacağı kanısındaydılar.[166]

Jacobson'a Filistin'de Siyonistlerin başarısı için çalışma sözü veren Hahambaşı Hayim Nahum'un Osmanlı devlet adamları ve İttihat ve Terakki liderleriyle yaptığı temaslar sonuç verdi. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, kendisini ziyarete gelen Hayim Nahum'a "*Yahudi milletinin çalışkanlığı, akıllılığı, bilgisi ve üstün becerilesiyle sivrildiğini belirterek*" "*Filistin'de Museviler için konan yasakları kaldırtmaktan çekinmedi. Önce, Filistin'e girişte Musevilere verilen 'Kırmızı Tezkere' usulü kaldırıldı. Daha sonra da Siyonistlerin toprak satın almaları serbest bırakıldı.*

[. .]

Siyonistlerin İttihatçılarla olan balayıları uzun sürmedi. Türkiye'nin yeni yöneticileri II. Abdülhamid döneminde Filistin'e Yahudi göçüne ve yerleşimine engel olmak üzere konulan kısıtlama ve yasakları yeniden, fakat bu kez daha dikkatli bir uygulamayla, yürürlüğe koydular:"[167]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Filistin'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp İngiliz mandası olması Siyonistlerin işini daha da kolaylaştırdı. Siyonist liderler, artık Osmanlı Devleti ile muhatap değildi; dolayısıyla da 'Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma' talebi 'Filistin'in Yahudi yurdu olması' hedefine dönüştürülebilirdi. Bu çerçevede

[166] Mim Kemal Öke, a.g.m.

[167] A.g.m.

Dünya Siyonist Örgütü Filistin'e hâkim olan İngiltere ve Osmanlı Devletine karşı İngilizlerle işbirliği yapan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'la temasa geçti.

Balfour Deklarasyonu ve ilk Arap-Siyonist anlaşması

Theodor Herzl'in ölümü, Dünya Siyonist Örgütü'nün etkisini azaltmadı. İngiliz Siyonist Federasyonu'nun Başkanı Haim Weizmann'ın İngiliz devlet adamlarıyla yakın ilişkisi, Siyonist hareketin hedeflerine ulaşma konusunda adeta sıçrama yapmasını sağladı. Cenevre Üniversitesi'nde kimya hocalığı yapan Haim Weizmann, İngiliz vatandaşlığına geçtikten sonra "*Birinci Dünya Savaşı sırasında deniz kuvvetleri laboratuvarlarında çalışırken patlayıcı maddelerin imalinde kullanılan sentetik asetonu bulmuş*" ve "*Deniz Kuvvetleri komutanı olan Winston Churchill, daha sonra dışişleri bakanı olacak olan Arthur James Balfour ve 1916 Aralık ayında başbakanlığa gelecek olan David Llyod Geroge gibi nüfuzlu politikacılar şahsi dostları arasında yer almıştır.*"[168]

Weizmann'ın İngiliz devlet adamlarıyla olan kişisel yakınlığı, Siyonistleri hedef büyütme konusunda cesaretlendirdi ve Siyonist hareket İngiltere hükümetine 'Filistin'de bir yurt verilmesini' değil, 'Filistin'in Yahudi yurdu' olarak kabul edilmesini, Filistin'e özerklik verilmesini ve Filistin'e Yahudi göçlerinin serbest bırakılmasını içeren bir memorandum sundu. Ancak o dönemde Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'la işbirliği içerisinde olan İngiltere, Siyonistlerin talebinin aksine, Filistin'in Yahudi yurdu olarak kabul edilmesini değil, 'Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması'nı kabul etti.

Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 2 Kasım 1917'de İngiltere Siyonist Dernekleri Konfederasyonu Başkanı Lord Rothschild'e yazdığı ve tarihe 'Balfour Deklarasyonu' diye geçecek olan mektubunda şöyle dedi:

---

[168] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 32.

Majestelerinin hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt tesisini müsait karşılamaktadır ve bu gayenin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için her türlü çabayı harcayacaktır.

Arthur Balfour, Siyonistleri memnun eden bu açıklamasında Osmanlı Devleti'ne karşı kullandığı Arapları teselli etmeyi de ihmal etmedi ve Filistin'de Yahudiler için bir yurt kurulmasının "*Yahudi olmayan toplumların medenî ve dinî haklarını hiçbir şekilde ihlal etmeyeceğini*" söyledi.

İngiltere, 1918 yılının ocak ayında Birleşik Arap Krallığı vadettiği Şerif Hüseyin'e bir temsilci göndererek Balfour Deklarasyonu'nun içeriği konusunda açıklama yaptı. "*Ancak bu temsilci, deklarasyonun sadece ikinci kısmını, yani göçlerle ilgili kısmını açıklayarak kralı [Şerif Hüseyin'i] kandırdı. Kral da zaten cömert biri olduğu için bu talebe olumlu cevap verdi ve Yahudilere hoş geldin dedi ve Arap ülkesinde istedikleri yere gidebileceklerini vurguladı.* İngiltere ise "*İtilaf Devletleri'nin tek bir Arap devletinin kurulmasında kararlı olduğunu belirttikten sonra Filistin'de hiçbir halkın diğerine tâbi olmayacağı, Filistin'de özel bir rejimin tatbik edileceği ve Hz. Ömer Camii'nin münhasıran Müslümanlara ait olacağı hususunda da teminat verdi.*"[170]

Araplarla Siyonistlerin imzaladığı ilk anlaşmanın arka planı

Siyonistler, İngiliz hükümetinden Haim Weizmann'ın Araplarla doğrudan görüşme yapmasını istiyordu. İngiltere de zaten Siyonistlerle Araplar arasında dostluk ve işbirliği kurulmasını destekliyordu. Nitekim İngiltere, Şerif Hüseyin'i Balfour Deklarasyonu'nun içeriği konusunda bilgilendirirken, "*Siyonizm hareketinin liderleri, Siyonizm'in başarısını, Araplarla dostluk ve işbirliği yaparak sağlamaya kararlıdırlar ve böylesi bir teklif de bir kenara atılacak bir teklif değildir.*"[171] diyordu.

---

[169] أمين مصطفى، الإتصالات السرية العربية - الصهيونية ١٩٩١-١٩٩٣ [Emin Mustafa, *Arap-Siyonist Gizli Görüşmeleri 1918-1993*], Dâru'l-Vesile, 1994, s. 9.

[170] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 33.

[171] *A.g.e.*, 33.

İngiltere, aslında Sykes-Picot Anlaşması'na rağmen Suriye'yi Fransızlara vermemenin zeminini yaratmaya çalışıyordu. Bu da Suriye'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın kral olduğu bir Arap devleti kurmakla mümkün olabilirdi. Ancak Suriye'deki Arap devleti kralının İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un bir yıl önce yani 1917'de Yahudi yurdu vadettiği Siyonistlerle anlaşması gerekiyordu. Böylece İngiltere'nin hazırladığı şartlar altında Haziran 1918'de Weizmann, çevirmen olarak bir İngiliz subayın da hazır bulunduğu bir toplantıda 'Hicaz Kralı' sıfatını taşıyan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile 45 dakikalık bir görüşme yaptı.

Faysal-Weizmann görüşmesi, Arap yöneticilerin günümüze kadar Siyonistlerle gizli veya açık yaptığı görüşmelerin ilkiydi.

> Görgü tanıklarının belirttiğine göre Faysal'ın Akabe'nin kuzeyindeki bir tepede kurduğu bir çadırda gerçekleşen görüşmede Weizmann, şunları söyledi: "Siyonistler, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için çalışmayı hiçbir zaman akıldan çıkarmaz. Akıllarında olan tek şey Arapların meşru çıkarlarına en küçük bir zarar dahi vermeksizin güçleri yettiğince ülkenin gelişmesine yardımcı olmaktır." [172]

Emin Mustafa, *Arap-Siyonist Gizli Görüşmeleri 1918-1993*, adlı kitabında Necib Sadaka'nın *Filistin Meselesi* adlı kitabından, Faysal'ın da görüşme sırasında Wiezmann'a şunları söylediğini naklediyor:

> "Biz, en azından Irak, Suriye ve Filistin'den oluşan bir Arap İmparatorluğu kurmaya çalışıyoruz. Bana, tüm Yahudilerin Lord Balfour'un verdiği izne güvenerek Filistin'de kendileri için bir yurt kurmak, yani Filistin'i bir Yahudi vatanı haline getirmek istedikleri söylendi. Kuşkusuz bu istekler, Arap düşüncesiyle çelişiyor ve bu, onların razı olacağı bir şey değil. Ben, Araplardan daha önce Sami ırkından olan Yahudilerden bize Arap ülkesi kurmamız için yardım etmelerini istiyorum. Yahudiler Filistin'de çoğaldıkları zaman da bu Arap ülkesinin herhangi bir eyaletinde bir Yahudi eyaleti kurabilirler."

Faysal, Arap İmparatorluğu'nun kurulmasına yardım etmeleri karşılığında Siyonistlere Arap ülkesinin istedikleri herhangi bir

[172] Emin Mustafa, *a.g.e.*, s. 10.

eyaletinde bir "*Yahudi eyaleti*" kurma sözü verirken Şerif Hüseyin'in oğlu olmaktan başka hiçbir unvana sahip değildi. Şerif Hüseyin ise İngilizlere hizmeti karşılığında sadece Hicaz'a hâkimdi. Öte yandan İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon'un kendisine 'Birleşik Arap Krallığı' vaadinde bulunduğu 1915'ten itibaren çok şey değişmişti.

Bir kere, 1915'teki yazışmalar sırasında İngilizler ile Şerif Hüseyin arasında kurulacak Arap Krallığı'nın sınırları konusunda bir anlaşma sağlanmamıştı ve Şerif Hüseyin'in İngiltere ile toprak pazarlığı yapabilecek gücü de yoktu.

İkincisi, Faysal'ın Weizmann'a Arap İmparatorluğu'nun bir parçası olarak bahsettiği Suriye'yi İngilizler, 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransa'ya bırakmıştı ve Filistin'i de 1917'deki Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlere vadediyordu.

Üçüncüsü ise Faysal, Weizmann'la ilk görüşmesini yaptığı Haziran 1918'de ne Suriye ne de Filistin konusunda vaatte bulunabilecek durumdaydı. Zira Faysal'ın Fransızların müdahalesi sebebiyle sadece iki yıl sürecek olan 'Suriye Krallığı' da henüz başlamamıştı. Peki, tüm bunlara rağmen Wiezmann neden Faysal'ı muhatap almış ve hatta Akabe'de yaptığı ilk görüşmeden birkaç ay sonra Faysal'la neden bir anlaşma imzalamıştı? Çünkü Faysal'ın Weizmann'a yaptığı iş birliği teklifi, Filistin'e hâkim olan İngilizlerden yurt sözünü almış olan Siyonistlerin ev sahibi durumunda olan Araplardan da onay ve destek alması bakımından son derece önemliydi.

Fakat Faysal, arkadaşı ve danışmanı olan meşhur İngiliz casus Lawrens'in organizasyonu ile 'Barış Konferansı'na katılmak için Londra'ya geldiğinde General Allenby sayesinde iki aylık Suriye kralıydı. Dolayısıyla Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Suriye Kralı Faysal olarak 10 Aralık 1918'de Lord Balfour'la görüştükten sonra Weizmann'la bir anlaşma imzaladı. Aslında kendinden ve babasından başka hiç kimseyi temsil etmeyen Faysal'ın imzaladığı anlaşmanın içeriği hem İngiltere'nin hem de Siyonistlerin neden Faysal'ı muhatap kabul edip onunla anlaşma imzaladıklarını açıklıyor.

Zira dokuz maddelik bu anlaşmada "*Araplarla Yahudiler arasında ırkî bir akrabalık ve çok eskilere dayanan ilişkiler*" bulunduğu ve "*milli gayeleri gerçekleştirmenin en emin yolunun Arap devleti ile Filistin arasında iş birliği*" olduğu belirtildikten sonra, Filistin'den adeta bağımsız Yahudi devleti gibi bahsediliyordu.

Örneğin "*Paris Konferansı sona erer ermez, Arap devleti ile Filistin arasındaki sınırın tespitine geçileceği*", "*Filistinli Arapların medenî ve dinî haklarının korunacağı*" "*Filistin'deki İslam'ın kutsal yerlerinin tamamen Müslümanların kontrolünde olacağı*" ve "*Dünya Siyonist Örgütünün Arap devletine ekonomik ve teknik yardım yapacağı*" ifade ediliyordu. Daha da önemlisi, Filistin'e mümkün olduğunca geniş bir Yahudi göçünün teşvik edilmesi de kabul ediliyordu.

Filistin'den, Siyonistlere verilmiş bağımsız bir devlet gibi bahseden bu anlaşma, aslında 'Filistin'i Yahudilere yurt olarak vermeyi' değil, 'Filistin'de Yahudilere yurt verilmesini' kabul eden Balfour Deklarasyonu'na bile aykırıydı. Bu duruma dikkat çeken Prof. Fahir Armaoğlu, Faysal'ın Filistin'i Siyonistlere verme konusunda İngiltere'den bile cömert davranan bu anlaşmadan duyduğu memnuniyeti şöyle anlatıyor:

> Emir Faysal, Arap devletinin kurulması için kulis yapmaya gittiği Paris Barış Konferansı'nda Amerikan delegasyonunun nüfuzlu üyelerinden ve Dünya Siyonist Teşkilatı'ndan Felix Frankfurter'e yazdığı 3 Mart 1919 tarihli mektupta şu sıcak ifadeleri kullanıyordu: "Biz, Araplarla Yahudilerin ırk olarak yeğen [kuzen] olduklarına inanıyoruz. [...] Biz Araplar, bilhassa içimizde aydın olanlar Siyonist hareketine derin bir sempati ile bakıyoruz. Biz, Yahudilere yurtlarına hoş geldiler diyoruz. Hareketinizin liderleri ve bilhassa Dr. Weizmann ile yakın münasebet içinde olmuştuk ve olmaya da devam ediyoruz. Dr. Weizmann davamıza çok yardım etti ve ümit ederim Araplar da yakında onun nazik davranışına mukabele etme durumunda olurlar. [...] Her iki hareketimiz birbirini tamamlamaktadır. Yahudi hareketi milli bir harekettir ve emperyalist değildir. Bizim hareketimiz de millidir ve emperyalist değildir ve Suriye'de her ikimize de yer vardır. İki hareketimizden hiçbiri diğeri olmadan gerçek bir başarıya ulaşamaz.

[173] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 34.

Faysal'ın Siyonistlerle ilişkisinden başlayarak günümüze kadar Arap liderlerin Siyonistlerle ilişkisinin hiç değişmeyen mantığını ve karakterini Şerif Hüseyin ve Faysal'ın İngilizlerle ve Siyonistlerle kurduğu ilişki üzerinden anlamaya çalıştığımızda şunları görüyoruz:

1- Kişisel güç ve iktidar hevesleri: Şerif Hüseyin'i ve başta Faysal olmak üzere diğer oğullarını İngiltere ve Siyonistlerle işbirliğine yönelten Arap imparatoru olma hevesiydi. Günümüzde bölge ülkelerinin liderleri de bugün Amerika'ya müttefik olup İsrail'le gizli veya açık ilişki kurarken hâkim olunan sınırlardaki iktidarlarını sürdürmeyi amaçlıyorlar.

2- Temsil sorunu: Şerif Hüseyin'den günümüze kadar Arap liderlerinin büyük bölümü, iktidarlarını yönettikleri halka değil, kendilerini o makamlarda tutan güçlere borçlu oldukları için aslında kendilerinden başka kimseyi de temsil etmiyorlar. Örneğin Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti tarafından tayin edildiği için Mekke Valisi ve İngiltere'yle işbirliği yaptığı için de Hicaz Kralı olmuştur. Oğlu Faysal da Fransa istemediği için Suriye'ye kral olmamış, İngiltere istediği için Irak'a kral olmuştur. Dolayısıyla bunların aldığı kararlar, millî kararlar değil en iyi ihtimalle kişisel kararlar olabilmektedir. Bunu günümüzdeki Arap kralları veya emirleri için de genelleştirmek mümkündür.

3- Halka rağmen karar alma: Bu, aslında temsil sorununun doğal sonucu olarak ortaya çıkıyor. Kendini halkına değil, iktidarını borçlu olduğu güçlere açıklama yapmak zorunda hisseden yöneticiler, doğal olarak kararlara halkı ortak etme gereği duymuyor. Dolayısıyla da tehdit veya fırsat değerlendirmeleri ulusal çıkarlara göre değil, iktidar sahibinin çıkarlarına göre yapılıyor ve çoğunlukla halka rağmen kararlar alınıyor. Dün İngiltere'yi dost, Osmanlı Devleti'ni düşman, bugün Amerika'yı dost, İran ve Suriye'yi düşman olarak tanımlayanların dünden bugüne ortak dostlarının Siyonistler olması oldukça açıklayıcıdır.

Artan göç ve toprak satışının uyandırdığı bilinç

Bölge halklarının İngiliz ve Fransız manda yönetimlerini bölgeye kurtuluş değil, aslında felaket getiren bir şey olarak görmeye başlaması Filistin sayesinde oldu. Peki, neden Irak'ın ve Suriye'nin İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve Lübnan'ın Fransızlar; Ürdün ve Filistin'in ise İngilizler tarafından bölünmesi 'felaket' diye tanımlanmazken Filistin'in Siyonistler tarafından işgali 'Nakba', yani 'Büyük Felaket' diye tanımlandı?

Bu soruya cevap oluşturabilecek en önemli değişkenlerin göç ve toprak satışı olduğu söylenebilir. Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün'de eski siyasî ve idarî yapı yok ediliyor, yerine yenisi kuruluyor; ancak buralardaki halkın hayatı olumlu veya olumsuz etkilense de bir şekilde devam ediyordu. Filistin'de ise siyasî ve idarî yapıyla birlikte halkın bizatihi hayatı da yok ediliyordu. Örneğin, İngiliz veya Fransız işgali Irak veya Suriye halkını vatansız bırakmadı; ancak Siyonist göçü ve terörü Filistinlilerin bir kısmını vatansız bıraktı, büyük bir kısmını ise kendi vatanında mülteci durumuna düşürdü.

Rusya ve Doğu Avrupa'da saldırılara uğrayan Yahudilere yönelik acıma duygusu, Siyonistlerin "Yahudi yurdu değil, Yahudiler için yurt istiyoruz" söylemi, devletlerin borç para aldığı Yahudi sermayesi hem Osmanlı devlet adamlarında hem de Araplar arasında Yahudilere yönelik bir tür sempati, hatta hayranlık oluşturmuş; Siyonistlerle işbirliği bir fırsat olarak görülmüştü. Örneğin Abdülhamid, Yahudi liderlerine 1893'te Rusya'dan ve diğer yerlerden baskılar sebebiyle göç eden Yahudilerin Doğu Anadolu'ya yerleştirilmesi ve buna karşılık da onlardan 4. Ordu'da istihdam edilmek üzere 10 bin kişilik bir ordu kurulmasını teklif etmişti. Yahudilerin kabul ettiği bu teklif, azınlıkları orduya almayan Osmanlı politikasına ters düştüğü için dönemin Osmanlı Bakanlar Kurulu tarafından uygun bulunmadığı için hayata geçirilememişti.

Yine Abdülhamid, Yahudi bankerlerin Osmanlı dış borçlarını ödemeleri karşılığında Yahudilere Filistin'de yurt verilmesini Theodor Herzl ile müzakere etmiş, bu konudaki şartlarını belirtmiş ve konuyu Bakanlar Kuruluna havale etmişti. Ancak Theodor

Herzl'in teklifine konu olan Osmanlı dış borçlarının ödenmesi Baron Rotschlid ve Baron Hirsch tarafından kabul edilmediği için Abdülhamid'in sunduğu şartlar yerine gelmemiş, dolayısıyla da bu işbirliği gerçekleşememişti.

Abdülhamid'den sonraki Osmanlı yönetiminin Siyonistlere yaklaşımı da Abdülhamid'in perspektifiyle aynıydı. Onlara göre de Yahudiler zenginlikleriyle ve Avrupa'da yetişmiş insan gücüyle buraya gelirse Osmanlı Devleti'nin kalkınmasına büyük katkı yapabilirlerdi. Örneğin, Abdülhamid'in devrilmesinden sonra meclis başkanı seçilen Ahmet Rıza, kendisine tebrik ziyaretinde bulunan Hahambaşı Hayim Nahum'a şöyle demişti:

> Biz Rusya'dan olsun, Romanya'dan olsun Musevileri İmparatorluğumuzun her köşesinde ellerimiz açık olarak karşılamaya hazırız; yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin endüstri ve tarımına katkıda bulunmağa gelsinler. [17]

Sadrazam Hilmi Paşa da aynı görüşe sahipti. "*Osmanlı azınlıkları içinde soylu Yahudi milletinin çalışkanlığı, akıllılığı, bilgisi ve üstün becerisi ile sivrildiğini belirtmiş*" ve "*yerleşim merkezi kurmak isteyen Musevi göçmenlere karşı çıkmayacağını*" söylemiş, ardından da Yahudilerin göçü ve Filistin'den toprak satın almaları konusunda Abdülhamid döneminde konan yasakları kaldırmıştı. [17']

Siyonistlerle ilgili aynı yaklaşım Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal gibi Arap liderlerde de vardı. Yukarıda ayrıntıları verildiği üzere onlar da tıpkı Osmanlı devlet adamları gibi Yahudileri zengin, Avrupa devletleri nezdinde nüfuz sahibi ve Avrupa'da yetiştikleri için endüstri ve sanayide kalkınma yaratacak insan kaynakları olarak görüyordu. Nitekim Faysal, 1918'de görüştüğü Dünya Siyonist Örgütü

---

[174] Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri 1908-9" ss. 121-132, *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan II*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, yayın no: 1, İstanbul 1982. http://isamveri.org/pdfdrg/D080670/1982/1982_OKEMK.pdf (Erişim: 25.05.2022).

[175] A.g.m.

Başkanı Haim Weizmann'a, Balfour Deklarasyonu'ndan haberdar olduğunu belirtiyor ve kendilerine de Arap Krallığı vadeden İngilizler üzerindeki nüfuzlarını kullanarak Arap Krallığı kurulmasına yardım etmeleri karşılığında bu Arap ülkesinin istedikleri herhangi bir yerinde "*Yahudi eyaleti*" kurma vaadinde bulunuyor; yani açıkça Filistin'i paylaşmayı teklif ediyordu. Onların bu konuda Osmanlı devlet adamlarından tek farkı, kuzen olduklarını söyledikleri Yahudilerle akrabalık iddiasında da bulunuyor olmalarıydı.

İttihat ve Terakki'nin tutumu

Siyonist liderlerden Jakabus Kann'ın yazdığı *Eretz İsrael* (*İsrail Vatanı*) adlı kitap sayesinde Siyonistlerin hedeflerinden bir kısmını öğrenen İttihat ve Terakki liderleri, Abdülhamid'in koyduğu yasakları geri getirmekle kalmadı, onları daha da titizlikle uygulamaya başladı. Zira "*Kann, bu eserinde padişahın egemenliği altındaki Filistin'de özerk bir Yahudi devleti istediğini açıklar. Vergi toplamaktan savunmasına kadar Filistin'in tüm işlerini Osmanlı hükümeti Siyonist yönetime devredecektir. Yazara göre bu özerk Yahudi devletinin sınırları Kuzey'de Lübnan'a, doğuda Şam-Akabe demiryolu çizgisine, güneyde Mısır'a ve batıda da Akdeniz'e kadar uzanacaktır. Kann'ın bu düşünceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kaygıyla karşılanmıştı.*"[176]

Siyonistlere tıpkı Osmanlılar gibi olumlu bakan Arap liderler, İttihat ve Terakki kadar şanslı değildi; çünkü onlar Siyonistlerin hedeflerini kitaptan okuyarak değil, topraklarının gasp edilmesiyle, savaşlarla, katliamlarla, sürgünlerle yaşayarak öğrenecekti. Filistin'in hem Siyonistlerle hem de onlara bu zemini yaratan İngilizlerle yaşadığı tecrübe, Filistin'in sınırlarını aşıp tüm bölgeye yayılacak olan bir emperyalizm karşıtı bilincin ve direniş kültürünün oluşmasını sağlayacaktı.

Öte yandan bölgede manda yönetimleri sonunda oluşan yeni konjonktür, aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada meydana gelen bağımsızlıkçı ve anti emperyalist dalganın etkisiyleydi.

[176] A.g.m.

Bu bilinç oluşumu, İngiliz ve Fransız manda yönetimleri sonunda bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkeler arasında daha önce benzeri olmayan ve adına 'Arap Soğuk Savaşı' denen yeni bir cepheleşme yaratacaktı. Prof. Nuray Mert, bölgede direniş bilincinin oluşmasına ve yayılmasına sebep olan 'Arap Soğuk Savaşı' konjonktürünün oluşumunu kamplaşma zeminini şöyle özetliyor:

> Bu süreçte Suudi Arabistan, kuruluşundan itibaren İngiltere ve ABD ile ittifak içindeydi. Körfez ülkeleri İngiliz manda yönetimlerinden sonra Batı müttefiki bağımsız siyasi birimler haline geldiler. Ürdün ve Irak, benzer şekilde İngiltere manda ve himayesinden Batı müttefiki bağımsız monarşiler olarak çıktılar. Fransız nüfuz alanında kurulan Lübnan, Arap Soğuk Savaşı boyunca iç çatışmaların sahnesi oldu. Bu cepheye karşı Suriye'de manda yönetimi sonrasında uzun bir siyasi istikrarsızlık ve çatışma sonucu Pan-Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi sentezi olan Baas Partisi'nin iktidar olması 1958'de Irak'ta monarşiye son veren darbe ve 1952'de Mısır'da Nâsır Darbesi ile Ortadoğu'da Batı karşıtı cephe oluşmuştu.

Kitabın daha sonraki bölümlerinde bölgede kurulan yeni devletlerden İsrail'in varlığına karşı başlayan önce halk isyanının, ardından yaşanan savaşların ve nihayet 'Arap Soğuk Savaşı'nın nasıl bir direniş bilinci, siyaseti ve örgütlülüğü inşa ettiğini açıklamaya çalışacağız. Fakat daha önce Osmanlı Devleti'nin Filistin'i nasıl kaybettiğinin ve halk isyanlarına zemin yaratan İngiliz manda yönetiminin hikâyesine değinmek gerekiyor. Çünkü bu, Osmanlı Devleti'nin Filistin'i İngiltere'ye, İngiltere'nin de Siyonistlere takdim etmesinin hikâyesi.

---

[177] Nuray Mert, *Batı İslamı Çok Sevmişti, Batı'nın İslam Siyasetleri ve İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022, s. 29.

4 BÖLÜM

Filistin, Osmanlı'dan İngilizlere Armağan

"Binaenaleyh harp devam ettiği halde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüyen binâ-yı muazzam-ı saltanatın bir gün dahilen birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.

Ordu, harbin edvârı iptidâiyesine nisbetle fevkalâde zaiftir. Birçok orduların mevcudu lâzım olan miktarın beşte biri gibidir."

Yedinci Ordu Kumandanı Mîr-i Livâ Mustafa Kemal

Osmanlı Devleti Filistin'i neden kaybetti?

Birinci Dünya Savaşı sonrasında genel olarak bölgenin, özelde ise Filistin'in geleceğini üç metin tayin etti: 1915'teki Şerif Hüseyin-McMahon yazışmaları, 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması ve 1917'daki Balfour Deklarasyonu.

Savaş sonrasında Siyonistler ile Şerif Hüseyin kazananların, Osmanlı Devleti ise kaybedenlerin tarafındaydı. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve Osmanlı Devleti'nin Bilâd-ı Şam'ı tamamen kaybettiği 1918'de bile Filistin'in geleceği hâlâ belirsizdi: Filistin'in İngiliz mandası olacağı netleşmiş gibiydi; ama

"*kendi kendini yönetebilir hale gelip de manda yönetimi sona erdiğinde*" Filistin, Şerif Hüseyin'e vadedilen 'Arap Krallığı'nın bir parçası mı olacaktı?

Balfour Deklarasyonu'ndaki "Filistin'de Yahudiler için yurt" ifadesi değiştirilip Filistin bir 'Yahudi yurdu' mu yapılacaktı? İtilaf Devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında varılan anlayış birliği çerçevesinde "*Kudüs ve kutsal yerler, üç devlet arasında yapılacak bir sözleşmeye uygun olarak hususi bir idareye bağlı*" [178] mı olacaktı? Yoksa İngiliz yönetiminde mi kalacaktı?

Osmanlı Devleti'nin savaşa girme şekli ve uyguladığı strateji, 1948 yılına kadar belirsizmiş gibi görülen bu soruların cevabını aslında netleştirmişti. Zira Osmanlı yönetimi tarafsızlığı seçenek dışı görmüş, yaptığı ittifak teklifi de İngilizler ve Fransızlar tarafından reddedilmişti. Başka seçenek kalmadığını düşündüğü için Almanya ile ittifak yapan Osmanlı Devleti, Filistin cephesinde kendi önceliklerine göre bir strateji belirlemek yerine Almanya'nın stratejisiyle savaşa girmişti; dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Bilâd-ı Şam'ı kaybedeceği, aslında Süveyş Kanalı Harekâtı için planlamanın yapıldığı Ağustos 1914'te bile görülebilecek kadar açıktı.

Aslında Osmanlı Devleti'nin Almanya'yla ittifak yapması bir tercih değil, zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü Osmanlı hükümeti, savaş başladığında "*ilk ittifak teşebbüsünü geleneksel dostu saydığı İngiltere*" ve ardından Fransa ile yapmaya çalışmış; ancak bu ülkelerden ret cevabı alınca "*ister istemez Almanya'nın kucağına*" [179] düşmüştü.

---

[178] *Osmanlı Dışişleri Nâzırlığı'nın Hazırladığı Filistin Raporu*, çev. Timuçin Mercanoğlu, İstanbul: Yenidevir Yayınları, 2017, s. 14. Raporda 26-27 Kasım 1917'de Petersburg'da neşredilen, "1916'da hazırlanan gizli belgeler dosyası" kaynak olarak gösteriliyor.

[179] Prof. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, tarihsiz, genişletilmiş 12. Baskı, ss. 107-108.

İngiltere Osmanlı'nın ittifak teklifini reddetmek bir yana ayrıca Osmanlı İçişleri Bakanlığı'nın 8 Ağustos 1914 tarihli belgesine göre bir de parasını ödeyerek satın aldığı iki gemiye de savaşı gerekçe göstererek el koymuş [180] böylece adeta Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın safına itmişti.

Öte yandan Almanya da Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaya pek de istekli değildi. Ancak bazı stratejik çıkar hesapları sebebiyle, 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti ile gizli bir ittifak anlaşması yapmayı kabul etti. Zira Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki stratejisi şuydu:

> Almanya Osmanlı Devleti'nin stratejik konumunu kullanarak savaşı geniş alanlara yaymak ve İtilaf güçlerini parçalamak niyetindeydi. Böylece savaşın sıklet merkezi olması beklenen Avrupa cephelerinde yükünü hafifletecekti. Ayrıca halife padişahın cihat ilan etmesi durumunda İngiltere, Fransa ve Rusya sömürgelerinde bulunan Müslümanların ayaklanacağını düşünüyordu. [181]

Ancak Almanların 1914'teki 'cihat' kartına karşı, İngilizler de 1915'te Peygamber soyuna mensup 'halife' kartını devreye soktu. Bu çerçevede Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı halifesinin İngiliz, Fransız veya Rus hâkimiyetindeki Müslümanlar üzerindeki nüfuzunu kullanmak için 'İslam Birliği' ve 'cihat' kavramını vurgularken; İngiltere, Osmanlı sultanının Araplar üzerindeki otoritesini kırmak için Şerif Hüseyin'le ilişkileri çerçevesinde halifenin Kureyş'ten olması gerektiğine dair hadisi propaganda edip 'hilafet' kavramını öne çıkarıyordu.

---

[180] TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 130, 2013, s. 33.

[181] A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, 3. Baskı, s. 310'dan nakleden Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, Ankara: Altınordu Yayınları, 2019, s. 31.

Nuray Mert bu İslamî kavramların Osmanlı halifesinden çok daha fazla Avrupa'daki savaşan tarafların stratejik çıkarlarına hizmet eder hale geldiğini şöyle açıklıyor:

> Gerek hilafet gerekse ittihad-ı İslam (İslam Birliği) Avrupalı güçlerin 19 yüzyılın sonlarına doğru siyaset malzemesi olarak dolaşıma soktukları kavram ve fikirlerdi. Birinci Dünya Savaşı'yla İttihat ve Terakki yönetimi ve müttefikleri Almanya, bu kavramları ve bir adım ötesinde bir kavram olan 'cihat'ı savaş propagandasının merkezine oturttu.

Peki, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın safında savaşa girerken kendi stratejisi neydi? Ya da kendine ait bir stratejisi var mıydı? Osmanlı Devleti'nin Filistin cephesinde sergilediği davranışlar, kendine ait bir stratejisinin olduğunu söylemeyi güçleştiriyor. Zaten eğer kendine özgü bir stratejisi olsaydı, 'cihat'ı Almanlara, 'hilafeti' de İngilizlere kaptırmazdı.

Filistin askerî cephesindeki savaşın Almanya'nın yukarıdaki paragrafta özetlenen stratejisi doğrultusunda planlandığına ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın bu stratejisinde bir araç gibi kullanıldığına ilişkin somut verilere daha sonra değineceğiz. Osmanlı Devleti, Filistin konusunda siyasî bir stratejik planlamadan yoksundu ve bu, aslında askerî stratejiden yoksun olmaktan çok daha vahimdi.

Zira savaş devam ederken, İngilizler Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlere Filistin'de yurt edinme vaadini verirken, Osmanlı Devleti ise Siyonistlerin kitlesel göç ve Filistin'den toprak satın alma organizasyonu karşısında kâğıt üstünde kalan yasaklarla yetinmiş; yani aslında göz göre göre Filistin'in bir Siyonist vatanı olmasına zemin hazırlamıştı.

Hâlbuki Filistin'deki Osmanlı hâkimiyeti açısından Siyonist göçünün İngiliz işgalinden çok daha tehlikeli olduğu, ortalama zekâya sahip her Osmanlı yetkilisinin anlayabileceği kadar açıktı. Zira Siyonistler açısından Filistin tarihsel, dinsel ve ulusal bir kutsallığa sahipti; ayrıca Filistin'in yurt edinilmesi Yahudilerin bekası ile eşitlendiği için de olağanüstü bir stratejik değer taşıyordu.

---

[182] Nuray Mert, *a.g.e.*, ss. 90-91.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti açısından Filistin'i oraya tâlî bir önem atfeden İngilizlerden geri almak mümkün olabilirdi; ancak dünyanın dört bir yanından taşınan Yahudilerle demografisi değiştirilmiş bir Filistin'i, sadece İngiltere gibi emperyalist devletlerin değil, kendisinin bile borç dilendiği Siyonistlerden geri almak imkânsızdı. Ancak bir önceki bölümde anlatıldığı gibi, Osmanlı Devleti kâğıt üstünde kalan tedbirleriyle Filistin'in konusunda Siyonistlerinki gibi dinî/millî ve İngilizlerinki gibi stratejik bir hassasiyet göstermediğini ortaya koydu.

Peki, Osmanlı Devleti'nin sadece Filistin'i değil bütün bir Suriye'yi kaybetmesiyle sonuçlanacak savaşlar, aslında kimin stratejik çıkarları ve planlaması doğrultusunda başladı? Bu soruya somut ve net bir cevap vermek için Almanya'nın gönülsüz de olsa Osmanlı Devleti'ni neden müttefik olarak kabul ettiğini hatırlayalım:

> Almanya Osmanlı Devleti'nin stratejik konumunu kullanarak savaşı geniş alanlara yaymak ve İtilaf güçlerini parçalamak niyetindeydi. Böylece savaşın sıklet merkezi olması beklenen Avrupa cephelerinde yükünü hafifletecekti.

Bu strateji Almanlara ait olmakla birlikte Yıldırım Orduları Grubu'nun Alman komutanı Liman Von Sanders bile bu stratejinin Osmanlı ordusuna ağır kayıp verdirmekten başka bir işe yaramayacağını anlatarak itirazını dile getirmişti. Zira Almanların bu niyetinin İngilizler de farkındaydı ve Almanlar ve Osmanlılar henüz Süveyş Kanalı Harekâtı konusunda adım bile atmamışken İngilizler gerekli tedbirleri almaya başlamıştı.

Filistin cephesinde yaşananları İngilizlerin gözünden anlatan Anthony Bruce şöyle diyor:

> [İngiliz] Savaş Bakanlığı'nın 1914'te yaptığı Mısır güvenlik siyasetine dair bir değerlendirme, bir savaş durumunda Almanların Türkleri Mısır'a Sina Çölü üzerinden bir saldırı yapmaları hususunda (başarısız

[183] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *a.g.e.*, 31.

olmaları çok muhtemel bir girişim olsa dahi) teşvik edeceklerini öngörüyordu.[184]

[...]

İngilizler ve Fransızlar Almanların müttefiklerinin üzerindeki baskıyı arttırmak amacıyla iki ana hatta yeni cepheler açarak Almanları zayıflatmaya çalıştılar. Türkiye, Çanakkale'de, Gelibolu ile Selanik cephelerinde İtilaf Devletleri'nin odağı haline geldi.

Bununla birlikte Filistin cephesindeki savaş, Osmanlı ordusunun kapasitesiyle bağdaşmadığı son derece açık olan bu Alman stratejisine göre planlandı. 1917 yılında Yıldırım Orduları Grubu'nda kurmay subay olarak, 1919'da da Genelkurmay İkinci Başkanı olarak görev yapan ve Mirliva Sedat diye tanınan Korgeneral Ahmet Sedat Doğruer, Osmanlı kararlarındaki Alman etkisini şöyle anlatıyor:

Ordumuzun ilk yapılanmasına esas olan fikir, Türk evlatlarının, idarecilerinin, Türk kurmay heyetinin değildi. Genelkurmay Başkanlığı'na hâkim olan fikir Almanlarındı. Kıymetli ve sınırlı sayıda kurmay subayımız Alman komutan ve idarecilerinin çalışmalarına yardımcı olmak durumunda idi. Ondan dolayı ordumuzun yapılanma prensipleri, birinci derecede genel duruma ve Merkezi Devletler [Almanya, Avusturya-Macaristan] ordularının kesin sonuç almalarını kolaylaştıracak şartların oluşturulmasına yönelik olup memleketimizin asıl korunmasını ve kuvvetlerimizin ihtiyat ve tasarruflu bir şekilde istihdamını bazı durumlarda ihmal eden bir şekil ortaya koyuyordu.

Mirliva Sedat Bey, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçları, öncelikleri ve kapasitesiyle bağdaşmayan bu savaş stratejisinin Almanlar tarafından dayatıldığını söylüyor. Ancak yine onun hatırlarından Enver Paşa'nın Osmanlı ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan bu strateji konusunda Almanlardan bile daha hevesli olduğunu anlıyoruz. Zira

[184] Anthony Bruce, *Filistin Cephesi Son Haçlı Seferi*, çev. Hüseyin Onur Ercan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 18.

[185] A.g.e., s. 15.

[186] Mirliva Sedat, *Yıldırım Ordularının Bozgunu, Filistin'e Veda*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009, s. 2.

"Başkumandan Vekili Enver Paşa, Almanlar tarafından Mısır'ın fethine yönlendiriliyor ve bazı Türk kuvvetlerinin Kanal'ı geçerek Mısır'a ayak basabilmeleri halinde Mısırlıların İngilizler aleyhinde kıyam ederek Türklerle birleşeceklerine iknaya çalışılıyordu." [187]

Süveyş Kanalı Harekâtı, 1914 yılının ağustos ayında Enver Paşa ile Alman elçisi ve komutanlarının katıldığı bir toplantıda görüşülmüş ve Liman Von Sanders'in hatıralarından anlaşıldığına göre Almanlar Enver Paşa'yı ikna etmekte hiç de zorlanmamıştı.

Savaş Bakanı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa 3 yıl sonra ve somut sonuçları açıkça görülmesine rağmen uyguladığı stratejinin yanlışlığını anlatan komutanlarına da yine kulak verme gereği duymamıştı. Liman Von Sanders komutasında Filistin ve Suriye Cephesindeki Osmanlı Yıldırım Orduları Grubu, Mersinli Cemal Paşa komutasındaki Dördüncü Ordu, Mustafa Kemal komutasındaki Yedinci Ordu ve Cevat Paşa komutasındaki Sekizinci Ordu'dan oluşuyordu.

Yedinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal, Sadrazam ve Dahiliye Nâzırı Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'ya ayrı ayrı gönderdiği 20 Eylül 1917 tarihli raporda ülkenin genel durumunu açıkladıktan sonra hem Alman stratejisiyle başarılı olunamayacağına hem de Osmanlı ordusunun yetersizliğine işaret ederek çöküşün kaçınılmaz olduğunu şöyle anlatmıştı:

> "[...] Binaenaleyh harp devam ettiği halde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her taraftan çürüyen binâ-yı muazzam-ı saltanatın [muazzam saltanat binasının] bir gün dahilen [içeriden] birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.
>
> 2- Vaziyeti umumiye-i askeriye, [genel askerî durum] harbin yakın bir âtide [gelecekte] hitamına işaret vermektedir [biteceğini göstermektedir]. Müttefiklerimizin darabât-ı askeriye [askerî darbeler] ile düşmanlarımızı mecbur-u sulh edecekleri [barışa mecbur edecekleri] artık mevzuu bahis olmayıp Almanlar münhasıran idare-yi sevkülceyşiyeyi [strateji yönetimini] (geliniz bizi mağlup ediniz) esasına raptetmişlerdir

[187] A.g.e., s. 5.

[bağlamışlardır]. Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup düşman ahalinin de sefalet ve mahrumiyeti daha az olmak ve kendi itikatlarıma emin bir neticeye vasıl olmak ihtimaliyle bizim dayanabileceğimiz kadar imtidâd-ı harbe tahammülleri tabiidir. [Bizim saldırılarımızın düşmanı birbirinden ayıramayacağını zaman göstermektedir, ayrıca düşman ordularının sefalet ve mahrumiyeti bizimkinden daha az olduğu için savaşa en az bizim kadar dayanabilecek olmaları da doğaldır.] Binaenaleyh, harp daha çok imtidat [devam] edecektir ve harbin hitam-ı anahtarları bizim partinin elinde değildir [savaşı sona erdirme anahtarlarının bizim ve müttefiklerimizin elinde olmadığı] neticesini çıkarmak lâzım gelir.

3- Türkiye'nin vaziyeti askeriyesi [askerî durumu] şudur: Ordu harbin edvârı iptidaiyesine nisbetle [savaşın ilk başladığı döneme oranla] fevkalâde zaiftir. Birçok orduların mevcudu lâzım olan miktarın beşte biri gibidir.[188]

Aslında daha sonra Birinci Kanal Harekâtı yenilgisini bile başarı olarak niteleyecek olan [Büyük] Cemal Paşa bile harekât öncesinde başarıyı şüpheli bulmuş ve Şam'a geldikten sonra başkomutanlığa verdiği 13 Aralık 1914 tarihli raporda güç takviyesi talep ederek şöyle demişti:

Yalnız başarı şüphelidir. Bu kuvvet ve vasıtalarla Kanal boyunda sürekli bir muharebe veremeyiz. Bana kalırsa bu sefer çok uzun sürecek, İngilizler Mısır'ı ve Kanal'ı sonuna kadar savunacaktır. Bununla beraber taarruz kararına bütün varlığımla bağlıyım. Bence Mısır'ı almak; Kafkasya'yı almaktan, Odessa veya Batum'a kuvvet çıkarmaktan daha değerli bir iştir. Bunun için 4'üncü Kolordunun bütün kuvveti ile buraya gönderilmesini teklif ederim. Ta ki bütün dünyanın beklediği kesin darbeyi İngilizlerin can evine indirelim.[189]

---

[188] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 29.

[189] F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Savaşı'nda Macar Birliklerinin Türk Ordusuna Katkıları Çerçevesinde Kanal, Sina ve Filistin Cephelerine İlişkin Askeri Taktik ve Stratejik Yaklaşımlar" *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu/International Symposium On The World War I On Its Centenary*, 03-05 Kasım / November 2014 Budapeşte / Budapest,

Filistin Suriye cephesinde Mersinli Cemal Paşa'nın yaveri olarak görev yapan Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey de *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan ve yenilginin sebeplerini anlatan yazısında Mustafa Kemal'in tespitlerinin doğruluğunu teyit ediyor. Cevat Rıfat Bey'in Kanal Harekâtlarının ordunun imkân ve kabiliyetlerini hiç dikkate almayan bir stratejiyle planlandığını şöyle açıklıyor:

> Mecburen harbe girdiğimiz ileri sürüldüğü zaman verilecek cevab şudur: Harb, münhasıran (sadece) taarruz demek değildir ve taarruz bizim yaptığımız gibi elimizdeki kuvveti vesâit-i maddiyeyi (maddî araçları) ve vesâit-i fenniyeyi (teknik araçları) iaşeyi, hastalarımızı ve yaralılarımızı düşünmeden düşmana saldırmak değildir. İngilizlerin bu hususda bize pek büyük dersler verdiğini itiraf etmek lazım gelir. Bu sabık [eski] düşmanlarımız ellerindeki vesâit-i bahriyenin [deniz araçlarının] fevkaladeliğine, her vakitli tefevvuklarına [her zaman başarılı olmalarına] rağmen bir adım atmak için aylarca düşünüyordular.[190]

Cevat Rıfat Bey, yenilginin askerî sahadaki sebeplerini ise askerlerin eğitimsizliği, lojistiğin doğru şekilde sevk ve idare edilememesinden dolayı malzeme dolu depoların çekilme sırasında ateşe verilmesi ve savaş boyunca askerlere açlık ve sefalet yaşatılması, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, subayların teşvik ve motive edilmemesi, müttefik olan Almanların otomobilden, sağlık hizmetlerine hatta haberleşmeye kadar hiçbir aracı Osmanlı ordusuyla paylaşmaması hatta Osmanlı askerlerine sömürge halkı gibi davranması gibi faktörlerle açıklıyor.

Bunlara, bu savaşı İngilizlerin perspektifiyle anlatan Anthony Bruce'un "*Düşmanlarının aksine İngilizler, günlük hava keşif istihbaratına sahipti ve bunlar sayesinde Türk ordusunun Sina Çölü'ndeki*

---

yay. haz. Aynur Yavuz Akengin- Selcan Koçaslan, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, ss. 208-209.

[190] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, s.89.

zorlu ilerleyişi hakkında düzenli olarak bilgi alıyorlardı."[191] diyerek, dikkat çektiği istihbarat yetersizliği sebebini de ekleyelim.

Yıldırım Orduları Grubu'nun Alman komutanı Von Kress ise Alman stratejisi açısından Birinci Kanal Harekâtı'ndaki başarısızlığı, başarı olarak görüyor ve şöyle diyor:

> Kanal'ı geçmeye veyahut onu hiç olmazsa uzun bir müddet için seyrüsefere kapatmaya doğrusu muvaffak olamamıştık. Buna rağmen Kanal'a karşı yapılan bu ilk Türk teşebbüsünü yanlış bir hareket olarak kabul etmek doğru olamaz. Büyük birliklerin ve bilhassa ağır topçunun çölden geçirilmesinin Türkler için mümkün olduğu ve Türklerin Kanal'daki İngiliz mevzilerine taarruz etmeye cüret ettikleri gerçeği Londra, Kahire ve tarafsız çevrelerde büyük ölçüde bir endişe uyandırmış ve bir sürpriz etkisi yapmıştı. Herhalde Kanal'a yapılan Türk taarruzu neticesinde bundan böyle Kanal'ın güvenliği bakımından ileri gelen endişe, İngiliz hükümet adamlarıyla generallerinin düşünmeye mecbur oldukları meseleler arasında önemli bir rol oynamış ve onları sürekli olarak Mısır'a büyük kuvvetler sevk etmeye mecbur etmişti.

Hâlbuki Von Kress'in başarı olarak nitelediği Kanal Harekâtı ile İngilizlerin Mısır'a büyük kuvvet sevk etmesine sebep olmak, Osmanlı Devleti açısından bir kazanım veya başarı değil, tam aksine Filistin ve Suriye hezimetinin başlangıcıydı. Her halükârda alınan kararlar ve verilen emirler, üst düzey karar vericilerin sahadaki komutanlarının tasvir ettiği bu saha gerçekliğinden oldukça uzak olduğunu gösteriyor.

İngilizler lehine casusluk yapmakla suçlanan ve kardeşleriyle birlikte NİLİ adlı bir casusluk örgütüne liderlik ettiği belirtilen Aaron Aaronsohn'un kardeşi Alexander Aaronsohn'un Kanal Harekâtı'yla ilgili olarak Filistin'de yaptığı gözlem oldukça dikkat çekicidir. Zira onun tespitleri, harekâtın Osmanlı karar vericilerinin propagandalarının aksine Osmanlı Devleti'nin değil, Almanların çıkarına

---

[191] Anthony Bruce, *a.g.e.*, s. 37

[192] Von Kress, *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*, çev. Tahir Balaban, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, 2. Baskı, ss. 97-98.

olduğunu ve bunun basit bir Yahudi Osmanlı vatandaşı tarafından bile görülebildiğini gösteriyor.

Aaronsohn, Osmanlı Devleti'nin Kanal Harekâtı'yla ilgili propagandalarının Kudüs'te rastladığı Almanlar ve Türkler üzerindeki etkisini şöyle anlatıyor:

> Haklarını yemeyelim, bu Alman subaylar hepten beceriksiz sayılmazlar. Büyük bir orduyu Mısır çöllerinde toplamanın ve başarılı bir harekât düzenlemenin imkânsızlığının kısa sürede farkına varmışlardı. Görevleri basitti: Büyük miktarda İngiliz kuvvetini Süveyş bölgesinde bırakmak, Filistin'deki Müslümanların gözünde Türklerin imajını sağlamlaştırmak ve fırsatını bulabilirlerse bir şekilde Mısır'daki Müslüman nüfusta taşkınlık yaratmak. Kabul etmeliyiz ki bu hedeflerinde oldukça başarılı olmuşlardı.
>
> Türklerin vizyonu bu denli geniş değildi. Britanyalıların suratlarına şamarı yapıştıracaklarından ve Kahire'ye muzaffer bir şekilde gireceklerinden oldukça emindiler. Kanal bölgesinde düzenleyecekleri saldırı için her biri heyecanlıydı. Ortalama bir askerin aklından geçenler oldukça gülünçtü... Bazılarıysa uzun bir süre susuz bırakılan binlerce devenin harekâtta kullanılacağına, kontrolsüz bırakılacak bu hayvanların önlerine geleni ezip zafer yolunu açacağına inanıyordu.[193]

Aaronsohn'un anlattıkları, Enver Paşa'nın zafer konusundaki iyimserliğinin ortalama her Türk askerine sirayet ettiğini gösteriyor. Bu tuhaf iyimserliğin Kanal Harekâtı'nda yaşanan hezimetten sonra da geçmediği anlaşılıyor; zira "*4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, orduya yayımladığı bildiride 'Kanal seferinin ana amacı ileride yapılacak olan büyük saldırı için gerekli keşifleri yapmaktı, sefer tam bir başarıyla sonuçlanmıştır. Bu parlak başarıdan dolayı hepinizi tebrik ederim.' diyerek harekâtın başarısızlığını kabul etmemişti.*"[194]

---

[193] Alexander Aaronsohn, *Filistin'de Türklerle Birlikte*, çev. Aybars Arda Kılıçer, İstanbul: Kapra Yayıncılık, 2021, s. 41.

[194] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, s. 55.

Kanal Harekâtı'na Liman Von Sanders bile itiraz etmişti

Osmanlı karar vericilerinin aksine Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Liman Von Sanders bile harekât kararının alındığı Ağustos 1914 tarihli toplantıda Süveyş Kanalı'na saldırı stratejisini İngiliz askerî kapasitesinin gücünü ve Osmanlı ordusunun yetersizliğini gerekçe göstererek doğru bulmadığını belirtmiş ve Almanya ve Avusturya cephesi üzerindeki baskıyı azaltabilmek için başka bir harekât yapılmasını önermişti. Sanders, bunu hatıralarında şöyle anlatmıştı:

> Goeben ile Breslau'ın Boğaz'dan geçişinden bir müddet sonra ağustos ayının ikinci yarısında Enver'in başkanlığında bir askerî meclis toplandı.
>
> [...]
>
> Bu mecliste şayet Türkiye harbe girerse Süveyş Kanalı'na karşı bir harekât gerçekleştirmesinin uygun olup olmayacağı görüşülecek idi. Bahriyeliler pek hararetle böyle bir harekâta taraftar bulundular. Ben ise o zamanki Alman ve Avusturya cephesi vaziyetine göre Odessa ile Akkirman arasında büyük bir çıkarma harekâtının Avusturya'nın güney yönünün yükünü hafifleteceği düşüncesiyle çok gerekli olduğu fikrinde bulundum.
>
> Ben daha o zaman, Türkiye'nin imkânlarının sınırlılığına ve sonuca ulaşma konusunda durumunun kötülüğüne bakarak Mısır'ı fethetmenin nasıl olacağına akıl erdiremiyordum. Deniz İngilizlerin elinde olduğu için az zamanda Hindistan'dan, müstemlekelerinden veyahut anavatandan Mısır'a kuvvetli kıtalar sevkine daima muktedir idiler. Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz mevzileri ise o zamanki harp vasıtalarının her türlüsüyle donatılmış idi.[195]

Süveyş Kanalı Harekâtı ve Mısır'ın alınması konusunda aslında Almanya'da da bir görüş birliği bulunmadığını, bu fikri büyük ölçüde Alman deniz kuvvetlerine mensup komutanların desteklediğini belirten Liman Von Sanders, sonuçta Alman Genelkurmay Başkanlığı'nın bu fikri benimsediğini ve kendisine de itirazlarından vazgeçmesi için şu mesajı gönderdiğini naklediyor:

[195] Mirliva Sedat, *a.g.e.*, s. 6.

> Ortak menfaat açısından Mısır'a karşı bir teşebbüs pek mühimdir. Türkiye tarafından teklif edilen bu harekâta muhalif olan değerli görüşlerinizi bu noktaya uygun olacak şekilde değiştirmelisiniz. [196]

Mirliva Sedat, Alman genelkurmay başkanlığının gönderdiği bu mesaja atıfla "*Çok dikkat çekici olan bir nokta da bu meclisten çıkan kararın, Türk kararı ve teklifi mahiyetinde kabul edilmiş olmasıdır.*" [197] diyor. Gözüken o ki, gerçekçiliği bulunmayan ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanacağı başından belli olan bu stratejiye Enver Paşa'yı ikna eden Almanlar, 'Türk kararı ve teklifi' diyerek bu konuda sorumluluk almak istememişti.

Filistin İngilizlerin önceliği değildi

Mirliva Sedat Bey, Süveyş Kanalı harekâtı için alınan kararı şöyle değerlendiriyor:

> Toplanan mecliste Türklerden Enver Paşa'dan başka kimin bulunduğu meçhuldür. Fakat herhalde büyük bir Alman çoğunluğu ile -başta Alman sefiri olmak üzere- Mısır seferleri kararının verildiğinde şüphe yoktur. Türk kuvvetleri bu uğurda mahv ve perişan olabilir, maksat Türkler için zafer kazanılması değil, İngilizlerin Mısır'da meşgul edilmeleri, onlara Sina Çöllerinde harekât imkânının mevcudiyetini göstererek Filistin'e karşı istila hırslarının tahriki ve nihayet üçüncü bir cephenin, Filistin cephesinin açılmasıdır. [198]

Bu karar üzerine Yıldırım Orduları Grubu, planlamasını Alman komutanlardan Von Kress'in yaptığı bir harekâtla Süveyş Kanalı'na ilki Şubat 1915 olmak üzere iki büyük saldırı yaptı; ancak Süveyş Kanalı'nı İngilizlerden almayı başaramadı. Tam tersine İngilizlere Süveyş Kanalı'na yönelik tek güvenlik tehdidinin Filistin'den gelebileceğini göstermiş oldu. Yani Mirliva Sedat'ın dediği gibi Filistin cephesini açmayı başardı!

---

[196] *A.g.e.*, s. 8.
[197] *A.g.e* s. 9.
[198] *A.g.e.*, s. 9.

Hâlbuki İngiltere açısından Filistin, kendi başına ne stratejik bir öneme ne de bir kutsiyete sahipti. Onlar için Filistin sadece Mısır'daki hâkimiyetleri açısından değer taşıyordu. Zira "*Mısır, İngilizler için hem Akdeniz hem de Ortadoğu Bölgesi'nin en önemli üssüydü. Süveyş Kanalı dolayısıyla Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan gibi ülkelerle Avrupa ülke ve cepheleri arasındaki irtibatın merkezi durumundaydı. Ayrıca Çanakkale, Selanik ve Batı Osmanlı cephesine hatta kısmen de Irak cephesine gönderilen birliklerin çoğu Mısır'da toplanıyordu. İskenderiye Limanı da savaş gemileri için büyük bir deniz üssü durumundaydı.*" [199]

İngiltere'nin Paris Elçiliği'ne siyasî danışmanlık da yapan İngiliz akademisyen James Barr, İngilizlerin "*Mısır'ın kontrolünü ellerinde tuttukları için Filistin'i bir Yahudi devleti yapmak isteyen Siyonist emelleri açıkça destekleyerek Süveyş Kanalı'nın savunmasız doğu yakasını güvence altına alabileceklerini*" [200] düşündüğünü belirtiyor ve böylece Filistin için kendi askerini kullanmak yerine Siyonistleri kullanmak istediklerini öne sürüyor.

Dolayısıyla İngiltere açısından stratejik önemi ve önceliği olan yer Mısır ve Süveyş Kanalı'ydı. Filistin, buranın güvenliği açısından ikinci dereceden stratejik öneme sahipti. Anthony Bruce, İngiltere'nin Filistin ve Suriye'yi ele geçirmeyi düşündüğünü; ancak göze alamadığını şöyle anlatıyor:

> 1914'te Witehall'daki bazı siyasetçiler, böylesine kapsamlı kara operasyonlarının gerekliliğini planladılar; ancak çok azı bunu makul buldu. Bilhassa çöl savaş alanı hakkında hiçbir deneyimi olmayan Batı Avrupa ordusu için Sina Yarımadası zorlu bir engeldi.

Özetle Osmanlı Devleti, İngiltere ile yaptığı ve Filistin'le birlikte tüm Suriye'yi kaybettiği savaştaki stratejisini başta Almanya

[199] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, ss. 51-52.

[200] Jamess Barr, *a.g.e.*, s. 12.

[201] Anthony Bruce, *a.g.e.*, s. 16.

olmak üzere müttefiki olan devletlerin ihtiyaç ve öncelikleri üzerine kurdu; ancak sanılanın aksine bunu Almanların dayatmasıyla değil, Almanlara ikna olmaya hazır Enver Paşa'nın tercihiyle yaptı.

Böylece İngiltere de Mısır'daki hâkimiyetini ve Süveyş Kanalı'nın güvenliğini garanti altına almak için daha önce saldırmaya cesaret edemediği Filistin'e öncelik verdi. Hatta Filistin'le birlikte 1916'da Fransa'ya bırakma sözünü verdiği Suriye'yi bile Osmanlı Devleti'nden aldı. Zira Osmanlı Devleti'nin Süveyş'e başarısız harekâtları İngiltere'yi Filistin'e saldırı konusunda cesaretlendirmiş ve Filistin'deki Osmanlı bozgunu Suriye'nin kapılarını ardına kadar İngilizlere açmıştı. Anthony Bruce, bu sürpriz gelişmeyi şöyle anlatıyor:

> 1917'ye kadar İngiliz ordusu, Sina Çölü'nü Süveyş Kanalı'nı korumak adına yaptıkları operasyonlar neticesinde bu bölgeyi yeniden ele geçirerek Filistin'in kapılarına gelmiş ve avantajlı bir konum elde etmişti. Hızlı bir siyaset değişikliği ile İngiliz hükümeti General Allenby'ye Filistin'e olabildiğince hızlı bir şekilde hareket etmesini emretti. Başarısı arttıkça Allenby, daha fazla toprak alması yönünde baskı altında kaldı ve Şam ve Halep'e gitmesi emredildi. Ki buralar Mısır'dan 800 kilometre uzaktaydı.

Filistin ve Suriye'nin düşmesini hızlandıran Osmanlı oldu

Yukarıdaki paragrafta geçen "*hızlı bir siyaset değişikliği*" ve "*buralar Mısır'dan 800 kilometre uzaktaydı*" ifadelerine dikkat ederek şu soruya cevap arayalım:

Peki, Osmanlı Devleti, Almanya'nın stratejik çıkarları ve planlaması doğrultusunda Süveyş Kanalı'na taarruz yapıp İngiltere'nin dikkatini Filistin'e yöneltmesine sebep olmak yerine Filistin'de güçlü bir savunma hattı oluştursa ve Süveyş'e saldırmasa, İngiltere o sırada kendisi açısından stratejik bir önceliğe sahip olmayan ve güçlü bir savunma hattıyla korunan Filistin için cephe genişletmeyi düşünür müydü? Muhtemelen en azından o dönemde hayır.

[202] A.g.e., 15.

Zira Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalı'na yönelik birinci harekâtını yaptıktan aylar sonra İngiliz ve Fransız heyetlerinin Sykes-Picot Anlaşması öncesindeki müzakereleri devam ederken İngiltere, Filistin'i Fransızlara bırakmaya razı olmuştu. Çünkü İngilizlerin Şerif Hüseyin'e birleşik 'Arap Krallığı' vadetmesi, Fransız heyetini kızdırmıştı ve İngilizler de gönül almak için Suriye ile birlikte Filistin'i de Fransa'ya bırakıyordu. James Barr, İngilizlerin Filistin'i Fransa'ya bırakan bu "*geri adımını*" ve Fransa'nın Filistin'i reddetmesinin hikâyesini şöyle anlatıyor:

> Bu hızlı geri adım Georges Picot'yu 'İngilizlerin istediğinin yalnızca Arapları kandırmak' olduğunu düşünmeye sevk etti. 2 Aralık'ta [1915] Fransa Başbakanı Aristide Briand'a kuracakları binanın savaş sonrasında ayakta kalamayacağını itiraf ederken birçok şey önererek bunu gerçekleştirmeyi ümit ettiklerini rapor etti. Briand, Georges Picot'un başarısından dolayı panik olmuştu. Bu kadar büyük bir bölgenin ele geçirilmesi, Fransız devletine çok büyük bir yük olacaktı. Georges Picot Paris'e döndüğünde ona talepleri azaltmasını söyledi. Özel olarak Fransa'nın Kudüs çevresindeki bölgeye ihtiyacı yoktu diyordu Briand, çünkü orası ele geçirilmesi pek de istenmeyen değersiz bir yerdi.

Fransa Başbakanı Briand, İngilizlerle anlaşma müzakerelerini yürüten George Picot'ya bu talimatı vermiş olsa da Picot, bu talimatı tam olarak yerine getirmemiş ve Fransa'nın istemediği Filistin, İngilizlerin de olmasın diye İngiliz Diplomat Mark Sykes'a yeni bir teklif sunmuş ve "*Sonunda iki adam Filistin'in uluslararası kontrol altına olması konusunda anlaşmıştı.*

Yani Osmanlı ordusunun Şubat 1915'teki Birinci Kanal Harekâtı'ndan aylar sonra Aralık 1915'te dahi, Filistin İngilizlerin askerî bakımdan stratejik önceliğinde olan bir yer değildi. Gerçi İngiliz hükümeti üzerinde etkili olan Siyonist liderler ve İngiliz hükümetinde yer alan Siyonist bakanlar, Yahudi yurdu yapılacak

[203] Jamess Barr, *a.g.e.*, ss. 39-40.

[204] *A.g.e.*, s. 41.

bir Filistin'in Süveyş Kanalı'nın güvenliğini temin edecek olmasından dolayı İngiliz çıkarları için gerekli olduğu düşüncesini oluşturmaya çalışıyordu.

Nitekim "*Fransa, 1915'te Suriye hakkında konuşmaya başlar başlamaz hem Yahudi hem de Siyonist olan [İngiliz] Bakan Herbert Samuel, Filistin'de bir Yahudi devleti görmeye yönelik uzun zamandır beslediği ihtirasını öne çıkarma fırsatını değerlendirdi. Süveyş'in doğusunda hemen kurulacak bir Yahudi kolonisini destekleyerek Britanya'nın Süveyş Kanalı üzerindeki kontrolünü tehdit edecek düşman yabancı güçleri bu bölgeden mahrum bırakabileceklerini söylemişti.*" [205]

Yani İngilizlerin Filistin'i Fransa'ya bırakacak kadar Süveyş Kanalı'na odaklandığı bir dönemde Siyonistlerin fırsatçılık yaparak Filistin'i, Süveyş'teki İngiliz hâkimiyetinin güvenliğiyle ilişkilendirmeye çalışmaları bile İngilizleri Filistin'e askerî bir cephe açmaya ikna etmemişti. Osmanlı Devleti'nin askerî yetersizliğini ispat ettiği İkinci Kanal Harekâtı'na kadar Londra, Filistin'i yeni bir cephe açmayı gerektirecek askeri öncelikleri arasında değerlendirilmiyordu.

Elbette İngiltere'nin Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bıraktığı ve dolayısıyla da Osmanlı Devleti açısından o dönemdeki harita itibariyle Suriye'nin güneyi olan Filistin'de savaşın kaçınılmaz olduğu, öne sürülebilir. Ancak bu iddia da başarısız Süveyş Kanalı taarruzlarının Osmanlı Devleti'nin stratejik çıkarlarına uygun olduğunu ispata yetmez.

Zira İngiltere, 1916'da Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bırakmış olsa da Fransa Suriye'ye 1920'de hâkim olabildi. Yani Süveyş Kanalı Harekâtları, en azından dört yıl daha Osmanlı hâkimiyetinde kalabilecek olan Suriye'nin erkenden düşmesine ve Fransızların Suriye'yi adeta kurşun atmadan ele geçirmesine neden oldu. Çünkü Fransızlar Suriye'ye girdiklerinde Osmanlı ordusuyla değil, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kullandığı Faysal'ı karşısında buldu ve Meyselun'daki savaş bile denemeyecek küçük bir çatışma sonunda Faysal'ın krallığına son verip Suriye'yi ele geçirdi.

[205] *A.g.e.*, s. 42.

Vaade dayalı savaş stratejisi

Kanal Harekâtı'nın komutanlığını yapan Von Kress, şöyle diyor:

> İlk Türk askerî Kanal'da görünür görünmez bütün Mısır bir yekvücut İngilizlere isyan edecekti. Mısır'da yapılacak sabotajlara ait verdiğimiz talimatın da harfiyen takip edileceği bize vadedilmişti.

Öyle ya harekâtı planlayanlar, Osmanlı sultanının halk üzerindeki nüfuzundan emindi ve Türkleri Kanal'da gören Mısır halkı İngilizlere isyan başlatacaktı. İlk harekâtta Von Kress komutasındaki birlikler Kanal'da görünmeyi başarmıştı; ama Mısır'da tek bir kişi bile ayaklanmamıştı.

> Türk ordusunun birinci ve ikinci kanal harekâtında başarısız olması, İngilizlerin hem Mısır'daki güvenliğini pekiştirmiş hem de çöl geçerek Filistin'e saldırmaları noktasındaki cesaretlerini arttırmıştı.. İngilizler, Hicaz'da patlak veren Şerif Hüseyin isyanıyla beraber, Türk ordusunun Filistin'de bulunan bazı kuvvetlerini Hicaz'a çektiğinin farkındaydı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen İngilizler, General Archibald Murray komutasında bir orduyla 15 Aralık 1916'da harekete geçti.

General Murray komutasındaki İngiliz birliklerinin Gazze'ye başlattığı taarruz, Mart 1917'de çok güçlü bir savunma hattı oluşturan Von Kress komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından püskürtüldüyse de Murray'ın yerine atanan General Allenby komutasındaki İngiliz ordusu çok kısa bir süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin Filistin ve Suriye'deki hâkimiyetine son verdi.

Böylece Osmanlı ve Alman askerlerinin Süveyş Kanalı'na yaptığı birinci saldırıyı Şubat 1915'te, ikinci saldırıyı da Ağustos 1916'da püskürten İngiltere, 31 Ekim 1917'de Birusseba'yı, 7 Kasım 1917'de Gazze'yi, 16 Kasım'da Yafa'yı, 8 Aralık'ta Kudüs'ü ele geçirmişti.

---

[206] Von Kress, *a.g.e.*, s. 83.

[207] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, s. 64.

Yaklaşık 3 ay içerisinde bugünkü Filistin topraklarıyla Lübnan'ı ele geçiren İngilizlerin Suriye'deki ilerleyişi, çok daha hızlı oldu. 27 Eylül 1918'de Dera'ya giren İngiliz ordusu, 30 Eylül'de Şam'ı, 16 Ekim'de Humus'u, 25 Ekim 1918'de de Halep'i ele geçirdi. Yani Alman stratejisi doğrultusunda Süveyş Kanalı'na saldırarak İngilizlerin dikkatini çekmeyi başaran Osmanlı 'Yıldırım Orduları Grubu', üç ay içinde Filistin'i ve bir ay içinde de Suriye'yi yıldırım hızıyla kaybetmiş oldu.

Yerlilerin ihanetleri, yabancıların ihanet yönetimi ve büyük felaket

Bu başlıktaki 'büyük felaket' sadece 'Nakba'yı ifade etmiyor. 'Nakba'nın da meydana gelmesine sebep olan yabancı güçlerin bölge haritasını kendi çıkarlarına göre çizmesini ifade ediyor. Bölgenin İngilizler ile Fransızlar arasında paylaşılması sonucu ortaya çıkan bu büyük felakette yerlilerin ihaneti kamuoyundaki yaygın inanışın aksine 'tek taraflı' olmadı. Yani Türk kamuoyundaki yaygın anlatının aksine sadece Araplar Türklere; Arap kamuoyundaki yaygın anlatının aksine de sadece Türkler Araplara ihanet ettiği için bu felaket yaşanmadı. Her ikisinin bir diğerine ihaneti, yabancılara bu durumu istismar etme ve bundan yararlanma imkânı verdi.

Özetleyecek olursak: Avrupa'daki modernleşmenin etkisiyle hem Türk hem de Arap aydınlarda 1800'lü yıllardan itibaren milliyetçilik ve millî devlet düşüncesi oluşmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin hâkim unsuru olan Türklerin Arap tebaayı milliyetçilik kalıbı içinde yeniden şekillendirmeye çalışmasının ve Arapların da yine milliyetçilik çerçevesinde kendine yeni bir yol çizme girişiminin iki tarafı karşı karşıya getirmesi kaçınılmazdı.

Arap aydınlar, 1913'ten beri Sykes-Picot Anlaşması'nın Fransız mimarı ve Fransa'nın Beyrut Büyükelçisi Georges Picot'tan özerklik konusunda yardım talep ediyordu. Haziran 1914'te ise "*Georges Picot, Suriye'nin topyekûn bağımsızlığını talep eden ve kendisini*

de hükümetinin politikasını değiştirmek zorunda olduğuna ikna eden bir Arap bildirisi almıştı." [208]

Georges Picot, Fransa'nın Araplara yardım etmemesi halinde bunu İngiltere'nin yapacağını Paris'e rapor etmiş; ancak Fransız yönetimi, Beyrut büyükelçisine kulak vermemişti. Savaş çıkınca Beyrut'tan ayrılırken kendisiyle ilişkide olan Arapların mektuplarını imha etmek yerine Amerikan Elçiliği'ne bırakan Georges Picot,[209] aslında farkında olmadan hem Türklerle Araplar arasındaki çatışmayı derinleştirmiş hem de Arapların İngilizlere yönelmesine zemin hazırlamıştı.

Zira Picot ile ilişkide olan Arapların isimlerine ulaşan Cemal Paşa, kendisinin 'seffah', yani kan dökücü diye anılmasına neden olan idamlarına başlamış, Fransızların yardımından umut kesen Araplar da İngilizlerle iletişime geçmiş, Şerif Hüseyin ile McMahon yazışmaları bu çerçevede gerçekleşmişti. Osmanlı yönetiminin Arap vatandaşlarına ihaneti, sadece Cemal Paşa'nın idamlarından ibaret değildi.

Osmanlı Devleti'nin Filistin ve Suriye halkına adeta işgalci bir güç gibi davrandığına ilişkin yüz kızartıcı ayrıntıları Yahudi Osmanlı vatandaşı Alexander Aaaronsohn'un anılarında [210] da yer alıyor. Osmanlı subayı Cevat Rıfat Bey da *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yayımladığı yazısında bölge halkının kendine zulmettiği için Osmanlı yönetimine karşı silaha sarıldığını belirtiyor ve kendine insanca davranan Osmanlı komutanlarıyla ise gönülden işbirliği yaptığına dair ayrıntıları naklediyor[211] ve böylece Alexander Aaaronsohn'un anlattıklarını teyit etmiş oluyor.

---

[208] Jamess Barr, *a.g.e.*, s. 31.

[209] Gerard Khoury, *La France et l'Orient Arabe: Naissance du Liban Moderne*, Paris, 1993, s. 66'dan nakleden James Barr, *a.g.e.*, s. 31.

[210] Alexander Aaronsohn, *a.g.e.*, s. 15 ve 29-30.

[211] Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*, ss., 85-87

İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon için öncelik Mısır ve Süveyş Kanalı üzerindeki İngiliz hâkimiyetinin garanti altına alınması, Şerif Hüseyin için öncelik, kralı olacağı Arap devleti, Osmanlı Devleti'nin Suriye Genel Valisi olan Cemal Paşa için öncelik ise 'Suriye'nin Türkleştirilmesiydi'. Dolayısıyla da İngilizlerle Fransızların yapması gereken Cemal Paşa'nın Araplara, Şerif Hüseyin'in de Türklere ihanetini yönetmekten ibaretti. Bunu da çok kolay yaptılar. Bugünkü harita ile söyleyecek olursak yüzlerce yıllık Osmanlı ülkesindeki Arap Yarımadası, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin, aşağıdaki kronoloji ile çok kolayca bu iki devletin eline geçti. Özetle:

Arap aydınları Fransa'nın Beyrut Büyükelçisi Georges Picot'dan 1913'te Suriye'nin özerkliği, 1914'te ise bağımsızlığı için destek istedi. Picot'un eğer biz yapmazsak bu işi İngilizler yapacak diyerek bu talebi Paris'e bildirdiyse de Fransız yönetimi bunu kabul etmedi.

1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı ve Arap aydınlarıyla Georges Picot arasındaki yazışmalar Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Cemal Paşa, Arap aydınları vatana ihanetle suçladı.

Temmuz 1915'te Cemal Paşa'nın emriyle idam edilecek olan Arap aydınların yargılanması başladı.

Temmuz 1915'te Osmanlı'nın Mekke yöneticisi Şerif Hüseyin, İngiltere'nin Mısır Genel Valisi McMahon ile temas kurdu.

16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot Anlaşması imzalandı.

31 Ekim 1917'de Birusseba'yı, 7 Kasım 1917'de Gazze'yi, 16 Kasım'da Yafa'yı, ele geçiren İngiltere, 2 Kasım 1917'de Siyonistlerin Filistin'de yurt edinme hakkı olduğunu belirten Balfour Deklarasyonu ilan etti. 8 Aralık 1917'de de Kudüs'ü aldı.

25 Ekim 1918'de İngiltere Suriye'yi ele geçirdi.

18-26 Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda Irak ve Filistin İngiltere'nin, Suriye ise Fransa'nın manda yönetimine bırakıldı.

5. BÖLÜM

İngiliz Manda Yönetimi ve Direnişin Doğuşu

"Filistin Yahudi istilasından ve İngiliz mandasından kurtulup müstakil olacak Araplık âlemine modern milliyetçilik numunesini biz Filistinliler vereceğiz."

Filistinli direnişçi. 16 Kasım 1938

Filistin'de İngiliz hâkimiyetiyle ortaya çıkan yeni durum

Filistin'de Osmanlı Devleti hâkimiyetinin sona erip İngiliz hâkimiyetinin başlaması, tüm bölgenin geleceğini hem ideolojik hem de siyasal açıdan etkileyecek olan 'direniş' adlı yeni bir olgunun ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Elbette 1919'da Anadolu'da başlayan 'Kurtuluş Savaşı', Mısır'da '1919 Devrimi', Irak'ta '1920 Devrimi' ve Libya'da 1922'deki Ömer Muhtar isyanı ve Suriye'de 1925'teki Sultan Paşa el-Atraş isyanı, yabancı işgaline ve hâkimiyetine karşı birer direnişti. Ancak bunların kimi antiemperyalist bilinçten yoksundu, kimi manda yönetiminin doğrudan kendisine değil, bazı uygulamalarına karşıydı, kimi de kurtuluş savaşı biter bitmez savaştıklarının kampına geçmişti.

Çoğu kendi mücadelesinin değil, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı uluslararası şartlarda mandater devletin mecburiyetlerinin

sonucu olarak bağımsız olmuştu. Hepsinin etkileri yerel düzeyle sınırlı kalmış ve hiçbiri bölgede kalıcı ideolojik ve siyasal etki yaratamamıştı.

Filistin direnişi ise bunların tam aksine adeta bölgeyi etkileyen ideolojilerin 'fırlatma rampası' gibi bir işlev gördü; tüm bölgedeki ideolojik yönelimleri, ülkelerin iç politikalarını, bölgesel ve uluslararası ittifak tercihlerini, doğrudan veya dolaylı şekilde etkiledi.

1950'lerden itibaren ulusalcılık ve Nâsırcılık, 1970'lerde Marksizm, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren de İslamcılık, Filistin ve Lübnan direnişlerinden kazandığı ivmeyle tüm bölgeye yayılma imkânı buldu. Tersinden bir örnek olarak ise Filistin'de yankısı sınırlı olan selefi-tekfirci ideolojinin Suudi Arabistan'ın tüm teşvik ve propagandalarına rağmen bölgedeki etkisi de sınırlı düzeyde kaldı.

Filistin direnişi; Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da hükümet darbelerine hatta savaşlara gerekçe oluşturdu. Soğuk Savaş döneminde Mısır, Suriye ve Irak'ın Doğu Bloku'na; Türkiye, İran, Suudi Arabistan, diğer Körfez ülkeleri ve Ürdün'ün Batı Bloku'na yönelmesine bahane teşkil etti.

Ürdün ve Lübnan'da iç savaşın sebebi oldu. İran ve Suriye gibi ideolojik açıdan zıt ülkeler, Filistin ve Lübnan direnişi için bölgenin en sağlam ittifakını kurdu. 1980'lere kadar Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez ülkelerinin, Mısır'ın, Ürdün'ün, Kaddafi Libya'sının, Baasçı Irak ve Suriye'nin taraf olduğu 'Arap Soğuk Savaşı'nın en temel argümanlarından biri Filistin meselesi ve direnişe yaklaşım biçimiydi.

1990'lardan itibaren küresel Soğuk Savaş'ın sona ermesi sebebiyle bölgedeki Soğuk Savaş, bu kez İran ve Suriye liderliğindeki 'Direniş Ekseni' ile Suudi Arabistan liderliğindeki 'Ilımlılar Ekseni' arasında yaşanmaya başlasa da ana çelişki noktası Filistin olmaya devam etti.

2011'deki 'Arap Baharı'ndan sonra bu Soğuk Savaş'a Müslüman Kardeşler örgütünü kullanarak bölgede nüfuz kurmaya çalışan Katar ve Türkiye de katıldı. 2000'li yılların ortalarına kadar

İsrail'le bölgedeki her ülkeden çok daha yakın ve derin ilişkilere sahip olan Türkiye ve Katar, Suriye'yi ateşe vermek ve bölgede nüfuz kurabilmek için Hamas'ı yanına çekip Filistin yanlısı gibi gözükme ihtiyacı duydu. Suriye projeleri başarısız olunca da yeniden İsrail'le eski ilişkilerine geri döndüler.

Peki, Filistin direnişi neden ve nasıl oluştu, neden bölgenin tamamını etkileyebiliyor ve yıllar geçtikçe direniş seçeneğini savunanların sayısı neden azaldı? Bu iki bölümde bu sorulara cevap arayacağız.

İngiliz ihtirasları, Arap aymazlığı ve Siyonist fırsatçılığı ile 'büyük felakete' doğru

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Filistin, sadece Siyonistler için vazgeçilmezdi. Osmanlı Devleti, ayrıntılarını önceki bölümlerde anlattığımız üzere önce Siyonist göçünü ve toprak satışını serbest bırakarak, sonra göz yumarak ve nihayet Almanya'nın savaş önceliklerine feda ederek Filistin'i vazgeçilmez görmediğini göstermişti.

İngiltere için Filistin, sadece Süveyş'in güvenliği bakımından önem taşıyan bir yerdi. Filistin'i daha önce hem Şerif Hüseyin'e hem de Siyonistlere vadeden İngiltere, Mark Sykes ile George Picot arasındaki müzakerelerde burayı Fransa'ya da teklif etmiş, böylece Filistin'i sadece pazarlık metaı olarak gördüğünü ortaya koymuştu. İngilizlerin teklifini reddeden Fransa zaten resmî görüşünü açıkça ortaya koymuştu Fransız Başbakanı Aristide Briand'a göre "*Filistin ele geçirilmesi pek de istenmeyen değersiz bir yerdi.*"

Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız bir Arap devleti kurmak isteyen Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal ise Haim Weizmann'a Filistin'i kuzen olarak gördükleri Yahudilerle paylaşmaya hazır olduklarını söylemişlerdi. Faysal'ın Weizmann'la görüşmesinin Haziran 1918'de, yani Filistin'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından 6 ay sonra yapıldığına, ikisi arasındaki anlaşmanın da 3 Ocak 1919'da imzalandığına dikkat edilmelidir.

Savaş öncesinde ve savaş sırasında Siyonistlerden başka hiç kimsenin vazgeçilmezi olmayan Filistin, Aralık 1917 itibariyle tamamen İngilizlerin eline geçti. Peki, Filistin'e üç ay içinde kolayca hâkim olan İngiltere, burayı kime bırakacaktı? Fransa 'değersiz' görüp kabul etmediğine göre Filistin'i, Birleşik Arap Krallığı vadettiği Şerif Hüseyin'e mi yoksa Balfour Deklarasyonu ile vadettiği üzere Siyonistlere mi teslim edecekti? Ya da Sykes-Picot Anlaşması'nda kabul ettiği üzere Filistin'de bir uluslararası yönetim mi kuracaktı?

Balfour Deklarasyonu'nun söyledikleri, söylemedikleri ve ima ettikleri

Mark Sykes'ın önerisine rağmen daha önce Filistin'in ele geçirilmesini ve Siyonistlerin desteklenmesini mantıklı bulmayan İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour, General Allenby Kudüs'e doğru ilerlerken ünlü deklarasyonunu yayımlıyordu.

Filistin sorunu 1917'den günümüze kadar birçok bölgesel savaşın ve uluslararası krizin kaynağı oldu. Balfour Deklarasyonu ise Filistin sorununun ortaya çıkmasının ana nedeniydi. Tarihe 'Balfour Deklarasyonu' olarak geçen bu metin aslında dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Dünya Siyonist Örgütü liderlerinden Lord Rothschild'e gönderdiği birkaç cümlelik bir mektuptan ibaretti. Söyledikleriyle, söylemedikleriyle ve ima ettikleriyle hep tartışma konusu olan bu deklarasyon metni şöyleydi:

> Sevgili Lord Rothschild,
>
> Size majestelerinin hükümeti adına Yahudi-Siyonist çabaları için kabineye sunulmuş ve onaylanmış olan aşağıdaki sempati açıklamasını bildirmekten dolayı çok sevinçliyim.
>
> Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkın ulusal yurdunun kuruluşunu dostane duygularla izlemektedir ve Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinsel haklarını veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve politik durumunu zarara uğratabilecek

hiçbir şeyin meydana gelmemesi şartıyla bu amaca erişilmesini teşvik etmede hiçbir gayretten kaçınmayacaktır.

Siyonist federasyonu bu açıklamadan haberdar ederseniz size müteşekkir kalırım.
Dostunuz
İmza
A.W. James Balfour[212]

Deklarasyonun mesajları

Bu metnin ilk üç cümlesinden tartışmasız bir şekilde çıkarılabilecek sonuçlar şunlar:

Siyonist hareketin Filistin'de Yahudiler için bir ulusal yurt kurma çabası var.

- İngiliz hükümeti Siyonist hareketin Filistin'de Yahudi yurdu kurma çabasını destekliyor.

Peki, Siyonist hareketin 'ulusal yurt' kurma çabası, Filistin'in tamamını mı yoksa bir kısmını mı kapsıyor? İngiliz hükümeti Filistin'in tamamında bir Yahudi yurdu kurulmasını mı, yoksa Yahudilerin Arap çoğunlukla birlikte yaşayacağı bir yurda sahip olmasını mı destekliyor? Bu soruların cevabı metinde açık bir şekilde yer almıyor.

Ancak "*Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dinsel haklarını veya diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve politik durumunu zarara uğratabilecek hiçbir şeyin meydana gelmemesi şartıyla*" cümlesinden İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudilerle Arapların bir arada yaşadığı bir yurt kurulmasını desteklediği sonucu çıkıyor.

Bununla birlikte metindeki muğlaklığın ve kelime seçiminin, 1917 gibi erken bir tarihte bile Siyonistleri Filistin'in tamamında bir Yahudi yurdu kurma konusunda cesaretlendirdiği, Arapları ise kaygılandırdığı açık. Bu kitabın yazılma sürecinde değerli görüş ve eleştirilerini esirgemeyen emekli diplomat Emir Aşnas, metinde

[212] Walter Hollstein, *a.g.e.*, s. 119.

Siyonistler lehine yapılan kelime seçimine dikkat çekerek şunları belirtti:

> Deklarasyonda Filistin'de "Yahudi halk" için "ulusal yurt" kurulması ..establishment in Palestine of a national home for jewish people." ibaresi yer alırken, o tarihte Filistin'de yaşayanların ezici çoğunluğu (nüfusun % 90'ı) için 'halk' veya 'ulus' ve hatta 'yurt' terimi bile kullanılmaz; "Yahudi olmayan diğer topluluklar" ..non-Jewish communities in Palestine" ibaresi kullanılır.
>
> Hadi 'Filistin halkı' dememesini bir tarafa bırakalım; ama Britanya'nın 'Arap halkı' ya da 'Araplar' terimini dahi kullanmaması son derece manidardır. Üstelik bunların devleti olamayacağı da "mefhum-u muhalifinden" bir şekilde ifade edilir: "Bu toplulukların medeni ve dini haklarına zarar verilmeyecektir." denerek bir anlamda Araplar, Britanya tarafından âdeta kendi mezheplerinin oradaki temsiliyeti nedeniyle Kudüs'te bulunan birkaç yüz kişilik Ermeni veya Gürcü dinî topluluğu seviyesine indirilir.

Balfour Deklarasyonu metnindeki bu muğlaklık kasıtlı mıydı? Kasıtlıysa bu kastın sebebi neydi? İngilizler 1915'te Şerif Hüseyin'e Arap Krallığı vadetmişti ve 1917'de Fransızlarla sıkı bir rekabet içindeydi. Dolayısıyla Lord Balfour, acaba 1917'de açıkça Siyonist yanlısı bir metin yazmayı İngiltere'nin çıkarlarını riske atacağını düşündüğü için mi böylesine muğlak bir metin yazmayı tercih etmişti?

Bu sorulara kesin ve net bir cevap verebilmek oldukça zor. Ancak metnin mevcut halinden ve İngiltere'nin metne ilişkin tefsirinden ve 30 yıllık manda yönetimi boyunca sergilediği davranışlardan hareketle şu sonuçlara varmak mümkün:

Balfour Deklarasyonu, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını öngörmüyordu. Nitekim İngiliz hükümeti hem Araplara hem de Siyonist liderlere deklarasyonun içeriği ve hedefi konusunda açıklamalar yapmış; deklarasyonun Filistin'i 'Yahudi yurdu' yapmaktan değil, Filistin'de 'Yahudilere yurt vermekten' bahsettiğini vurgulamış ve böylece, Arapların kaygılarını, Siyonistlerin ise beklentilerini azaltmaya çalışmıştı.

Balfour Deklarasyonu'nun zamanlaması

Öte yandan Balfour Deklarasyonu'nun zamanlaması da içeriğinde açıkça yer almasa bile öngördüğü hedefi ifşa etmesi bakımından önemliydi. Zira İngilizler Sykes-Picot Anlaşması'nda Filistin'de uluslararası bir yönetim kurulmasını kabul etmişti ve İngiliz ordusu Kudüs'e doğru ilerlerken Filistin'in uluslararası yönetime değil de İngiliz mandasına bırakılmasını sağlayacak sihirli değnek İngilizlerin Filistin'deki misyonunu 'mazlum Yahudilere yurt kurmak' olarak tanımlamak olabilirdi. James Barr'ın da dikkat çektiği üzere 2 Kasım 1917 tarihli Balfour deklarasyonu işte tam olarak bunu yapıyordu.

> Uluslararası bir yönetim için gelecek kaçınılmaz Fransız baskını önlemek için Filistin işgal edilir edilmez İngiliz hükümeti Siyonizm'e desteğini açıkladı. 7 Kasım'da *The Times*, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un ünlü İngiliz Siyonist Lord Rothschild'e yolladığı mektubu yayımladı. Sykes, bu fikri iki yıl önce sunduğunda Filistin'i ele geçirmenin mantığıyla ilgili çok büyük kuşkuları olan Balfour, şimdi fikrini değiştirmişti.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin sebep olduğu askerî şartlar sayesinde Filistin'i kolayca ele geçirince burayı hiç kimseye vermek istemediğini açıkça ortaya koydu. İngilizlerin Siyonistlere açık desteği ise Amerika'nın İngiltere'nin Filistin'deki mandasını tanımasını sağlamaya yönelikti. Böylece Siyonistlerden başka herkesin kolayca vazgeçebilmesinden dolayı savaş sonrasında paylaşılması ve çözümü en kolay yer gibi gözüken Filistin; çözümsüzlüğün, uluslararası müdahalelerin ve bölgesel savaşların kaynağı haline geldi.

Sanılanın aksine Amerika, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değil Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin meselesine dahil olmaya başlamıştı. Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 'ulusların kendi kaderini tayin hakkı' çerçevesinde İngiltere ve Fransa tarafından ele geçirilen Osmanlı topraklarındaki halkın nasıl bir yönetim istediğinin tespiti için görevlendirdiği King-Crane Komisyonu, hazırladığı raporunda bölge halkının Filistin'in Büyük Suriye'nin bir

[213] James Barr, *a.g.e.*, s. 65.

parçası olmasını istediğini, Balfour Bildirisi'ne şiddetle karşı çıktığını ve eğer yabancı bir hami gerekiyorsa, halkın İngiltere veya Fransa'yı değil Amerika'yı tercih edeceğini belirtilmişti.

> Ancak Wilson ABD'deki seçimleri kaybetmek üzereydi ve Amerika'da giderek içe dönük bir dış politika izlemeye başlamıştı, bu nedenle de Wilson'un bu girişimi sonuçsuz kaldı.[214]

Dolayısıyla Amerika'nın Filistin ve bölge politikaları Wilson'un çok vurguladığı 'uluslarasın kendi kaderini tayin hakkı' yönünde değil, Siyonistlerin çıkarları doğrultusunda gelişti.

Prof. Fahir Armaoğlu, Amerika'nın İngiltere'nin Filistin'deki mandasını tanıyarak İngiltere'ye Amerikan vatandaşı olan Siyonistlerin Filistin'de haklar elde etmesini sağladığını şöyle anlatıyor:

> Siyonizmin en güçlü dayanağı bu sırada Amerika'dır... Amerikan Kongresi, 21 Eylül 1922'de aldığı bir ortak kararla Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etti. Kararın metni hemen hemen Balfour Deklarasyonu'ndaki gibidir. Bu karardan sonra Amerika, 3 Aralık 1924'te İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile İngiltere'nin Filistin üzerindeki mandasını tanımış ve Amerikan vatandaşları için Filistin'de birtakım haklar kabul ettirmiştir.

Filistin'in başta Filistin halkı olmak üzere tüm bölgenin büyük felaketinin merkezi olmasında İngilizlerin açgözlülükleriyle ters orantılı siyasî becerileri, Siyonistlerin fırsatçılığı ve Arapların aymazlığı en büyük etkenler oldu. Prof. Fahir Armaoğlu'nun dediği gibi aslında İngiltere'nin Filistin üzerinde 'manda' yönetimine sahip olması, kendisinin Şerif Hüseyin'le anlaşmalarına hem de onun oğlu Faysal ile Weizmann arasındaki 3 Ocak 1919 anlaşmasına aykırıydı. Bu ise doğal olarak hem Araplarda hem de Yahudilerde tepkilere sebep olacaktı.

---

[214] Ilan Pappe, *Modern Filistin Tarihi*, s. 105.

[215] Prof. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 37

[216] A.g.e., 36.

İngiltere hem Araplara hem de Siyonistlere vadettiği Filistin'i ikisine de vermemek için her iki tarafa siyasî rüşvet diye nitelenebilecek tavizler vererek onları razı etmeye çalıştı. Bu, kendinden başka herkesin zekâsını küçümseyen İngiltere'nin, zekâdan ve ahlaktan eser taşımayan basit bir kurnazlığıydı ve sadece çelişkilerin ve çatışmaların derinleşmesine neden oldu.

Filistin'deki toplumsal barışı İngilizler bozdu

Hâlbuki İngiliz mandasından önce Filistin'deki Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler yüzyıllar boyunca birlikte barış içinde yaşamıştı. 30 yıl boyunca İngiliz *Guardian* gazetesinin Ortadoğu muhabirliğini ve editörlüğünü yapan Ian Black, İngiliz hâkimiyeti öncesinde Filistin'deki Müslümanların, Hıristiyanların ve Yahudilerin ilişkilerini ve toplumsal barışı şöyle anlatıyor:

> Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin birbiriyle ilişkileri büyük ölçüde sorunsuzdu. Her topluluk kendi gelenekleriyle İstanbul'daki sultana bağlı ortak dinsel özerkliğe dayanan Osmanlı millet sistemi altında yaşıyordu. Toplumsal konum ve vergilendirme bağlamında eşitsizlikler yaşanıyordu; ama karışık mahallelerde hoşgörü vardı. Kudüs'te Aşkenazlar çoğunluğu oluşturuyordu.
>
> ...Saferadlar kültürel olarak Müslümanlara, Hıristiyanlardan daha yakındı. Yafa'da Yahudiler nüfusun üçte birini oluşturuyordu. Hayfa'da komşular arasında çoğu zaman yaşanabilen sürtüşmelerden daha fazlası yoktu.

Etnik ve dinsel çeşitliliğe rağmen yüzyıllar boyunca toplumsal barışın hâkim olduğu Filistin'de İngiliz yönetimi kurulduktan sonra kan gövdeyi götürdü. Çünkü İngilizler sadece kendilerine özgü bir kurnazlıkla vaatlerde bulunduğu tarafları aldatarak bir arada tutmaya çalıştı.

Balfour Deklarasyonu ile yurt vadedip, Osmanlı Devleti'nin kâğıt üstünde yasakladığı göç ve toprak alımını serbest bırakarak

---

[217] Ian Black, *Komşular ve Düşmanlar; Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler, 1917-2017* çev. İrem Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s. 19.

Siyonistleri memnun etmeye çalışırken, krallık vadettiği Arapları ise "*Filistin'i Yahudilere yurt olarak vermedim; Filistin'de Yahudilere yurt verdim.* diyerek sakinleştirmeye çalıştı.

"*İngiltere, mandater devlet olarak Filistin politikasını açıklığa kavuşturmak amacıyla 3 Haziran 1922'de Dünya Siyonist Teşkilatı'na bir 'açıklama' gönderdi. Bu açıklamada Balfour Deklarasyonu'nun ne olduğu ve ne olmadığı belirtilerek*" şunlar vurgulanıyordu:

1- Yahudilere bir 'Yahudi Filistin' yaratma vetkisi vermiyoruz, Yahudilere sadece bir 'yurt' kurabileceklerini söylüyoruz.

2- Filistin'de Araplarla Yahudiler 'beraber' yaşayacak.

3- İngiltere hükümeti sadece Dünya Siyonist Örgütü'nü muhatap alacak. İngiltere'nin Filistin'in yönetimini, Filistin'deki diğer Yahudi kuruluşlarıyla paylaşması mümkün değildir.

4- Filistin'de yaşayan herkes, Filistin vatandaşıdır, Yahudiler de Filistin'de sadece bir toplum teşkil etmektedir.

5- Yahudilerin Filistin'e göçleri, bu ülkenin ekonomik kapasitesine bağlı olacaktır.

6- Filistin'in İngiltere'nin kontrolüne girmesinden beri 25 bin Yahudi, Filistin'e göç etmiştir.

İngiltere, Filistin'i ele geçirdiği Aralık 1917'den bu açıklamayı yaptığı Haziran 1922 yılına kadar, yani 5 yıldan fazla zaman içerisinde 25 bin Yahudi'nin Filistin'e gelmesine izin verdiğini belirterek Siyonistlere ne büyük bir lütufta bulunduğunu anlatmak istemişti; ancak Filistin'e Yahudi göçünü yasaklayan Abdülhamid döneminde ve sadece 1904'teki göç dalgasında 33 bin Yahudi'nin Filistin'e göç etmiş olduğunu[219] hatırlatmak gerekir.

İngiltere, Dünya Siyonist Örgütü'ne yaptığı açıklama ile üçüncü taraflara da Filistin'de kurmayı tasarladığı yapıyla ilgili olarak şu mesajları veriyordu:

---

[218] Prof. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 36.

[219] Jonathan Schneer, *a.g.e* 35.

1- Müttefik Fransa ile yapılan anlaşmaya rağmen Filistin, uluslararası yönetime bırakılmayacak, doğrudan İngiliz yönetimi altında bulunacak.

2- Gerek nüfusun çoğunluğunu oluşturan Araplar ve gerekse Balfour Deklarasyonu'nda yurt vadedilen Siyonistler Filistin'in hâkimi değil, vatandaşı olacak.

3- Siyonistler, Filistin'e İngiltere'nin izin verdiği kadar nüfus transfer edecek ve toprak satına alacak; Araplar da İngiltere'nin Filistin'in demografik yapısını Siyonistler lehine değiştirmesine itiraz etmeyecek ve topraklarını Siyonistlerle paylaşacak.

İngilizlerin Araplarla Yahudileri sözde 'eşit vatandaşlar' olarak bir arada yaşatma politikası, beklenenin aksine Filistin'de toplumsal barışı ve dolayısıyla da İngiliz hâkimiyetini pekiştirmedi. Tam tersine Osmanlı dönemindeki toplumsal hoşgörünün yerini nefret ve şiddet almaya başladı. Zira Yahudilere sağlanan imtiyazlar nüfus hâkimiyetine sahip olan Arapların öfkesini arttırırken, İngilizlerin bu öfkeyi yatıştırmak için Araplar lehine attığı adımlar ise Siyonistlerin taleplerini daha da arttırmasına neden oluyordu.

Filistin'de şiddetten en çok zarar gören Araplar oldu

Bir arada yaşama zeminini ortadan kaldıran bu nefret ve şiddet sarmalı kısa vadede İngilizlerin, uzun vadede ise Siyonistlerin lehine; fakat her halükârda Arapların aleyhineydi. Kısa vadede İngilizlerin lehineydi; zira mandater devlet olarak İngiltere hem uluslararası siyasî desteğe hem de Filistin'de şiddet olaylarını bastırabilecek yeterli askerî güce fazlasıyla sahipti. Ayrıca 'çatışan taraflara müdahale eden güç' pozisyonu, İngiltere'ye bir tür yasal meşruiyet kazandırıyor ve İngilizlerin Filistin'deki askerî varlığının bir tür 'hakem' veya 'kurtarıcı' gibi gözükmesini de sağlıyordu.

Uzun vadede Siyonistlerin lehineydi; zira Siyonistler olağanüstü bir örgütlülüğe ve İngiliz hükümetine borç veren Siyonist sermayedarlardan dolayı da büyük bir ekonomik ve siyasî nüfuza sahipti. Dolayısıyla İngilizlerin çok da uzun sürmesi mümkün olmayan

manda yönetimi, Siyonistlere bir devlet için gerekli olan altyapıyı oluşturma imkânı sunan eşsiz bir fırsattı.

Arapların ise her halükârda aleyhineydi; zira Osmanlı hâkimiyetinden çıkan Araplar gerek Filistin içinde ve gerekse diğer bölgelerde darmadağındı. Arapların ne siyasî örgütlülüğü ne ekonomik altyapısı ne de askerî potansiyeli vardı. Bugünkü Irak, Ürdün ve Mısır İngilizlerin; Suriye ve Lübnan ise Fransızların işgali altındaydı. Bu bölgelerden hiçbiri, Filistinli Arapların ihtiyaçlarının veya taleplerinin sözcülüğünü yapabilecek durumda değildi. Kaldı ki İngilizler tarafından Birleşik Arap Krallığı vadedilen Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal da Siyonistlerle Filistin'i paylaşma anlaşması imzalamıştı.

Filistinlilerin lidersizlik, İngilizlerin muhatapsızlık sorunu

İngiliz hâkimiyeti ile ortaya çıkan yeni durum, Filistinlileri Siyonistlere karşı örgütlenmeye sevk etmiş olsa da Araplarda henüz bir ulusal bilinçten ve ulusal tavırdan söz etmek mümkün değildi. Politik tavırlar, ulusal bilinçle kurulmuş örgütler tarafından değil, büyük ölçüde Osmanlı döneminin nüfuzlu aileleri tarafından belirleniyordu.

> 19. Yüzyılın sonunda [Hüseyni] ailesi, önemli siyasal güç sağlayan toprak aristokratı durumuna geldi. Halidi, Alami, Carullah ve Neşaşibi ailesiyle birlikte Kudüs'te Osmanlı idaresinin yönetici seçkinlerini oluşturdular.[220]

Örneğin Hüseynî ve Neşâşîbî aileleri kendi arasında rekabet halindeydi. Bu da İngiliz manda yönetimine karşı ortak bir ulusal tavır geliştirilmesini zorlaştırıyordu.

Osmanlı döneminin 'âyan' diye tabir edilen seçkinleri, Aralık 1917'den sonra kendini Osmanlı vatandaşı, İngilizleri de işgalci olarak görmedi. Dolayısıyla Filistin'de biten Osmanlı hâkimiyetinin ardından başlayan İngiliz hâkimiyetiyle işbirliğine devam etti.

---

[220] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 18.

> İngiliz ve Fransız mandalarındaki diğer Arap politikacılar gibi Filistin eşrafı da sosyal ve siyasal liderliklerini korumak için İngiliz yetkililerine karşı ılımlı bir muhalefet ve yine onlarla dikkatli bir işbirliği politikası benimsemişlerdi. İngilizlerin mevcut düzen içerisinde çalışma ve hükümetle halk arasında yerleşmiş eşraf ailelerini aracı olarak kullanma politikaları nedeniyle bu kişiler etkinliklerini sürdürmekteydiler.

Yeni yönetimle halk arasındaki irtibatı sağlayacak nüfuzlu aileler ve kişiler vardı; ancak bir ulusal hatta toplumsal liderlik yoktu. 1918'de, daha sonraki yıllarda ulusal liderliğin temelini oluşturacak olan üç örgüt vardı.

1- Hıristiyan-Müslüman Birliği (Müslüman-Hıristiyan Derneği)

2- Nâdi el-Arabî

3- Muntada el-Arabî.

Filistin Osmanlı hâkimiyetinden çıkar çıkmaz, Siyonistler yeni duruma ilişkin plana sahipti. Şöyle ki:

> Haim Weizmann, 'Yahudi yerleşimlerinin mevcut koşullarını incelemek üzere' bir Siyonist kurula öncülük etti ve kurul resmi dil olarak İbranice kullanılmasını ve mavi beyaz Davut Yıldızı bayrağının dalgalanmasını talep etti.
>
> [...]
>
> Bütün ülkede dalları olan ilk Filistinli milliyetçi örgüt olan Müslüman-Hıristiyan Derneği, şu açıklamada bulundu:
>
> Filistin Arap'tır. Dili Arapçadır. Bunun resmen tanınmasını istiyoruz. Bizi Türk zulmünden kurtaran Büyük Britanya'dır ve onun, bizi Yahudilerin pençelerine bırakacağına inanmıyoruz. Eşitlik ve adalet istiyoruz. Haklarımızın korunmasını ve bizim görüşümüzü almadan Filistin'in geleceğine karar vermemesini istiyoruz.

Filistinlilerin Siyonistler gibi birleşik bir örgütlülüğü olmadığı gibi yeni duruma ilişkin bağımsız bir planı da yoktu. Açıklamada

---

[221] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 275.

[222] Ian Black, *a.g.e.*, s. 36.

da görüldüğü üzere Filistinlilerin 'ulusal örgütleri'nden Müslüman-Hıristiyan Derneği, Balfour Deklarasyonu ile Filistin'i Siyonistlere vadeden İngiltere'den 'Filistinlileri Siyonistlerin pençelerine' bırakmamasını istiyordu.

Diğer örgütlerden Nâdi el-Arabî, Hüseynî ailesinin, Muntada el-Arabî de rakipleri olan Neşâşîbî ailesinin edebiyat kulübüydü. Bunların üçü de o dönemde bir toplumu temsil edebilecek siyasal örgüt olmaktan uzaktı. Ulusal bir liderliğin olmaması İngilizler için de bir sorundu. Zira İngilizler Yahudilerle ilgili meselelerde Dünya Siyonist Örgütü'yle muhatap olurken Filistinliler konusunda muhatap sorunu yaşıyordu. Ilan Pappe'ye göre İngilizler Filistinli Müslümanların lidersizliğinden kaynaklanan muhatapsızlık sorununu 'müftü' kavramını yeniden keşfederek aştılar.

> İngilizler, Kudüs'teki Hanefî müftüsünü Filistin müftüsü ve Müslüman çoğunluğun lideri olarak tayin ettiler. Bu şahıs, Kudüs'ün en köklü ailelerinden gelen ve ataları birkaç istisna dışında 1700'den bu yana bu görevi üstlenmiş bulunan Kâmil el-Hüseynî idi. El-Hüseynî bir İngiliz taraftarı idi ve en azından 1920 baharına kadar, İngilizlerin çıkarlarına uygun davranarak politikadan uzak durdu. Ancak ailesinin diğer üyeleri, özellikle küçük kardeşi Hacı Emin, Büyük Suriye'nin doğuşunu destekledi ve Faysal'ı Filistin'in müstakbel kralı olarak selamladı.
>
> [.]
>
> Bu iki eşraf arasındaki görüş ayrılıkları, Hüseynî'nin İngilizler tarafından müftü olarak atanması üzerine daha da şiddetlendi. İngilizlerin bu kararına karşı çıkan Neşâşîbîler, İngilizlerin 'böl ve yönet' politikası çerçevesinde sağladıkları yardımlarla, resmen tanınan bir muhalif grup olan al-Mu'arada'yı kurmuşlardı.

Prof. Fahir Armaoğlu da Filistin'deki bölünmüşlük ve toplumsal liderlik sorununun daha sonraki yıllarda da devam ettiğini ortaya koyan şu bilgileri veriyor:

[223] Ilan Pappe, *a.g.e.*, ss. 104-106.

> Filistin Arapları bir yandan İngiliz yönetimine, öte yandan Yahudilere karşı direnirken esasında bir birlikten ve milli şuurdan yoksun bulunuyordu. [...] Arap ayaklanmalarının lideri manda yönetiminin 1922'de yürürlüğe girmesinden sonra Arap toplumunun dini işlerini görmek üzere kurulan; fakat biraz sonra Arapların siyasi organı haline gelen Yüksek İslam Konseyi'nin başkanlığına seçilen Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî olmuştur.[224]

Daha sonra kurulan partiler de belirli bir ideoloji veya siyasal hedef için tabandan örgütlenen siyasî gruplar değil, nüfuzlu ailelerin feodal örgütleriydi.

Örneğin Filistin Arap Partisi, Hüseynî ailesine aitti, liderliğini Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî yapıyordu. Milli Savunma Partisi Neşâşîbî ailesine aitti. Lideri Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde milletvekilliği yapmış olan Râgıb Bey en-Neşâşîbî idi. Neşâşîbî ailesi Hüseynî ailesiyle rekabet içindeydi. Bağımsızlık (İstiklal) Partisi veya Bağımsızlık Hareketi ise 1932 yılında Avni Abdülhâdî liderliğinde kurulmuştu.

Yukarıdaki veriler itibariyle bir aile partisi olmaması bakımından ulusal liderliğe en yakışanı İstiklal Partisi'ydi; ancak bir aile nüfuzuna dayanmadığı için en kısa ömürlüsü bu parti oldu. Neşâşîbî ailesinin Milli Savunma Partisi de Hüseynî'nin Kudüs Müftülüğü konumuyla rekabet edemeyerek zaman içerisinde politik hayattaki nüfuzunu yitirdi. Dolayısıyla Filistin ulusal liderliğinde Hacı Emin el-Hüseynî belirleyici olmaya başladı.

Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî ve ulusal liderlik

Aslında Hacı Emin el-Hüseynî'nin 'ulusal liderliği' Şerif Hüseyin'inkiyle benzeşen bir 'ulusal liderlik'ti. Aralarında büyük benzerlikler vardı. Her ikisi de soyunun Peygamber'e dayanıyor olmasından kaynaklanan bir toplumsal seçkinliğe sahipti. Şerif Hüseyin'in soyu Hz. Hasan üzerinden, Hacı Emin el-Hüseynî'ninki ise Hz. Hüseyin üzerinden Hz. Peygamber'e dayanıyordu.

---

[224] Prof. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 41.

Her ikisi de Osmanlı Devleti'nin seçkin ailelerindendi, her ikisinin toplumsal liderliği de sınıfsal konumuna ve dinî rolüne dayalıydı. Yani Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti tarafından 'Mekke Şerifi' olarak atanması; Hacı Emin el-Hüseynî de yine ailesinin Osmanlı dönemindeki Kudüs Müftülüğü sebebiyle İngilizler tarafından muhatap alınmıştı. Ayrıca her ikisi de liderlikleri İngilizler tarafından tanındığı için benzerlerinin önüne geçebilmiş ve toplumsal nüfuzunu 'ulusal liderliğe' yükseltebilmişti. Yani onlara toplumsal nüfuz kazandıran Osmanlı Devleti, onları ulusal lider yapan da bir bakıma İngiltere'ydi.

Elbette Faysal'a verdiği destekten dolayı bir dönem İngilizler için çalışmış olması sebebiyle Hacı Emin el-Hüseynî'yi 'İngilizlerin adamı' olarak nitelemek doğru değil. Zira Hacı Emin el-Hüseynî, 1937'den itibaren İngilizlere karşı da mücadele etmişti. Bununla birlikte bu mücadele İngilizlerin Filistin'de işgalci bir güç olarak bulunuyor olmasından değil; Filistin'de Arapların yerine Siyonistleri belirleyici kılmasından kaynaklanmıştı.

Hacı Emin el-Hüseynî ile ilgili en iyi biyografilerden birinin yazarı Philip Mattar'dan onun hayatıyla ilgili şu ayrıntıları öğreniyoruz:

> 1895'te Kudüs'ün Şeyh Cerrah Mahallesi'nde doğan Hacı Emin el-Hüseynî, 18. yüzyılın sonlarından beri Kudüs Müftülüğü'nü elinde bulunduran Hüseynî ailesinden Kudüs Müftüsü Tahir Hüseynî'nin oğludur.

Emin el-Hüseynî'nin babası Tahir, Siyonistlerden rüşvet alarak Yahudilere yasadışı yollarla toprak satan Osmanlı Devleti yetkililerini İstanbul'daki Osmanlı yetkililerine şikâyet etmiş ve nihayet Osmanlı yönetimi de 1897'de Yahudilere toprak satışını kontrol etmek üzere Tahir'in başkanlık ettiği bir komisyon kurmuştu. "*Tahir'in komisyonu Yahudilere toprak satışını önlemede birkaç yıl etkili olmuştu.* Ancak onun yetkisi sadece Kudüs sancağıyla sınırlıydı ve Tahir'in ölümünden sonra Kudüs Müftüsü olan oğlu Kâmil ise İngiliz işgal yetkililerine yardım etmiş, hatta "*Hebrew (Yahudi) Üniversitesi'nin temel atma törenine katılacak*" kadar Siyonistlerle yakın olmuştu.

İlk dinî eğitimini ailesinden alan Emin, bir devlet okulunda Türkçe, yerel bir Fransız okulunda ise Fransızca öğrendi, 16 yaşına geldiğinde üvey kardeşi Kâmil ve annesi Zeynep tarafından müftülüğe hazırlanmak üzere yükseköğrenim için Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. Emin Ezher'in yanı sıra ünlü "*Arap-İslam yenilikçisi ve Arap ulusalcılığının öncüsü Reşid Rıza'nın okulu Dâru'd-Dâva el-İrşad'da okudu.*

Emin'in hocası ve daha sonra da yakın dostu olacak olan Reşîd Rızâ, "*Genç Türklerin Araplara Türkleştireme siyasetini empoze ettikleri 1908 devriminden kısa bir süre sonrasına kadar Osmanlı Türklerini desteklemekteydi. Sonuç olarak bağımsız ve birleşik Arap devleti kurmak için İngiliz yardımını bekleyen adem-i merkeziyet partisine girdi.*"

Hacı Emin el-Hüseynî, Osmanlılarla İslam'ı özdeş görecek kadar Osmanlı Devleti'ne bağlıydı; ancak Arap dili ve kültürü pahasına uygulanan Türkleştirme politikası, laikleşme ve Cemal Paşa'nın idamları sebebiyle Emin, "*imparatorluktan ayrılmayı amaçlayan gizli bir Arap örgütüne girdi.*

Hâlbuki Emin, Osmanlı ordusuna katılarak "*İzmir'de ve Karadeniz'e yakın stratejik bölgelerde bir topçu görevlisi olarak hizmet etmişti.* "*Emin, özetle zamanının birbiriyle çelişen Osmanlıcılık, İslam, Arap ulusalcılığı ve Filistin ulusalcılığı fikirlerine bağlıydı.* Gerçi Emin'in çelişkili tavırları daha sonra da devam etti; ancak o, bu yıllarda henüz 20'li yaşlarının başındaydı.

Türkleştirme, laikleşme ve idamlar sebebiyle Osmanlıcıktan uzaklaşan Emin'i Şerif Hüseyin'e yaklaştıran şey, aslında Filistin'i Siyonist istilasından kurtarma düşüncesiydi. Zira Şerif Hüseyin "*1916 yılının ortasında Arap isyanını başlattığında Emin ve (diğer Filistinliler) onu Suriye ve Filistin'i birleştirmeyi amaçlayarak yıllarca derinden uğraştığı Siyonizm'i engellemek için bir fırsat olarak gördü. Ve fırsatı gelince de Osmanlı ordusundan (ve Osmanlıcılıktan) ayrılıp Arap isyanına katıldı.*

[225] Philip Mattar, *a.g.e.*, 17-18, 20-23, 25-26.

Hâlbuki Şerif Hüseyin Arap kralı, oğlu Faysal da Büyük Suriye'nin emiri olacağı beklentisiyle Dünya Siyonist Örgütü liderlerinden Haim Weizmann'a Filistin'de Yahudi yurdu vadetmişti. Hacı Emin el-Hüseynî ise Faysal'ı bugünkü Ürdün, Lübnan ve Filistin'i de kapsayan 'Büyük Suriye'nin emiri sıfatıyla destekliyordu. Hacı Emin el-Hüseynî'nin Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın İngilizlerle ve Weizmann'la olan ilişkilerinin niteliğinden ve yaptıkları anlaşmalardan haberdar olup olmadığını yahut ne zaman haberdar olduğunu bilmiyoruz.

Ancak İngilizler verdiği sözü tutup Şerif Hüseyin'i birleşik Arap kralı yapsaydı, büyük oğlu Abdullah Irak'ın, küçük oğlu olan Faysal da 'Büyük Suriye'nin emiri' olacaktı. Dolayısıyla Faysal'ın Weizmann'la 1919'da yaptığı anlaşmayla Filistin'i Siyonistlere yurt olarak ikram etmesi, onu destekleyen Hacı Emin el-Hüseynî'de nasıl bir tavır yaratacaktı? Acaba Birleşik Arap Devleti kurulduğu için bu devletin izniyle Filistin'in Siyonistlere verilmesini Emin de onaylayacak mıydı? Yoksa İngilizlere karşı verdiği mücadeleyi Faysal'a karşı mı verecekti?

Kudüs Müftülüğü ve Hüseynî'nin ulusal liderliğinin başlaması

Hacı Emin el-Hüseynî, samimiyetine rağmen siyasal öngörüsüzlüğü sebebiyle zaman zaman düşmanına hizmet eden Filistin ulusal liderliğinin ilk örneğiydi; ancak sonuncusu olmadı. Zira İran-Irak Savaşı'nda Saddam'ı destekleyen Yaser Arafat ve Suriye krizinde Katar ve Türkiye'nin safına geçen Hamas, Filistin'de liderlik rolüne sahip olanların yıllar sonra dahi Hacı Emin el-Hüseynî tecrübesinden ibret almadığını gösterdi.

Emin, babası Tahir'in Siyonistlerden rüşvet alarak Yahudi göçünü ve toprak alımını kolaylaştıran Osmanlı Devleti yetkilileriyle mücadelesine tanıklık etmişti. Basit bir gazeteci olan Theodor Herzl'in Osmanlı Sultanı Abdülhamid tarafından kabul edilmesi ve onun da sultana Filistin için rüşvet teklif etmesi, "*Siyonistlerin*

parasal gücü ve Filistin'e yönelik Siyonist planları bakımından Emin'i sarsmıştı." Balfour Deklarasyonu'nun ardından "*Emin, dünyada en büyük güç olan İngiltere'nin Yahudi etkisi altında olduğuna kanaat getirmiş, Arapların İngiliz hâkimiyetine karşı koymasını anlamsız gördüğünden en iyi yolun Suriye ve Filistin'in yeniden birleşmesi için kitle desteği örgütleyerek İngilizlerin Balfour politikasını değiştirmek olacağına inanmıştı.*

Emin, İngiltere'nin "*Kudüs'teki askeri yöneticisi Ronald Storss'un Hıristiyan Arap danışmanı Gabriel Haddad'ın bürosunda memur oldu. Çok geçmeden Kalkilya'daki Kamu Güvenliği [Polis] bölümüne tayin edildi. Haddad, Şam'a Kamu Güvenliği Komiseri olarak tayin edildiğinde Emin de isteyerek ona eşlik etti ve dedektif ajanlık yaptı. Şam'dayken Faysal'ı destekleyen Arap ulusalcılar ile bağlantı kurdu.*" [226]

Emin Osmanlı ordusundan ayrılıp Kudüs'e döndükten sonra Nâdi el-Arabî adlı derneğin başkanı olarak "*Siyonistlerin girişimlerinden kurtarmak için Filistin'in Suriye ile birleşmesini amaçlayan Arap birliğinden yanaydı. "Arkadaşı Arif el-Arif'in yayımladığı ulusalcı gazete 'Suriye el-Cenûbiye' [Güney Suriye] adlı gazetede yazılar yazdı.*" [227]

O dönemde Filistin'in Suriye'yle birleşmesinden yana olmak, Faysal'dan yana olmak demekti. Çünkü General Allenby Filistin'i ve Suriye'yi Osmanlı Devleti'nden alınca Osmanlı ordusuna karşı kendileriyle iş birliği yapan Faysal'ı da Suriye kralı yapmıştı. Emin, Filistin'in Faysal'ın kral olduğu Suriye'ye bağlanmasıyla İngiliz mandasından kurtulabileceğini ve böylece Balfour Deklarasyonu'nun uygulanamaz hale geleceğini; dolayısıyla da Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmesini önleyebileceğini düşünüyor ve bu yüzden Faysal'ı destekliyordu.

Hâlbuki Faysal, İngilizlerin Kudüs'ü ele geçirmesinden 6 ay sonra yani Haziran 1918'de İngilizlerin tavassutuyla Siyonist liderlerden Haim Weizmann'la görüşmüş ve ona Siyonistlerin İngiltere

[226] *A.g.e.*, ss. 27-30.
[227] *A.g.e.*, s. 30.

nezdinde Arap Krallığı'na destek vermesi karşılığında Suriye emiri olarak kendisinin de Suriye'nin güneyindeki Filistin'de Yahudilere yurt vermeye hazır olduğunu söylemişti. Faysal ve Weizmann, 1919'da da bir anlaşma imzalamıştı. Anlaşmanın 4. maddesi şöyleydi:

> Yahudilerin Filistin topraklarına geniş kitleler halinde göçünün teşvik edilmesi ve arttırılması, birbirlerine yakın yerleşimler kurması ve tarıma elverişli topraklar verilerek yerleşmeleri için bütün önlemler alınacak. Bu önlemler alınırken Arap köylüler ve kiracı çiftçilerin hakları korunacak ve ekonomik olarak gelişmeleri için destek görecek. [228]

Emin'in ulusal liderliğe yürüyüşü ve 4 Nisan 1920 olayları

Emin'in önce İngilizler tarafından 'aranan bir suçlu' olmaktan Kudüs Müftülüğü'ne ve oradan da Filistin ulusal liderliğine ilerleyişi, Faysal etrafında yaşanan olaylar sayesinde gerçekleşti.

> Emin, 8 Mart 1920'de Faysal'ın Suriye kralı ilan edildiği günde ülke düzeyinde gösteriler örgütlemeye çalıştı.[...] Kudüs gösterisi düzenliydi ve daha sonra Filistin hükümetine yazılı bir protesto verildi. Emin'i de içeren üç ulusalcı örgütün imzasıyla Filistin'in birleşmesini ve Suriye'nin bağımsızlığını istiyor ve Yahudi göçüne ve Siyonizm'e karşıtlığını da belirtiyordu. İngiltere böylesi bir ulusal birlik gösterisiyle alarma geçti ve gelecekteki gösterileri yasakladı.
>
> Emin ve genç Filistinliler, nisanda dini bir kutlamayı siyasal bir gösteri için araca dönüştürerek yasaklamadan sıyrılmayı tasarladılar. Nisan gösterisi olaylı geçti ve Emin hakkındaki yaygın kanaat konusunda bir dönüm noktası oldu. Arap ulusalcılar onu İngiliz emperyalizmine ve Siyonizm'e karşı başkaldıran bir vatansever bir lider olarak görürken, Siyonistler ondan Müslüman fanatik bir lider ve Yahudi düşmanı bir serseri olarak nefret etmeye başladılar. [229]

Emin, Faysal'ın resmini toplanan kalabalığa gösterip "*Bu sizin kralınız.*" demiş, kalabalık da "*Allah kralımızı korusun.* diye slogan

[228] Ian Black, *a.g.e.*, s. 36.
[229] Philip Mattar, *a.g.e.*, ss. 27 ve 31-32.

atmıştı.[230] Bu gösteri, İsrailli akademisyen Ilan Pappe'ye göre "*en saldırgan Siyonist organizasyonlardan biri olan Beitat ile Araplar arasında çatışmalara sahne oldu; söz konusu örgütün üyeleri, bayram kutlamalarının yapıldığı sırada Kudüs'ün Arap mahallelerinin sokaklarında dolaşarak provokasyonlarda bulundular ve bunun sonucu patlak veren şiddet olaylarında her iki taraftan da ölenler oldu.*"[231]

Ardından da Dünya Siyonist Örgütü'ndeki Faşist ideolojinin temsilcisi olarak tanınan Zeev Jabotinsky liderliğindeki Siyonist militanların misillemeleriyle olaylar büyüdü.

4 Nisan olaylarının siyasî sebepleri şunlardı:

-İngilizlerin vadettiği bağımsızlığı vermemesi Araplarda hayal kırıklığı yaratmıştı.

-Araplar Balfour Deklarasyonu'nun kendi kaderini tayin haklarını ortadan kaldırmasından endişe ediyordu.

-Filistin'in Faysal'ın emirliği altındaki Suriye'ye bağlanmasını ve Filistin'in birliğini istiyordu.

İngiliz polisi *Güney Suriye* gazetesini çıkaran Arif el-Arif ile revizyonist Siyonist lider Zeev Jabotinsky'yi 4 Nisan olaylarından sorumlu tutarak tutukladı.

Emin ise Ürdün üzerinden Şam'a kaçtığı için ele geçirilemedi.

İngiliz yönetimi Jabotinsky'yi 15 yıl hapse mahkûm etti; fakat cezası bir yıla indirildi. Emin ise gıyabında 10 yıl hapse mahkûm edildi.

Siyonist İngiliz yöneticinin atadığı Kudüs Müftüsü

4 Nisan olayları Emin'in geleceği açısından inanılmaz çelişkilerle dolu bir dönüm noktası oldu. Emin'i 10 yıl hapse mahkûm eden Filistin'deki İngiliz manda yönetimi önce onu affetti, ardından da Kudüs Müftülüğü'ne getirdi. Daha da tuhaf olan şey Emin'i affeden ve Kudüs Müftülüğü'ne taşıyan kişinin İngiltere'nin hem

[230] James Barr, *a.g.e.*, s. 110.
[231] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 107.
[232] Philip Mattar, *a.g.e.*, ss. 33-34.

bir Yahudi hem de Siyonist olan Filistin Yüksek Komiseri Herbert Samuel olmasıydı.

"*Samuel, Yahudi'ydi ve ateşli bir Siyonistti; görevini Yahudi milli yurdunun kurulmasını kolaylaştırmak olarak görüyordu.*"[233] Peki, Siyonist İngiliz yönetici Samuel, hayatını Filistin'i Siyonistlerden kurtarmaya adayan Emin'i niçin affetmişti?

Siyonist yazar Schechtman'a göre İngiltere'nin Filistin Yüksek Komiseri Herbert Samuel bir Yahudi olarak aşırı Yahudi taraftarı görünmekten çekindiği için, Filistinli tarihçi İzzet Derveze'ye göre ise Neşâşîbî ailesiyle Hüseynî ailesi arasındaki çatışmayı körüklemek için onu affetmişti.[234]

Emin'in affedilmesinde olduğu gibi, Kudüs Müftülüğü'ne getirilmesinde de yine Herbert Samuel'in rolü oldu. Osmanlı döneminde müftü seçimi için bir seçim şurası söz konusuydu. Bu şuranın aday gösterdiği üç kişiden biri şeyhülislam tarafından müftü olarak tayin ediliyordu. Osmanlı yönetimi artık olmadığına göre seçim şurasının göstereceği üç aday arasından müftüyü İngiltere'nin Siyonist Filistin Komiseri Herbert Samuel tayin edecekti.

Hüseynî ailesi ile Neşâşîbî ailesi arasındaki rekabet bu konuda da belirleyici oldu. Hüseynî ailesi, müftülüğü kaybetmek istemiyordu; ancak aday gösterebileceği üç kişi de müftülüğün gerektirdiği ilmî kariyerden yoksundu.

Ölen müftünün oğlu ve Emin'in yeğeni olan Tahir'in dinî eğitimi yetersizdi. Emin'in küçük kardeşi Fahri ise "*daha çok laik bir kariyer elde etme peşindeydi.*" Dolayısıyla bir süre Ezher'de okumuş olan Emin, aile içerisinde bu işe en uygun aday olarak gözüküyordu.

Neşâşîbî ailesinin müftülüğe aday gösterebileceği bir üyesi yoktu; ancak bunu Hüseynî'lere kaptırmak da istemiyordu. Bu yüzden "*taraftarlarından biri olan Hüsameddin Carullah'a arka çıktılar. Carullah asilzade bir aileden geliyordu ve Ezher mezunu bir alimdi. Aynı zamanda ılımlıydı, Siyonistlerin ve İngilizlerin kabul edebileceği biriydi.*"

---

[233] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 273.

[234] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 38.

Diğer iki aday da ilmî kariyer olarak Emin'den çok üstündü. Bunlardan biri, Müftü Kâmil'in ölümünden sonra "*şeriat istinaf mahkemesi başkanlığına atanan*" seçkin âlim Halil el-Hâlidî ve diğeri ise teknik olarak Emin'den daha vasıflı Ezher mezunu Kadı Musa el-Budayrî idi.[235]

12 Nisan 1920'de dört aday arasında seçim yapan kurulda en fazla oyu Neşâşîbî ailesinin desteklediği Hüsâmeddin Cârullah aldı. Fakat Hüseynî ailesi, seçimi yapan kurulun Osmanlı hukukunun gerektirdiği bir seçim şurası olmadığını ve Filistin Müslümanlarını temsil etmediğini belirterek seçimi geçersiz saydı ve büyük bir kampanya başlattı. Kampanya ile kitle desteğini kazanan Hüseynîlerin yarattığı baskı etkili oldu.

Herbert Samuel'in 4 Nisan olayları sonrasında Musa Kâzım el-Hüseynî'yi belediye başkanlığı görevinden alması ve yerine Neşâşîbî ailesinden birini tayin etmesi, Hüseynî ailesi aleyhine bozulan dengenin yeniden kurulmasını gerektiriyordu. Öte yandan gıyabında 10 yıl hapse mahkûm edilen Emin'in halk nezdinde popülerliğinin artması, ayrıca Emin'in artık başta Samuel olmak üzere İngilizlere işbirliğine hazır olduğuna dair ılımlı mesajlar vermesi etkili oldu.

> Samuel, Emin'i tayin etmek için hukuki bir yol aradı. Kudüs'ün bölge yöneticisi Ronald Storrs'a Ragıb el-Neşaşibi'yi Carullah'ı desteklemekten vazgeçirmeye ikna etmesini teklif etti.

Samuel tarafından belediye başkanlığına atanan Ragıb Neşâşîbî, ailesinin itirazlarına rağmen Cârullah'tan desteğini çekti ve onun adaylıktan çekilmesini sağladı.

> Mayısın ortalarında Samuel, Emin'e Kamil'in yerine geçeceğini söyledi. Emin'in bağlılığı konusunda açıkça giderilmeyen bir kuşku vardı. Bu nedenle Büyük Müftü olarak değil Kudüs Müftüsü olarak atandı. Hiçbir zaman resmi bir atama yazısı almadı ve yeni konumu resmî gazetede ilan edilmedi.

---

[235] A.g.e., ss. 41-44.
[236] A.g.e., s. 47
[237] A.g.e., s. 49.

Fakat "*Samuel'in 1921'de manda içindeki bütün İslami kurumların yönetimini de ele alacak özerk Yüksek İslam Konseyi'ni kurmasıyla müftünün otoritesi de iyice arttı. Hacı Emin 1922'de konseyin başkanlığına seçildi... Konsey, şeriat mahkemelerinin denetimi ve mahkeme yetkilileriyle yargıçları atanmasından, vakıfların ve vakıf paralarının yönetiminden, İslami dini okullar sisteminden ve öğretmen seçiminden sorumluydu. Konsey bu yetkililerin aylıklarını mandater hükümetin verdiği yıllık bütçeden karşılıyordu.*" [238]

Şiddet olayları ve kaçınılmaz felaket

İngiltere'nin Siyonistlerin önünü açan manda yönetimi ve Filistinlilerin dağınıklığı, Siyonistlerin organize ettiği göçün artmasını sağladı. Çelişkileri arttıran ise Siyonistlerin organize ettiği Yahudi göçü ve toprak hâkimiyeti ve İngiliz manda yönetiminin de onlara sunduğu kolaylıklardı.

Ülkenin yönetiminden sonra nüfus ve toprak sahipliği konusunda da geri plana itildiklerini gören Filistinliler, sadece tarla veya arazi değil bütünüyle vatanı kaybetmekte olduklarına tanık oluyordu. Bu durum Araplarla Yahudiler arasında 1920'den 1939'a kadar giderek şiddetlenen çatışmaların yaşanmasına sebep oldu.

1917 yılının aralık ayı itibariyle Filistin'in tamamına hâkim olan İngilizlerin yönetecekleri toplumsal yapıyı tanımaya ihtiyacı vardı. "*Ertesi yıl İngiliz askeri yönetimi 512 bin Müslüman, 66 bin Yahudi ve 61 bin Hıristiyan'dan oluşan bir nüfus saymıştı.*" [239] Osmanlı yönetimindeki Filistin'den 66 bin kişilik bir Yahudi nüfus devralan İngilizler, Siyonistlere sundukları kolaylıklar sayesinde Filistin sorununu BM'ye devrettiği 1947 yılına kadar demografik yapının hızla Yahudiler lehine değişmesini sağladı.

Filistin'deki İngiliz manda yönetimi Milletler Cemiyeti'nin onayıyla Haziran 1922'de resmi nitelik kazandı. İngilizler hem göçler

[238] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 277

[239] Ian Black, *a.g.e.*, s. 18.

hem de toprak temini konusunda Siyonistlere olağanüstü kolaylıklar sundu.

> 1923'te Yahudiler, tüm nüfusun yüzde 11'ini teşkil ediyordu... Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1929'da toplam nüfusun yüzde 17'sine... 1936'da da yüzde 31'ine yükselecekti... Yahudiler, 1914'te Filistin'de 400 bin dönüm toprağa sahipken 1930'da bu miktar 1.170.000 dönüm olacaktı.[240]

İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimi, Filistinlilerle Yahudilerin bir arada yaşadığı bir sömürge oluşturmayı öngörüyordu. İngilizler Balfour Deklarasyonu'nda 'Filistin'i Yahudilere yurt olarak vermediklerini, Filistin'de Yahudilere Filistinlilerin haklarına zarar vermeksizin yurt edinme hakkı verdiklerini' söyleyerek kendilerince iki tarafa eşit mesafede oldukları imajını yaratmaya çalışıyorlardı. Ancak Filistin'e yönetici olarak Siyonist liderlerden Herbert Samuel'i tayin etmeleri bile kendi başına bunun inandırıcı olmadığını kanıtlıyordu.

Öte yandan İngilizlerin iki tarafı barış içinde ve eşit vatandaşlar olarak bir arada yaşatma iddialarının doğru olduğu var sayılsa bile Siyonizm, doğası itibariyle buna müsait değildi. Ayrıca Siyonistler, işgalci ve sömürgeci varlıklarına yöneltilen tepkileri bile 'Arap saldırganlığı ve Yahudi mazlumluğu' argümanlarıyla bir drama dönüştürüyorlardı. İsrailli akademisyen Ilan Pappe şöyle diyor:

> Doğruyu söylemek gerekirse, Siyonizm'in doğası birlikte yaşamayı olanaksız kılıyordu. Filistin'de Siyonist kimliğin oluşumu salt entelektüel bir uygulama değildi. Toprağın öylesine yoğun bir sömürgeleştirilmesini içeriyordu ki, seçkin, yarı aristokrat Filistinli milliyetçi liderlik, Siyonizm'in artık her Filistinlinin kapısının eşiğine ulaşan bu tehdidin aldığı ürkütücü boyutu Filistin ulusuna rahatça gösterebilirdi. Buna karşın, Siyonist işgale karşı Filistinlilerin gösterdikleri direniş hareketi de Yahudi göçmenlerin karşılaştıkları kişisel zorlukları 'ulusal' bir sorun haline getiriyordu: Filistin'de bir Yahudi olmak, Filistinlilerin düşmanlığının hedefi olmak anlamına geliyordu. En azından Siyonist

[240] Prof. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 42.

seçkinler giderek büyüyen çatışma ortamını kendi toplumlarına bu şekilde izah ediyorlardı.

1920'den İngiltere'nin Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere bıraktığı 1947 yılına kadar çok sayıda şiddet olayı ve isyan gerçekleşti. İngiliz manda yönetiminin sona ermesine ve Siyonistlerin İsrail adlı bir devlet kurmalarına ortam yaratan bu isyanlar hâlâ devam etmekte olan Filistin direnişinin de hem fikrî hem de pratik zeminini oluşturdu.

1 Mayıs 1921 olayları

4 Nisan 1920'deki çatışmalardan sonraki ilk büyük çatışma, Mayıs 1921'de gerçekleşti. Bu isyan, Filistinliler açısından sorunun tanımını ve liderliğin adresini değiştirmesi, Siyonistler açısından ise kurmayı öngördükleri devletin silahlı gücünü oluşturmalarına zemin yaratması bakımından 1920'deki isyana kıyasla yeni bir aşamaydı.

Zira 1920'de 'Güney Suriye' diye tanımladıkları Filistin'de Faysal'ın liderliğini vurgulayan Filistinliler, artık Faysal'dan umudu kesip yerel liderliklerini oluşturmak zorundaydı. Siyonistler de özellikle Herbert Samuel'in yönlendirmesiyle silahlı örgütlerini kurmaya başlamıştı.

Olaylar aslında "*Sovyet Filistin'i için çalışan Yahudi Komünistler ile Paole Siyon'un Siyonist Sosyalistleri arasında başladı. Çatışma kendiliğinden Yafa'daki Müslüman ve Hıristiyan mahallelerine sıçradı. 48 Arap ve 47 Yahudi'nin ölümüne 219 kişinin yaralanmasına neden oldu.*

Ancak 1 Mayıs'taki olayların arka planında, kitlesel Yahudi göçlerinin yarattığı kültürel çelişkiler vardı. Özellikle Rusya'dan göçenlerin yaşam tarzları Yahudilerin kendi aralarında dahi bir kültürel çatışmaya sebep olmuştu. Örneğin 'dindar Yahudi Kudüs'e

[241] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 147

[242] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 48.

alternatif olarak 'laik Siyonist Tel Aviv' kentinin kuruluşu tamamen bu kültürel çatışmanın sonucuydu.

> Ortodoks Yahudiler Kudüs'te özellikle güçlü bir konuma sahiptiler ve Siyonistlerin bu kente gelmelerini arzu etmiyorlardı. Buna karşın, Siyonistler de Ortodoks Yahudilerle bir arada olmak istemiyorlardı. Bu nedenle, laik ve modern bir şehir olan Tel Aviv'i inşa ettiler.

1924 yılına ait bir polis raporu bu kültürel çatışmanın kökenine işaret ediyor:

> Ansızın gecenin bir yarısı Yafa'dan Tel Aviv'e gelen zengin Araplar ile Hıristiyanların arabalarını görmeye başladık. [...] yeni kadın göçmenlerin evlerinin önünde park ediyorlardı ve çılgınca alemler sabaha kadar devam ediyordu. [244]

Mayıs 1921'deki çatışmalar Tel Aviv kentinin kurulduğu Yafa'da başladı. Kudüslü Yahudilerin tahammül edemediği Doğu Avrupalı ve Rus Siyonist göçmenlerin yaşam tarzı Yafalı Araplarda da tepki yaratmıştı.

> Başlıca hedef Yahudi göçmenlerin kaldığı konuk eviydi. [...] saldırılar ancak İngiliz süvarilerinin ve uçaklarının gelişiyle püskürtüldü. Sıkıyönetim ilan edildi. Altı gün süren şiddet olaylarında kırk bir Yahudi ile kırk dört Arap öldürüldü.

İngiltere'nin Filistin Yüksek Komiseri Herbert Samuel, Siyonistler adına endişeliydi. Haim Weizmann'a "*Arap etkeninin öneminin Siyonist hareket tarafından hafife alındığı sonucuna ulaştım; çok dikkatli dümen tutulmadıkça Siyonist gemi Arap kıyısına çarpıp batacaktır*" [246] demişti.

---

[243] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 62.

[244] Mark LeVine, *Owerthrowing Geography*, s. 119'dan nakleden Ian Black, *a.g.e.*, s. 46.

[245] Ian Black, *a.g.e.*, s. 41.

[246] Simha Flapan, *Zionism and the Palestinians*, s. 61'den nakleden Ian Black, *a.g.e.*, s. 43.

Siyonistler adına bu dümeni kendi tuttu ve Arapları yatıştırmak için Yahudi göçünü geçici olarak yasakladı. Buna karşı Araplara da toplu cezalar verdi. Mayıs 1921 olayları, Siyonistleri mevcut silahlı grupları yeniden düzenlemeye, yeni silahlı örgütler kurmaya ve silahlanmaya yöneltti.

Haziran 1922'de Milletler Cemiyeti, Filistin'deki İngiliz mandasını onayladı. İngilizlerin daha önce 'Suriye'nin güneyi' olan Filistin için çizdiği sınırlar Siyonistleri öfkelendirdi. Çünkü İngilizler Şeria (Ürdün) Nehri'ni sınır yaparak bugün Ürdün dediğimiz ülkeyi icat etmiş ve o dönemde 5 bin nüfuslu bir kent olan Amman'da Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ı kral yapmış; dolayısıyla Ürdün Nehri'nin ötesini [Mâverâ-yı Ürdün] Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlere yurt vadedilen Filistin'in dışında bırakmıştı.

Faşizm ideolojisini benimseyen Siyonist liderlerden Zeev Jabotinsky'nin 'Yeni Siyonist Örgüt'ü Mâverâ-yı Ürdün'ün Balfour Deklarasyonu'nun kapsamına alınması için şartları değiştirmeyi hedefliyordu. Bundan dolayı da örgütü, 'revizyonist hareket' olarak biliniyordu.

Yahudiler, 1922'de Filistin'deki toplam nüfusun sadece yüzde 11'ini oluşturuyordu; ancak azınlıkta olmaları, Siyonistlerin ırkçı ve ayrımcı karakterinde bir farklılık yaratmıyordu. Örneğin Yahudi Ajansı, daha düşük ücretle çalışmalarına rağmen Arap çoban ve tarım işçilerinin kovulması ve onların yerine daha yüksek ücret talep eden Yahudi göçmenlerin alınmasını dayatmıştı. 1920'nin başında Rişon LeZion'dan Yahudi bir çiftçi de birlikte büyüdüğü, çoban ve çiftçi olarak çalıştırdığı Arapları kovmasını ve onların yerine daha yüksek ücretle yeni Yahudi göçmenleri işe almasını emreden Yahudi Ajansı'nı bir İngiliz yetkiliye şikâyet etmişti.

"*Bir sonraki kitlesel Yahudi göçü dalgası -dördüncü aliya- 1924, 1929 arasında gerçekleşti.*"[248] Yeni kitlesel göçün ve özellikle de Filistin'de yaşamayan Beyrutlu büyük toprak sahibi Sersak ailesinin

[247] Ian Black, *a.g.e.*, s. 45.

[248] *A.g.e.*, s. 46.

Siyonistlere toprak satışları sebebiyle tırmandırdığı gerilim patlamaya dönüşmek için bir kıvılcım bekliyordu.

Eylül 1928 gerilimi ve Ağustos 1929 olayları

"Eylül 1928'deki ihtilaf, Ağustos 1929'da 133 Yahudi ve en az 116 Filistinlinin hayatına mal olan bir karışıklığa yol açtı." [249] 1929'daki şiddet olaylarının asıl sebebi, daha sonra olaylarla ilgili araştırma yapacak İngiliz heyetinin de itiraf edeceği gibi, yoğun Yahudi göçü ve Filistinlilerin hem topraksızlığa hem de işsizliğe mahkûm edilmesiydi. Yahudilerin kutsal saydığı 'Ağlama Duvarı', 1928'deki gerilimin görünürdeki sebebiydi.

'Ağlama Duvarı' Yahudiler açısından kutsal sayılan Süleyman Tapınağı yerleşimi içerisinde yer alan 'Herod Tapınağı'nın bir parçasıydı. Yahudiler, yüzyıllar boyunca tapınağın yıkılışını ve yaşadıkları felaketi anmak için bu duvarın önüne gelip dua ediyor ve ağlıyordu. Bu yüzden 'Ağlama Duvarı' diye adlandırılan ve Yahudilerce kutsal sayılan bu duvar, Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkarken kullandığı 'Burak' adlı bineğin bağlandığına inandıkları yer olması bakımından Müslümanlar açısından da kutsal bir yerdi.

Yahudilerin bu duvardaki ibadetleri konusunda Müslümanlarla Yahudiler arasında yazılı olmayan bir anlaşma vardı ve Yahudiler yüzyıllar boyunca buradaki ibadetlerini sorunsuz bir şekilde yapmıştı. Filistin'e kitlesel Yahudi göçleri yerli Müslüman ve Yahudiler arasındaki bu karşılıklı hoşgörü ve saygıya dayalı ortak yaşamı da bozdu. 1928'de başlayan gerilimin temel sebebi de aslında buydu.

Ağlama Duvarı konusundaki ihtilaf, *"Yahudilerin kadın ve erkekleri ayırmak için bir perde, bir sandık, (üzerinde On Emir yazılı olan taş tabletlerin bulunduğu tahta sandık) ve yaşlılar için iskemle ve masa gibi aksesuarları duvarın önüne getirmelerine müsaade edilmesini istemesinden kaynaklanmıştı. Müslümanlar bunu kabul ettiklerinde kaldırımın açık bir sinagog haline geleceğinden ve böylece buranın bir Yahudi mülkü olacağından korkuyorlardı.*

[249] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 57

Yahudiler bu yolla Harem-i Şerif'in bir parçası kabul edilen ve Müslümanların evlerine gitmeleri için tek yol olan kaldırımın kullanımını kısıtlayabilirlerdi. 23 Eylül 1928'de Yom Kippur arifesinde bir Aşkenazi Şammas'ı (mübaşir) duvara normalde kullanılandan daha büyük bir sandık, birkaç hasır ve kandil getirdi... Dini ibadete hazırlık olarak kaldırıma bir perde astı. Aşkenazi'nin bir bahşişi paylaşmayı reddetmesi üzerine darılan bir Sefarad Şammas'ı, Müslümanları konudan haberdar etti.

Philip Mattar'ın ifadesine göre Müslümanların şikâyeti üzerine İngiliz polisi Yahudilerden perdeyi kaldırmasını istedi. Yahudiler kaldıracaklarını söyledikleri halde bunu yapmadılar, bunun üzerine İngiliz polisi perdeyi kaldırmak için müdahale edince Yahudilerle İngiliz görevliler arasında küçük bir arbede yaşandı. Ancak "*Yahudi liderleri ve basını olayı abarttı. İngiliz polisini ibadet eden yaşlılara saldırmak ve onları yaralamakla suçladı.*" Hâlbuki perdeyi kaldırmaya kalkan polise yaşlı bir Yahudi kadın elindeki şemsiye ile vurmuştu ve yaralanan da olmamıştı.

Siyonist örgüt ve din adamları "*polis vahşetine karşı yürüyüşler düzenledi. Kudüs'te bir Yahudi grubu perdeyi kaldıran polisi aradı, 27 Eylül'de bir çatışma oldu.[...] Kısaca 24 Eylül olayını, ilk siyasal soruna dönüştüren güçlü Yahudi tepkisinin ilk altı günü idi. Müftü ne olaya ne de bunu izleyen altı günün gelişmelerine katıldı.*" [251]

Siyonistlerin bu tahrikleri, Müslümanlarda da karşı tepki yarattı. Aylar süren gerilimin ardından biriken karşılıklı öfke 16 Ağustos 1929'da Avraham Mizrahi adlı bir Yahudi'nin bir rivayete göre "*bir Arap bahçesine futbol topu atılması ya da bir kabak çalınması*" sonrası yaşanan tartışma yüzünden bıçaklanarak öldürülmesiyle patladı.

Müftü Hacı Emin el-Hüseynî'nin öfkenin şiddete dönüşmesini önlemek için gösterdiği tüm çabaya rağmen Kudüs'te başlayan olaylar önce el-Halil'e, sonra da Safed kentine kadar yayıldı.

---

[250] *A.g.e.*, ss. 59-60.

[251] *A.g.e.*, s. 61.

[252] Ian Black, *a.g.e.*, s. 52.

Yahudiler el-Halil'de olduğu gibi orada da Siyonizm'in ortada olmadığı yüzyıllar öncesinden beri huzur içinde yaşıyordu; ama ülkenin her yerinde olduğu gibi orada da son yıllarda gerginlik artmıştı.

[ ]

Toplamda 133 Yahudi ve 116 Arap yaşamını yitirdi, Arapların çoğu İngiliz polisi tarafından öldürülmüştü.

[ ]

Yüzlerce Yahudi, Arap komşuları tarafından korunmuş ve kurtarılmıştı.

[ ]

Ekimde Araplar, 'körü körüne Siyonist yanlısı' İngiliz politikalarını protesto etmek için genel grev ilan etti.

[ ]

Haziran 1930'da el-Halil ve Safed'de cinayetten suçlu bulunan üç Arap Akka hapishanesinde asıldı.

[ ]

Buna karşılık Yafa'da bütün bir Arap ailesini öldüren Yahudi polis memurunun cezası hafifletildi.

İngiltere'nin 1929 olaylarını araştırmak için kurduğu komisyon yayımladığı raporunda olaylardan Arapları sorumlu tuttu ve Yahudilerin kendini savunduğunu belirtti. Bununla birlikte bu tür olayların sebeplerinin ortadan kaldırılması için İngiltere'ye "*Filistin politikasını izah eden bir açıklama yayımlaması, Yahudilere toprak satışının engellenmesi, yerel hükümette Araplara daha fazla temsil hakkı verilmesi ve Siyonistlere Filistin'de yönetimin onlara değil, İngiltere'ye ait olduğunun bildirilmesi*" tavsiyeleri verildi.

İngiliz hükümetinin komisyonun tavsiyeleri doğrultusunda hazırladığı 'Beyaz Kâğıt', 'Beyaz Belge' veya 'Beyaz Kitap' olarak anılan 'Passfield White Paper', adlı rapor ise İngiliz manda yönetiminin görevinin Siyonistlerin lehine ve Filistinlilerin aleyhine olacak şartlar yaratmak olmadığını belirtti.

[253] A.g.e., ss. 53-54.

Filistin'deki ekilebilir toprakların nüfuslarına oranla büyük bir kısmının Siyonistler tarafından ele geçirildiğine, Yahudi göçlerinin Arapları hem topraksız hem de işsiz bıraktığına ve Filistinlilerin 8 milyon dönüm ekilebilir toprağa ihtiyaç duyduğuna dikkat çekti. Yahudi göçünün ve toprak alımının sınırlandırılması gerektiğini vurguladı.

Siyonistler raporu Arap yanlısı olmakla ve Siyonizm'e ihanet etmekle itham etti ve manda yönetimiyle işbirliğini kesme kararı aldı. İngiltere içinde artan baskılara daha fazla dayanamayan dönemin İngiliz başbakanı 13 Şubat 1931'de Haim Weizmann'a bir mektup yazarak Balfour Deklarasyonu'na bağlı olduğunu vurguladı. Böylece İngiliz manda yönetimi boyunca ilk defa Siyonistlerin lehine olmayan bir İngiliz belgesi işlevsiz hale gelmiş oldu.

Alternatif mücadele yöntemi arayışları

Müftü Hacı Emin el-Hüseynî'nin 1920 isyanı sırasındaki liderlik tarzı nedeniyle kimileri onu Siyonistlerin Harem-i Şerif'i ele geçirmesini önleyen ulusal lider, kimileri de İngilizlerle işbirliği yapan pasif ve ılımlı biri olarak tanıtıyordu. Filistinliler arasında Müftü konusundaki bu görüş farklılığı Kudüs'te olayların patladığı cuma namazı sırasında bile görünür olmuştu.

> Cuma namazından hemen sonra kalabalık caminin dışında toplandı. Orada birkaç militan Şeyhi dinliyordu. Dinleyicilerden bazıları kalabalığa müftüyü dikkate almamalarını çünkü onun İslam davasında samimiyetsiz olduğunu söylediler. Müftü, bazı Arap ve İngiliz polisler, kalabalığı dağıtmaya çalışmak için gruptan gruba koşturuyorlardı. Fakat başaramadılar.

İngiliz manda yönetimi 1929 olaylarında Yahudilerin kendini savunduğunu belirtip şiddetten Arapları sorumlu tutmuştu. Siyonistler ve Batı basını da Arapların lideri olarak Hacı Emin el-Hüseynî'yi hedef tahtasına koydu. Olaylarla ilgili kurulan İngiliz

[254] Philip Mattar, *a.g.e.*, 77

araştırma komisyonu, Hacı Emin el-Hüseynî'nin siyasal gerilime katkısının olduğunu; ancak şiddette önemli bir payı olmadığını, üstelik şiddetin onun etkisinin zayıf olduğu el-Halil ve diğer birkaç kasabada gerçekleştiğini ve Hüseynî'nin olaylardan önce, olaylar sırasında ve sonrasında şiddeti önlemeye çalıştığını belirtmişti. [255]

Siyonistlerin ve İngilizlerin Müftü konusundaki bu zıt görüşleri, Filistinliler arasında da onunla ilgili iki zıt görüşün oluşmasına neden oldu. Siyonistlerin iddialarını esas alan Filistinliler Emin'i Filistin'i ve Harem-i Şerif'i Siyonistlerden koruyan bir ulusal lider, İngilizlerin Müftü hakkında söylediklerini esas alanlar ise onu pasif ve İngiliz işbirlikçisi olarak niteledi.

Filistin liderliğini değişime zorlayan şartlar

Filistinliler 1918'den 1920'ye kadar Siyonistlerin ülkeleri konusundaki emellerine karşı Suriye Emiri Faysal'ın liderliğine inanmıştı. 1920'deki San Remo Konferansı sonrasında 'Güney Suriye' olarak Faysal'ın kurtarıcılığından umudu kesen Hacı Emin el-Hüseynî, İngiliz manda yönetiminin Kudüs Müftüsü sıfatıyla ulusal bir lidere dönüştü.

Ancak Hacı Emin'in İngilizlerle iyi geçinerek Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmesini engellemeyi öngören politikasının hele de 1929 isyanından sonra hiçbir işe yaramadığı görüldü. Dolayısıyla da Filistin'de ulusal liderliğin yapısında değişiklik ve yöntemlerin silahlı direnişi de içerecek şekilde çeşitlendirilmesi şu sebeplerle zorunlu bir seçenek haline geldi:

1- ***Vatanın çalınması***: Yahudi göçü ve toprak alımı, Filistinlilerin günlük hayatını tehdit edecek şekilde arttı.

Filistin'e Siyonist örgütlerin organize ettiği kitlesel göç, Osmanlı Devleti döneminde 'zulüm gören yurtsuz Yahudilere sığınak' şeklinde izah edilse de aslında demografik yapıyı bariz bir şekilde değiştirmişti.

[255] A.g.e., 79.

Örneğin kitlesel göçlerin henüz söz konusu olmadığı 1837'de Filistin'de 9 bin Yahudi vardı. 1881'de 'Birinci Aliya' diye adlandırılan kitlesel göçlerin etkisiyle bu rakam 40 bin, 'Birinci Aliya'nın sona erdiği 1890'da ise 42 bin oldu. 1904'te başlayan 'İkinci Aliya' ile Filistin'e 33 bin, yani neredeyse yerli Yahudi nüfus kadar yerleşimci geldi. İkinci Aliya'nın tamamlandığı Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı hâkimiyetindeki Filistin'de yaklaşık 85 bin Yahudi yaşıyordu.

Yani Osmanlı Devleti 'Birinci Aliya'dan Filistin'i kaybettiği Aralık 1917'ye kadar Siyonist örgütlerin Filistin'deki Yahudi nüfusunu yaklaşık olarak 10 kat arttırmasına izin vermişti. Ancak toplam nüfusa oran düşük olduğu için bu yoğun göç, İngiliz manda dönemindeki gibi bir toplumsal patlamaya neden olmamıştı.

İngiliz manda yönetimindeki göçler ise açıkça Filistin halkını yurtsuz bırakmaya yönelikti. Bu gerçeklik, İngilizlerin isyanların sebeplerini araştırmak için kurduğu araştırma komisyonları tarafından bile itiraf edilmişti. Zira İngiliz manda yönetiminin hâkim olduğu 1923'te Yahudiler, toplam nüfusun yüzde 11'ini teşkil ediyordu. Bu rakam 1929'da yüzde 17, 1931'de yüzde 19, 1936'da yüzde 28, 1941'de yüzde 30 ve 1946'da yüzde 31 oldu.

2- *İngiltere'ye güvenin bitmesi*: Filistinliler de dahil olmak üzere Arapların büyük bölümü İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı kendisiyle işbirliği yapan Şerif Hüseyin'e Arap Krallığı vereceğine inanıyordu. Gerçi Suriye'de Fransa mandasının kurulması ve Faysal'ın Suriye emirliğinin imkânsız hale gelmesiyle Filistin'in artık 'Güney Suriye' olamayacağı anlaşılmıştı. Ancak İngiltere'nin resmî beyanları doğrultusunda Filistin'de Siyonistlerle Araplara eşit mesafede durduğuna inanılıyordu. Fakat 1929 yılında yaşanan olaylar sonrasında Hacı Emin el-Hüseynî'nin İngilizlerle iyi geçinerek Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmesini önleme siyaseti inandırıcılığını yitirdi.

---

[256] William Cleveland, *a.g.e* 282.

3- ***Siyonistlerin devlet altyapısı oluşturmaya başlaması***: Siyonistler, İngiliz manda yönetiminin himayesinde devlet altyapısı oluşturmaya ve bu cümleden, silahlı güç ve istihbarat örgütü kurmaya başladı.

4- ***Daha büyük göç tehdidinin doğması***: Nazi Almanya'sı hem uluslararası ilişkilerdeki denklemi hem de Filistin'deki demografik yapıyı benzersiz bir şekilde değiştirebilecek bir faktör olarak ortaya çıktı.

Bu etkenler, Filistin Arapları liderlik yapısında ve mücadele yöntemlerinde değişikliğe gitmeye zorladı. Şöyle ki:

1- ***Ulusal Siyasi Birlik***: Osmanlı hâkimiyeti bittiğinde Filistin'de Siyonistlerin aksine ne bir ulusal liderlik ne bir ulusal politika ve ne de bir yol haritası vardı. Osmanlı döneminin seçkin aileleri liderlik rolüyle öne çıkmıştı. Ancak bu ailelerin kendi aralarındaki ciddi bir rekabeti söz konusuydu ve İngiliz manda yönetimi de bu durumu otoritesini pekiştirmek için kullanıyordu.

Bu ailelerin liderlik rolü de aslında Arap halkıyla İngiliz manda yönetimi arasında iletişim kurmaktan ibaretti. Bir ulusal liderlikten söz etmek mümkün değildi. Hacı Emin el-Hüseynî'nin müftülüğü ve 1922'de Kudüs'te kurulan Yüksek İslam Konseyi göreceli olarak bir ulusal liderliğin oluşumunu sağladı. Ancak ulusal liderlik konusundaki ciddi değişim 1929 olaylarından sonra yaşanmaya başladı.

> 1931 yazında Nablus'ta yapılan bir Arap kongresinde Filistin Araplarının milli amaçlarının gerçekleşmesi için silahlı mücadeleye karar verildi.
>
> [...]
>
> 26 Mart 1933'te Yafa'da yapılan ve başkanlığını Hacı Emin el-Hüseynî'nin yaptığı bir toplantıya her grup ve partiden 500-600 kadar Arap delegesi katıldı. Bu toplantıda manda yönetimi ile her türlü münasebeti kesme, işbirliği yapmama ve İngiliz ve Yahudi mallarını boykot etme kararı alındı.
>
> [...]

15 Nisan 1936 hadiselerinin patlak vermesi üzerine ayaklanma ve genel grevleri yönetmek amacıyla önce 20 Nisan'da Nablus'ta arkasından diğer şehirlerde 'milli komiteler' kuruldu. Bu komiteler 25 Nisan 1936'da bir araya gelip 'Yüksek Arap Komitesi'ni kurdu. Komitenin başkanlığına da Hacı Emin el-Hüseynî getirildi.

Seçkin ailelerin aralarındaki rekabeti bir tarafa bırakarak bu komitelerde yer alması, Filistin'de örgütlü bir ulusal liderliğin oluşumu bakımından yeni bir durumdu. Yüksek Arap Komitesi, Müslüman'ı ve Hıristiyan'ı ile tüm Filistinli Arapların hükümeti niteliğindeydi. Dolayısıyla Siyonist Örgütü'ne karşı artık Arapların da bir 'ulusal hükümeti' söz konusuydu. Ilan Pappe "*Bu aşamada İngilizler bile Filistin'in siyasi açıdan üç farklı dinsel gruptan değil, iki 'hükümetten' oluştuğunun ayrımına varmışlardı*" [258] diyerek, bu yeni durumun İngilizler üzerindeki etkisini açıklıyor.

2- *Örgütlü silahlı mücadele*: Şeyh İzzeddin el-Kassam, Filistinliler arasında hem İngilizlere hem de Siyonistlere karşı silahlı direniş fikrinin doğmasına sebep oldu.

Silahlı direniş önerisi önce, ulusal liderliği üstlenmiş olan Hacı Emin el-Hüseynî'nin bizatihi kendisine yapılmıştı. 1929 isyanından yaklaşık bir ay sonra "*Eylülün sonlarına doğru Suriyeli bir militan olan Habib Vahab, bir İngiliz polis kaynağının anlatımına göre 'bir gerilla kampı için grupları örgütleme' teklifiyle geldi. Söylentilere göre müftü, 'bunu şimdilik gereksiz bulduğunu' söyleyerek teklifi reddetti. O, askeri değil siyasi bir çözüm arıyordu. Başka bir nedenle de Filistinlilerin İngiliz ordusuyla çatışmaya hazır olmadığını söyledi.*

[...]

Bu nedenle yüksek komiser ile ekim ayında yaptığı iki özel konuşmasında da belirttiği gibi İngiltere ile işbirliği yapmayı sürdürdü. Çünkü Müftü, Philip Mattar'ın işaret ettiği üzere "*İngiliz yüksek*

[257] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 44.

[258] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 136.

[259] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 82.

komiserinin yetkisi altında Arapların ve Yahudilerin orantılı temsil edilecekleri bir parlamentonun kurulması"nı öngören bir siyasî çözüm planı ile sonuç alabileceğine inanıyordu.

Hacı Emin el-Hüseynî, Filistin'de silahlı direnişin mimarı Şeyh İzzeddin el-Kassam'ın teklifini de reddetmişti. Şeyh İzzeddin el-Kassam hem İngilizlere hem de Siyonistlere karşı silahlı mücadele verilmesinden yanaydı ve Müftü'den vakfın paralarının camilerden çok, silahlara harcanmasını istemiş; ancak Hüseynî bunu reddetmekle kalmayıp *"Onun İslam Şurası tarafından geçici vaiz olarak işe alınmasını reddetmişti."* [260]

Fakat yukarıda açıklanan şartlar ile İzzeddin el-Kassam'ın silahlı direniş düşüncesi ve ortaya koyduğu pratiği kısa zamanda etkisini gösterdi ve Yukarı Celile ve Safed'de Ahmed Tafiş liderliğindeki Dürzi direniş örgütü 'Yeşil El', Hacı Emin el-Hüseynî'nin yeğeni Abdülkadir el-Hüseynî'nin liderlik ettiği 'Cihad el-Mukaddes', Şeyh Ferhan el-Sadi liderliğindeki 'İhvan el-Kassam', Cemal el-Hüseynî liderliğindeki Filistin Arap Partisi'nin silahlı grubu 'el-Futuvva' (Yiğitler), İbrahim el-Kebir liderliğindeki 'el-Darâviş' ve Neşâşîbî ailesinin Milli Savunma Partisi'nin silahlı kanadı gibi örgütler kuruldu. [261]

İzzeddin el-Kassam ve örgütlü silahlı direnişin doğuşu

İzzeddin el-Kassam, 1871'de Lazkiye'nin Ceble bölgesinde dünyaya geldi. Dinî eğitimini Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde aldı. İranlı araştırmacı Mecid Safatac, İzzeddin el-Kassam'ın düşüncelerinin oluşumunda hocası Muhammed Abduh'un rolü olduğunu belirterek, onunla ilgili şu bilgileri veriyor:

> Kassam, Ezher'deki öğrenimini tamamlayıp ülkesine döndükten sonra Fransızlara karşı silahlı direniş veren gruplara katıldı. Önce Ömer Bitar'la daha sonra da Suriye'nin kuzeyindeki Şeyh Salih Ali'yle birlikte Fransızlara karşı silahlı mücadele verdi. İzzeddin Kassam, 1921 yılında

[260] *A.g.e.*, s. 106.

[261] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, ss. 45- 47

Fransızlar tarafından idama mahkûm edilince 5 Şubat 1922'de Hayfa'ya gitti ve orda dinî eğitim vermeye başladı.

Onun ders verdiği yer, Filistin ulusal hareketinin adeta sığınağı oldu. Daha sonra İslam Yüksek Şurası onu Hayfa'daki 'İstiklal' camisine imam ve 'evlenme ve boşanma işlerinden sorumu yasal memur' olarak tayin etti. Hayfa'daki bu görevleri onun halkın çeşitli kesimleriyle ilişki kurması için uygun bir zemin yarattı.

İzzeddin Kassam, daha sonra 1927'de kurulan 'Müslüman Gençler Derneği'nin başkanlığına seçildi. O, bu dernek sayesinde halkla daha yakın ilişkiler kurmayı başardı ve böylece 'sömürgecilere ve Siyonistlere karşı ilk devrim hücrelerini' oluşturdu. Hayfa'da birkaç yıl süren sükûnetin ardından ilk gizli silahlı grubu kurdu. Örgütün temel ilkesi her militanın kendi silahını kendisinin temin etmesi ve imkânı ölçüsünde de örgüte malî katkı sağlamasıydı.

İzzeddin Kassam güçlü bir hatipti, silahlı mücadeleye karşı çıkan ve siyasî çözümden yana olan aydınlarla ve seçkinlerle tartışıyordu. İzzeddin Kassam'ın taraftarları daha çok işçi, çiftçi ve esnaf sınıflarındandı. Bunlar, Kassam'ın camisine ve derslerine gidiyorlardı.

İzzeddin Kassam kısa süre içerisinde bir sorumluya bağlı beşer kişilik örgüt hücreleri oluşturdu. Beşer kişilik grup üyeleri yalnızca birbirlerini ve Şeyh Kassam'ı tanıyor; diğer grupların üyelerini tanımıyorlardı. Kassam'ın gizli örgütünün üyelerini halk da tanımıyordu; birçoğunun örgütün üyesi olduğu, ancak Kassam'ın ölümünden sonra anlaşılabildi.

İzzeddin Kassam, öngördüğü devrimin aşamalarını şöyle planlamıştı:

1- Silahlı devrim için özgüven oluşturma,

2- Gizli gruplar kurma,

3- Silah temini için yardım toplamak üzere liderlik kurulu oluşturma,

4- Silahlı devrim.

Ancak 1933, 1934 olayları onu yeterli adam ve imkân hazırlamadan askerî operasyonları başlatmaya mecbur etti. Bu değişime sebep olan etkenler şunlardı:

1- Siyonistlerin Filistin'e göçlerinin korkunç derecede artması,

2- Siyonistlerin İngilizlerin de desteği ile terörist gruplar kurmaya başlaması,

3- Düşmanla işbirliği yapan toprak sahiplerinin ve düşman lehine casusluk yapan hainlerin faaliyetleri ve Siyonistlerin sahip oldukları toprakları genişletmeleri.

Kassam, düşmana yönelik operasyon emri verdiğinde halktan, İngilizlerden veya Siyonistlerden bu işlerin arkasında onun olduğunu bilen yoktu; çünkü Hayfa'da günlük işleriyle meşguldü ve herkes de onu görüyordu. Kassam'ın devrimci örgütünün yalnızca 280 savaşçısı ve sempatizanı vardı.

Kassam'ın operasyon emriyle Siyonist yerleşim bölgelerine, İngiliz askeri ve polis devriyelerine yönelik askerî eylemler başladı. Bu eylemler sonucu Siyonist verleşimlere darbe vuruldu ve çok sayıda İngiliz askeri ve Siyonist de öldürüldü.

Çok geçmeden Kassam ve savaşçıları silahlı mücadeleyi açıktan yürütmeye karar verdi. Açık mücadele kararı hem halka direniş motivasyonu kazandırmayı hem de İngilizlerin ve Siyonistlerin bu saldırıların vağma, gasp ve sovgun amaçlı asayiş sorunları olduğuna dair propagandasını etkisiz hale getirmeyi amaçlıyordu.

Philip Mattar, İngilizlere karşı silahlı mücadeleyi gerçekçi bulmayan dolayısıyla da Siyonistlerin hâkimiyetini arttırması karşısında etkisiz kalan Filistin liderliğinin Kassam'ı az bir kuvvetle de olsa silahlı mücadeleye mecbur bıraktığını şöyle anlatıyor:

1935'te el-Kassam, Filistin liderlerinin yöntemlerinin tamamen etkisiz olduğuna inanmıştı. Yahudi göçü tehlikeli bir noktaya ulaşmıştı. Siyonistlerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaları bir zaman meselesi olarak görülüyordu. El-Kassam daha fazla beklemeyi reddetti. Fakat ayaklanmayı ilan etmeden önce el-Kassam ve bir düzine taraftarı İngiliz polis müfrezesi tarafından beklenmedik bir şekilde şaşırtıldılar. Kaçmak veya teslim olmak yerine el-Kassam sonuna kadar savaşmaya karar verdi ki o son 19 Kasım 1935'te geldi. El-Kassam'ın ölüm haberiyle

[262] مجید صفاتاح، دانشنامه فلسطین، انتشارات آرون |Mecid Safatac, *Filistin Ansiklopedisi*, "Izzeddin el-Kassam" maddesi| Tahran: Aron Yayınları, 2012.

> Filistin'e derin bir öfke ve üzüntü dalgası yayıldı. Halk için kendi liderlerinde göremedikleri kendini düşünmeden yurtseverliğin somut örneği, şehitliğin ve kendini feda etmenin sembolü oldu.
>
> [...]
>
> Gerçekten de el-Kassam, vaizliği boyunca kazandığından daha fazlasını ölümüyle kazandı. Şimdiye kadar barışçıl ve misafirperver halkına, radikal bir alternatif sunmuştu: Devrim! Filistin boyunca el-Kassam'ın mirasını yaşatmak, Siyonistlere ve İngiliz mandasına karşı savaşmak için gençlik grupları oluştu. [263]

Ian Black'e göre İzzeddin el-Kassam ve arkadaşlarını Kasım 1935'te hayatlarını kaybedecekleri *"Cenin bölgesindeki tepelere gitmek üzere harekete geçiren şey Siyonist terör örgütü Hagana'ya teslim edilmek üzere çimento varillerine gizlenerek gönderilmiş Belçika silahlarının tesadüfen bulunmasıydı.*

[...]

Kassam müftüyü bir isyan çağrısını desteklemeye ikna etmeye çalışmış; ama başaramamıştı. Onunki Filistin Araplarının davalarını savunmak için silahlı mücadeleyi kullanmaya kalkışan ilk örgütlü girişimdi. Kassam'ın Beled el- Şeyh'teki cenazesine binlerce kişi katıldı ve onunla ilgili bir kahramanlık ve fedakârlık kültü oluştu.

[...]

Ben Gurion bile Kassam'a -imalı olsa bile- kavrayışlı bir övgüde bulunarak onu Tel Hai kahramanı Joseph Trumpeldor'a benzetti." [264]

İzzeddin el-Kassam hareketi, Irak'taki 1920 Devrimi'nden sonra Arap dünyasında gerçek anlamda tam bağımsızlık için verilen ikinci silahlı direniş örneğiydi. 1919'da İbrahim Hananu, Suriye'de Fransızlara karşı bir silahlı direniş başlatmış olsa da İbrahim Hananu'nun bu direnişi de tıpkı daha önce anlatılan Sultan Paşa el-Atraş'ın 1925-927 yılları arasındaki silahlı hareketi gibi, Fransızlara karşı Faysal'dan dolayısıyla İngiliz mandasından yana bir isyandı.

---

[263] Philip Mattar, *a.g.e.* s. 106.

[264] Ian Black, *a.g.e.*, s. 65.

Zira İbrahim Hananu 1916'da Şerif Hüseyin'in safında yer almış, Faysal'ın ordusuna katılmış ve 1918'de İngiliz birlikleriyle Halep'e girmişti. Yani Suriye İngiliz mandası altında kalsa ve Faysal da Suriye emiri olsaydı Hananu'nun silahlı hareketi de söz konusu olmayacaktı. Zira Hananu Faysal'ın Suriye emirliği için Fransızlara karşı savaşmıştı. Irak'taki 1920 Devrimi ve İzzeddin el-Kassam ise yabancı varlığının ve hâkimiyetinin kendisine karşıydı.

Silahlı direniş en gerçekçi seçenek

İzzeddin el-Kassam'ın öldürülmesi, Filistin tarihinde onunla başlayan örgütlü silahlı direnişi bitirmedi tam tersine onu bir sembol, silahlı direniş yöntemini de en gerçekçi ve en sonuç alıcı seçenek haline getirdi.

İzzeddin el-Kassam'ın Filistin liderliğinden bile gizlemek zorunda kaldığı örgütün 280 üyesi vardı. Fakat onun öldürülmesinden sonra silahlı direniş öylesine benimsendi ki, üç yıl sonra, yani 1938'de direnişin karargâhına gidip liderleriyle görüşen Amerikalı gazetecinin ifadesiyle 4 bine ulaşmıştı.

İzzeddin el-Kassam'ın düşünceleri, yöntemi ve hayatıyla ortaya koyduğu örneklik, Filistin liderliğine de İngilizlerle siyasî çözüm aramaktan uzaklaşıp direnişe yakınlaşmak mecburiyeti hissettirmişti. Artık Hacı Emin el-Hüseynî liderliğindeki ulusal liderlik de direnişten ve bağımsızlıktan söz ediyor Türkiye'deki Milli Mücadele'yi kendine model alıyordu.

16 Kasım 1938'de Kudüs'ten yazılan ve *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 'V. Mihri' imzalı mektupta Atatürk'ün ölümünün Filistin'de yarattığı etki "*Türkiye'den sonra Atatürk için hakikaten ağlayan tek bir memleket varsa o da burasıdır.* diye anlatılmıştı. V. Mihri'ye bu cümleyi yazdıran oradaki gözlemleri ve konuştuğu Filistinli direnişçilerden aktardığı şu ifadelerdi:

> Atatürk, bize daha bugünden elle tutulur derecede iyi neticeler vermiş olan mücadele fikrinin babasıdır. Sizin atanız olduğu kadar o, bizim

de atamız oldu. İngiltere'nin taksim siyasetine karşı mücadele fikrini biz ondan aldık.

V. Mihri'nin İngilizlerin sahip olduğu büyük kuvvet karşısında mücadelenin sonuçsuz kalmasından şüphe edip etmediklerine dair sorusu da Filistinliler tarafından şöyle cevaplandırılmıştı.

> Aynı suali siz on sekiz sene evvel Mustafa Kemal Paşa'ya da sorabilirdiniz. Nitekim soranlar da çok olmuştu. Hâlbuki netice onun pek doğru yoldan gitmiş olduğunu gösterdi. Biz de umut ediyoruz ki aynı neticeyi elde edeceğiz. Filistin Yahudi istilasından ve İngiliz mandasından kurtulup müstakil olacak Araplık alemine modern millivetçilik numunesini biz Filistinliler vereceğiz.

Silahlı direnişin gücü ve yarattığı etki

Silahlı direnişin bir slogan değil, en gerçekçi ve rasyonel seçenek olduğu İzzeddin el-Kassam'dan üç yıl sonra adeta ispat edilmişti. İngilizlerin ve Siyonistlerin para, silah ve propaganda üstünlüğüne rağmen Filistin direnişinin nasıl bir saha hâkimiyeti kurduğunu 1938 ve 1939 yıllarında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan mektuplardan öğreniyoruz.

Doç. Dr. Celil Bozkurt tarafından *Filistin Mektupları* adıyla yayımlanan V. Mihri, T.C. veya C.T gibi kısaltmalı imzalarla yazılan mektupları yazanların açık adları ve kimlikleri bilinmiyor. Ancak o dönemde Kudüs'te, Hayfa'da, Beyrut'ta ve Mısır'da yaşayan bu kişilerin gözlemleri, o dönemdeki toplumsal şartları yansıtması bakımından son derece önemli ayrıntılar içeriyor.

Bunlardan 6 Eylül 1938'de Kudüs'ten yazılan 'V. Mihri' imzalı mektupta silahlı direnişin yarattığı fark şöyle ifade ediliyor:

> Yavaş yavaş İngiltere'nin nüfuzu ve kuvveti yalnızca şehirlere ve büyük kasabalara münhasır kalıyor. Buralarda dahi bu nüfuz ve kuvvet tam

[265] Haz. Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Filistin Mektupları. İngiliz Mandası Altında Arap Yahudi Çatışmaları (1938-1939)*, İstanbul: Post Yayınları, 2020, ss. 105-106.

değildir. Geçende Yafa Osmanlı Bankası bile terörist taarruzuna uğradı. Vakıa mütearrızlar (saldırganlar) bir şey yapmaya muvaffak olamadılar; fakat Yafa gibi bir muhitte bir bankaya hücum edecek derecede cesaret ve cüret göstermeleri, onların kuvvetlerine delildir.[266]

V. Mihri, 9 Aralık 1938'deki mektubunda da İngilizlerin Müslüman'ı ile Hıristiyan'ı ile dayanışma içindeki Filistin direnişi karşısında nasıl aciz kaldığını ve anlaşma arayışına girdiğini şöyle anlatıyor:

Filistin nasyonalistleriyle iki buçuk seneye yaklaşan mücadeleden sonra bugün anlaşma yoluna gitmek isteyen Londra hükümeti, bir türlü kati anlaşmaya gidemediğinden gün geçtikçe buradaki vaziyetinin müşkülleştiğini görüyor. Mücahitlerin teşkilatı gün geçtikçe kuvvetlenmekte ve Filistin'e hakim olmak bakımından her gün daha artan bir tefevvukla [başarı] İngiliz otoritesini biraz daha zaafa uğratıp onun yerine kaim olmaktadır.

Mektupta direnişin İngiliz ordusu karşısında nasıl bir askeri üstünlük kurduğu ve manda yönetimine rağmen nasıl bir devlet organizasyonu kurduğu konusunda şu ayrıntılar naklediliyor:

İngilizlerin direnişi sindirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanıyor ve hatta mağlubiyetten başka bir netice vermiyor. İngilizler savaş uçakları dahi kullanmasına rağmen yüzlerce kayıp veriyor. Örneğin Sofd dağlarında yaşanan çatışmada direnişçiler dört yüz İngiliz askeri öldürüp üç yüz kadarını da yaralı olarak götürdüklerini açıklıyor.

-Direnişçiler karşı propaganda alanında da oldukça başarılı. Zira İngilizlerin kayıplarını açıklayan 'Mücahitler Umumi Karargahı', verdiği bu bilgilere herkesin kolayca inanmayacağını bildiği için savaş meydanın ve ölülerin fotoğraflarını çoğaltıp dağıtıyor.

- Dağlarda yapılan hareketlerde direnişçiler, güçlü bir istihbarat teşkilatına sahip. İngilizlerin hareketlerini öğrenip 'mükemmel bir pusu tertibatı alıyorlar ve bu surette kapana düşürdükleri İngiliz kuvvetlerine karşı süngü hücumu yaparak onları temizliyorlar.'

[266] *A.g.e.*, s. 77

Direnişçilerin askeri üstünlüğü sayesinde ülke içerisinde hükümet nüfuzu da direnişçiler lehine gelişiyor. Örneğin direnişçiler, hemen hemen Filistin'in her yerinde bir tür adliye teşkilatı kurmayı başarıyor. Daha önce direnişçilerin mahkemeleri yalnız milli mücadeleye ve siyasi işlere ait davalar hakkında resen kararlar verirken artık halkın her tür adalet işi bu mahkemelerde görülüyor.

Direnişçilerin genel komutanlığı aşamalı olarak yayımladığı kanunlarla her tarafta etkisi azalan İngiliz örgütleri yerine kendi örgütlerini kuruyor.

- Direniş konusunda Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki dayanışma da son derece dikkat çekici. Örneğin, direnişçilerin karargâhı bütün Filistin'de cuma günleri herkesin tatil yapmasını emreden bir kararname yayımlıyor. Bu kararnameye herkes itaat ettiği gibi öteden beri yalnız pazar günleri tatil yapan Hıristiyan Araplar da aynı emre uyup hem cuma hem de pazar günleri dükkanlarını kapatıyor. Buna karşılık direnişçiler bu mecburiyetten Hıristiyanları istisna ederken Hıristiyanlar da sırf Müslüman Araplara ve direniş hareketine bir jest olmak üzere cuma günleri de tatil yapmayı sürdürüyor.

Halk direnişçilerin silahlı eylemlerine sivil itaatsizliklerle destek veriyor. Örneğin İngilizler seyahatleri denetim altına almak için ülke içindeki tüm seyahatleri İngiliz memurlarından alınacak izne bağlıyorlar. Direnişçiler ise buna karşılık Filistin halkını oldukları yerde kalmaya davet ediyorlar. Trenle, otomobille ve otobüslerle seyahati yasaklıyorlar. Halk bu yasağa uyuyor ve Filistin'de bu şekildeki seyahatler neredeyse tamamen bitiyor.

-Direnişçiler güvenlik ve asayiş konusunda da belirleyici oluyor. Direniş hareketi adına kişisel çıkarlarını temin etmeye çalışanları cezalandırıyor. Örneğin direnişi kendi şahsi çıkarlarına için kullanmak isteyen bazıları tenha yerlerde bulunan Hıristiyan manastırlarına giderek direniş adına para talep edip hatta soygunculuğa kalkışanlar oluyor. Bunu öğrenen genel karargah, sert önlemler alıyor. Bundan dolayı Hıristiyan Filistinliler de Hıristiyan İngilizlerle veyahut Yahudilerle değil Araplarla dayanışma içinde olmayı tercih ediyorlar.

[267] *A.g.e.*, ss. 116-119.

Kudüs'ten yazılan 17 Aralık 1938 tarihli mektupta da İngilizlerin Filistin direnişi karşısında nasıl geri çekildiği ise şöyle anlatılıyor:

> Kendisini her dakika bir Arap taarruzunun tehdidi altında hisseden İngiliz kumanda heyeti şehir dahilinde dağınık bir halde durmaktan korkarak bütün askeri ve mülki İngiliz teşkilatının merkezini şehrin yeni kısmında ve en ziyade emniyet şeraiti içinde bulunan King David oteline nakletti. Komiserlik de öteden beri işgal ettiği dairenin eski Kudüs mahallelerinde yani Arap kütlesine çok yakın bulunmasından pirelenmiş ve bu daireyi askerlere terk ederek öte tarafa hicret etmiştir. Bütün bu haller gösterir ki sıkı bir İngiliz işgali altında bulunan Kudüs'te bile hükümet kendini emniyet içinde hissetmiyor. [268]

Filistin'de silahlı direnişin slogan değil sonuç alıcı bir seçenek olduğu sadece 1938'de değil daha sonraki yıllarda da somut kazanımlarla ortaya kondu. Örneğin Siyonistler, tarih boyunca siyasî görüşmeler yoluyla işgal altında tuttukları topraklardan bir karışını bile Filistinlilere geri vermedi; ancak silahlı direnişin yarattığı baskı, İsrail rejimini Gazze'den tek taraflı olarak çekilmeye mecbur etti.

Üstelik de Gazze'den tek taraflı çekilme kararı, 'Beyrut Kasabı' diye ünlenen Airel Şaron'un başbakanlığı döneminde alındı. İzzeddin el-Kassam, Filistin'de böylesine sonuç alıcı ve gerçekçi seçeneğin kurucusu olduğu için ismi ölümsüzleşti. 'Filistin İslami Direniş Hareketi Hamas', askerî kanadına onun ismini verdi.

İzzeddin el-Kassam'la birlikte Filistin halkı 'örgütlü silahlı direniş' adlı yeni bir anlayışla tanışmış oldu. İsrailli akademisyen Ilan Pappe, İzzeddin el-Kassam'ın pratiğinin isyana ve Filistin ulusal liderliğine olan etkisini şöyle açıklıyor:

> Yaşamını mücadelesi yolunda feda eden İzzeddin el-Kassam gibi bir liderin başlattığı kısaı, ancak etkileyici başkaldırı, milliyetçi seçkinler üzerinde bir süre için etkili oldu. Müftü Emin el- Hüseynî, el-Kassam'ın dul eşine başlangıçta fazla ilgi göstermedi. Ancak cenazesine çok sayıda kişinin katıldığını duyunca, kırk gün süren yasın son günü el-Kassam'ın dul eşini bizzat ziyaret ederek taziyelerini sundu. [269]

---

[268] *A.g.e.*, ss. 121-122.

[269] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 140.

Amerikalı gazeteci: Direnişçiler çeteci değil, yüksek fikirli münevverler

İngilizler 1935'te küçümsedikleri için Filistinli direnişçileri 'haydut, soyguncu veya yağmacı' diye niteliyordu. İzzedin Kassam'ın öldürülmesinden sonra silahlı direniş Filistin halkı tarafından giderek daha fazla benimsendi. 1937'ye gelindiğinde ise silahlı direniş Filistin halkının tek seçeneği olmuştu.

İngilizler artık küçümsedikleri için değil gözden düşürmek ve karalamak için direnişçileri haydut veya yağmacı diye niteliyordu. Peki, Filistinli direnişçiler, İngilizlerle Siyonistlerin propaganda ettiği gibi haydut ve yağmacı mıydı?

2 Ekim 1938'de Kudüs'ten yazılan ve *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 'V. Mihri' imzalı mektupta Arap dostları aracılığıyla direnişçilerin karargâhını ziyaret eden Oliver adlı bir Amerikalı gazetecinin izlenimleri şöyle naklediliyor:

> Karargahta gördüğü şeyler muharririn üzerinde heyecan verici derin bir intiba uyandırmış. Mücahitler reisi kendisiyle bir müddet şundan bundan konuşurken bir aralık ezan okunmuş. Herkes namaza kalkmış reis de muharriri bırakarak namaza gitmiş. Büyük cemaatle kılınan namazdan sonra herkes yanık yanık dualar etmiş ve sonra gene konuşmaya başlamışlar.
>
> Muharrir gerek temas ettiği bu reisin ve gerek onun erkanı harbiyesinin çok münevver insanlar olduğunu görerek hayrette kalmış. Bunlar arasında Beyrut, Kahire, İstanbul, Londra, Berlin hatta Amerika üniversitelerinde tahsil yapmış, muhtelif meslekten insanlar varmış. Önce karşısında alelade çeteciler göreceğini zanneden gazeteci, bu kıymette adamlarla karşılaşınca şaşmış ve nihayet şu kanaate varmış ki Filistin mücahitleri alelade haydutlar veya siyasi çeteciler değil vatanlarını müdafaa eden münevver nasyonalistlerdir. Bunlar kendisiyle uzun uzun konuşmuşlar ve sorduğu suallere cevaplar vermişler.

[270] Haz. Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Filistin Mektupları, İngiliz Mandası Altında Arap Yahudi çatışmaları (1938-1939)*, s. 87

Mektubu yazan V. Mihri, Filistin direnişinin hem bölge devletleri ve hem de halkları üzerindeki etkisini de şöyle anlatıyor:

> Buraya tek tük gelen civar memleket gazetelerinden öğrendiğimize göre geçenlerde bütün Arap memleketlerinde bir Filistin günü tertip edilmiş ve paralar toplanmıştır. Irak'ta, Suriye'de, Lübnan'da Mısır'da hatta Hindistan Müslümanları arasında pek çok para toplanmış olduğu son haberlerden anlaşılıyor... Suriye gazetelerinin yazdıklarına göre Irak hükümetinin teklifi üzerine Sadabat Paktı'na dahil olan dört memleket mümessillerinin yakında Ankara'da bir ictima akdetmeleri takarrür eylemiş. [toplantı yapmaları kararlaştırılmış] Bu ictimaya Irak hükümeti, Suudi Arabistan'ın bir mümessilinin de iştirakini teklif etmiş ve bunun üzerine ictimaya Hicaz'ın da bir delege göndermesi kabul edilmiş.. Görülüyor ki Araplık alemi Filistin cihadını himaye etmek ve onunla el ve fikir birliği yapmak için elinden gelen her gayreti sarf ediyor.

Filistin direnişinin Hindistan'a varıncaya kadar tüm bölge halklarında büyük bir heyecan yarattığı ve bu heyecanın malî yardıma dönüştüğünü nakleden 'V. Mihri', Sadabat Paktı üyesi ülkelerin Suudi temsilcilerinin katılımıyla Ankara'da yapacağı toplantıyı da Filistin'e destek olarak algılıyor. Hâlbuki Sadabat Paktı'nı oluşturan ülkelerden Türkiye ve İran İngiltere'ye karşı Filistin direnişini destekleyebilecek herhangi bir siyasî iradeye sahip değildi. Nitekim Hacı Emin el-Hüseynî, 19 Temmuz 1937'de Atatürk'e 13 sayfalık bir mektup yazarak Filistin'e destek istemiş; ancak Ankara yeni rejime tehdit olarak gördüğü için Hüseynî'ye değil destek, cevap bile vermemişti.

Ayrıca Türkiye, daha sonra İsrail'i devlet olarak ilk tanıyan İslam ülkesi, Şah'ın İran'ı da Türkiye ile birlikte İsrail'in en yakın bölgesel

---

[271] A.g.e. s. 88.
Murat Bardakçı, "Kudüs Büyük Müftüsü'nün 1937'deki yardım talebine cevap vermedik, zira Müftü bize göre 'rejim düşmanı2 idi!'", *Habertürk*, 24 Mayıs 2021, https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/3081807-kudus-buyuk-muftusunun-1937deki-yardim-talebine-cevap-vermedik-zira-muftu-bize-gore-rejim-dusmani-id (Erişim: 24.11.2022).

müttefiki olacaktı. Irak ise o dönemde İngiltere'nin yarı sömürgesiydi. Öte yandan varlığını İngilizlere borçlu olan Suudi yönetiminin yapılacak toplantıya delege gönderecek olması da toplantının amacının Filistin direnişini desteklemek değil tam aksine sona ermesini sağlayacak formüller üretmek olduğunu ortaya koyuyordu.

Daha sonraki yıllarda da görüleceği gibi Filistin direnişi Siyonistleri ve destekçilerini aciz bıraktığı her dönemde bu tür bölgesel veya uluslararası girişimler söz konusu olmuş ve bu girişimler çoğu zaman da Filistinlileri direniş yerine diplomatik veya 'siyasî çözüme' ikna eden sonuçlar doğurmuştu.

Örneğin bunlardan biri de 1987 intifadası sonrasında gündeme getirilen Oslo Anlaşması'ydı. İsrail rejimini 'terörist' dediği Yaser Arafat'la masaya oturmayı kabul etmek zorunda bırakan direniş, en büyük vefasızlığı bu tür iknalar sebebiyle Filistinlilerden gördü. İkinci çarpıcı örneği de 'İslami Direniş Hareketi' (Hamas) oluşturdu.

Hamas, 2011'de başlayan Suriye krizi sırasında Türkiye ve Katar'ın safına geçmişti. Hamas bir direniş örgütüydü ve Suriye ile İran onu başta silah olmak üzere direniş örgütü olmasını sağlayacak tüm araçlarla destekliyordu. Türkiye ise dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun açıkladığı üzere Hamas'a silah bırakması için baskı yapmıştı.[273]

Önce Oslo Anlaşması'yla ardından da Yaser Arafat'ın ölümüyle birlikte direniş seçeneği Filistin ulusal liderliğinde hak ettiği ilgiyi göremez oldu. Hatta tam aksine Filistin ulusal liderliği çoğu zaman silahlı direnişi ulusal hedeflere ulaşmada bir destek aracı olarak değil, siyasî liderliğin alternatifi veya rakibi olarak gördü ve baskılamaya çalıştı.

Hâlbuki kitabın ilerleyen bölümlerinde de açık örnekleriyle görüleceği üzere Filistin ulusal liderliği silahlı direnişi kendisinin alternatifi veya rakibi olarak değil, destekleyici aracı olarak gördüğü

[273] "Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Hamas'a Silah Bırakması İçin Baskı Yaptık" *Filistin Haber Ajansı*, https://filistin.info/turkiye-cavusoglu-hamasa-silah-birakmasi-icin-baski-yaptik-6104 (Erişim: 24.11.2022).

ve silahlı direnişi bu yönde kullandığı her zaman, İsrail'i müzakere masasına oturmaya zorladı. Silahlı direnişi kendine rakip gören ve baskılayan Filistin liderliği ise hiçbir zaman İsrail tarafından muhatap alınmadı.

1936 isyanı

Filistin tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olan 1936 isyanında İzzeddin el-Kassam'ın düşünce ve yöntemlerinin etkisi belirgindi. İzzeddin el-Kassam'ın hem İngilizlere hem de Siyonistlere karşı silahlı direniş yönteminin kitlesel ölçekte taraftar bulması, Filistin ulusal liderliğini de daha önce politika değişikliğine sevk etmişti.

> 1933 başlarından itibaren Filistin'e Yahudi göçlerinin artmasına ilk tepki Arap İcra Komitesi'nin 1933 martında Araplara hitaben yayımladığı beyanname ile olmuştur. Bu beyannamede Filistin'e meşru ve gayrimeşru yollardan yapılan Yahudi göçlerine İngiliz manda yönetiminin göz yumduğu ve bu yönetimin kötü niyetinin aşikâr olduğu belirtildi. Göçlerin giderek artması üzerine Araplar 13 Ekim 1933 günü Kudüs'te bir gösteri yaptılar. Aynı zamanda genel grev ve boykotun da ilan edildiği bu yürüyüşe hükümet tarafından alınan geniş tedbirlere rağmen çok büyük bir Arap kitlesi katılmıştı.

Zaten İzzeddin el-Kassam'ın silahlı mücadelesi de bu şartlarda büyük bir ivme kazanmıştı. Şartların ağırlaşması ve İzzeddin el-Kassam'ın 1935'te öldürülmesi, 1936 isyanının zeminini yarattı. Ancak İzzeddin el-Kassam 1935'te öldürüldüğü ve örgütü de dağıldığı için halkın talepleri, örgütlü bir liderlikle politikaya dönüştürülmüş değildi. Büyük ölçüde kitlesel öfkenin dışavurumuydu. William Cleveland, bu durumu şöyle anlatıyor:

> Arap toplumunda Hacı Emin ile Yüksek Müslüman Konseyi'nin ılımlı liderliğine karşı duyulan hoşnutsuzluk artıyordu. İngiltere'ye karşı eylemi savunan ve diğer Arap ülkeleriyle güçlü bağlar oluşturulmasını

[274] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 49.

isteyen genç Filistinli eşrafın kurduğu yeni İstiklal Partisi, müftünün her şeyin üstündeki siyasal konumuna meydan okuyordu.

[...]

1936 bahar ve yazında Filistin'i kasıp kavuran şiddet dalgası, Siyonizm'e, İngiliz emperyalizmine ve yerine kök salmış Arap liderliğine karşı kendiliğinden doğan bir halk hareketiydi.

Halk, liderleri liderliğe zorladı

Gerçekten de liderler halkı değil, halk liderleri mücadeleye sürüklüyordu. İngilizlerle anlaşarak siyasi kazanımlar elde edebileceğini düşünen ve silahlı direnişe karşı çıkan Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî, Filistin halkı tarafından mücadeleye liderlik yapmaya zorlanan ilk lider oldu.

Müftünün şiddet gibi 19 Nisan 1936'da ilan edilen genel grevle de çok az ilgisi vardı. Grev kararı ona danışılmadan alınmıştı. Kararı veren komiteler, önce Nablus, Yafa ve Hayfa ve arından da beş günde tüm Filistin'de İstiklalciler, İhvan el-Kassam [İzzeddin el-Kassam'ın öldürülmesinden sonra onun takipçilerinin kurduğu örgüt] Genç Adamların Müslüman Birlikleri ve diğer ateşli milliyetçilerden oluşuyordu... Müftü uzak durdu ve onlara katılmak ya da yönelmekte tereddüt ediyordu. Gerçek şu ki hâlâ iki efendiye İngilizlere ve Filistinlilere hizmet ediyordu ve şimdi seçime zorlanmıştı.

Şiddet Araplarla Yahudiler arasında olmasına rağmen genel grev hem İngilizlere hem de Yahudilere karşıydı. İngiliz karşıtı ruh bütün bildirge ve protesto mektuplarında vardı. Şüphesiz ki müftü, İngiliz karşıtı bir hareketin liderliğini üstlenmenin kendisini, onu atamak için çok az yasal dayanakları olduğu gibi kovmak için de yasal dayanak ihtiyacı olmayan İngilizlerle politik bir çatışma içine sokacağının farkındaydı.

[ ]

Eğer katılmayı reddetseydi halkın güvenini kaybedecek ve liderliği de genç radikallere kaptıracaktı. En sonunda halkın beklentileri ve ulusal davaya olan bağlılığı onu hayatının en ciddi kararlarından birini

[275] William Cleveland, *a.g.e.*, ss. 285-286.

almaya zorladı. Ama kararları istemeye istemeye ve aşamalarla aldı. İstiklalciler ve genç radikallerle yapılan birkaç günlük tartışmadan sonra İstiklalcilerin birleşik bir hareketi yönetme teklifini 25 Nisan 1936'da kabul etti. Bu teklifi, şartlarının yerine getirileceği sözünü aldıktan sonra kabul etti ki bu şartlardan biri de tahminen kendi liderliğinde bir ulusal birlikti.

[...]

Böylece sonrada Arap Yüksek Komitesi olarak adlandırılacak olan komite, başkanlığında müftü olmak üzere kuruldu.

Yani o dönemin Filistin ulusal liderleri; siyasal bilinç, öngörü, örgütlülük ve yöntemler açısından halkın gerisindeydi ve liderliği kaybetmemek için halkın kendisini sürüklediği yöne aslında istemeden gitmekteydi. Başta müftü olmak üzere o dönemin liderleri, üstlendikleri mücadele rolünü istemeden oynadıkları için de genel grevleri ve silahlı direnişi ulusal davanın politik hedeflerinin araçları olarak değil, kendilerini İngilizlerle karşı karşıya getirecek tehlikeli yöntemler olarak gördüler. 1936 isyanı, İzzeddin el-Kassam'ın yetiştirdiği direnişçilerin silahlı direnişe maddî kaynak temin etmek için yaptığı bir eylem sebebiyle başladı.

15 Nisan 1936 akşamı Nablus ve Tulkerim arasındaki tepelerdeki Nur Şems yakınlarındaki yolda üç silahlı Arap fıçılarla yolu kapattı. Yoldan geçen arabaları durduruyor ve silah ve cephane satın almak için para istiyorlardı.

[...]

İngilizler ve Yahudiler tarafından yol kesen soyguncu ya da haydut olarak nitelenen failler el-Kassam'ın yandaşlarıydı.

Kassam taraftarlarının bir Yahudi'yi 15 Nisan'da öldürmesine Siyonistler ertesi gün iki Arap işçiyi öldürerek karşılık verdi. Bu olaylar iki toplumu da kitlesel gösteriler düzenlemeye ve birbirlerine saldırmaya kışkırttı.

---

[276] Philip Mattar, *a.g.e.*, ss. 109-110.

[277] Ian Black, *a.g.e.*, s. 67

> Filistin'de en şiddetli Arap Yahudi çatışmaları 1936 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sebebi İngiltere'de Avam Kamarasının Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacıyla Kraliyet Komisyonu kurulmasına karar vermesiydi. Buna dair haberler Arapların geniş çaplı ayaklanmalarına sebep oldu.
>
> [...]
>
> Bu çarpışmalar sırasında komşu Arap ülkeleri de Filistin Araplarına yardım etmek üzere gönüllüler göndermiştir. [278]

1936 isyanı nisan ayından ekim ayına kadar, yani altı ay sürmüş olsa da İsrail devletinin kurulduğu İkinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı 1939'a kadar her yıl sürecek olan isyan veya çatışmaların başlangıcı oldu.

Silahlı direniş ve genel grevlerin yarattığı sonuçlar

1936 ve sonrasındaki isyan sürecinin Filistin'de yarattığı farkları şöyle özetlemek mümkün:

1- Arap halkında silahlı direnişe olan inanç daha da pekişti. Araplar artık İngiltere'yi bir çözüm mercii değil, sorunun kaynağı olarak görmeye başladı.

2- Silahlı mücadele Arap halkının en çok desteklediği seçenek haline geldi. Ulusal liderliğin halkı direnişe yönlendirmesi gerekirken, halk ulusal liderliği silahlı direnişe zorluyordu. Önceki dönemlerin aksine sadece Siyonistler değil, İngilizler de silahlı mücadelenin hedefi oldu.

> Halktan gelen direniş isteği, Arap liderleri harekete geçmeye zorladı ve 25 Nisan'da müftünün başkanlığında milli bir örgüt olan Arap Yüksek Komitesi kuruldu. Hıristiyanlar, Müslümanlar, Neşaşibi'ler, el-Hüseyni'ler ve İstiklal'in ileri gelen üyelerinden oluşan Arap Yüksek Komitesi, Filistinli seçkinler arasındaki grupları gecikmiş bir birleştirme girişimiydi. Komite, grevi koordine etmeye çalıştıysa da

[278] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 49.

halkın çok gerisinde kalmıştı. Olayları yaratacak yerde onlara tepki gösterme eğilimindeydi.[279]

3- Filistin sorunu bölgeselleşti, Arap ülkeleri şu ya da bu şekilde Filistin sorununa dahil olurken bu ülkelerden Filistin'deki silahlı mücadeleye gönüllü katılımlar oldu.

4- Siyonist hareket, İngiliz manda yönetiminin himayesinden yararlanmayı sürdürmekle birlikte kurmayı öngördüğü devletin silahlı altyapısını geliştirdi. Dağınık Yahudi yerleşim merkezleri arasındaki toprakların ele geçirilmesini ve göçlerin arttırılmasını öngören bir 'ulusal plan' açıkladı.

5- Arap Yüksek Konseyi de Siyonistlerin 'ulusal plan'ına karşılık 13 Eylül 1936'da ulusal taleplerini içeren bir bildiri yayımladı. 'Yahudi göçlerinin ve toprak satışının durdurulması ve Arap çoğunluğuna dayanan bir hükümetin kurulması' Arapların İsrail devleti kuruluncaya kadar dile getirdiği talepler oldu.

6- İngiltere artık Filistin'deki hâkimiyetinin sürdürülemez olduğunu kabullendi ve taksim planını ortaya attı.

İngilizler, polisiye yöntemlerle bastırmakta zorlandıkları isyanın ve genel grevin sonlandırılması için kendilerinin ve Fransa'nın kontrolünde bulunan Arap ülkelerini devreye soktu.

İngilizlerin diplomatik çabalarının Irak, Suriye, Mavera-i Ürdün ve Yemen liderlerine bir çağrı yaptırmayı başarmasıyla grev Ekim 1936'da sona erdi.[280]

Arap ülkelerinin Hacı Emin el-Hüseynî liderliğindeki Arap Yüksek Komitesi'ne yaptığı genel grevi sonlandırma çağrısında şöyle deniyordu:

Biz, adaletli olacağını açıklayan dostumuz Büyük Britanya'nın iyi niyetine güveniyoruz.[281]

---

[279] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 286.
[280] Ian Black, *a.g.e.*, s. 71.
[281] Philip Mattar, *a.g.e.*, s. 124.

> Arap liderliğinin greve son verilmesinin sebeplerinden biri İngiltere'nin Filistin'e yeni bir komisyon göndermeyi vadetmesiydi. Lord Peel'in başkanlığındaki bu komisyon, raporunu 1937 temmuz ayında yayımladı.
>
> [...]
>
> Raporda şöyle denmekteydi: Araplarla Yahudiler arasındaki düşmanlık herhangi bir şekilde önlenmezse mandanın tam olarak ve şerefle yerine getirilemeyeceği aşikardır. Ancak bu düşmanlığı yaratan ve yaşatan mandadır.[282]

Mandanın sona erdirilmesini isteyen eski Hindistan Bakanı Lord Peel başkanlığındaki komisyonun raporu, Filistin'in Arap ve Yahudi devleti şeklinde bölünmesini tavsiye ediyordu. İki tarafın da tepki gösterdiği bu rapor, soruna çözüm bulmak bir yana tam aksine çatışmaları daha da arttırdı. Celile bölge komiseri öldürüldü, İngilizler de Arap Yüksek Konseyi üyelerini tutuklayarak veya sürgün ederek dağıttı.

Silahlı mücadelede İngilizlerin de hedef alınması Arapların verdiği kayıpların artmasına neden oldu. Örneğin 1936 isyanının ilk dört ayında ölen 371 kişiden 125'i Müslüman 5'i Hıristiyan Arap, 58'i Yahudi geri kalanı da İngiliz polis veya askeriydi.

1937'deki isyandaki çatışmalarda ölenlerin 213'ü Arap, 89'u Yahudi, 14'ü de İngiliz'di. 1938'deki çatışmalarda 1624 Arap, 649 Yahudi ölürken 1939'un ilk altı ayında 491 Arap, 87 Yahudi öldü.[283]

Kudüs'ten gönderilen ve 2 Nisan'da *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 'T.C.' imzalı bir mektup 1938 yılında Filistinlilerin silahlı direnişinin İzzeddin el-Kassam'ın öldürülmesinden üç yıl sonra ne kadar halk tarafından benimsendiğini ve etkili bir seçenek olduğunu ortaya koyuyordu. Üç yıl öncesine kadar İngilizlere karşı silahlı direnişin lafını bile etmeyen Filistinliler artık şöyle diyordu:

---

[282] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 287

[283] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, ss. 50-52.

Avrupa'da mağlup olan İngiltere Filistin'de kahramanlık satıyor! Onu burada da mağlup edeceğiz. Bu söz şimdi bütün Filistinlilerin ağzında dolaşan bir şiar oldu.

[...]

Filistin Arabı, şehirde, köyde, dağda, ovada, hulasa her tarafta İngilizlerle mücadele halindedir. Kuvvetleri artan çeteler, bir taraftan İngiltere ile diğer taraftan da hainlerle mütemadiyen uğraşmaktadırlar. Bazen köylere ve kasabalara gidip orada 'hain' tanıdıkları casusları öldürüyorlar ve serbestçe çıkıp gidiyorlar. Hükümet kasalarını basıp para alıyorlar ve mukabilinde çetenin adını taşıyan kağıtlarla makbuz veriyorlar! Hükümete ve İngilizlere yapmadık hiçbir taarruz kalmıyor.

[...]

Eskiden bütün hücumlar hiç değilse ekseriyetle yalnızca Yahudiler aleyhine yapılırdı. Şimdi çeteler bilhassa İngilizleri gözetliyor ve onlara hücum ediyorlar. Tayyare, otomobil, gözleri neyi kestirirse ve elleri neye yetişirse hiçbir şey bundan kurtulamıyor.

Mektupta yer verilen diğer ayrıntılar da şunlar:

- İsyan ve silahlı eylemler Filistin sınırlarını aştı; İngilizlerin kral yaptığı Ürdün'den Filistin'e geçerek direnişçilere katılanların sayısı arttı.

- İngiliz işbirlikçisi olmakla suçlanan Emir Abdullah'a [Şerif Hüseyin'in oğlu ve İngilizler tarafından icat edilen Ürdün devletinin ilk kralı. Şimdiki Ürdün kralının dedesi.] suikast düzenlendi.

İngilizler olayları kontrol altına alamayınca nüfuzu altındaki Arap liderleri aracı kılarak anlaşma yolları aramaya başladı. İngilizler tarafından Irak'a kral yapılan Faysal'ın başbakanı Nuri Sait arabulucu rolüyle Suriye, Mısır ve Filistin arasında mekik dokumaya başladı. İngilizler tarafından sürgün edildiği için Lübnan'da yaşayan Hacı Emin el-Hüseynî'yi iki defa ziyaret eden Nuri Sait Paşa, ona İngiltere'nin tekliflerini iletti.

Üç yıl önce bütçenin cami için değil, İngilizlere karşı silahlı mücadele için harcanmasını isteyen İzzeddin el-Kassam'ı cezalandıran

[284] Haz. Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Filistin Mektupları, İngiliz Mandası Altında Arap Yahudi çatışmaları (1938-1939)*, ss. 35-37

Müftü Hacı Emin el-Hüseynî, adeta silahlı direnişin lideri oluvermişti. Onu şiddetten sorumlu tutarak sürgün eden İngilizler, silahlı direnişin yarattığı baskı sebebiyle şimdi onunla uzlaşmanın yollarını arıyordu. Çünkü silahlı direniş, artık sadece Siyonistlere değil, onların vatanlarını çalmasına kolaylık sağlayan İngilizleri de hedef alıyordu.

İngiltere, tüm askerî üstünlüğüne rağmen kitlesel desteğe sahip olan silahlı direniş karşısında uzlaşma arayışına girmişti ve Irak'ta kendisine bağlı hükümeti de Hacı Emin el-Hüseynî ile anlaşmak için Lübnan'a gönderiyordu. Direnişin durdurulması karşılığında sürgünleri affetmeyi, tutukluları serbest bırakmayı ve hatta taksim planından vazgeçmeyi kabul ettiğini Nuri Sait Paşa aracılığıyla Hacı Emin el-Hüseynî'ye iletiyordu. Bütün bunlar İngiliz ordusu ve Siyonist terör örgütlerinin sahip olduğu askerî ve maddî imkânların yüzde birine dahi sahip olmayan gerilla gruplarının direnişi sayesinde elde edilen kazanımlardı.

Silahlı direniş İngilizlerin Siyonistlerle ilişkilerinde de değişim yarattı. Şöyle ki:

> İngiltere otoritesi, Filistin'de evvelce Yahudilere karşı mülayim hareket ederken Araplara mukabele maksadıyla da olsa asayişi ihlale kalkışan Yahudilere karşı da gayet şiddetli harekete başlamıştır.

Silahlı direniş ve genel grevlerin yarattığı bir diğer etki de Filistin sınırlarını da aşan bir dayanışmanın ortaya çıkmasıydı. Gerçi İngilizler tarafından sürgün edilen Hacı Emin el-Hüseynî'nin Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Almanya'ya gitmesi Filistin sorununun 1937'den itibaren tüm bölgede hatta dünyada gündem olmasını sağlamıştı. Ancak 1938'de artık eylem birliği gelişmeye başlamış ve bölge ülkelerinde Filistin'deki genel grevlerle koordineli eylemler yapılır olmuştu.

31 Temmuz 1938'de Beyrut'tan yazılan ve *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan 'C.T.' imzalı mektupta Filistin'deki isyanın Şam merkezli olarak Lübnan'a kadar nasıl yayıldığı şöyle anlatılıyor:

[285] A.g.e., s. 54.

Filistin'de bir taraftan Yahudilerin Araplara karşı yaptıkları suikastlara diğer taraftan Ingiltere'nin takip ettiği şiddetli tedip siyasetine karşı protesto etmek üzere yapılması kararlaştırılmış olan bir nümayiş vardı. Bu nümayiş Şam'dan verilen talimat üzerine yapılacak ve bütün mağazalar kapanacaktı. İki günden beri Beyrut içinde yapılan ilanlara zabıta ve hükümet fazla ehemmiyet atfetmemişlerdi. Beyrut'un bir Arap memleketi olduğunu söyleyen Lübnanlılar, Beyrut'ta böyle umumi bir mağaza kapanışının mümkün olmayacağını zannediyorlardı. Hâlbuki dün sabah uykudan uyananlar hayretler içinde kaldılar: Bütün Beyrut dükkanları kapanmıştı.

[ ]

O zaman zabıta gayrete gelerek dükkanlarını açmak isteyenlerin açma hürriyetlerini muhafaza için seferber oldu ve yer yer hadiseler de başladı. O zaman görüldü ki gizli bir el esrarlı bir idare bu hareketi sıkı bir teşkilata bağlamış, hiç kimsenin mağaza açmasına müsaade etmiyordu. Fakat meydanda ne ihtilalciler ne de komitacılar hiç kimse yoktu. Bunların yerine en büyüğü 17 yaşını geçmeyen birtakım çocuk kafileleri peyda olmuştu. Bunlar, semt semt, sokak sokak, ellişer, yüzer, iki yüzer kafileler teşkil etmişler nerede açık bir dükkân görürlerse sahibini evvela kapatmaya davet ediyorlar sonra da kapatmadıklarını görünce mağazayı taşa tutuyorlardı.

[ ]

Yahudiler arasındaki korku ve telaş görülecek bir şeydi. Birçok mağazalar hem kapılarını kapatmışlar hem de camekanına 'burası Yahudi mağazası değildir' diye bir levha asmışlardı.

Sürgün ve Almanya ile ittifak

Takvimler 1937'nin Ekim ayını gösterdiğinde "*[...] İngiliz makamları Arap isyanlarını ve İngiliz idaresine karşı ayaklanmaları kışkırttığı gerekçesiyle Hacı Emin el-Hüseynî'yi Yüksek İslam Konseyi'ndeki görevinden azlettiler. Konsey feshedildi, Arap Yüksek Konseyi vasadışı ilan edildi ve Hacı Emin sürgün edildi.*" [2]

[286] Haz. Doç. Dr. Celil Bozkurt, *Filistin Mektupları, İngiliz Mandası Altında Arap Yahudi çatışmaları (1938-1939)*, s. 62.

[287] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek, Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti, 1921-1951*, s. 46.

Hacı Emin el-Hüseynî'nin Filistin'den çıkarıldıktan sonra Irak'a gitmesi, hem Filistin sorununun bölge ülkelerine taşınmasını hem de Irak'ta manda yönetimi kurmuş olan İngiltere'ye karşı direniş fikrinin yayılmasını sağladı. Irak, 1920 Devrimi ile zaten İngiltere'ye karşı silahlı direniş vermiş bir ülkeydi; ayrıca 1941'de darbeyle iktidarı ele almış olan Alman yanlısı Râşid Ali el-Kilânî, Hacı Emin el-Hüseynî'nin İngiltere ile savaşmakta olan Almanya ile ilişki kurmasını sağladı.

1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Filistin'deki şartları birkaç bakımından etkiledi. İngiltere'nin savaşa girmesi ile Filistin'de olaylar sakinleşirken İngiliz manda yönetimi tarafından sürgün edilen Hacı Emin el-Hüseynî'ye karşı yeni bir Filistin liderliği oluşturulmaya çalışıldı.

Hacı Emin el-Hüseynî'nin geleneksel rakibi "*Ragıp Neşaşibi'nin Milli Savunma Partisi, 28 Ağustos 1939'da İngiliz Yüksek Komiseri'ne Arapların büyük çoğunluğunun İngiltere'ye bağlı olduğunu ve savaşta İngiltere'yi desteklediğini bildirdi.*" Bundan bir gün sonra da Siyonist lider Haim Weizmann, İngiltere başbakanına mektup gönderdi; sadece destek açıklamakla kalmadı İngiltere'nin "*Yahudi insan gücünü savaşta kullanabileceğini*" [288] belirtti.

> Müttefik davasını desteklemek üzere binlerce Yahudi gönüllü İngiliz kuvvetlerine katıldı, daha sonra da İtalya'da İngiliz ordusunun bir parçası olarak savaşan Yahudi tugayı kuruldu. İngiliz askerlerinin yanında savaşan Yahudi askerlerin kazandıkları modern savaş deneyimi Haganah'a 1945'ten sonra İngiltere'ye karşı savaşacak eğitimli bir kadro sağlamış oldu.

Hacı Emin el-Hüseynî ise İngiltere ile savaşmakta olan Almanya ile müttefik olmayı tercih etti. Hacı Emin el-Hüseynî'nin Almanya ile ilişkileri Nazi yönetimi gerekçe gösterilerek eleştirilir; ancak onun bu tercihinin kendi dönemi ve şartları içerisinde son derece anlaşılabilir sebepleri var:

---

[288] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 52.
[289] William Cleveland, *a.g.e.* s. 290.

1- Filistinliler İngilizlerle ve Siyonistlerle, Almanya ise İngiltere ve Yahudiler ile savaşıyordu; İngilizlerin yenilmesi Filistin'in de Siyonist istilasından kurtarılmasını sağlayabilirdi. İngiltere tarafından sürgün edilen Hacı Emin el-Hüseynî Filistin için müttefik arayışı içindeydi. Atatürk'e Filistin'in karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi açıklayan ve destek talep eden bir mektup yazmış; ama cevap alamamıştı. Irak'ta Alman yanlısı Râşid Ali el-Kilânî'den destek bulmuştu; ancak İngilizlerin 1941'de Kilânî'yi devirmesi sebebiyle yine yapayalnız kalmıştı.

2- Bölge devletleri ya İngilizlerin ya da Fransızların mandası altındaydı. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı şartlarında dünyada devletler ya İngiltere ile müttefikti veya onunla savaşıyordu. Dolayısıyla sürgündeki bir Filistin lideri olarak Hacı Emin el-Hüseynî'nin Filistin'i Siyonist yurdu yapmayı vadeden İngiltere ile mücadele etmek için Almanya ile ilişki kurmayı tercih etmesi anlaşılabilir bir durumdu.

3- Hacı Emin el-Hüseynî'nin Almanya ile ittifak yapması, sadece İngiltere karşıtlığı bakımından değil, Nazilerin Yahudi düşmanlığı sebebiyle Filistin'e artan Yahudi göçünü, engelleyebilmek bakımından da hem akılcı hem de zorunlu bir tercihti.

Hacı Emin el-Hüseynî'nin İngiltere tarafından 1937'de sürgün edildikten sonra önce Suriye ve Beyrut'a ardından da 1939'da daha serbestliğin mevcut olduğu Irak'a gittiğini hatırlatan Prof. Fahir Armaoğlu, Hüseynî'nin Nazi Almanya'sı ile yakınlaşmasını İngiltere'nin dışlayıcı tutumunun zorunlu bir sonucu olduğunu şöyle açıklıyor:

> Lakin 1941 Nisan'ında Raşid Ali Geylani liderliğinde patlak veren Mihver taraftarı darbenin başarısızlığı üzerine İngiltere Irak'ı sıkı bir kontrol altına alınca Kudüs Müftüsü de Bağdat'tan kaçarak 1941'de Roma'ya gitti. İngiltere'nin Kudüs Müftüsüne karşı bu reddedici tutumu Hacı Emin el-Hüseynî'yi Filistin davasında İngiltere'ye karşı Mihver Devletlerine ve bilhassa Nazi Almanya'sına dayanışmaya sevk etmiştir.

[290] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 61.

Çözüm yolu olarak taksim

İngiltere, silahlı direnişin yarattığı baskı sebebiyle işgalden 20 yıl sonra Filistin'de yaşatmaya çalıştığı devlet yapısının sürdürülebilir olmadığını kabullendi. Temmuz 1937'de yayımlanan Peel Raporu şöyle diyordu:

> Küçük bir ülkenin sınırları içinde iki ulusal topluluk arasında bastırılamaz bir çatışma var. Aralarında hiçbir ortak nokta yok. Ulusal emelleri birbirine zıt. Araplar, Arap altın çağının geleneklerini canlandırmak istiyor. Yahudiler Yahudi halkının doğduğu topraklara tekrar geldiklerinde neleri başarabileceklerini göstermek istiyor. İki ulusal ülkünün hiçbiri tek bir devletin hizmetinde birleşmeye izin vermiyor.

İngiliz devletinin akıldan ve ahlaktan yoksun kurnazlığının bunları 20 yıl sonra kavrayabilmesi büyük bir başarıydı! Ancak İngiliz rejimi şu sebeplerden dolayı bu çözümsüzlüğü yaratanın bizatihi kendisi olduğunu anlamış görünmüyor ve çatışmayı daha da derinleştirecek taksim planını öneriyordu.

1- O "*küçük ülkenin sınırları içinde iki ulusal topluluk*" İngiltere'den önce yüzyıllar boyunca birlikte barış içinde yaşamıştı; çatışmanın sebebi İngiltere'ydi.

2- "*Aralarında hiçbir ortak nokta olmayan*" ve "*ulusal emelleri birbirine zıt olan*" o iki topluluğu bir arada yaşamaya zorlayan İngiltere'ydi.

3- "*Arapları, Arap altın çağının geleneklerini canlandırabilecekleri*" bir krallık vadederek Osmanlı Devleti'ne karşı kullanan ve "*Yahudileri doğdukları topraklardan*" Filistin'e davet eden de yine İngiltere'ydi.

McMahon aracılığıyla Araplara, Balfour aracılığıyla da Yahudilere vaatlerde bulunan İngiltere, 20 yıldır Arapların vatanını çalmış, Yahudilere ise vatan vermeye yanaşmamıştı. 20 yıl iki tarafı birbirine boğazlattıktan sonra ise Arapların topraklarının çalınmasına razı olmasını ve Yahudilerin de daha fazla toprak çalmamasını

---

[291] Ian Black, *a.g.e.*, s. 72.

istemekteydi. Bunu da adil bir hakem edasıyla ve bir çözüm olarak sunuyordu.

Ne Araplar topraklarının çalınmasını kabul etti ne de Siyonistler çaldıkları toprak miktarıyla yetindi; dolayısıyla her iki taraf da Peel'in taksim planına itiraz edince bu kez Nisan 1938'de Woodhead Komisyonu, yeni bir taksim planı ile Filistin'in üçe bölünmesini önerdi. Filistin'i Arap devleti, Yahudi devleti ve İngiltere mandası olarak üçe bölmeyi öngören Woodhead Raporu'nun kabul görmesi imkânsızdı. Bunun imkânsız olduğunu herkesten önce komisyona başkanlık eden John Woodhead'ın anlamış olması lazımdı. Zira komisyon üyeleri raporunu hazırlamak için üç ay Filistin'i dolaşmış ve tarafların bölünme meselesine nasıl yaklaştığını gözlemlemişti. Örneğin "*Woodhead, Beerşeba'da [Birusseba] bir okulu bizzat ziyaret ettiğinde Arap bir çocuğa bir parça çikolata verdi. Çocuk Filistin'i bölmek ve en iyi topraklarını Yahudilere vermek için gelen bir adamdan hiçbir şey almayacağını söyleyerek çikolatayı yere attı.*" [292] Zaten Woodhead Komisyonu'nun bu teklifi kendi içinde bile oy birliği sağlayamadı İngiltere rejimi dahi bu planı beğenmedi.

Filistinlileri Suriye'ye ve Türkiye'ye sürme planı

Woodhead Raporu'nun açıklandığı dönemde Siyonistlerle Araplar arasında çok tuhaf bir teklifle toprak ve nüfus mübadelesi görüşmeleri yaşandı.

Suriye'de 1925'te Fransızlara karşı isyan başlatan Sultan Paşa el-Atraş'ın 1939 yılında Yahudi Ajansı'na yaptığı toprak satışı ve nüfus mübadelesi teklifi, Siyonistlerin geçmişi Theodor Herzl'e kadar uzanan Filistin'i Araplardan tamamen arındırma planı için inanılmaz bir fırsat sunmuştu. Aslında hem İngiltere hem de Siyonist liderler, İsrail'in kuruluşundan çok önce Filistin'deki yerli halkı başka ülkelere sürgün etmek için girişimlerde bulundu. İngilizlerin muhtemelen Siyonistlerin talebiyle 1938'de Filistinlileri kabul etmesi için teklifte bulunduğu ülkelerden biri de Türkiye'ydi.

[292] James Barr, *a.g.e.* s. 200.

1938 yılında Londra, Türkiye'den Filistin'de bir Yahudi devletinin oluşturulması halinde Yahudi devletinin topraklarını terk etmesi muhtemel olan ve yerleşecek bir yere ihtiyacı olacak 800 bin Arap Fellahın tamamını ya da bir kısmını almaya gönüllü olup olmadığını sordu.

Öte yandan yine aynı kaynakta yer alan bilgiye göre Dünya Siyonist Örgütü'nün Başkanı Haim Weizmann da 100 bin Almanya Yahudi'sinin "*verilecek yüklü miktarda bir kredi karşılığında*" Türkiye'ye göç ettirilmesini teklif etti. İngiliz diplomatlar, 'kredi' adı altında Türkiye'ye teklif edilen rüşvetin 50 milyon sterlinden fazla olduğunu belirtmişti.

Weizmann, İngiliz Büyükelçisi Loraine'e bu konuyla ilgili olarak Aşkenezi bir Türk Yahudisi ve Atatürk'ün dişçisi olan Sami Günzberg'le temasta olduğunu söylemişti. Günzberg, meseleyle ilgili Weizmann'a geri dönmüş ve ondan özel Yahudi fonlarından Türkiye için bir borç ayarlamasını istemişti. Weizmann, bu borcun "Yahudilerin çıkarına Türkiye'ye yönelik özellikle de Filistin'de bir Yahudi yurdu fikrine etki edebileceğini" eklemekteydi. Bu, Türkiye'yi "Irak gibi çok daha az dost olan ülkelere karşı" bir denge unsuru haline getirebilirdi.

Türkiye her iki teklifi de reddetmiş olsa da bu örnekler hem İngiltere'nin hem de Siyonistlerin Filistin'i bir Yahudi yurdu haline getirme ve yerli halkı kendi vatanlarından sürme çabasının İsrail'in kurulmasından çok eskiye dayandığını göstermesi bakımından önemli.

Sultan Paşa Atraş'tan Siyonistlere cazip teklif

Theodor Herzl'in 1895'te günlüğünde Filistinlileri kastederek günlüğünde "*meteliksiz ahalinin sınırın öte yakasına kovulmasını*" yazdığını nakleden Ian Black ise Woodhead Raporu sonrası oluşan bu mübadele gündeminin hikâyesini şöyle anlatıyor:

---

[293] Soner Çağaptay, *Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik, Türk Kimdir?* çev. Özgür Bircan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 2006, s. 243.

[294] *A.g.e.*, s. 242-243.

Yüzyılın ilk on yılında Arthur Rippen Filistin Araplarının yerleştirilmesi için Suriye'den toprak satın alınması planı üzerinde çalışmıştı. Nüfus transferi yeni bir durumdu. Ben Gurion 1934'te Musa el-Alemî'yle yaptığı görüşmede gündeme getirmişti.

[ ]

Konu, Yahudi Filistin'de büyük ölçüde tartışıldı. Bölünmenin uygulanmasına yönelik senaryolar üzerinde çalışan Woodhead Komisyonu, Arap nüfusun toprağa derin bağlılığı nedeniyle gönüllü transferin gerçekleşmesinin beklenmediği sonucuna vardı. Ne var ki nüfus transferi hâlâ Siyonistlerin aklındaydı.

1939 başlarında Suriyeli Dürzi lider Sultan el-Atraş, Yahudi Ajansı'na topluluğun Filistin'deki on altı köyünü satmayı ve on bin yedi yüz sakininin Suriye'ye göçmesini önerdi. Weizmann bunu, Siyonizm'in elli yıldır eline geçen en büyük fırsat -üç milyon poundluk bir kelepir- olarak niteledi. "Siyasi sorunlarımızın pek çoğundan bizi uzun bir süreliğine kurtaracak ve Yukarı Celile, Huleh ve kıyı düzlüklerindeki varlıklarımızı sağlamlaştırarak zamanı geldiğinde daha da fazla yayılabileceğiz" diye yazdı. Sonunda plan başarısızlıkla sonuçlandı; ama düşünce –Siyonist-Dürzi ittifakıyla birlikte- varlığını sürdürdü.

Siyonistler, henüz 1939'da azınlıktayken bile Filistinlilere hiçbir hak tanımaya hazır değildi. En insancılları sosyalist Siyonistler, Arapları Filistin'in küçük bir bölgesine hapsetmeyi öneriyordu. İsrailli akademisyen Ilan Pappe Filistinliler için tasarlanan gelecek konusunda Siyonistlerin 'insancılları' ile 'normalleri' arasındaki görüş farkını şöyle açıklıyor:

Sosyalist ana akım, Filistinlileri ülkenin küçük bir bölümünde toplamayı arzu ediyordu. Revizyonistler ise Filistinlilere başka bir bölgeye nakledilmelerini ya da Siyonistlerle işbirliğinde bulunmayı önerdiler. Son analizde, Siyonizm'in her iki ideolojik kanadı da Filistin'i Yahudilerin vatanı olarak görüyordu. Sosyalist çoğunluğun Siyonist hayalleri realpolitik yoluyla gerçekleştirmeye çalışmalarına karşın revizyonist azınlık, sınırları Ürdün'ün doğu sınırına kadar

[295] Ilan Black, *a.g.e.*, s. 90.

uzanan geleceğin İsrail krallığının yaratılmasını hedefleyen aşırılıkçı bir söylem benimseyerek Yahudi ulusunun geçmişteki görkeminin yeniden canlandırılması gibi ütopik vizyonların peşindeydi.

İngiltere Filistin'de direnişi mağlup edemeyince bu kez nüfuzu altındaki Arap ülkelerini yardıma çağırdı.

Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için Londra'da bir yuvarlak masa toplantısı düzenlemeye de karar verdi. Londra Konferansı 7 Şubat 1939'da başlayıp 17 Mart 1939'da sona ermiştir. Konferansa sadece Filistin Araplarının delegeleri değil, Mısır, Irak, Suudi Arabistan Yemen ve Ürdün delegeleri de katılmışlardır. İngiltere hükümeti Londra konferansı dolayısıyla 1939 Kasım'ında tutuklayıp Seychelles Adalarına sürdüğü Filistinli Arap liderlerini de serbest bırakmıştı. Bu liderler, 16 Ocak 1939'da Lübnan'da Cuniye'de Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî ile bir toplantı yaparak Filistin delegasyonunu tespit etmişlerdi.

Diğer Arap ülkelerinin desteğine rağmen Filistin liderliği "*Balfour Deklarasyonu'ndan vazgeçilmesi, Yahudi göçünün ve Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Filistin'de Arap bağımsızlığının tanınması*" şeklindeki taleplerinden geri adım atmadı. Bunun üzerine İngiltere, 'MacDonald Beyaz Kâğıdı (kitabı)' adlı yeni bir süreç başlattı. Bu, daha sonraki yıllarda defalarca tecrübe edilecek olan Filistin ulusal liderliğini direnişten koparma ve 'siyasî çözüm' alanına çekip oyalama ve kandırma sürecinin ilkiydi. Bu oyalama ve kandırma tiyatrosunun ikinci perdesi, neredeyse aynı senaryoyla Oslo Anlaşması ile sahnelenmiş; İsrail ve destekçilerinin maharetli oldukları hilekârlıkta bile aslında hiç de yaratıcı olmadığı, Filistin liderliğinin ise tarihinden hiç ibret almadığı görülmüştü.

MacDonald Beyaz Kâğıdı (kitabı)[298]

Filistin liderliğinin 7 Şubat 17 Mart 1939'daki Londra Konferansı'nda taleplerinden taviz vermemesi üzerine İngiltere rejiminin Sömürgeler

[296] Ilan Pappe, *a.g.e.*, 145.

Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 57

[298] İngilizlerin Filistin'de yarattıkları sorunlara çözüm bulmak için kurdukları komisyonlar 'white paper' adlı raporlar yayımladı ve bu raporlar

Bakanı Malcolm MacDonald, 'İngiltere'nin Filistin Politikası' adını taşıyan yeni bir plan açıkladı. 17 Mayıs 1939'da açıklanan plan, on yıl içerisinde bir Filistin devletinin kurulmasını vadediyordu. Ancak bu devletin kurulabilmesi, hem Arapların hem de Siyonistlerin İngiliz manda yönetimiyle işbirliği yapması şartına bağlanıyordu.

'MacDonald Planı' İngilizlerin her zamanki gibi akıldan ve ahlaktan eser olmayan kurnazlıklarının tekrarıydı. Taksim şartları olgunlaştırılıncaya kadar tarafları İngiliz yönetimi altında bir arada tutmayı öngören bu plan tıpkı daha öncekiler gibi gerçekleşmesi garanti olmayan vaatler ve muhatabın aklıyla alay eden tavizler içeriyordu. Örneğin, Filistin'e on yıl içinde bağımsızlık, Siyonistlere ise 75 bin kişilik yeni bir göç vadediliyordu.

Buna karşı Filistin toprakları tıpkı Oslo Anlaşması'nda da yapılacağı üzere 'A', 'B' ve 'C' diye üç bölgeye ayrılıyor; tamamen Araplara ayrılan 'A bölgesinde' Yahudilere toprak satışı tamamen yasaklanıyor, 'B bölgesindeki' toprak satışı İngiliz manda yönetiminin iznine bağlanıyor 'C bölgesinde' ise toprak satışı tamamen serbest bırakılıyordu.

Hâlbuki toprak satışı yasağı pratikte hiçbir anlam taşımıyordu; çünkü Siyonistler hileli yolarla toprak satın almaya devam ediyordu. Ian Black'in bu işi yapan Josh Palmon adlı bir Siyonist'ten naklettiğine göre hileli satış şöyle gerçekleşiyordu:

Önce Müftü ve direniş karşıtı bir Arap bulunuyor, satın alınan topraklar bu Arap'ın üstüne geçiriliyordu; ancak öncesinde kendisine borç senedi imzalatılıyor ve o Arap'tan borcu ödememesi isteniyordu. Şahıs senetteki borcu ödeyemeyince toprak satışını yasaklayan İngiliz mandası mahkemesi toprakları haczedip Siyonistlere veriyordu. Bu satışın ayrıntılarını anlatan Josh Palmon, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

'MacDonald Beyaz Kâğıdı' örneğinde olduğu gibi çoğunlukla komisyona başkanlık eden şahısların isimleriyle anıldı. 'White Paper' Türkçe kaynaklara kimileri tarafından 'Beyaz Kâğıt', kimileri tarafından 'Beyaz Kitap', kimileri tarafından 'Bevaz Belge' şeklinde tercüme edildi. Bu kitaptaki isim farklılıkları alıntı yapılan kaynakların tercihiyle ilgili bir durumdur.

> Bu, Beyaz Kitab'ın unuttuğu bir şeydi. Bu yasal boşluğu unutmuşlardı ve bu boşluk sayesinde çok fazla arazi aldık.

Filistinlilere verilen taviz 'on yıl içinde bağımsızlık', İngilizlerin izin verdiği 75 bin kişilik göçün dışındaki 'kaçak göçleri önleme vaadi' ve 'A bölgesinin biraz geniş' tutulmasıydı. Siyonistlere verilen taviz ise göçün devam ettirilmesi ve toprak satışı İngilizlerin iznine bağlanan B ve tamamen serbest bırakılan C bölgesinin Araplara bırakılan A bölgesiyle denk olmasıydı. Hatta nüfusları düşünüldüğünde Siyonistlere vadedilen topraklar hem konum bakımından daha nitelikli hem de miktar bakımından daha fazlaydı.

Ahlaktan ve akıldan eser olmayan ve aynı malı farklı renklere boyayarak satmaya çalışan bu İngiliz kurnazlığı, doğal olarak hem Filistinlilerin hem de Siyonistlerin tepkisiyle karşılaştı. Bununla birlikte İngilizler toprak satışı konusunda bu planı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uygulamaya devam etti. Plan bir bütün olarak kabul görüp uygulanamadıysa da bunun hem İngilizlerin hem Siyonistlerin hem de daha sonraki yıllarda Amerika'nın çokça istifade edeceği bir sonucu oldu. Bu sonuç, direnişe karşı uzlaşmaya hazır olan bir Filistin liderliğinin ortaya çıkmasıydı.

Neşâşîbî ailesinin Milli Savunma Partisi, "*Arap milli isteklerini tamamen karşılamamakla beraber bu 'Beyaz Kitap'ın milli isteklere ulaşmada bir esas olabileceği kararını aldı.*" [300] Yani şu an Mahmud Abbas'ın oynamakta olduğu role talip oldu.

Hâlbuki 'Arap yanlısı' diye nitelenen MacDonald Planı direniş seçeneğinin ve Arap ülkelerinin bu seçeneğe destek verme ihtimalinin bile İngilizlere nasıl geri adım attırdığının somut bir örneğiydi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz kabinesinde Arapların düşman hale gelmesinin İngiltere'yi askerî açıdan savunmasız hale getireceği söyleniyordu. "*Süveyş Kanalı ve Irak'tan Hayfa'ya kesintisiz petrol akışı neredeyse on yıl önce ölen bir adam [Lord Balfour] tarafından Siyonistlere verilmiş yirmi iki yıllık bir taahhütten çok daha*

[299] Ian Black, *a.g.e.*, s. 93.

[300] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 59.

önemli" görülüyor ve Başbakan Neville Chamberlain MacDonald'dan sonra söz alarak, "*Eğer bir tarafı kızdırmak zorundaysak Araplardansa Yahudileri kızdıralım.*" [301] diyordu.

'Büyük felaket' neden sürpriz değil

Filistin direnişi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde kentlerde bile ciddi bir hâkimiyet kurmuştu ve King David Oteline hapsolan İngiliz manda yönetimi Filistinlilere on yıl içinde bağımsızlık vermeyi gündemine alan çareler aramaya başlamıştı. Peki, nasıl oldu da İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Siyonistler İsrail devletini kurdu ve Filistinliler bir anda yurtsuz kaldı ve bu büyük felaketi yaşadı?

Filistinliler ile Siyonistler arasında aşağıdaki hususlara ilişkin bir kıyaslama bu sorunun cevabına ışık tutuyor:

1- Ulusal ülkü: Siyonistler, İsrail'i kurmadan yaklaşık yüz yıl önce kendilerine özgü bir tarih kurgusuyla önce bir 'ulus' ve ardından da dinsel mitolojilere dayanarak bir 'ebedi vatan' icat ettiler. Onlara göre Yahudilik bir din olmaktan çok bir milletti, Filistin'in de dahil olduğu 'Büyük İsrail' o milletin vatanıydı ve Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak ise ulusal ülküydü.

Filistinliler açısından ise 'ulus', 'vatan' ve 'ulusal ülkü' Osmanlı hâkimiyetinden çıktıkları Aralık 1917'den sonra hayatlarına giren ve tanımlanması gereken yeni kavramlardı. Aralık 1918'den önce 'Osmanlı milletiydiler', peki, İngiliz mandasından sonra ne olmaları gerekiyordu?

Araplarla Yahudileri bir arada yaşamaya zorlayan İngiliz manda devletinin 'Arap milleti' mi? İngilizlerin kurmayı vadettiği 'Arap Krallığı'nın milleti' mi? Yoksa kendi vatanlarında kuracakları ulus devletin milleti mi? Peki vatan neresiydi? Şerif Hüseyin'e krallık olarak vadedilen Hicaz, Irak ve Bilâd-ı Şam'ın toplamı mı? Faysal'ın emir olmak istediği 'Büyük Suriye' mi? Hacı Emin el-Hüseynî'nin

[301] James Barr, *a.g.e.*, ss. 202-203.

'Güney Suriye'si mi? Yoksa Şeria Nehri'nin batısından Akdeniz'e ve Lübnan sınırından Sina yarımadasına ve Akabe Körfezi'ne kadar olan 'Filistin' mi?

Filistinliler Osmanlı tebaası olmaktan çıktıklarında İngiliz manda yönetiminin Arap vatandaşı olmak gibi bir gerçeklikle karşılaştı; ama bu ulusal bir ülkü olamazdı. Şerif Hüseyin'in krallığı ise aslında bir yıl sonra imkânsız olmuştu; çünkü İngilizler Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransızlara bırakmıştı. Hacı Emin el-Hüseynî, 'Güney Suriye' olarak Faysal'ın liderliğindeki 'Büyük Suriye'nin' bir parçası olmayı ulusal ülkü yapmaya çalıştı. Ancak Suriye'nin 1920'de Fransız mandası olması ve Lübnan'ın Fransızlar ve Mâverâ-yı Ürdün'ün de İngilizler tarafından ayrı bir devlet olarak icat edilmesiyle birlikte 'Güney Suriye' de ulusal ülkü olmaktan çıkıp yerini 'Filistin'e bıraktı.

Peki, ama Filistin neresiydi? Balfour Deklarasyonu ile yurt vadedilen Siyonistler, Arapların çoğunlukta olduğu Filistin yurdunun Yahudi vatandaşı olmak istemiyordu. Daha da ötesi sadece mevcut Filistin'i değil, hatta Ürdün Nehri'nin doğu yakasını, yani bugünkü Ürdün'ü de istiyordu. Bu duruda Filistinli Araplara kalacak olan Filistin neresi olacaktı?

Filistinliler kendilerini öz vatanından süren İsrail devleti kurulunca bu durumu kabullenmedi ve "*Denizden nehre kadar Filistin*" sloganıyla özetlenen bir ulusal ülkü inşa etti. Fakat daha sonraki Filistin liderliği, 1993'teki Oslo Anlaşması'yla bu ulusal ülküyü satışa çıkardı. Daha da ötesi, 1967 topraklarıyla yetinmeyi kabul ederek Siyonistlere İngilizlerden bile daha cömertçe toprak bağışladı. Ancak kendi ulusal ülküsüne saygı duymayan ve onu pazarlık konusu yapmaya hazır olan bir liderliğe başkalarının da saygı duymayacağı açıktı. Filistin liderliğinin cömertliği öyle büyüktü ki, sadece 1948 topraklarından vazgeçmekle kalmamıştı. İsrail işgali altındaki 1967 topraklarında bile İsrail'e cömertliklerine devam etmişti.

İsrail işgali altındaki Batı Şeria'nın 'A', 'B' ve 'C' diye bölgelere ayrılmasını ve sadece 1967 topraklarının yüzde 18'ini oluşturan 'A' bölgesinin tamamen Filistin kontrolü altında olmasını kabul etmişti.

Oslo Anlaşması'na göre Yaser Arafat'ın cömert bağışından geriye kalan 'Yeni Filistin'in %22'sini oluşturan 'B' bölgesi İsrail'in kurulmasına izin verdiği Filistin Özerk Yönetimi tarafından yönetilecek; ancak İsrail Güvenlik Güçleri'nin kontrolü altında kalacaktı.

Geriye kalan %60'lık 'C' bölgesi ise hem idari hem de güvenlik yönünden tamamen İsrail kontrolü altında bulunacaktı. Arafat'ın bu kabulü sebebiyle bugün hâlâ 'denizden nehre kadar Filistin'den taviz vermeyen İran ve Suriye'nin dışında neredeyse tüm dünya sadece 1967 topraklarını Filistin olarak kabul ediyor.

Özetleyecek olursak, Yaser Arafat liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Oslo Anlaşması'nda kabul ettiği, 2002 yılında da Suudilerin Lübnan'daki Arap zirvesinde 'barış planı' olarak teklif ettiği iki devletli çözüm, Filistin'i şöyle paylaştırıyor:

Filistinlilerin ulusal ülküsü olan 'nehirden denize kadar' olan tarihsel Filistin'in yüzölçümü 27.027 kilometre kare.

Siyonistlerin 1948'de gasp ettiği Filistin toprakları 20 bin 770 kilometrekare. Bu topraklara bugün İsrail deniyor.

1967 toprakları diye bilinen Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze Şeridi'nin toplam yüz ölçümü 6 bin 257 kilometrekare. Bugün sadece buraya Filistin deniyor. Bu Filistin dahi İsrail'in işgali altında bulunuyor ve 5 bin 895 kilometrekare büyüklüğündeki Batı Şeria ile 378 kilometre karelik Gazze arasında bağlantı bulunmuyor.

İsrail'le siyasî çözümden yana olan Filistin liderliği ile başta Türkiye olmak üzere 'iki devletli çözüm'ü savunan devletler, Filistinlilerin İsrail'in 1967 Savaşı'nda gasp ettiği ve halen önemli bir kısmını işgali altında tuttuğu bu topraklarda 'birlikte ve barış içinde yaşaması' gerektiğini savunuyor.

Öte yandan İsrail rejimi iki devletli çözümü kabul edecek olsa bile Filistinlilere kalacak olan toprak miktarı 6257 kilometrekare değil, 3128 kilometrekare olacak. Çünkü 2002 verilerine göre Batı Şeria'da inşa edilen Yahudi yerleşim merkezleri ve güvenlik kuşakları 3129 kilometrekareyi işgal ediyor. Yani iki devletli çözüm Filistin'e kendi ülkesinin 9'da 1'inde İsrail'le 'barış içinde bir arada' yaşamasını 'çözüm' olarak gösteriyor.

Oslo Anlaşması müzakereleri sırasında yaklaşık 8 yıl Filistinlileri oyaladıktan sonra onlara yeni işgaller ve tutuklamalardan başka hiçbir şey vermeyen İsrail, şu an iki devletli çözüme bile yanaşmıyor. Çünkü Suudi eksenini oluşturan ülkeler, 'İbrahim Anlaşmaları' ile İsrail'le ilişkilerini normalleştirdiler ve Amerikan Başkanı Trump'ın 'Yüzyılın Anlaşması'nı kabul ediyorlar. İsrail, Filistin'in bütünüyle tasfiyesini öngören 'Yüzyılın Anlaşması'nı kabule hazır bir Arap dünyası bulmuşken iki devletli çözümü neden kabul etsin?

Doğal olarak Siyonistlerin Batı Şeria'nın 'A bölgesinde' kurulmasına izin vereceği bir 'iktidar' uğruna ulusal ülküsünü bu kadar cömertçe pazarlığa açan bir ulusal liderlik, muhatabı tarafından aşağılanmaktan başka hiçbir karşılık görmüyor.

2- **Ulusal liderlik:** Siyonistler, 1897'deki Basel Konferansı'ndan başlamak üzere ulusal ülküye inananların ortak aklıyla bir ulusal liderlik seçti. Bu liderlik sivil veya silahlı tüm örgütlere hâkim oldu ve onları 'ulusal ülkü' yönünde koordine etti. Bu yüzden de Dünya Siyonist Örgütü hem Yahudiler arasında hem de dış dünyada muhatap görüldü. Hâlbuki Filistinliler, tıpkı ulusal ülkü gibi, ulusal liderlik ihtiyacını da 1918'den sonra hissetmeye başladı. Ancak Siyonistlerin aksine Filistin ulusal liderliği ulusal ülküye inananların katıldığı bir kongreyle ve liyakatli görülenlerin seçildiği bir yöntemle belirlenmedi.

Osmanlı döneminin nüfuzlu ailelerine mensup kişiler lider olarak ortaya çıktı. İlk dönemde bunların liderliği İngiliz manda yönetimi ile halk arasında irtibatı sağlamaktan ibaretti. Daha sonra İngiliz manda yönetiminin ihdas ettiği müftülük gibi kurumlara atadığı kişiler lider oldular. Müftünün İngilizler tarafından atanmış olması onun gerçek anlamda oynayacağı ulusal liderlik rolünü zaten sınırlayacak bir etkendi. Ancak nüfuzlu aileler arasındaki rekabet de Filistinlilerin Dünya Siyonist Örgütü ile kıyaslanabilecek bir ulusal liderliğe sahip olamamasında etkili oldu.

Örneğin, liderlik rekabeti içinde olan Neşâşîbî ile Hüseynî ailelerinin siyasî tavırları İngiliz işgaline ve Siyonist yayılmacılığına göre değil, birbirlerinin pozisyonuna göre şekilleniyordu. Örneğin

İngilizlerin Hacı Emin el-Hüseynî'yi Kudüs Müftülüğü'ne tayin ettiği ve Hacı Emin'in de İngilizlerle çatışma içine girmediği 1936'ya kadar Neşâşîbî ailesi Hüseynî'yi İngiliz işbirlikçisi olmakla suçluyordu. Hüseynî, 1937'den sonra İngilizlerle ters düştüğünde ise Neşâşîbî ailesi İngilizlere yakınlaştı. Bu sebeplerle Filistin ulusal liderliği başta silahlı direniş olmak üzere sonuç alıcı yöntemler kullanılması yönünde karar alamadı.

Hacı Emin Hüseynî, gerçi sürgün edileceği 1937'ye kadar silahlı direnişe büyük destek veren halkın baskısına rağmen İngilizlere karşı çıkmamakta ısrar etmişti. 1936'daki genel grevler ve isyan halktan büyük destek görüyor ve Hacı Emin el-Hüseynî de halkın gerisinde kalmamaya çalışıyordu.

> İsyan yayılıp şiddetlendikçe İngilizler de daha acımasız tepkiler gösterdiler. Yafa'ya boyun eğdiremeyince eski şehrin büyük kısmını birçok Filistinliyi evsiz bırakarak yaktılar. Diğer şehirlerde isyancıları himaye ettiğinden şüphelenilen Filistinlilerin evlerini havaya uçurdular. Silahlı çatışmalarda camileri tahrip ettiler ve isyanı destekleyen köylere para cezası uyguladılar.
>
> [ ]
>
> Filistinlilerin kini arttı. Müftü ülke gezisinde özellikle Filistin köylülerine karşı girişilen ölüm ve yıkımla derin bir teessüre sürüklendi. Daima İngiliz adaletini ve dürüstlüğünü vazetmişti; ama şimdi İngiliz zulmünden söz etmesi gereken bir zamandı. Yüksek Komiser, Ağustos sonlarında müftüdeki tavır değişikliğini anladı ve bunu muhalifleri tarafından Araplara ihanet ettiği ve İngilizlerin aleti olduğu şeklinde yüksek sesle eleştirilme korkusuna yordu.
>
> [ ]
>
> Yüksek Komisere göre müftü eleştirilerden çok genç radikallerden korkuyordu. Onlardan korunmak için çelik bir yelek almıştı.
>
> [ ]
>
> Radikalleşmesine rağmen Müftü, siyasi çözüm fikrinden vazgeçmemişti. Arap yöneticilerini, özellikle de arabuluculuk yapmaya çalışan Irak yöneticisi Nuri el-Said ve Suudi Arabistan'dan İbn Suud'u olaya müdahale

etmeye çağırmıştı. Ürdün Emiri Abdullah'tan İngilizler, Neşaşibiler ve zamanında da Siyonistlerle olan ilişkileri yüzünden yardım istememişti. Fakat Abdullah Mayıs'ta kendi kendine arabuluculuğa girişti. Abdullah, kısa süre önce Yahudi Ajansı'ndan Moşe Şertok'tan bir öneri almıştı.

Yukarıdaki alıntı Filistin'in tarihi boyunca adeta tüm liderlerinin ortak profilini yansıtıyor. Hacı Emin el-Hüseynî, sorunun kaynağı olan uluslararası güçlerden siyasî çözüm dilenen; ama büsbütün onların adamı gibi gözükmemeye de özen gösteren liderleri temsil ediyor.

Yaser Arafat, Hacı Emin el-Hüseynî profilinin nerdeyse birebir tekrarı oldu. Neşâşîbîler siyasî hırsları uğruna düşmanla dahi işbirliği yapan Filistinli liderlerin sembolü oldu. Mahmud Abbas yahut Muhammed Dahlan da Neşâşîbî profilinin devamı oldu.

Arap devletlerinden o dönemdeki Irak ve Suudi Arabistan günümüzde, Suriye dışındaki tüm Arap rejimlerinin ortak profilini sergiliyor. Bunlar güya İsrail'le diplomatik ilişkiye sahip değil; ancak Filistin'le ilgili her konuda Filistin liderliğini uluslararası güçlerin talepleri doğrultusunda hizaya getirme rolünü oynuyor.

Ürdün ise kendi tarihsel rolünde istikrarlı bir şekilde devam ederken ona İsrail'le normalleşme anlaşmaları imzalayan Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Sudan da eklenmiş oldu.

1930'larda kendiliğinden gelişen silahlı milisler, bugün İran ve Suriye gibi ülkeler tarafından açıkça desteklenen Hamas, İslami Cihat, FHKC vs. gibi direniş grupları kadar şanslı değildi. Bu yüzden o dönemdeki Filistin liderliği silahla siyaseti koordine edemedi ve dolayısıyla da silahlı direnişi ulusal ülküye göre tayin edilmiş siyasî hedefleri gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanamadı.

Doğal olarak silahla siyaseti koordineli bir şekilde ulusal hedefleri yönünde kullanan Siyonistler sıfırdan vatan ve devlet inşa ederken Filistin ulusal liderliği 30 yıl içinde ulusal ülküsünü pazarlığa çıkardı; 1967 topraklarında Siyonistlerin izin vereceği kadar bir devlete razı oldu; ancak bunu dahi kendisine veren olmadı.

[302] Philip Mattar, *a.g.e.* ss. 122-123.

3- Siyasî nüfuz: Siyonistler henüz bir örgüte bile sahip değilken Osmanlı sultanıyla görüşebilecek ve ona Filistin karşılığında rüşvet teklif edebilecek kadar siyasi nüfuz sahibiydi. Siyonistler, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını kullanarak Filistin'e yerleştiler, İngiltere üzerindeki nüfuzlarını kullanarak devlet kurdular ve Amerika üzerindeki nüfuzlarını kullanarak da devletlerine sınırsız destek sağladılar.

Siyonistlerin nüfuz araçları para, iyi yetişmiş insan ve medya kontrolüydü. Her devlette iktidar sahiplerine bu araçlarla destek veren Siyonistler onların kendi ulusal ülküleri yönünde politika belirlemesini sağladı. Filistinliler bu nüfuz araçlarının hiçbirine sahip değildi. Bu araçları üretebilecek imkânlara sahip olan Arap dünyası ise ne kendisi böyle bir iradeye sahip oldu ne de imkânlarını Filistinliler lehine kullandı.

Örneğin Amerika'da 7 milyon civarında nüfusa sahip olan Yahudiler[303] Amerikan dış politikasında son derece belirleyici. Buna karşın Amerika'daki Müslüman nüfus ve onların yüzde 25'ini oluşturan Araplar yok hükmünde. Hâlbuki PEW araştırma şirketi tarafından 2017'de yapılan araştırmaya göre 3,5 milyon nüfusa sahip olan Müslüman nüfusun 2050'de 8.1 milyona ulaşarak Yahudi nüfusunu geçeceği öngörülüyor.

Öte yandan Arap dünyası artık 1900'lü yılların başlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde büyük servetlere ve medya kurumlarına sahip; ancak bu servet Siyonistlerin yaptığı gibi büyük ülkelerin politikalarını Filistinlilerin lehinde bir araç olarak kullanılmıyor. Batılı medya kuruluşlarını gölgede bırakacak maddî imkânlara ve muhatap kitlesine sahip olan Suudi, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar medyası da Filistin'de direnişin, bölgede ise Direniş Ekseni'nin aleyhine ve İsrail'in lehine kullanılıyor.

---

[303] Umut Uzer, "Amerika'daki Yahudi nüfusu İsrail'den fazla mı?" *Salom Gazetesi*, https://www.salom.com.tr/koseyazisi/112319/amerikadaki-yahudi-nufusu-israilden-fazla-mi- (Erişim: 24.11.2022).

[304] "ABD'de artan İslamofobi, Müslümanları daha da bilinçlendiriyor" *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdde-artan-islamofobi-muslumanlari-daha-da-bilinclendiriyor/1586067 (Erişim: 24.11.2022).

İkinci Dünya Savaşı ve büyük felakete doğru

İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimini daha uzun süre devam ettiremeyeceği zaten görülmüştü. O halde savaş sonrası için kendi lehine olacak şartları hazırlamak gerekiyordu. Yukarıda açıklanan durum sebebiyle Filistinlilerin İkinci Dünya Savaşı sonrasına yönelik herhangi bir öngörüsü de hazırlığı da yoktu.

Zaten sorunlu bir yapısı olan Filistin liderliğinin İngilizlerin sürgünü sebebiyle liderlik yapabilecekleri bir zemin de yoktu. Zira "*İkinci Dünya Savaşı çıktığında Filistin Araplarının liderlerinden hiçbiri Filistin'de bulunmuyordu. Savaş yıllarında esasen kendi içinde bölünmüş olan Filistin Arapları lidersizdi.*

"*İngilizlerin acımasız kontrgerilla harekatında beş bin Filistinli öldü; 146'sı asıldı ve binlercesi tutuklandı. Binlerce ev yıkıldı. Arap Yüksek Komitesi liderleri sürgünde ya da hapisteydi.*

"*En Yakın tahmin 1936 ila 1939 yıllarında beş bin Arap erkeğin öldürüldüğü ve on bininin de yaralandığı yönündeydi. Ayaklanmanın sonuna doğru yetişkin erkek Filistinli Arap nüfusun yüzde onu ölmüş, ya da yaralanmış, hapse atılmış ya da sürgün edilmişti.*

Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî Irak'ta, Müftü'nün oğlu ve Filistin Arap Partisi'nin kurucusu olan oğlu Cemal Hüsevnî de İngiliz sömürgesi Rodezya'daki bir cezaevi kampında sürgündü.

Filistinlilerdeki kronik liderlik sorunu Filistin açısından gelecekte çok daha büyük sorunlara sebep olacak olan başka bir sonuç doğurdu. Bu, Filistin konusundaki karar vericiliğin Arap Birliği tarafından üstlenilmesi, yani bir bakıma Filistin liderliğini devralmasıydı. İlk bakışta Arap ülkelerinin Filistin sorununa sahip çıkması ve Filistinlilere destek vermesi gibi gözükse de Arap Birliği'nin Filistin sorununda belirleyici olması aslında Arap devletlerine Filistin konusunu kendilerinin ve Batılı müttefiklerinin siyasal ya da

---

305 Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 61.

306 Ian Black, *a.g.e.* ss. 84-85.

307 James Barr, *a.g.e.*, 201.

jeopolitik çıkarları yönünde istismar etmesine imkân vermişti. Kitabın ilerleyen bölümlerinde bu durumun Filistin ulusal ülküsüne nasıl zarar verdiğinin somut örneklerine ve ayrıntılarına yer verilecek; ancak şimdi Arap ülkelerinin Filistin konusunda ne zaman ve nasıl belirleyicilik kazandığını açıklamak gerekiyor.

Filistin'de ulusal liderliğin sorunlu yapısı yukarıda açıklanmıştı. Ancak tüm sorunlarına rağmen Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'nin liderliğindeki Filistin ulusal hareketi kararlarını yerel şartlar ve dinamikler çerçevesinde kendisi alıyordu. Hacı Emin el-Hüseynî'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alması ve Almanya'nın da savaştan yenik çıkması onun savaş sırasında Berlin'de bulunduğu dönemde Alman radyosunda yaptığı konuşmalar gerekçe gösterilerek savaş suçlusu ilan edilip ev hapsine alınmasına neden oldu.

Arap Birliği'nin liderlik rolü

Hacı Emin el-Hüseynî, Fransa'da hapis tutulduğu evden kaçarak Haziran 1945'te Mısır'a gittiyse de artık onun yeniden Filistin ulusal liderliği rolüne geri dönmesi mümkün olamadı. İngilizler savaşın sonlarına doğru baskılarını artıran Siyonistleri dengelemek için Filistinlilerin siyasî faaliyetlerine yeniden izin verdi. Ancak 1937'den beri sürgünde olan Filistin liderlerinin Arap Yüksek Komitesi'ni yeniden kurması ve bu komitenin Hacı Emin el-Hüseynî'nin yokluğunda eski liderlik rolünü üstlenmesi imkânsız olmuştu. Hüseynî ailesi Nazi işbirlikçisi olmakla, Neşâşîbîlerin Milli Savunma Partisi ile Avni Abdulhâdî'nin İstiklal Partisi de İngiliz işbirlikçisi olmakla suçlanıyordu.

> Filistin Araplarının bu bölünmüşlüğü, kendilerini sevk ve idare edecek ve harekete geçirecek etkin bir siyasi ve askeri güçten yoksun kalmalarına sebep olmuş ve Arap devletleri ile yeni oluşmaya başlayan Arap Ligi Filistin Araplarının davasını üzerine almıştır. Arap Ligi'nin kuruluş toplantısı 25 Eylül 7 Ekim 1944'te İskenderiye'de yapıldı. Toplantıda İskenderiye protokolü denilen 5 karar kabul edilmiştir. İlk

dört karar, kuruluşa ve Arap devletleri arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik münasebetlere aittir. Beşinci karar ise Filistinlilere ait olup İngiliz hükümetinin 1939 Beyaz Kitabı'nda yer alan Yahudi göçlerinin durdurulması, Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Filistin bağımsızlığı konusundaki taahhütleri, Arapların 'müktesep hakları' olarak kabul edilmekteydi.

Arap Birliği'nin devreye girmesi, Filistin ulusal liderliğindeki iç rekabeti, açık bir bölünmeye götürdü. Bu yeni süreçle birlikte Filistin'de "*Siyasi yaşam komşu Arap ülkelerinden gelen siyasetçiler ve onları himayelerine alan güçlerin etkisi altındaydı. Bunun sonucunda, Arap toplumu içinde birbiriyle çatışan iki resmi liderlik grubu ortaya çıktı: Arap Birliği tarafından onaylanan ve halihazırda Hüseyni ailesinin hakimiyeti altındaki Arap Yüksek Komitesi (başkanlığını Cemal el-Hüseynî elinde bulunduruyordu) ve Ragıp el-Neşaşibi'nin başkanlığını üstlendiği ve Haşimiler tarafından desteklenen Ulusal Otorite.*" [309]

Öte yandan Arap Birliği de kendi içinde bölünmüş durumdaydı. Arap Birliği, Filistin meselesi henüz Birleşmiş Milletlere devredilmeden önde herhangi bir Arap ülkesine bağlı olmayan müstakil bir Filistin devletinin kurulması konusunda İngiltere ve Amerika'dan taahhüt almıştı. Ancak İngilizler tarafından icat edilen Ürdün'ün Hâşimî Krallığı, Filistin'in kendileriyle Siyonistler arasında bölünmesi konusunda Yahudi Ajansı ile gizli müzakereler yapıyordu. [310]

Siyonistlerin devlet hazırlığı

Arapların bu dağınıklığına, plansızlığına ve hazırlıksızlığına karşın Siyonistler savaş sonrasında devlet ilanı için hem siyasî hem de askerî bakımdan ciddi bir hazırlık içindeydi. İngilizlerin savaşla meşgul olmasını fırsat olarak değerlendirdiler ve göçü

[308] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 69.
[309] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 161.
[310] *A.g.e.*, s. 164.

hızlandırdılar. İngiliz manda yönetimi savaş sırasında Siyonist terör örgütü *"Haganah'a silah elde etme ve bir Mihver istilası durumunda Filistin'i İngilizlerle birlikte savunma hazırlığı yapma izni vermişti. 1942'den sonra Mihver tehdidi kalmayınca Haganah üyeleri silahlarını iade etmedikleri gibi Filistin'de İngiliz askeri ağı hakkındaki gizli bilgilerin de sahibi olmuşlardı.* [311]

Siyonist terör örgütleri de İngiliz birliklerinden silah ve cephane hırsızlığına başladı. Siyonistlerin yasadışı göç organizasyonu ve toprak satışı talebi İngilizlerle Siyonistler arasındaki çelişkileri artırıyordu. Filistin içerisinde silahlı terör örgütlerini tek çatı altında toplamaya ve güçlendirmeye çalışan Siyonistler, son derece güçlü bir lobiye sahip oldukları Amerika'dan da hem siyasî hem de askerî destek temin ettiler.

Fahir Armaoğlu'na göre Dünya Siyonist Örgütü, son derece güçlü bir örgütlülüğe sahip olduğu Amerika'nın New York kentinde 9-11 Mayıs 1942'de yaptığı olağanüstü kongresinde açıkladığı 'Biltmore Programı' ile Filistin'de Yahudilerin hâkimiyetine dayanan bir devlet kurulmasını talep etti.

Dünya Siyonist Örgütü Arap ülkelerinin "Filistin'in müktesep hakları" diye tanımlayarak desteklediği 1939 MacDonald Beyaz Kitabı'nı (kâğıt) tamamen reddediyor; Yahudi göçünün ve toprak satışının serbest bırakılmasını istiyor ve 'Yahudilerin yurtsuzluk sorunu nihai olarak çözülmedikçe zaferden sonra dünya düzenin barış, adalet ve eşitlik üzerine inşa edilemeyeceğini' iddia ediyordu.

Dünya Siyonist Örgütü bu kararlarla Amerika ve İngiltere üzerinse siyasi baskı kurarken Yahudi Ajansı'nın Yürütme Komitesi Başkanı David Ben Gurion da Amerika'daki 17 Yahudi milyoneri toplayıp Sonnenborn Institute adlı bir paravan şirket aracılığıyla uçak ve askerî araçlar da dahil olmak üzere her türlü askerî teçhizat ve silahı satın alıp önce Amerika ve Avrupa'daki depolarda stok ediyor ardından da bunları Filistin'e gönderiyordu.

[311] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 290.

Siyonistlerin bu askerî hazırlıkları ve siyasî baskıları Filistin'deki hâkim rolünü bir şekilde devam ettirmek isteyen İngiltere'nin karşı tedbirler geliştirmesine neden oldu. Bu ise Siyonist terör örgütlerinin doğrudan İngilizleri hedef alan saldırılar düzenlemeye başlamasını beraberinde getirdi.

Hagana, İrgun, Lohmei ve Sternist terör örgütleri koordinasyon içinde hareket etme kararı alırken Ben Gurion'un 1 Ekim 1945'te Siyonist terör örgütlerine harekete geçme emri vermesi üzerine İngilizlere karşı yoğun ve etkili saldırılar düzenlendi. Bu saldırılardan Yahudiler bile nasibini aldı. Örneğin, devlet ilanından sonra İsrail ordusuna dönüşecek olan Haganah terör örgütü, Yahudi göçmenlerin hayatlarını hiçe sayan eylemler yaptı.

> Patria adlı çürük bir gemi Haganah ajanlarının yerleştirdikleri bombanın gücünü yanlış hesaplaması sonucu Hayfa Limanı'nda sulara gömüldü. Amaç gemiye zarar vererek Yahudi yolcuların geri gönderilmesini önlemekti; ama sonuçta 300 kişi boğuldu.

Siyonist terör örgütlerinden ağır darbeler alan İngilizler 29 Haziran 1946'da 17 bin askerle Siyonistlere karşı Aghata Operasyonu adlı kapsamlı bir operasyon başlattı. İngilizler Dünya Siyonist Örgütü liderlerinden Haim Weizmann ve daha sonra İsrail başbakanı olacak olan Golda Meier'e dokunmadı; ama aralarında daha sonra İsrail dışişleri bakanlığı yapacak olan Moşe Şaret'in de bulunduğu 2 bin 700 Siyonist'i tutukladı.

Ben Gurion ise o sırada Filistin'de bulunmadığı için tutuklanmaktan kurtuldu. Siyonistlerin, Aghata Operasyonu'na tepkisi sert oldu. İngiliz manda yönetiminin hükümet merkezi olarak kullandığı King David Oteli bile Siyonist terör örgütlerinin saldırılarından kurtulamadı. Daha sonra İsrail'in başbakanlığını yapacak olan Menahem Begin liderliğindeki İrgun örgütünün King David Oteli'ne düzenlediği bombalı saldırıda İngiliz memur ve subaylarının yanı sıra Arap ve Yahudi sivillerin de bulunduğu 92 kişi hayatını kaybetti.

---

[312] Ian Black, *a.g.e.*, s. 85.

Amerika'nın liderlik rolünün başlaması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok dünya meselesinde olduğu gibi Filistin meselesinde de İngilizlerin liderlik rolü Amerika'ya geçti. Ancak Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki müdahaleleri ile Filistin meselesinde İngilizlerin yükünü omuzlamadı. Bu yükün Birleşmiş Milletlere yıkılmasını sağlayarak hiçbir külfet altına girmeden patronluk rolü kazandı.

Elbette Amerika'yı Filistin meselesinin içine çeken sadece Siyonistler değildi. Suudiler de Amerika'yı Filistin meselesine müdahil olmaya çağırıyordu. Zira Şerif Hüseyin'in Hicaz Krallığı'na son veren Suudiler onun Ürdün kralı olan oğlu Emir Abdullah'ın İngiltere'nin desteğiyle Irak, Suriye ve Filistin'e hâkim olmasından endişe ediyordu.

> 1920'lerden beri Siyonist çevrelerle temasların sürdüren Kral Abdullah, Filistin'in Yahudilerle Araplar arsında taksimi halinde Filistin'in Arap kısmını Urdün'e katma peşindeydi. Suriye ve Suudi Arabistan ise bu fikrin tamamen karşısındaydı. [313]

Suudi rejiminin kurucusu Kral Abulaziz bin Suud'un 30 Nisan 1943'te yazdığı mektuba cevap veren Amerikan Başkanı Roosevelt, "*Araplara ve Yahudilere tam manasıyla danışılmadan Filistin'in esas durumunda bir değişiklik yapılmayacağı konusunda teminat vermişti.*"

Roosevelt'in ölümü üzerine başkan olan Harry Truman ise Roosevelt'in sözünü tekrarlamakla birlikte Avrupa'daki mülteci kamplarındaki durumun araştırılması için bir akademisyeni görevlendirdi. Truman'a sunulan raporda "Yahudilerin durumunun çok acıklı olduğu ve bundan dolayı en az 100 bin Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesi gerektiği" ifade edildi.

Truman, 'durumu çok acıklı olan' Yahudilerin Amerika'ya kabulü konusunda herhangi bir adım atmadı; ama İngiliz başbakanına

---

[313] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, 70-71

[314] *A.g.e* 73.

31 Ağustos 1945'te bir mektup yazarak 100 bin Yahudi'nin Filistin'e kabulünü istedi. Hâlbuki "*son aşamada, Avrupa'dan ayrılan 3 milyon Yahudi'nin yalnızca yüzde 10'u Filistin'e yerleşmeye razı olmuştu.*" [315]

İngiliz başbakanı "Filistin'deki ekonomik kaynakların bu kadar mülteciyi kabule imkân vermeyeceğini" belirtmiş olsa da Truman'ın ısrarı üzerine Filistin meselesini incelemek üzere 6'sı Amerikalı 6'sı da İngiliz'den oluşan bir Anglo Amerikan Araştırma Komitesi kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı.

Anglo Amerikan Araştırma Komitesi'nin 20 Nisan 1946'da sunduğu raporda şunların yapılması istendi:

1- Avrupa'daki Yahudi mültecilerden ilk etapta 100 bin kişi, Filistin'e yerleştirilsin.

2- Yahudilere toprak satışı yasağı kaldırılsın.

3- Filistin salt bir Arap yahut bir Yahudi devleti olamaz.

4- BM vesayet rejimi kuruluncaya kadar Filistin, İngiltere'nin yönetiminde kalmalıdır.

Bu rapor, Filistin'de sözde Arap ve Yahudi hâkimiyetini reddediyordu; ama Yahudi göçü ve toprak satışı yasağını kaldırarak Siyonistleri güçlendiriyordu ve İngiliz mandasına da ömür tayin ediyordu. Bu ise açıkça İngiliz mandasının sona ermesinden sonra Filistin'e güçlü olan tarafın, yani Siyonistlerin hâkim olmasının istendiği anlamına geliyordu.

İngilizlerin ve Arapların şiddetli tepkisi Amerika'yı İngilizlerle uzlaşmaya zorladı. Yeni bir ortak komisyon kuruldu ve 'Grady-Morrison Komisyonu' 1946 yılının temmuz ayında açıkladığı raporla Filistin'in, İngiltere'nin merkezi yönetiminde Arap ve Yahudi eyaletleri şeklinde bölünmesini önerdi.

İngiliz Bakan Herbert Morrison tarafından açıklandığı için 'Morrison Planı' adını taşıyan bu rapor, 1938'de İngiltere rejimi tarafından bile gerçekçi bulunmayan ve Filistin'in üçe bölünmesini

[315] Ilan Pappe, *a.g.e* 160.

[316] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 78.

öngören Woodhead Raporu'nun bir benzeriydi ve yine hiçbir tarafın bunu kabul etmeyeceği açıktı.

Filistin'i Arap ve Yahudi eyaletlerine bölerek İngilizlerin hâkimiyetinde bir federal yapı kurmayı öneren Morrison Raporu, akıldan ve ahlaktan eser taşımayan yeni bir İngiliz kurnazlığıydı. Zira aslında küçücük Filistin topraklarında iki eyaletli bir federal devlet kurmak, Truman'ın İngiltere'ye dayattığı 100 bin Yahudi mültecinin Filistin'e göçünü Amerikalıları oyalayarak engellemenin bir formülüydü. Zira bu planla kurulacak federal devlette eyalet meclislerinde kabul edilen bir karar merkezi yönetimin onayına bağlı olacağı için, örneğin Yahudi eyalet meclisinin 100 bin Yahudi'nin Filistin'e göçü konusunda alacağı karar, İngilizlerin hâkim olduğu merkezi yönetimin onayına bağlı olacaktı.

Siyonistler, Morrison Planı'nın bir Yahudi devleti kurmadığını ve İngilizlerin önceki Beyaz Kitap'ının (kâğıt) bir tekrarı olduğunu söyleyerek reddetti. Başta Truman olmak üzere o dönemin Amerikan rejiminin Filistin konusunda herhangi bir bilgisi yoktu; dolayısıyla akıldan ve ahlaktan yoksun bu İngiliz kurnazlığı o dönemin Amerikan rejimini ikna etmeye yetebilirdi.

Ancak Truman Siyonist lobilerin yarattığı baskı sebebiyle 100 bin Yahudi'nin Filistin'e göç etmesini istiyordu. Zira gerçekten Avrupa'daki 100 bin Yahudi'nin 'acıklı hali' Siyonistlerin veya Truman'ın umurunda olsaydı onları aylarca o 'acıklı halde' bırakmaz ve Amerika'ya götürürlerdi. Sorun Yahudi mültecilerin insanî durumu değil, nüfuzlu Siyonistlerin talebiydi ve bu durumda Siyonistler bu planı reddettiğine göre Amerika'nın da bunu reddetmesi doğaldı.

İngilizler 100 bin Yahudi'nin göçü konusundaki Amerikan baskısını aşmak için Araplarla Siyonistleri Londra'da bir konferansta bir araya getirip uzlaştırmaya çalıştı; ancak iki taraf da konferansa katılmayı reddetti. Kasım 1946'da yapılacak Kongre seçimleri öncesinde Siyonistlerin yoğun baskısı altında olan Truman, hem İngiltere'yi hem de Filistin konusunda tek taraflı adım atmayacağı konusunda söz verdiği Arapları yok sayarak

"*100 bin Yahudi mültecinin Filistin meselesinin çözümü beklenmeden Filistin'e göçünün sağlanmasını istedi.*" [317] İkinci Londra Konferansı çabası da başarısızlıkla sonuçlanan İngiltere 18 Şubat 1947'de "Hiçbir teklif yapılmaksızın" Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere götürme kararı aldı.

Birleşmiş Milletler girişimi ve İsrail'in ilanı

İngiltere'nin Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere bırakmasından sonra BM Genel Kurulunda Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) kuruldu. On bir ülkenin temsilcilerinden oluşan komite, Filistin'de 5 hafta süren incelemeleri sonunda "*Yahudilerin hâlâ azınlıkta olduklarını, nüfusun üçte birine ve toplam arazinin yaklaşık yüzde 6'sına sahip olduğunu tespit etti. UNSCOP, genel kurula raporunda İngiliz mandasının sona erdirilmesini ve Filistin'e bağımsızlık verilmesini oy birliği ile tavsiye etti. Ancak komite Filistin'in nasıl bir devlet olacağı konusunda 8'e karşı 3 oyla bölünmüştü. Azınlık raporu federal bir devlet öngörüyordu. Çoğunluk raporu ise mandanın biri Arap diğeri Yahudi iki devlete bölünmesini ve Kudüs'ün uluslararası bölge olarak kalmasını önermekteydi. Siyonist liderler bu raporu kabul ederken Arap liderler reddettiler.*" [318]

Amerika ve Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletlerde çoğunluk raporunun kabul edilmesini savundu ve BM delegelerini çoğunluk raporu yönünde oy vermemeleri halinde Amerika'nın ülkelerine yaptığı yardımı keseceği tehdidinde bulundu. 29 Kasım 1947'de yapılan oylamada 13'e karşı 30 oyla BM Genel Kurulu, Filistin'in Arap ve Yahudi devletlerine bölünmesini ve Kudüs'ün uluslararası statü kazanmasını kabul etti.

BM Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihten on iki gün sonra, Filistinlilerin bölgeden tahliyeleri başladı. Bir ay sonra, Filistinlilerin konvoylara ve Yahudi yerleşimlerine düzenledikleri saldırılara misilleme hareketi olarak ilk Filistin köyü haritadan silindi. Bu eylem, Mart ayında bir

[317] *A.g.e* s. 82.
[318] William Cleveland, *a.g.e.*, 292.

etnik temizlik operasyonuna dönüştü ve bunun sonucunda Filistin'in yerli halkının büyük bir bölümü yerlerini yurtlarını yitirdiler. [319]

Bir taraftan siyonit terör örgütleri tarafından Filistinlilere yönelik terör eylemleri devam ederken diğer taraftan da İngiltere Filistin'le ilgili bazı kararlar almıştı:

UNSCOP'un raporu BM'ye sunulduğunda İngiltere Genel Kuruldaki oylamayı beklemeyerek 1947 Eylül ayında Filistin mandasının 15 Mayıs 1948'de sona ereceğini bildirdi. Bu bildiriyle İngilizlerin çekildiği tarih arasında Filistin tam bir kaosa gömülmüştü. Başlayan toplumlar arası savaş döneminde Yahudi göçleri BM kararıyla Yahudi devletine ayrılan toprakları güvence altına almaya çalıştılar. O toprakların çoğunda henüz Arap çoğunluk bulunduğundan doğal olarak Arap direnişi de başladı. Ancak dağınık Arap çeteleri disiplinli Haganah güçleriyle boy ölçüşemediğinden 1948 baharında önerilen Yahudi devletine düşen topraklardaki belli başlı Arap merkezleri Yahudilerin kontrolüne geçmiş ve 400 bin Filistinli kaçmış durumdaydı. Toplumlar arası savaşta İrgun en korkunç eylemlerinden birini yaptı. Kudüs yakınlarındaki Deyr Yasin köyünün 250 sivil sakinini katletti. Katliam haberleri Arap nüfusu arasında yayılınca Arapların evlerini bırakıp kaçtıkları bir panik baş gösterdi.

İngiliz Yüksek Komiseri General Alan Cunningham 14 Mayıs 1948'de Filistin'i kaos halinde bırakarak Hayfa'dan kaçarcasına ayrıldı. Normalde herhangi bir anarşi ve kargaşa yaşanmaması için İngilizlerin manda devletini BM'nin kurulmasını öngördüğü devlete bırakarak çekilmesi gerekiyordu. Ancak Filistin'i 30 yıl boyunca ahlaksız bir kurnazlıkla işgal altında tutan İngilizler, bu kez ahlaksızca ve sorumsuzca Filistin'i kaosa ve Siyonistlerin mezbahası olmaya terk edip Filistin'den ayrılıyordu. İngiliz yüksek komiserinin gidişinden birkaç saat sonra da Siyonistlerin sonradan başbakan olacak terörist liderlerinden Ben Gurion İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etti. Bu, Filistinliler açısından ise halen devam etmekte olan 'büyük felaket'in ilanıydı.

---

[319] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 147

[320] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 295.

6. BÖLÜM

Sovyetler, Siyonizm ve Filistin

"İnsanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı ölçüde, bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır. Ulusun içindeki sınıflar arasındaki karşıtlık ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun başka bir ulusa beslediği düşmanlık da son bulacaktır."

Komünist Manifesto
Karl Marx ile Friedrich Engels

Sovyetlerin kuruluşu sırasında bölge şartları

Filistin'in Yahudi yurdu haline getirilmesini öngören Siyonist proje, emperyalist İngiltere'nin doğrudan rolü ve desteği sayesinde gerçekleşti. Ancak Siyonist proje, dış politikasını antiemperyalizm üzerine kuran Sovyetler Birliği'nden de çeşitli dönemlerde ve şekillerde destek gördü. İngiltere'nin Siyonist projeye ilgisini jeopolitik, Sovyetlerin ilgisini ise kimi zaman ideolojik, ama çoğu zaman da jeopolitik yaklaşımlar şekillendirmişti. [321] Dolayısıyla İngiltere,

[321] 'İdeolojik yaklaşım' derken, bir devletin kendini bağlı gördüğü değerler bütününü esas alan davranışlarını, 'jeopolitik yaklaşım' derken de tamamen devlet çıkarlarına öncelik veren davranışlarını kastediyorum.

1917'de Siyonist projeye destek verirken de 1947'de Siyonistlerle savaşırken de jeopolitik çıkarlarını temin etmeye çalışıyordu.

19. yüzyılın en büyük sömürgeci gücü olan İngiltere 20. yüzyılda da bu gücünü sürdürebilecek miydi? İkinci Dünya Savaşı, işte bu açıdan ilk büyük sınavdı. Kitabın 3. bölümünde açıklandığı üzere İngiltere'nin sömürgecilik gücünün sürdürülebilirliği açısından önem taşıyan yer Filistin değil, Süveyş Kanalı'ydı. Çünkü Süveyş Kanalı, İngiltere'nin başta Hindistan olmak üzere diğer sömürgeleriyle bağlantısı açısından hayatî önem taşıyordu. Filistin ise Osmanlı-Alman ittifakının Süveyş Kanalı'na yönelik iki başarısız saldırısının ardından 1917'de İngiltere'nin gündemine girdi.

İngiltere'nin üç ay içinde Filistin'i ve bir ay içinde de Suriye'yi ele geçirmesi, Süveyş Kanalı üzerindeki tehdidi ortadan kaldırmıştı. Peki, Filistin'in Balfour Deklarasyonu ile Siyonistlere yurt olarak vadedilmesinin İngiltere'ye kazandıracağı jeopolitik avantaj ne olacaktı. Bunun cevabı Sykes-Picot Anlaşması'nda gizliydi.

Ayrıntıları ve kaynakları önceki bölümlerde nakledildiği üzere İngiltere, Sykes-Picot müzakereleri sırasında Filistin'i Fransızlara teklif etmiş; ancak dönemin Fransız Başbakanı Aristide Briand, "*Orası ele geçirilmesi pek de istenmeyen değersiz bir yer.*" diyerek teklifi reddetmişti. Bununla beraber Fransız müzakereci George Picot, Filistin'i tamamen İngilizlere bırakmamış ve nihayet iki taraf "Filistin'in uluslararası kontrol altına olması konusunda anlaşmıştı." [322]

Filistin'de Siyonistlere yurt vadedilmesinin İngiltere açısından taşıdığı jeopolitik değer işte tam da anlaşmanın bu kısmıyla ilgiliydi. Mark Sykes, "*bu fikri iki yıl önce sunduğunda Filistin'i ele geçirmenin mantığıyla ilgili çok büyük kuşkuları olan Balfour*" Osmanlı ordusunun Filistin'den çekildiği ve General Allenby'nin Kudüs'e doğru ilerlediği sırada fikrini değiştirip ünlü deklarasyonunu açıklamış ve böylece Filistin'in uluslararası yönetime devredilmesini ihtimal dışı bırakmış oldu. Siyonistlere yurt vaadi, Filistin'in uluslararası

[322] Jamess Barr, *a.g.e.*, s. 41.

yönetime bırakılmasının zeminini ortadan kaldırdı ve İngiltere'ye tek başına Filistin'e hâkim olma imkânı sundu.

Siyonistler, Filistin'de yurt edinmek için herkese her şeyi vermeye hazırdı. Nitekim Theodor Herzl "*Osmanlı sultanına Yahudi sermayesi, kayseri Kudüs'ü Berlin'in ileri karakolu haline getirme sözü ve [dönemin İngiliz Sömürgeler Bakanı] Joseph Chamberlain'a ise Yahudi topraklarının zaman içinde Britanya İmparatorluğu'nun kolonisi haline dönüşeceği vaadinde bulunmaktaydı.*" [323]

Öte yandan Siyonistlerin Filistin'deki yurt emelleri başlangıçla oldukça mütevazıydı. Daha önce Abdülhamid'den para karşılığı toprak talep ederken istedikleri şey, Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak değil, sadece inançlarını güven içinde yaşayabilecekleri bir yurt edinmekti. Balfour Deklarasyonu da Siyonistlere bundan daha fazlasını vadetmiyordu. Filistin'i Yahudilere yurt olarak vermeyi değil, Yahudilere Filistin'de yurt vermeyi vadediyordu. Siyonistlerin de memnuniyetle kabul ettiği bu vaat, İngiltere'ye Süveyş Kanalı'nın yanı başında Arap ve Yahudi vatandaşları olan yeni bir koloni armağan edeceği için tamamen jeopolitik bir karardı.

Sovyetlerin Siyonist projeye ve İsrail'e yaklaşımı

Rusya'nın güneyinde ve doğusundaki ülkelere yönelik ilgisi çarlık rejimi döneminde de söz konusuydu. Ermeni kökenli Fransız tarihçi Taline Ter Minassian'a göre çarlık dönemi Rusya'sı Türkiye ve İran gibi sınırdaş ülkeleri 'Yakındoğu'; Orta Asya, Afganistan veya hatta Hint alt kıtası gibi yerleri ise 'Ortadoğu' diye tanımlıyordu.

Ömrünü Arap dünyasındaki sosyalist hareketleri incelemeye adamış olan Kanada Calgary Üniversitesi Profesörü Tarık Yusuf İsmail, Marks ve Engels'in eserlerinde Ortadoğu'nun kendine has meselelerine nispeten az yer verdiğini belirterek onların bu tavrının "*dünyanın böylesine geri kalmış bir bölgesinin kapitalizmin yıkımına herhangi bir katkısı olabileceğini düşünmemelerinden*" kaynaklanmış olabileceğini söylüyor. Ardından da Marks'ın Ortadoğu gibi

[323] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 48.

Asya tipi üretim tarzının hâkim olduğu yerler için çözümü Batı'nın müdahalesinde gördüğünü şöyle açıklıyor:

> Marks ve Engels'in bölgeye dair yazdıkları, eserlerinde büyük önem atfedilen bir konu olmasa da sadece bölgenin sosyoekonomik şartlarına dair tahliller açısından değil, bölge halkına tepeden bakan tutum açısından da ilginçtir.
>
> [...]
>
> Marks'a göre Asya tipi üretim tarzı hiçbir ilerleme kaydına muvaffak olamayacağı gibi bu açmazdan yegane çıkış yolu, Batı'nın müdahalesidir.
>
> [...]
>
> Marks ve Engels'in gözünde Araplar, büyük ölçüde kabile geleneklerinin ve göçebe yaşam tarzının tesiriyle barbar kalmaya mahkum bir halk olarak tasvir edilmiştir.

Elbette Marks ve Engels'in Avrupa merkezci bu yaklaşımı 1800'lü yılların ortalarında dile getirilmiş olmakla birlikte Arap yahut İslam dünyasına yönelik bu yaklaşımın Marksizm'in hiç değişmemiş resmî görüşü olduğu da söylenemez.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Filistin'le çok da ilgilenmemesinde bu Avrupa merkezci yaklaşımın etkisi tartışılabilir. Marks'a göre kapitalizm eski üretim ilişkilerini çözdüğü için feodalizmden daha ilericidir. Dolayısıyla da kapitalist Batı'nın feodal yapıları ortadan kaldıran müdahaleleri olumludur.

Lenin'e göre ise rekabetçi dönem ortadan kalktığı, tekeller ve malî oligarşi oluştuğu için kapitalizm artık tamamen gericidir. Dolayısıyla başta Lenin olmak üzere Sovyet liderleri, Ortadoğu'nun gelişmesi için Batı'nın kapitalist müdahalesiyle feodal yapıları ortadan kaldırmasını ilerici ve olumlu görmemiş, bu müdahaleye karşı çıkmış; kısa bir dönem Siyonistlerden; ama büyük çoğunlukla Araplardan yana olmuştu.

---

[324] Tarık Y. Ismail, *Arap Dünyasında Komünist Hareket*, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul: Kapı Yayınları, 2006, s. 6-7

Sovyet liderlerine göre Yahudi sorunu da sömürge halindeki ülkelerin sorunu da "*baskıcı feodal ve kapitalist yapılardan türemiştir*" ve proletarya devrimi gerçekleşip sınıfsız sosyalist bir toplum kurulduğunda bu sorunlar çözülecektir. Proletarya devrimi sonrasında oluşacak toplum modelinde ulusal farklılıklar ve çelişkiler yok olacak ve bunların yerini "*özünde demokratik, enternasyonal sosyalist proletarya kültürü*" alacaktır. Bununla birlikte Lenin'in Siyonizm ve icat etmeye çalıştığı ulus konusundaki görüşleri tutarlı ve gerçekçidir:

> Daha 1903'te Lenin, Siyonizm'in ayrı bir Yahudi ulusu fikrini "bilimsel olarak savunulması imkânsız [.. ve] özü itibariyle tamamen yanlış ve gerici" olmakla mahkum etmiştir. Üstüne üstlük 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nun ardından Siyonistler, İngiliz emperyalizmiyle müttefik olmakla suçlanmış ve antiemperyalist Sovyet dış politikasının düşmanları olarak ilan edilmişlerdir. Her şeye rağmen Sovyet hükümeti Rusya'daki bir avuç Yahudi yüzünden bütün dünya Yahudiliğinin kökünün kazınmasına yanaşmamıştır.
>
> [ ]
>
> Poale Zion ve Hechalutz Öncü Hareketi benzeri sol kanat Siyonist grupların faaliyetlerine müsaade edilmiş hatta bir süreliğine de olsa Sovyet otoritelerinden pozitif ayrımcılık görmüşlerdir.

Materyaslist tarih görüşü açısından antisemitizm

Bu noktada antisemitizmin materyalist tarih görüşü açısından nasıl değerlendirildiğine de bakmakta yarar var. İsviçreli Sosyolog Walter Hollstein, Abraham Leon ve Maksim Rodinson'a atıflar yaparak Yahudilerin ırkları, kültürleri veya azınlık olmaları sebebiyle değil ekonomik şartlardan dolayı baskı ve şiddete maruz kaldıklarını belirtiyor ve şunları söylüyor:

> Siyonist hareketin antisemitizm üzerine tarihsel olmayan yorumlarına karşılık, materyalist tarih görüşü Yahudi fobisinin ekonomik köklerini gösterir. "Burjuva antisemitizminin özgül bir ekonomik temeli vardır:

[325] A.g.e 106-107

Üretimdeki egemenliğin maskelenmesi. Yahudiler ırkları, kültürleri veya azınlık olmalarından dolayı değil, tersine ekonomik şartlardan dolayı takiplere uğruyorlar. Kapitalizmin doğuşuna kadar Yahudiler, dolaşım ve ticaret alanında üstün bir yere sahiptiler. Feodal çağda Yahudi "ticaret ve tefeci sermayesinin büyük gelişme olanakları vardı. Yahudiler dolaşım alanında, ortaçağ toplumunun sürekliliğinin sağlanması yolunda somut işlevler yapıyorlardı. Bundan dolayı da kral ve asiller tarafından korunmaları da boşuna değildi.

Kapitalizmin doğuşu ve buna bağlı olarak bütün sınıfların, değişim değeri üreticiler ve para sahipleri şekline dönüşmesi, dolaşım alanı içindeki Yahudilerin üstün durumuna zorunlu olarak son veriyordu. "Şehirlerin ve yerli bir tüccar sınıfın gelişmesiyle Yahudiler ticaretten tamamıyla uzaklaştırıldılar ve başlıca müşterileri krallar ve asiller olan tefeciler haline geldiler." Fakat tarım toplumunun yukarıda anlatılan dönüşümü bu mevkiden de uzaklaştırılmaları sonucunu doğurdu. İzafi para çokluğu, asillere tefeci boyunduruğunu silkip atmak şansını verdi. Yahudiler giderek bütün ülkelerden kovuldular. Bazıları asimile oldu ve yerli burjuvazinin arasına katıldı. Bazı şehirlerde, özellikle Almanya ve İtalya'da, Yahudiler, genellikle halka; öncelikle çiftçilere ve esnafa, kredi vermekle uğraşıyorlardı. Halkı sömüren küçük tefeciler durumuna düşmüş olan Yahudiler, sık sık kanlı ayaklanmaların kurbanı oluyorlardı.

[ ]

Batı Avrupa'da kalan Yahudiler kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesinden yararlanmayı denediler. "Fakat Yahudilerin kapitalist sınıfla bütünleştikleri her yerde, asimile olmaları da ortaya çıkıyordu. Hint-Hollanda veya Hint-İngiliz kumpanyasının hisse sahibi ve büyük müteşebbis olan bir Yahudi, kendisi için, büyük bir kolaylıkla atladığı bir eşik haline gelen vaftizden bile çekinmiyordu. Kapitalizmin gelişmesi, Batı Avrupa'daki Yahudilerin asimilasyonu ile atbaşı gidiyordu. Bu arada feodal üretim ilişkilerinin kapitalist üretim ilişkilerine dönüşümü Doğu Avrupa'da da başlamıştı. Bununla, Doğu Avrupalı Yahudilerin Batı Avrupa'daki endüstri ülkelerine geri dönüşü başladı. "Bunlar, tüccarlar ve sanayiciler olarak önemli roller yüklendikleri büyük endüstri ve ticaret merkezlerinde durumlarını sağlamlaştırmayı başardılar. Burada yeni ve önemli olan yüzyıllardan beri ilk olarak bir Yahudi proletaryasının ortaya çıkışıdır.

Halk sınıfları toplumsal olarak farklılaşmaya başlamıştı. Abraham Leon şu sonuca varıyor: "Kapitalizm; Yahudiliğin sosyal farklılaşması, iktisadi bütünleşmesi ve göçle Yahudi sorununun çözümü için temeller yarattı. Fakat kendi iç çelişkileri 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarında onu ciddi bir yıkıma sürüklediğinden, kapitalizmin, Yahudi sorununu çözmeye gücü yetmedi. Belirli kapitalist varoluş biçimlerinin (ticaret, tefecilik) cisimleşmesini temsil eden Yahudiler, bu biçimlerin acı çektirdiği insanların kinlerini üzerlerine çekiyorlardı.

Sovyetler ve yeni 'Yakındoğu'

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bölge haritasının İngiltere ve Fransa tarafından değiştirilmesi sebebiyle 'Yakındoğu'nun içinde artık sadece Türkiye ve İran yoktu. Dolayısıyla Sovyetler Birliği artık yeni bir Yakındoğu ile karşı karşıyaydı. Öte yandan hem antiemperyalist ideolojisi hem de bölgedeki yeni yapıyı emperyalist ülkelerin kurması sebebiyle ortaya çıkan her yeni ülkeyle ayrı ayrı ilgilenmek ve politika geliştirmek durumundaydı.

Yeni ortaya çıkan ülkelerden Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin arasından sadece Filistin bölgesel savaşlar, hatta uluslararası krizler çıkarabilecek potansiyele sahipti. Bu sebeple İngiliz mandası altında bulunan Filistin'in nasıl şekilleneceği diğer devletleri belki sadece jeopolitik açıdan, Sovyetler Birliği'ni ise hem jeopolitik hem de ideolojik açıdan ilgilendiriyordu. Çünkü Sovyetler antiemperyalizmi şiar edinmiş devrimci bir ülkeydi ve Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Siyonistlere yurt vadeden emperyalist İngiltere burada neye dönüşeceği henüz belirsiz bir manda yönetimi kurmuştu.

Sovyetler Birliği'nin genelde 'Yakındoğu' özelde ise Filistin'le ilgili yaklaşımında İkinci Dünya Savaşı öncesi ile sonrasında farklılıklar söz konusu oldu. Gerçi İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki politikaları da tek ve bütüncül değildi. Örneğin BM'deki taksim planına verdiği destekle ve yaptığı askerî yardımlarla adeta

[326] Walter Hollstein, *a.g.e.*, ss. 43-47

İsrail'in kurulmasını sağlayan Stalin, kısa bir süre sonra İsrail'e karşı sert önlemler aldı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Yakındoğu'daki en yeni sorun Siyonist projeydi, savaş sonrasında ise bu projenin devlete dönüşmüş şekli olan İsrail hem bölgenin en yakıcı sorunu hem de Amerika'nın ise bölgedeki uzantısı haline geldi. Sovyetlerin Siyonist projeye yaklaşımında ideolojik, İsrail'e yaklaşımında ise jeopolitik etkenler belirleyici oldu. Ancak Sovyetler Birliği'nin ne Siyonist proje konusundaki ideolojik ne de İsrail konusundaki jeopolitik yaklaşımı bütüncül ve tutarlı birer politika olarak tezahür etti.

Tam aksine Sovyetler Birliği'nin Siyonist proje ve İsrail'le ilgili ideolojik yaklaşımı da izlediği politika da çelişkilerle ve tutarsızlıklarla doluydu ve değişken bir seyir izledi. Bununla birlikte Sovyetler Birliği Soğuk Savaş dengesi çerçevesinde jeopolitik kaygılarla İsrail karşıtı bir pozisyon alırken bile bir emperyalist proje olan İsrail'in asla karşıtı olmadı. Sovyetler Birliği'nde dış istihbarat daire başkanlığı ve dışişleri bakanlığı Sovyetlerin dağılmasından sonra da başbakanlık yapan Yevgeni Primakov, bu durumu şöyle ifade ediyor:

> 20. yüzyılın ikinci yarısında SSCB'nin İsrail'e yönelik tutumu Ortadoğu ihtilafının karmaşık şekillenmelerine iştirak etmekteydi. Bu ihtilaf iki süper devletin cepheleşmesi ile iç içe girmişti. ABD İsrail'e, SSCB ise Araplara destek veriyordu. Fakat 'bağımlı ülkelerin' düşmanlarına yaklaşımlarında 'ayna etkisi' yoktu. Bunun altını çizmek gerekmektedir, çünkü Sovyetler Birliği'nin ve Amerika'nın yaklaşımlarında büyük bir fark vardı ve iki devletin aralarında gerginliğin en doruk noktasında bile Sovyetlerin pozisyonu İsrail karşıtı olarak adlandırılamazdı.
>
> ABD İsrail'i desteklerken, kendi hakları için savaşarak Amerikan kontrolüne karşı çıkan Arap rejimlerini (mesela Filistin hareketi) ortadan kaldırma hedefini uygularken, Sovyetler Birliği İsrail ihtilafında Arap tarafını tutarken hiçbir şekilde bu devleti yok etmeyi kendiyle bağdaştırmıyordu. Dahası da var. Filistinliler dahil Arap yöneticileriyle temaslarında Sovyet temsilcileri aşırıcı eğilimlere alenen karşı çıkmaktaydı. [327]

[327] Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, çev. Olga Tezcan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 309.

Sovyetler Birliği'nin 28 yıl boyunca dışişleri bakanlığını yapmış olan Andrey Gromiko da Sovyetlerin bu tutumunu 1984'te BM Genel Kurulu toplantısı çerçevesinde görüştüğü İsrail Dışişleri Bakanı İzak Şamir'e şöyle anlatıyor:

> Kendisine şunları söyledim: Başından beri İsrail'in kurulmasını destekleyen Sovyetler Birliği, Arapların kendi devletlerini kurma hakkına sahip oldukları gibi Yahudi halkının da aynı hakka sahip olduğu ilkesini savunmaktadır. Yahudilerin bu hakkı İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin zalim ellerinde çektikleri acılarla daha da güçlenmiştir. İsrail'in SSCB'ye dostça yaklaşmadığı bugün bile İsrail'in bağımsız bir devlet olarak ortadan kaldırılması için çağrı yapan kesimleri desteklemiyoruz.

Yevgeni Primakov ise bir Sovyet yetkilisi olarak görev yaptığı dönemde kendi kişisel deneyimleriyle de örneklendirerek şunları söylüyor:

> Bu konunun her zaman altını çizmek isterdim, bu, her zaman el-Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC), HAMAS ve diğer Filistin örgütlerinin yöneticileri ile daimi ya da ayrı görüşmelerde temasa geçen bizim temsilcilerin konuşmalarında yer almaktadır.
>
> Bazı örneklere gönderme yapmak istiyorum. 1970'li yılların sonunda Komünist Parti Merkez Komitesi yönergesi ile gelecekte Ürdün elçisi, Merkez Komitesi Uluslararası Daire Başkanı İ. S. Gryadunov'la Beyrut'a doğru yola çıkmıştık. Görevimiz FHKC yönetimini uçak kaçırma eylemlerinden vazgeçirmekti. Saatlerce süren zor görüşmelerde FHKC'nin tüm yöneticileri bulunmuştu.
>
> George Habaş ve diğerleri bize uçak kaçırma eylemleriyle İsrail halkının kendi hükümetini Filistin sorununa bir çözüm bulmaya zorlamayı amaçladıklarını söylemekteydiler. Cevabımız, terör eylemlerinin başlı başına kabul edilmeksizin verimsiz olduğu, halkı İsrail hükümetinin etrafına daha da kenetlediği gerçeğiydi. Bizim tarafımızdan yapılan

[328] Andrey Gromiko, *Anılarım*, çev. Merve Arkan, İstanbul: Yazılama Yayınları, 2008, ss. 346-347

bunun gibi diplomatik girişimler her zaman başarı ile sonuçlanmıyordu fakat bu sefer başarımız apaçıktı. FHKC yöneticileri sonradan bizi doğruladı: "Uçak kaçırma eylemlerinden vazgeçilmesinde Sovyetler Birliği'nin etkisi olmuştu.

Amerika ile Sovyetlerin Soğuk Savaş sırasında destekledikleri ve karşıt oldukları taraflara ilişkin politikaları Soğuk Savaş sonrasında da İsrail lehine gelişerek devam etti. Zira Washington en son 'Yüzyılın Anlaşması' adlı planla Filistin'i tamamen tasfiye etmeyi uygulamaya koyarken, Moskova İsrail'in varlığını kırmızıçizgi olarak görmeye devam etti. Bununla da yetinmedi İsrail'in Rusya'nın müttefiki olan Suriye'ye düzenlediği saldırıların garantörü oldu. Hatta İsrail rejiminin Ukrayna savaşı sırasındaki Rusya karşıtı açık pozisyonu bile Rusya'yı İsrail'in Suriye'ye yönelik saldırılarını engellemeye sevk etmedi. Yani Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin hiçbir politikasını devam ettirmediği iddia edilse bile İsrail'i koruma politikasını devam ettirmediği söylenemez.

Sovyetlerin ideolojik değerlendirmesi

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler ile Yakındoğu arasındaki ilişkilerin dikkate değer bir diğer yanı da Sovyetlerin "*1919'da Lenin tarafından kurulan Komintern'in yerel komünist partileriyle yürütmüş olduğu ilişkilerdir.*

[...] Bu gruplar, gerektiği zaman Sovyetler Birliği lehine bir etki yaratacak birtakım ağların oluşumunda rol oynadılar."[330]

Yahudiler Rusya'daki Komünist Parti içinde oldukça etkindi, Poalei Zion (Siyon İşçileri) Partisi liderleri tarafından kurulan bir Filistin Komünist Partisi söz konusuydu ve feodal bir toplumsal yapıya sahip olan Araplara nispetle Filistin'deki Yahudiler bir burjuva toplumuydu ve sosyalist eğilimleri de bünyesinde barındıran Siyonist

[329] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 36.

[330] Taline Ter Minassian, *Komintern'in Seyyar Militanları, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'daki Azınlıklar*, çev. Erden Akbulut, İstanbul: Yordam Kitap, 2019, s. 34.

hareketin liderliği altındaydı. Bu sebeplerle Sovyetlerin Siyonistlere yönelik politik tavrı bir anda değil, aşamalı olarak şekillendi.

İsrail'in kuruluş aşamasında Siyonistlere açık destek veren Stalin'in argümanları jeopolitik değil, ideolojikti. Yevgeni Primakov'un da teyit ettiği üzere "*Sovyetler Birliği 1948-1949 savaşında İsrail'e silah yardımı yapmıştı. Ortadoğu'da Arapların feodal yapısını dağıtan ve İngiltere'nin etkisini sınırlayarak 'sosyalist adasına' dönüştürülebilen, SSCB'ye bağlı bir devlet oluşturulması İ. V. Stalin tarafından yapılan hesaplar arasındaydı.* [331]

Medya Günlüğü'nde yayımlanan Fuad Safarov imzalı bir yazı da Yevgeni Primakov'un Stalin'in Siyonistlere verdiği desteğe ilişkin anlattıklarını başka ayrıntılarla zenginleştiriyor. Yazıda Rusya'da yayımlanan *Vokrug Sveta* dergisinde yıllar önce yayımlanan Yevgeni Finkel imzalı bir yazıya atıf yapılıyor. Yevgeni Finkel, "SSCB ve İsrail'in kurulması" başlıklı makalesinde, Yevgeni Primakov'un söylediklerini teyit ediyor ve "*Stalin'in İsrail'i bölgede Kremlin'in çıkarlarını kollayan bir uydu devlet olarak görmeyi planladığını*" belirtiyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova'nın İsrail devletinin kurulmasında belirleyici olduğunu hatırlatan Yevgeni Finkel İngiltere'nin Filistin'in Siyonistlerle Araplar arasında bölünmesini öngören planına BM Genel Kurulunda verdiği desteğin şu önemli ayrıntısına değiniyor.

Stalin olmasa İsrail kurulamazdı

Bu cümle tamamen tarihî bir gerçekliğe dayanıyordu. Şöyle ki:

> Dönemin eski SSCB Birleşmiş Milletler (BM) Temsilcisi Andrey Gromiko, BM kürsüsünde tarihi bir konuşma yaptı. Bu konuşmada Gromiko Filistin'de İsrail'in kurulmasını açıkça destekledi. Gromiko'nun konuşması ve ayrıca SSCB, Ukrayna, Belarus (Ukrayna ve Belarus SSCB'ye ait olmalarına rağmen BM'de kendi cumhuriyetlerini ayrıca

[331] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, 310.

temsil ediyordu) ve Doğu Avrupa ülkelerinin verdiği oylar, BM Genel Kurulunun Filistin'in bölünmesi yönünde karar almasında en önemli faktörlerden biri oldu.

Arapların karşı çıktığı bu taksim planına Sovyetler Birliği'nin kendi güdümündeki Ukrayna, Belarus ve Doğu Avrupa ülkelerini de seferber ederek destek vermesi Washington'u hayretler içinde bırakmakla birlikte oldukça memnun etmişti.

Sovyetler Birliği'nin İsrail'e yardımının bununla sınırlı olmadığının hatırlatıldığı yazıda dikkatlere sunulan diğer ayrıntılar da şunlar:

Kremlin'in talimatıyla SSCB'nin o zamanki müttefiki Çekoslovakya, İsrail ordusuna gizlice yardım yaptı: Mesela silah verdi, savaş pilot ve tankçı birliklerini eğitti ve Yahudi mültecilerin yasadışı yollarla Filistin'e aktarılmasına yardımcı oldu.

Moskova'nın faal diplomatik ve siyasî desteği olmasaydı, İsrail devleti kesinlikle kurulamazdı.

Soğuk Savaş döneminde SSCB ve İsrail, farklı taraflarda yer almalarına rağmen, Tel-Aviv, Sovyetler Birliği'nin sağladığı desteği halen unutamıyor.

Andrey Gromıko, İsraillilerin kendilerine verdiği destekten dolayı Sovyetler Birliği'ne duydukları minnettarlığı anılarında şöyle anlatıyor:

Filistin'deki Yahudi halkın bir devlet kurma arayışı içinde oldukları zamanı iyi hatırlıyorum. O günlerde Yahudi siyasetçiler, Sovyet temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde kendilerini Hitler'in gaz odalarından kurtardıkları için SSCB'ye, Kızıl Ordu'ya ve Sovyet yönetimine şükranlarını dile getirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. İleriki zamanlarda birçok Yahudi devlet adamı bana Sovyetler Birliği'nin Yahudi devletinin kurulmasındaki desteğinden dolayı minnettarlıklarını ifade etti.

Lübnan'dan yayın yapan el-Meyadin televizyonu analistlerinden Muhammed Farac, Sovyetler Birliği'nin 1947'de Birleşmiş

[332] Fuad Safarov, Medya Günlüğü, 7 Nisan 2021, İsrail'in kuruluşu ve Stalin

[333] Andrey Gromıko, a.g.e. 343.

Milletlerde taksim planı lehindeki tutumuyla İsrail'e verdiği desteği şu sebeplerle açıklıyor:

> Londra'daki Sovyet temsilciliğinin maslahatgüzarı Polonya asıllı Ivan Maisky'nin ateşli savunucusu olduğu ilk hipotezde (Filistin'in) taksim kararının desteklenmesi yönünde aşağıdaki yaklaşımlar ön plana çıktı:
>
> 1. Taksim görevinin Birleşmiş Milletlere havale edilmesi ve hızla tamamlanması, Filistin'deki İngiliz Mandasının başarısızlığını gösterecek ve İngilizlerin Filistin'den çıkma sürecini hızlandıracaktı (İngilizlerin geri çekilmesi İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunun yol açtığı kesin sonuçlardan biri olsa da Sovyetler Filistin'de BM'nin daha fazla görev almasının İngilizlerin buradan çıkışını hızlandıracağına inanıyordu).
>
> 2. Yahudi göçü vakalarının Filistin'deki işçi sınıfının nüvesini oluşturacağı gerekçesiyle, bazı Sovyet akımları "Orta Doğu'daki ilk sosyalist devlet" olarak adlandırdıkları şeyin kurulmasına inanıyorlardı. Hatta Sovyetlerde bazıları bunu "Ortadoğu devrimi" hali olarak değerlendirecek kadar ileri gitti.
>
> 3. Yerleşimciler ve Filistinliler arasında birleşik bir işçi sınıfı fikrinin teşvik edilebileceği düşünüldü. Ovsa Filistin'de ve bölgede doğmakta olan solun literatürünü zehirleven bu varsayımın sonucunda bu hayali birleşik sınıf fikri sadece sahiplerinin kafalarında sıkışıp kaldı.
>
> 4. Filistin konusunda Sovyetlerin Amerikan tutumuna yaklaşmasının, Amerika Birleşik Devletleri'ni İkinci Dünya Savaşı sırasındaki nüfuz paylaşımı haritasında başka bir yerde Sovyetlere taviz vermeye zorlayacağına inanıldı.

Yevgeni Finkel ise Stalin'in İsrail'in kuruluşuna neden bu kadar büyük bir destek verdiği sorusuna cevap olarak da şunları söylüyor:

> Acaba bu adımıyla dünya kamuoyunu da şaşırtan Stalin neden Siyonistleri destekledi? Bilineceği üzere SSCB topraklarındaki Birobidjan [Birobican] bölgesinde İsrail'e 'rakip proje' sayılan Yahudi Özerk Bölgesi

[334] Muhammed Farac, "Rusya'nın 'İsrail' Konusundaki İkircikli Tutumu Veya Hatayı Tekrarlamanın Vergisi" çev. Emir Aşnas, *Marbuta Haber*, https://www.marbutahaber.com/analizler/rusyanin-israil-konusundaki-ikircikli-tutumu-veya-hatayi-tekrarlamanin-vergisi/ (Erişim: 10.05.2022).

vardı. Nazi Almanya'sını yenerek süper güç tahtına oturan SSCB daha önceleri kendisi için ikinci sırada yer alan bölgeleri de faal şekilde 'fethetmeye' başladı. Örneğin Orta Doğu. SSCB Filistin sorununa da ilgisini artırdı. Herkes bölgede karşıt tarafların ortaya çıkmasıyla ilgili Stalin'in tutumunu merak ediyordu. İngiliz ve Amerikanların geleneksel müttefiki sayılan monarşist Arap rejimleri jeopolitik açıdan Moskova için bir kayıp sayılıyordu. Moskova İsrail'in kurulmasının ise tam tersi SSCB'ye çok meyveler getireceğine inanıyordu. Orta Doğu'da SSCB'ye dost bir devletin ortaya çıkması sadece İngiltere'nin konumunu ve prestijini zayıflatmakla kalmayacak, aynı zamanda da Moskova'nın Doğu Akdeniz'de stratejik önem arz eden bir alanda güçlenmesine katkı sağlayacaktı. Eski Rusya İmparatorluğu topraklarında doğma büyüme insanların yönettiği İsrail devletinin SSCB'nin müttefiki olacağından kimse kuşku duymuyordu. Ancak SSCB hiçbir zaman sağladığı desteğin karşılığını alamadı.

Stalin'in 'ideolojik değerlendirmesine' göre Siyonistler Filistin'de bir 'sosyalist ada' kurarak, Balfour Deklarasyonu ile kendilerine yurt vadeden ve Herbert Samuel adlı Siyonist manda yöneticisi ile de onlara kolaylık sağlayan İngiltere'nin etkisini sınırlandırıp Sovyetlere bağlanacaktı! Öte yandan Amerika'daki başkan adaylarının yahut Kongre üyelerinin gücünden çekindiği Siyonist lobi de İsrail'in Amerika'yı bırakıp Sovyetlere bağlanmasına izin verecekti!

Siyonistlere silah desteği veren Sovyetler Birliği, kendi vatanlarını savunan Araplara karşı Siyonistlerin, İngiltere'nin ve Amerika'nın safında yer alıyordu; ama bunu 'Arapların feodal yapısını dağıtmak' gibi bir ideolojik 'kutsal'la izah ediyordu! Tabii 'Arapların feodal yapısını' dağıtmanın ırkçı Siyonizm ile Amerikan ve İngiliz emperyalizminin yayılmacılığından neden daha öncelikli bir tehlike görüldüğünün izahı yoktu.

Stalin'in Nazilerle anlaşması ve 'Yahudi karşıtlığı' meselesi

Stalin'in Siyonistlere veya İsrail'le ilgili tek ve sabit bir politikası olmadı. Bu politika dış ittifaklara veya iç şartlara göre son derece

[335] Fuad Safarov; a.g.m.

pragmatik değişiklikler gösterdi. Örneğin, Stalin 12 Ocak 1931'de Amerikalı Yahudilerin haber ajansı olan 'The Jewish Telegraphic Agency'ye verdiği ve 30 Kasım 1936'da *Pravda* gazetesinin 329. sayısında yayımlanan demeçte antisemitizmi "*Irkçı şovenizmin aşırı bir biçimi*" ve "*yamyamlığın en tehlikeli kalıntısı*" olarak tanımlamıştı. "*Tutarlı enternasyonalistler olarak komünistlerin antisemitizmin uzlaşmaz, yeminli düşmanları*" olmakta başka bir şey yapamayacağını vurgulamış, "*SSCB'de antisemitizmin Sovyet sistemine derinden düşman bir olgu olarak kanunun en sert şiddetiyle cezalandırıldığını*" söylemiş ve "*SSCB yasalarına göre aktif Yahudi düşmanları ölüm cezasına çarptırılabilir.*" [336] demişti.

Hatta Yevgeni Primakov'un yukarıda bahsettiği üzere 1928'de de Yahudiler için SSCB topraklarındaki Birobican bölgesinde İsrail'e 'rakip proje' sayılan 'Yahudi Özerk Bölgesi'ni kurmuştu. Elbette Stalin'in Sovyet topraklarında bir Yahudi özerk bölgesi kurmasının İsrail karşıtlığı ile bir ilgisi yoktu. Yahudiler, Bolşevik hareket içerisinde ciddi bir sayısal varlığa sahipti ve bu proje, Siyonistlerin göç organizasyonları ile iyi yetişmiş insan gücünün Filistin'e göçünü önlemeye yönelikti.

Gerçi tüm propagandalara rağmen Birobican merkezli bu Yahudi Özerk Bölgesi'nde hiçbir zaman Yahudi nüfusu yüzde 30'u bulmadı; ancak bu adım Stalin'in 1936 ve 1937 yıllarında gerçekleştireceği büyük tasfiyeler sırasında ona bu tasfiyelerin antisemitist motivasyonlarla yapılmadığına dair bir karşı propaganda argümanı oluşturdu.

Vatana ihanet, casusluk vs gibi suçlamalarla yüz binlerce kişinin idam veya sürgün edildiği bu tasfiye sürecinde en büyük kaybı veren etnik azınlık doğal olarak Komünist Parti'de ve Sovyet bürokrasisi içerisinde ciddi bir ağırlığı olan Yahudiler oldu. Günümüzde kolayca antisemitizmle suçlanabilecek olan bu tasfiyelerin aslında Stalin'in Yahudi düşmanlığıyla bir ilgisi yoktu.

---

[336] "Antisemitizm", *Marxsist.org*, https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1931/01/12.htm (Erişim: 23.12.2022).

Nazilerle anlaşma yapan Stalin, Yahudilerin hayatını zorlaştırdı

Nazi katliamını ve kurbanlarının anılarını hafızalarda canlı tutmak için İsrail rejiminin işgali altındaki Kudüs'te kurduğu 'Yad Vashem' adlı resmî merkez tarafından yayımlanan Mordechai Altshuler imzalı bir makalede Stalin'in Nazilerle 23 Ağustos 1939'da imzaladığı saldırmazlık anlaşmasından sonra Sovyet sınırları içerisinde yaşayan Yahudilerin hayatlarının zorlaştığı ifade ediliyor.

"*İsrail Bilim Vakfı tarafından desteklenen ve 'Soykırım'ın Sovyet Yahudiliğinin ulusal (etnik) bilinci üzerindeki etkisi' konulu kapsamlı bir çalışmanın parçası*" olan bu makalede,[337] Stalin'in Nazilerle anlaşma yapmak için Nazilere yönelik sivri diliyle bilinen Yahudi Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov'u görevden aldığını ve onun yerine Vyaçeslav Molotov'u tayin ettiğini belirtiyor.

Molotov'un Nazi Almanya'sının Dışleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'la Moskova'da imzaladığı 'Molotov-Ribbentrop Paktı' diye bilinen anlaşmadan sonra da Stalin yönetiminin Sovyet basınında Nazi karşıtı haberler ve yorumlara sansür uyguladığını hatta Nazileri eleştiren tiyatro oyunlarının dahi sahnelenmesine izin vermediğini öne sürüyor.

Fakat her halükârda Litvinov, sırf Yahudi olduğu için görevden alınmış ve Molotov-Ribbentrop anlaşmasından sonra da Nazi aleyhtarı yayınlara veya sanat eserlerine sansür getirilmiş olsa dahi bunlar, Stalin'in Yahudi düşmanı olmasıyla değil, faydacılığı ile ilgili durumlardı. Zira Stalin bu tasfiyelerden ve saldırmazlık anlaşması yaptığı Nazileri hedef alan propagandaları yasakladıktan dokuz, on yıl sonra, yani İsrail'in kuruluş sürecinde Siyonistlere en büyük desteği verecekti.

---

[337] Mordechai Altshuler, "The Distress of Jews in the Soviet Union in the Wake of the Molotov-Ribbentrop Pact" *Yad Vashem Studies*, C. 36, S. 2 (2008), https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/en/research/yv-studies/altshuler.pdf (Erişim: 23.12.2022), ss. 73-114.

Elbette Stalin'in İsrail'e desteği de uzun sürmedi. İsrail'in zaten beklendiği üzere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın himayesine girmesinden sonra 1950'lerden itibaren Sovyetler bu kez Araplara yöneldi. Filistin sorunu ve Siyonist hareket konusundaki ideolojik tutarsızlık ve çelişki sadece Stalin'le sınırlı değildi. Uluslararası komünist hareketin konuya ideolojik yaklaşımları da meseleye yabancı, çelişkili ve tutarsızdı.

Sovyetler Birliği, 1948'de İsrail'in Filistinlilere ve Arap gönüllülerine karşı savaşını Çekoslovak silahlarıyla desteklemiş ve İsrail'i tanıyan ilk ülke olmuştu. Dünya komünist partileri, Stalinist Orta Doğu politikasını izliyorlardı.

> Yalnız bağımsız sosyalistler ve Troçkistler, Filistin'in bölünmesindeki tehlikenin ve Siyonizm'in genişlemeci karakterinin ilk olarak farkına varmışlardı. [338]

Uluslararası Komünist Hareket (Komintern) ve Sovyetler Birliği ise Siyonist projeye kendi ideolojik şablonu çerçevesinde bir tanım getirmekle birlikte bu ideolojik tanım tek bir ideolojik politika olarak tezahür etmedi. Sovyetlerin Siyonist projeye ilişkin ideolojik tanımı ise ona karşı dönemsel olarak farklılaşan politikalar belirlenmesini engellemedi. Aynı ideolojik tanıma farklı dönemlerde farklı politikalar geliştirilmesi yedi defa güncellenecek olan Komintern kongrelerindeki kararların sonucuydu. Komintern kararlarındaki farklılıklar, hatta çelişkiler, aslında jeopolitik kaygıların zaman içerisinde ideolojik şablonlardan daha belirleyici hale gelmesiyle ilgiliydi. Komintern'in birinci kongresindeki karar ve tavsiyelerin tamamen ideolojik şablona, diğerlerinin de giderek artan oranda jeopolitik kaygılara dayalı olması bunun ispatıydı.

Komintern Birinci Kongresi (Mart 1919)

Birzeit Üniversitesi'nin siyaset bilimci öğretim üyesi Musa Budeiri'nin Komintern'in yedi kongresinin her birinde alınan

[338] Walter Hollstein, *a.g.e.*, s. 215.

kararlara ilişkin verdiği bilgiler özelde Siyonist projeye, genelde ise Filistin sorununa yaklaşımın ideolojik niteliğinin nasıl giderek jeopolitik renk kazandığını ortaya koyuyor.

Musa Budeiri, tamamen ideolojik bir perspektife sahip olan Mart 1919 tarihli Komintern Birinci Kongresi'ndeki Filistin sorununu ilgilendiren kararı şöyle anlatıyor:

> Komintern'in sömürge sorununa ilişkin politikası ve Doğu ile Batı arasında yönelim değişikliği birçok evreden geçti. İlk başlarda Komintern, tüm dikkatini Batı'daki devrimci olanaklar üstünde topladı ve Doğu'yu 'umutla yaklaşan' proletarya devrimine yalnızca yardımcı bir unsur gibi gördü. Avrupa'da zafere ulaşan proletarya, Asya'daki ve Afrika'daki geri kalmış ülkelerin kapitalist aşamayı yaşamaksızın feodalizmden sosyalizme dönüşümü gerçekleştirmelerine yardım edecekti.

Bu karara göre dünya komünistleri, 'küresel çapta bir proletarya devriminin yakın' olduğundan emindi. Asya ve Afrika'daki geri kalmış ülkeleri de bu devrimden 'mahrum etmeyeceklerdi'; ancak şu an 'öncelikli olan Batı ülkelerindeki devrimci olanaklardı'. Batı'daki proletarya devrimi gerçekleştiğinde Asya ve Afrika'daki geri kalmış ülkeler de 'kapitalist aşamayı yaşamadan doğrudan sosyalizme' geçebilecekti.

Yasadışı göçlerle Yahudi nüfusu iki katına çıkarılmış olsa bile Filistin eğer Osmanlı Devleti'nin bıraktığı gibi kalsa ve İngiliz mandası kurulmasaydı, burada bir doğal toplumsal hayattan söz edilebilir ve belki sorunlar sınıfsal diye tanımlanabilir; çözüm de 'proletarya devriminde' görülebilirdi. Ancak Filistin'de tarihin hiçbir döneminde ve dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bambaşka ve yepyeni bir durum söz konusuydu. Filistin'deki çelişkiler ve çatışmanın sebebi sınıfsal değildi. Bu yüzden de Filistin'in kapitalist aşamayı yaşamadan feodal aşamadan doğrudan sosyalizme geçmesi de oradaki sorunu çözemezdi.

---

[339] Musa Budeiri, *Filistin Komünist Partisi, 1919-1948, Enternasyonalizm Mücadelesinde Araplar ve Yahudiler*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Yayınları, 2012, s. 29.

Filistin'deki sorun Yahudi göçüyle demografinin ve toprak mülkiyetinin Yahudiler lehine değiştirilmesi ve Siyonistler için yurt yaratılması, Arapların ise yurtsuz bırakılmasıydı. Sorunu yaratan İngiltere; İngiltere'ye bu işte yardımcı olanlar ise Yahudi burjuvazisi ile Arap feodallerdi.

Rusya ve Doğu Avrupa'daki pogromlardan kaçan yoksul Yahudilere Filistin'de yurt vadeden İngiltere, onların göçünü organize eden Siyonistler ve onlara toprak satan da büyük bir kısmı Filistin'de dahi yaşamayan Arap feodallerdi. Yoksul göçmen Yahudiler kendilerine yurt sağlayan Siyonistleri lider, İngiltere'yi velinimet, yerli halkı ise kovulması gereken düşman olarak görüyordu. Yoksul Filistinliler ise 1936 yılına kadar İngilizleri manda rejimi sonrasında kendilerine bağımsızlık verecek süper güç, topraklarını ele geçiren Yahudileri düşman ve Siyonistlerle mücadele adına İngilizlerle işbirliği yapan feodalleri de lider olarak görüyordu. 1935'ten sonra Müslüman ve Hıristiyan Araplar hem İngilizleri hem Siyonistleri düşman olarak görmeye başladı ve liderlerini de İngilizlerle işbirliğine son vermeye zorladı.

Ancak bu toplumsal tablodan da anlaşıldığı üzere her halükârda her iki tarafın hem kendi içindeki hem de birbiriyle olan çelişkileri, Komintern'in birinci kongresinin ideolojik yargısıyla çözülmeyecek kadar karmaşıktı. 'Asya ve Afrika'daki geri kalmış ülkelerin Batı'da gerçekleşecek proletarya devrimlerinden sonra kapitalist aşamayı yaşamadan doğrudan sosyalizme geçeceği'nin doğru olduğu var sayılsa bile Filistin'in tamamen kendine özgü şartlarından dolayı bu kapsam içerisinde değerlendirilemeyeceği açıktı. Fakat ne Komintern Birinci Kongresi'nde bu kararları alan liderler ne de tüm Komintern kararlarını harfiyen kabul edip uygulamaya çalışan Filistin Komünist Partisi sorunun doğru tespitine ışık tutacak şu soruları sormuştu:

Eğer Filistin'deki sorun proletarya devrimi ile çözümlenecek bir sınıf sorunu ise; İngiltere'nin jeopolitik çıkarları için Filistin'e taşınan ve büyük Yahudi sermayedarları sayesinde toprak edinen Yahudiler mi, yoksa toprakları alınan Araplar mı proletarya sınıfını oluşturuyordu?

Dışarıdan Filistin'e getirilen Yahudiler zulme uğramış ve yoksul Yahudiler olabilirdi; ancak bunları pogromlar yaparak yaşadıkları yerlerden göçe zorlayanlar Ruslar ve Doğu Avrupalılardı. Onları Filistin'de Rothschildler gibi Siyonist sermayedarların satın aldığı topraklara yerleştiren İngiliz manda yönetimiydi. Onlara toprak satan Araplar ise ya Filistin'de dahi yaşamayan büyük toprak ağaları veya yoğun Yahudi göçü sebebiyle işini ve ekmeğini kaybettiği için her şeyini satmak zorunda kalan yoksul Filistinlilerdi. Filistin'deki çelişkinin kaynağının kapitalist ve emperyalist İngiltere olduğu doğruydu; ancak 'proleter' göçmen Yahudi, neden proleter Filistinli ile birlikte kendisine yurt edinme imkânı veren İngilizlere karşı devrim yapacaktı?

Yahut Filistinli Arap proletarya neden Filistin'deki Yahudi toplumu içinde küçük bir azınlığı oluşturan Filistin Komünist Partisi'ni (FKP) kendine lider edinecekti? Zira FKP, Poalei Zion (Siyon İşçileri) Partisi'nin uzantısıydı. Nitekim ileride ayrıntılarına yer verilecek olan Filistin Komünist Partisi deneyimi o dönemdeki Komintern liderlerinin Filistin sorununu anlamaktan bile ne kadar uzak olduğunun somut ispatı oldu.

Komintern İkinci Kongresi (Temmuz-Ağustos 1920)

Komintern İkinci Kongresi'nde ise "*sömürgeler sorununa ve ulusal hareketlerle işbirliğine büyük önem verildi ve Lenin, daha sonra ortodoks komünist olarak anılacak bir konum oluşturdu. Burada ulusal burjuvazinin 'devrimci kanadı' ile güç birliğinin gerekliliği vurgulandı. Lenin'in tutumu emperyalizmin 'en zayıf halka'sını hedef aldığı sürece sömürgeciliğe karşı mücadelenin yeni sosyalist devlet için değerli bir müttefik olduğu inancına dayanıyordu.*

Lenin'in ikinci kongreye kazandırdığı jeopolitik perspektif birinci kongrenin sorunu kavramaktan bile uzak yaklaşımını dengeleyen önemli bir adımdı. Zira sömürgelere ve sömürgeciliğe karşı mücadele veren ulusal hareketlere Batılı ülkelerdeki proletarya

[340] A.g.e. s. 29.

devrimlerini beklemeleri tavsiye edilmiyor ve onlara kapitalizm aşamasını yaşamadan doğrudan sosyalizme geçerek kurtulacakları vaadi verilmiyordu. Lenin'in 'burjuvazinin devrimci kanadı' ile güç birliği yapılması önerisi gerçekçi bir jeopolitik yaklaşımdı ve birinci kongrenin aksine 'yakında gerçekleşecek proletarya devrimleri' değil, 'sömürgeciliğe karşı mücadele' bir ideolojik perspektif olarak ortaya konuyordu.

Komintern İkinci Kongre kararları, birinci de olduğu gibi proletarya devrimini gerçekleştirmiş olan Sovyetler Birliği'ne sloganlar değil, gerçekçi bir teşhis, somut kazanımlar ve rasyonel ittifak ilişkileri armağan ediyordu. Çünkü birincinin 'yaklaşan proletarya devrimi' sadece bir temenni, Asya ve Afrika'daki geri kalmış ülkelerin bu temenni gerçekleştiğinde feodalizmden doğrudan sosyalizme geçerek kurtulacağı ise sadece bir tahminden ibaretti.

Hâlbuki Lenin'in kazandırdığı bu perspektif temennilerden veya tahminlerden değil, somut gerçeklerden söz ediyordu. Zira emperyalizm nesnel gerçekliği olan bir olguydu. Emperyalizmle mücadele emperyalisti zayıflatacağı için somut kazanımlar sağlayacaktı ve emperyalizme karşı mücadele eden ulusal hareketlerle güç birliği yapılması ise proletarya devrimi bilincine yahut sosyalist ideolojiye sahip olmayanları dahi Sovyetler Birliği'ne dost ve müttefik yapacaktı.

Ancak bu yaklaşımın da Filistin konusunda kullanılamayacağı açıktı. Çünkü Filistin'deki tarafların niteliği bu yaklaşımla ortaya konan ideolojik değerlerin aşağıdaki sebeplerle jeopolitik kazanımlara feda edilmesini kaçınılmaz kılıyordu.

1- O yıllarda Filistin'deki Yahudilerde ulus bilinci, örgütlenme çabası ve bu bilinç ve örgütlülükle seçilmiş bir liderlik varken, Araplarda bunlar ya yoktu veya yok denecek kadar zayıftı.

2- Yahudiler burjuva toplumu, Araplar ise feodal toplum özelliklerine sahipti. Bundan daha da ötesi, Yevgeni Primakov'un da dikkat çektiği üzere *"Filistin'de kurulan tarım cemiyeti (moşav) ve komün (kibuts) gibi Yahudi yerleşimleri mal varlığı ve iş kurumunda*

sosyalist öğeleri aktarmaktaydılar. 20'li yıllardan sonra Filistin'de güçlü ve çok büyük bir komünist partisi faaliyetteydi. Bunun gibi gelişmeler Stalin'in hoşuna gitmekteydi. [341]

3- Dünya Siyonist Örgütü, bir dinden bir millet icat etmişti ve o millete de bir yurt kurmaya çalışıyordu. Buna karşın Kudüs Müftülüğü'nü bile feodal ilişkiler ve çelişkiler sayesinde elde eden Hacı Emin el-Hüseynî'nin ulusal liderliği bile tartışmalıydı.

Dolayısıyla Lenin'in kastettiği 'burjuvazinin devrimci kanadı' kategorisine yakın olan taraf Filistin liderliği değil, Siyonist liderlikti. Bununla birlikte;

1- Filistin'de burjuvazinin devrimci kanadı diye nitelenmeye daha uygu olan Siyonistler, emperyalizme karşı mücadele etmiyor; tam aksine onun sayesinde 'ulusal hedeflerine' ulaşıyordu.

2- İngiliz emperyalizmine karşı mücadele eden Filistin liderliği ise ne 'burjuvazinin devrimci kanadı'ydı ne de öyle olabilecek nesnel şartlara sahipti.

3- Bütün bu şartlara rağmen resen yapılacak bir tercihle Filistin liderliğini emperyalizme karşı mücadelesinden dolayı burjuvazinin devrimci kanadı olarak tanımlayıp müttefik kabul etmek, Filistin Komünist Partisi mensubu Yahudileri İngiltere'ye ve Siyonistlere karşı mücadeleye çağırmak demekti.

Hâlbuki ileride de anlatılacağı üzere antiemperyalist karakterinden dolayı Arap hareketinin desteklenmesini savunan ve komünist Yahudiler arasında bile küçük bir azınlık olan komünist liderler kolayca tasfiye edilmişti. Zira Filistin Komünist Partisi'ni kuran Yahudiler, Siyonist işçi örgütlerinden gelmekteydi. 'Burjuvazinin devrimci kanadı' olma özelliklerine daha yakın oldukları için Siyonistleri müttefik edinmek ise bu kez yurdu emperyalistler tarafından çalınan Filistinlilere karşı emperyalistlerle güç birliği etmek demekti. Nitekim Stalin'in 1948'de yaptığı da tam olarak buydu.

[341] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, 310.

Komintern Üçüncü Kongresi (Haziran 1921)

İkinci kongreden yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen Komintern Üçüncü Kongresi'nde alınan kararlar bundan önceki iki kongrede alınan kararlardan belirgin farklılıklar içeriyordu:

> Haziran 1921'de toplanan Komintern Üçüncü Kongresi Batı'da hemen devrim olacağı umudunun boşa çıktığını kabul etti. Yeni evre, 'kapitalizmin geçici olarak istikrar kazandığı' bir evre olarak tanımlandı. Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) üye partilere gönderdiği bir mektupta 'Asya'da bir devrim olmadıkça proletarya devriminin muzaffer olamayacağını' anımsattı.
>
> [ ]
>
> Oldukça ilginç bir şekilde Siyonizm eleştirilere hedef oldu. 'Yahudi emekçi kitleleri sınıf mücadelesinden uzaklaştırdığı ve karşıdevrimci küçük burjuva ütopyasından başka bir şey olmadığı' için Siyonist hareketin Filistin politikası mahkûm edildi.

Üçüncü Enternasyonal, iki ay sonra yani 15 Ağustos 1921'de de Bakü'de Müslüman halkların kendi geleceklerini tartışacakları bir konferans düzenledi. Bakü Konferansı'na sadece üç milliyetçi Arap katıldı, onların da hiçbiri komünist değildi. Konferans sonrasında Arap halkı üzerindeki İngiliz ve Fransız egemenliğini ve zulmünü kınayan 'Doğu Halkları Manifestosu' adlı bir metin yayımlandı. Manifesto'nun Filistin'le ilgili kısmında Arap ve Yahudi toplumunu kucaklamaya ve nefreti İngiltere'ye yöneltmeyi amaçlayan şu ifadelere yer verildi:

> İngiltere, Filistin'e ne yaptı biliyor musunuz? Önce İngiliz Yahudi kapitalistlerin hesabına Arapları topraklarından sürüp boşalan yerleri Yahudilerin iskanına açtılar. Ardından da yönetimi tek başına ele alma gayesiyle öfkeleri dinsin diye Arapları aynı Yahudi yerleşimcilere karşı kışkırtarak aralarına kin ve nefret tohumları ektikleri iki cemaati birden güçten düşürdüler. [343]

[342] Musa Budeiri, *a.g.e.*, ss. 29-30.

[343] Tarık Y. İsmail, *a.g.e.*, s. 19.

Komintern Üçüncü Kongresi'nde alınan kararlar ilk ikisine göre daha gerçekçi, daha jeopolitik ve daha somut tespitler içeriyordu. 'Proletarya devrimi'nin yakında gerçekleşmeyeceği görülmüş ve 'geçici' ifadesiyle yine temenni beyan edilmiş olsa bile 'kapitalizmin istikrar kazandığı' itiraf edilmişti. Bu diğer iki kongrede olmayan daha gerçekçi bir perspektifti. Asya ve Afrika'daki geri kalmış ülkelere Batı'da yakında gerçekleşecek proletarya devrimine kadar sabretmesini öğütleyen birinci kongreye göre daha jeopolitik bir perspektif sergilenmişti; zira Asya'da gerçekleşecek bir devrimin önemi vurgulanmıştı.

Lenin'in 'burjuvazinin devrimci kanadı ile güç birliği' yapmak ilkesi de Filistin açısından somutlaştırılmıştı. Zira Siyonizm 'Yahudi emekçi kitleleri sınıf mücadelesinden uzaklaştıran, karşıdevrimci küçük burjuva ütopyası' olarak tanımlanmıştı. Ancak bu jeopolitik tonu daha güçlü olan daha gerçekçi ve nesnel yaklaşım yine Filistin sorununun özüne dair bir şey söylemiyordu. Çünkü 'emekçi Yahudi kitleler' zulüm gördükleri ülkelerden daha güvenli bir hayat yaşayabilecekleri ülkelere, örneğin İngiltere'ye veya Amerika'ya değil de Siyonistlerin liderliğinde özellikle Filistin'e gelmişti. Yani Siyonistlerden bağımsız bir 'Yahudi emekçi kitlesi' diye bir şey yoktu. O kitle de Siyonizm'i 'küçük burjuva ütopyası' değil 'ulusal ideoloji', İngiltere'yi ise emperyalist de olsa kendilerine yurt yaratan bir hâmi olarak görüyordu.

Komintern Dördüncü ve Beşinci Kongresi (Kasım 1922-Haziran 1924)

Dördüncü ve beşinci kongreler, jeopolitik kaygılara öncelik veren tespitler yaptı, hatta ideolojik kırmızıçizgileri dikkate alındığında ise adeta pragmatizmin zirvesi sayılabilecek kararlar aldı:

> Kasım 1922'de toplanan Komintern Dördüncü Kongresi'nde savunmacı bir zihniyet ağır basıyordu ve bu durum 'birleşik cephe' sloganı olarak ortaya çıktı. Kongreye belirgin bir 'Asya eğilimi' damga vurdu. Lenin'in bizzat mahkum ettiği panislamizm gibi hareketler de dahil tüm ulusal

hareketlerle güç birliği yapılması çağrıları dile getirildi. Kongrenin sonuç kararlarında, içerisinde devrimci bir kanadın olup olmamasına bakılmadan ulusal hareketlerle ittifakın gerekliliği vurgulandı.

Haziran 1924'te toplanan Komintern Beşinci Kongresi, sömürgelere ilişkin güçlü bir politikaya doğru daha kararlı bir yönelişe tanıklık etti. Bu, devrimci hareketin Almanya'da uğradığı diğer yenilgilere verilen doğrudan bir yanıttı ve böylece Komintern liderleri, 'kapitalist istikrarın' salt kısa süreli bir evre olmayıp iyice yerleştiği kanısına vardı. Kongrede kabul edilen kararlar, tüm Doğu için geçerli olan bir 'birleşik cephe' temelinde ulusal burjuvazi ile güç birliğini bir kez daha vurguluyordu.

Milliyetçi hareketlerin liderlerine koşulsuz destek verilmesi isteniyordu. Kısa süre sonra düzenlenen Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Beşinci Genel Toplantısı'nda sömürgelerin kurtuluş hareketlerinde proletaryanın hegemonyasını kurma sloganını ileri sürmek için zamanın henüz erken olduğu açıklandı. Komünist Parti'nin rolü burjuvazi liderliğindeki ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemek olmalıydı. Gerçekten de Beşinci Kongre'yi izleyen dönemin ayırt edici özelliği, liderliğini kimin yaptığına bakılmaksızın bir ulusal mücadelenin desteklenmesiydi. Çin'de, Hindistan'da Arap Yarımadası'nda, Suriye'de ve Fas'ta verilen mücadeleler de bu kapsamda ver alıyordu.

"*Lenin'in bizzat mahkûm ettiği panislamizm gibi hareketler de dahil tüm ulusal hareketlerle güç birliği yapılması*" kararı ideolojik barajın aşılması bakımından önemli bir eşikti. Gerçi Lenin'in panislamizme olan tepkisel yaklaşımının salt ideolojik sebeplerden yahut din karşıtlığından kaynaklandığını gösteren somut bir delil yok. Ancak onun panislamizm karşıtlığının jeopolitik tehdit algısından kaynaklandığına dair nesnel kanıtlar var. Panislamizm, özellikle de ortaya çıktığı dönem itibariyle özünde dinsel veya ideolojik olmaktan çok jeopolitik hedeflere matuf bir hareketti.

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları sonrasında hâkimiyetindeki gayrimüslim tebaanın büyük kısmını kaybetmiş, bu yüzden de artık Osmanlıcılık ideolojisinin pratik bir değeri kalmamıştı. Bu kez aynı tehdit Türk olmayan Müslüman tebaa için de geçerliydi ve

[344] Musa Budeiri, *a.g.e.*, ss. 30-31.

Müslüman tebaayı Osmanlı hâkimiyetinde bir arada tutmanın ve müttefik olmayan ülkelere karşı seferber etmenin ideolojisi de İslamcılıktı. Kitabın 4. bölümünde anlatıldığı üzere Alman-Osmanlı ittifakı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerin 'hilafet projesine' karşı İslamcılığı kullanmıştı.

Hindistan ve Mısır'da Müslüman halkı İngilizlere, Kafkaslar ve Orta Asya'da da Rusya'ya karşı seferber edebilmenin en pratik yolu Panislamizm'di. Dolayısıyla Lenin'in panislamizm karşıtlığının son derece anlaşılabilir jeopolitik sebepleri vardı ve Birinci Dünya Savaşı sona erip İslamcılık Sovyetlere yönelik bir silah olmaktan çıktığına göre bu kez İngiliz sömürgeciliğini hedef alan bir İslamcılığın desteklenmesinde sakınca görülmüyordu.

İbrahim Hananu'nun Suriye'de Fransızlara karşı başlattığı silahlı isyan 1919'da başlamıştı. Irak'taki Şiî ulema önderliğinde İngilizlere karşı başlatılan silahlı isyanın tarihi 1920'ydi. Ömer Muhtar'ın Libya'da İtalyanlara karşı başlattığı isyan 1922'de, Sultan Paşa el-Atraş'ın Suriye'de başlattığı isyan ise 1925'te gerçekleşmişti. Bütün bunlar dikkate alındığında Komintern'in ideolojisine bakılmaksızın antiemperyalist her ulusal harekete destek verilmesi kararı aslında gecikmiş bir adımdı.

"*Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Beşinci Genel Toplantısı'nda sömürgelerin kurtuluş hareketlerinde proletaryanın hegemonyasını kurma sloganını ileri sürmek için zamanın henüz erken olduğu*" yönündeki tespit de oldukça önemliydi. Zira yukarıda da açıklandığı üzere 1920'li yıllarda başta Filistin olmak üzere İngiliz veya Fransız mandası altında bulunan Arap coğrafyasındaki sorun sınıfsal değildi. Ulus bilincinin yeni şekillenmekte olduğu ve hâlâ feodal toplum yapısının ve liderliklerin söz konusu olduğu bu bölgelerde emperyalist işgallere karşı mücadele veren ulusal hareketlere 'proletarya hâkimiyeti' argümanıyla yaklaşmak anlamsızdı.

Fakat Komintern Altıncı Kongresi Sovyetler Birliği'ne hem ideolojik hem de jeopolitik açıdan Batı Asya'ya nüfuz etme imkânı kazandırabilecek dördüncü ve beşinci kongre kararlarını etkisiz hale getirdi.

Komintern Altıncı Kongresi (Temmuz 1928)

Komintern Altıncı Kongresi ise dördüncü ve beşinci kongrelerden çok farklı olarak, "aşırı sol hamle"lerde bulundu:

> Temmuz 1928'de toplanan Komintern Altıncı Kongresi, resmi olarak 'üçüncü dönem'in açılışını yaptı. Temelde bu, Komintern'in Çin'de uğradığı başarısızlığa karşı bir tepkiydi. O andan itibaren 'ulusal burjuvazinin devrimci kanadı' ile bile ittifak yapılmasına son verildi. Komünist partilerin görevi, 'ulusal burjuvazinin etkisinden kurtarılmış' bağımsız örgütler oluşturmak olarak benimsendi.
>
> Komünist partiler, gerekirse silahlı ayaklanma başlatarak Sovyet iktidarını kurmaya hazırlanacaklardı. Geri kalmış ülkelerin artık kapitalist gelişim evresini hatta 'genel olarak kapitalist ilişkilerin gelişimi'ni atlayabilecekleri ilan edildi. KEYK'in Temmuz 1929'da düzenlediği Onuncu Genel Toplantı'da aşırı sol bir hamle daha yapılarak tüm komünist partilerin ulusal hareketlerle ilişkilerini kesmeleri ve onları burjuva liderliklerine karşı kararlılıkla mücadele etmeleri çağrısı yapıldı.

Bu kararların dünyanın diğer bölgelerindeki sol hareketlere ve antiemperyalist mücadeleye herhangi bir kazanım armağan edip etmediği ayrı bir tartışma konusu; ancak komünistlerden başka herkesle ilişkinin kesilmesini öğütleyen bu kararın Sovyetleri ve sol örgütleri Batı Asya'da müttefiksiz bırakacağı açıktı. Ulusal hareketlerle ilişkiyi kesip onların 'burjuva liderliklerine karşı kararlılıkla mücadele etme' çağrısı ise en çok da İngiltere ve Fransa gibi emperyalist ülkeleri memnun edecek bir adımdı. Bu kararların yarattığı sonuçların olumsuz sonuçları beş yıl sonra anlaşılmış olmalı ki, yedinci kongrede tekrar yumuşamaya gidildi.

Komintern Yedinci Kongresi (Ağustos 1935)

1935'in Ağustos'unda yedinci kongresini yapan Komintern, altıncı kongrede alınan "aşırı sol" politikanın uygulanması kararından vazgeçip birtakım yeni politikaların uygulanmasını kararlaştırdı:

[345] A.g.e 31-32.

1933'te Almanya'da faşizmin iktidara gelmesi, Komintern'in aşırı sol politikasına son vermesine yol açtı. Komünistler artık sosyal demokrat partilerle olan köprülerini onarmaya çalışıyorlardı. Artık 'ulusal cephe' sloganı dile getiriliyordu. 1935'te toplanan Komintern Yedinci Kongresi, resmi olarak 'sınıfa karşı sınıf' sloganının yerine 'ulusa karşı ulus' sloganını koydu. Bu taktik değişikliği sömürge ülkeler için de geçerliydi. Komünist partilerin toplumsal ve antiemperyalist mücadeleyi yumuşatmaları istendi. Burjuva milliyetçilerle aralarına ördükleri duvarları kaldırmaları ve onlarla ittifaka girmeleri artık zorunluydu. 1939-1941'de verilen kısa bir aranın dışında bu politika Nazi karşıtı demokratik cepheye ek bir katkı olarak Komintern'in 1943'te dağılmasına kadar resmi çizgi olmaya devam etti.

Sovyetlerin Yakındoğu politikasındaki çelişkilerin sebepleri

Sovyetler Birliği, dış politikasının temel dinamiğini antiemperyalizm olarak belirlemiş olmasına rağmen Siyonist hareket ve Filistin sorunu konusunda emperyalist ülkelerle -hatta Amerikalıları bile şaşırtacak ölçüde- uyumlu tavırlar sergiledi. Filistin sorununun bir sınıf sorunu olarak tanımlanması, İngilizlerin taksim planının desteklenmesi, nihayet İsrail'in derhal tanınması ve ona askerî destek verilmesi bu tavırlardan bazılarıydı.

Bu çelişkili tavır büyük ölçüde ideolojik kararlarına duyduğu aşırı özgüvenden ve bölgeye yabancılıktan kaynaklanıyordu. Profesör Tarık Yusuf İsmail, bu durumu büyük ölçüde 1922-1952 yılları arasında Sovyetler Birliği'ni yöneten Stalin faktörüyle açıklıyor ve şöyle diyor:

> Stalin döneminde Sovyet devleti Arap komünist partilerini daha ziyade Sovyet dış politikasının aparatı olarak görmüştür. Stalin, ulaştıkları konum itibariyle Sovyet desteğine daha az bağımlı olup bu sayede Sovyet denetimine daha mesafeli durabilecek gerçek kitleselliğe ve başarıya erişmiş devrimci gruplara hayli şüpheyle yaklaşmıştır. Üçüncü Dünya komünistlerinin bağımsız duruşlarına karşı Stalin, yabancı

[346] A.g.e. 32.

komünist partilere içte katı bir disiplin ve siyasal çekim güçlerinde sıklıkla olumsuz etki eden sıkı bir Sovyet denetimi dayatmıştır.

Kitabın bu bölümünde özellikle de Filistin Komünist Partisi ile ilgili yer alan ayrıntılar bu görüşü destekleyen çok sayıda örnek içeriyor. Sovyetlerin Siyonist hareketle ilgili olarak zaman zaman açık destek şeklinde de tezahür eden çelişkili politikalarında aşağıdaki durumların etkisi olduğu söylenebilir:

1- Geçmiş bilgi mirası, ideolojik sebeplerle değerlendirmedi. Akademik ve siyasî düzeyde doğu ülkelerini ve toplumlarını tanıma çabası olarak nitelenebilecek olan şarkiyatçılığının Rusya'da 13. yüzyıldaki Moğol istilasına kadar uzanan bir geçmişi var. Ancak Batı'daki oryantalizme paralel şarkiyatçılığın Rusya'da da 18. yüzyıldan itibaren geliştiğine dikkat çeken akademisyenler, çarlık dönemindeki şarkiyatçılığın da tıpkı Batılılarınki gibi yayılmacı hedeflere yönelik olduğunu öne sürüyor.

> Avrupa oryantalizminin bir uzantısı olarak gelişen Rus oryantalizmini Rusya'nın sömürgeci ve emperyal siyasetindeki gelişmeleri de göz önüne aldığımızda esas olarak Rusya'nın batılılaşma problemi ile birlikte ele almak gerekmektedir. Rusya'nın tarih sahnesine çıkışından Bolşevik Devrimi'ne kadar geçen süreçteki gelişimi aslında aynı zamanda bir batılılaşma serüveni olarak da görülmelidir.

Sovyetler Birliği'nin şarkiyatçılık perspektifinin emperyalist karakterli çarlık rejiminden farklı olması doğaldı. Bu da Sovyetler Birliği liderlerinin önceki rejimin şarkiyatçılık mirasından yararlanmak yerine kendi şarkiyatçılığını yaratma çabasını açıklıyor.

Sovyetler Birliği, çarlık döneminde oldukça gelişen şarkiyatçılığın ürettiği muazzam bir bilimsel birikimin vârisi oldu. Şarkiyatçılık Batı'da olduğu gibi Rusya'da da doğası gereği büyük ölçüde dil, ilahiyat, tarih gibi alanında bilgi üretiyordu. Devrimden

[347] Tarık Y. İsmail, *a.g.e* 30-31

[348] Yrd. Doç. Dr. Ismail Pehlivan "Rusya ve Orvantalizm" *Asia Minor Studies, International Journal of Social Science*, C. 4, S. 8 (2016) https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/2879 (Erişim: 09.11.2022), ss. 79-93.

sonra kurulan yeni rejimin materyalist ideolojisi bu alanlardaki çalışmaları olumsuz etkilemiş olsa da Fransız tarihçi Taline Ter Minassian'ın dikkat çektiği üzere Sovyet şarkiyatçılığı göreceli de olsa sürekliliğini korudu. Bununla birlikte "*Bolşevikler; Bakü Kurultayı uğrağında doğu halklarının devrimci gizli gücüne açık bir ilgi göstermişse de Sovyet hükümeti yirmili yılların başlarında Şarkiyat alanında gerçek bir Marksist okul oluşturmaya büyük bir dikkat ayıracak durumda değildi.*" [349]

Elbette bu sürpriz değildi; zira bilgi üretimi alanında hem teorik hem de kurumsal bir dönüşüm gerçekleştirmek, onlarca yıl gerektiren bir süreçti ve 1917'de gerçekleşmiş olan bir devrimin 1920'li yıllarda bu süreci tamamlayamamış olması normaldi. Öte yandan çarlık döneminde Rusya'nın şarkiyat araştırmaları konusundaki çalışma alanları Afganistan, İran, Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu ile sınırlıydı. Hâlbuki Sovyetler Birliği Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda parçalanmasıyla birlikte yepyeni bir coğrafya, yepyeni toplumsal yapılar, dinamikler ve aktörlerle karşı karşıya bulunuyordu.

Bölgeyle ilgili şarkiyat çalışmaları çok eskilere dayanan, bölgede sayısız casusu, işbirlikçisi, hatta hayranı bulunan İngiltere bile üstelik de askerî işgal altında tuttuğu Filistin'i kan gölüne çeviren çelişkili politikalar izlemekten kurtulamadı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın galibi olan ayrıca hem Araplar hem Siyonistler hem de Türkiye Cumhuriyeti ve İran Şahlığı gibi yeni kurulan devletler üzerinde ciddi bir nüfuza sahip olan İngiltere, Filistin'deki hâkimiyetini sadece 30 yıl sürdürebildi.

Genç bir devrimin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenmekte olan bölgedeki şartları ve tarafları tanıyamaması, yeni bir ideoloji ile yeni bir konjonktürde yüzlerce yıllık geleneğe dayalı toplumları, yüzlerce yıllık sömürgecilik tecrübesine sahip emperyalist devletlere karşı birkaç yıl içerisinde harekete geçirebilmesi doğal olarak beklenemezdi.

[349] Taline Ter Minassian, *a.g.e.*, s. 64.

2- 'Yakındoğu' ile ilgili akademik kurumlarına bilgi üretmekten çok ideolojisini ihraç edecek liderler yetiştirmek, hedefi tayin etti.

Sovyetler Birliği, şarkiyatçılık konusunda yeni akademik kurumlar oluşturdu; ancak bu kurumlar bilgi üretmekten çok, hedef ülkelerde örgütlenmek istenen komünist partilere lider yetiştirmek üzere tasarlandı. Ne kadar başarılı olduğu tartışılır; ancak uluslararası bir devrimci kadro yetiştirmek için kurulmuş olan KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) Sovyetler Birliği'nin hedef ülke veya toplumlara politika belirlemesine yardımcı olacak bilgi üretme değil, Sovyetler Birliği'nin ideolojisini diğer ülkelere yayma çabasına yönelikti. Stalin, KUTV için öngörülen misyonu şöyle tanımlıyordu:

> Üniversitenin faaliyetlerinde iki doğrultu var. Birinin amacı Doğu'daki Sovyet cumhuriyetlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yetkin kadroların eğitilmesi; diğerinin amacı ise sömürge ve bağımlı ülkelerde emekçi kitlelerin ihtiyaçlarına cevap verecek yetkin kadroların yetiştirilmesi.

Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere dünyanın her bir ülkesinden öğrenci kabul eden bu üniversite, tek yönlü bir bilgi akışı için tasarlanmıştı. KUTV'da öğrencilere yapılan ideolojik yükleme ve teknik bilgi aktarımında, Sovyet cumhuriyetlerinin ve sömürge ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayacak kadroların yetiştirilmesi göz önünde bulundurulmuştu; ancak hedef ülkelerin toplumsal veya siyasal yapısını ve şartlarını tanımaya çalışma çabası söz konusu değildi.

> KUTV, değişik kurumsal ağların kesişme noktasında yer alan özgül bir Şarkiyat kurumuydu. Nisan 1921'de kurulan ve 1924'e kadar Narkomants'ın [milliyetler komiserliğinin] 1936'dan itibaren merkez komitesinin yönetiminde olan bu üniversite, birbiri ardı sıra göreve gelen müdürlerinin ve kariyerlerinin gösterdiği gibi Komintern'le ve Sovyet iç ve dış politikasının makamlarıyla organik bağlara sahipti.

---

[350] *A.g.e.*, s. 76.

[351] *A.g.e.*, s. 77

Taline Ter Minassian'ın verdiği bilgiye göre otuzlu ve kırklı yıllar boyunca Ortadoğu komünist partilerinin yöneticilerinin çoğunun yetişmesinde rolü olan KUTV'un yabancılar bölümü 1921 ila 1931 arasında 1.137 öğrenci kabul etmişti. Ağırlık Çin ve Kore'ye verilmiş olsa da bu dönemde İran'dan 91, Türkiye'den 87, Yahudi ve Araplardan da 87 öğrenci öğrenim görmüştü.

KUTV'daki eğitim müfredatı ve okutulan dersler de bu okulların Sovyetlere, Komintern'e veya sömürge ülkelere bilim adamları, aydınlar, uzmanlar hatta lider kadroları yetiştirmekten çok, öğrencilerin mensubu oldukları ülkelerde Sovyetlerin çıkarları için çalışacak ajanlar yetiştirdiğini gösteriyor.

> Komintern'in diğer kadro okullarında özellikle de Lenin Okulu'nda olduğu gibi KUTV müfredatı da öğrencilerin yurt dışında legal ve illegal çalışmaya hazırlamaya yönelik bir gizli eğitim içerir.
>
> [...]
>
> Gizli çalışma (konspiracija), KUTV'un yabancılar bölümünde gizli ve özgül bir eğitimin konusudur ve somut içeriği arşivlerde yoktur. Yine de bunun Lenin Okulu'ndakine benzer bir eğitim olduğu var sayılabilir. Lenin Okulu'nda politik savaş, (legal ve gizli çalışma, kamu hizmetlerinde hücreler oluşturulması, vb.) ve ayaklanma, (askeri birlikler oluşturulması, silahlı mücadele yöntemleri kent kuşatmasının unsurları vb.) eğitimi veriliyordu.

Bu şekilde tasarlanan bir akademik kurumun Komintern ve Sovyetler Birliği için yabancısı olduğu bir bölgeyle ilgili politika belirlemesine yardımcı olacak bilgi üretemeyeceği açıktı. Sovyetler Birliği dış politikasını antiemperyalizm üzerine kurmuştu; ama emperyalist ülkelerin askerî işgalleri ve manda yönetimleri altındaki bölgeleri tanımakla, onların ihtiyaçlarını tespit etmekle ve o ihtiyaçları karşılayacak işbirliği imkânları yaratmakla değil ideoloji ihraç etmekle ilgileniyordu. Komintern'in yedi kongresinde çoğu birbiriyle çelişen kararlar alması da bölge gerçekliğine yabancı olmasıyla ilgili bir durumdu.

[352] *A.g.e.*, s. 90

3- 1917 ile 1930 arası dönemde Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserliği'nde ciddi bir Yahudi bürokrat bulunuyordu. Bu dönemde görev yapan 614 personelin yüzde 42'sinin Rus kökenli, yüzde 16'sının da Yahudi olması,[353] Sovyet liderlerinin Siyonizm konusundaki görüşlerini etkilemiş olması muhtemeldir.

4- 1937'de Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserliği bürokrasisinde yüzde 62'ye varan büyük bir tasfiye operasyonu gerçekleşti. Onların yerine alınan personel ise *"birçoğu ya yükseköğrenim görmemişti ya da teknik okullarda okumuştu. Pek azı yurt dışına gitmişti ve bir yabancı dil biliyordu. Belki daha da önemlisi bu iki diplomat grubu tamamen farklı bir formasyona sahipti. Temizlik kampanyası kurbanları içinde kalabalık bir grup çarlık dönemi devrimci aydınları arasından geliyordu. Buna karşılık ikinci diplomat kuşağının tipik üyesi 1917'de çok çok 12 yaşındaydı.* [354]

Sovyetlerle Ortadoğu arasındaki bariyerler

Sovyetler Birliği dış politikası antiemperyalist bir karaktere sahipti. Osmanlı Devleti kontrolünden çıkan Arap ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist İngiltere ve Fransa'nın askerî işgali ve siyasî mandası, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerika'nın siyasî nüfuzu altındaydı. Dolayısıyla normal şartlar altında emperyalizm mağduru Araplar ile antiemperyalist Sovyetler Birliği'nin İngiltere, Fransa ve Amerika gibi emperyalistlere karşı ittifak yapması bekleniyordu. Nitekim Sovyetler Birliği, neredeyse kurulmasından hemen sonra emperyalist devletlerin işgali altındaki İslam dünyasına yakın ilgi gösterdi.

Sovyet hükümeti, 19 Ocak 1918'de 'Müslüman Meseleleri Komiserliği', kasım ayında da Müslüman Komünist Örgütlenmeler Merkez Bürosu kurdu. 2 Mart 1919'da Komintern'in kurulmasından hemen sonra İngiliz işgali altındaki Filistin'de komünist örgütlenme çalışmaları başladı ve Filistin'e göçen Yahudilerin öncülüğünde

[353] *A.g.e.*, s. 95.
[354] *A.g.e.*, s. 98.

Sosyalist İşçi Partisi (MPS) kuruldu. Sovyet hükümeti 1920 yılında San Remo Konferansı ile Irak, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'de kurulan İngiliz ve Fransız manda yönetimlerinin meşruiyetini reddetti. 1921'de Türkiye, İran ve Afganistan'la "*toplumsal ve siyasal eşitlik öngören dostluk ve kardeşlik anlaşmaları imzaladı*. 1922'de Mısır, 1923'te Filistin, 1924'te Suriye ve Libya 1934'te de Irak komünist partileri kuruldu. Mısır Komünist Partisi 1923'te, Filistin Komünist Partisi 1924'te, Suriye ve Libya komünist partileri de 1928'de Komintern tarafından tanındı.[355] Fakat bu erken ilgiye rağmen Sovyetlerin Arap ülkeleri ile ilişkileri ancak 1950'lerden sonra ve hem çok aşamalı hem çok sorunlu ve hem de yetersiz şekilde gelişebildi.

Yukarıda bu gecikmeli, sorunlu ve yetersiz işbirliğinin Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan yapısal sebeplerinden bazılarına değinildi. Ancak bunda Araplardan ve Siyonistlerden kaynaklanan sebepler de söz konusuydu. Hatta Araplardan kaynaklanan yapısal sebeplerin ve Siyonistlerin başarılı adımlarının Sovyetlerin sorunu yanlış teşhis etmesinde ve örneğin Filistinlilerden çok, Siyonistlere yakın durmasında etkili olduğu bile söylenebilir.

Kitabın başından beri anlatılan ayrıntılar Araplardaki yapısal sorunların ne olduğunu zaten ortaya koyuyor; ancak özetleyecek olursak, şu faktörlerin Sovyetlerin Arplara mesafeli yaklaşımını açıkladığı söylenebilir:

1- Şerif Hüseyin liderliğindeki Araplar, emperyalist İngiltere ile Suriye ve Lübnan'daki yerel liderler de Fransa ile işbirliği yaptı. Dönemin emperyalist ülkeleri olan İngiltere ile Fransa her ne kadar Sykes-Picot Anlaşması'yla bölgeyi kendi arasında paylaşmış olsa da Arapların mandacılar arasındaki tercihlerini birbirlerine karşı kullanıyordu. Örneğin "*Fransızlar, uzun süredir İngilizlerin kendi topraklarındaki Arap direnişini desteklediğini*" düşünürken, İngiliz istihbaratı da "*Fransızların Filistin'deki İngiliz yönetimini sonlandırmaya çalışan Yahudi teröristleri*" desteklediğini rapor ediyordu.[356]

---

[355] *A.g.e.*, ss. 17-18.

[356] James Barr, *a.g.e*, ss.11-13.

2- Irak'taki 1920 Devrimi hariç tutulacak olursa 1930'lu yıllara kadar Araplar, emperyalizme karşı değil, emperyalistin birinden yana ve diğerine karşı mücadele etti. Örneğin Suriye'de Fransa'ya karşı silahlı direniş başlatanların talebi, İngilizlerin adamı olan Faysal'ı kral yapmaktı. Yahut Filistin'deki liderler, Siyonist yayılmacılığın İngilizlerle işbirliği yapılarak durdurulacağına inanıyorlardı.

3- Yaptıkları işbirliğinin karşılığında İngilizlerin kendilerine bağımsız devlet vereceğine inanan Faysal, Siyonistlerle anlaşma yaptı. Siyonistlere İngilizlerin Arap Krallığı kurmasına destek vermeleri karşılığında Filistin'de yurt vadetti.

4- İngilizlerin desteğiyle bağımsız olmuş Suudi Arabistan, İngilizlerin icat ettiği Ürdün devletiyle rekabeti vardı. Suudiler, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah liderliğindeki Ürdün'e karşı Amerika'dan destek istedi ve Siyonizm'in komünist olduğu yönünde aleyhte propaganda yaptı.

5- Irak'taki 1920 Devrimi liderleri hariç olmak üzere Arap liderlerinin büyük çoğunluğu ulusal bilinçten ve ulusal liderlikten yoksundu. Emperyalistlerle en küçük çıkarlar için dahi işbirliğine hazır feodal liderlikler tarafından temsil edilen Araplara Sovyetlerin mesafeli durması doğaldı.

Hâlbuki Lenin hem fikirleriyle hem de örneğin Mısırlı Muhammed Ferid ve Suriyeli İbrahim Hananu gibi milliyetçi Arap liderlerle kurduğu kişisel ilişkilerle yıllar önce emperyalizm karşıtlığı temelinde bir işbirliğinin yolunu açmıştı. Ancak o dönemdeki Arap milliyetçi liderlerinin önceliği emperyalizm karşıtlığı değil, emperyalistlerin kendilerine vadettiği iktidardı.

Örneğin Lenin, Fransızlara karşı silahlı mücadele veren İbrahim Hananu'yla görevlendirdiği bir memur aracılığıyla temas kurmuş ve ona yardım teklif etmişti. İbrahim Hananu, Lenin'in kendisine daha önce de çok sayıda mektup yazdığını söylemiş; ancak Lenin'in bu girişimine rağmen Fransız emperyalizmine karşı işbirliği gerçekleşmemişti. Çünkü kitabın daha önceki bölümünde de anlatıldığı üzere Faysal'ın taraftarı olan İbrahim Hananu aslında

emperyalizme değil, Suriye'nin Fransız mandası olmasına karşıydı. İbrahim Hananu Suriye'de Fransız mandasının kurulmasıyla İngilizlerin adamı olan Faysal'ın krallığı sona ereceği için savaşıyordu. Lenin ise ona bölgesel çapta bir antiemperyalist mücadele öneriyordu.

Tarihçi Yusuf İbrahim Yazbak, Lenin'le İbrahim Hananu arasındaki yazışmayı ve Hananu'nun Lenin'in işbirliği önerisine neden yanaşmadığını şöyle naklediyor:

> Hananu'ya bu mesajın [Lenin'in mesajı] nereden çıktığını sorduğum vakit [ ] Bolşeviklerin kahramanıyla aralarındaki bu yazışmanın tek olmadığını ve Türkiye'de, Suriye'de, Irak'ta, Filistin'de ve Mısır'da İngilizlere ve Fransızlara karşı devrimin kıvılcımlarını çakma niyetli birkaç mektup daha aldığını söyledi. Lenin vaadinde fevkalade samimiymiş. Lakin bu devrimlerin İslam milletleri tarafından yapılması arzusundaymış.

İbrahim Hananu'nun tıpkı Şerif Hüseyin ve onun oğlu Faysal gibi emperyalizme değil Türk hâkimiyetine karşı olduğu ve Fransa'ya karşı savaşının ise sadece Faysal'ın krallığını savunmaya yönelik olduğu, Yusuf İbrahim Yazbak'ın İbrahim Hananu'dan yaptığı şu nakil de teyit ediyor:

> [ ] Bu da demek oluyor ki tekrardan Türkiye'ye iltihak etmeliyiz ve geçmişte canımızı yakan ilişkiler yeniden canlanacak. Lenin'in başarısını takdir edivordum ve Halep halkının büyük çoğunluğunun Türkiye'ye geri dönme (ve birlikte hareket etme) fikrinden ürkeceğini anlattım. Araplar ve Arap bölgelerinin tamamı, (Osmanlı) birlik yanlılarının zorbalıklarını, suiistimallerini ve aşağılayıcı tavırlarını unutmayacaklar. Bu anlaşmanın ve eski ilişkilere geri dönüşün gerçekleşebileceğini ummak mantıksız kaçacaktır.

Bu nakilden anlaşıldığına üzere Lenin, İbrahim Hananu'yu Suriye, Lübnan ve Filistin'deki Fransız ve İngiliz mandasına karşı mücadeleye çağırmış ve 1919'da Türkiye'de başlayan Kurtuluş Savaşı'na atıfla bölgesel çapta bütüncül bir antiemperyalist mücadele için yardım önerisinde bulunmuştu. Lenin gerçekten Arapları yeniden Türk hâkimiyeti altına girmeye mi çağırmıştı bunu bilemiyoruz;

ancak İbrahim Hananu bu sonucu çıkarmış ve teklifi reddetmişti. Hananu, Türklerin "*zorbalıklarını, suiistimallerini ve aşağılayıcı tavırlarını unutmayacaklarını*" söylüyor ve yeniden Türk hâkimiyetine girmeyeceklerini vurguluyordu; ama Araplara bunlardan çok daha fazlasını yaşatan İngilizlerin mandasını istiyordu.

Zira İbrahim Hananu Suriye'de Faysal'ın krallığı için çalışıyordu. Faysal da Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden ve İngilizlerin Irak, Suriye ve Filistin'i ele geçirmesine büyük katkı sağlayan Şerif Hüseyin'in oğluydu. Dolayısıyla Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal liderliğindeki Arapların Suriye'deki Fransa mandasına karşı yeniden Türk hâkimiyeti altında savaşmasını "ummak mantıksız kaçabilirdi"; ancak Arap tiyatrosunun diğer perdesi Lenin'i hayretler içinde bırakmıştı.

İbrahim Hananu sözlerine şöyle devam ediyor:

> Lenin de bir diğer mektubunda beyanlarım karşısında şaşırdığını belirtmiş; çünkü kendisi de Türklerden Prens Faysal bin Hüsevin'in geçen sene (1919) Türklere, Suriye ve Türkiye'de Fransızlara karşı ortak bir mücadele yürütme teklifi götürdüğünü; ama Türklerin kendisine itimat etmediklerini öğrenmiş. Prens Faysal'ı, babasını ve kardeşlerini İngiltere'nin kuklaları saymışlar.

Yani Lenin'in İbrahim Hananu'ya yaptığı teklif, aslında Faysal'ın Türklere yaptığı ve Türklerin de Faysal'ı İngilizlerin kuklası olarak gördükleri için reddettiği bir teklifti. Ancak İbrahim Hananu Türklerin reddettiği bu teklifi, 'Araplar yeniden Türklerin hâkimiyetine girmeyi kabul edemez' diyerek reddediyordu. Bütün bunlardan çıkan sonuç ise şuydu: İngilizler tarafından krallık vaadiyle satın alınan Arap feodaller, bütün bir Arap coğrafyasının İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmesine yardımcı olmuş; ardından da emperyalistler arası paylaşım sebebiyle kendilerine vadedilen iktidarı kaybetmişlerdi. Lenin bunlara ülkelerini emperyalist yağmadan kurtarmak için yardım teklif ediyordu; ancak bunların önceliği ülke veya Arap halkı değil, hâlâ İngilizlerden umdukları iktidarlarıydı.

Tarık Y. İsmail, a.g.e., 21-22.

6- Arapların bu durumunun aksine Yahudiler ise ulusal bilinci güçlü bir burjuva toplumuydu. Dünya Siyonist Örgütü gibi güçlü bir siyasî nüfuza ve uluslararası ağlara sahip bir ulusal liderlikle temsil ediliyorlardı. Öte yandan Rus Yahudileri, 1917 Devrimi'ne aktif şekilde katılmıştı, Komünist Parti'de ve Sovyet Dışişleri'nde ciddi bir Yahudi varlığı bulunuyordu.

Sosyalizmin Siyonistleşmesi

Filistin'in teorik olarak Marksizm'le ve pratik olarak da işçi örgütleriyle ve Komünist Parti'yle tanışmaları Rusya'dan göç eden Yahudiler sayesinde oldu. 1882 ila 1903 yılları arasındaki birinci büyük göç dalgasında Filistin'e göç eden Yahudiler arasında Siyonizm de dahi olmak üzere hiçbir ideolojinin belirleyiciliği söz konusu değildi. Ancak 1904 ila 1914 arasındaki ikinci büyük göç dalgasında Filistin'e gelen Yahudiler bariz bir şekilde Siyonist ve sosyalist ideolojilerin etkisindeydi.

> On dokuzuncu yüzyılın son yılları ile virminci yüzyılın ilk yıllarında Rusyalı Yahudiler çarlık karşıtı tüm partilere katılmışlardı. Hatta 1905 ve 1917 devrimlerinin liderlerinden birçoğu Yahudi kökenliydi. Devrimciler arasında Yahudilerin oranı her zaman genel nüfus içindeki orandan yüksek olmuştur.

Rusyalı Yahudilerin çarlık karşıtı partilere bu cümleden de devrimci hareketlere yoğun katılımı, Yahudi nüfusunun çoğunlukla kentli olmasıyla, geniş bir aydın ve proletarya sınıflarının varlığıyla ve çar rejiminden gördükleri baskıyla açıklanıyor. İlk başlarda Siyonizm'i 'karşı devrimci bir burjuva ideolojisi' olarak gören ve uzak duran 'Yahudi solu', önce 'Siyonist sol'a dönüştü, daha sonra ise aşamalı olarak sol niteliğini de büyük ölçüde kaybederek bütünüyle Siyonizm içinde eridi.

Filistin Komünist Partisi kitabının yazarı Musa Budeiri'ye göre Ekim Devrimi'nden önce Rusya'daki Yahudi işçi sınıfının bilinçli

[358] Musa Budeiri, *a.g.e.*, 32.

kesimi Siyonist olmayan sosyalist partilerin saflarına katılmıştı. Yahudi işçi sınıfı ağırlıklı olarak sosyal demokrat 'Bund Partisi'ne mensuptu. Bund Partisi, Siyonizm'i "*karşı devrimci kiliseyle yakın bağları olan bir burjuva hareketi*" olarak tanımlıyor ve Siyonizm'e kesin olarak karşı çıkıyordu; ancak onuncu kongresinde "*ulusallık kavramının Yahudi halkı için de geçerli olduğunu kabul etti ve ulusal unsuru sınıf mücadelesiyle eşit düzeyde tutmaya başladı.*

1905'ten sonra ise çeşitli Siyonist sosyalist grupların güçlenmesiyle birlikte Bund Partisi'nin Yahudiler üzerindeki nüfuzu kırıldı. Yahudi sorununa sosyalist bir çözüm getirme girişimi olarak tanımlanan 'İşçi Siyonizmi' hareketi güç kazandı. Nachman Syrkin sosyalizm ile Siyonizm'i uzlaştırmaya çalışırken Ber Boroçov, çarpık ekonomik yapıdan zarar gören Yahudilerin bu sorununun ulusal bir toprağa sahip olmamasından kaynaklandığını öne sürdü ve "Proleter Siyonizm" doktrinini ortaya attı. Bu düşünce daha sonra "çeşitli sosyalist Siyonist grupların ortak zemini" haline geldi. Bu gruplar da birleşerek daha sonra Filistin Komünist Partisi'nin oluşumuna da zemin oluşturacak olan Poalei Zion (Siyon İşçileri) partisinin kurulmasını sağladı.

> Poalei Zion üyeleri gelecekteki sosyalist Yahudi devleti için Filistin'de bir üs yaratma arzusunun yönlendirdiği bu göç dalgasına [1904-1914 yılları arasındaki ikinci büyük göç dalgası] katıldılar ve oraya vardıklarında 'yaratılma sürecindeki Filistinli işçi sınıfının partisi' olduklarını ilan ettiler. Filistin'de 1905'te kurulan Poalei Zion'un politikasının temel taşı bir Yahudi proletaryasının gelişmesi için gerekli koşulları yaratmayı amaçlayan 'Emeğin Fethi' planıydı.

Poalei Zion, (Siyon İşçileri) dört yıl sonra yani 1909'da Gdud Avoda (İşçi Kıtaları) ve Şomer (Muhafızlar) gibi Filistinlilerden ele geçirilen toprakları korumak için silahlı örgütleri ve 1920'de de İsrail'in en büyük işçi konfederasyonu olacak olan Histadrut'un kurulmasını sağladı.

[339] *A.g.e.*, 34.

Histadrut

1920 yılında Hayfa'da kurulan ve 1921'de Ben Gurion'u genel sekreterliğe seçen Histadrut, İsrail'in kuruluşuna en büyük katkıyı sağlayan örgüttü.

1962 yılında Histadrut'un davetlisi olarak İsrail'e giden İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Ekmel Zadil, iki yıl sonra *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*'nde yayımlanan konferansında bir işçi örgütü olan Histadrut'un Siyonist hareket içerisindeki ve İsrail'in kuruluşundaki etkin rolüne dair çok ayrıntılı bilgiler veriyor.

1980'lerde İsrail'deki neoliberal ekonomik dönüşüm sebebiyle gücü ve yapısı başkalaşmış olsa da gerek İsrail rejiminin kuruluş yıllarında ve gerekse ziyaretin gerçekleştirdiği 1960'lı yıllarda Ekmel Zadil'in ifadesiyle "*Umumiyetle 'İsrail Sendikalar Birliği' olarak tanınan Histadrut, aslında bugünkü İsrail devletinin temelini teşkil eden daha doğrusu temeline ilk harcı koymuş olan bir teşkilâttır.*" ve "*devlet içinde devlettir.*" [360]

Histadrut liderleri, Filistin'in henüz Osmanlı Devleti'ne ait olduğu dönemde Yahudilerin Filistin'e göçüne yönelik teşebbüslere önderlik etmişti.

> Yeni bir vatan inşası için gerekli beden işçisi çok az sayıdaydı. Bu durum karşısında hep birlikte ve her sahada kolektif mesai gerektiriyordu.

Kolektif tarım örgütlenmesi olan 'Kibbutz teşkilatı', bu ihtiyacın ürünüydü. İşbirliğinin ve kolektif çalışmanın zorunlu olduğu o şartlarda iş gücü koordinasyonunu yapacak bir örgüt gerekiyordu ve "*1920 senesinde bütün çalışmaları içine almak üzere bir teşkilat kurma cihetine gidilmiş ve Histadrut bu şekilde meydana gelmişti.* [362]

---

[360] Dr. Ekmel Zadil, "İsrail'de Sendikacılık Hareketleri ve Histadrut Teşkilatı", S. 15 (2011), *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9381 (Erişim: 02.01.2023), s. 169.

[361] A.g.m., aynı yer.

[362] A.g.m., aynı yer.

Bürosunda eleman istihdam etmesine rağmen kendisi de çalıştığından örneğin bir avukat veya bir doktor da 'işçi' sayılıyordu. Tüm işçiler de Histadrut'a üyevdi. Bu sebeple Histadrut dışında kalan Yahudi nüfus yok denecek kadar azdı. Hangi meslekte çalışırsa çalışsın herkes önce Histadrut'a, yani konfedarasyona üye oluyor, daha sonra Histadrut o üyeyi kendi iş koluna uygun sendikada örgütlüyordu.

"*Histadrut'un içinden müfrit soldan mutedil sağa kadar olmak üzere 7 tane siyasî parti mensupları yer almaktadır.*"[363] Dr. Ekmel Zadil'in verdiği bilgiye göre 1959 yılındaki kongrede toplam Histadrut'un yönetimini belirleyen 801 delegenin siyasi eğilimlere göre dağılımı şöyledir:

Ben Gurion liderliğindeki İşçi Partisi: 444

Solcular: 248

Merkez: 74

Komünistler: 22

Dindarlar: 13

Maaşın yüzde 4,5'i aidat olarak ödenmesi ve nüfusun büyük kısmının Histadrut üyesi olması, Ekmel Zadil'in bu örgütü 'devlet içinde devlet' diye nitelemesinin sebeplerinden sadece biri olabilir. Zira Histadrut 1970'li yıllarda sigortacılıktan, sağlık sektörüne, inşaattan bankacılığa kadar neredeyse her alanda faaliyeti olan bir ekonomik deve dönüştü. Örneğin Histadrut, İsrail'in en büyük bankası olan Bank Hapoalim'in sahibiydi. İsrail rejiminin 1980'lerden itibaren neoliberal bir ekonomiye geçmesiyle 1983'te yaşanan bankacılık krizi sebebiyle bu bankanın kontrolünü kaybetmiş olsa da ekonomik gücünü sürdürdü.

Sosyalist İşçiler Partisi (MPS)

'Mifleget Poalim Sozialistit' (MPS) yani Sosyalist İşçiler Partisi, Poalei Zion (Siyon İşçileri) Partisi'nin Ekim Devrimi sebebiyle

[363] A.g.m., 172.

bölünmesi sonrasında ortaya çıktı. Poalei Zion'un Bolşeviklere sempati duyan ve Komintern'e bağlanmak isteyen azınlığı Ekim 1919'da MPS'yi kurdu.

MPS, Ber Boroçov'un 'Proleter Siyonizm' doktrinine bağlı kaldı ve kendisini Siyonist hareketin bir parçası olarak tanımladı. Bununla birlikte Siyonist idealin başarıya ulaşmasının sosyalist devrimin zaferini beraberinde getireceğini öne sürdü. Bu parti, daha önceki solcu Siyonist örgütlerden farklı olarak, "*Filistin'de bir Yahudi sosyalist toplumunun kurulması*" için "*yerli emekçilerle anlaşmaya varılması*" gerektiğini belirtti ve "*ortak Arap-Yahudi örgütlenmesinin gerekli*" olduğunu vurguladı.[364]

MSP'nin Siyonizm'e bağlığında herhangi bir kuşku yoktu; ancak diğerlerinden farklı olarak vatanlarını çaldıkları Araplarla çatışmak yerine onları projeye ortak etmeyi öneriyordu. Poalei Zion'un Viyana'daki beşinci kongresine katılan MPS heyeti, Filistin'deki yerli halkın yurtlarını ele geçiren göçmenleri kabullenmediğine, tam aksine onlara karşı koymaya kararlı olduğuna dikkat çekmiş ve Siyonist hareketin İngiltere ile işbirliği politikasının Arapların düşmanlığını arttırdığını belirterek bu politikayı sert şekilde eleştirmişti.

Yerli halkla anlaşma öneren ve emperyalist İngiltere ile işbirliğini eleştiren MPS heyeti, kongreden kovuldu; ardından da MPS, Viyana'ya temsilci olarak gönderdiği kendi üyelerinin bu görüşlerini reddetti. Sovyetlere sempatisi ve İngiltere ile işbirliğini reddetmesi sebebiyle bazı sosyalist Yahudilerden destek bulsa da MPS'nin diğer sosyalist Siyonist partilerle arası bozuldu. Bu parti, ayrıntılarını beşinci bölümde anlattığımız 1 Mayıs 1921 olaylarından sonra da yasadışı ilan edildi ve liderlerinden birçoğu İngiliz manda hükümeti tarafından tutuklanarak Filistin dışına sürüldü.

Filistin Komünist Partisi (FKP)

MPS'nin 'Arapları sosyalist Siyonist proje'ye ortak etme ve emperyalist İngiltere ile işbirliğine son verme tezi, sadece Siyonist

[364] Musa Budeiri, *a.g.e.*, s. 35.

hareket içinde değil, 'sosyalist Siyonist' gruplar içerisinde bile kabul görmedi. Ancak Siyonizm'in emperyalistlerle işbirliği yaparak Filistinlileri yurtsuz bırakma ve Yahudiler için bir ulusal yurt inşa etme projesi olduğu gerçeğinin küçük bir azınlık dahi olsa sosyalist Yahudiler tarafından görülmesini sağladı. Filistin Komünist Partisi sosyalist Yahudilerin Siyonizm, komünizm, Sovyetler Birliği ve Komintern konularındaki görüş ayrılıklarının sonucu olarak ortaya çıktı.

MPS'nin 1 Mayıs 1921 olaylarının ardından dağılmasından sonra sosyalist Yahudiler arasında Siyonizm'e karşı tutum ve Komintern'e üyelik konuları temelinde tartışmalar başladı ve yeni örgütler kuruldu. Siyonist programın tamamen durdurulmasını ve Filistin'in terk edilmesini savunan tamamen anti Siyonist gruplar olmakla birlikte 'Proleter Siyonizm Doktrini' ana akımı oluşturuyordu. MPS'nin dağılması sonrası ortaya çıkan Filistin Komünist Partisi (FKP) ile Komünist Filistin Partisi (KFP) 1923 yılında Filistin Komünist Partisi adı altında birleşti. Filistin Komünist Partisi 1924'te de 'Filistin'deki resmî Komintern seksiyonu' olarak tanındı.

Filistin Komünist Partisi, "*Mart 1924'te Komintern'e kabul edildiği zaman KEYK [Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu] partinin bir Yahudi işçi örgütlenmesi olmaktan çıkarılarak gerçekten bölgesel bir partiye dönüştürülmesinin önemini vurguladı ve görevini hem Siyonistlere hem de İngilizlere karşı Arapları desteklemek olarak belirledi.*

Partinin Komintern tarafından tanınmasına kadar Yahudi komünistler üç gruba ayrılmışlardı. İlk grup hâlâ Proleter Siyonizm Doktrinine bağlıydı ve partiyi Siyonist hareketin sol kanadı olarak görüyordu. Başka bir grup Siyonizm'den kopmak istiyordu; ama Balfour Deklarasyonu'nu açıkça yadsıyarak kendini Yahudi toplumunun dışına koymayı göze alamıyordu ve Yahudi göçmenleri doğuda devrimin müjdecileri saymaya devam ediyordu. Üçüncü grup ülkede herhangi bir şekilde Yahudi varlığını kabul etmiyordu. Bu grubun üyeleri en sonunda partiyi ve ülkeyi terk ettiler."

[363] A.g.e 37

Filistin Komünist Partisi tecrübesi, aslında Siyonizm karşıtı olarak başlayıp, Siyonizm'e eklemlenen Filistin'deki sosyalist hareketin bütün macerasının özeti gibiydi. Filistin'deki sosyalist hareketin tarihsel serüvenini ve kaçınılmaz çelişkilerini şöyle özetlemek mümkün:

Rusya'daki Yahudiler açısından sosyalizm fikri bir tercih olmaktan çok, zorunlu bir sığınaktı. Çünkü Rusya'daki sosyalist devrimci hareket, Yahudileri çar rejiminin pogromlarından kurtarabilecek en güçlü alternatifti.

1905'te Rusyalı Yahudilerin ilk siyasal tercihi sosyal demokrat Bund Partisi'ydi. Bund Partisi, Siyonizm'i 'karşı devrimci kiliseyle irtibatlı bir burjuva hareketi' olarak tanımlıyor ve karşı çıkıyordu.

1905 Devrimi'nin başarısızlığı, Dünya Siyonist Örgütü'nün gelişimi ve 1904 ila 1914 yılları arasındaki ikinci büyük göç dalgası Yahudi sosyalistlerin Siyonizm konusundaki karşıtlığını azalttı. Ber Boroçov'un 'Proleter Siyonizm' doktrini sosyalist Yahudilerin ana akımı haline geldi.

Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinde Poalei Zion [Siyon İşçileri] Partisi adıyla örgütlenen sosyalist Yahudiler, Filistin'de kendilerini buraya getiren Siyonist hareketin sol kanadı haline geldi.

1917'deki Bolşevik Devrimi, Yahudi sosyalistler arasında ciddi düşünsel tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Siyonizm, emperyalist İngiltere ile işbirliği, Komintern üyeliği, Sovyetler Birliği ile ilişkiler, Filistin'deki sosyalist Yahudiler arasındaki en temel tartışma konuları haline geldi. Bu tartışmalar, Poalei Zion'dan ayrılanların 'Sosyalist İşçiler Partisi' MPS'nin kurmasına, MSP'nin tasfiye edilmesi ise Filistin Komünist Partisi'nin (FKP) kurulmasına sebep oldu.

Bir komünist olarak dönemin en büyük emperyalist ülkesi olan İngiltere ile işbirliği yapmayı reddeden, Komintern'in talimatlarına göre hareket eden, Yahudiler giderek azınlığa düşüp kısa sürede tasfiye edildi. Sosyalist veya Komünist Yahudi örgütler, Siyonist hareketin sol kanadı olarak İsrail rejiminin kurulmasında belirleyici rol oynadı.

Filistin Komünist Partisi neden imkânsızdı

Komintern, Filistin Komünist Partisi'ni (FKP) Filistin'deki resmî seksiyonu olarak tanıdığı 1924 yılında beşinci kongresini yapmıştı. Beşinci kongrede, "*ulusal burjuvazi ile güç birliği*" yapılması ve "*Milliyetçi hareketlerin liderlerine koşulsuz destek verilmesi*" isteniyordu. "*Beşinci Kongre'yi izleyen dönemin ayırt edici özelliği, liderliğini kimin yaptığına bakılmaksızın bir ulusal mücadelenin desteklenmesiydi.*

FKP liderlerinden Wolf Auerbach, henüz Komintern'e üye değilken 1923'te üyelik şartlarını görüşmek için gittiğinde Komintern liderleri tarafından "partinin Araplar arasında destek kazanmayı başaramaması" sebebiyle eleştirilmişti. Partiye de "*hem Siyonistlere hem de İngilizlere karşı Arapları destekleme görevi verilmişti.*

FKP, Haziran 1924'teki üçüncü konferansında "*Siyonizm, Yahudi burjuvazisinin özlemlerini temsil eden bir hareket olarak mahkum edildi.* Parti, Yahudi işçiler arasında eğitim çalışmaları yapma, ulusal şovenizmle ve "*Proleter Siyonizm'le mücadele etme sözü verdi.* "*Partiye göre Siyonizm, İngiliz politikasının elindeki bir maşaydı ve ezilen Arap nüfusun ortasında İngilizlerin bekçi köpeğiydi.*

Filistin Komünist Partisi'nin Arap ulusal liderlerine yönelik eleştirileri de vardı; ancak bu eleştiriler onların feodalliği ile ilgili değil, "*Arap hareketini İngilizlere karşı değil Siyonistlere karşı yönlendirmesi*" ile ilgiliydi. Hüseynî ailesinin Filistin Arap Partisi'ni yahut Neşâşîbî ailesinin Milli Savunma Partisi'ni değil, İstiklal Partisini Arap ulusal hareketinin ilerici kanadı" olarak gören FKP ideolojik açıdan oldukça tutarlıydı. Çünkü Hüseynî ve Neşâşîbî aileleri birer feodaldi; ancak İstiklal Partisi kentli aydınların partisiydi. İstiklal Partisi, diğer iki partiye göre daha zayıftı ve Arap ulusal hareketi Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'nin liderliği altındaydı; ancak Komintern'in beşinci kongresinde alınan kararlar gereği zaten ulusal harekete kimin liderlik ettiğinin de bir önemi yoktu.

Arap ulusal hareketinin doğası gereği küçük burjuva niteliği taşıdığı ve Filistin'de kapitalizmin serbest gelişimi için gerekli koşulları sağlama

[366] A.g.e., 37-39

girişimlerinde köylülüğe dayandığı dolayısıyla da Komünizmle hiçbir ortak yanının olmadığı kabul edilmekle birlikte parti, emperyalizme karşı olmaya devam ettiği sürece bu hareketi destekleme kararı aldı.

Filistin Komünist Partisi'nin değil belirleyici bir siyasal hareket olması, varlığını bile sürdürmesi aşağıdaki sebeplerden dolayı imkânsızdı:

1) Parti, Filistin'e göç eden Yahudiler tarafından kurulmuştu. Her ne kadar Komintern'in tavsiyesi üzerine 1924'ten itibaren parti Araplaştırılmaya çalışılsa da Arapların kitlesel düzeyde komünist ideolojiye yabancılığı söz konusuydu. Araplar komünist ideolojiyi ya Yahudi yoldaşlarından dinleyerek yahut bu ideolojiyi anlatan kitapların Arapça tercümelerini okuyarak benimseyebilecek durumdaydı. Komünist partiye öncülük eden Yahudiler ise daha Rusya'dayken komünist hareketin bir parçasıydı; ayrıca ideolojik kaynakları tercümeye ihtiyaç duymadan okuyup anlayabilecek durumdaydı. Doğal olarak Komintern'in tavsiyesi ile parti örgütünde Araplara daha fazla yer verilmeye çalışılsa da doğal olarak fikri liderlik her zaman Yahudilerde olmuştu.

2- FKP, Komintern kararları sebebiyle zaman zaman Siyonizm'e karşı bir açık bir karşıt tavır geliştirip hem Siyonizm'e hem de İngiliz emperyalizmine karşı Arap ulusal hareketini desteklemiş olsa da partinin lokomotifi Yahudilerdi. Komünist Yahudiler de kendi içlerinde 'Proleter Siyonizm'e bağlı kalıp kalmama, Balfour Deklarasyonu'nu reddetme konusunda ortak bir görüşe sahip değildi. Siyonizmi ve Balfour Deklarasyonu'nu reddedip İngiliz emperyalizmine karşı Arap ulusal hareketini destekleyen Yahudi komünistler, komünist hareket içerisinde bile azınlıktaydı ve 'tasfiyeci' olarak nitelenip dışlanıyorlardı. Öte yandan bu düşünceye sahip olan bu azınlık Yahudi komünistlerin kendi arasında da yöntem konusunda tartışma vardı. "İngiliz emperyalizminin bekçi köpeği" olarak niteledikleri Siyonizm'e karşı açıkça örneğin Histadrut gibi ana akım Siyonist işçi örgütlerinden tamamen ayrılıp Arapların

[367] A.g.e, s. 41

safına mı geçilmeliydi yoksa Siyonist örgütlerin içinde kalarak onlara karşı içeriden mi savaş verilmeliydi?

3- Komintern'in farklı kongrelerinde farklı kararlar alması kendi içerisinde zaten birçok çelişkisi bulunan Filistin Komünist Partisi'ni politikalarında da çelişkiye düşürüyordu. Arap ülkelerinin büyük çoğunluğunun ya doğrudan İngiliz mandası yahut İngiliz nüfuzu altında olması sebebiyle Arap dünyasında yoğun bir komünizm karşıtı propaganda söz konusuydu. Doğal olarak bir Arap olarak Filistin Komünist Partisi'ne katılmak kendi başına bir cesaret işiydi. Zira FKP'ye katılan bir Arap hem "din düşmanlığı" hem de "Yahudi işbirlikçisi" olmakla suçlanmayı ve kendi toplumundan dışlanmayı göze almak durumundaydı. Benzer bir durum Yahudi komünistler için de geçerliydi. Yaşadıkları Rusya veya Doğu Avrupa'dan kendilerini Filistin'e getiren Siyonist hareketti. Siyonist hareket, Yahudilik adlı dinden bir millet icat etmiş, şimdi de o millete vatan kuruyordu. Komünist bir Yahudi ise 'Sovyetlerin çıkarları için antiemperyalizm adına' Araplarla işbirliği yaparak kendi ulusuna ihanet etmekle suçlanıyordu.

Öte yandan Komintern'in, beşinci kongresinde, liderliğine bakılmaksızın antiemperyalist her türlü ulusal hareketle işbirliği yapmayı tavsiye etmesi, altıncı kongresinde ise sosyal demokrat partilerle dahi işbirliğini yasaklaması FKP'yi politikalarında büsbütün tutarsızlaştırdı.

1924-1928 Komintern Beşinci kongresi ve FKP

FKP'nin Komintern'e kabul edildiği 1924 yılında liderinin kim olduğuna bakılmaksızın emperyalizm karşıtı ulusal hareketlere destek verilmesini öngören beşinci kongre kararları geçerliydi. Bu yüzden FKP 1925'te Siyonizm'i "*İngiliz politikasının elindeki bir maşa*" ve "*ezilen Arap nüfusun ortasında İngilizlerin bekçi köpeği*" olarak tanımlamıştı.

Doğrudan İngilizleri hedef alan FKP, İngiliz manda yönetimini "*hem Araplara hem de Yahudi nüfusa karşı olmakla*" suçladı.

"Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulunun (KEYK) azarlaması üzerine, Arapların Histadrut'a katılmasını istemeyen tavrını değiştirdi." 1926'da Komintern'in talimatı üzerine partideki Arap sayısı arttırılmaya çalışılırken Yahudi tarafında da 'yişuvizm' adlı yeni bir doktrin geliştirildi.

Yişuv, Siyonist örgütler tarafından Filistin'e taşınan Yahudilerin oluşturduğu topluluktu. Siyonizmi İngilizlerin maşası olarak tanımlayan FKP, 'Yişuv' diye adlandırılan Yahudi yerleşimcileri *"ülkenin hem toplumsal hem de ekonomik gelişiminde büyük ve ilerici rol oynayan"* ve *"doğuda devrimin seyrini olumlu etkileyen bir unsur olarak"* kabul etmişti. [368]

Komintern'in talebi üzerine FKP'de Araplaşmaya gidilmesi, partinin Yahudi üyelerinin tepkisine neden oldu. FKP, *"beşinci kongresinde ilk defa bir Arap delegenin söz almasına müsaade etmiş"*; ancak *"Araplaşma, en büyük etkisini Yahudilerin partiye dönük ilgisindeki dramatik düşüşte göstermiştir.*

1923-1924 arası, Araplaşmanın bir numaralı gündem maddesi haline gelmesiyle partinin üye sayısı bir önceki yıla ait sayının yüzde 20-30'una dek erimiştir. Dolayısıyla FKP, Komintern'de resmi konum elde etmeyi başarma pahasına Yahudiler arasındaki kuvvetini, etkisini ve meşruiyetini yitirmiştir." [369] Ancak Komintern'in partinin Araplaştırılması yönündeki sıkı talimatlarına rağmen parti içindeki *"Arap ve Yahudi delege sayısı 1930 tarihli yedinci kongrede eşitlenebilmiştir."*

Filistin Komünist Partisi bu şekilde kendince Filistin'e göç eden Yahudi yerleşimcilerle onları Filistin'e getiren Siyonizm'i farklılaştırmaya ve Araplarla Yahudilerin Siyonizm'e ve İngiliz emperyalizmine karşı bir çıkar birliği olduğunu söylemeye çalışıyordu. Ancak böyle bir şey ne gerçekti ne de mümkündü.

---

[368] A.g.e. ss. 39-41

[369] Tarık Y. Ismail, a.g.e. 110.

1929 Olayları ve Filistin Komünist Partisi

1929 yılı Filistin Komünist Partisi için zor bir yıldı. Ayrıntıları kitabın dördüncü bölümünde anlatıldığı üzere aslında yoğun Yahudi göçünden ve Filistinlilerin mülksüzleştirilmesinden kaynaklı olarak 1928'de Ağlama Duvarı çerçevesinde başlayan gerilim, 1929'da yüzlerce kişinin ölmesi ve yaralanması ile sonuçlanan şiddet olaylarına dönüşmüştü.

Komintern 1928 yılındaki altıncı kongresinde 'ulusal burjuvazinin devrimci kanadı' ile bile ittifak yapılmasına son verilmesini kararlaştırmış; Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu da Temmuz 1929'da tüm komünist partilerden "*ulusal hareketlerle ilişkilerini kesmelerini ve burjuva liderliklerine karşı kararlılıkla mücadele etmelerini*" istemişti.

1929 yılında taraflarını İngilizlerin, Arapların ve Yahudilerin oluşturduğu kanlı çatışmalar yaşanıyordu. Komintern Beşinci Kongresi'ndeki kararlar doğrultusunda Siyonizm'i ve İngiliz manda yönetimini düşman olarak tanımlayan FKP'den şimdi Arap ulusal hareketi ile de ilişkisini kesmesi ve hatta onların liderliklerine karşı "*kararlılıkla mücadele etmesi*" isteniyordu.

> Aralık 1928'de KEYK, FKP'nin tüm Arap milliyetçi gruplara karşı özellikle de Arap ulusal hareketinin gerici, dinsel ve feodal liderliğine karşı mücadele vermesi için çağrıda bulunmuştu. Ayrıca Yişuvizm doktrinini ve ülkeye Yahudi göçünün olumlu yönlerine ilişkin başka teorileri de reddetmesi çağrısında bulundu.

Tüm taraflara cephe açmak durumunda kalan FKP, 1929 olayları ile ilgili olarak mevcut pozisyonunu desteklemek adına gerçeklikle hiçbir alakası olmayan bir değerlendirme yaptı. Ardından da bu yanlışını başka çelişkili tavırlarla telafi etmeye çalıştı. FKP'ye göre 1929 olaylarının sebebi şuydu:

> İngiltere Arap ve Yahudi işçilerin birliğinden korkmuş ve bu iki topluluğu bölmek için ırksal nefreti kaşımıştı. Siyonist liderler ve Arap efendiler de onlara bu konuda yardım etmişti.

[370] Musa Budeiri, *a.g.e.*, s. 55.

FKP'ye göre 1929 olayları "*kardeşler arası bir mücadele*" idi ve "*Arap ve Yahudi işçilerin birbiriyle kavga etmeyi bırakıp ortak çabalarını İngiliz yönetimine, Siyonist ve Arap liderlerine karşı yöneltmeleri*" gerekiyordu.

Olayları bir 'pogrom' olarak niteleyen FKP, Hacı Emin el-Hüseynî'nin liderlik ettiği Yüksek İslam Konseyi'ni "*Müslümanların bağnaz nefretini körüklemekle*"; İngiltere'yi ise "*Arap ve Yahudi yakınlaşmasını yıkmaya çalışmakla*" ve "*ulusal nefret alevinin yanması için elinden geleni yapmakla*" suçluyordu. 1929 olaylarını bu şekilde değerlendiren ve bir 'pogrom' olarak tanımlayan FKP ve Komintern'in temsilcisi, çözüm olarak Siyonist hareketin silahlı gücü olan Haganah'a katılma kararı aldı.

> Bu karar Kudüs'te derhal uygulandı. Dahası parti liderleri Haganah liderleri ile toplantı yaparak onları parti kararı konusunda bilgilendirdiler ve partinin küçük cephaneliğini onların emrine verdiler.[371]

Hâlbuki İngilizler bile 1929 olaylarından Arapları sorumlu tutup, Siyonistlerin kendini savunduğunu söylemekle birlikte Hacı Emin el-Hüseynî'nin olayları kışkırtmadığını, tam aksine yatıştırmak için elinden geleni yaptığını, şiddetin de zaten çoğunlukla Hacı Emin el-Hüseynî'nin nüfuzunun zayıf olduğu Nablus'ta yaşandığını belirtmişti.

Nitekim ayrıntıları bir önceki bölümde nakledildiği üzere toplamda "*Yüzlerce Yahudi, Arap komşuları tarafından korunmuş ve kurtarılmış; Arapların çoğu da İngilizler tarafından öldürülmüştü.*" Hacı Emin el-Hüseynî de bu yatıştırıcı tavrı sebebiyle bazı Araplar tarafından İngiliz işbirlikçisi olmakla suçlanmıştı. Bu gerçeklikten uzak değerlendirme sebebiyle Siyonist hareketin silahlı gücü olan Haganah ile işbirliği yapan FKP, isyandan bir ay sonra bu kez tam aksi bir noktaya savruldu.

---

[371] *A.g.e.*, s. 57-58.

İki ayda iki kez görüş değişikliği

FKP Merkez Komitesi, Eylül 1929'da yayımladığı belgelerde, bu kez isyanın ana nedeninin "*İngilizlerin Filistin'i işgal etmesi ve Yahudi ulusal yurdu kavramını destekleyip güçlendirmesi*" olduğunu söylüyor ve Filistin'deki Yahudi toplumunu da "*İngiliz emperyalizminin Arap ülkelerindeki en ileri karakolu ve emperyalizmin çıkarlarını koruyan hizmetçi*" olarak tanımlıyordu.

Hâlbuki FKP'nin vehmettiği gibi Filistin'de Siyonist hareketten ve İngiliz emperyalizminden bağımsız bir Yahudi varlığı olmadığı gibi, 'kardeş Yahudi işçi sınıfıyla' antiemperyalist sınıf mücadelesi verme bilinci taşıyan bir Filistin halkı da yoktu. Öte yandan böylesi bir 'antiemperyalist sınıf mücadelesi'nin önderi olma iddiasındaki FKP'nin kendisi, bir ay önce "*emperyalizmin çıkarlarını koruyan bu hizmetçinin*" askeri kanadına katılmıştı.

FKP'nin olayların sebebine ilişkin yaklaşımı gibi, bu olaylarda 'ne oldu?' sorusuna ilişkin anlatısı da gerçek dışı ve tutarsızdı. Gerçi eylül ayında yayımladığı belgede de bir ay önceki gibi, olayları yine 'pogrom' olarak tanımlıyordu. Ancak bu 'pogrom'dan dolayı 'İngiliz emperyalizmini', 'Siyonistleri' ve 'gerici ve feodal Arap liderliğini' suçlayabilmek için gerçekliği olmayan bir anlatıya başvuruyordu. Bu anlatıya göre:

> Tarımsal huzursuzluğun nedenleri köylüleri mülksüzleştirip topraklarından kovmaya yönelik Siyonist politikayla doğrudan bağlantılıydı. Hem feodal Arap liderler hem de hükümet, yaklaşan devrimci toplumsal patlamanın bilincinde oldukları için kaçınılmaz olarak antiemperyalist bir niteliğe bürünmeden önce bunu Yahudi karşıtı bir harekete kanalize etmeye kararlıydılar. Onların ortağı olarak Siyonist liderler de bu gidişattan sorumluydular. Çünkü uyguladıkları toprak politikası yoluyla Yahudi kitleleri kırgın köylülerin ilk hedefi haline getirmişlerdi.

Siyonistlerin İngiliz manda yönetiminin sağladığı kolaylıklar sayesinde Filistinlileri adım adım mülksüz hatta vatansız bıraktığı doğruydu ve 1929 olayları da bundan kaynaklanan bir öfke

[72] A.g.e., s. 60.

patlamasının sonucuydu; ancak FKP'nin iddia ettiği gibi 'Arap ve Yahudi işçilerin kardeşliği' ve 'antiemperyalist bir devrimci sınıf mücadelesi' mevcut değildi.

Öte yandan FKP, kendi anlatısına uydurmak için güncel gerçekliği bile çarpıtıyor ve isyancıların sadece Yahudileri öldürdüğünü ve İngilizlere ise saldırmadığını iddia ediyordu. Hâlbuki o zamana kadar İngilizleri doğrudan hedef almayan Araplar, ilk kez 1929 olayları sırasında Yahudilerle birlikte İngilizleri de hedef almaya başlamıştı ve bu sebeple de olaylarda ölen Arapların çok büyük çoğunluğu İngilizlerle yaşanan çatışmalarda öldürülmüştü.

Ağustos 1929'daki olaylara ilişkin görüşlerdeki ikinci değişiklik de bir ay sonra, yani ekimde gerçekleşti. Çünkü Komintern'in yayın organlarından *Inprecor*, 1929 olaylarını FKP gibi, 'pogrom' olarak değil "*Arap ulusal devrimci hareketinin bir başkaldırı biçimine bürünmüş*" hali olarak görüyor ve "*bunun tüm Arap dünyasına dalga dalga yayılacağını tahmin ediyordu.*

Konuyla ilgili özel bir oturum düzenleyen Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) "*FKP'nin yaptığı analizin yanlış olduğunu, ayaklanmanın daha geniş bir tarihsel bağlamda görülmesi gerektiğini; önemli olan şeyin pogromlar değil, hareketin genişliği olduğunu*" belirten kararlar aldı. 16 Ekim 1929 tarihli bu kararlar ise ancak 1930 başında kamuoyuna açıklandı.

> Komintern, hareketin bir köylü ayaklanması olduğunu vurguluyordu. Bunun Arap köylüleri arazilerinden çıkarmayı amaçlayan Siyonist politikanın doğal sonucu sayıyordu. Yahudi yerleşimlerine yönelik saldırılar, toprağa susamış köylülerin doğrudan ve görünür şekilde kendini mülksüzleştirenlere karşı verdikleri bir tepkiydi. Dolayısıyla Arap köylülerin Siyonist yerleşimcilere düşmanlığı ırksal bir nitelik taşımıyordu, dışarıdan tahriklerin sonucu da değildi. Ama açık bir sınıf karşıtlığı oluşturuyordu.

Komintern, FKP'nin 1929 olayları konusundaki yanlış analizinin partide Yahudilerin çoğunlukta olmasına bağladı ve partinin

[373] A.g.e., s. 63-64

Araplaştırılması için cesur ve kararlı adımlar atılmasını istedi. Komintern'in 16 Ekim 1929'daki bu kararları FKP liderlerinde "*şaşkınlık ve kırgınlık*" yarattı. FKP liderleri partinin Araplaştırılması kararına ve ağustos ayında yaşanan olayları "*devrimci*" ve "*ulusal bir köylü hareketi*" olarak tanımlamasına itiraz etti. Ancak "*parti içindeki bu farklı görüşleri Komintern'e bildirmedi ve devrimci disiplin gereği olarak kararı kabul etti.* Hatta "*yeni çizgiye karşı çıkan Yahudi üyeleri ihraç etti.*

Filistin Komünist Partisi'nin (FKP) sürekli ıslah edilmeye çalışılan bu tutarsız tavrı aslında Komintern'in Altıncı Kongresi'nde aldığı kararlardan kaynaklanıyordu. Çünkü Altıncı Kongre kararları doğrultusunda FKP, sadece Siyonist liderliği değil Arap ulusal liderliğini de hedef almak durumundaydı. Siyonistler 'emperyalizmin çıkarların hizmetçisi' oldukları için hedefti. FKP'ye göre Arap ulusal liderliği ise "*feodal*" ve "*gerici*" olmasının yanı sıra "*Arap halkının yabancı hâkimiyetine karşı mücadelesini yapay olarak zayıflatan*" bir yapıydı.

Öte yandan 1929'da "*Sovyet yönetimi doğuda İngiltere ve Fransa'nın karşısına dikilecek birleşik ve bağımsız bir Arap devleti düşlemiştir.*" Çünkü Arap ülkeleri emperyalist ülkeler tarafından yapay sınırlarla bölünmüştü ve İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar, "*feodal ve yarı feodal toprak sahiplerinin, şeyhlerin, yerli burjuva işbirlikçilerinin ve yüksek din adamlarının hizmetlerinden yararlanıyordu.*

Bu yüzden FKP "*çeşitli Arap devletlerinin sınırları boyunca uzanan bir pan-Arap devrimci antiemperyalist cephe oluşturmaya çalışmalıydı.* Ayrıca "*işçiler Arap burjuvazisine karşı, köylü kitleler de feodallere karşı toplu bir mücadele*" vermeliydi ve "*Arap ülkelerinin ulusal bağımsızlığını amaçlayan daha geniş bir ulusal antiemperyalist mücadeleyle bütünleşmek*" gerekliydi. FKP, bu çerçevede "*tüm Arap işçiler ve köylüler federasyonu*" sloganı ile "*tüm Arap ülkelerini İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı eşgüdüm içinde mücadeleye*

[374] A.g.e., s. 68.
Tarık Y. İsmail, *a.g.e.*, s. 80.

çağırmayı sürdürdü. FKP bu çağrısıyla "*Arap ülkelerinin federal ilkeler temelinde gönüllü birliğine dayalı siyasi bağımsızlığı*" hedefliyordu. Ancak *1935'teki Komintern'in yedinci kongresinin öncülük ettiği halk cepheleri ve ulusal cepheler döneminin gelişiyle bu slogan sessiz sedasız geri çekildi.*

Komintern'in yedinci kongresi ve 1936-1939 isyanına bakış

1935 yılı hem Filistin hem Filistin Komünist Partisi hem de Komintern için farklı bir dönemin başladığı bir yıldı. 1935 yılını Filistin açısından farklılaştıran en önemli gelişme, sadece Siyonistlere karşı değil, İngiliz manda yönetimine karşı da örgütlü silahlı mücadele veren Şeyh İzzeddin el-Kassam'ın İngilizler tarafından öldürülmesiydi.

İzzeddin el-Kassam, Filistin ulusal hareketine liderlik eden Hacı Emin el-Hüseynî'den hem Siyonistlere hem de İngilizlere karşı silahlı mücadele için destek istemiş; ancak o, bu yöntemi zamansız ve zararlı bularak reddetmişti. Fakat İzzeddin el-Kassam'ın son derece yetersiz imkânlara rağmen gizli bir silahlı örgüt kurarak başlattığı silahlı direnişin İngilizler üzerinde yarattığı etki Filistin halkında İzzeddin el-Kassam'ın şahsına ve direniş yöntemine sempati kazandırmıştı. İzzeddin el-Kassam'ın 1935 yılında İngilizler tarafından öldürülmesi onun şahsına ve direniş yöntemine duyulan sempatiyi hayranlığa, saygıya ve kitlesel desteğe dönüştürdü.

Şeyh İzzeddin el-Kassam da tıpkı Hacı Emin el-Hüseynî gibi dinî bir şahsiyetti. Ancak Kassam, Hüseynî'nin aksine liderliğini İngiliz manda yönetimi ile yaptığı işbirliğine değil, direnişine ve halkına adanmışlığına borçluydu. Çünkü İzzeddin el-Kassam feodal aile geçmişine sahip değildi ve İngiliz manda yönetiminin ihdas ettiği makamlar sayesinde lider olmamıştı. Tam aksine İngilizlerle çeşitli düzeylerde işbirliği yapan Hüseynî ve Neşâşîbî aileleri gibi feodallerin engellemelerine rağmen halkla kurduğu doğrudan ilişki sayesinde lider olmuştu.

[376] Musa Budeiri, *a.g.e.*, ss. 99-100.

Halk İzzeddin el-Kassam'ı Hüseynî ve Neşâşîbî ailesinin liderleri gibi İngiliz manda yönetiminde bir makam elde etmek veya elde ettiği makamı korumak için değil; her geçen gün işini, toprağını ve vatanını kaybetmekte olan halkı için mücadele eden biri olarak görüyordu. İzzeddin el-Kassam, halkına adanmışlığı ve fedakârlıkları sebebiyle sadece Filistinlilerin değil, Ben Gurion gibi Siyonist liderlerin bile saygısını kazanmıştı.

O, 1935'te öldürüldü; diğer Filistinli liderler ise makamlarını korumaya devam etti. Ancak 1936'dan İkinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı 1939'a kadar devam edecek olan büyük isyana makamlarını koruyanların değil, İzzeddin el-Kassam'ın fikirleri liderlik etti. Hatta sağlığında İzzeddin el-Kassam'ın silahlı direniş yöntemine karşı çıkan Hacı Emin el-Hüseynî gibi liderler, İzzeddin el-Kassam'ın fikirlerini benimseyen kitlelerin yarattığı baskı sebebiyle İngilizlerle iyi geçinme siyasetinden uzaklaşıp direnişin safına geçmeye mecbur oldu. Özetle 1935 yılını Filistin açısından farklı kılan, İzzeddin el-Kassam'la birlikte Filistin halkı tarafından yeni bir mücadele şeklinin benimsenmesi ve 1936'da başlayıp İngilizleri Filistin'den çekilmeye zorlayacak olan isyanın hazırlık aşaması olmasıydı.

1935'i Filistin Komünist Partisi açısından farklı kılan ise Komintern'in yedinci kongresiydi. Komintern'in yedinci kongresi, artık resmî olarak "*sınıfa karşı sınıf*" sloganının yerine "*ulusa karşı ulus*" sloganını benimsemişti. Dolayısıyla Altıncı Kongre'de alınan ve FKP'yi yalnızlaştıran kararların yerine artık onları "*burjuva milliyetçilerle aralarına ördükleri duvarları kaldırmak ve onlarla ittifak yapmakla görevlendiren*" Yedinci Kongre kararları ile yeni bir politik tavır söz konusu olacaktı.

1935'teki bu gelişmeler, FKP'nin tavırlarına da yansıdı. FKP, komünist grup veya şahsiyetlerin tipik davranışlarını sergileyerek basmakalıp eleştirilerini sıralasa da "*İzzeddin el-Kassam'ın öldürülmesinden sonra bu hareketle açık dayanışmaya girdi.*"

Elbette bu dayanışma sözlü destekten ibaretti. Zira FKP, antiemperyalizm konusunda herkesten iddialıydı, Siyonistleri emperyalizme hizmet etmekle, Arap ulusal hareketini ise Yahudilere

saldırdığı halde İngilizleri hedef almamakla suçluyordu; ama "*Kendisi silahlı faaliyetlere ilişkin tutumunda kararsızdı.* Bununla birlikte hem İngilizlere hem de Siyonistlere karşı savaşan "*İzzeddin el-Kassam hareketini savaşmaya aşırı istekli olmakla, komplo düzenlemekle ve karşıdaki düşmanın niteliğini açık seçik bilmemekle eleştiriyordu.*

FKP ve 1936-1939 isyanı

Temmuz 1935'teki yedinci kongresi sonrasında Komintern ve ona paralel olarak da Filistin Komünist Partisi, 1936'da başlayacak büyük isyan öncesinde şu açılardan dönüşüm geçirdi:

- Altıncı Kongre'de kabul edilen sömürge altında yerlerde "*işçi-köylü devrimi*" ve "*sovyet hükümeti*" kurulması reddedildi, bunun yerine "*ulusalcı reformistler ile birlikte bir antiemperyalist cephe kurulması*" benimsendi.

- Altıncı Kongre'nin 'burjuvazinin devrimci kanadı' ile dahi ilişkileri kesmeyi emreden kararına karşılık bu kez "*ulusalcı reformist burjuvazinin en farklı partileriyle bile güç birliği yapılması*" kararlaştırıldı.

Partide Arap ağırlığı arttı. "*Toplumsal devrim belirsiz bir geleceğe ertelenirken*" "*antiemperyalist ve anti Siyonist halk cephesi oluşturma*" hedefi benimsendi.

- Partideki Araplaşma ve ılımlı Siyonist gruplarla dahi ortak faaliyetin reddedilmesi FKP içindeki Yahudiler arasında bölünmeye sebep oldu. Birinci gruba göre "*ülkedeki Yahudiler şovenist ve gerici, Araplar ise ilerici ve devrimciydi.* Dolayısıyla parti, bütünüyle Arap hareketi içinde yer almalıydı. İkinci gruba göre ise parti "*ulusal kurtuluşa değil, toplumsal devrime*" odaklanmalıydı. Dolayısıyla da Araplarla Yahudileri birleştirmeye çalışmalıydı. Gerçi bu görüş ayrılığı 1937'de bölünmeyle sonuçlandı ise de FKP, isyan sırasında 'Yişuv' olarak adlandırılan Filistin'deki Yahudi yerleşimcilerin

[377] *A.g.e.*, s. 106.

"*ülkenin hem toplumsal hem de ekonomik gelişiminde büyük ve ilerici rol oynadığı*" ve "*doğuda devrimin seyrini olumlu etkileyen bir unsur olduğu*" görüşü tamamen terk edildi ve Araplar devrimci ve ilerici, Yişuv ise gerici olarak tanımlandı; partiye silahlı mücadeleye katılmak da dahil Arap hareketine yardım etme yükümlülüğü tayin edildi.

Filistin Komünist Partisi, 1936'da başlayan isyanı ve genel grevleri destekledi. İsyanı "*kendi kaderini belirleme hakkı ve yabancı zalimlere karşı ulusal kurtuluş*" mücadelesi olarak tanımladı. 1929'dakinin aksine bu kez Yahudi yerleşimlerine yönelik sabotajları ve gerilla saldırılarını 'pogrom' olarak nitelemedi. "*Siyonist yerleşimleri olanaksız kılma girişimleri olarak tanıyıp üstü örtülü şekilde destekledi. Yahudilere Siyonizm'e ve emperyalizme karşı Araplara katılma çağrısı yaptı.*

Yine 1929'dakinin aksine Yahudi yerleşimlerine yönelik saldırıların suçlusu olarak "*dinci bağnazlığı kışkırtan gerici Arap liderliğini*" değil, "*Yahudilerle Araplar arasındaki ulusal nefret çatlağını derinleştiren ve Yahudileri bir çıkmaz sokağa sürükleyen Siyonist hareketi*" gördü. FKP, Histadrut'un grev kırıcı eylemlerine destek vermemeleri için Yahudi işçilere çağrı yaptı. Bunun Arap halkındaki Yahudi nefretini ve Yahudilere yönelik terörü arttıracağını öne sürdü.

Genel grevlere ve silahlı mücadeleye siyasal olarak destek veren FKP'nin silahlı isyana fiilî katılımı yok denecek kadar azdı; ancak "*silahlı faaliyetlere katılım olarak sayılabilecek az sayıdaki eylemi o zamanlar gerçek etkileriyle hiç de orantılı olmayan bir önem kazandı. Bunun sebebi, Araplaştırılmasına rağmen partinin hem Araplar hem de Yahudiler tarafından hâlâ bir Yahudi partisi olarak görülüyor olması ve hakikaten de parti kadrolarının çoğunluğunu Yahudilerin oluşturması*" idi.

FKP, 1936 isyanına verdiği bu destek, ona Arap toplumunda hissedilir şekilde olumlu bir imaj kazandırdı. Parti, bu olumlu imaj sayesinde Ulusal Öğrenci Gençlik Kongresi'ne kabul edildi. Parti, 1937 yılında da İngilizlerin Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'yi sürgün etmesini kınadı, isyanın sürdürülmesi yönünde

çağrı yaptı. FKP'nin isyana desteği, silahlı eylemlere küçük dahi olsa katılması ve Yahudi yerleşimcilere yönelik olumsuz tavrı, Yahudi toplumunda partiye yönelik düşmanlığın artmasına neden oldu. FKP ise "*Britanya'nın yanında yer almamaları koşuluyla Yahudilerin güvenliğinin ve özgürlüğünün Arapların güvencesi altında olduğunu*" belirterek kendince Yahudileri İngiltere ile işbirliğinden koparmaya çalışıyordu.

İngilizlerin 1938'de isyancılara karşı geniş çaplı saldırılar başlatması ve çok sert önlemler alması FKP'ye de ağır darbe vurdu.

> Genel grev sona erdiğinde komünistler sınır dışı edilmişlerdi. Toplam 264 kişi de komünist faaliyetlerde bulundukları kuşkusuyla gözaltına alınmıştı. Parti sekreteri Rıdvan el-Hilu ve diğer önde gelen kadroların çoğu bunlar arasındaydı.

FKP hem İngilizlerin bu ağır darbesinden hem de üyelerinin çoğunluğunu oluşturan Yahudiler tarafından Arap işbirlikçisi olarak görülmesinden ve partinin Yahudi üyeleri arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden giderek zayıfladı ve etkisizleşti.

FKP'nin bölünme ve savaş konusundaki tutumu

Peel Komisyonunun 1937 yılında Filistin'in Yahudiler ile Araplar arasında bölünmesini öngören planına FKP'nin tepkisi ilkeleri açısından tutarlıydı. Weizmann ve Ben Gurion gibi ana akım Siyonist liderler bölünme planını kabul ediyordu; ancak Araplar yurtlarını çalıp başkalarına pay ettiği için, revizyonist Siyonistler ise Ürdün'ü de istediklerinden kendi paylarını yetersiz buldukları için Peel planına karşı çıkıyordu.

FKP ise İngiltere'yi emperyalist, Siyonistleri emperyalistlerin "*bekçi köpeği*" Arap ulusal liderliğini ise "*feodal*" veya "*gerici*" olmakla birlikte antiemperyalist bir ulusal liderlik olarak görüyordu ve gerçekliği olmasa bile Siyonistlerden bağımsız bir Yahudi halkı ile Arap ulusal hareketinden bağımsız bir Arap halkının

[378] A.g.e., 109-110, 113, 121-128.

kardeşliğinden, ortak çıkarlarından ve ortak antiemperyalist mücadelesinden söz ediyordu.

FKP, emperyalist İngiltere'nin bu planla önem taşıyan toprakları kurmayı öngördüğü Yahudi devletine verip Arapları da ikinci dereceden topraklara sürmeye çalıştığını belirtti ve bunu "*iki halkı ayıran çatlağı ikisini de Britanya'ya tamamen bağımlı kılarak ülkenin en önemli kısımlarında Siyonizm'e politik bir dayanak sağlama girişimi*" [379] olarak tanımladı.

Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında bölünmesini öngören 1937 tarihli Peel Planı'nı reddeden FKP, Araplara on yıl içerisinde bir Filistin devletinin kurulmasını, Siyonistlere ise 75 bin kişilik yeni bir göç vadeden MacDonald Planı'nı destekledi.

İkinci Dünya Savaşı ve FKP'nin yeni çelişkileri

Tüm politikası Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına ayarlı olan Filistin Komünist Partisi, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle bir kez daha tutarsızlığa ve çelişkiye sürüklendi. Filistin Komünist Partisi, Arap üye sayısını nispeten arttırmış olsa da hâlâ bir Yahudi partisiydi. Yahudi düşmanı Hitler Almanya'sı ise savaşın en önemli figürüydü. FKP'nin Nazi Almanya'sı ile Faşist İtalya ittifakına karşı olmasını gerektiren sayısız ideolojik, jeopolitik, 'dinsel veya ulusal' sebep vardı. Ancak Stalin'in Nazilerle yaptığı saldırmazlık anlaşması FKP açısından büyük bir çelişki yarattı.

> Dünyanın her yerinde komünist partileri umulmadık bir sokla sarsan Nazi-Sovyet Paktı'nın Ağustos 1939'da imzalanması özellikle FKP'yi çok güç bir duruma soktu.
>
> [ ]
>
> Nazi-Sovyet Paktı'nın imzalanmasından hemen sonra parti akrobatik bir hüner gösterisine girişerek bu paktın barış davasını ileri götürmeyi amaçladığını ve bizatihi Nazi rejiminin İngiliz-Fransız emperyalist kampından kopması ve Moskova'yla ilişki kurması sayesinde dönüşüm geçirdiğini açıkladı.

[379] A.g.e., 130.

Filistin Komünist Partisi, Stalin'in Naziler ile anlaşma yapmadan önce Yahudi Dışişleri Bakanı Litvinov'u görevden alıp Molotov'u atadığına ve anlaşmadan sonra Nazi karşıtı yayınlara sansür getirdiğine dair hiçbir açıklama getirmedi. Buna karşın FKP'ye göre Almanya "*Kızıl Ordu'nun gücünden korktuğu için bu anlaşmayı imzalamıştı.* Anlaşma isteyen taraf Almanya'ydı, "*Hitlerci çete yalnızlaşmıştı.* Sovyetler Birliği bu anlaşmayı yaparak "*kapitalist devletlerin Hitler'in saldırganlığını Sovyetler Birliği'ne karşı yöneltme planını suya düşürmüştü.* Dolayısıyla bu anlaşma "*Stalin'in dehasının bir ürünüydü.*

> Mucizevi bir şekilde Hitler artık değişmiş bir adamdı, İngiliz Başbakanı Chamberlain ile Fransa Başbakanı Daladier'nin jandarması olmaktan çıkmış ve Moskova'nın her dediğini yapar hale gelmişti. Dolayısıyla artık Sovyetler Birliği'ne savaş açamazdı ve komünist hareket için bir tehdit oluşturamazdı.

Bunların doğru olmadığı Hitler'in 1941'de Sovyetler Birliği'ne savaş açmasıyla ortaya çıktı. Dolayısıyla FKP, İkinci Dünya Savaşı konusunda iki ayrı tavır sergiledi. Sovyetler ile Nazilerin anlaşma yaptığı 1939'dan Nazilerin Sovyetlere savaş açtığı 1941'e kadar olan birinci dönemde sadece Sovyetleri savundu. Savaşı, 'emperyalistler arası bir savaş' olarak niteledi; hem Almanya'yı hem de İngiltere ve Fransa'yı emperyalist amaçlar peşinde olan taraflar olarak kınadı.

Yahudi Ajansı, Yahudi gençleri İngiltere'nin yanında savaşa katılmaya teşvik ediyor ve bunu da "*faşizme karşı savunma*" olarak izah ediyordu. FKP ise Siyonist liderleri "*savaş simsarları*" olarak suçluyor ve "*orduya katılmanın emperyalizme ve Siyonizm'e alet olmak*" anlamına geldiğini savunuyordu. FKP, "*1941'den sonra bile Almanya'ya karşı savaşa giren kuvvetler arasında 'emperyalist' ve 'sosyalist' şeklinde ayrım yapmayı sürdürdü. ABD ile Britanya'yı Hitler'in gizli müttefikleri*" olarak nitelemeyi sürdürdü.

---

[380] A.g.e 151
A.g.e 155 ve 157-158.

1941'den sonra ise İngiltere ve Fransa'dan "*faşizme karşı mücadelede demokratik müttefikler*" olarak söz etti. Fakat FKP'nin "*akrobitik*" manevraları bunlarla da sınırlı kalmadı.

> Britanya ile Sovyetler Birliği arasında yakın işbirliğinin geliştiğini görerek en sonunda savaşa katılanların tümünü tereddütsüz desteklediğini açıkladı.
>
> [ ]
>
> Britanya, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan bir antifaşist cephenin kurulduğunu duyuran parti Arapların ve Yahudilerin orduya yazılmalarından yana olduğunu açıkladı ve kahraman Kızıl Ordu'nun silah arkadaşı olan İngiliz ordusunun saflarına katılmalarını teşvik etti.

Taksim planı ve Filistin Komünist Partisi'nin tutarsızlığı

Filistin Komünist Partisi'nin Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında taksim edilmesini öngören planla ilgili tutumu, tam anlamıyla Sovyetler Birliği'nin bir aparatı olduklarının ispatı oldu. FKP, Sovyetler Birliği'nin taksim planına BM'de kabul oyu verdiği Kasım 1947 yılına kadar Siyonizm'e ve taksim planına karşı çıkıyordu.

Filistin Komünist Partisi, Filistin meselesinin çözümü konusunda göçlerin durdurulması, manda yönetiminin ilgası ve Filistin'de demokratik bir devletin kurulması şeklinde üç adımdan oluşan bir plan öneriyordu. FKP'ye göre taksim planı, emperyalist İngiltere ve Amerika'nın Filistin meselesini Araplar ve Yahudiler arasında ırksal çatışma zeminine çekme girişimiydi.

Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletlerde taksim planını hararetle savunup açıkça destek vermesinden sadece birkaç hafta önce Suriye ve Lübnan komünist partileri düzenledikleri bir toplantı sonunda komünist hareketin Filistin'in taksimi konusundaki tavrını ortaya koyan bir bildiri yayımladı. Emperyalist İngiltere ve Amerika'nın Filistin meselesini ırksal bir zemine çekmeye çalıştığını savunan bildiride şöyle deniyordu:

[2] A.g.e. 152 ve 158.

> Araplar ve Yahudiler arasındaki düşmanlığı ve gerilimi tırmandırma maksadıyla her türlü uzlaşma ve yakınlaşma olasılığının önünü kesen Siyonist liderliğin desteğini arkalarına almış bulunuyorlar. Filistin meselesinin çözümü bölgenin mandacı güçlerden temizlenmesi, bağımsızlık, manda rejiminin ilgası ve taksim planının topyekûn reddinden geçmektedir.[383]

Bu tavrın ardından Sovyetler Birliği'nin Siyonistlere dair gerçekleşmesi imkânsız beklentileri sebebiyle BM'de taksim planını desteklemesinden sonra Filistin Komünist Partisi'nin kendini düşürdüğü durum ibret vericiydi. FKP, Tarık Yusuf İsmail'in dediği gibi, "*Sovyetlerin Kasım 1947 tarihli taksim planına destek vermesi, Arap komünistlerinin ayaklarının altındaki halıyı çekmekle kalmamış, Arap dünyasın çapındaki yalıtılmışlıklarını derinleştirerek Arap komünist hareketini hamisi Sovyetler Birliği'nin avukatı konumuna indirgemiştir.*

Komünist enternasyonalizm hayalinin kaçınılmaz çöküşü

Filistin Komünist Partisi'nin (FKP) dağılma sebepleri aynı zamanda Sovyetlerin ve komünist hareketin Filistin soruna dair yanlış tanımının ve tutarsız politikalarının doğal sonucuydu. Bir başka deyişle Sovyetler Birliği'nin ve Komintern'in Filistin sorununa ilişkin tanımı FKP'yi dağılmaktan, Sovvetlerin jeopolitik önceliklerine göre belirlenen yerel politikalar ise tutarsızlıktan başka bir sonuca götüremezdi.

1923 yılında kurulan ve bir yıl sonra da Komintern tarafından Filistin seksiyonu olarak tanınan FKP, 20 yıllık tarihi boyunca Sovyetler Birliği'nin bir kurumu gibi davrandı. Tek bir konuda bile Moskova'dan farklı bir şey söylemedi. Yani Filistin'de komünist hareketin başarısızlığı ve partinin dağılması, FKP'nin kendi bağımsız iradesiyle aldığı yanlış kararlardan değil, tamamen Sovyetlerden, ideolojik şablonundan ve değişen jeopolitik önceliklerini bölgedeki 'müttefiklerine' politika olarak dayatmasından kaynaklandı.

[383] Tarık Y. İsmail, *a.g.e.*, s. 66.

Gerçi Sovyetler Birliği'nin jeopolitik önceliklerinin konjonktürel şartlara bağlı olarak değişmesine paralel şekilde dönemsel olarak farklı ve tutarsız politikalar izlenmiş olsa da Sovyetlerin, Komintern'in ve FKP'nin 'Filistin halkı'na ilişkin tanımı ve politikası hep sabit kaldı. Ancak partinin dağılma şekli bu tek sabitin de sadece bir vehim olduğunu kanıtladı.

Sovyetler Birliği, Komintern ve FKP; Siyonizm, Arap ulusal hareketi, Filistin'de kimin 'ilerici' kimin 'gerici' olduğu, kimin işbirliği yapılabilir, kimin ise düşman olduğu konularında yirmi yılda birçok kez fikir değiştirdi. Bir dönem gerici dediği Arap ulusal liderliğine daha sonra ilerici dedi, bir dönem emperyalizmin hizmetçisi dediği Siyonistler ile daha sonra işbirliği yaptı, bir dönem düşman ilan ettiği İngiltere'yi, savaşta Sovyetlerle müttefik olunca müttefik saydı, hatta İngiliz ordusuna asker verdi.

Ancak FKP, Filistin'de "*emperyalistlerin bekçi köpeği olan Siyonistlerden*" ve "*gerici Arap ulusal liderliğinden*" bağımsız bir şekilde Yahudilerden ve Araplardan oluşan bir 'Filistin halkı' bulunduğuna inandı. Bu inancını hiç değiştirmedi, hatta Siyonistlere ve Arap ulusal hareketine karşı eleştiriler yaparken kendince hep bu 'Filistin halkı'na seslendi. Ancak FKP'nin dağılma sebepleri, dağılma süreci ve bu süreçte belirleyici olan taraflar FKP'nin bu inancının sadece bir kuruntudan ibaret olduğunu ispat etti.

Filistin Komünist Partisi, 1943 yılında partinin Yahudi üyeleri ile Arap üyelerinin yollarını ayırması sebebiyle dağıldı. FKP, çoğunlukla Rusya'dan göç etmiş Yahudiler tarafından kurulmuştu; ancak Komintern'in talimatları sebebiyle Araplaştırılmaya çalışıldı. FKP'nin ideolojik tanımına göre bunun herhangi bir sorun yaratmaması gerekirdi. Zira Filistin'de hem Arap ulusal hareketinden hem de Siyonist hareketten bağımsız Yahudilerden ve Araplardan oluşan bir 'Filistin halkı' vardı.

Emperyalist İngiltere, onun 'hizmetkârı' olan Siyonist hareket ve 'gerici' Arap liderliği, ırkçı bir düşmanlık yaratmaya çalışıyor olsa da Yahudilerle Arapların 'çıkar birliği', 'antiemperyalist mücadelesi' ve bundan kaynaklanan 'devrimci kardeşliği' söz konusuydu.

Filistin gerçekliğinin bu olmadığı partinin Araplaştırılması çabaları sebebiyle Yahudi ve Arap delege sayısının eşitlendiği 1930 yılından itibaren aşamalı olarak görülmeye başlandı; 1936'daki büyük isyan sırasında ise ulusal farklılıklar parti içinde ayrışmaya ve çatışmaya dönüştü.

FKP'nin Yahudi kadroları isyan ve silahlı direniş sırasında partinin Arap ulusal hareketini olumlu değerlendirmesini ve oynadığı rolü kabullenemedi. "*Partinin ayaklanma sırasında Yahudi seksiyonunu kurarak ulusal çatışmaya bulaşmaktan kaçınma girişimleri tam tersi sonuç verdi.*" Buna tepki olarak Yahudi seksiyonu kapatıldı ve liderleri ise partiden ihraç edildi.

Bu tepki, partinin sorununu çözmedi, tam aksine parçalanmaya giden süreci başlattı. Çünkü partiden ihraç edilenlerin kurduğu 'Emet Fraksiyonu' daha düne kadar "*emperyalizmin bekçi köpeği*" olarak nitelediği Siyonist harekete yöneldi ve "*Siyonizm içindeki ilerici unsurlar diye tanımlanan unsurlarla çalışma ittifakı kurma girişiminde bulundu.*

'Emet Fraksiyonu' 1942'de kendini feshedip partiye geri dönmüş olsa da siyasî çizgisinden geri adım atmadı. Parti içinde Sovyetlerin Nazilerle savaşını desteklemekten başka nerdeyse ortak bir görüş kalmamıştı. Daha önce faşizme karşı savaş gerekçesiyle İngiliz ordusuna katılmaya karşı çıkan FKP, Sovyetlerin savaşa katılması sebebiyle artık bu görüşünü değiştirmişti. Parti'nin Mihver Devletleri'ne sempati besleyen Arap ulusal hareketinden uzaklaşıp, İngiliz ordusuna katılan Siyonist harekete yakınlaşması doğal olarak parti içindeki Yahudi ve Arap üyeler arasındaki karşıtlığı derinleştirecekti.

Partinin Yahudi üyeleri giderek 'Yişuv' [Yahudi yerleşimciler] yanlısı bir tutum belirlemeye başladı. Bu çerçevede partinin "*Yişuv'u oluşum halinde bir ulus olarak tanıyıp*" "*Yişuv'a yönelik tutumunu gözden geçirmesini*" ve "*Arap bağımsızlığı sloganını terk etmesini*" istiyordu. "*Filistin artık saf şekilde bir Arap ülkesi değildir*" diyor, hatta "*alternatif olarak kullanılan demokratik Filistin sloganı bile ülkedeki Yahudi kitlelerin ulusal anlamda tanınmasını reddettiği*

için yetersiz sayılıyordu. Partinin Yahudi üyeleri ayrıca muhtemel bir Nazi işgaline hazırlık olarak "*Yahudi tugayının kendi sancağına sahip olmasını ve partinin göç karşıtı propagandalardan da vazgeçmesini*" istiyordu.

Buna karşın partinin Arap üyeleri ise daha düne kadar savaştıkları İngiliz ordusuna katılmayı, zaten Haganah adlı bir silahlı güce sahip olan Yişuvların silahlandırılmasını kabul edilemez buluyordu. "*Yahudi kesiminde halk cephesinin feshedilmesi çağrısı yapıyordu.* Bütün bunlar parti içinde şu kaçınılmaz saflaşmayı beraberinde getirdi:

> Tıpkı Yahudi üyelerin Yişuv'un bir ulusal gruba dönüştüğünü git gide kabul etmeye yönelmeleri ve Yişuv içinde daha aktif rol oynamak istemeleri gibi Arap kadrolar da benzer biçimde kendilerini Arap ulusal hareketiyle daha yakından özdeşleştirmeye yöneldiler.

Parti içindeki Arap ve Yahudi saflarının bu şekilde ayrılmasına rağmen Komintern dağıtılmamış olsaydı belki yeniden bir merkezi müdahale ile partinin varlığı sürdürülebilirdi. Ancak "*Moskova'nın merkezi denetiminin ortadan kalkmasıyla birçok komünist parti her türlü dış denetimden bağışık olan ulusal bir komünizmden yana olduklarını iddia ederek ulusal kimliklerini vurgulamaya başladı. Bu hem Arap hem de Yahudi kesimlerinin davranışlarında anlatımını buldu. Arap kesimi kendi ulusal toplumuna daha iyi hitap etmek için Arap ulusal hareketine daha fazla katılmaktan ve önündeki Yahudi engelini aşmaktan yana tavır koyarken Yahudi kesimi de ülkedeki neredeyse yarım milyon Yahudi'nin ulusal bilincini görmezden gelmenin güç olduğunu kavrayarak partinin temel ilkelerinde revizyon yapılmasını sağlamak istiyordu.*" [384]

FKP'nin dağılması, aslında Filistin gerçekliğini 20 yıl sonra görmenin doğal sonucuydu. Ancak Sovyetler Birliği ve Filistin'deki solcu örgütler, daha sonraki yıllar boyunca ortaya koydukları tavırlarla bu yirmi yıllık tecrübeden çok da ders çıkarmadıklarını gösterdi. Yeredeki gerçekliği kendi ideolojik ön kabulleri yahut Sovyetlerin jeopolitik öncelikleri çerçevesinde tanımlamaya ve nesnel gerçeklikle

[384] Musa Budeiri, *a.g.e.*, s. 175-176, 178-179 ve 181.

bağdaşmayan ilkeler yahut yöntemler dayatmaya devam ettiler. Sovyetlerin 1948'de olağanüstü destek verdiği İsrail'le ilişkilerini daha sonra nasıl şekillendirdiğine ve Soğuk Savaş boyunca Filistinli örgütlerle ve Arap ülkeleriyle kurduğu ilişkilere kitabın ilerleyen bölümlerinde de yer verilecek.

Dış politikada antiemperyalizmi şiar edinen Sovyetler Birliği'nin kurulmasını sağlayan Ekim Devrimi gerçekleştiğinde dönemin en büyük emperyalist gücü olan İngiltere de Filistin'i ele geçirmişti. Hayatın her alanına ilişkin alternatifler öneren yeni ideolojisiyle Rusya, artık yepyeni bir dünyayla karşı karşıyaydı. Öncelikle Sovyetler Birliği'ne dönüştüğü için kendisi yeniydi. Güney komşusu Osmanlı Devleti yıkılıyor, o yıkıntılar üstünde yeni bir dünya ve o dünyada da bölgenin en eski dininden icat edilen yeni bir 'millet' için yeni bir 'ülke' kuruluyordu.

Dünyanın en yeni antiemperyalist devleti olan Sovyetler Birliği, dünyanın en eski emperyalist devleti olan İngiltere'nin eliyle Filistin'de kurulan bu yeni 'varlığa' nasıl bakacaktı? Bu 'varlığın' ortaya çıkmasında Rusya'daki pogromların etkisi büyüktü. Bu 'varlığı' yaratmakta olan Siyonist hareketin liderlerinin çoğu ise çar rejimine karşı Bolşeviklerin yanında olmuştu. Bir tarafta emperyalist İngiltere ve onunla işbirliği yapmakla birlikte Sovyet ideolojisinin şablona göre 'ilerici' burjuva Siyonizm vardı. Diğer tarafta ise emperyalist İngiltere ile Siyonistler tarafından vatanları çalınan ancak Sovyet ideolojik şablonunun 'gerici' saydığı feodal Araplar vardı.

Kitabın bu bölümünde Sovyetlerin bu ikilem içerisindeki tercihi ele alındı. Kuruluşundan dağılışına kadar Filistin Komünist Partisi macerası, adeta Sovyetler Birliği'nin bölgeyle kurmaya çalıştığı ilişki biçiminin özeti oldu.

Sovyetler Birliği, dağıldığı 1991 yılına kadar Filistin'le veya bölgedeki diğer aktörlerle ilişkilerinde birçok değişiklik yaptı; ancak 'emperyalizm karşıtlığı' sloganı ile 'İsrail'in varlığının korunması' politikasını hiçbir zaman değiştirmedi. Sovyetlerin bölgeyle ilgili bu kırmızıçizgileri, 1922'den 1948'e kadar olan dönem içerisinde şekillendiği için bu bölümü bu tarihte noktalayıp Sovyetlerin 1991'e kadar bölgeyle olan ilişkilerini belirli olaylar bağlamında ele almayı yeterli görüyorum.

7 BÖLÜM

Liderlik felaketi ve felaket liderliği

"Sanki Filistin'de kendini Filistin halkı olarak gören bir Filistin halkı varmış da biz de gelip onları kovmuşuz da vatanlarını ellerinden almışız. Onlar zaten yoktu.

Golda Meir

1948'den günümüze felaketin kaynağı

1948'de İsrail'in ilanı Filistinliler tarafından 'Nakba', yani 'Büyük Felaket' olarak adlandırılır. Elbette bu sadece Filistin için değil, günümüze kadar devam etmekte olan tüm bölgesel sorunların kaynağı olarak bütün bölgenin felaketiydi. Ancak bu felaketi yaratan şartlar tek taraflı olarak hazırlanmış değildi. İngiltere ve Siyonistler kadar, belirli özelliklere sahip bölge liderleri de bu felakette pay sahibiydi.

Ulusal ülküye değil güç ve iktidar önceliğine sahip olmak ve bu önceliği için düşmanla ittifak yapmaktan sakınmamak, bu bölge liderlerinin en temel özellikleriydi. Dolayısıyla 'Büyük Felaket' 1948'de İsrail'in kurulmasıyla ortaya çıkmış olsa da bu özelliklere

[85] Golda Meir'in 15 Haziran 1969'da *Sunday Times* gazetesinden Frank Giles'e verdiği röportajdaki sözleri.

sahip bölge liderleri de hem bu felaketin yaşanmasında hem de sürdürülebilir kılınmasında pay sahibi oldu.

1948'de Filistin'de ortaya çıkan 'Büyük Felaket'in bu satırların yazıldığı 2023'te hâlâ devam ediyor olması, bu şartları yaratan unsurların aynen devam ediyor olmasıyla ilgili. 1948'de Siyonist hareket, İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği 'Büyük Felaket' şartlarını yaratan dış unsurlar; yukarıdaki özellikleri taşıyan Arap liderleri de iç unsurlardı. 2023'e gelinceye kadar dış unsurlardan sadece Sovyetler Birliği eksildi. İç unsurlar ise 1978'de Camp David'de Mısır'la, 1993'te Oslo'da FKÖ'yle ve günümüzde ise Suudi Arabistan'ın müttefiklerinin yaptığı 'İbrahim Anlaşmaları' sayesinde sayıca arttı ve çeşitlendi.

Direnişin günümüzde 1948'e, 1967'ye ve 1973'e kıyasla daha güçlü ve caydırıcı hale gelmesi ve daha fazla kazanım elde etmesi ise sayısal değil, niteliksel gelişmeden kaynaklanıyor. Yani örneğin, 2000 yılında Güney Lübnan veya 2005'te Gazze Şeridi, direniş örgütlerinin yahut direnişe destek veren ülkelerinin sayısı arttığı için İsrail işgalinden kurtulmadı. Tam tersine bunların sayısı 1948'e veya 1967'e oranla çok daha azalmıştı.

Yine örneğin 1967'de 6 Arap ülkesini 6 gün içerisinde hezimete uğratan İsrail, 33 gün süren 2006'daki Lübnan savaşında 33 ülke ile savaşmadı. Sadece Hizbullah'la savaştı ve bu savaşta İsrail'in yenildiğini de Lübnanlılar değil, tam aksine İsrail'in kurduğu Winograd Komisyonu ifade etti. O dönemde Arap devletleri ve medyası savaşta ölen Lübnanlı sivil sayısının İsrailli sayısından fazla olduğunu delil getirerek yenilen tarafın Hizbullah olduğunu iddia ediyor ve Hizbullah'ı maceracılıkla suçluyordu.

Aradan geçen yıllara rağmen İsrail'in Hizbullah'ın yarattığı caydırıcılık dengesini kıramaması da daha fazla sivil öldürmüş olmasına rağmen bu savaşın galibinin İsrail değil Hizbullah olduğunun somut kanıtı oldu. Nitekim bu caydırıcılık sayesinde Akdeniz'de canının istediği her yerde petrol ve doğalgaz sondajı yapan İsrail, Lübnan'ın istediği şartlarda deniz sınırı anlaşması yapmak zorunda

kaldı. Bunun sebebi 2022 yılında Arap ülkelerinin veya 'uluslararası toplum'un Lübnan'ı desteklemesi değildi.

İsrail'i Lübnan ve Gazze'den hiçbir şey almadan çıkmak zorunda bırakan ve Akdeniz'de Lübnan'ın istediği şartlarda anlaşma yapmaya mecbur eden sadece direnişti. Çünkü Hizbullah, *'eğer o tartışmalı bölgenin Lübnan'a ait olduğu kabul edilemezse İsrail'in Karış bölgesinden petrol veya gaz çıkarmasına izin vermeyiz.* diye açıkça tehdit etmiş; İsrail de Akdeniz'deki gaz tesislerini hedef alacak bir savaşa girmeye cesaret edemediği için Lübnan'ın şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bütün bunların tarihsel arka planı bu kitabın ikinci cildinde açıklanacak; ancak şu kadarını söylemek gerekir ki, 1980'lerden beri Filistin ve Lübnan direnişine destek veren ülkelerden İran ve Suriye'ye yenileri eklenmedi.

Tam aksine, örneğin, 1990'larda ve 2000'li yılların başlarında Iran'la iyi ilişkileri sebebiyle Filistin direnişine silah tedarikine yardımcı olan Sudan, 2020'de Suudilerin baskısıyla İsrail'le normalleşme anlaşması imzaladı. Filistin ve Lübnan direnişlerinin kazanımları, İran ve Suriye'nin liderlik ettiği 'Direniş Ekseni', sayısal üstünlük kurduğu için değil, yarattığı niteliksel farktan dolayı arttı.

1948 ve 1967 savaşlarında ise 6 Arap ülkesi, sayısal olarak İsrail'den üstün olduğu halde aşağıda açıklanacak olan niteliksel yetersizlikler sebebiyle hezimete uğradı. Öte yandan savaşların doğası gereği hezimetler de anlaşılabilir ve gerekli dersler çıkarılarak tedbirler geliştirilerek bu hezimetler zaferlere dönüştürülebilirdi. Ancak söz konusu liderlerin niteliksizliği sebebiyle 1948'deki 'büyük felaket' 1978'deki Camp David teslimiyeti ile sürdürülebilir hale getirildi.

Büyük Felaket öncesi şartlar

Peki, 1948'deki 'Büyük Felaket' hangi şartlarda ortaya çıktı ve bu şartları yaratan iç ve dış unsurlar nelerdi?

Filistin sorunu bugünkü haline Birleşmiş Milletlerin 29 Kasım 1947'deki taksim kararı getirdi; ancak bu tarihe kadar başka çözüm

planları da gündeme gelmişti. Filistin sorunu BM'ye intikal etmeden önce sorunu yaratan İngiltere'nin 'Beyaz Belge, Beyaz Kitap veya Beyaz Kâğıt' diye adlandırılan çözüm planları gündemdeydi. Beyaz Belgelerin sonuncusu 1939'daki MacDonald Planı'ydı ve bu plan 29 Kasım 1947'deki BM taksim kararına kadar sunulan diğer çözüm planları için de bir şekilde model olmuştu.

a) 1939 MacDonald Planı

Filistin'de İngilizlerin merkezi yönetimine bağlı Arap ve Yahudi bölgelerinden oluşan bir tür federasyon kurulmasını öngören bu planın ayrıntıları beşinci bölümde anlatılmıştı. Siyonistler, Yahudi göçünü durdurduğu ve on yıl içerisinde Filistin'e bağımsızlık vadettiği için, Filistin liderliği de Filistin'i böldüğü için bu planı reddetti. Sadece Arap Birliği, bu planı referans kabul etti.

b) Temmuz 1946 Morrison Planı

Bu plan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki 100 bin Yahudi'nin Filistin'e göçü konusunda Amerika ile İngiltere arasında yaşanan görüş ayrılığına ortak bir çözüm bulma çabasının ürünü olarak ortaya çıktı. Amerikan komitesine Henry Grady, İngiliz komitesine de Herbert Morrison başkanlık ettiği için Grady-Morrison Planı da denen bu plan, İngiliz yetkili tarafından açıklandığı için Morrison Planı olarak tanındı.

Amerika, Avrupa'daki 100 bin Yahudi'nin Filistin'e göçünün sağlanmasını isterken İngiltere Filistin'deki hem fiziksel hem de siyasî şartları öne sürerek buna karşı çıkıyor ve Amerika'yı savaş sonrasına oldukça zor şartlar altında bulunan 100 bin Yahudi'yi kabul etmemek için onların acılarını istismar etmekle suçluyordu. Gerçekten de o dönemde Avrupa'daki Yahudilerin neredeyse tamamı Filistin'e değil, Amerika'ya göç etmek istiyor; ama Washington rejimi onları kabul etmiyordu. Morrison Planı'yla sunulan çözüm şöyleydi:

Filistin, İngiltere'ye ait olan bir merkezi yönetim ile bu yönetime bağlı Arap ve Yahudi eyaletlerine ayrılıyordu. Kudüs, Beytullahim,

Nakab ve Hayfa Limanı merkezi yönetimin olurken, toplam Filistin topraklarının dörtte biri Yahudi eyaletine, merkezi yönetimle Yahudi eyaleti dışında kalan yerler de Araplara bırakılıyordu.

Arap ve Yahudi eyaletleri, sahip oldukları yasama ve yürütme organlarıyla kendi içlerinde özerk oluyor; ancak eyalet meclislerinde alınan kararlar merkezi yönetimin onayına bağlı kılınıyordu. Bu eyaletler de ileride isterlerse federal bir devlete veya iki bağımsız devlete dönüşebileceklerdi.

Morrison Planı aslında Avrupa'daki 100 bin Yahudi'nin Filistin'e göçü için çözüm arayışıydı; ancak bu göçü merkezi yönetimin, yani göçe karşı çıkan İngiltere'nin onayına bıraktığı için hem Siyonistler hem de Amerikan Başkanı Truman tarafından tepkiyle karşılandı. Araplar ise Filistin'de Yahudi devletinin kuruluşuna zemin yarattığı için bu planı reddetti.

c) Eylül 1946 Birinci Londra Konferansı ve Arap Birliği'nin çözüm önerisi

İngiltere, Araplarla Yahudileri Morrison Planı'na ikna etmek için Londra'da bir konferans topladı; ancak Siyonistler de Filistin liderliği de bu konferansı protesto edip katılmadı. Konferansa Arap Birliği genel sekreteri ile Mısır, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Yemen temsilcileri katıldı. Arap Birliği bu konferansta altı maddelik bir öneri sundu. Bu öneriler şunları içeriyordu:

İngiliz mandası sona erecek ve bağımsız bir Filistin devleti kurulacak. Filistin devleti demokratik bir anayasa ile Yahudilerin her türlü haklarını tanıyacak. Yahudi göçlerine bağımsız Filistin devleti karar verecek. Kutsal mekânlara giriş çıkışlar serbest olacak ve bağımsız Filistin devleti İngiltere ile ittifak anlaşması yapacak.

d) 27 Ocak-13 Şubat 1947 İkinci Londra Konferansı ve Bevin Planı

Amerikan Başkanı Truman, Birinci Londra Konferansı'nın çözüm üretmedeki başarısızlığı üzerine kış şartlarını öne sürerek

Avrupa'daki Yahudilerin Filistin'e göçünün bir an önce sağlanmasını istedi. Aslında Truman'ın acelesi, kış şartlarındaki Yahudilerin çektiği acılardan değil, kasım ayında yapılacak Kongre seçimlerinde Siyonist lobinin desteğini kaybetme kaygısından kaynaklanıyordu. Zira gerçekten zor şartlardaki Yahudileri düşünüyor olsaydı en azından Amerika'ya gelmek isteyenleri kabul ederdi; ancak bunu yapmadı.

Her halükârda Amerikan baskısı altında yapılan İkinci Londra Konferansı'nda Morrison Planı'ndaki eyaletlerin özerklikleri biraz daha genişletilerek Bevin Planı adlı yeni bir plana dönüştürüldü. Dönemin İngiliz dışişleri bakanının soyadını taşıyan Bevin Planı, Morrison Planı'ndan farklı olarak Filistin'in çoğunluklara göre kantonlara bölünmesini; ancak kantonlardaki azınlıkların da yönetime katılmasını öngörüyordu. Bu plana göre ayda 4 bin Yahudi'nin göçüne izin verilecek, böylece iki yılda 96 bin Yahudi'nin Filistin'e göçü sağlanacaktı. Filistin de beş yıl içerisinde bağımsızlığa hazırlanacaktı.

Bevin Planı, Siyonistlerin talebi olan göç konusunda somut bir eylem planı ortaya koyarken Arapların talebi olan Filistin'in bağımsızlığını "*beş yıl içerisinde bağımsızlığa hazırlamak*" gibi tamamen belirsiz bir cümleyle geçiştiriyordu.

Siyonistler Filistin'in bölünmesini, Araplar ise Filistin'in tek parça halinde bağımsız olmasını talep ederek Bevin Planı'nı reddetti. Araplar ayrıca Birinci Londra Konferansı'nda önerdikleri bağımsız Filistin'in kabul edilmemesi halinde sorunun BM'ye taşınmasını istedi. Siyonistler ise başka devletlerin de konuya müdahil olacağı endişesiyle sorunun BM'ye götürülmesine karşı çıktı. Dolayısıyla İkinci Londra Konferansı da tıpkı birincisi gibi hiçbir uzlaşma sağlayamadığı için başarısız oldu.

Birleşmiş Milletler çözüm planları ve büyük felaket

Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini öngören Birleşmiş Milletler kararı çıkmadan önce aslında Arapların vatanlarını kaybetmesi ve Siyonistlerin ise İsrail devletini kurması için tüm

şartlar mevcuttu. İngilizlerin 1937'den itibaren 'Beyaz Kâğıt', 'Beyaz Kitap' yahut 'Beyaz Belge' diye adlandırılan 'çözüm planları', önce Filistin'in yerli halkıyla dışarından getirilen Yahudiler arasında bölünmesini, ancak İngiliz hâkimiyetinin sürmesini öngörüyordu.

İngilizler daha sonra hâkimiyetin sürdürülebilir olmadığını kabul edip Filistin'in ikiye bölünmesini çözüm olarak sundu. 29 Kasım 1947 tarihli BM Genel Kurulu oylaması da buna uluslararası 'yasallık' kazandırdı. Bu tarihten sonra ev sahibi olarak Filistinlilerin önünde iki seçenek vardı: Ya evine zorla giren haydudun varlığını tanıyacak ve evini onunla paylaşmayı kabul edecek; hatta onlar evin ne kadarını kendisine bırakıyorsa o kadarla yetinecekti veya onları kovmaya ve evini kurtarmaya çalışacaktı.

İsrail'in kurulmasından sonra çıkan üç bölgesel savaş, en azından teorik olarak evi hayduttan kurtarmaya yönelikti; ancak bu savaşlar tersine sonuç verdi. BM, 29 Kasım 1947'deki kararıyla Filistin'in yüzde 56,4'ünü İsrail'e vermişti. Araplarla Yahudiler arasında yaşanan silahlı çatışmaların ardından İsrail, Filistin'in yüzde 78'ini ele geçirdi.

Ribhi Hallum'un *Belgelerle Filistin* adlı eserinde ve diğer bazı kaynaklarda İsrail'in 1948 Savaşı'nda Filistin'in yüzde 11'ini daha işgal ettiği, dolayısıyla da Siyonistlerin BM'nin kendilerine verdiği topraklardan çok daha fazlasını yani Filistin'in yüzde 67,4'ünü ele geçirdiği ifade ediliyor.[386] Ancak aşağıdaki veriler sebebiyle İsrail'in 1948 Savaşı'nda ele geçirdiği toprak miktarının yüzde 67,4 değil, yüzde 78 olduğu görülüyor.

1) 'Filistin Devleti Merkezi İstatistik Bürosu', web sitesinde "Geography and Climate Conditions" (Coğrafya ve İklim Koşulları) başlığı altında Filistin'e dair yüzölçümlerini şu şekilde veriyor:

Tarihi Filistin (Yani İngiliz mandası altındaki Filistin): 27 bin km²

[386] Ribhi Halloum (Abu Firas), *a.g.e.*, s. 27

[387] Filistin Devleti Merkezi İstatistik Bürosu, resmi web sitesi, https://www.pcbs.gov.ps/site/lang__en/881/default.aspx#Geography&ClimateConditions (Erişim: 08.01.2023)

Batı Şeria: 5660 km²

Gazze Şeridi: 365 km²

Batı Şeria ve Gazze Şeridi toplamı 6025 km² olduğuna göre bu toplam, Tarihi Filistin'in yüzde 22,3'ü ediyor.

Dolayısıyla İsrail'in 1948'de ele geçirdiği Filistin topraklarının yüzölçümü yaklaşık 21 bin km²'dir ve bu da yüzde 77,7'ye tekabül ediyor. Ayrıca uluslararası kuruluşların -özellikle BM- yayınlarında belirtilen "OPT-Occupied Palestinian Territories" (İşgal Altındaki Filistin Toprakları) yüzölçümü verileri, Filistin Merkezi İstatistik Bürosu'nun belirttiği veriler ile uyumludur.

2) Öte yandan, İsrail Merkezi İstatistik Bürosu, yayımladığı yıllık son istatistik raporunun (Israel in Figures) 6. sayfasında "İsrail devleti yüzölçümünü" 22072 km² olarak belirtiyor. [388]

Belirtilen bu rakam Filistin tarafının verdiği 21 bin km²'den yüksek ise de bunun İsrail'in ilhak etmiş olduğu Golan ve Doğu Kudüs'ü de ilave etmiş olmasından (kaldı ki 'birleşik' Kudüs Belediyesi sınırları da idari kararlarla zaman içinde genişletilmiştir) kaynaklandığı düşünülebilir.

Nitekim 1948 topraklarının yüzölçümü olarak İsrail'in belirttiği bu 22 bin km² esas alındığında, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin payı yukarıda belirtilen yüzde 22,3'ün de altına (yüzde 21,5'e) geriliyor.

3) Sonuç itibariyle, 1948 topraklarının yaklaşık olarak Filistin'in yüzde 78'ini oluşturduğunu ve 1967'de işgal edilen toprakların ise yine yaklaşık olarak geri kalan 22'yi teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İsrail'in devlet olarak ilanı sadece bölgenin siyasî haritasını değiştirmekle kalmadı, Filistin sorununun başkalaşmasına da neden oldu. Birleşmiş Milletlerin 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararı öncesinde Filistin İngiliz işgali altında olsa da bir Arap vatanı, Araplar o vatanın sahibi, Siyonistler ise vatana dışarıdan getirilmiş

[388] İsrail Merkezi İstatistik Bürosu resmi web sitesi, https://www.cbs.gov.il/he/publications/DocLib/isr_in_n/sr_in_n21e.pdf (Erişim: 08.01.2023)

göçmenlerdi. Mayıs 1948'den sonra ise Filistin'in büyük kısmı İsrail'e dönüştü, geri kalan kısmı da Siyonistler tarafından işgal edildi. İşgalciler yeni vatanın sahibi oldu, vatanın sahibi ise vatanından sürüldü. Filistin meselesine önerilen uluslararası çözüm; Arapların vatanlarının çalınmasını kabullenmesi, kendine verilen toprakla yetinmesi ve vatanı gasp eden Siyonistleri tanıyıp onunla onun istediği şartlarda uzlaşmasıydı. Dış politikasını emperyalizm karşıtlığı üzerine temellendiren Sovyetler Birliği bile çözüm diye bunu öneriyordu.

Birleşmiş Milletlerin Filistin'i bölme yetkisi hukuken neden yoktu?

Filistin topraklarının Rusya ve Avrupa'dan getirilen Yahudiler ile yerli halk arasında bölünmesinin hiçbir adalet ölçüsüyle açıklanamayacağı ve Birleşmiş Milletler kararına dayandırılmasının da bunu meşru ve adil kılmayacağı açıktı. Bu o kadar açıktı ki, kendi komitesi bile Birleşmiş Milletlerin Filistin'i bölme hakkının ve yetkisinin olmadığını fiilen itiraf etmişti.

İngiltere Nisan 1947'de Filistin sorununun çözümü için Birleşmiş Milletlere başvurdu ve Mayıs 1947'de de İngilizce kısaltması UNSCOP olan 'BM Filistin Özel Komitesi' kuruldu. UNSCOP, Filistin sorunu konusunda iki çözüm planı hazırladı. Komitenin yedi üyesi tarafından kabul edildiği için adına 'Çoğunluk Planı' denen birinci plan, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında bölünmesini öngörüyordu. Üç devlet tarafından önerildiği için adına 'Azınlık Planı' denen ikinci plana göre ise Filistin, Araplarla Yahudiler arasında bölünecek; ama bu iki taraf Kudüs merkezli bir federal devlet kurarak birlikte yaşayacaktı.

Nihayetinde BM Genel Kurulunda oylamaya sunulan bölünme planı oldu. Peki, BM'nin Filistin halkı adına karar verip ülkenin yerli halkla dışarıdan buraya yerleştirilen Yahudiler arasında bölünmesi yönünde karar vermeye hukuki açıdan yetkisi var mıydı? BM'nin kendinde böyle bir hukuki yetki görmediği, UNSCOP'un

bu konuyu ele alan İkinci Alt Komite'sinin önergesinin oylanması sırasında ortaya çıktı.

> Oyların sayımında, 57 oydan 21 kabul, 20 red oyu çıkmıştı. O halde, UNSCOP İkinci Alt Komitesi'nin Başkanı Khan'ın da tespit ettiği gibi: 'Sadece 21 üye yapılmasını önerdikleri şevi BM'nin yapmaya haklı olduğuna inanıyordu. 36'sı ise bu fikirde değildi.
>
> UNSCOP 2. Alt Komitesi, politik ekonomik ve devletler hukuku açısından ayrıntılı bir araştırmada, Birleşmiş Milletlerin yeni bir devlet kurmaya yetkisi olmadığı' sonucuna varıyordu: Böyle bir karar, sadece bizzat söz konusu olan ülkenin halkının hür iradesiyle gerçekleştirilebilir. Filistin Araplarının istek ve çıkarları hiç göz önüne alınmaksızın, bir Yahudi devletinin kurulmasını içerdiği için, çoğunluk planında bu şart yerine gelmemiştir.

BM'nin adaleti:
Yerli çoğunluğa az, azınlıktaki göçmene çok toprak

Birleşmiş Milletlerin Filistin'i bölme yönünde karar verme yetkisi hukuksal açıdan meşru olmadığı gibi, bölüştürme şekli de adil değildi. Zira İngilizlerin 1939'daki 'MacDonald Beyaz Belgesi' (Kitap) dahi en azından zahire dikkat ederek tamamen Araplara bıraktığı A bölgesini biraz daha geniş tutuyordu. Gerçi B bölgesinde toprak satışını İngiliz manda yönetiminin iznine bırakıp, C bölgesindeki satışı ise tamamen serbest bırakarak yine Yahudi bölgesinin daha geniş olmasına zemin hazırlansa da en azından görünüşte nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan yerli halka daha fazla toprak veriyordu. Birleşmiş Milletler ise 1947'de nüfusun yüzde 70'ini oluşturan Araplara toprakların yüzde 42,9'unu, nüfusun yüzde 30'unu oluşturan Yahudilere ise toprakların yüzde 56,4'ünü veriyordu.

Birleşmiş Milletlerin yaptığı bu paylaştırmanın iki tarafın nüfuslarıyla ne kadar orantısız ve adaletten uzak olduğunu ortaya koyan bir diğer gösterge de bu toprak bölüştürmesi sonrasında kurulacak devletlerin nüfus yapısıydı. Zira Birleşmiş Milletlerin toprakların

[389] Walter Hollstein, *a.g.e* 216.

yaklaşık yüzde 57'sini verdiği Yahudi devleti, 498 bin Yahudi, 497 bin de Arap nüfusa sahip oluyordu. Buna karşın toprakların yaklaşık yüzde 43'ünü verdiği Arap devletinin ise 725 bin Arap, 10 bin de Yahudi nüfusu olacaktı.

Dolayısıyla Filistinliler adaletten ve meşruluktan eser taşımayan bu taksimi 1947'de kabul etseydi dahi bu taksimin iki tarafa da barış ve huzur getirmeyeceği şu sebeple son derece açıktı: BM, Filistin topraklarını sözde iki taraf arasında barışı ve güvenliği sağlamak için ikiye bölüyordu. Ancak bu iki toplum ayrı ayrı illerde yaşamıyordu; aynı şehirlerde hatta aynı mahallelerde yaşıyordu.

1946 yılında Filistin'deki 16 bölge içerisinde sadece Yafa'da Yahudiler çoğunluktaydı. Arapların diğer tüm bölgelerdeki nüfus üstünlüğü şöyleydi: Safed'de Yüzde 87, Taberiye'de yüzde 67, Hayfa'da yüzde 53, Nâsıra'da yüzde 84, Beisan'da yüzde 70, Tulkerim'de yüzde 83, Ramle'de yüzde 78, Kudüs'te yüzde 62. Bunların dışındaki yerlerde yaşayan Arap nüfus ise yüzde 90'ın üzerindeydi. [390]

Bu yüzden de BM, ülkeyi ikiye bölünce doğal olarak nüfusu da kendi içinde ikiye bölmüştü. Dolayısıyla bu taksim sonrasında kurulacak Yahudi devletinde 500 bin civarında iki düşman nüfus, Arap devletinde ise 720 bin Arap'la onların düşman gördüğü 10 bin Yahudi yaşayacaktı. Peki, bu iki devletin değil birbiriyle, kendi içinde dahi barış ve huzur bulabilmesi mümkün olabilir miydi?

Böyle bir şeyin olmayacağı son derece açıktı ve aslında gerek İngilizlerin gerekse BM'nin taksim planı, güçlü olan tarafın lehine çatışma şartları yaratmaya yönelikti. Güçlü olan tarafın Siyonistler olduğu, bu taksim kararına olumlu oy veren ülkelerden de kolayca anlaşılabilirdi. Taksimi kabul edenler Siyonistler, karşı çıkanlar ise Araplardı. BM'de taksim, yani dolayısıyla da Siyonistler lehine oy veren ülkeler de dönemin iki -karşıt- süper gücü olan Amerika ve Sovyetler Birliği'ydi.

Durum böyleyken örneğin bu taksim kararı sonrasında Araplar askerî üstünlük kursaydı bu şartları varatan Amerika ve Sovyetler

[390] Ribhi Halloum (Abu Firas), *a.g.e* 29.

Birliği, 1948'de on binlerce Filistinlinin yurdundan kovulmasını ve mülklerinin Yahudiler tarafından yağmalanmasını izlediği gibi, Yahudilerin Filistin'den kovulmasını izler miydi? Tabii ki hayır, 'emperyalist Amerika' ile 'antiemperyalist Sovyetler Birliği' Siyonist devlet projesi çöksün diye değil, Siyonistler devlet kursun diye taksim kararını çıkarmıştı.

Dolayısıyla kimi iddiaların aksine, Filistinlilerin 1948'de vatanlarının çalınmasını kabullenmesi ve kendilerine bırakılan topraklarla yetinmesi, onların şimdikinden daha iyi bir durumda olacağını garanti etmiyordu. Taksim kararı da İsrail, 1948 topraklarıyla yetinsin diye değil, tam aksine, güçlü taraf olan İsrail'in daha fazla toprak ele geçirmesinin şartları oluşsun diye alınmıştı.

Elbette BM'nin taksim kararı sonrasında İsrail'in topraklarını genişleteceği, Arapların ise 'Büyük Felaket' yaşayacağı sadece İsrail'in arkasındaki uluslararası desteğe bakılarak da çıkarılabilecek bir sonuçtu. Bununla birlikte tarafların liderlik yapısı ve siyasî ufku da aslında görmek isteyen herkese 1948 sonrası durumun öngörülebilir bir kader olduğunu gösteriyordu.

Fakat Filistinlilerin büyük felaketi, öngörüsüzlükten ve BM taksim kararını reddetmekten kaynaklı hataların bedeli değil, iki zıt süper güç olan ABD ve Sovyetlerin bu konuda uzlaşmasının ve birlikte çizdiği kaçınılmaz bir kaderin sonucuydu. Filistinlilerin teslim olması da bu kaderi değiştirmeyecekti; dolayısıyla direnişi seçen Filistinliler yanlış yapmadı.

Araplar için yenilgi neden sürpriz değildi?

Arapların kendi yurdundan sürülmesine veya kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmesine sebep olan zayıflıkları, Siyonistlerin güçlü yanını oluşturuyordu. Araplar için birer sorun, Siyonistler için ise birer avantaj olan bu başlıklar şöyle sıralanabilir:

1- Liderlik ve örgütlenme,

2- Ulusal ülkü,

3- Diplomasi ve iletişim kabiliyeti,

4- Bağımsız karar alma,

5- Mücadele yöntem veya araçlarının koordinasyonu.

Bu başlıklardan 'liderlik' ile 'ulusal ülkü' konusuna kitabın beşinci bölümünde "Büyük felaket neden sürpriz değil?" başlığı altında kısmen değinmiştik. İsrail'in 51 yıllık kurulma sürecine liderlik eden Dünya Siyonist Örgütü'ydü. Bu, aynı 'ulusal ülkü'ye inanan insanların o ülküyü gerçekleştirmek için 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde bir araya gelip kurduğu bir örgüttü. İnanç ve kolektif irade, örgütün davranışlarında 'aksiyoner' olmasını sağlamış, bu ise örgütü hedefli ve kararlı kılmıştı. Dünya Siyonist Örgütü'nün 51 yıl sonra ülküsünü gerçekleştirmesini sağlayan bu somut niteliklerdi.

Araplardaki liderlik ise kolektif iradeyle değil, feodal ilişkilerle şekillenmişti. Bu liderliğin ortaya çıkmasını sağlayan şey ortak bir ülkü değil, zorunluluklar ve çıkar ilişkileriydi. Filistin'de ulusal liderlik, iradî değil cebrî şartların sonucuydu. Dolayısıyla Filistin liderliğinin davranışları 'aksiyoner' değil, 'reaksiyoner'di; yani dışarıdan gelen etkilere karşı gösterilen tepkilerden ibaretti. Bu yüzden de Arap liderliği hep kurallarını başkalarının koyduğu oyunu oynadı.

Filistin halkı genel bir seçimle yahut bir örgüt kongresiyle kendine ulusal lider seçmiş değildi. Filistin toprakları İngilizlerin sağladığı imkânlarla Siyonistler tarafından yağmalandığı için yerel feodal liderler, ulusal lidere dönüşüvermişti. Örneğin Hüseynî veya Neşâşîbî aileleri, Filistin halkının seçiminden yahut liyakatlerinden dolayı değil, feodal geçmişlerinden dolayı liderdi. Kudüs Müftülüğü de halkın seçtiği bir siyasî otorite yahut Katoliklerdeki papalık veya Şiî dünyadaki taklit merciliği gibi dinî bir otorite değildi. İngiliz manda yönetiminin kendine bir muhatap bulmak için toplumsal liderlik rolü verdiği bir memurluktu.

O halde Araplarda Siyonistlerinkinin aksine ortak ülküyü gerçekleştirme liyakati görülen seçilmiş bir ulusal liderlikten değil, zorunlu şartların ortaya çıkardığı ve çıkar ilişkilerinin şekillendirdiği bir liderlikten söz edilebilirdi. Bundan dolayı Filistin liderliğinde

bir ulusal ülküyü gerçekleştirme çabası yoktu, zorunlu şartlardan en az zararla çıkmak için çare arayışları vardı.

Yani Siyonistler İngilizlere hizmet ettiği için yurt ve devlet sahibi olmadı. Zira mesele İngilizlere hizmet etmekse Hâşimî ailesi, yani Şerif Hüseyin ve oğulları, Rothschild ailesinden ve Dünya Siyonist Örgütü'nden çok daha fazla İngilizlere hizmet etmişti. Öte yandan İngilizler, Hâşimîlere 1915'te işbirliklerine karşılık Arap Krallığı, Siyonistlere ise 1917'de 'sadece yurt' vadetmişti.

Yani Filistin'deki İngiliz mandası başladığında ülke sahibi bir devlet olmaya Araplar, Siyonistlerden daha yakındı. Fakat İngilizler 1948'de Filistin'den çekildiğinde bu toprakların asıl sahibi olan yüzde 70'lik çoğunluk vatanını kaybetti. Olağanüstü göç çabalarına rağmen nüfusu ancak yüzde 30'a yükselebilen azınlık ise sıfırdan hem vatan hem de devlet sahibi oldu.

Tarafların liderlik yapıları arasındaki farklar ve ulusal ülkünün bulunup bulunmaması temel faktörlerdi. Bu faktörler diğer etkenler üzerinde, yani; diplomasi, bağımsız karar alma ve mücadele araçlarını koordineli bir şekilde kullanma bilinci gibi pratik araçlar üzerinde etkili oldu. Siyonist hareket, uydurulmuş dahi olsa bir ulusal ülküye ve kolektif liderliğe sahip olduğu için diplomasiyi çok iyi kullandı.

Örneğin hem İngiltere ve Amerika gibi emperyalist ülkelerin hem de Sovyetler Birliği gibi emperyalizm karşıtı ülkelerin desteğini kazandı. Büyük devletlere yakın durdu; ama bağımsızlığına özen gösterdi, kendiyle ilgili kararları onların almasına izin vermedi. Mücadele araç veya yöntemlerini birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak gördü. Örneğin hem siyasî yöntemleri hem de askerî yöntemleri koordineli olarak kullandı.

Kendi tezlerine saygı duymayana hiç kimse saygı duymaz

Arap liderliği ise tam aksine, ulusal ülküye değil, iktidar hevesine sahipti; kolektif değil feodaldi. Tıpkı bugünkü Arap liderleri gibi ulusal servetlerini emperyalistlerin yağmasına açtığı halde

onların siyasî desteğini dahi elde edemiyordu. Kararlarına halkı ortak etmiyordu, bu yüzden iç politikada diktatör, dış politikada ise bağımlıydı. Siyasî yöntemlerle askerî yöntemleri, birbirinin alternatifi gördü. Hiç masaya oturmayacakmış gibi silah kullandı. Masaya oturunca da silaha ihtiyacı kalmadığına inandı. Hâlbuki silah masayı destekleyici bir araçtı ve barışın korunması için silaha çok daha fazla ihtiyaç vardı; çünkü sadece karşı tarafın silahına emanet edilen şeyin barış değil teslimiyet olacağı açıktı.

Somut bir örnek vermek gerekirse Filistin ulusal hareketinin yasama organı olan Filistin Ulusal Konseyi, 1964'te 'Filistin Ulusal Sözleşmesi'ni hazırladı, Temmuz 1968'de de buna son şeklini verdi. Bu, Filistin halkının anayasasıydı ve bu anayasanın ikinci maddesi vatanı şöyle tanımlıyordu: "*Filistin, İngiliz mandası sırasındaki sınırlarıyla bölünmez bir bütündür.*" Dokuzuncu maddesi ise "*Filistin'in kurtuluşu için tek yol silahlı mücadeledir.*" diyerek vatan savunmasında silahın rolünü tanımlıyordu.

Peki, başkalarından Filistin haklarına saygı göstermesini bekleyen Filistin liderliği kendi ulusal sözleşmesinde hakkı olarak tanımladığı vatana bağlı kaldı mı? Öncekiler gibi feodal olmayan ve herkes tarafından Filistin'in yasal temsilcisi olarak tanınan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bile Oslo Anlaşması'nda kendi Ulusal Sözleşmesi'ni değersiz bir kâğıt gibi yok saydı. Ulusal sözleşmesinde ulusal vatan olarak tanımladığı toprakların 1948'de işgal edilen kısmından vazgeçip burayı Siyonistlere hediye etti.

Peki, bu cömert hediye karşılığında 1967'de işgal edilen toprakları kurtarmak için mi müzakere etti? Hayır, İsrail dahil herkesin Filistin'e ait gördüğü bu toprakların bile A, B ve C diye üç bölgeye ayrılmasını kabul etti ve bu üç bölgenin ikisindeki egemenliği Siyonistlere bırakıp sadece biriyle yetinmeyi kendi halkına reva gördü. Yani aslında sadece Siyonistlerin Ramallah'ta kurulmasına izin vereceği bir iktidar için müzakere etti; silahını da bu iktidar uğruna kurban etti.

Diğer Arap ülkelerinin İsrail karşısındaki tavrı da farklı olmadı. Mısır, zaten kendine ait olan Sina'yı geri alma karşılığında Camp

David'de silahını depoya kaldırdı; Filistinlileri de silahını İsrail'e teslim etmeye zorladı. Ürdün'ün silahı ise zaten İsrail'e değil hep Filistin'e doğrultulmuştu. Böylesi tarafların, muhatabında saygı uyandıramayacağı açıktı.

Siyonistler tanımlayan, Araplar tanımlanan taraf

Siyonist liderlik, en başından beri kendi tarafını da Filistinli muhatabını da tanımlamayı başardı. Başta İngilizler olmak üzere üçüncü taraflar da onların tanımını esas aldı ve oyunun kuralları bu tanıma göre belirlendi.

Tanımın dayandığı iddiaya göre 'Filistin Yahudilerin ata yurduydu. Neden; çünkü İbrahim Peygamber binlerce yıl önce Filistin'e gelmişti ve Davut ve Süleyman Peygamberler de burada devlet kurmuştu. Peki, bunun günümüz Yahudilerinin Filistin'de hak iddia etmesiyle ne alakası vardı? Filistin neden binlerce yıldır orada yaşayan ve o peygamberlere inanan Hıristiyan veya Müslümanların değil de sadece Yahudilerin ata yurduydu? Binlerce yıl sonra örneğin Rusya veya Doğu Avrupa'daki bir Yahudi neden hâlâ Filistin'in mirasçısı oluyordu; ama binlerce yıldır orada yaşayan Filistinli olamıyordu? Çünkü Siyonist tarihçilere göre "*Yahudilerin tarihi organik bir sürekliliğe sahipti!*" Peki, bu tanımın kanıtı neydi? Kutsal Kitap, Yahudi mitolojisi ve bunlara ilişkin Siyonist tefsirleri! Bunun doğruluğunun kanıtı neydi? Çünkü herkes böyle söylüyordu. Peki, herkes kimdi? Yahudilere pogrom uygulayan Ruslar, soykırım uygulayan Avrupalılar, Siyonist lobilerin yönlendirdiği Amerika ve tabii ki Siyonistler!

Siyonistler, Yahudi dininin mensuplarını 'topraksız millet', Filistin'i ise 'milletsiz toprak' olarak tanımladı. İsrail'in kurucu liderlerinden ve başbakanlarından Golda Meir, 1969'da *Sunday Times* gazetesine verdiği bir mülakatta yüzü dahi kızarmadan ve sanki 'İsrail devleti altında yaşayan bağımsız bir Yahudi halkı' varmış gibi şöyle dedi:

> Filistinliler diye bir şey yoktu. Ne zaman bir Filistin devleti altında yaşayan bağımsız bir Filistin halkı oldu ki? Birinci Dünya Savaşı'ndan

önce adı güney Suriye'ydi, sonra da Ürdün'ün de dahil olduğu bir Filistin vardı. Sanki Filistin'de kendini Filistin halkı olarak gören bir Filistin halkı varmış da biz de gelip onları kovmuşuz da vatanlarını ellerinden almışız. Onlar zaten yoktu.

Siyonistlere göre 'tarih boyunca dünyanın her yerinde zulme uğrayan Yahudilerin' ulusal ülküsü işte bu kadar basit ve zararsızdı! Yahudiler yurtsuz bir millet, Filistin de milletsiz bir yurttu; Yahudilerin burada bir vurt edinmesinin kime ne zararı olabilirdi! İngilizler Siyonistlerin işte bu tanımını esas alarak Balfour Deklarasyonu'nda Filistin'deki yüzde 10'luk azınlığı "*Yahudi milleti*" nüfusun yüzde 90'ını oluşturan yerli halkı ise "*Filistin'deki topluluklar*" diye nitelemişti.

Siyonistler tanımlayan taraf iken, Araplar veya Filistinliler hep tanımlanan taraf oldu. Çünkü Arap liderliğini temsil eden Hâşimî ailesinin yahut Filistin liderliğini temsil eden Hüseynî veya Neşâşîbî ailelerinin sadece Siyonistlere değil, kendilerine dair bir tanımı bile yoktu. Onların örneğin ne Arap veya Filistin vatanına ne de Arap veya Filistin milletine dair bir tanımı vardı. Yukarıda değinildiği gibi, 1968 tarihli Filistin Ulusal Sözleşmesi'nin vatan tanımı vardı; ama 1993'teki Filistin liderliğinin kendi ulusal sözleşmesine saygısı ve bağlılığı yoktu.

Hâşimîlerin Arap vatanı İngiltere'nin Mısır yöneticisi McMahon'la pazarlıklarına göre şekillenen veya değişen bir şeydi. Filistin de aynı şekilde bir süre 'Güney Suriye' oldu; daha sonra Ürdün Nehri'nin batı yakasından Akdeniz'e kadar olan bir yere dönüştü. Daha da tuhafı örneğin Jabotinsky gibi revizyonist Siyonist liderler bugünkü Urdün'ü de İsrail'in bir parçası olarak tanımlarken Filistin liderliği, İngilizlerin çizdiği Ürdün Nehri'ni temel alan sınıra kutsal bir nas

[391] Walter Hollstein, *a.g.e.*, 24. Golda Meir'in bu ifadesini ilk kez Walter Hollstein'in kitabında gördüm; ancak ifadenin tamamını alıntılayabilmek için cümlevi aşağıdaki linkteki İngilizce orijinalinden yeniden tercüme etme gereği duydum. https://libquotes.com/golda-meir/quote/lbd9o2t (Erişim: 15.03.2023)

gibi bağlı kaldı. Nehrin batı yakasını Filistin olarak tanımlamakla birlikte doğu yakasını Ürdün ülkesi olarak benimsedi.

Arap liderliği, dünyanın farklı ülkelerinde farklı diller konuşan Yahudiler 'tek bir millet' iken 'Arap Yarımadası, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, Mısır, Sudan, Libya, Fas, Tunus, Cezayir'de yaşayanlar neden ayrı birer millet?' diye sormadı. Yahudileri 'tek bir millet' yapan hangi şey Araplarda eksikti de hatta aynı dili konuşan ve aynı dine inanan Araplar bir millet olamadı? sorusuna cevap aramadı. Hâlbuki bunlar, ona bir ulusal ülkü armağan edebilecek sorulardı.

Arap liderliğinin 'ulusal ülküsü' yoktu. Hâşimî ailesinin yahut diğer Arap beldelerindeki feodallerin iktidar hevesleri vardı. Dolayısıyla Arap vatanının sınırları da bu hevesin giderilmesine yardımı dokunabilecek taraflarla pazarlıklarına göre değişip durdu. Örneğin, 1915'te Şerif Hüseyin ile McMahon pazarlığı ile belirlenmiş olan bugünkü haritayla Arabistan, Irak, Suriye, Lübnan Ürdün ve Filistin'i içeren bir Arap vatanı söz konusuydu.

Bu vatandan ilk tavizi 1920'de verdiler. Çünkü İngiltere, 1916 Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bırakmıştı. İngilizlerin Suriye'ye kral yaptığı Faysal, Meyselun'da krallığını Fransızlara bırakıp Suriye'den kaçtı. İngiltere de onu Suriye'den alıp Irak'a kral yaptı. Arap vatanı konusunda Suriye'den taviz verilmesi Filistin'den de taviz verilmesi anlamına geliyordu. Çünkü Filistin 1920'ye kadar 'Güney Suriye'ydi, Suriye'den taviz verilmesi, doğal olarak Güney Suriye'nin de kendi kaderine terk edilmesi demekti. Kaldı ki, Faysal henüz Suriye'yi Fransızlara terk etmeden önce dahi Siyonist lider Haim Weizmann'la Filistin konusunda pazarlığa başlamış; hatta 1919'da anlaşma bile yapmıştı.

Ulusal ülküsü değil, iktidar hevesleri olan Arap liderlerinin vatanı pazarlık konusu yapmaları sadece 1915'le veya 1919'la sınırlı bir şey değildi. Enver Sedat'ın 1978'deki Camp David pazarlığı, Yaser Arafat'ın 1993'teki Oslo'daki pazarlığı, Ürdün Kralı Hüseyin'in 1994'teki pazarlığı, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve

Fas'ın 2020'deki İbrahim Anlaşmaları pazarlığı ulusal ülküyle değil, tamamen iktidar hevesiyle ilgili bir durumdu.

Ulusal ülkü ve liderlik konusunda taraflar arasındaki bu bariz farklar; diplomasi, bağımsızlık ve mücadele araçlarının koordinasyonu konularında da Siyonistler lehine bariz bir üstünlük yaratıyordu. 1948 ve 1967 Savaşlarında kâğıt üstünde birkaç milyonluk Yahudi'ye karşı yüz milyonluk Arap karşı karşıya gelmişti. Bu savaşlarda yüz milyonluk Arap gücünü sıfırlayan şeyin yukarıda sıralanan faktörler olduğu, bu savaşlara ilişkin süreçlerde açıkça görüldü.

İsrail'in ilanı öncesinde Siyonist liderlik ve görüş farklılıkları

Siyonist hareketin Filistin'de yurt edinme ile başlayıp İsrail'in kurulmasıyla sonuçlanan devletleşme sürecine Dünya Siyonist Örgütü'nün liderlik ettiği biliniyor. Siyonizm Filistin'de Yahudi ulusal vatanı kurma ideolojisiydi ve Dünya Siyonist Örgütü'nün kuruluşunu da sağlayan *"Basel Programı, 'Siyonizm'in amacı Yahudi soyundan insanlara Filistin'de kamu hukukuyla güvence altına alınan bir vatan yaratmaktır' ibaresini içermekteydi.* Ancak bir örgütün Siyonist projeye liderlik etmesi, Siyonistler arasında hiçbir görüş ayrılığının bulunmadığı yahut Siyonist liderler arasında bir rekabetin olmadığı anlamına gelmiyor.

İsrailli akademisyen Ilan Pappe, Siyonist hareket içerisinde birbiriyle rekabet eden dört eğilim bulunduğunu belirterek şöyle diyor:

> Siyonizm ile ilgili dört ana ideolojik yorum, kontrolü ve liderliği ele geçirmek için birbiriyle rekabet halindeydi. Bunların en güçlüsü işçi hareketi idi ve onu sırasıyla daha sosyalist bir görüşe sahip Hashomer Hazair, dindar ve milliyetçi Mizrahi hareketi ve son olarak da sağ kanat revizyonistler izlivordu. İsrail'in siyasi yaşamı 1992'ye kadar bu dört ideoloji tarafından belirlendi.

[392] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 46.
[393] Ilan Pappe, *a.g.e.*, 117

Fakat Arap ulusal hareketinin aksine Siyonist hareket içerisindeki görüş ayrılıkları stratejiye değil, yöntem farklılıklarına dairdi. İsrail'in kuruluşuna kadar Siyonist hareketin diplomat yüzünü temsil eden Haim Weizmann, faşist yüzünü temsil eden Vladimir (Zeev) Jabotinsky ve solcu yüzünü temsil eden David Ben Gurion arasındaki görüş farklarının niteliği aslında meselenin özünü ortaya koyuyor.

Siyonist liderler arasındaki görüş ayrılıkları bazen gerçekten kavgaya dönüşmüş olsa da bunların aslında meselenin özüyle değil yöntem veya üslupla ilgili olduğu görüldü. Bunlar da bazen uzlaşmayla, hatta 'sentezle' çözümlendi; bazen ise 'çok seslilik' olarak hareketin hedefleri için sentezden bile daha vararlı sonuçlar üretti. Doğal olarak hem 'sentez' hem de 'çok seslilik' harekete dinamizm kazandırdı.

Haim Weizmann ve 'Sentezci Siyonizm'

Farklı görüşlerin Siyonist hedef yönünde uzlaştırılması konusundaki en iyi örnek Haim Weizmann'ın 'Sentezci Siyonizm'i oldu. 'Siyasî Siyonizm'le 'Fiilî Siyonizm' arasındaki 'süregiden anlaşmazlığın' çözülmesinin Siyonist harekete sağladığı katkıya dikkat çeken İsrailli akademisyen Avi Shlaim, hareket içerisindeki ihtilafın özünü ve Waizmann'ın çözüm şeklini şöyle açıklıyor:

> Siyasi Siyonistler, Herzl'in açtığı yolu takip ederek Filistin'de bir Yahudi yurdu yaratmak için uluslararası destek sağlayacak diplomatik faaliyetlere öncelik vermekteydiler. Fiili Siyonistler ise Filistin'e Yahudi göçünü organize etmeyi, toprak alımını, yerleşimi ve Filistin topraklarında Yahudi ekonomisini tesis etmeyi vurguluyordu.
>
> [ ]
>
> Weizmann, 1907'deki Sekizinci Siyonist Kongre'de 'Sentezci Siyonizm' diye yeni bir kavram önererek siyasi ve fiili Siyonizm yaklaşımlarının birbirini tamamladığını, bunların aslında aynı madalyonun iki farklı yüzü olduğunu savundu. Yeni kavram iki yaklaşımın da eş zamanlı olarak uygulanması gerektiği anlamına geliyordu ve bu, iki tarafı da memnun etmişe benziyordu.

[394] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 49

Haim Weizmann ile Zeev Jabotinsky kavgasının Siyonist harekete sağladığı yarar da 'Siyasî Siyonizm' ile 'Fiilî Siyonizm'in uzlaşmasının sağladığı yarardan az olmadı. Çünkü Siyonist hareket içerisindeki Jabotinsky gibi aşırılık yanlısı figürler, aslında ondan çok da farklı olmayan ana gövdenin üçüncü taraflarla pazarlık gücünü arttırıyordu.

Örneğin Dünya Siyonist Örgütü, Balfour Deklarasyonu'nun ilanından hemen sonra kendilerine vadedilen yurdun Ürdün Nehri'nin her iki yakasını da kapsamasını istemişti. Ancak İngiltere, Ürdün Nehri'nin doğu yakasında yeni bir devlet icat edip onun başına da Şerif Hüseyin'in Abdullah adlı oğlunu kral tayin edince Weizmann'ın başkanlık ettiği ana akım Siyonist hareket, Ürdün Nehri'nin doğu yakasında açıktan hak iddia etmekten vazgeçmişti.

Weizmann maskeli Jabotisnky

Haim Weizmann Filistin'deki İngiliz hâkimiyetinin yeni başladığı ve Balfour Deklarasyonu'nun ne yönde ilerleyeceğinin henüz çok da belli olmadığı 1918'de Araplarla birlikte ortak bir yurt inşa etmekten bahsedecek kadar 'insanî' gözüküyordu. Elbette bu, insanîlikle ilgili bir durum değildi, şartların dayattığı bir durumdu. Zira Weizmann, bu tarihlerde Suriye Emiri Faysal'la Suriye'nin güneyi olan Filistin'de yurt edinmek için pazarlıklar yapıyordu.

Şartlar bu şekilde olduğu için "*Hayim Weizmann, 1918'de Yafa'da Yahudilerin Araplarla 'omuz omuza, bu ülkenin refah ve gelişmesi için' çalışacaklarını açıklıyordu. 'Biz Yahudi toplumu, o kadar acı çektik ve o kadar çok takiplere uğradık ki artık başkaları ile yaşamayı öğrendik*" diyordu.

Aynı Weizmann, birkaç yıl sonra, Suriye Fransız mandası olup da Faysal'la pazarlığa ihtiyacı kalmayınca "*Yahudi milli yurdundan kastının ne olduğu*"nu soranlara İngiltere'nin İngilizliğiyle kıyaslanabilecek derecede bir 'Yahudi Filistin' istediğini söyleyecekti. Yani birkaç yıl önce 'Araplarla omuz omza ülkenin refah ve gelişmesi

[93] Walter Hollstein, *a.g.e* s. 75.

için çalışmaktan' bahseden Weizmann, Filistin'de kuracakları Yahudi yurdunda yaşamasına izin verecekleri Arapların sayısının İngiltere'deki İngiliz olmayanlar kadar olacağını söylüyordu.

Filistin'in tamamını Yahudileştirmek istediğini gizlemeyen Weizmann'la Araplarla gönüllü bir uzlaşmadan söz edilemeyeceğini savunan Jabotinsky arasındaki fark, sadece söylem veya üslup farkıydı. Zeev Jabotinsky'nin Siyonist hareketin ana gövdesinden ayrıştırılarak 'revizyonist' diye ayrı bir kategoriye yerleştirilmesinin sebebi, onun Ürdün Nehri'nin doğusunu, yani bugünkü Ürdün'ü de 'Yahudi yurdunun' sınırları içinde görmesiydi.

Peki, Dünya Siyonist Örgütü'nün Başkanı Weizmann'ın yahut solcu Ben Gurion'un düşüncesi bundan farklı mıydı? Siyasî şartları uygun görmediği için Jabotinsky gibi açık sözlü olmasalar da aslında hepsinin görüşü buydu ve hiçbiri BM'nin kendilerine verdiği toprak miktarını asla yeterli görmüyordu.

Hayim Weizmann'ın anılarında o zamanki adıyla "*Trans Jordan [bugünkü Ürdün] bölgesini içine alan bir İsrail'den söz etti*"ğini nakleden Walter Hollstein, Siyonist hareketin tüm renklerinin özü itibariyle Jabotinsky'den farksız olduğunu şöyle açıklıyor:

> 1947'de Birleşmiş Milletlerin taksim tartışmaları sırasında Jewish Agency [Yahudi Ajansı] temsilcisi, Filistin'in küçültülmesini protesto etti. Siyonist hareket, Birleşmiş Milletlerin taksim kararını, hiçbir zaman kabul edilmeyecek bir 'minimum' olarak tanımlıyordu. Ben Gurion, başbakanlığı sırasında İncil geleneklerine uygun düşen büyük İsrail iddialarını ileri sürmekten hiç bıkmadı. Bugün de İsrail'in politik hayatında ve basınında Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ın bir kısmını içine alan bir büyük Israil tezinin tanınmış savunucuları vardır.

İsrailli akademisyen Avi Shlaim de Weizmann'ın Jabotinsky'den özde farklı olmadığını şu şekilde dile getiriyor:

> Siyonistler, 1918-1920 arasındaki dönemde Balfour Deklarasyonu'nun kendilerince aşırı iyimser bir yorumunu ileri sürdüler. Filistin'e dair

[396] A.g.e ss. 82-83.

> talepleri için uluslararası toplumun onayını, ayrıca Yahudi milli yurdunun Şeria [Ürdün] Nehri'nin iki yakası boyunca uzanmasını istediler. Weizmann Paris Barış Konferansı sırasında Yahudi milli yurdundan kastının ne olduğu sorulduğunda şu meşhur yanıtını verdi: "İngiltere ne kadar İngiliz'se Filistin'i de o derece Yahudi yapmak.

İsrailli akademisyen Ilan Pappe de İsrail kurulmadan önce Filistin'deki Yahudilerin hükümeti niteliğinde olan Ben Gurion başkanlığındaki Yahudi Ajansı'nın BM'nin kendilerine vereceği toprakla yetinmeyeceğini şöyle ifade ediyor:

> Yahudi Ajansı, 1942 yılında Amerika'da düzenlenen bir konferansta, manda yönetimi altındaki Filistin'in yarısından az bir bölümünün Yahudi devletine verilmesini öngören hiçbir öneriyi kabul etmeyeceklerini belirtti.

Vladimir (Zeev) Jabotinsky ve faşizm

Vladimir Jabotinsky, ırkçılığı ve önerdiği yöntemler bakımından gerçek anlamda bir faşistti. Nitekim onun 'Revizyonist Siyonizm'i diğer Siyonistler tarafından da faşizm olarak görülüyordu. O, Araplara karşı hoşgörülü davranmakla suçladığı İngiltere'nin Filistin'deki mandası bir şekilde sona erecek olursa İngiltere yerine mandater olarak faşist İtalya'yı görmekten yanaydı.

Ancak faşizm, o dönemde bazı Yahudiler tarafından İtalya devletinin resmî ideolojisi olmaktan çok, bir sövgü ifadesi olarak kullanılıyordu ve Siyonist hareketi Mussolini'ye yakınlaştırmaya çalışan Jabotinsky 11 Nisan 1935'te *Jewish Daily Bulletin*'de (Günlük Yahudi Bülteni) yayımlanan "Yahudiler ve Faşizm: Bazı Notlar ve Bir Uyarı" başlıklı yazısında faşizmin Yahudiler için kötü bir şey olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu.

Yahudi örgütlerinde üyeliğin gönüllülük esasına dayandığını, örgütle anlaşmazlık yaşayanın istediği anda örgütten ayrılabildiğini ve azınlıkta olanların çoğunluğun iradesine uyup uymamasının

[397] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 52.

[398] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 164.

onların kendi tercihine kalmış bir mesele olduğunu belirten Jabotinsky, faşizmin ise "*bunun tam tersi bir ilkeden doğduğunu*" ve "*bireyin istese de istemese de uyum sağlamaya zorlandığını*" söylüyor. Ardından da bu durumun sadece faşizmde olmadığını sosyalizmde de olduğunu belirtip bunda bir yanlışlık olmadığını ima ederek şöyle diyor:

> Milli çıkarların bireylerin, ailelerin veya 'sınıfların' çıkarlarının yerine geçmesi gerektiğini savunan öğretiye gelince bunu faşizm olarak değerlendirmek aptalcadır. Bu, sosyalistlerin yüzde doksan dokuzunun ayrıca tüm komünistlerin, yani her kişinin düşüncesidir.
>
> [ ]
>
> Yine benim uyarmak istediğim nokta bir sövgü olan 'faşizm' sözcüğünü Yahudi tartışmalarında kullanmayı artık bırakmak için daha önemli bir sebebin var olmasıdır. Bugün faşizm İtalya'nın resmi öğretisidir ve İtalya Yahudilerin sadece siyasi olarak değil ayrıca toplumsal olarak da tam bir eşitliği yaşadıkları ülkelerden biridir. Böyle ülkelerin sayısı pek fazla değildir ve ne yazık ki artış da göstermemektedir. Hem yöneticileri hem de gençliği tarafından böylesine yüceltilen bir fikri ve bir terimi kullanarak bu nadir ülkelerden birini düşman etmek hiç de akıllıca değildir.

Jabotinsky ve 'Revizyonist Siyonizm'

İsrail sağcılığının mimarı olan Vladimir Jabotinsky ile Weizmann'ın ihtilafı sadece onun 'revizyonist' diye suçlanmasından ibaret değildi. Araplarla ilişkiler ve onlara karşı kullanılan dil konusunda da zahiren 'ılımlı Weizmann'la 'faşist Jabotinsky' arasında farklar vardı.

Jabotinsky, Yahudiliği köken olarak Doğulu görmekle birlikte onun kültürel olarak Batılı olduğunu savunuyor ve "*Biz Yahudilerin Doğu olarak ifade edilen şeylerle hiçbir ortak noktamız yoktur ve bunun için tanrıya müteşekkiriz.* diyordu. Yahudiler gibi Sami

[399] Lenni Brenner, *Şebeke, Siyonistlerle Nazilerin İşbirliğini Gösteren 51 Belge*, çev. Manolya Aşık, Derya Metin, İstanbul: Profil Yayınları, 2008, s. 208. Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 55.

ırkına mensup Araplara karşı ırkçılığını Batı uygarlığına dayandıran Jabotinsky, Nazilerin Yahudilere karşı kullandığı argümanları kullanarak "Özerklik Üzerine Mektup"unda şöyle diyordu:

> Ruhsal asimilasyonun mümkün olduğuna inanmıyoruz. Olaya fiziksel açıdan bakarsak saf Yahudi kanından Yahudi ailesinde yetiştirilmiş birinin pek çok kuşak sonra Alman ya da Fransız kimliğine bürünebileceği fikri mantıklı bir iddia olmaktan uzaktır.
>
> [ ]
>
> Öne sürdüğümüz şey ne katliam ne de imha edilmek, bizi tehdit etmiyor; ancak planınızın uygulanması ve İsrail toprakları dışında kalan yönetim, doğal olarak ve kaçınılması imkânsız bir gereklilikle karma evliliklerin giderek artmasına ve bundan dolayı Yahudi soyunun kökünün dünya üzerinden tamamen kazınmasına sebep olacak gibi görünmektedir.
>
> [ ]
>
> Irksal saflığı korumanın haricinde milli birliğin korunması imkânsızdır ve bu amaç doğrultusunda bizim toplumumuzun nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu kendimize ait topraklarımızın olması gerekiyor. [401]

O, aslında bir bakıma haklıydı. Evet, Yahudilik bir din olarak gerçekten Doğu uygarlığına ait olabilirdi; ama ırkçı bir ideoloji olarak Siyonizm, Batı uygarlığının ürünüydü. Siyonistlerin başarısı Siyonizm'i hem içeriye hem de dışarıya Yahudilik gibi pazarlayabilmesiydi.

İsrail'in resmî doktrini 'Demir Duvar'

Jabotinsky, ünlü "Demir Duvar" makalesinde Filistin'e yönelik bakışını ve Araplarla nasıl bir ilişki biçimi öngördüğünü diğer Siyonist liderlerin aksine hiç ikiyüzlü davranmadan açık sözlü bir şekilde ortaya koydu. O, "Demir Duvar" makalesi ve diğer ırkçı görüşleri sebebiyle ana akım Siyonist hareketten ayrı bir kategoriye yerleştirildi. Ancak açıkça dile getirilmese de Jabotinsky'nin Demir Duvar'ı İsrail'in Filistin ve Araplarla ilgili resmî ve değişmez politikası oldu.

[401] Lenni Brenner, *a.g.e.* 26-27 ve 33.

Jabotinsky'nin görüşleri Siyonizm'in hiç sansür edilmeden açıkça dile getirilmiş tefsiri olduğu için 'faşist', 'aşırı' veya 'ahlak dışı' diye görülse de bu görüşler İsrail devletinin resmî doktriniydi. İsrail, Filistinlilere veya bölgedeki Arap ülkelerine yönelik politikalarını bu doktrine göre oluşturdu. Aslında bunda da şaşırtıcı bir şey yoktu; çünkü İsrail'in üzerine kurulduğu sadece fikrî temelleri değil, kurumları da inşa eden Jabotinsky'ydi. Bu yüzden onun siyasî çizgisi siyasetin merkezini oluşturdu. "*Her devletin ordusu vardır; İsrail'de ise ordunun devleti vardır.*" sözü meşhurdur. İsrail rejimi kurulduktan sonra orduya dönüşecek olan Haganah adlı terör örgütü Jabotinsky tarafından kurulmuştu.

Kendisi 1940 yılında öldüğü için İsrail devletinde resmî bir görev üstlenemedi; ancak ölümünden sonra siyasî çizgisi Menahem Begin ve İzak Şamir tarafından sürdürüldü. İrgun adlı terör örgütünün kurucusu olan Menahem Begin ve onun yakın dostu İzak Şamir, Jabotinsky'nin siyasî çizgisinin temsilcileri olarak başbakanlık yaptı. Nazilerle dahi işbirliği yapan Stern çetesi de onun revizyonist çizgisine mensuptu ve bu çetenin üyelerinden İzak Şamir İsrail'de en hassas güvenlik makamlarında karar verici oldu.

Günümüzde İsrail'de 'merkez sağ partî' olarak nitelenen Likud Partisi, Menahem Begin'in kurduğu Herut Partisi'nden doğdu. İzak Şamir de Likud Partisi lideri olarak 7 yıl başbakanlık yaptı. Jabotinsky'nin 'Demir Duvar' doktrini, sadece 'revizyonist' ya da daha açık ifadeyle faşist İsrailli liderlerin değil, İsrail rejiminin resmî güvenlik doktriniydi ve örneğin, İşçi Partisi gibi sol partilerin iktidarında da bu doktrin hiç değişmedi. Jabotinsky'nin ünlü "Demir Duvar" makalesinin birkaç paragrafı bile bunu doğruluyor:

> Ne şimdi ne de görünür gelecekte Araplarla bir uzlaşmaya varmamız söz konusu bile olamaz.
>
> [ ]
>
> Filistin'in bir Arap ülkesi olmaktan çıkarılıp Yahudi çoğunluğa ait bir ülke haline getirilmesi konusunda Filistinli Araplarla gönül rızasına dayalı bir anlaşma sağlamak kesinlikle olanaksızdır. Her biriniz sömürgecilik

tarihi üzerine az çok bir şeyler biliyorsunuz. Bir ülkenin o ülkenin yerlisi olan insanların rızası ile sömürgeleştirilebileceğini kanıtlayan tek bir örnek gösterebilir misiniz? Böyle bir şey hiçbir zaman olmamıştır.

[..]

Bir yerin yerlisi olan her halk o yeri kendi kutsal ikametgâhı olarak görür; tabii kendisini de oranın gerçek sahibi. Dolayısıyla böyle bir durumda yeni bir sahip hiçbir zaman gönül rızasıyla kabul edilmez. Araplar için de durum aynıdır. Şimdi aramızdaki bazı uzlaşma yanlıları gerçek ve temel hedeflerimizi birtakım gizli formülasyonlarla allayıp pullayıp Araplara yutturabileceğimizi, Arapların da bu oyuna gelecek kadar sersem olduklarını söyleyip bizleri ikna etmeye çalışıyorlar. Bense Filistinli Araplar konusundaki bu görüşü reddediyorum.

[ ]

Burada önemli olan, bizim sömürge kurmamızı açıklarken ne tür sözcükler seçtiğimiz değildir. Sömürge kurmanın zaten kendi içinde bütünsel ve kaçınılmaz bir anlamı vardır ve bunu istisnasız her Yahudi ile her Arap pekâlâ bilir. Sömürge kurmanın tek bir amacı vardır. Bu, eşyanın tabiatındandır ve bu tabiatı değiştirmek de mümkün değildir. Bugüne kadar sömürge kurma işini Filistinli Arapların rızaları dışında yürütmek gerekmiştir ve bugün de aynı durum geçerlidir.

[ ]

Biz Filistin'e karşılık ne Filistinlilere ne de öteki Araplara hiçbir şey veremeyiz. Öyleyse gönül rızasıyla anlaşamayız. Bugün sömürgeleştirme faaliyeti en sınırlandırılmış haliyle bile yerli halkın iradesine rağmen sürdürülmek zorundadır. Dolayısıyla bu faaliyet ancak ve ancak yöre halkının hiçbir şekilde kıramayacağı, adına 'Demir Duvar' diyebileceğimiz bir güç kalkanının ardında sürdürülüp geliştirilebilir. İşte bizim Arap politikamız budur. Bunu herhangi başka bir biçimde formüle etmeye kalkışmak da olsa olsa ikiyüzlülüktür.

[ ]

Eğer bu ülkede yerli halkın taleplerine aldırış etmeksizin bir sömürge kurmak istiyorsak onların bunu yönetsel veya fiziksel olarak engelleme olanaklarını ortadan kaldıracak kuralları ve savunma koşullarını oluşturabilmek için ister Balfour Deklarasyonu ister manda yoluyla olsun

dış güçlere başvurmak zorundayız. Zor, mutlak surette kullanılmalıdır. Hem de bütün şiddetiyle ve hiçbir hoşgörü olmaksızın.

[ ]

Bu görüşlerimizin gayri ahlaki olduğunu savunan beylik yaklaşıma gelince, onların iddialarının tamamen gerçek dışı olduğunu söyleyerek cevap vereceğim. Bizim ahlakımız budur. Başka bir ahlak da yoktur. Araplar bizi yolumuzdan çevirmek konusunda karşılarına çıkacak en küçük umudu dahi ne tatlı söze ne de en leziz lokmaya değişeceklerdir. Çünkü karşı karşıya olduğumuz basit bir ayaktakımı değil düpedüz bir halktır, hem de yaşayan bir halk. Ve hiçbir halk da kendi yazgısıyla ilgili böylesi bir sorun karşısında bu denli muazzam boyun eğişlere yanaşmaz, ta ki bütün umutları silininceye dek, ta ki biz Demir Duvar'daki görünür her gediği tıkayıncaya dek.

Demir Duvar makalesinin ana fikri şu üç madde ile özetlendiğinde bunun İsrail'in hiçbir siyasî iktidar tarafından değiştirilemeyen resmî doktrini olduğunu görmek kolaylaşıyor.

1- İsrail dışarıdan gelen bir sömürgeci, Filistin bir sömürge, Araplar da sömürge halkıdır.

2- Hiçbir yerli halk, ülkesinin sömürge olmasını gönüllü olarak kabullenmez o halde İsraillilerle Filistinlilerin bağımsız birer devlet olarak ya da bir devletin eşit haklara sahip vatandaşları olarak bir arada barış içinde yaşaması söz konusu olamaz.

3- Filistinlilerle anlaşmak yalnızca onların sömürge olmayı kabullenmesi ile mümkündür. Filistinlilerin umudunu kaybederek sömürge olmayı kabullenmesini sağlamanın tek yolu da onları 'Demir Duvar'ın içinde, yani mutlak bir esaret ve acımasız bir şiddet altında tutmaktır.

1948'den günümüze kadar İsrail'deki hem solcu İşçi Partisi hem de sağcı Likud Partisi iktidarları Demir Duvar doktrinine bağlı kaldı. 1978 Camp David Anlaşması, 1993 Oslo Anlaşması

[402] Ralph Schoenman, *Siyonizmin Gizli Tarihi*, çev. Aydın Pesen, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s. 25-26. Makalenin tamamı için bk. Lenni Brenner, *a.g.e.*, s. 54.

veya 2020'deki İbrahim Anlaşmaları ile Demir Duvar'dan taviz verilmiş olmadı. Çünkü bunların hiçbiri bir anlaşma değildi; Demir Duvar'ı aşmaktan umudunu kesen Arapların teslimiyet belgeleriydi.

Jabotinsky, 1940'ta kalp krizinden ölmemiş olsaydı Demir Duvar'ının İsrail'in resmî doktrini olarak benimsenmesi ile gurur duyabilir ve en büyük Arap devleti olan Mısır'ın 30 yıl sonra, Filistin'in yasal temsilcisi FKÖ'nün ise ondan 12 yıl sonra Demir Duvar'ı aşmaktan umut keserek teslim olduklarını görüp hayretten ölebilirdi. Çünkü Siyonistler 1897'de Yahudilerin büyük kısmının bile hayal olarak gördüğü Siyonist devleti 51 yıl içinde yoktan var etmiş; ancak yurdun asıl sahibi olan Arapların liderleri, Siyonistlerin Demir Duvarı'na 30 yıl içinde teslim olmuştu.

David Ben Gurion ve solcu Siyonizm

İster solcu isterse sağcı eğilimlere sahip olsun Siyonist liderlerin aslında tamamının birer Jabotinsky olduğunun en somut kanıtını solcu David Ben Gurion'un kişisel hayatı sunuyor.

Solcu İşçi Partisi lideri ve İsrail'in kurucusu David Ben Gurion'un hayatında üç dönem var. Filistin'deki İngiliz hâkimiyetinin ilk on yılında Filistin Komünist Partisi'nin tezlerini savunan Ben Gurion, 1936'daki büyük Filistin isyanına kadar Haim Weizmann'a, isyandan sonra da Vladimir Jabotinsky'ye dönüştü. İsrailli akademisyen Avi Shlaim, Ben Gurion'un bu siyasi serüvenini şöyle açıklıyor:

> Ben Gurion'un Arap sorunu üzerine umumi söylemiyle asıl kanaatleri arasında geniş bir uçurum vardı.
>
> [...]
>
> Düşüncesinin gelişiminde 1918-1929 arasındaki on yıllık dönem sosyalist evreyi teşkil eder. Bu dönem boyunca çatışmanın varlığını reddetmiş, Arap ve Yahudi işçiler arsında sınıf dayanışmasından bahsetmiş ve yaklaşmakta olan sosyalist devrimin barış ve uyuma öncülük edeceği öngörüsünde bulunmuştur.

> 1929-1936 arasında, Yahudilerle Arapların zıt kutuplarda ve birbirlerinden tamamen farklı gayelere sahip oluğunu alenen yeniden kabul etmiş; ancak yine de bu farklılıkların müzakereler yoluyla aşılabileceği kanaatini sürdürmüştür.
>
> Ben Gurion 1936'dan sonra Arap-Yahudi çatışmasının özünde politik olduğunu ve dolayısıyla barışçı bir çözüme elverişli olmadığını kabullenmiştir.[403]

Ben Gurion, 1886'da şu an Varşova sınırları içerisinde kalan ancak o dönemde Rusya'ya ait olan Plonsk'ta doğmuş ve Theodor Herzl'in ölümünden iki yıl sonra, yani 1906'da tarım işçisi olarak gittiği Filistin'de Poale Zion Partisi'ne katılmıştı. Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere Poale Zion sosyalist bir Siyonist partiydi ve sosyalist Siyonistler yahut solcu Yahudilerin öncülük ettiği Filistin Komünist Partisi o yıllarda Arap işçilerle Yahudi işçilerin dayanışmasıyla yakında bir proletarya devriminin gerçekleşeceğine inanıyor ve bu devrimin iki halka da barış getireceğini savunuyordu.

Siyasi Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl, "*Osmanlı sultanına Yahudi sermayesi, Kayzer'e Kudüs'ü Berlin'in ileri karakolu haline getirme sözü, Chamberlain'e ise Yahudi topraklarının zaman içerisinde Britanya İmparatorluğu'nun kolonisi haline dönüşeceği vaadinde bulunmaktaydı.*"[404]

Herzl'den başlayarak ideolojisi her ne olursa olsun diğer Siyonist liderlerin karakteristik özelliği olan bu ilkel oportünistlikten Ben Gurion da istisna değildi. O, bir sosyalist olsa bile Siyonist hedefler için her güçlü devlete hizmet etmeye de zayıfladıklarında onlara darbe vurmaya da hazırdı. Örneğin İttihat Terakki iktidarı sırasında Filistin'deyken "*Yişuv'un [Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin] Osmanlı Devleti'ne uyum sağlaması fikrini savundu.*

---

[403] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek, Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti*, s. 53.

[404] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 48.
Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek*.. s. 52.

Birinci Dünya Savaşı başlaması üzerine İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisiyken Türkiye'den sürgün edildi; ancak 1918'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkan Filistin'e giderek bu kez İngiliz ordusunun Yahudi lejyonuna katıldı.[406] 1940'lı yıllarda ise İngiliz mandası altındaki Yahudilerin hükümeti niteliğini taşıyan Yahudi Ajansı ve Siyonist İcra Komitesi'nin başkanı olarak emri altındaki terör örgütlerinin İngilizleri hedef alan saldırılarına liderlik etti.

Tıpkı 'diplomat' Haim Weizmann gibi, ülkesini çaldığı yerli halkla diyalog kurmuş ve örneğin "*Filistinli ılımlı siyasetçi Musa el-Alemî, Filistin'deki pan-Arap İstiklal Partisi'nin lideri Avni Abdülhâdî, Lübnanlı pan-Arap aktivist Riyad Sulh, Suriyeli milliyetçi liderler Emir Şekib Arslan ve İhsan el-Câbirî*" ile görüşmeler yapmıştı. Ancak sosyalist Ben Gurion'un Araplara karşı tavrı ve barış yaklaşımı faşist Jabotinsky'den faklı değildi. O, 9 Haziran 1936'da Yahudi İcra Komitesi'ne gönderdiği mektubunda adeta kelimesi kelimesine Jabotinsky'nin "Demir Duvar" makalesini tekrarlayarak şöyle diyordu:

> Uzlaşmaya ülke içinde barışı tesis etmek için gereksinim duymuyoruz... Sürekli savaş durumunda bir ülke inşa etmek imkânsızdır; ancak barış bizim için bir vasıtadır. Amaç Siyonizm'i bütünüyle gerçekleştirmektir. Sadece bunun için uzlaşma ihtiyacındayız.
>
> [ ]
>
> Kapsamlı bir anlaşma şüphesiz şu an için söz konusu değildir. Arap tarafı bütünüyle çaresizliğe düştüğü bu çaresizliğin kendi kargaşa ve isyan girişimlerinin başarısızlığı yanında Filistin'deki artışımız neticesinde de oluştuğunu idrak ettiği noktada Yahudi İsrail diyarına boyun eğebilir.[408]

Sosyalist Ben Gurion'un kafasındaki 'Yahudi devleti' sınırları da revizyonist Jabotinsky'ninden farklı değildi.

---

[406] "David Ben-Gurion 1948-1954, 1955-1963. , *İsrail rejimi başbakanlık ofisi resmi web sitesi*, son güncellenme 23.05.2019, https://www.gov.il/en/Departments/People/ben_gurion (Erişim: 13.01.2023).

Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek*..., s. 54.

[408] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 63.

Yirminci Siyonist Kongresi'nde, İngilizlerin Mayıs 1939'da açıkladığı MacDonald Planı konusunda sert tartışmalar yaşandı. Çünkü 'MacDonald Beyaz Belgesi' Filistin'i Yahudilerle Araplar arasında bölmeyi ve Araplara 10 yıl içerisinde bir devlet kurmayı öngörüyordu. Bu plan ayrıca Filistin'i A, B ve C diye üç bölgeye ayırıyor; Araplara verilen ve diğerlerine göre daha büyük olan 'A bölgesinde' Yahudilere toprak satışı tamamen yasaklanıyor, 'B bölgesindeki' toprak satışı İngiliz manda yönetiminin iznine bağlanıyor ve sadece 'C bölgesinde' toprak satışı serbest bırakılıyordu.

Yirminci Siyonist Kongresi'ndeki tartışmanın sebebi bu planının kabul edilip edilmemesi ile ilgiliydi. Büyük İsrail taraftarı olan Siyonist liderler, İngilizlerin vadettiği toprak miktarını yetersiz buluyor ve planın reddedilmesi gerektiğini savunuyordu. Taksime taktik gereği geçici olarak taraftar olanlar ise planın kabul edilip bir yurda sahip olunmasını sınırların genişletilmesinin sonraya bırakılmasını savunuyordu. İki taraf arasında kavgaya dönüşen bu tartışmayı Ben Gurion, şöyle diyerek yatıştırıyordu:

> Tartışmanın konusu, Erez İsrail'in bölünebilir olup olmadığı değildir. Hiçbir Siyonist, Erez İsrail'in en küçük bir kısmından bile vazgeçemez. Tartışmanın konusu, sadece bu iki yoldan hangisinin hedefe daha hızlı götüreceğidir.[409]

Nitekim MacDonald Planı'nın açıklanmasından sonra Ben Gurion Yahudi Ajansı başkanı sıfatıyla emri altındaki Siyonist terör örgütlerinin İkinci Dünya Savaşı ile uğraşan İngilizlere yönelik saldırılarını yönetmeye başlamıştı.

Bölünme sırasında Filistin liderliği

Siyonist hareket içerisindeki grup ve liderler farklı eğilimlerine rağmen ortak bir stratejide ve ortak bir programda birleşirken Arap dünyası ve Filistin ulusal liderliği paramparçaydı. Her şeyden önce İngiliz manda yönetiminin bir memurluğu olan Kudüs

[409] Walter Hollstein, *a.g.e.*, 76-77

Müftülüğü'nün Filistin'de ulusal liderlik rolü üstlenmesi kendi başına bir sorundu. Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'nin, onun rakipleri olan Neşâşîbî yahut el-Alemî ailelerinin toplumsal liderliklerinin feodal ilişkilere dayalı olması da sorunun diğer boyutunu oluşturuyordu. Çünkü İngilizler, diğer devletler hatta Siyonist hareket, Filistinli liderler arasındaki bu feodal liderlik rekabetini kolayca manipüle edebiliyordu.

1930'larda Filistin ulusal liderliği için şu üç partinin rekabeti söz konusuydu: Hüseynî ailesinin Filistin Arap Partisi, Neşâşîbî ailesinin Milli Savunma Partisi ve Avni Abdülhâdî liderliğindeki İstiklal Partisi. 1936'daki büyük isyan ve genel grevler sürecinde başka parti ve örgütler de kurulmuş ve bunlar 'Yüksek Arap Komitesi' adlı bir çatı örgüt bünyesinde bir araya gelmeyi başarmıştı. Hacı Emin el-Hüseynî'yi başkanlığa seçen Yüksek Arap Komitesi, bir anlamda Siyonist hareketin kurduğu Yahudi Ajansı İcra Komitesi'nin muadil olan bir kolektif liderlikti.

1936'daki büyük isyan dalgası bu feodal liderleri İngiliz manda yönetiminin memuru olmak ile silahlı direnişe liderlik etmek arasında bir tercih yapmaya zorlamıştı. Neşâşîbîler İngilizlerin safını tercih ederken Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî istemeden de olsa direnişi seçerek liderliğini korudu. Direniş liderliğini İngiliz memurluğuna tercih etmesi sebebiyle Emin el-Hüseynî, 1937'de İngilizler tarafından önce Filistin'den sonra da gittiği Irak'tan sürgün edildi.

İngilizlerin 1937'de Hacı Emin el-Hüseynî'yi ve Arap Yüksek Komitesi'nin birçok üyesini sürgün etmesi ve komite üyelerine yönelik yoğun tutuklama ve cezalandırma kampanyası başlatıp komiteyi dağıtması Filistinlileri kolektif liderlikten yoksun bıraktı. İkinci Dünya Savaşı şartları ise Filistin ulusal liderliğinin sorunlu yapısını tamamen karmaşık hale getirdi. Hacı Emin el-Hüseynî'nin savaşta İngiltere'ye ve Siyonistlere karşı Almanya'dan yana olması Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanan savaş sonunda 'Nazi yanlısı' dive suçlanmasına ve toplumsal liderliğinin sona ermesine neden oldu.

İkinci Dünya Savaşı şartları, Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelik tehditleri ve 1936'daki isyan ve genel grevler sırasında Filistin direnişinin kapasitesinin görülmesi İngilizleri Filistinlilerin hoşnutluğunu kazandıracak adımlar atmaya zorladı. Filistin'e on yıl içerisinde bağımsızlık vadeden 'MacDonald Beyaz Belgesi' ve Arap Yüksek Komitesi'nin yeniden faaliyetlerine izin verilmesi bu adımlar arasındaydı.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hacı Emin el-Hüseynî'nin Nazi yanlısı olmakla suçlanması, Hacı Emin'in oğlu Cemal'in İngilizler tarafından Rodezya'ya sürülmüş olması, Neşâşîbî ailesinin etkisini yitirmesi ve İstiklal Partisi'nin ise toplumsal nüfuzdan yoksun olması sebebiyle Arap Yüksek Komitesi'nin canlandırılması başarısız oldu. Çünkü İstiklal Partisi taraftarlarına göre Hüseynî ailesi Nazi taraftarı, Hüseynî ailesine göre de İstiklal Partisi bir İngiliz işbirlikçisiydi. İstiklal Partisi MacDonald Planı'nı desteklerken Hüseynî'ler Filistin'in tamamının bağımsızlığından vanaydı.

Arap Birliği, bir olamayanların birliği

> Filistin Araplarının bu bölünmüşlüğü, kendilerini sevk ve idare edecek ve harekete geçirecek etkin bir siyasi ve askeri güçten yoksun kalmalarına sebep olmuş ve Arap devletleri ile yeni oluşmaya başlayan Arap Ligi Filistin Araplarının davasını üzerine almıştı.

Fakat Arap ülkelerinin ve dolayısıyla da Arap Birliği'nin durumu da Filistin ulusal liderliğinden farksızdı. İsmen bir 'Arap Birliği' olsa da Arap ülkelerinin ne kendi aralarında ne de Filistin meselesi konusunda herhangi bir birliği vardı. Arap Birliği'nin kuruluş toplantısı 25 Eylül-Ekim 1944'te Mısır'ın İskenderiye kentinde yapılmış ve bu toplantıda MacDonald Beyaz Belgesi'ne atıfla Yahudi göçlerinin durdurulması, toprak satışının yasaklanması ve Filistin'in bağımsız bir devlet olması "*Arapların müktesep hakları*" olarak tanımlanmıştı.

[410] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 69.

Mısır, Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan ve Yemen arasında imzalanan 22 Mart 1945'te kurulan Arap Birliği, Filistin politikasını yayımladığı bir deklarasyonla açıkladı. Arap ülkeleri arasındaki bu 'birlik' Filistin'e de yansıdı ve 25 Kasım 1945'te Yüksek Arap Komitesi yeniden kuruldu. Ancak Arap Birliği ne kadar 'birlikse' Filistinlilerin Yüksek Arap Komitesi de o kadar 'komiteydi'. Bir başka deyişle aslında ne Arap ülkeleri ne de Filistinli gruplar arasında bir birlik vardı.

Arap Birliği'ndeki ülkelerden Urdün'le Suudi Arabistan can düşmanıydı. Çünkü Suudiler Ürdün Kralı Abdullah'ın babası olan Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki krallığına son vermişti. Öte yandan diğer Arap ülkelerinin aksine Ürdün, Filistin'in bağımsız bir devlet olmasını istemiyordu. Çünkü Ürdün Emiri Abdullah, Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında bölünmesi halinde Arap kısmının Urdün'e bağlanması için çalışıyor ve Siyonist liderlerle de gizli görüşmeler yapıyordu.

Irak, Suriye ve Suudi Arabistan ise Filistin'in Arap kısmının Urdün'e bağlanmasına karşı çıkıyordu. Çünkü Ürdün Emiri Abdullah, Suriye, Lübnan ve Filistin'i topraklarına katarak babası Şerif Hüseyin'e İngilizler tarafından vadedilen Arap Krallığını kurma peşindeydi. Suudi Arabistan'ın kurucu kralı Abdulaziz bin Suud ise 1925'te Hicaz'daki krallığını yıktığı Şerif Hüseyin'in oğlu olan Abdullah'ın Urdün Krallığı'nı genişletmesini önlemeye çalışıyordu. Aynı endişe Hâşimîlerin kontrolünde olan Irak'ta da vardı; çünkü Hâşimî Irak da Hâşimî Ürdün'ünki gibi hevesler peşindeydi. Araplara bir Hâşimî lider olacaksa bu Abdullah değil pekâlâ Faysal'ın oğulları da olabilirdi.

Suudi Kralı Abdulaziz, 29 Kasım 1938'de yani henüz İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Amerikan Başkanı Roosevelt'e mektup yazıp *Arap ve Müslüman lideri olarak Arap meseleleri ve bilhassa Suriye ve Filistin ile yakından ilgilendiğini*" belirtmiş; Nisan 1943'te Amerika'nın Kahire büyükelçisi ile yaptığı görüşmede ise şu taleplerde bulunmuştu:

1- Amerikan hükümeti Filistin konusunda herhangi bir harekette bulunmadan önce Suudilerin fikrini almalıdır.

2- Irak, Filistin ve Suriye'nin Hâşimîlerin kontrolü altına girmesine Suudi Arabistan karşıdır. Kral Suud'un 'Hâşimî kontrolü' ile kastettiği şey, Ürdün Kralı Abdullah idi.[411]

Roosevelt de Suudi kralının bu taleplerini kabul ettiğini belirten bir cevabî mektup yazmış, hatta Suudi Kralı Abdullah'la Dünya Siyonist Örgütü Lideri Haim Weizmann'ı görüştürmek için girişimde bile bulunmuştu.

Faysal ölmüş olsa da hâlâ Hâşimî ailesinin krallığının sürdüğü Irak'ta da Başbakan Nuri Sait Paşa Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayan 'Bereketli Hilal' projesinden söz ediyordu. Yani aslında Hâşimî ailesinin kontrolündeki Irak da tıpkı Hâşimî Ürdün gibi İngilizlerin Şerif Hüseyin'e vadettiği krallığa sahip olmanın peşindeydi.

Bu denklemden de anlaşıldığı üzere Arap Birliği'nin neredeyse aynı dili konuşmaktan başka hiçbir ortak yanı yoktu. Hatta Arap devletlerinin öncelikli tehdit olarak gördüğü şey, Filistin'in Siyonistlerin kontrolüne geçmesi değil, rakip Arap kralının kontrolüne geçmesiydi. Ürdün Emiri Abdullah, Siyonistlerle anlaşarak Filistin'in bölünmesi halinde Arapların payına düşecek kısmını Urdün'e katmaya öncelik verirken, Suudi Kralı Abdulaziz ise Irak ve Ürdün'de hâkim olan Hâşimî ailesinin Suriye'yi ve Filistin'e hâkim olmasını önlemeye öncelik veriyordu.

Arap devletlerinin Filistin'de kurulan Yüksek Arap Komitesi işte bu 'Arap Birliği'nin etkisiyle kurulmuştu; ancak Filistin Yüksek Arap Komitesi'nin birlik ve bütünlük açısından durumu, Arap Birliği'nin kendi durumundan daha vahimdi. Prof. Fahir Armaoğlu bu komitenin halini şöyle açıklıyor:

Komite'de 5 Hüseynî, 5 tane de diğer partilerden birer temsilci ve 2 tane de tarafsız üye bulunuyordu. Neşâşîbî'ler kendilerine geniş temsil

[411] A.g.e 73.

imkânı verilmediği için Komite'yi boykot ettiler. Komite'nin başına Rodezya'daki sürgünden dönen Cemal Hüseynî getirildi. Lakin Cemal Hüseynî, Yüksek Arap Komitesi'ne bir canlılık getiremedi. Çünkü diğer grupların Hüseynîlere güveni yoktu. Nitekim Cemal Hüseynî 1946 Mart'ında Komite'yi toplantıya çağırdığında Hüseynîlerden başka kimse gelmedi.

Gelmediği gibi diğer siyasî gruplar kendi aralarında birleşip 29 Mayıs 1946'da Yüksek Arap Cephesi'ni teşkil ettiler. Bu gruplar Milli Savunma Partisi, Reform Partisi, Milli Blok, Arap Gençlik Kongresi ve Istiklal Partisi idi.

Arap Birliği ile Filistin Yüksek Arap Komitesi, iç bütünlük bakımından Dünya Siyonist Örgütü veya Yahudi Ajansı ile kıyaslandığında manzara şuydu: Siyonist örgütler kendi aralarında kavga ederken bile Filistin'i ele geçirmek için birleşiyor; Araplar ise Filistin'i savunma adı altında 'Birlik' veya 'komite' oluşturarak birleşirken bile kendi aralarında kavga ediyordu. Çünkü Siyonist hareket 'ulusal ülkü' için, Araplar ise iktidar için mücadele ediyordu. Ulusal ülkü farklı görüştekileri birleştirirken, iktidar hırsı aynı görüştekileri bile birbiriyle çatıştırıyordu.

Siyonistlerin programı Arapların programsızlığı

Siyonist hareket ile Arap Birliği'nin yahut Filistin ulusal liderliğinin programlarına ilişkin basit bir kıyaslama da 1948'deki sonucun neden sürpriz olmadığını ortaya koyuyor. Siyonistler, Filistin'de yurt edinmek için Basel Programı'nı, devlet kurmak için de Biltmore Programı'nı yaptılar.

1897'deki Basel Konferansı'na kadar Siyonistlerin tüm iddialarının aksine Yahudilik bir milletin değil, bir dinin adı olarak kabul ediliyordu. Siyonist olmayan Yahudiler açısından da homojen bir Yahudi milleti değil, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudilik dinine mensup topluluklar söz konusuydu.

[412] A.g.e., 70.

Yahudi dinine mensup bir topluluğun yaşadığı yerlerden biri de Filistin'di; ama Basel Konferansı sonrasında inceleme yapmak üzere Filistin'e gönderilen haham heyetinin de dediği gibi "*Filistin güzel bir gelindi; ama uzun süredir başkasıyla evliydi.* Dolayısıyla Yahudiliğin bir millet ve Filistin'in de o milletin yurdu olduğu sadece Siyonistlere ait soyut bir düşünceydi. Siyonistler Basel Konferansı'nda işte bu soyut düşünceyi somut bir gerçeklik haline getirecek altyapıyı oluşturdu.

Altyapı kurmak için en önemli adım, Siyonist projenin mühendisliğini üstlenecek örgüttü. 1897'de Dünya Siyonist Örgütü'nü kuran Siyonistler, açıkladıkları Basel Konferansı'nda "*Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de resmen ve kanunen garanti edilmiş bir yurdun yaratılmasına çalışmaktadır.*" şeklinde bir hedef belirlemiş ve bu hedefe ulaşmak için şu programı açıklamıştı:

- Filistin'de bir yurt edinilmesi için çalışılacak,
- Her yerdeki Yahudiler dernekler ve federasyonlar halinde örgütlenecek, Yahudi ulusal bilinci güçlendirilecek,
- Gerekli devletlerin desteğinin sağlanması için çaba harcanacak.

Bir dinden bir millet icat edip o millet için de bir yurt edinme hedefi öngören bu Basel Programı, 1940 yılına kadar bu hedeflerine ulaşmıştı. Çünkü Yahudi milleti icat edilmiş, Balfour Deklarasyonu sayesinde Filistin'i işgal eden İngiltere'den yurt desteği alınmıştı. İngiliz mandasının sağladığı kolaylıklar göçleri arttırmış ve Siyonistler Filistin nüfusunun yüzde 30'una topraklarının ise yüzde 6'sına sahip olmuştu.

Fakat İngiliz manda yönetiminin 'Beyaz Belge' diye adlandırılan 'çözüm planları' ile Filistin'in bölüneceği artık kesinleşince programı güncelleyip yeni şartlara göre, yani bir program belirlemek şart olmuştu. Dolayısıyla 1937 Peel, 1938 Woodhead ve nihayet 1939 MacDonald 'Beyaz Belgeleri' ile bölüneceği açıkça belli olan

[413] *A.g.e.*., s. 17

Filistin'de, zaten kurulmuş olan Yahudi vurdunun artık Yahudi devletine dönüşmesi için yeni bir program yapmak gerekiyordu. İşte bu da Mayıs 1942'deki Biltmore Programı olacaktı.

Siyonist hareketin Biltmore Programı, İngilizlerin Filistin'i 10 yıl içerisinde bağımsız bir devlet haline getirmeyi öngören MacDonald Planı'na tepki ve alternatif olarak hazırlanmıştı. Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Haim Weizmann ve Yahudi Ajansı Başkanı Ben Gurion gibi Siyonist liderler, 1942'de New York'taki Biltmore Oteli'nde toplanmış ve tarihe 'Biltmore Programı' diye geçen ve İsrail'in kuruluş projesi olan kararlar almıştı.

Biltmore Programı'yla alınan en önemli karar, "*Filistin'in yeni demokratik dünyaya entegre olmuş bir Yahudi cumhuriyeti olarak kurulması*" idi. Bu ifade Siyonist hareketin Filistin'de yurt edinme hedefini devlet kurma hedefi şeklinde büyüttüğünü, hatta bununla da kalmayıp İngilizlerin kendilerine vereceği kadar toprağı değil Filistin'in tamamını istediklerini ortaya koyuyordu. Filistin'in tamamında Yahudi devleti kurma ilk defa Biltmore Programı ile açıklanan bir hedefti.

Biltmore Programı, sadece bu talep cümlesinden ibaret değildi. Siyonist liderler o toplantı öncesinde MacDonald Beyaz Belge'si açıklanınca 'Filistin'de bir Yahudi devleti veya cumhuriyeti' kurmak için gerekli silahlı örgütleri kurmuş, askerî teçhizatı ve silahları temin etmeye başlamıştı.

> Ben Gurion İkinci Dünya Savaşı'nın küllerinden doğan 'Mücadeleci Siyonizm'i var ederek hâlâ 'Diplomatik Siyonizm' ve İngiliz ittifakına bel bağlayan Weizmann'ın elinden liderliği zorla almıştı. Weizmann'ın tavsiyesine karşın Ağustos 1945'teki Siyonist Konferans, İngiliz yönetimine aktif direniş politikası yürütme kararı almış ve ekimde de silahlı ayaklanma başlatılmıştı. Haganah, revizyonist hareketten türemiş muhalif gruplarla işbirliği yapmak konusunda talimat almıştı. Bu grupların en önemlisi operasyonlarını 1939'da Beyaz Belge'nin yayımlanmasından sonra Filistin'deki İngiliz vetkililere yönelten İrgun, yani Ulusal Askeri Örgüt'tü.

[414] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 68.

Siyonistlerden Nazilere askerî işbirliği teklifi

Yahudi Ajansı İcra Kurulu Başkanı David Ben Gurion, İngiltere'nin 1939'daki Arap yanlısı olmakla suçlanan MacDonald Beyaz Belgesi'nin Almanya'nın ilerlemekte olduğu savaş şartlarının ürünü olduğunun farkındaydı. İngilizlerin MacDonald Beyaz Belgesi Arap yanlısı olabilirdi; ama Nazi ilerleyişine karşı İngilizleri karşısına da alamazdı. Ben Gurion bu yüzden "*Beyaz Belge yokmuş gibi İngilizlerle birlikte Hitler'e karşı savaşacağız; sanki savaş yokmuş gibi de Beyaz Belge ile savaşacağız.*"[415] şeklinde özetlenen meşhur stratejisini açıkladı.

Ben Gurion'un liderliğini üstlendiği Siyonist hareket bu stratejiyi Nazilerle işbirliği yapacak kadar pervasızca uyguladı. Hagana, İrgun ve Stern Çetesi gibi Siyonist silahlı örgütler İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusu saflarında Almanya'ya karşı savaştı. Ancak aynı örgütler savaş sonunda İngilizlere karşı da savaştı. Öte yandan Siyonist örgütler, İngiliz ordusuyla işbirliği yaptı; ama Nazileri de ihmal etmedi. Örneğin sonradan İsrail başbakanı olacak olan İrgun liderlerinden İzak Şamir aracılığıyla Nazilere İngilizlerle yaptıkları işbirliğinin aynısını teklif etti.

> 11 Ocak 1941'de İzak Şamir, Ulusal Askeri Örgüt, yani Siyonist İrgun ile Üçüncü Nazi hükümeti arasında resmî bir askerî anlaşma önerdi. Bu öneri, savaştan sonra Türkiye'deki Alman Büyükelçiliği dosyalarında ortaya çıkarıldığı için Ankara Belgesi olarak bilinegelmiştir. Belgede şunlar yazılıdır:
>
> "Yahudi kitlelerin Avrupa'dan çıkarılması, Yahudi sorununun çözümü için ön koşuldur; ancak bunun gerçekleşebilmesi, Yahudi halkın ana vatanı olan Filistin'e yerleştirilmesine ve tarihi sınırları içerisinde bir Yahudi devletinin kurulmasına bağlıdır [ ]
>
> İrgun Alman Reich'ı [Almanya otoritesi] ile onun yetkililerinin Almanya'daki Siyonist faaliyetler ile Siyonist göç planları konusundaki iyi niyetlerinin bilincinde olarak şu görüşlere sahiptir:

[415] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s., 158-159.

1- Alman düşüncesine uygun olarak Avrupa'da kurulacak Yeni Düzen ile İrgun'un varlığında cisimleşen Yahudi ulusal hedefleri arasında ortak çıkarların varlığı mümkündür.

2- Yeni Almanya ile İbrani alemi arasında bir işbirliği mümkündür.

3- Ulusal ve totaliter temelde tarihi bir Yahudi devletinin Alman Reich'ıyla yapılacak bir anlaşma çerçevesinde kurulması gelecekte Ortadoğu'daki güçlü Alman çıkarları açısından da gereklidir.

Bu düşüncelerden yola çıkan Filistin'deki Ulusal Askeri Örgüt (Irgun) İsrail özgürlük hareketinin yukarıda belirtilen ulusal hedeflerinin Alman hükümeti tarafından tanınması koşuluyla savaşta Almanya'nın yanında aktif olarak yer almayı teklif eder.[416]

Siyonist hareket öngördüğü hedefler için hatta Yahudi düşmanı Nazilerle bile işbirliğine açıktı. Weizmann'ın İngiliz yanlılığı, Jabotinsky'nin Faşist İtalya'ya yakınlaşma çabası, İzak Şamir'in Nazilere askerî işbirliği teklifi, aslında çelişki değil belirli bir zamanlama içerisinde yönetilen bütüncül bir programın farklı aşamalarını yansıtıyordu. Biltmore Programı'ndan itibaren Siyonist hareket İkinci Dünya Savaşı'nın galibi olan Amerika'ya yakınlaşıyordu.

Yeni patron Amerika

David Ben Gurion liderliğindeki Yahudi Ajansı, çok iyi bir zamanlamayla 22 Mayıs 1945'te İngiliz hükümetinden şu taleplerde bulundu.

1- Filistin'de bölünmemiş ve küçültülmemiş bir Yahudi devleti hakkında ivedi olarak karar alınması,

2- Göçün Yahudi Ajansı vasıtasıyla denetimi,

3- İlk bir milyon Yahudi'nin Filistin'e göçünün gerçekleşmesi için uluslararası yardım.

---

[416] Ralph Schoenman, *a.g.e.* ss. 57-58.
Walter Hollstein, *a.g.e.* 81

Amerika, nükleer kitle imha silahlarıyla yüz binlerce sivil Japon'u öldürüp İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren taraf olarak savaştan en az zararla çıkmıştı ve savaş sonrasında dünyada yeni bir düzenin kurulmasında belirleyici olacağı açıktı.

Yahudi Ajansı'nın İkinci Dünya Savaşı'nın resmî olarak olmasa da Almanya'nın kesin yenilgisiyle fiilen bitmiş olduğu Mayıs 1945'te sunduğu bu taleplerin zamanlaması dikkate değerdir. Öte yandan Biltmore Programı için mekân olarak Amerika'yı seçmesi, İngiltere'ye dayattığı talepler ve İngiliz manda yönetimine yönelik tırmandıracağı terör Siyonist hareketin artık İngiltere'yi terk edip Amerikan şemsiyesi altına girmek istediğini gösteriyordu.

İngiltere, Siyonist terör örgütlerinin saldırılarını 29 Haziran 1946'da yaklaşık 17 bin kişilik bir askerî gücün katıldığı Aghata Operasyonu adlı bir karşı saldırıyla ve üst düzey Siyonist liderleri tutuklayarak bastırdı. Yahudi Ajansı, Ağustos 1946'da Filistin'in tamamını isteyen Biltmore Programı'ndan geri adım atarak Filistin'i paylaşmaya razı olduğunu açıkladı. Filistin'in tamamının istenmesi zaten çok ileri bir adımdı; dolayısıyla paylaşmayı kabul etmek aslında bir geri adım değil, gerçekçilikti. Zira bu sayede Siyonist hareket Amerikan desteğini kazanmış ve Filistin'in paylaştırılmasında MacDonald Planı artık bir referans olmaktan çıkmıştı.

Arapların programsızlığı

Siyonistler, 1897'den itibaren belirli bir program ile önce millet icat edip, o millete yurt kazandırdı ve sonra da devlet kurdu. Filistin'in o dönemdeki sahibi olan Osmanlı Devleti ile oranın sahibi olan Arap milleti ise ne Siyonist planların hedefini kavrayabildi ne de ona karşı koyacak bir plan kurdu.

Basel Programı'na karşı planı olmayan Osmanlı Devleti Filistin'i kaybetti. Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerin safına geçen 'Arap liderliği' ise 30 yıl sonra Filistin'in tamamını kendilerinden almak isteyen Biltmore Programı ile karşı karşıya kaldı. Ancak Arapların Biltmore Programı'na karşı bir programı da yoktu. Çünkü program

yapmak kolektif bir akıl ve kolektif bir liderlik gerektiriyordu ve bunlar ne Arap devletlerinde ne de Filistin ulusal liderliğinde vardı.

Kendilerine ait bir programı olmayan Araplar kendilerine ait yurdun tamamını kaybetme ihtimaliyle karşılaşınca İngiltere'nin MacDonald Planı'na tutundular. Arap Birliği, 25 Eylül-Ekim 1944'teki İskenderiye Protokolü ile Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında bölünmesini öngören MacDonald Planı'nı üstelik de "*müktesep haklar*" vurgusuyla bir referans haline getirmeye çalıştı. Hâlbuki MacDonald Beyaz Belgesi'nde bahsedilenler Araplar tarafından 'kazanılmış haklar' değil, İngilizler tarafından vadedilen, ama verileceği de şüpheli olan 'haklar'dı.

Arap Birliği, kendi içinde birlik olamadığı için Siyonistlerin aksine Filistin'in kaderini belirlemekte olan ABD, Sovyetler veya İngiltere üzerinde herhangi bir diplomatik etki yaratabilecek durumda da değildi. Tam aksine, mesela Ürdün Hâşimî Krallığı, Filistin bölündüğünde onun Arap kısmına sahip olma hevesiyle Siyonistlerle gizli görüşmeler yapıyordu; Suudiler ise Amerika'yı Urdün'e karşı kışkırtmaya çalışıyordu.

Ayrıca Arap Birliği'ni oluşturan ülkelerden Mısır, Irak, Yemen İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiliz sömürgesiydi. Bu devletlerin İngiltere ile anlaşmalı olarak bağımsız olmaları da onların gerçekten bağımsız olmasını sağlamadı. Ürdün İngilizler tarafından icat edilmiş bir devletti ve Suudi Arabistan ise İngiliz nüfuzu altındaydı. Suriye, Fransızlar tarafından parça parça bölünmüş; Lübnan ise icat edilmiş bir yarı sömürge devletti. Dolayısıyla Siyonist hareketin aksine bunların hiçbirinin ne donanımlı ordusu ne eğitimli askerî gücü ne de savaş kararı alıp bu kararı uygulayabilecek bağımsız bir siyasî otoritesi vardı.

Siyonist hareket, Biltmore Programı ile Filistin'in tamamını isteyerek, askerî altyapı kurarak ve Amerikan desteğini kazanarak ileri adımlar atmasaydı belki Kasım 1947'de Birleşmiş Milletlere götürülecek taksim planı Arap Birliği'nin "*kazanılmış haklar*" diye sahiplendiği MacDonald Beyaz Belgesi referans alınarak oluşturulabilirdi. Ancak bu adımlar sonrasında hem MacDonald Planı devre dışı bırakılmış

oldu hem de Birleşmiş Milletler, nüfusun yüzde 70'ini oluşturan Araplara toprakların yaklaşık yüzde 43'ünü; nüfusun yüzde 30'unu oluşturan Yahudilere ise toprakların yaklaşık yüzde 57'sini verdi.

Peki, 1942'deki Biltmore Programı'nda Filistin'in tamamını isteyen Siyonistler 1946'da Filistin'i Araplarla bölüşmeyi kabul ettiği için geri adım mı atmış oldu? Yahut BM kendilerine Filistin'in tamamını değil de yüzde 57'sini verdiği için diplomatik yenilgi mi aldı? Tabii ki hayır, geri kalan taleplerini de liderlik, ulusal ülkü ve program konusunda bir adım bile ilerleyemeyen Araplar 1948 ve 1967 Savaşlarında Siyonistlere armağan edecekti.

Buraya kadar Filistinlilerin Büyük Felaket'ini hazırlayan yerel ve bölgesel şartlardan bahsedildi. Peki, bu yerel şartlar, Filistinlileri 'Büyük Felaket'e götüren uluslararası şartları nasıl yarattı?

Filistin'in taksimi için Birleşmiş Milletler süreci

Filistinliler için 'Büyük Felaket' anlamına gelen 'Nakba'yı ve Siyonistler için ise İsrail'in kuruluşuyla kazanılan büyük zaferi hazırlayan şartlar 1947 yılında aşağıdaki yedi aylık kronoloji içerisinde oluşturuldu.

2 Nisan'da Birleşmiş Milletlere resmî başvuruda bulunan İngiltere, Filistin sorununa çözüm bulunmasını talep etti. Hâlbuki yüzyıllardır barış içinde bir arada yaşayan farklı dinlere mensup Filistin halkını, 30 yıl içerisinde birbirini boğazlar hale getiren İngiltere'nin kendisiydi. 1920 San Remo Konferansı'na göre mandater devlet olarak Filistin'i kendi kendini yönetebilir hale getirme sorumluluğunu üstlenmiş olan İngiliz rejimi, Filistin'i bir savaş alanı yapıp yönetilemez hale getirmekle kalmamış, şimdi, yarattığı sorunu çözmesini Birleşmiş Milletlerden istiyordu. Fakat bununla da yetinmiyor ve BM'ye ne yapması gerektiğini de dikte ediyordu:

İngiltere, *"BM Genel Kurulunun bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi incelemek üzere özel bir komite kurmasını ve meselenin Genel Kurulun sonbahardaki toplantısında ele alınmasını da istedi."* [418]

[418] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 84.

28 Nisan'da BM Genel Kurulu, İngiltere'nin başvurusunu yahut verdiği görevi yerine getirmek için toplandı.

15 Mayıs'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, kısa adı UNSCOP (United Nations Special Committee on Palestine) olan Filistin Özel Komitesi'ni kurdu. BM Genel Kurulunda İngilizlerin bu dayatmasına Arap ülkeleri ile Türkiye ve Afganistan gibi Arap olmayan İslam ülkeleri karşı çıktı ve ret oyu verdi. Ancak bu 7 ülkenin aleyhte oyuna rağmen, 45 ülkenin kabul oyuyla 11 üyeden oluşan komitenin kurulmasına karar verildi.

Yani İngiltere'nin sorumsuz bir şekilde sözde Birleşmiş Milletlere bıraktığı Filistin'in kaderi, aslında Avustralya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Yugoslavya'dan oluşan 11 ülke tarafından belirlenecekti.

31 Ağustos'ta Filistin Özel Komitesi (UNSCOP), incelemelerini tamamlayıp raporunu yayımladı ve Genel Kurula 'Çoğunluk Planı' ve Azınlık Planı' adlı iki çözüm planı sundu. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın önerdiği Çoğunluk Planı, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında ikiye bölünmesini öngörüyordu.

İran, Hindistan ve Yugoslavya tarafından önerilen 'Azınlık Planı' ise Araplarla Yahudilerin bölünmesini; ancak Kudüs merkezli bağımsız bir federal devlet kurulmasını öngörüyordu. Avustralya ise muhtemelen kendinde Filistin'in kaderini belirleme yetkisi görmediğinden her iki plana da çekimser oy vermişti.

29 Kasım'da BM Genel Kurulu Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında ikiye bölünmesini ve Kudüs'ün de BM yönetiminde kalmasını öngören 'Çoğunluk Planı'nı 13 ret, 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul etti.

Hâlbuki Birleşmiş Milletlerin anayasası olan sözleşmeye göre milletlerin kendi kaderini tayin hakkı temel bir ilkeydi. Dolayısıyla BM'nin Filistin'in geleceğini belirleme konusunda hukuki bir yetkisi yoktu. Bunu aslında UNSCOP alt komitesindeki oylamayla, Birleşmiş Milletler de itiraf etmişti.

Özetle 2 Nisan'da başlayıp 29 Kasım'da sona eren bu yedi aylık süreç içerisinde şunlar olmuştu:

Birleşmiş Milletler, kendi anayasasını çiğnemiş kendi kaderini tayin etmesi gereken Filistinlilerin fikrini sormadan ülkeyi bölme kararı vermişti. UNSCOP Alt Komitesi'nin BM'nin Filistin'in geleceğini belirleme yetkisi olduğunu kabul etmeyen (20 ret, 16 çekimser) 36 ülkenin görüşünü değil, böyle bir yetkisinin olduğunu savunan 21 üyenin görüşünü, daha doğrusu aslında tek bir üyenin görüşünü esas almıştı.

Filistin'in yerli halkla dışarıdan getirilen yabancılar arasında bölünmesi de dünyanın ya da Birleşmiş Milletlerin değil aslında sadece 7 ülkenin kararıydı. Bu kararı veren Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın halkı ve muhtemelen yetkilileri dahi o yıllarda Filistin'in haritadaki yerini bile bilmiyordu. Bu ülkeler aslında Filistin'in bölünmesini isteyen Amerika ve Sovyetler Birliği'nin talebini yerine getirmişti.

Dolayısıyla İsrail devleti Birleşmiş Milletler kararı ile bile değil, aslında Amerika ve Sovyetler Birliği'nin kararıyla kurulmuştu. 1948 yılı sonuna kadar Filistin topraklarının yaklaşık yüzde 70'ini toplam nüfusun yüzde 30'unu oluşturan yabancıların ele geçirmesi sağlanmış; nüfusun yüzde 70'ini oluşturan yerli halk ise ya sürgün edilmiş veya kendi ülkesinde esir hayatına mecbur edilmişti.

1948 Savaşı, sonucu baştan belli savaş

Savaşın sebebi, BM'nin verdiği bölünme kararını Siyonistlerin kabul edip Arapların reddetmesiydi. Siyonistler paylarına düşen toprak miktarını yetersiz bulsalar ve kendi aralarında tartışma yaşasalar da bölünme kararını gerçekten destekliyorlardı. Peki, Araplar gerçekten bölünmeye karşı mıydı? Yahut kimler gerçekten karşıydı ve kimler aslında bölünmeyi en az Siyonistler kadar istiyordu?

Görünüşte Arap Birliği, Filistin liderliğinin bölünmeye karşı olan tutumunu destekliyor ve bağımsız Filistin devletinin kurulmasını istiyordu. Nitekim Arap Birliği'nin kuruluş belgesi sayılan

1944 tarihli İskenderiye Protokolü'nde MacDonald Beyaz Belgesi referans gösterilmiş ve Yahudi göçlerinin durdurulması, toprak satışının yasaklanması ve Filistin'in bağımsız bir devlet olması "*Arapların müktesep hakları*" olarak tanımlanmıştı. Ancak Mısır ile Hâşimîlerin kontrolü altındaki Ürdün Filistin'in bölünmesini istiyordu, yine Hâşimîlerin kontrolü altındaki Irak açısından da Filistin'in bölünmesi bir kırmızıçizgi değildi.

Mısır'a göre Filistin meselesi çözülmeden İngiltere istikrarsızlığı bahane ederek Mısır'dan çekilmeyecekti. İngiltere, aslında 1936 yılında bir ittifak anlaşması yaparak Mısır'a 'bağımsızlık' vermişti. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve müttefiki İtalya'nın bölgeye asker sevk etmesi üzerine 1936 tarihli bu ittifak anlaşmasına dayanarak Süveyş'i kontrol altında tutmak için Mısır'a yeniden 200 bin asker göndermişti. Mısır İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden dolayı İngiltere'den askerlerini çekmesini istiyor; ancak İngilizler buna vanaşmıyordu. Dolayısıyla Mısır'a göre bu yüzden Filistin'in iki uluslu federal devlet ya da iki ayrı devlet şeklinde bölünmesi ve bunun artık İngiliz bahanesi olmaktan çıkarılması gerekiyordu. İsrail devleti kurulduktan sonra dışişleri bakanı olacak olan Moşe Şaret'in yardımcısı Elias Sasson, Yahudi Ajansı yetkilisi olarak görüştüğü Mısır Başbakanı İsmail Sıtki'yi bölünme konusunda ikna etmişti.[419] Dolayısıyla Mısır, Filistin konusunda federal çözüme değil bölünmeye yakındı.

Ürdün Kralı Abdullah, İngilizlerin babasına vadettiği Arap Krallığ'ını kurma peşindeydi. Bu yüzden de Filistin'in her ne şekilde olursa olsun bölünmesini ve Arap kısmının Ürdün'e katılmasını istiyordu. Bu konuda Yahudi Ajansı yetkilisi Elias Sasson ile sürekli temasta olan Abdullah, savaştan çok kısa bir süre önce de Yahudi Ajansı Başkanı Golda Meir ile de savaşta kendine bağlı güçleri sınırlı şekilde kullanma konusunda gizli anlaşma yapacaktı.

1919'da Filistin'de Yahudi yurdu kurulması için Haim Weizmann'la anlaşma yapan Faysal 1933'te ölmüş olsa bile Irak'ta hâlâ Hâşimî

[419] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek*. s. 109.

krallığı vardı. Dolayısıyla Irak da Şerif Hüseyin'in o tarihlerde hayatta olan en büyük oğlu olan Abdullah'a örtülü destek veriyordu. Irak'ın savunduğu 'Bereketli Hilal' projesi, aslında İngilizlerin Şerif Hüseyin'e vadettiği birleşik Arap Krallığı'nı ihya etmenin bir başka şekliydi.

Suriye ve Lübnan, Fransız nüfuzu altındaydı; Suudiler açısından ise öncelikli tehdit Siyonistler değil, başta Abdullah olmak üzere Şerif Hüseyin'in oğullarıydı. Öte yandan Suudi devletinin kurucusu Abdulaziz bin Suud, Ürdün sınırları içinde kalan Maan'ı ve Akabe'yi ele geçirmek istiyordu. Özetle BM'nin Filistin'in bölünmesini öngören kararına tepki olarak 1948 Savaşı'na katılan Arap ülkelerinden Mısır, Ürdün ve Irak aslında bölünmeden yanaydı. Buna karşı olan Suriye, Suudi Arabistan ve Lübnan'ın ise Arap ordusu içindeki asker sayısı sembolik düzeydeydi.

İngiltere Filistin'in Siyonistler tarafından yağmalanması için son adımını 2 Eylül 1947'de attı. BM Genel Kurulunda 29 Kasım 1947'de yapılacak oylamayı dahi beklemeyerek Filistin'deki 30 yıllık İngiliz mandasının 15 Mayıs 1948'de sona ereceğini bildirdi. İngilizlerin eylüldeki bildirisiyle son İngiliz görevlisinin de Hayfa'dan ayrıldığı 14 Mayıs 1948'e kadar Filistin tam anlamıyla kaosa sürüklenmişti. Çünkü 29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler taksim kararını kabul ettikten sonra İngiltere Filistin askerlerini aralık ayından itibaren çekmeye başlamış; bundan dolayı ortaya çıkan otorite boşluğu sebebiyle Filistin'de orman kanunu hâkim olmuştu.

Bu kaos ortamı içerisinde iki ayrı savaş yaşandı. Birincisi İngilizlerin asker çekmeye başladığı Aralık 1947'den tamamen çekildiği Mayıs 1948'e kadar olan savaştı. Bunda savaşan taraflar Filistinlilerle Siyonist terör örgütleriydi. İkincisi ise İsrail'in kuruluşunun ilan edildiği Mayıs 1948'den sonra başladı. Artık Yahudi ajansı İsrail devletine, Siyonist terör örgüleri de İsrail ordusuna dönüşmüştü. Dolayısıyla Ocak 1949'a kadar devam eden bu savaş ise Arap orduları ile İsrail arasında cereyan etti.

Hem iktidar hırsına dayalı küçük hesaplarla alınan siyasî kararları hem de askerî gücünün niteliği sebebiyle bu savaşı Arapların

kaybedeceği baştan belliydi. Örneğin Arap Birliği, Şubat 1948'de elindeki en önemli ekonomik kart olan petrolü Batılı ülkelere karşı kullanma mesajı vererek diplomatik alanda sözde bir caydırıcılık gösterisi yaptı. Ancak bu son derece ciddiyetsizdi; zira bu karar Batılı ülkelere petrol imtiyazı vermemekten ve yeni boru hattı yapılmasına izin vermemekten bahsediyordu; ama herhangi bir şekilde petrol ambargosu tehdidi içermiyordu.

Öte yandan Siyonistlerin aksine Filistin tarafının etkili bir siyasî liderliği olmadığı gibi, eğitimli ve donanımlı bir ordusu da yoktu. Örneğin Filistinli milis grupları Ocak 1947'ye kadar tek bir çatı altında birleşememişti. Arap Birliği'nin gönderdiği yaklaşık 5 bin civarındaki Filistinli olmayan gönüllü güçlere komuta eden Fevzi el-Kavukcu'nun zayıf da olsa hâlâ siyasî liderliği devam eden Hacı Emin el-Hüseynî ile arası açıktı. Mısırlı Müslüman Kardeşler savaşçıları da ülkeye güneyden girmişti. Ancak bu birbirinden ayrı güçler arasında bir askerî koordinasyon yok denecek kadar yetersizdi.[420]

Dolayısıyla Aralık 1947'den itibaren Siyonist terör örgütleri ile Filistinliler arasında yaşanan çatışmalar, Siyonistlerin lehine gelişiyordu. İsrail kurulduktan sonra başbakanlık yapacak olan Menahem Begin ve İzak Şamir gibi şahısların liderlik ettiği Siyonist terör örgütlerinin köy baskınları ve katliamları sebebiyle sadece Eylül 1947 ile Mart 1948 arasında 70 bin Filistinli ülkeyi terk etmişti.

Arap ülkelerine mensup orduların savaşa dahil olacağı Mayıs 1948'den bir ay kadar önce 10 Nisan 1948'de Arap Birliği ülkeleri Kahire'de toplanmış; ancak Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmesini önleyecek kararlar almak yerine birbirleriyle kavga etmişti. Kavganın sebebi Siyonist liderlerle gizli görüşmeler yapan Urdün Kralı Abdullah'ın Filistin'in Siyonistlerden arta kalan bölgelerini Urdün'e katmakta ısrar etmesi, diğer Arap ülkelerinin ise buna karşı çıkmasıydı.

Arap Birliği 15 gün sonra bu kez Amman'da ve "*Filistin Araplarını kurtarma planı hazırlama*" gündemiyle toplandı ve "Suriye,

[420] Ian Black, *a.g.e.* 100-101

Irak ve Lübnan askerlerinin 8 Mayıs'tan itibaren gönüllü kisvesi altında Filistin'e sokulmasına karar verildi. Ürdün Parlamentosu da 26 Nisan'da Arap Lejyonu'nun Filistin'e gönderilmesi kararını aldı. Kral Abdullah yaptığı basın toplantısında 'Filistin'i kurtarma şerefi bana düşmüştür' dedi." [421]

Aslında Abdullah'ın Filistin'i kurtarmakla ilgilenmediğini en iyi bilen Siyonistlerdi; çünkü onunla zaten gizli temasları hiç kesilmemişti. BM'nin taksim kararından on gün kadar önce de yani 17 Kasım'da Abdullah'la Yahudi Ajansı Başkanı Golda Meir anlaşma imzalayacaktı.

Arap devletleri Siyonistlerle değil birbiriyle savaştı

1948'de İsrail'e karşı savaşanlar kâğıt üstünde Mısır, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan ve Ürdün'den oluşan altı Arap devleti ve Filistinlilerdi. Yine kâğıt üstünde İsrail, Filistinlilerle birlikte altı Arap devletini hezimete uğrattı. Ancak savaşın hem siyasî hem de askerî açıdan ayrıntıları, bu sonucun Siyonistlerin maharetinin değil, iktidarlarını yabancılara borçlu olan Arap liderlerin geleneksel ihanetinin sonucu olduğunu gösteriyor.

İsrail'le savaşa giren Filistinlilerin ve Arap Birliği'nin hem kendi içinde hem de birbiriyle ne tür siyasî sorunlar yaşadığına yukarıda değinildi. Arap liderleri, aralarındaki siyasî çekişmeyi en azından İngilizlerin Filistin sorununu BM'ye bıraktığı 2 Eylül 1947'den Filistin'i terk ettikleri Mayıs 1948'e kadar erteleyebilir, böylece BM'nin taksim kararı vermesini dolayısıyla da İsrail'in kurulmasını engelleyebilirlerdi.

İsrail'in kurulması engellendikten sonra da Filistin'in Ürdün Hâşimî krallığına mı katılacağına yoksa bağımsız mı olacağına daha sonra kendi aralarında karar verebilirlerdi. Ancak bunun yerine yabancılarla işbirliği yaparak birbirlerine karşı komplo kurdular. Örneğin Suudi Arabistan Amerika'yı Ürdün'e karşı kışkırtmaya

[421] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 91

çalışırken, Ürdün ise doğrudan Siyonistlerle işbirliği yaparak İsrail'in hem kurulmasını hem de savaşı kazanmasını sağladı.

Ürdün, Arap Birliği içindeki Truva Atı

İngilizler çözüm adına Filistin'in bölünmesini gündeme getirip, sorunu Birleşmiş Milletlere bıraktığında Filistin liderliği ülkenin Yahudilerle Araplar arasında bölünmesini öngören her türlü plana karşıydı ve Filistin'in bağımsız devlet olmasını istiyordu. Arap Birliği de görünüşte Filistin liderliğinin tezini destekliyordu. Arap kamuoyu önünde bölünmeye karşı olduğu görüntüsünü veren Ürdün Kralı Abdullah ise BM Filistin Özel Komisyonu (UNSCOP) ve İngiltere ile ayrı ayrı yaptığı gizli görüşmelerde bölünmeyi destekliyordu. Ürdün Kralı Abdullah'ın İsrail'in kurulmasına ve altı Arap devletine karşı zafer kazanmasına yardım ettiği süreç şöyle gelişti:

Mart 1946: İngiltere, sömürgesi olan Ürdün'e resmî bağımsızlık vererek sadakatinden dolayı Abdullah'ı ödüllendirdi. Abdullah artık tahtını kaybetmiş Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu değil, İngilizlerin icat edip bağımsızlık verdiği Ürdün devletinin kralıydı. Abdullah, Şerif Hüseyin'in oğlu olarak, 22 Mart 1945'te kurulan Arap Birliği'nde söz sahibi olamazdı. Ürdün kralı olmak Abdullah'a, Abdullah'ın kendisi de İngilizlere ve Siyonistlere Arap Birliği kararlarını etkileme imkânı kazandırdı.

Filistin'in Arap bölgelerini kendi sınırlarına katmak isteyen Abdullah ile Ürdün'de dahi gözü olan Siyonistler kendi paylarına düşecek toprak miktarı konusunda gelecekte ihtilaf yaşayabilirdi; ancak Filistin'in bölünmemesi ve Hacı Emin el-Hüseynî'nin istediği gibi bağımsız bir Filistin devleti kurulması Siyonistleri devletsiz, Abdullah'ı ise topraksız bırakabilecek bir tehditti.

Bu yüzden Yahudi Ajansı'nın 5 Ağustos 1946'daki Paris toplantısında "*Genelde militan kabul edilen Ben Gurion bile meslektaşlarına 'Judea' [Yahudiistan] ve 'Abdallaia' [Abdullahistan]' şeklinde iki bağımsız devlet kurulmasına yönelik bir plan sundu.* Abdullah ise 19 Ağustos'ta Şuneh'te görüştüğü Yahudi Ajansı yetkilisi Elias Sasson'dan

'ortak düşman' olarak nitelediği Hacı Emin el-Hüseynî'nin "*ne pahasına olursa olsun en hızlı şekilde ortadan kaldırılmasını*" istedi.[422]

Yahudi Ajansı'nın 5 Ağustos'ta Biltmore Programı'ndan görünüşte taviz verip Filistin'in tamamında değil, "*münasip bir kısmında yaşanabilir bir Yahudi devleti kurma*" kararı alması, Abdullah'la Siyonistleri müttefik yapmıştı. Bununla birlikte Ürdün Kralı Abdullah diğer Arap ülkelerine karşı açıkça Siyonistlerin yanında yer almamak için bölünmeye karşı gibi gözükmeye devam etti.

Abdullah'ın öncellikli tercihi Filistin'in iki toplumlu bir federal devlete dönüşmesiydi. Zira bu, Faysal ile Weizmann'ın 1918'deki görüşmesine konu olan Hâşimî Krallığı'nın ve bu krallık bünyesindeki 'Yahudi yurdu'nun kurulmasını sağlayacaktı. Fakat Siyonistler artık 'Yahudi yurdu' kurmakla değil 'Yahudi devleti' kurmakla ilgileniyordu ve bunu da Biltmore programında açıkça ilan etmişlerdi. Ancak Abdullah Filistin'in iki toplumlu bir federal devlete bölünmesinin yararlarına Yahudi Ajansı vetkilisi Elas Sasson'u ikna etmek için şu hayalleri satmaya çalışıyordu:

Bu sayede Doğu Ürdün'ün sınırlarını genişletecek, İngiltere ve Türkiye ile ittifak kurabilecek ve ayrıca İngiltere'nin Ortadoğu'daki savunma hattını koruyacak güçlü ve birleşik bir Hâşimî Krallığı kuracaktı.

Abdullah bu planını da şu aşamalarla hayata geçecekti:

a) Filistin taksim edilecek ve Arap kısmı Doğu Ürdün'e katılacak,

b) Suriye, Doğu Ürdün'le birleşecek,

c) Genişlemiş Doğu Ürdün de Irak ile bir federasyon altında birleşecek,

d) Filistin'in Yahudi kısmı da bir federasyon yahut ittifak halinde Doğu Urdun-Irak federasyonuna bağlanacak.

Abdullah'ın Elias Sasson'a satmaya çalıştığı bu hayaller, Faysal'ın 1918'de Haim Weizmann'a vadettiklerinden başka bir şey değildi;

---

[422] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek* 108-115.

[423] A.g.e 109

ancak ne Abdullah, Faysal'ın 1918'deki konumundaydı ne de Siyonist hareket, 1918'deki kadar mütevazıydı. Zira Faysal, Haim Weizmann'a 'Yahudilere birleşik Arap krallığı içinde yurt' vaderderken Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in Suriye Emiri olarak konuşuyordu. Weizmann da onu 'Yahudi devleti değil, Yahudi yurdu' talep eden Siyonist hareketin lideri olarak dinliyordu.

Üstelik artık Filistin 1918'deki gibi 'Güney Suriye' değildi, Balfour Deklarasyonu ile vadettiği Yahudi yurdunu yaratan İngiliz mandası da değildi. İngiltere'nin çekileceğini açıkladığı Filistin, artık Siyonist liderler açsından İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini kurmakta olan Amerika ve Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Yahudi devleti kurulabilecek bir yerdi.

Dolayısıyla Siyonistlerin Abdullah'ın artık müşterisi kalmamış hayalleriyle ilgilenmesi için bir sebep yoktu. Bununla birlikte Sasson tarafından Filistin'in bölünmesi planına ikna edilen Mısır Başbakanı İsmail Sıdki 9 Aralık 1946'da iktidardan düşmüş böylece Siyonistler açısından Abdullah'ın değeri daha da artmıştı. Nitekim "*Sasson, Abdullah'ın Suriye'de yönetimi ele alma planına Yahudilerin aktif destek vermeleri için bastırmaya başlamıştı.*

Ocak 1947: Londra Konferansı toplandı. İngiltere, Araplarla Yahudi Ajansı'nı manda yönetimi sonrası için uzlaştırmaya çalıştı. Ancak Yahudi Ajansı Filistin'in bölünmesi dışında, Arap Yüksek Komitesi ise Filistin'in bir bütün halinde bağımsız olması dışında hiçbir planı kabul etmedi.

Şubat 1947: Tarafları uzlaştırmayı başaramayan İngiltere, Filistin sorununu Birleşmiş Miletlere bırakacağını açıkladı.

Mart 1947: Filistin sorununun BM'ye bırakılması yeni bir durum yaratıyordu. Arap Birliği bu sebeple Kahire'de gizli bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Haziran 1946'da Suriye'nin Bludan kentindeki toplantıda alınan kararların uygulanması kararlaştırıldı. Hacı Emin el-Hüseynî'nin girişimiyle yapılan Bludan toplantısında Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmesinin önlenmesi için Filistin'e para

[424] A.g.e., 116.

ve silah yardımı yapılması, gönüllü savaşçı gönderilmesi ve Amerika ile İngiltere'ye ekonomik yaptırım uygulanması kararlaştırılmıştı. Ancak Ürdün bu kararı da sabote etti.

> Ürdün Kralı Abdullah, Kudüs Müftüsüne her türlü yardımın karşısında idi. Filistin'de askeri harekât için kullanılabilecek en müessir askeri kuvvet, Kral Abdullah'ın 'Arap Lejyonu' olduğu için Abdullah'ın itirazlarına kimse pek ses çıkarmadı. Fakat biraz sonra Abdullah Filistin'in taksimi için Siyonistlerle anlaşacaktır.[425]

Abdullah'ın başbakanı "*Ülkesinin Filistin'den sonra Siyonizm'in ikinci hedefi olduğu gerekçesiyle Bludan kararları ile bağlantılı konularda serbest hareket etme hakkını saklı tuttuğunu açıkladı.*

Temmuz 1947: Filistin liderliğini temsil eden Arap Yüksek Komitesi, BM Filistin Özel Komisyonu'nun (UNSCOP) Filistin'i bölme yetkisinin bulunmadığını belirterek komisyonla görüşmeyi boykot etti ve İngiliz mandasının sona ermesiyle birlikte Filistin'in tam bağımsız bir devlet olacağını vurguladı. Ürdün Kralı Abdullah, Arap Yüksek Komitesi'nin bu karardan vazgeçirmeye çalıştı; ancak başaramadı.

Bunun üzerine Abdullah, Amman'a davet ettiği UNSCOP temsilcilerine ve İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e "*bölünmenin karşısında yer almak zorunda kaldıysa da bunun hükümetinin ve kendisinin gerçek görüşünü yansıtmadığını*" söyledi. Abdullah, Yahudi Ajansı'na Sasson'la yaptıkları anlaşmaya atıfta bulunarak "*aralarındaki anlaşmanın hâlâ geçerli olduğunu, ortak kararları için elinden gelen her şeyi yaptığını, hatta yazılı bir anlaşma yapmaya bile hazır olduğunu*" ifade etti.

17 Kasım: Abdullah, Yahudi Ajansı Başkanı Golda Meir'le görüştü. Abdullah'ın Golda Meir'le anlaşması İngilizlerin de desteği ile Filistin'in kendi krallığı ve Yahudi devleti arasında bölünmesi planını ortaya çıkardı.

---

[425] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 88.
[426] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek*. 117

Plan, ilke olarak Yahudi tarafınca kabul edildi ve savaş sırasında uygulamaya konularak, Hâşimî Lejyonu'nun bir bütün olarak Arap güçlerine sınırlı katılımı karşılığında, Doğu Filistin'in olaysız bir biçimde Urdün'e ilhakını sağladı.

Elias Sasson, Yahudi Ajansı'nın Başkanı Golda Meir'le Abdullah arasındaki görüşmeyi New York'ta bulunan Moşe Şaret'e şöyle rapor etti:

> Abdullah kendi birliklerinin bizimle çarpışmasına müsaade etmeyeceği gibi bize karşı başka güçlerle de işbirliği yapmayacaktır. Arap devletlerinin askeri gücü berbat halde. Filistin'e girme cüreti gösterebileceğine inanmıyor. Filistin'i işgal etme kararı vermesi halinde kan dökülmesini önlemek, kanun ve düzenin muhafazası ve Müftü'ye engel olma gayesiyle Arap bölgelerine odaklanacaktır. Bu konuda bizimle işbirliğine hazır. İngilizlerin kendine ne Yahudi karşıtı ne de Arap yanlısı herhangi bir plan sunmadığını belirtti. Sadece çekilme kararlarında ciddi olduklarına defaatle vurgu yaptı. Abdullah sadece Suriye ve Lübnan sınırlarına yoğunlaşacak kadar birkaç binlik küçük bir uluslararası güç için BM'ye baskı yapmamızı tavsiye etti. Müftü'nün pozisyonunun zayıfladığına inanıyor. Arap dünyasının desteğiyle geçici Arap hükümetinin başına geçebilmesi beklenmiyor. Arap kısmının Doğu Ürdün'e eklemlenmesine yardımcı olmayı kabul etmemiz kaydıyla bizimle yazılı bir anlaşma imzalamaya hazır. Kendisine Birleşmiş Milletler sözleşmesi çerçevesinde her türlü yardımı vermeye hazır olduğumuz söylendi. Bu ayın 25'inde BM kararından sonra bir araya gelme kararı alındı. [..] Son olarak Abdullah, bizden yaptığımız malî yardımı önemli oranda arttırmamızı istedi.

Askerî şartlar ve 1948 Savaşı

Bölümün başından beri anlatılan siyasî şartlar, Aralık 1947'den Mayıs 1948'e kadar Filistinlilerin, Mayıs 1948'den Ocak 1949'a kadar da Arap ordularının aslında kaybedecekleri kesin olan bir savaşa girdiğini ortaya koydu. Arap liderliği ile Siyonist liderliğe

[427] Ilan Pappe, *a.g.e.*, s. 171.

[428] Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek*. 140.

ilişkin kıyaslamalarla ortaya konan siyasî şartlar bir yana sahadaki askerî güç dengesi de savaşı Siyonistlerin kazanacağını garanti ediyordu. Zira tarafların askerî güçleri şöyleydi:

> Mısır, Suriye ve Lübnan ile Irak'ın gönderdiği kuvvetlerin toplamı 50 bin kadardı. Lakin bunlar iyi eğitilmiş değildi. Bilhassa Mısır kuvvetleri, suiistimal ve çeşitli disiplinsizlikler dolayısıyla hiç iyi durumda değildi. İsrail için en ürkütücü kuvvet, Ürdün'ün 75 bin kişilik Arap Lejyonu idi.
>
> [.]
>
> Yaakov Dori komutasındaki İsrail kuvvetleri ise İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda savaşmış olan 32 bin kadar Yahudi ile Haganah'ın yine tecrübeli askerlerinden meydana gelen 75 bin kişi idi. Keza İrgun da bir terör örgütü olarak kendisini feshetti ve İsrail ordusuna katıldı. Ayrıca yardımcı hizmetleri Yahudi kadınlar üstlendiği gibi yerleşim merkezlerinin sivil savunmasını yapan Mishmar teşkilatı da vardı.
>
> [ ]
>
> Diğer taraftan Ingiltere ve Amerika, savaşın uzamasını önlemek için Filistin kıyılarını abluka altına alıp Filistin'e silah sevkiyatına ambargo koyarken, Sovyetler kurdukları hava köprüsü ile Çekoslovakya'dan İsrail'e hafif toplar ve otomatik silahlar sevk etmeye başladı.[429]

William Cleveland da savaşının ilk bir ayında tarafların asker sayılarına ilişkin şu bilgileri veriyor:

> 15 Mayıs'tan 11 Haziran 1948'e kadar olan ilk çatışmalarda Arap orduları 21.500, Haganah ve ona bağlı birimler, 30 bin kişiydi.

Yani kâğıt üstünde küçücük İsrail, altı tane Arap ülkesini yenmişti; ama bu rakamların da ortaya koyduğu üzere bu altı ülkenin toplam ordusu, sadece asker sayısı bakımından dahi İsrail'den zayıftı. Kaldı ki Siyonistler, sadece askerî güçlerinin sayısı, eğitimli ve donanımlı olması bakımından değil, savaş hazırlığı bakımından da Araplardan çok üstündü.

---

[429] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 94.
[430] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 297

1939'daki MacDonald Beyaz Belgesi'nin açıklanmasından sonra İkinci Dünya Savaşı şartlarına dikkat çeken Ben Gurion, MacDonald Planı yokmuş gibi İngilizlerle işbirliği yapacaklarını; ancak savaş yokmuş gibi de İngilizlere karşı mücadele edeceklerini belirtmişti. Bu çerçevede Yahudi yerleşimlerinin güvenliğini sağlamak gerekçesiyle kurulan Haganah, Irgun, Stern gibi terör örgütleri, önce İngiliz ordusu bünyesinde savaşa katılarak askerî eğitimlerini ve donanımlarını arttırmış, savaşın bittiği 1945'ten sonra da İngilizlere karşı saldırıya geçmişti. Dolayısıyla Arapların aksine Siyonistler İkinci Dünya Savaşı yıllarını eylemsizlik içinde değil, tam bir savaş hazırlığı içinde geçirmişti.

Ben Gurion 1 Temmuz 1945'te New York'ta 17 Yahudi milyonerinin desteği ile silah temini ve göçler için bir fon oluşturmuştu. Toplantıya katılanlar arasında yer alan Rudolf Goldschmid Sonneborn başkanlığında, Sonnenborn Institute adlı paravan bir şirket kurulmuş ve Haganah'nın Amerika şubesi haline gelen bu şirket, savaşın sona ermesinden dolayı silah firmalarının depolarında kalan her türlü silahı satın alıp Amerika ve Avrupa'daki depolarına taşımıştı. Yani İngiltere'nin askerlerini çekmeye başladığı Aralık 1947'den itibaren Siyonist terör örgütleri, 1945'ten beri yaptıkları askerî hazırlıkla Arap köylerine saldırmaya başlamıştı.

Buna karşın 1936'dan 1939'a kadar süren büyük isyan sırasında hem askerî hem de ekonomik açıdan oldukça yıpranan Araplar, 1939'dan 1945'e kadar devam eden İkinci Dünya Savaşı yıllarında ne eylem ne de hazırlık yaptılar. Hâlbuki 1939'daki MacDonald Planı İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı şartlarında ortaya attığı bir plandı ve bölünmeyi öngören bu planın savaş sonrasında daha güçlü bir şekilde gündeme geleceği tahmin edilemeyecek bir şey değildi. Araplar da bölünmeye karşı olduklarına göre 1939 ile 1945 arasındaki sükûnet döneminde savaş hazırlığı yapmaları gerekiyordu.

Arap Birliği ise savaş hazırlığı kararlarını 24-25 Nisan 1948'de, yani savaşın başlamasına 20 gün kala Amman'da yaptığı toplantıda aldı. Hâlbuki Siyonistler İngilizlerin askerlerini çekmeye başladığı Aralık 1947'den beri BM'nin kendilerine verdiği toprakları

ele geçirmek adına saldırılarına başlamış; 9 Nisan 1948'de de meşhur Deyr Yasin katliamını gerçekleştirmişti.

> Deyr Yasin köyü Haganah'yla bir saldırmazlık anlaşması yapmıştı. Ancak Siyonist güçler bu köye stratejik önem verdiklerinden bu anlaşmayı çiğnediler. Haganah'nın hesap verme yükümlülüğünden kurtulması için de baskın, Irgun ve Stern çetesi birlikleri eliyle gerçekleştirildi.

Sonucu önceden belli olan savaşın sonuçları

Yukarıda özetlenen siyasî ve askerî şartlardan dolayı 1948 savaşı İsrail ve Urdün'ün zaferiyle, diğer Arap ülkelerinin asker kaybetmesiyle, Filistin'in ise tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde yok edilmesiyle sonuçlandı. İsrail, bu savaş sonunda BM'nin taksim kararıyla kendine verdiği topraklardan çok daha fazlasını elde etti. BM, 29 Kasım 1947'deki taksim kararıyla Filistin'in yaklaşık yüzde 57'sini Siyonistlere bırakmıştı. İsrail, bu savaş sayesinde Filistin'in yaklaşık yüzde 78'ine sahip oldu.

Siyonistler BM'nin taksim kararını kabul etmiş olsalar da BM'nin kendilerine pay ettiği toprak miktarını az buluyordu. Dolayısıyla da Araplar BM kararını kabul etse ve 1948 Savaşı yaşanmasaydı dahi yukarıda değinilen sebeplerden dolayı Filistin'de asla barış içerisinde bir arada yaşayan iki devlet olmayacaktı. Siyonistler devlet kurduktan sonra da öngördükleri toprak miktarını ele geçirmeye çalışacaktı.

Siyonist liderler çeşitli dönemlerde toprak genişletme konusundaki görüşlerini bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak zaten ifade etmişti. Burada dikkat çekici olan, Siyonist liderlerin her geçen yıl daha fazla toprak talep etmeleriydi. Örneğin Yahudi Ajansı, BM taksim kararından yıllar önce 1942'de Amerika'da düzenledikleri bir konferansta, manda yönetimi altındaki Filistin'in 'yarısından az bir bölümünün' Yahudi devletine verilmesini öngören hiçbir öneriyi kabul etmeyeceklerini açıklamıştı.

---

[431] Ilan Pappe, *Filistin'de Etnik Temizlik*, çev. Yankı Deniz Tan, İstanbul: İntifada Yayınları, 2022, s. 125.

[432] A.g.e 164.

İkinci Dünya Savaşı'nın resmen olmasa da fiilen bittiği 22 Mayıs 1945'te aynı Yahudi Ajansı, İngiliz yönetiminden "*Filistin'de bölünmemiş ve küçültülmemiş bir Yahudi devleti hakkında ivedi olarak karar alınması*"nı istemişti. Siyonistler, bu "*bölünmemiş ve küçültülmemiş Yahudi devletinin*" sınırlarını bir yıl sonra açıkladılar.

Ağustos 1946'da Siyonist liderleri Paris'teki Royal Monceau Oteli'nde toplayan David Ben Gurion, "'*Filistin'in büyük bölümünü talep edeceklerini' duyurdu. Buna göre, Yahudi hakimiyetinin güvence altına alınması şartıyla Filistin'in yüzde seksen ila yüzde doksanlık kısmı, yaşanabilir bir devlet kurmak için 'yeterli' idi. Bu kısım, hemen hemen '1967 sınırları' olarak bilinen bölgeyle aynıydı: Gazze ve Batı Şeria hariç bütün Filistin. Bu, 1947 yılında hazırlanan bir harita üzerinde de Siyonist liderlere gösterilmişti.*

1947'de de taksim tartışmaları sürerken Yahudi Ajansı temsilcisi, Birleşmiş Milletlerin taksim kararını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini, çünkü bunun taleplerini 'minimum' düzeyde bile karşılamadığını söyledi. Bir yıl önce Filistin'in yüzde 80 veya 90'ına göz kayan Siyonist örgütün BM taksim kararını kabul etmekle birlikte bu kararla kendi paylarına düşen miktarı hiçbir zaman kabul edilemeyecek bir minimum olarak nitelemesi, 1948 Savaşı yaşanmasaydı da Siyonistlerin daha fazla toprak ele geçirmeye çalışacaklarına dair iddiamızı kanıtlıyor.

Nitekim Siyonistlerin 1948 Savaşı henüz başlamadan önce, yani 29 Kasım 1947'de taksim kararı kabul edilir edilmez yerli halkı göçe zorlayan askerî stratejini uygulamaya koyması, tamamen toprak genişletmeye yönelikti.

İsrailli akademisyen Ilan Pappe, İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail ordusuna dönüşecek olan Haganah adlı terör örgütünün 1930'lu yıllardan itibaren etnik temizlik planı yapmakta olduğuna dair şu ayrıntıları veriyor:

> Haganah güçleri 1930'lu yıllarda kapsamlı köy dosyaları oluşturmuştu. Köylerin topografik konumlarından irtibat yollarına, demografik ve

[433] A.g.e. ss. 51-52.

sosyo-politik bileşiminden köy erkeklerinin hangi yaş aralıklarında olduğuna ve 1936 isyanına katılma düzeylerine kadar çok sayıda veri arşivlenmişti. Bu veriler 1948 etnik temizliğinde aktif şekilde kullanıldı.

[...]

Özellikle 1936 isyanına katılmış olanlar, 'infaz listelerine' dahil edildi. 1948'de köy baskınları gerçekleştiğinde bütün erkekler toplanıyor, listelerde yer alan kişiler derhal infaz ediliyordu.

Siyonistlerin 'kendini savunma' yalanı

Siyonistler, 1948 Savaşı'nda Arap saldırılarına karşı kendilerini savunduklarını iddia ettiler. Ancak yukarıda nakledilen toprak taleplerinin de ortaya koyduğu üzere Siyonistler asla savunmada olmadılar. Öncelikle taksim kararı çıkar çıkmaz BM'nin kendilerine verdiği toprakları ele geçirip Arap nüfusu göçe zorlamak için saldırı başlattılar. Asıl savunmada olan Siyonistlerin aksine örgütlü olmayan Filistin halkıydı.

Aslında çoğu Filistinli savaşmak istemiyordu. Yahudi komşularıyla gizli saldırmazlık anlaşmaları yapmıştı. Hüseynîlere karşıydı ya da yabancı güçleri barındırmayı reddediyorlardı.[434]

Filistinlilerin 'barındırmak istemediği yabancılar' Arap Birliği tarafından kurulan Arap Kurtuluş Ordusu güçleriydi. İngiliz Gazeteci Ian Black'ın verdiği bilgiye göre Arap Birliği tarafından gönderilen yaklaşık beş bin gönüllü Lübnanlı bir milis komutanı olan Fevzi el-Kavukçu komutasına verilmişti. Fevzi el-Kavukçu'nun Hacı Emin el-Hüseynî ile arası açıktı.

Öte yandan Arap devletleri de Filistinlilere tepeden bakıyor ve onları aşağılıyordu. Mart 1947'de Suriye'nin Hama bölgesinden Yafa'ya gelen bu sözde gönüllüler, "*gözleri dönmüşçesine hırsızlık ve yapmaya girişmişler*" ve sonra da hızla çekip gitmişlerdi.

---

[434] A.g.e. ss. 44-47

[435] Ian Black, a.g.e. 101-102.

Dolayısıyla 1947 ve 1948 yıllarında Filistinliler, Siyonistlerin iddia ettiği gibi saldırıları başlatacak durumda değildi. Öncelikle Haganah, Irgun, Stern gibi donanımlı ve eğitimli silahlı örgütleri yoktu. Arap Birliği'nin gönderdiği gönüllüler Fevzi el-Kavukçu komutasındaydı ve bunlarda askerî bir disiplinden eser yoktu. Ayrıca yerel milisler, Mısır'dan gelen Müslüman Kardeşler üyeleri ve Arap Kurtuluş Ordusu arasında koordinasyon da söz konusu değildi. Askerî disipline ve eğitime sahip tek donanımlı birlik Ürdün'ün Arap Lejyonu'ydu; ancak yukarıda anlatıldığı üzere Ürdün Kralı Abdullah da de zaten Golda Meir'le bu güçlerin çok sınırlı düzeyde savaşa katılacağı konusunda anlaşmıştı.

2013'te Şam'da vefat eden Filistinli Hıristiyan akademisyen ve düşünür İlyâs Şûfânî, Siyonist hareket içerisinde Filistin'i askerî yollarla ele geçirme konusunda görüş ayrılığı olsa da Ben Gurion'un askerî hazırlıkları 1937'den sonra başlattığını belirtiyor. Uzun yıllar Amerika'daki üniversitelerde akademisyenlik yapan Dr. İlyâs Şûfânî, 1932'de Filistin'in kuzeyindeki Celil bölgesinin Ma'aliya köyünde doğmuş ve 1948 Savaşı'nda ailesiyle birlikte yurdundan sürülmüş biri. İlyâs Şûfânî, Filistinli bir mülteci, sosyalist bir el-Fetih yetkilisi ve bir akademisyen olarak, Ben Gurion'un Filistin'i askerî yollarla Yahudileştirme hazırlıklarına 1937'den sonra başladığını söylerken bunu sadece bilgisine değil tanıklıklarına da dayandırıyor.

Ben Gurion'la Haim Weizmann arasında bu konuda da görüş ayrılığı bulunduğuna dikkat çeken Şûfânî, şöyle diyor:

> Aslında Ben Gurion 1948 Savaşı için hazırlıklarını 1937'de veya 1936-1939 büyük devrimindeki olaylar arasında ve Peel Komisyonu Raporu yayımlandıktan sonra başladı. O, bu adımını geçmişteki yerleşim kurma tecrübeleri ve büyük Arap devriminin etkileri çerçevesinde atmıştı. Yerleşim kurma tecrübesi onun Siyonist düşüncelerini önemli ölçüde etkiledi. Ben Gurion'un zihnine bir yandan şiddet olmaksızın Siyonist varlığın kurulamayacağı düşüncesi yerleşmişti diğer yandan da Peel Komisyonu Filistin'in taksimi ile Yahudi ve Arap sakinlerin mübadelesi gerekirse güç kullanılarak uygulanmalıdır görüşünü ortaya atmıştı. Ben Gurion bu görüşü kaptı. Bir başka deyişle o, Filistin'in güç

kullanarak taksim edilebileceğine ve sakinlerin bir yerden bir başka yere gönderilebileceğine kesin olarak kanaat getirdi.

[ ]

Ben Gurion o zaman Filistin'i askeri yollarla ele geçirme kararı verdi ve bunun için güç oluşturmaya başladı ve Haganah'ya görev verdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması onu bu girişimini savaş sonuna ertelemeye mecbur etti.[436]

1948 Savaşı resmî olarak 14 Mayıs'ta başlamıştı. Ancak Haganah, Irgun, Stern ve Palmach gibi Siyonist terör örgütleri 1947 yılının aralık ayından itibaren saldırılarına başlamıştı. Ian Black'ten alıntılarla Siyonist örgütlerin 1948'in ilk gününden 'Plan D'nin uygulamaya koyacakları mart ayına kadar olan saldırılarını listeleyelim:

Haganah, yılbaşında Beled eş-Şeyh'e saldırı düzenledi. 5 Ocak'ta Kudüs'ün Katamon bölgesindeki Semiramis Oteli'ni havaya uçurdu; hedef Araplardı; ancak aralarında İspanya büyükelçisinin de bulunduğu 26 sivil öldü. Siyonistlerin Katamon'da taş üstünde taş bırakmayacaklarına dair el ilanları dağıttığına dair söylentiler sivil halkın dehşet içinde kaçmasına sebep olurken Katamon bir Yahudi mahallesi haline geldi.

7 Ocak'ta Irgun teröristlerinin Yafa kapısına düzenlediği bombalı saldırılarda 25 kişi öldü. Kentin diğer bölgelerine de Haganah saldırıyordu. Ocak ayının ilk haftasında Lehi ajanları Yafa'daki Saat Meydanı'ndaki Arap Ulusal Komitesi'nin önünde bomba yüklü bir kamyonu patlattı. 28 Arap hayatını kaybetti. Elbette bu saldırılara karşı Araplar da karşılık veriyordu; ancak her halükârda saldırıyı

---

[436] İlyas Şûfânî, پیوسته بیقرار؛ خاطرات و تاملات دکتر الیاس شوفانیر متفکر و مورخ فلسطینی درباره فلسطین، صهیونیسم و اسرائل موسسه فرهنگی و مطبوعاتی ایران، تهران ۱۰۴۱ [*Sürekli Huzursuz: Filistinli Düşünür ve Tarihçi Dr. İlyas Şufani'nin Filistin, Siyonizm ve İsrail'le İlgili Anıları ve Eylemleri*] [İlyas Şufani'nin, بوح في المتاح *'Mümkün Mertebe Anlatılanlar'* dive Turkçeleştirilebilecek olan Arapça kitabının Farsça çevirisi] Söyleşiyi yapanlar Mustafa el-Veli ve Abduh el-Esedi, Farsçaya çeviren: Huseyin Cabiri Ensari, Tahran, 2022, ss. 19-20.

başlatan ve toprak ele geçirmek için saldırıları sürdüren taraf Siyonistlerdi.

> Filistinli siviller silahlı çatışmalar başladığında kaçmaya başlamıştı. Aralık 1947'de Haganah, varlıklı Arapların geçici olarak Suriye, Lübnan ve Mısır'daki kışlık evlerine taşındığını bildirdi. Yaklaşık 15 bin Arap, Yafa nüfusunun beşte biri ocak ortasında kenti terk etmişti. Ocak sonunda 20 bin Hayfa sakininin evlerini terk ettiği tahmin ediliyordu.
>
> [ ]
>
> 10 Mart 1948'de Tel Aviv'deki Haganah komutanları toplantısında Tohnit Dalet (Plan D) olarak bilinen bir belgeyle savaşın bir sonraki aşaması ele alındı. Plan, İngilizlerin yaklaşan gidişlerinin sonrasında Yahudilerin elindeki toprakların -BM bölünme sınırlarının içindeki ve ötesindeki- denetiminin sağlanması için yapılmıştı. Direniş durumunda Araplar sürülecekti.[437]

Siyonistlerin bu saldırıları ile ortaya çıkan durum Amerika'yı bile BM'nin taksim kararının yürümeyeceği düşüncesine sevk etti. Amerikan Başkanı Truman, 25 Mart'ta Filistin'in geçici olarak BM vesayetine alınmasını teklif etti. Hatta 47 maddelik bir vesayet anlaşması tasarısı bile hazırladı. Siyonistlerden sonra buna en büyük tepki Sovyetler Birliği'nden geldi.

Sovyetler Birliği, Amerika'nın Filistin için BM vesayet rejimini ileri sürerek "*taksimi öldürmeye*" ve "*Filistin'i bir Amerikan veya bir Anglo-Amerikan üssü haline getirmeye çalışmakla*" suçladı. İngiltere ve Fransa da Amerika'nın bu önerisine Sovyetler kadar sert tepki göstermese de "*Amerika'nın Fikir değişikliğini desteklemedi.*"[438] BM taksim kararıyla Filistin'in yok edilmesini engelleyebilecek bu son uluslararası girişimin de başarısız olması Siyonistler için de adeta bir teşvik oldu. Siyonistler de 'Plan D'yi kapsamlı bir şekilde uygulamaya koydu.

---

[437] Ian Black, *a.g.e.*, s. 104.

[438] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 92.

Etnik temizlik, kültürel temizlik ve sistematik yağma

Haganah'nın 'Plan-D' ile uyguladığı etnik temizlik, İsrailli akademisyen Ilan Pappe'nin meşhur kitabının da adı olacaktı. Çatışmaların başladığı Aralık 1947 ile savaşın sona erdiği Ocak 1949 arasındaki 13 aylık dönemde yüz binlerce Filistinli yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Bu, Filistin'in 'milletsiz bir yurt' olduğunu iddia eden Siyonistler için yüzde 78'lik toprak kazancından daha büyük bir zaferdi. İsrail kurulduktan sonra dışişleri bakanı olan ve daha sonra Şaret soyadını alan Moşe Şertok, 1948'de yaptıkları etnik temizliğin önemini şöyle anlatıyor:

> Filistin'in çağdaş tarihindeki en olağanüstü, bir bakıma Yahudi devletinin kurulmasından bile daha olağanüstü olan, Arap nüfusunun toplu tahliyesidir. Yahudi devletinin en can sıkıcı soruna kalıcı ve köklü çözüm için ortaya çıkan fırsatlar o kadar etkili ki insanın soluğu kesiliyor.[439]

Arap Birliği'nin savaş için hazırlıklara başladığı 23 Nisan'dan savaşın fiilen başladığı 15 Mayıs 1948 arasında yani üç hafta içerisinde 300 bin, savaşın resmen başladığı 15 Mayıs'tan sona erdiği Kasım 1949'a kadar ise 480 bin Arap Filistin'i terk etti. BM'nin Filistinli mültecilere yardım kuruluşu UNRWA ise 1950 yılının temmuz ayında mülteci kamplarına kayıtlı 960 bin Arap'ın bulunduğunu açıkladı.[440] 1946'da Filistin'deki Arapların toplam nüfusunun 1 milyon 364 bin olduğu düşünüldüğünde bu rakamlar açıkça BM gözetiminde yapılan bir etnik temizliğe işaret ediyor.

Siyonistlerden yana olan akademisyenlerin İsrail kurulduktan sonra resmî orduya dönüşecek olan Haganah'nın 1948 Savaşı'nda uyguladığı askerî planı 'savunma amaçlı', Filistinlilerin kitlesel göçünü ise 'beklenmeyen bir durum' olarak nitelediğine dikkat çeken İngiliz gazeteci Ian Black, Siyonist terör örgütlerinin yaptığı etnik temizliğin Haganah komutanlarının iç yazışmalarına yansımasını şöyle açıklıyor:

---

[439] Ian Black, *a.g.e.*, 120.

[440] Walter Hollstein, *a.g.e.*, s. 245.

> Kullanılan dil de anlamlıydı. İbranice 'tihur' (temizleme) iç belgelerde tekrar tekrar kullanılıyordu. Operasyonların kod adları 'Matateh' (süpürge) ve 'Biur Hametz' (Hamursuz temizliği) bu anlayıştan etkilenmiş görünüyordu. [441]

Sistematik yağmacılık, Siyonistler için etnik temizliğin ödülüydü ve koordineli yürüyordu. Yağmacılık başlangıçta Siyonist terör örgütlerinin bireysel eylemi gibiydi. Örneğin, Haganah birlikleri 14 Mayıs'ta Yafa'ya girdiğinde kentte sadece üç, dört bin Arap kalmıştı.

Ian Black'in ifadesiyle "*Kent ele geçirilmekten çok teslim alındı. İlk başta muzaffer Irgun savaşçıları, kız arkadaşları için elbiseleri, bluzları ve takıları yağmaladı. Ama bu ayrımdan çok geçmeden vazgeçildi. Taşınabilir her şey Yafa'dan götürüldü. [...] Götürülemeyen şeyler paramparça edildi.*

İngilizlerin Filistin topraklarını tamamen terk ettiği, yani manda yönetiminin resmen sona erdiği 14 Mayıs'tan itibaren savaşın ikinci; ama aslında asıl aşaması başlamıştı. Çünkü Aralık 1947'den 14 Mayıs'a kadar Siyonist terör örgütleri kısa bir süre sonra çekilecekleri artık kesin olan İngiliz ordusunu dikkate alarak saldırılarını sınırlı düzeyde tutuyordu. İngiliz ordusu tamamen çekilince de ilkin devlet ilan ettiler, ardından da toprak genişletmek ve etnik temizlik için kapsamlı ve sistematik saldırılar başlattılar.

Siyonistlerin bu tarihten itibaren gerçekleştirdiği işgal ve sistematik etnik temizliğe Ian Black'ten naklen birkaç örnek verelim:

> 15 Mayıs'tan sonra Alexandroni Tugayı Tel Aviv ile Hayfa arasındaki kıyı düzlüğünde bulunan altmıştan fazla Arap köyünü temizledi.

10 Haziran'da BM gözetiminde dört haftalık ateşkes başlamıştı. Bu arada Haganah'nın adı İsrail Savunma Kuvvetleri diye değişmiş ve birkaç istisna dışında diğer Siyonist terör örgütleri de buna katılmıştı.

---

[441] Ian Black, *a.g.e.*, s. 104.
A.g.e., s. 109.

16 Temmuz'da Hz. İsa'nın doğduğu Nâsıra kenti ele geçirildi. Ancak Ben Gurion, Batılı ülkelerin hassasiyetini dikkate alarak bu kentte etnik temizlik yapmadı.

O dönemin en önemli olayı 'Dani Operasyonu'ydu. Bu operasyon Filistin'in orta kesimlerinde yer alan ve BM taksim kararında Arap devletinin sınırları içerisinde kalan Lod ve Ramla kentlerinin yanı sıra Tel Aviv ve Kudüs arasındaki Arap kentlerinin temizlenmesini hedefliyordu. İsrail devletinin ilanıyla birlikte başbakan olan Ben Gurion daha sonra başbakanlık yapacak olan o dönemin komutanı İzak Rabin'e 50 bin Filistinlinin sürülmesi emrini vermişti.

> Rabin daha sonra başbakanın nasıl eliyle işaret edip setçe 'gönder onları' dediğini hatırlıyordu. Ramla sakinleri otobüsle gönderildi; ama Lod'daki komşuları kavurucu yaz sıcağında ramazanın ortasında Arap Lejyonu'nun sığınak ve erzak sağlama mücadelesi verdiği cephe hattına kadar kilometrelerce yürümek zorunda kaldı. Yorgunluktan veya susuzluktan kaç mültecinin öldüğü bilinmiyordu.
>
> Lod'un Yunan Ortodoks topluluğundan tıp öğrencisi George Habaş, tanık olduğu şeyleri asla unutmadı: "Otuz bin kişi yürüyor, ağlıyor, dehşet çığlıkları atıyordu. İsrail askerleri sırtlarına nişan alırken kadınlar bebeklerini kucaklarında taşıyordu, çocukları eteklerine asılmıştı. [...] Bazıları yol kenarına düşerken kimileri bir daha kalkamıyordu. Korkunçtu.
>
> Rabin anılarında şöyle yazmıştı: (İlk başta sansüre uğramıştı ama özgün versiyonu daha sonra sızmıştı.)
>
> "'Kovmak', acı bir yankısı olan bir sözcük. Psikolojik olarak bu, gerçekleştirdiğimiz en zor eylemlerden biriydi. Lod halkı gönüllü olarak gitmedi. Köy sakinlerini lejyonla buluşacakları noktaya kadar on beş, virmi beş kilometre yürümeye zorlamak için güç kullanmaktan ve uyarı ateşleri yapmaktan kaçınmak mümkün değildi.
>
> Sadece on gün içinde yüz bin Filistinli daha mülteci durumuna düştü.

Birleşmiş Milletler, durumun kötüye gittiği gerekçesiyle yeni bir ateşkes ilan etti. 18 Temmuz'da başlayan ateşkesin ucu açıktı; ancak İsrail, güya ateşkesi kabul etmiş olsa da toprak ele geçirme

ve etnik temizlik için öngördüğü hedeflere henüz ulaşmadığı pratikte buna uymadı. Hatta daha da ötesi, BM arabulucusu İsveçli Kont Bernadotte, Kudüs'ün BM kararına göre uluslararası gözetimde kalması gerektiğini belirttiği ve İsrail'in bir parçası olmadığını söylediği için Siyonist terör örgütü Stern tarafından öldürüldü.

> O dönemde kendisi de güney cephesinde savaşmış olan Uri Avneri daha sonra şöyle hatırlıyordu: "Saatler ya da günler önce orada yaşamış olan insanları, hayatlarını, geçmişlerini hiç düşünmeden köyden köye gidiyorduk [ ] hepsi de bizim için aynı yoksul, pis yabancı köylerdi.

İsrail'in 1948 Savaşı sonuna kadar yaptığı sadece sistematik olarak toprak ele geçirmek, ele geçirilen yerlerdeki Araplara ait malları ve mülkleri yağmalamak ve etnik temizlik yapmaktan ibaret değildi. Etnik temizlik savaş sonrasında da devam etti. Filistinli Hıristiyan akademisyen ve düşünür İlyâs Şûfânî, İsrail'in savaş sonrasında bizatihi kendi ailesinin de mağduru olduğu zorunlu göç uygulamasının detaylarını şöyle anlatıyor:

> Ateşkes anlaşmaları ile savaşın durmasından sonra Filistinlilere yönelik yeni bir 'ayır-bindir' sürgün dalgası başladı. Bu iş sabah erken saatlerde köyler kuşatılarak ve giriş çıkışları kapatılarak gerçekleştirilirdi. Onlar, halkı köy meydanlarında topluyor, bazılarını diğerlerinden ayırıyor sonra da ayırdıklarını kamyonlara bindiriyorlar; ardından programlı bir şekilde ve özel yöntemlerle oturdukları yerlerden uzak ve geri dönmeler çok zor olacak bölgelerde indiriyorlardı.
>
> Onlar, Filistin'in kuzey bölgelerinde yaşayan insanları, oturdukları bolgelere geri dönmeleri çok zor olsun ve mecburen Urdün'e gitsinler diye Urdün'e yakın suyu, otu olmayan vadilerde bırakıyorlardı. Filistin'in orta bölgelerindeki insanları ise Lübnan'a gitmek zorunda kalsınlar diye Lübnan sınırında bırakıyorlardı.

İsrail'in bir diğer sistematik eylemi de bu 'kazanımlarını' kendince sonsuza kadar kalıcı hale getirmek için Filistin tarihini, kültürünü ve hatıralarını yok etmek ve Filistin halkının hafızasını silmekti.

---

[443] A.g.e 112-113.

[444] İlyas Şûfânî, a.g.e 38.

Bunu iki şekilde yaptılar, ya Filistinlilere ait köyleri veya yerleşimleri tamamen haritadan sildiler ve onlardan tek bir iz dahi kalmayacak şekilde üzerine yeni yerleşimler kurdular veya haritadan silemeyecekleri yahut silmeyi kendileri açısından faydalı görmedikleri yerlerin ise adlarını değiştirdiler.

> Temmuz 1949'da Ben Gurion yeni kurulan Necef İsim Komitesi'ne atanan arkeologlara, tarihçilere ve coğrafyacılara şöyle dedi: "Arapça isimleri siyasî nedenlerle silmek zorundayız. Arapların toprak üzerindeki siyasî mülkiyetini tanımadığımız gibi, manevî mülkiyetini ve adlarını da tanımıyoruz.

Hem BM'nin verdiği miktardan fazla toprak ele geçirdiği hem de yerli nüfusu katliamlarla veya zorunlu göçlerle benzersiz bir şekilde azalttığı için Siyonistler öngördükleri hedeflere ulaşmış ve çok açık bir şekilde 1948 Savaşı'nın galibi olmuştu.

Ürdün ikinci galip, savaşın tek kaybedeni Filistin

İsrail'den sonra 1948 Savaşı'nın ikinci galibi, Siyonistlerin gizli ortağı Urdün'dü. İsrail Dışişleri Bakanlığından Reuven Shiloah ile Albay Moşe Dayan'ın gizlice gittikleri Ürdün'de Kral Abdullah'la 3 Nisan 1949'da imzaladıkları anlaşma ile Batı Şeria Ürdün'e bırakıldı. Kudüs'ün de eski kentin bulunduğu doğu kısmı ile batı kısmı birbirinden ayrıldı. Kentin büyük bölümünü oluşturan batı kısmı İsrail'in olurken kutsal mekânların bulunduğu Doğu Kudüs de Ürdün'e verildi.[446]

Filistin'le sınırı olmayan Irak ve Suudi Arabistan'ın İsrail'le bir ateşkes anlaşması yapması gerekmedi. Dolayısıyla bu ülkelerin cephede ölen az sayıdaki askerlerinden başka bir kaybı olmadı. Filistin'le sınırı olan Lübnan'ın ise bu savaşta 10 askeri ölmüş, 20'si de yaralanmıştı. İsrail'in Lübnan'la 23 Mart 1949'da 20 Temmuz'da ise Suriye ile yaptığı ateşkes anlaşmalarında sınırlarda herhangi bir

---

[445] Ian Black, *a.g.e.*, 130.

[446] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, ss. 102-103.

değişiklik olmamıştı. Dolayısıyla Lübnan ve Suriye'nin kaybı da savaşta kaybettikleri az sayıdaki askerden ibaretti.

Filistinlilerden sonra savaşta en büyük kaybı yaşayan Mısır'dı. Çünkü Arap orduları içerisinde Ürdün'ün 27 bin kişilik Arap Lejyonu'ndan sonra 20 bin askerle en fazla gücü olan Mısır, hem diğerlerinden çok daha fazla asker hem de toprak kaybetmişti. Yine de herkesin unuttuğu Filistin'in aksine Mısır şanslıydı; zira yaşanan hezimetin halkta yarattığı öfke, İngiliz nüfuzu altındaki Mısır yönetimini tehdit etmeye başlayınca İngiltere İsrail'i askerî müdahale ile tehdit etmiş ve İsrail de 23 Aralık'ta Gazze'yi geçerek Sina Yarımadası'nın işgal ettiği kısmından çekilmek zorunda kalmıştı.

İngilizlerin verdiği bu destek, ateşkes anlaşmasında da Mısır'ın lehine oldu. 24 Şubat 1949'da imzalanan ateşkes anlaşması ile Gazze Şeridi Mısır'a bırakıldı. Mısır da normal nüfusu 70 bin olan Gazze'yi, diğer bölgelerden gelen 200 bin Filistinliyi de buraya yerleştirerek adeta bir tampon bölge gibi kullandı ve Filistinli mültecilerin kendi nüfusuna dahil olmasını önlediği gibi mülteciler konusunu uzun yıllar diplomatik bir koz olarak da kullandı.

İsrail'in 1948 Savaşı sonunda Arap ülkeleri ile yaptığı ateşkes anlaşmaları tamamlandığında, yani Aralık 1949 yılı itibariyle artık Filistin diye bir şey kalmamıştı. Zira topraklarının yüzde 78'i İsrail tarafından, Batı Şeria Ürdün tarafından, Gazze de Mısır tarafından ele geçirilmişti. Bugün Batı Şeria ve Gazze'nin Filistin diye anılması ise Ürdün ve Mısır'ın buraları 1967 Savaşı'nda kaybetmesinden sonra oldu.

8 BÖLÜM

Kahramanını Arayan Rol

"Tarih sayfaları önemli anlarda kendileri için görkemli roller yaratan kahramanlarla doludur. Yine tarih sayfaları henüz kahramanını bulamamış görkemli rollerle doludur. Adeta yaşadığımız bölgede kahramanını arayan ve başıboş şekilde dolaşmaktan yorgun düşen bu rol, ülkemizin sınırlarında yığılıp kalmıştır. Başka kimsenin oynayamayacağı o rol için bize işaret ediyor, harekete geçmemizi ve kostümü giyip o rolü oynamamız istiyor."

Cemal Abdünnâsır /Devrimin Felsefesi

Yeni düzen ve yeni liderlik ihtiyacı; Nâsır ve Baas devrimi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile Sovyetlerin kurduğu iki kutuplu dünya düzeni, İngiltere ve Fransa'nın 1920'de San Remo Konferansı'nda kurduğu bölge düzenini değişime zorladı. 1948 Savaşı'nın sonuçları ise Mısır, Suriye ve Irak'ta yarattığı yeni liderlik profiliyle bu değişimi hızlandırdı. Peki, bu düzenin özellikleri neydi, neden değişmek zorunda kaldı, yerine ne geldi ve sonuçları ne oldu?

Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri 1920'deki San Remo Konferansı'nda manda yönetimlerine dayalı yeni bir bölgesel düzen kurmuştu.

Bu düzen doğrultusunda İngiltere ve Fransa bölgede Osmanlı Devleti'nin yerini almış; Irak, Ürdün ve Filistin'e İngilizler; Suriye ve Lübnan'a da Fransızlar hâkim olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin yerel yöneticisi olan Şerif Hüseyin, Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerle yaptığı işbirliği ile bu düzenin ortaya çıkmasında doğrudan rol oynamıştı. Şerif Hüseyin, bu düzenin sahneye çıkardığı lider profilinin tüm özelliklerini taşıyordu. Ancak kendisinin rol ortağı olan Abdulaziz bin Suud'la rekabette başarısız oldu ve 1932'de tasfiye edildi. Şerif Hüseyin'in tasfiye edilmesi, onun temsilcisi olduğu liderlik tipini ortadan kaldırmadı. Tam tersine bu tipteki liderler, 1920'de kurulan bu yeni bölgesel düzenin yerel aktörleri oldu.

William Cleveland, Suriye'deki 'Milli Blok' örneğinden hareketle aslında bölge ülkelerinin tamamında manda döneminden bağımsızlığa kadar etkili olan iktidar seçkinlerinin milliyetçilik profilini çok güzel tasvir ediyor:

> Milli Blok liderleri Büyük Suriye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü istemek açısından milliyetçiydiler. Ancak milliyetçilikleri toplumsal ve siyasal bakımdan muhafazakâr türdendi. Servetlerini ve güçlerini borçlu oldukları mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkileri örnek olarak almak istiyorlardı. Böylece Fransızların çekilmesini istemelerine rağmen zamanı gelince onların yerine geçebilmek için hakim yerel mevkilerini de elde tutmayı istemekteydiler. Bu, hapse atılmak veya sürgüne gönderilmekten kurtulmak için Fransız karşıtı söylemlerini yeterli bir işbirliği ile dengelemelerini gerektiriyordu. Toplumsal hedefleri ve siyasal davranışları bakımından Mısırlı Vefdcilerden ya da yeni Irak seçkinlerinin Nuri el-Said kanadından pek farklı değillerdi.[447]

Suriye, Irak ve Ürdün'de Faysal ve Abdullah, Filistin'de Hacı Emin el-Hüseynî, Mısır'da 1952'ye kadar hâkim olan hıdivler veya krallar ve Arabistan'da ise Abdulaziz bin Suud bu düzenin ortaya çıkardığı liderlerdi. Osmanlı Devleti'nin yerel seçkinler zümresinde

[447] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 249.

yer almak, feodal bir aileden gelmek ve iktidar için herkesle işbirliğine açık olmak bu liderlerin ortak özellikleriydi.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa devletleri denince zihninde 'medeniyet' yerine sömürgecilik canlanan çok az aydın veya lider vardı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar en heyecan verici siyasal kavramlar olan 'hürriyet, milliyetçilik, bağımsız devlet' Avrupa'dan ithal değerlerdi ve bunların Avrupalı devletlerin himayesiyle elde edilmesinde bir sakınca görülmüyordu. Osmanlı Devleti'nin her bir bölgesindeki yerel liderlerin manda veya himaye talebi yahut sömürgecilerle yaptıkları askerî işbirliği, doğrudan bu düşünsel arka planla ilgiliydi.

Ulusal egemenlik, özgürlük, antiemperyalizm, bağımsızlık ve direniş gibi kavramlar ya henüz siyasî lügate girmemişti veya içerikleri farklıydı. Bu yüzden de Anadolu'da 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşı, Irak'taki 1920 Devrimi ve Filistin'deki İzzeddin el-Kassam hareketi ve 1936 İsyanı hariç, 1914'ten 1950'li yıllara kadar bölgedeki çatışmaların veya savaşların dinamiği bağımsızlık için direniş değil, iktidar mücadelesi oldu.

İkinci Dünya Savaşı bölgesel düzeni, 1948 Savaşı ise işte bu düşünsel arka planı değiştirmeye başladı. İngiltere ve Fransa her ne kadar bu savaşta da galipler arasında yer alıyor olsa 1920'de kurdukları düzeni yaşatabilecek güçte değildi. Avrupa'da yıkımın büyüklüğü mandater devletleri masrafları kısmaya zorluyor ve manda yönetimlerine bağımsızlık veriyordu. Bu aynı zamanda daha önce bölgede liderlik yapan İngiltere'nin Soğuk Savaş'la birlikte bu rolü Amerika'ya devretmesinin sebebini de açıklayan bir faktördü.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Planlama Komitesi'nde danışman olarak da çalışan CIA ajanı Miles Copeland, bu rol devrinin arka planını çok somut bir örnekle açıklıyor. O, Washington'daki İngiliz büyükelçisinin Şubat 1947'de doğrudan ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a iletilmesini gerektirecek kadar önemli bir mesaj getirdiğini belirtip, mesajın içeriğini şöyle özetliyor:

> Daha açık konuşulursa İngiliz hükümeti Yunan ve Türk devletlerini komünistlerin gerilla savaşından veya işgalinden korumak için destek olarak ödediği 50 milyon doları artık vermeyecekti. Boşluğu, Amerikan hükümeti doldurmalıydı yoksa Rusların doldurması pahasına boş kalacaktı.

Copeland'ın naklettiği bu hatıra, aslında dünya tarihinin Soğuk Savaş adı verilen dönüm noktasına nasıl geldiğinin hikâyesiydi. Çünkü İngiliz elçisinin bu ziyaretinden bir ay kadar sonra ABD Kongresi, 12 Mart 1947'de, tarihe Truman Doktrini diye geçecek olan kararları onaylayacak ve Soğuk Savaş'ı başlatacaktı. Truman Doktrini ile ABD, "*komünist yayılmacılığın baskısı altında bulunan devletlere ekonomik ve askeri yardım*" kararı alıyor; böylece Sovyetlere karşı Batı kampının liderliğini üstleniyordu.

Peki, İngiltere'nin malî yükümlülükleriyle birlikte liderliğini de devralan Amerika, bağımsızlığını kazanan ülkelere nasıl davranacaktı? Miles Copeland, anılarında bunu da şöyle açıklıyor:

> Hükümetimiz artık yeni Üçüncü Dünya devletlerinin bağımsızlığına kendi çıkarlarımıza halel gelmediği sürece saygı duyacak ve (bize göre) sorumsuz davranışlarını bu limitler içinde görmezden gelecektir.
>
> [ ]
>
> Bu ya da şu liderle kazanamayacağımızı; dahası o liderin kaybının milli çıkarlarımızın lehine olduğunu düşündüğümüzde o lideri devirip işimize daha yarayacak birini işin başına getirebiliriz.

Nitekim Amerika, 1949'da Suriye'de yaptırdığı darbe ile Hüsnü Zâim'i işin başına getirmişti. Ancak açtığı çığırla dörder ay arayla üç darbeye tanıklık edince artık kazanma kavramını hedef ülkede lider değiştirmek olarak tanımlamaktan vazgeçmişti. Kazanmak, artık hedef ülke liderinin söylemine bakılmaksızın Amerika'nın o ülkedeki çıkarlarının sürdürülebilir şekilde garanti altına alınması ve o halka benimsetilmesiydi. Miles Copeland, bu tanım değişikliğini Kral Fârûk veya diğer Batı kuklası liderlerden farklı olan Cemal Abdünnâsır örnekliği üzerinden şöyle açıklıyor:

> Alternatif liderler içerisinde Nasır, oyunu kazanmamız için en iyi lider, daha doğrusu en az kötü liderdir. Suriye'de örneğin şu demagog liderlerden birine karşı bir şeyler kazanmış olmamız, aslında içi boş bir zaferdir. Kısa zaman sonra devrilip kendinden daha kötü biri iş başına gelir ve kazandığımız zaferler de işe yaramaz.
>
> Nasır, bir kayıpla da hayatta kalabilirdi. Bizim kazançlarımızı öyle ayarlardı ki kendi ve ülkesi için de bir kayıp olmayacak hale getirirdi. Ülkesinde çok fazla desteklenmeyecek birtakım kararlar alıp, -ki biz bundan kazançlı çıkarız ama onun halkı durumdan pek hoşnut olmaz- yine de işin içinden çıkabilir. Mesela İsraillilerle anlaşma yapması. | | Ne olursa olsun akıllı düşman aptal dosttan yeğdir bizim için.

Yani daha önceki bölge düzeninin kurucuları olan İngiltere ve Fransa'nın yaptığının aksine, artık Amerika başka ülkelerde manda yönetimleri kurmayacak; aksine devletlerin bağımsızlıklarını tanıyacaktı. Yani artık ülkeler işgal edilmeyecek; ama ülkelerin liderlikleri üzerinde nüfuz kurulacak, etkiye açık liderler yönlendirilecek; hiçbir şekilde işbirliği yapmayanların veya Sovyetlere meyilli olanların ise devrilmesine çalışılacaktı.

Bölgesel Soğuk Savaş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iki kutuplu düzen, dünyada olduğu gibi bölgede de bir Soğuk Savaş denklemi yarattı. Bütün bunların sonucu olarak yeni bölgesel düzenin geleneksel liderlikleri değiştirmesi kaçınılmazdı.

1948'de Filistin'in kaybedilmesinin yarattığı travma da bu değişim sürecini hızlandırdı. Bu süreçte örneğin Faysal veya Abdullah gibi yabancıların ataması ile iktidar olmayan ve bağımsızlık söylemiyle halk desteği kazanmış ulusal liderler ortaya çıktı. Dolayısıyla 1952'den sonra bölgede 'muhafazakâr' diye adlandırılan geleneksel liderlere, bir de bu kendi ülkesindeki muhafazakâr liderlerin iktidarına son veren 'devrimci' liderler eklendi.

---

[448] Miles Copeland, *a.g.e* 28-21

Bölgede daha önce hiç var olmayan bu yeni çelişkiler, doğal olarak bölge ülkeleri arasında soğuk savaşa neden oldu. Böylece, Suudi Arabistan ve Ürdün Krallıkları gibi 'muhafazakâr' devletler ile Nâsır'ın Mısır'ı veya Baas Partisi'nin Suriye ve Irak Cumhuriyetleri gibi 'devrimci' devletler arasındaki Soğuk Savaş'ın yarattığı yeni bir jeopolitik denklem oluştu. Bu denklemdeki taraflar ve çelişkiler 1961'den sonra daha da çeşitlendi. Çünkü 1958'de Suriye ile Mısır'ın birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti 1961'de dağıldı; bunun sonucunda da önce Baasçılarla Nâsırcılar arasında, sonra da Baasçıların kendi arasında iç savaş başladı.

Gerçi bölge ülkeleri, dünyaya hâkim olan iki kutuplu düzene göre taraf seçip kimisi Amerika'ya kimisi de Sovyetlere yakınlaşıyordu. Ancak bölge ülkeleri arasındaki Soğuk Savaş ideolojik karşıtlıktan kaynaklanmıyordu. Elbette 'muhafazakâr' liderler Amerikan, 'devrimci' liderler ise Sovyet kampına yakın duruyordu; ancak 'muhafazakârların' ülkelerinde kapitalizmin, 'devrimcilerin' ülkelerinde de komünizmin ne şartları ne de ideolojik bilinci vardı.

Örneğin muhafazakâr Suudi Arabistan petrol zenginiydi; ama kapitalist değildi. Çünkü Arabistan'da burjuva sınıfından eser yoktu. Suudi Arabistan adlı ülke, devlete adını vermiş olan kral ailesinin mülkü, burada yaşayan halk da bu ailenin malıydı. Bu durum başta Suudi Arabistan olmak üzere Fars Körfezi kıyısındaki Arap ülkelerinde hâlâ değişmiş değil.

Devrimciler arası Soğuk Savaş

Mısır'da Hür Subaylar ile Suriye ve Irak'taki Baas partileri de 'Arap sosyalizmi'nden bahsediyor olsa da ne komünistti ne de bilinen anlamıyla sosyalistti. Gerek Nâsırcılık gerekse Baasçılık aslında her düşünceden tatlar içeren ideolojik bir kokteyldi. Bu kokteyli 'birlik, özgürlük ve sosyalizm' sloganıyla sunuyorlardı; ama Marksizm'e karşı ve komünistlere de düşmandılar. Örneğin Suriye'deki Baas Partisi liderlerini Nâsır'ın Mısır'ı ile birleşmeye ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmaya sevk eden motivasyon, "*Suriye*

içindeki küçük ama iyi örgütlenmiş bir komünist hareketin hükümeti devirme arifesinde olmasından" korkmalarıydı.[449]

Nâsır'ın, Suriye ve Irak Baas Partilerinin veya Albay Muammer Kaddafi'nin dilinden düşürmediği 'Arap sosyalizmi'nin Marksizm'le, Avrupa sosyalizmiyle yahut Sovyet ideolojisi ile bir alakası yoktu. 'Arap sosyalizmi' özünde solcu sayılması dahi zor olan, Arap milliyetçiliğine dayalı, bağımsızlıkçı, karma ekonomi modelini savunan bir tür sosyal devlet anlayışından ibaretti. Ayrıca pratik sahada da hem Hür Subaylar hem de Suriye ve Irak Baas yönetimleri komünist örgüt veya aydınlara hiç hoşgörülü davranmadı.

Majid Khaddûrî'nin "*Arap devrimci hareketinin ideolojisinin temel prensipleri*" hususunda sıraladığı yedi maddeden şu dördü oldukça açıklayıcıdır.

> 1. Arap devrimci hareketi bir sınıf hareketi değil, popüler kitle hareketidir. Sosyal ve ekonomik reformlarla ileri bir topluma ulaşmayı hedefler.
>
> 2. Geniş bir popüler kitle desteğine sahip olacak şekilde kurulacak sistemin nihai amacı sosyal adalet ve bireysel özgürlüktür.
>
> 3. Devrimci sürecin amacı, Arap ülkelerini birbirinden ayıran suni engelleri ortadan kaldırmaktır.
>
> 4. Arap devrimci hareketi, Arap devrimci karakterine vurguda bulunmak ve Arap ulusal çıkarlarını amaçlamakla birlikte diğer devrimci hareketlerle işbirliğine açıktır.[450]

Peki, bölgedeki Soğuk Savaş sadece 'muhafazakâr' ülkelerle 'devrimci' ülkeler arasında mı yaşanıyordu. Elbette hayır, örneğin muhafazakâr ülkelerden Suudi Arabistan'ın Ürdün Hâşimî Krallığı'na düşmanlığı 'devrimler' yoluyla cumhuriyete dönüşen Irak ile Suriye'ye olan düşmanlığı kadar büyüktü. Aynı şekilde, askerî darbelerle monarşileri yıkarak cumhuriyet ilan eden ülkeler arasındaki çelişkiler de ortadan kalkmış değildi; tam aksine çok daha şiddetlenmişti.

---

[449] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 349.

[450] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, ss. 144-145.

Örneğin 1958'deki askerî darbeyle monarşiyi yıkıp Irak'ı cumhuriyete kavuşturan Abdülkerim Kasım'ın en büyük düşmanları monarşi yanlıları değil, Nâsırcılar veya Baasçılardı. Nitekim Abdülkerim Kasım'ı 1963'te darbeyle devirip öldüren Irak Baas Partisi ile aynı tarihte Suriye'de iktidarı ele geçiren Suriye Baas Partisi de müttefik değil, tam aksine düşmandı. Bu yüzden Saddam rejimi yıkılıncaya kadar Arap ülkeleri arasındaki en sert Soğuk Savaş aslında Baas partilerinin yönettiği Irak ve Suriye arasında yaşanmıştı.

Devrimci iktidarların kendi arasındaki Soğuk Savaşı, çok ironik bir şekilde Baasçıların Irak ve Suriye'de iktidar olduğu ve Mısır'la yeniden birleşme görüşmeleri yaptığı 1963'te başladı. 8 Şubat 1963'te Irak'ta, 8 Mart 1963'te de Suriye'de darbe yapan Baas Partisi iktidar oldu. Ardından da Baasçılar, 1961'deki 'Birleşik Arap Cumhuriyeti' tecrübesinde yaşanan başarısızlığa rağmen Nâsır'a Irak, Suriye ve Mısır'ı birleştirecek bir federasyon kurma teklifi yaptı. Fakat Nâsır, federasyonla sağlanacak bir Arap ulusal birliğinden çok, Suriye'de iktidarı ele geçirmekle ilgilendi.

> [Nâsır,] Kahire'de yapılan görüşmelerde Suriye kabinesinde Nasırcılarla Baasçıların eşit olarak temsil edilmeleri şartını getirince bir ara görüşmeler kesildi. Neticede Irak, Suriye ve Mısır liderlerinin 7-17 Nisan 1963 günlerinde Kahire'de yaptıkları müzakereler sonunda 'Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu'nun 13 maddelik anayasa taslağı hazırlandı.[451]

Arap ulusalcılığı ve birliği idealine inanan Baasçılar ile Nâsırcılar, nisan ayında kurulacak federasyonun anayasa taslağını hazırlarken, Nâsır mayıs ayında Suriye'deki taraftarlarının çeşitli illerde çıkardıkları karışıklıkları destekledi, temmuz ayında ise Suriye'de başarısız bir darbe girişiminde bulundu.[452]

Daha da ötesi, "*Nasır, 22 Temmuz 1963'te propaganda saldırısına başlayarak Baasçıları dinsiz ve faşist olmakla itham etti ve 17 Nisan 1963'te imzalanmış olan birlik anlaşmasından çekildiğini açıkladı.*

---

[451] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 218.
[452] *A.g.e.*
[453] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 233.

Bütün bunlarla birlikte Mısır ve Irak'ta monarşiler yıkıldıktan sonra Nâsırcılığın ve Baas ideolojisinin bölgede taraftar bulması 'muhafazakâr' devletler ile 'devrimci' devletler arasındaki çelişkileri derinleştirdi. Yemen'de Suudilerin desteklediği 'imam'lar yönetiminin devrilip Nâsır'ın da desteğiyle cumhuriyetin ilan edilmesi, yaşanmakta olan bölgesel Soğuk Savaş'ın somut bir tezahürüydü.

Bölge ülkeleri arasındaki bu Soğuk Savaş, muhafazakârların kapitalist, devrimcilerin de komünist olmasından kaynaklanmıyordu; ama 'muhafazakârların' Amerika'ya, 'devrimcilerin' ise Sovyetlere yakınlaşmasını hızlandırmıştı. 'Muhafazakârlar' eski bölgesel düzenin kurucularından İngiltere ile işbirliği yaptıkları için iktidar olmuşlardı. Eski düzen değişince bu kez iktidarı koruyabilmek için yeni düzenin kurucularından Amerika'nın himayesine girdi. 'Devrimciler' ise ideolojik olarak Sovyetlerden çok farklıydı; ancak 'muhafazakârları' ve İsrail'i destekleyen Amerika'nın nüfuzuna karşı bir denge yaratmak istiyordu. Bunun için de Amerika'yla ilişkilere özen göstermekle birlikte Sovyetlere yakınlaştı.

1948 Savaşı'nın hızlandırdığı yapısal değişimler

Bu yapısal değişimler 1945'ten sonra aşamalı olarak gerçekleşmiş olsa da tek bir sebebe bağlı değildi. Manda yönetimlerinin bağımsızlık kazanması ve değişen ittifak kombinasyonları İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları olarak gerçeklemişti. Askerî darbeler ve rejim değişiklikleri ise 1948 Savaşı'nın yan ürünüydü. William Cleveland, bu değişimi ve taraflarını şöyle açıklıyor:

> Merkezi Arap ülkeleri olan Mısır, Suriye ve Irak'ın siyasal liderliği 1950'li yıllarda büyük bir değişime uğramıştır. Avrupa tarzı kurumlarda eğitilmiş üst sınıf sivil politikacıların yerini toplumun alt sınıflarından ya da kırsal kesimlerinden gelen genç subaylar almıştır.[454]

Hişam Şarabî de aynı şekilde eski ve yeni liderlik çelişkisini, kuşak farklılığı, liderlerin eğitim gördüğü kurumların niteliği yahut mensubu oldukları toplumsal sınıf ile açıklıyor ve şöyle diyor:

[454] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 304

> Yabancı güçlerden ülkeyi devralan Mısır, Irak ve Suriye'deki eski kuşak, İslam ve Osmanlı gelenekleri doğrultusunda Türk okullarında veya Paris ve Londra gibi şehirlerde eğitim görmüşlerdi. Bir elit grubu olarak bunlar, derinliği olmayan basit siyasal görüşlere sahiptiler. Bunların çoğu Sünnî üst sınıf ailelere mensuptu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki milliyetçi uyanışın doğal liderleriydi. 'Bağımsızlık' ve 'kurtuluş' gibi iki sloganın dışında felsefî siyasal görüş ve değerlerden yoksundular.[455]

Hâlbuki değişimin motivasyonunu ve tasfiye edilen yönetici sınıfın niteliğini açıklayan kavram, onların Avrupa tarzı kurumlarda eğitilmiş olmaları değildi. Bu seçkin liderlerin "*derinliği olmayan basit siyasi görüşlere sahip olmaları*" da zaten okudukları 'modern eğitim kurumlarının' liderlikleri üzerinde bir etki yaratmadığını gösteriyor. Bunların liderliği gerçekten de Osmanlı sistemi gereği "*Sünnî üst sınıf ailelere mensup olmaları*" ile ilgili bir durumdu; ancak iktidar olmalarını emperyalistlerle işbirliğine borçluydular. Dolayısıyla onların liderlikleri de iktidarları da kendileri tarafından kazanılmış değildi, onlara verilmişti.

Özetle onları liderliğe veya iktidara taşıyan aldıkları eğitim olmadığı gibi, onların iktidarına son veren de yeni kuşağın mensup olduğu sınıf değildi. Aslında yeni bir kuşağı liderliğe taşıyarak onların iktidarına son veren siyasal zihniyetteki değişimdi. Eskiden 'bağımsızlık' ve 'kurtuluş/özgürleşme' kavramlarının anlamı, Osmanlı Devleti'nden 'bağımsız olmak' ve 'kurtulmak'la sınırlıydı. Özellikle de 1948 Savaşı'ndan sonra bu kavramların içeriği değiştiği gibi, daha önce olmayan örneğin 'antiemperyalizm' ve 'yeni sömürgecilik' gibi kavramlar da siyasî lügate girdi.

Daha açık bir ifadeyle örneğin eski düzende milliyetçilik, bağımsızlık veya özgürlük, emperyalist bir güçle işbirliği yapmayı dışlayan kavramlar değildi. Dolayısıyla da Şerif Hüseyin veya herhangi bir Mısır hıdivinin, Arap milliyetçiliği şiarıyla Osmanlı'ya

---

[455] Hisham Sharabi, *Nationalism and Revolution in the Arab World*, (New York: D. Van Nostrand Company Ltd., 1966, ss. 58-59) adlı kaynaktan nakleden Sabahattin Şen, *a.g.e.*, ss. 140-141.

karşı İngiliz egemenliğini kabul etmesi sorun edilmiyordu. İktidarlarını Avrupalı sömürgecilere borçlu olan liderleri üreten bu düşünsel arka plandı.

Mısır'da Kral Fârûk, Hicaz'da Şerif Hüseyin, Suriye ve Irak'ta Faysal ve Ürdün'de Abdullah için de geçerli olan bu durum, diğer iktidar seçkinleri açısından da farklı değildi. Mesela Mısır'da Vefd Partisi liderleri, Avrupa tarzı eğitim kurumlarında yetiştiği için lider veya iktidar olmamıştı. Vefd hükümeti, 1936'da sözde bağımsızlık anlaşmasını imzalarken Mısır'daki İngiliz varlığının sürmesini kabul etmiş ve bu sayede 1942'de İngiliz tanklarının koruması altında yeniden iktidara gelmişti.[456]

Yani Osmanlı sonrasında bölgede liderlik rolü oynayanların ortak özellikleri, feodal geçmişleri ve iktidar için Avrupalı emperyalistlerle işbirliğine açık olmalarıydı. Bu konudaki rol modelleri de Osmanlı yöneticilerinin ta kendisiydi. Birinci Dünya Savaşı klasik imparatorlukları sahneden siliyor ve ulus devletler kuruyordu; hâlbuki bu liderlerin ulusal ülküsü değil, iktidar hevesleri vardı. Dolayısıyla da ulusal kazanımlar için değil, kişisel iktidar için mücadele ediyorlardı.

Mısır'da Hür Subaylar'ı, Irak veya Suriye'de ise Baas Partisi'ni, Libya'da Albay Muammer Kaddafi'yi darbeyle rejim değiştirmeye sevk eden ise toplumun alt kesimlerinden gelen subaylar olmaları değil, imparatorluktan ulus devlet formasyonuna geçişin gerektirdiği idealler sahip olmalarıydı. Bu idealler ise 'ulusal ülkü', 'ulusal irade' ve 'ulusal egemenlik' ve 'bağımsızlık' gibi daha önce söz konusu olmayan veya içerikleri değişen kavramlardan üretiliyordu. Ulusal ülkü Arap milliyetçiliği, ulusal irade cumhuriyet yönetimleri, ulusal egemenlik ve bağımsızlık da 'antiemperyalizm' şeklinde tezahür edecekti.

'Mısır Devrimi'nin lideri Cemal Abdünnâsır, 1954'te *Mısır İhtilalinin İçyüzü* diye Türkçeye tercüme edilen *Devrim'in Felsefesi* adlı eserinde İsrail'in Siyonistlere özgü bir hayalden bir devlet olarak gerçeklik kazanmasını emperyalizmle açıklıyor ve şöyle diyordu:

[456] William Cleveland, *a.g.e.*, 229

> İsrail bile emperyalizmin neticelerinden başka bir şey değildir. Eğer Filistin, İngiliz mandası altına düşmeseydi, Siyonizm Filistin'de bir milli devlet kurulmasını gerçekleştiremezdi. [...] Fikir, delice bir hayal olarak kalmaya mahkum olurdu.

Filistin sorununun bu üç idealin kesişim noktası olması kaçınılmazdı; zira manda yönetimleri bağımsızlık kazanmış olsa da bir Arap vatanı olan Filistin, yerel feodal liderlerin işbirliği ile emperyalistler tarafından Siyonistlere armağan edilmişti. Dolayısıyla Filistin'in kurtuluşu, feodal liderlerden ve dış bağımlılıktan kurtuluşu ifade eden ulusal ülkünün sembolü haline gelmişti. Baas Partisi'nin flamasının Filistin bayrağı olması tesadüf değildi.

Öte yandan Filistin'in kaybedilmesinde yozlaşmış geleneksel liderliklerin rolü 1948 Savaşı'nda görünür hale gelmişti.

> Kral Fârûk'un yakınları da dahil birtakım nüfuzlu kişiler, ordu ihalelerinde rüşvet alarak orduya bozuk silah ve malzeme alınmasına sebep olmuşlar ve Mısır'ın savaştaki hezimetinde bu bozuk ve kusurlu silah ve cephane büyük rol oynamıştı.

Bölgesel değişimde Filistin etkisi

Mısır'da eski düzene son veren Hür Subaylar örgütü üyeleri ve General Necib, 1948 Savaşı'nda Filistin cephesinde savaşmıştı. Suriye'de de Baas Partisi'nin ideoloğu Mişel Eflak ve Salah Bitar ile sonradan partiye katılan Ekrem Hûrânî ve 1949'da darbe yapan Edib Çiçekli Filistin cephesine giden Suriyeli gönüllüler arasındaydı.[457]

1948 Savaşı'ndaki yenilgi, Mısır'da olduğu gibi Suriye'de de siyasetçilerin suçlanmasına neden oldu. 1947 seçimlerinde hiçbir başarı gösteremeyen Baas Partisi güçlenmeye başladı. Mişel Eflak,

[457] Camal Abd-el-nasser, *Mısır İhtilalinin İçyüzü*, ter. Vatan Yazı Heyeti, İstanbul: Yayınevi belirsiz, 1954, s. 26.

[458] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 122.

[459] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 178.

1948'de Filistin'de yaşanan felaketin içerideki yozlaşmadan kaynaklandığını belirten açıklamaları sebebiyle tutuklandı. Mişel Eflak gibi siyasetçilerin Filistin'deki felaketten dolayı siyasî yönetimi suçlaması temelsiz bir iddia değildi. Haganah'nın 15 Aralık 1948'de durdurduğu bir kamyonda ele geçirdiği belgeler devletin en üst makamlarının başka ülkeler için casusluk yapacak kadar yozlaştığını gösteriyordu.

Durdurduğu kamyonda bulduğu şeyin İngiltere'ye ulaştırılmak üzere Beyrut'tan Hayfa'ya götürülmekte olan gizli İngiliz belgeleri olduğunu anlayan Haganah, durumu Fransızlara bildirmiş, gazeteci kimliği taşıyan bir Fransız istihbaratçısı da belgeleri incelemek üzere saatler içerisinde Tel Aviv'e gitmişti.

> Belgeler, savaş esnasında Lubnan ve Suriye'deki İngiliz casusluğunun boyutlarını gözler önüne seriyordu ve Fransızların uzun süreli şüphelerini doğrular nitelikteydi. Belgeler açıkça gösteriyordu ki, Suriye Başkanı el-Kuvvetli'nin özel sekreteri olan Muhsin el-Barazi, savaş yıllarında Şam'da yaşamaya devam eden W. F. Stirling'in hizmetindeki bir ajandı.

1948 Savaşı'nda en güçlü Arap askeri gücü Urdün'ün Arap Lejyonu'ydu. Urdün'ün başında İngiliz Dışişleri Bakanlığı diplomatlarının dönemin İngiliz başbakanına atıf yaparak "*Bay Bevin'in küçük kralı diye andığı Abdullah*" Arap Lejyonu'nun başında da İngiliz komutan John Glubb vardı. İkinci büyük Arap ordusu Mısır'a aitti; ama Kral Fârûk'a kadar uzanan yolsuzluk ve rüşvet sarmalı sebebiyle Filistin cephesindeki Mısır birliklerine gönderilen silah ve mühimmatlar bozuk çıkmıştı.

Dolayısıyla hem Mısır'da hem de Suriye'de 1948 felaketinden dolayı siyasî yönetimlerin suçlanması son derece doğaldı. Bu sebeple ülkede gösteriler ve genel grevler yayılırken Başbakan Cemil Mardam, 1 Aralık 1948'de istifa etmek zorunda kaldı. Zaten gergin olan ordu ile sivil yönetim ilişkileri, Halid el-Azm'ın başbakanlığındaki yeni hükümetle iyice gerildi. Çünkü ordunun askeri bütçenin

---

[460] James Barr, *a.g.e* 358-359

[461] *A.g.e* 359

arttırılması talebi yeni hükümet tarafından reddedilmişti. Bütün bu şartlar, sadece 1949 yılında üç darbe yapılmasına zemin yaratmıştı.

Mısır'da krallık rejimine son veren Hür Subaylar 1951'de henüz ordu içinde gizli bir grupken, darbe sonrası yönetim için hazırladıkları altı maddelik programda vurguladıkları hususlar dikkat çekicidir.

> Programda İngiliz sömürgeciliğine son verilmesi, onun Mısırlı işbirlikçilerinin bulundukları makamlardan atılmaları, feodalizmin kaldırılması, devletin yabancı sermayenin kontrolünden kurtarılması, güçlü bir milli ordunun kurulması ve sağlıklı bir demokratik hayatın tesis edilmesi vardı.

Hür Subaylar, darbenin gerçekleştiği 23 Temmuz 1952'de Kahire radyosundan yayımladığı silahlı kuvvetler bildirisinde darbe gerekçesi olarak hükümet istikrarsızlıkları, rüşvet ve suiistimaller gibi iç sorunları, 1948 Savaşı'nda Mısır ordusunun yenilgisinin sebebi olarak gösterdi. Bu aynı zamanda darbenin doğrudan Filistin meselesiyle ilişkilendirilmesi anlamına geliyordu.

Nâsır'ın İsrail'le ilk gizli teması

Peki, Hür Subaylar'ın Filistin hassasiyeti ve İsrail karşıtlığı söylemi iktidarda eyleme dönüştü mü? Hayır! Tam tersine, Arap dünyasında İsrail karşıtlığının ve Filistin davasının bayraktarı olarak tanınan Cemal Abdünnâsır, İsrail'e gizli işbirliği teklif etti. Arap dünyasında Nâsır kahraman, Enver Sedat ise hain olarak bilinse de böylece aslında Enver Sedat'a, Camp David'e giden yolu açan kişi Nâsır olmuştu.

Ben Gurion 18 Ağustos 1952'de İsrail meclisinde yaptığı konuşmada "*yaptıkları devrim için*" Hür Subaylar'ı kutlamış iki devlet arasında anlaşmazlık için herhangi bir sebep bulunmadığını belirtmişti. Ardından da İsrail'in Paris Büyükelçiliği Baş Kâtibi Şmuel Divon, 22 Ağustos'ta Mısır elçiliği maslahatgüzarı Ali Şevki'ye "*iki*

[462] William Cleveland, a.g.e., 339

ülke arasında barış sağlanmasına yönelik gizli bir toplantının düzenlenmesini" içeren teklifi iletmiş; ancak General Necib buna cevap vermemişti.

Fakat İsrail, Mısır'la diyalog çabalarını sürdürmüştü. Şmuel Divon daha sonra Mısır'ın Paris Elçiliği Basın Ataşesi Abdurrahman Sâdık'la temas kurmuş ve böylece doğrudan Cemal Abdünnâsır'la iki yıl sürecek olan bir diyalog kanalı açmıştı.

> Nâsır, şimdi İsrail'le ilişkileri gözlemleyen bir subaydı. Sadık, Paris'teki temasları bizzat ona rapor etmekte ve yine bizzat ondan talimat almaktaydı. [463]

İsrailli tarihçi Avi Shlaim'in İsrail Dışişleri Bakanlığı belgelerinden naklettiğine göre Nâsır, Abdurrahman Sâdık aracılığıyla İsrail'e şu mesajları iletmişti:

> -Devrim Komuta Konseyi adına bu görüşmeleri sürdürelim; ancak Mısır'ın Filistin konusundaki Pan-Arap tavrından vazgeçilmesi şu an için mümkün değil.
>
> -İsrail, Mısır'ın Amerika'dan ekonomik yardım alabilmesi için nüfuzunu kullansın.
>
> -İsrail, İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesi için destek versin.
>
> -Temaslar mutlaka gizli kalsın, eğer şu ya da bu şekilde sızdırılırsa görüşmeleri keseriz.

İsrail de Şmuel Divon aracılığıyla Nasır'a şu mesajları ve talepleri iletiyordu:

> -Temas kurma fikri olumlu ve Divon da temasları sürdürme konusunda yetkili.
>
> -İsrail, Mısır'ın Arap devletlerinin düşmanca tutumundan vazgeçmek konusundaki tutumuna teessüf ediyor.

[463] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 134 ve 136.

-İsrail, Mısır'la ilişkilerin kapsamlı bir şekilde dönüştürülmesini umuyor; ancak Mısır da en azından ateşkes anlaşmasına ve Süveyş Kanalı ile Akabe Körfezi'ndeki seyrüsefer serbestliği hakkındaki BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymalı.

-Mısır, Süveyş Kanalı ve Akabe Körfezi'nden geçişlerde İsrail gemilerine uyguladığı sınırlamaları kaldırırsa İsrail de Mısır'dan 5 milyon dolarlık pamuk ve başka ürünler satın alarak Mısır ekonomisini destekler.

-Mısır, İsrail'le ilişkilerini düzeltirse, İsrail İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesi konusunda Mısır'a destek vermeye hazırdır.

-İsrail iki ülke arasında daha iyi ilişkiler için gizli ve üst düzey görüşmeler öneriyor.

Nâsır ise Paris'teki Otel Reynolds'da Şmuel Divon'la buluşan Abdurrahman Sâdık aracılığıyla İsraillilere Devrim Komuta Konseyi antetli kâğıtlara basılmış olan şu cevabi mesajını iletti.

-Mısır ve Arap kamuoyunun baskısı sebebiyle Devrim Komuta Konseyi'nin (DKK) İsrail'e yönelik siyaseti temkinli ve tedrici olarak gelişmek zorunda; ama İsrail karşıtı demeçlerden kaçınmak bunun ilk adımıdır.

-Nasır, Devrim Komuta Konseyi'ne (DKK) herhangi bir çatışma niyeti beslemediğine tekrar söz vermiştir ve İsrail'in karşılıklı güven konusunda kendi sözüne güvenmesinden memnuniyet duymaktadır.

-İsrail, Mısır lehine ABD üzerindeki nüfuzunu kullanır ve İngilizlerin Süveyş'ten çekilmesi konusunda destek olursa bu, DKK'nın İsrail'le nihai anlaşmaya varmasını kolaylaştırır.

-DKK, İsrail'in Mısır'dan pamuk satın alma teklifine minnettardır; ancak böyle bir alışveriş için henüz erken.

-DKK, iyi niyetinin bir kanıtı olarak İsrail gemilerinin geçişindeki kısıtlamaları çoktan yumuşatmaya başladı.[464]

Nâsır'ın İsrail'le bu gizli diyaloğu iki yıl sürmüş olsa da resmî bir anlaşmaya dönüşmedi; zira İsrail, Nâsır'ın istediğinin aksine

[464] *A.g.e.*, ss. 136-137

Süveyş krizi sırasında İngiltere ve Fransa'yla birlikte Mısır topraklarına saldırmıştı.

'Devrimler' felaketten kurtuluş umudu

İngiltere ve Fransa'nın Irak, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bitse de kurdukları düzen ancak 1948'den sonra yıkılmaya başladı. Çünkü bölgedeki İngiliz liderliğinin Amerika'ya devri 1947'den sonra gerçekleşti. Yabancıların kurduğu düzenin yıkılması yönündeki ilk adım, Suriye'de atıldı. General Hüsnü Zaim 30 Mart 1949'da darbe yaparak hükümete el koydu.

O yıllarda ilkokul öğrencisi olan Suriye'nin eski Dışişleri Bakanı Fârûk Şara'nın anlattıkları, Filistin meselesinin Suriye'nin toplumsal ve siyasal hayatındaki merkezi konumunun bir göstergesi. İlkokul üçüncü sınıftayken ilk Filistinli mültecilerin Dera'ya gelmesiyle, 1948 felaketine tanık olan Fârûk Şara, henüz meselenin derinliğini kavrayabilecek yaşta değildi. Ancak Filistin meselesi ona ilkokul öğrencisi olmasına rağmen gösterilere katılacak kadar siyasal bilinç kazandırmıştı. Fârûk Şara'nın anlattıkları, o dönemde sadece küçük bir çocuğun değil, Filistinli yetişkinlerin dahi yaşanan felaketin boyutunu kavrayamadığını gösteriyor:

> Sınıfımızdaki Filistinliler, Dera'daki ikametlerinin çok uzun sürmeyeceğini düşünüyordu. Hatta onlardan biri ortaokul dönemine kadar babasının sözlerini tekrar etmişti. Babası onları kadınlarla ve çocuklarla dolu kamyonlara bindirip doğdukları yer olan Filistin'den naklettiğinde aile üyelerine çok değil yalnızca birkaç gün sonra köylerine geri döneceklerini söylemişti.
>
> [ ]
>
> Hüsnü Zaim darbesinin vankısı tüm dünyaya ulaştı. Darbenin bir numaralı bildirisini dinlediğimizde ister istemez bunun tünelin ucundaki ışık olduğunu düşündük ve Filistin'le ilişkilendirdik.[465]

---

[465] فاروق الشرع، روایت گمشده، خاطرات فاروق الشرع وزیر خارجه پیشین سوریه، مترجم حسین جابری انصاری، انتشارات موسسه ایران، چاپ اول، تهران، ۱۴۰۰.

Henüz ilkokuldaki bir öğrencinin ülkesinde gerçekleşen askerî darbeyi doğrudan Filistin meselesiyle ilişkilendirmesi, 1948 Savaşı sonrası yaşanan felaketin Suriye toplumunu nasıl etkilediğini son derece açık bir şekilde ortaya koyuyor. Bir çocuğa göre bile eğer ordu ülke yönetimine el koyuyorsa, bu ancak 1948'de kaybedilen Filistin'i kurtarmak ve birkaç gün sonra köylerine geri döneceklerini düşünen Filistinlileri evlerine güvenle ulaştırmak için olabilirdi. Filistinli çocuklarda bu umudun çok daha yüksek olduğunu yine Fârûk Şara'nın anılarından öğreniyoruz:

> Benim Filistinli arkadaşım Mahmud Arab, tüm olağanüstü özellikleri ve nitelikleri Suriye'nin yeni lideri Hüsnü Zaim'e isnat ederek beni geçmişti. O, 'Hüsnü Zaim'in liderliği ilahi bir hediyedir. O Filistin'in kurtarıcısı olacak ve Filistinlileri mümkün olan en kısa sürede güven içinde ülkelerine geri döndürecek' diyordu. [466]

1948 felaketi ilkokul öğrencisi Fârûk Şara'yı toplumsal gösterilere katılmaya sevk etmişti, kendisinden sadece altı yaş büyük olan kardeşi Ali'yi ateşli bir Anton Saada[467] taraftarı, Filistinli arkadaşı Mahmud'u ise Hüsnü Zaim'in taraftarı yapmıştı. En fazla ortaokul çağındaki çocukları oyun oynamak yerine ağır ideolojik veya siyasi tartışmalara ve eylemlere çeken bu toplumsal ortam sadece Suriye ile sınırlı değildi.

Mısır'ın efsanevî lideri Cemal Abdünnâsır da henüz ortaokuldayken her yıl Balfour Deklarasyonunun yıldönümünde genel grevlere katılıyor ve çocuk yaştaki bu eylemini "*Beni hiç görmediğim bir memleket hakkında heyecanlanmaya sevk eden şey Araplık duygusuydu.*" [468] diye açıklıyordu.

[Fârûk Şara, *Kayıp Anlatı; Eski Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın Anıları*] Farsçaya çeviren: Hüseyin Câbirî Ensârî, birinci baskı, Tahran, 2021 ss. 25-26.

[466] *A.g.e.*, s. 26.

[467] Suriye Milliyetçi Toplumcu Parti kurucusu. Partinin adı bazı kaynaklarda 'Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi' şeklinde de geçmektedir.

[468] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e.*, s. 23.

1948'den sonra bütün bir Arap coğrafyasında çocukların da yetişkinlerin de gündemi Filistin'deki büyük felaketle ve bu felakete nasıl karşı konulabileceğiyle meşguldü. Suriye'de, Irak'ta ve Mısır'da İngiliz veya Fransız düzenleri, 1948'den sonra oluşan işte bu toplumsal şartlardan dolayı yıkılmaya başlamıştı.

CIA destekli Hüsnü Zaim darbesi beklenen yapısal değişimi gerçekleştirmekten çok uzaktı. Bu yüzden aynı yıl içinde onu Sami Hınnâvî ve Edib Çiçekli [Şişekli] darbeleri izledi. 1952'de Mısır'da Hür Subaylar, 1958'de Irak'ta Abdülkerim Kasım ve 1963'te Baas Partisi Suriye'de eski düzene son verdi.

Mısır ve Irak'ta İngilizlerin, Suriye'de ise Fransızların kurduğu düzeni yıkıp bu düzenin iktidar seçkinlerini devirenler askerlerdi. Dolayısıyla üçü de şeklen bir askerî darbeydi. Ancak Mısır'dakine '23 Temmuz Devrimi', Irak'takine '14 Temmuz Devrimi', Suriye'dekine ise '8 Mart Devrimi' adı verildi.

Amerika'nın oyun kuruculuğu

1947'den sonra İngiltere'nin bölgedeki malî yükümlülükleriyle birlikte liderlik rolünü de devralan tecrübesiz Amerika'nın o dönemde hedefleri oldukça mütevazıydı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Planlama Komitesi Danışmanı CIA ajanı Miles Copeland, o yıllarda Amerika'nın bölgeyle ilgili öngördüğü hedefleri şöyle sıralıyor:

> 1) Sovyetlerle bizi karşı karşıya getirecek bölgesel mücadeleleri engellemek, soğuk savaşın, sıcak savaşa dönmemesine çalışmak.
>
> 2) Bölge hükümetlerini askeri ve politik alanda hür dünya ile ilişkilerini tek başlarına sürdürebilecekleri kadar güçlü hale getirmek.
>
> 3) Bölgede Amerikan yatırımlarının rahatlıkla işleyeceği bir iklim oluşturmak. 1947'de tabii tek bölgesel savaş Arap-İsrail mücadelesiydi ve Sovyetler de biz de kime taraf olacağımıza karar verememiştik henüz.

[469] Miles Copeland, *a.g.e* 33-34

Amerika'nın bölgeye girdikten sonraki ilk icraatı Suriye'de Hüsnü Zaim'e darbe yaptırmak olmuştu. Zaim darbesinden sonra dörder ay arayla iki darbeyle daha karşılaşan Amerika artık çıkarlarına olan şeyin lider devirmek değil, sürdürülebilir bir düzen kurmak olduğunu anlamıştı. Dolayısıyla da tüm bölgeyi etkileme kapasitesine sahip bir ülke ve o ülkede kitle desteğine sahip, sürdürülebilir bir istikrar getirecek bir güçlü lider arayışına girmişti.

> Araştırma uzun sürdü ve bazı sebeplerden ötürü Mısır'ın başlama yeri olması kararlaştırıldı. Mısır, kendi başına bile büyük önem taşıyan bir ülkeydi ve bir de Arap devletleri üzerindeki etkisi hesaba katıldığında burada yapılacak bir hareketin bütün Arap dünyasını etkilemesi mutlaktı.
>
> [ ]
>
> Şimdiye kadarki Arap liderlerinden çok daha güçlü bir lidere ihtiyacımız vardı. Alıştığımız biçimiyle çoğunlukça tasvip edilmeyeni bile tercih ettirecek kadar güçlü bir lider gereklivdi.
>
> [ ]
>
> Zaten Arap liderleri İsrail korkusunu milli birliklerini sağlamak için bir dereceye kadar kullanıyorlardı. Elden kaçırılmayacak derecede olması şartıyla bu yolu denemekten kaçınmamıza gerek yoktu. 1948'de Mısır ordusunun İsrail'e yenilmesinden sonra bu beklentinin olması ihtimali de zaten yoktu.

Buraya kadar, Amerika'nın neden Mısır'ı seçtiğini, desteklenecek yeni iktidardan neler beklediğini ve birlikte çalışma şartlarını anlatan Miles Copeland, Hür Subaylar Darbesi'nin kendileriyle koordineli bir şekilde yapıldığını da şöyle ifade ediyor:

> (Kermit) Roosevelt, darbelere hele de Suriye'de ortaya çıkan rezaletten sonra inanmayı yitirmişti; ama yine de CIA'nın muhtemel gördüğü darbe yapabilecek subaylarla görüşmeyi kabul etti. Bu görüşmeler, Mart 1952'de Nasır'ın darbesinden 4 ay önceye rastlıyordu. CIA'nın olumlu bulduğu subaylardan biri olarak şereflenen Nasır, Roosevelt'in

[470] Burada adı geçen Roosevelt, ABD'de başkanlık yapan Theodore Roosevelt'in torunu olan CIA ajanı Kermit Roosevelt'tir.

de istediği birtakım subayları hareketin hararetli merkezinden uzak tutmaya çalışmak suretiyle birlikte çalışmayı kabul etti. Nasır bazı şeyleri aktarıyordu bize; ama Hür Subayların gerekli tüm sırlarını saklıyordu. Üç toplantı yapıldı. Üçüncüsüne Nasır'ın güvendiği teğmenlerden biri de katıldı. Roosevelt ile bu teğmen arasında varılan geniş çaplı anlaşmanın önemi oldukça büyük; çünkü teğmen Nasır adına konuşmaya gelmişti.

Sovyet İstihbaratçısı ve devlet adamı Yevgeni Primakov da Hür Subaylar Darbesi'nin CIA ile koordineli yapıldığına dair Miles Copeland'ın anlatısını başka ayrıntılarla teyit ediyor ve bunun zihinsel arka planını şöyle açıklıyor:

Baştan küçük burjuva ihtilalcilerinin antiemperyalizmi duygusallığın etkisinde oluşmaktaydı. Fakat gene de kararları, seçenekleri inceledikten sonra kabul ediyorlardı. Bu şartların altında büyük olasılıkla onların hareketlerinde antiemperyalizmden çok pragmatizm etkin olmaktaydı. Böylece onlar Mısır'da, Suriye'de, Irak'ta iktidara gelince formaliteden bağımsız Arap ülkelerine hükmeden Batı Avrupa devletlerine karşı bile hemen siyaseti sivrileştirmediler. İhtilalden iki gün önce Abdünnasır'ın emri ile İngiltere'ye haber verilmişti. ABD askerî ataşesi David Evans, Hür Subaylar temsilcisi Ali Sabri'den ihtilal haberini alırken şöyle söylemişti: 'Komünist değilseniz harekete geçin o zaman.' Evans'ın söylediği gibi Amerika'nın Ortadoğu ile ittifak istemesi Sovyet Birliği'nin bölgeye sızmasını ve yerli komünist partilerin büyümesini engelleme amaçlıydı.

Darbenin Ali Sabri aracılığı ile Amerika ve İngiltere ile koordine edildiğini söyleyen Nâsır'ın danışmanı ve yakın dostu Hasaneyn Heykel'in anlattıkları da Primakov'u doğruluyor. Heykel, o dönemde Amerika'nın emperyalist olarak nitelenen İngiltere ve Fransa'nın aksine son derece olumlu bir imajı olduğunu belirtiyor ve hatta ABD'nin Mısır'ın emperyalizmden kurtulmasına yardım edecek bir devlet olarak gördüğüne dikkat çekiyor. Hayatından endişe eden Kral Fârûk'un Mısır'ı terk edinceye kadar Amerikan Büyükelçisi

[471] Miles Copeland, *a.g.e.*, ss. 52, 54 ve 57-58.
Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, 39-40.

Ceffery'den kendisini yalnız bırakmamasını istediğini naklettikten sonra Amerika'nın Mısır'da kazandığı itibarı şöyle tasvir ediyor:

> O günlerde Amerika'nın etkisini ve durumunu belirten birtakım olaylar geçiyordu. Büyükelçi, eski rejimden kalanın uzaklaşmasını gören son insan, yeni rejimle ilişki kuran ilk insandı.
>
> | |
>
> Birleşik Amerika, bu durumdan derhal faydalanmasını bildi. Elçilikteki diplomatların sayısını çoğaltı. -Sonradan öğrendiğime göre gelenlerin bir kısmı CIA'nın adamlarıymış; fakat o ara bunu kimse bilmiyordu.- Mısır'a karşı bütün iyi niyetlerini ortaya döktü. Yeni dünyanın servet ve kudreti, tarihin en eski ülkelerinden birinin sömürgecilik kozasından çıkışına yardım etmeğe hazırdı. İşte bu hava içinde Başkan Nasır, ardından çok şey getirecek olan ilk girişiminde bulundu: Amerikalılardan silah istedi.

23 Temmuz Devrimi (1952)

Mısır'da Hür Subaylar'ın 23 Temmuz 1952'de yönetime el koyması, aslında 'reform', 'darbe' ve 'devrim' kavramlarının her üçünün de özelliklerini taşıyan karma bir şeydi. Kral Fârûk, Mahrusa adlı yatı ile İskenderiye'den ayrılıp İtalya'nın Capri Adası'na gönderilirken saygıda kusur edilmemiş ve 21 pare top atışı ile selamlanmıştı. Amerikalıların etkisiyle devrimin gerekçelerinden biri olan suiistimallerin ve yozlaşmaların sorumlularından hesap sorulmamıştı. Dolayısıyla 'devrim' veya 'darbe'den çok 'reform' kavramıyla ifade edilebilecek yumuşaklıkta bir yönetim geçişi olmuştu. Çünkü Kral Fârûk ülkeden nazikçe kovulmuş; ama Haziran 1953'te yani bir yıl sonra cumhuriyet ilan edilinceye kadar monarşiye dokunulmamıştı.

Bunda CIA ile Hür Subaylar arasındaki koordinasyonun etkisi vardı. Çünkü CIA ajanı Kermit Roosevelt, darbeden iki ay önce Kahire'den Amerika'ya dönmüş ve dışişleri bakanına verdiği raporda "*Amerika'nın Kral Fârûk'un görevden alınmasını kabul etmesi*

[473] Hasanevn Heykel, *Kahire Dosyası*, çev: Berin Büktaş, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s. 16.

gerektiğini, monarşinin sona ereceğini ama biraz direnilip en azından elçi Caffery'nin Kral Fârûk'un can güvenliğini sağlamaya yardımcı olmasının yerinde olacağını ve darbeden sonra ufak tefek hatırlatmalar dışında Amerika'nın askeri cuntaya seçim yapmak konusunda baskı yapmaması gerektiğini" söylemişti.[474]

'23 Temmuz Devrimi' tam olarak bir askerî darbe de değildi. Çünkü darbeyi planlayan 'Hür Subaylar' düşük rütbeli bazı subaylardan oluşan bir cuntaydı ve kurumsal olarak Mısır Silahlı Kuvvetleri'ni değil sadece örgüt üyelerini temsil ediyordu. Darbenin fikrî liderliğini yapan Cemal Abdünnâsır'ın rütbesi yarbaydı. Bu yüzden de kurumsal olarak silahlı kuvvetler üzerinde etki yaratabilmek için grupta olmayan General Necib'i kendilerine lider yapmışlardı.

> General Necib, darbeden ancak 24 saat önce haberdar edilmişti. Çünkü ihtilalin cuntasını teşkil eden subaylar, General Necib'i lider olarak seçerken 'arkamızdan gelecek bir lider istiyoruz' demişlerdi.[475]

Yönetime el koyan kurumsal olarak Mısır Silahlı Kuvvetleri olmadığı için bu bir askerî darbe değildi; ama kurulu düzeni yıkanlar askerlerdi ve monarşiden bir yıl sonra cumhuriyete geçilmişti. Dolayısıyla bütünsel bir yönetim değişikliği gerçekleştiği için 'devrim' kelimesiyle ifade edilebilecek bir durum söz konusuydu.

23 Temmuz Devrimi'nin kaynağı ve hedefleri

Cemal Abdünnâsır, *Devrim'in Felsefesi* adlı kitabında '23 Temmuz Devrimi'nin hedefini "*İstiklal ve hürriyetin gerçekleşmesi*" olarak ortaya koyuyor. Ona göre bu devrim "*hiç yoktan var olmuş*" bir şey değildi; Mısır tarihindeki millî mücadelelerin devamı niteliğinde olan derinlikli bir hareketti. Bu hareketin sebebi "*Filistin savaşındaki yolsuzluklar*" yahut "*subay kulübündeki seçimler*" gibi güncel sorunlar değildi. Bunlar "*en fazla zahiri sebepler*" olabilirdi. Eğer

---

[474] Miles Copeland, *a.g.e.*, s. 64.

[475] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988*, s. 125.

böylesi güncel bir tepkiden ibaret olsaydı, sadece bir "*isyan*" diye nitelendirilebilirdi; hâlbuki bu, Mısır'ın 'hürriyet ve istiklal umutlarını gerçekleştirmek için' yapılmış bir devrimdi.

Nâsır, "*fikir bunlardan çok evvel ortaya çıkmıştı. Hatta Filistin savaşına girdiğim 16 Mayıs 1948'den çok evvel. Filistin'de savaşırken bile aklımız fikrimiz Mısır'da idi. [...] İhtilal [devrim] tohumları bende Filistin'den çok daha evvel bile mevcuttu.* [476] diyerek, hareketlerinin tarihsel temellerini ve ülküsünün ulusalcı motivasyonunu kanıtlamaya çalışıyor.

Kendisini ve örgütünü devrim düşüncesine yönelten ana dinamiği 'özgürlük ve bağımsızlık' kavramıyla açıklayan Nâsır, Mısır tarihinden kendisine ilham veren üç şahsa atıf yapıyor: Bunlar Ömer Makram, Urâbî Paşa ve Saad Zaglul. Bunların her üçünün de ortak noktası, yerel hükümdarlara ve yabancı egemenliğine karşı verdikleri mücadele.

Ömer Makram, Fransa'nın 1798'deki işgaline karşı Mısır direnişinin lideri ve Nâsır onu "*Muhammed Ali'yi Mısır hükümdarı yapan harekete liderlik eden*" ancak "*istiklal ve hürriyet ümidini*" gerçekleştirme girişimde başarısız olan biri olarak anıyor.

"*Mısır, Mısırlılarındır*" sözüyle tanınan milliyetçi 'Albay Ahmed Urâbî'yi Nâsır açısından ilham verici kılan, onun "*Hıdivden anayasa almak için*" girişimde bulunması; ancak "*bu teşebbüsün İngilizler tarafından akim bırakılması*" olmuş. Saad Zaglul ise '1919 Devrimi'nin lideri ve Nâsır ondan "*hürriyet ve istiklal ümidini*" gerçekleştirmeye çok yaklaşmış bir lider olarak söz ediyor.

Saad Zaglul, Kasım 1918'de büyük toprak sahibi ve hukukçulardan oluşan yedi kişinin kurduğu Vefd Partisi'nin o dönemdeki başkanıydı. 'Heyet' anlamına gelen 'Vefd'i çağdaş Mısır'ın en büyük halk desteğine sahip partisi haline getiren Saad Zaglul, Nâsır'a şu açıdan ilham vermişti:

Vefd liderleri, Mısır'daki İngiliz yüksek komiserinden Paris Barış Konferansı'nda Mısır'ı kendi 'heyet'lerinin temsil etmesine izin

[476] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e.* s. 4-5.

vermesini istedi. İngilizler bunu reddedilince Vefd de bağımsızlık mesajıyla ülke içinde dolaşıp halktan destek istedi ve "*İngiliz destekli hükümdarların ve bakanların değil kendilerinin halkın iradesini temsil ettiğini*" vurguladı. İngilizlerin Saad Zaglul'u tutuklayıp Malta'ya sürgün etmesi, '1919 Devrimi' adı verilen kitlesel halk isyanına ve genel grevlere sebep oldu. Yüzlerce kişiyi öldürmesine rağmen isyanı bastıramayan İngilizler sonunda Zaglul ve arkadaşlarının oluşturduğu heyetin Paris Barış Konferansı'na katılmasına izin verdi.

Vefd'in tam bağımsızlık talebine İngilizlerin direnmesi sebebiyle iki yıl süren görüşmeler sonunda Mısır, tam bağımsızlığa değil, İngilizlerin 1922'de 'tek taraflı olarak' verdiği sözde bağımsızlığa kavuştu. Bu tek taraflı verilen bağımsızlık ile Mısır'daki 'İngiltere protektoratı' sona ermiş, Mısır hükümdarı kral statüsüne yükselmiş; ancak Mısır'daki İngiliz askerî varlığının ve kapitülasyonların devamı garanti altına alınmıştı.[477] Nâsır'ın, Vefd'in Başkanı Saad Zaglul için "*İstiklal ve hürriyet ümidini gerçekleştirmede başarısız oldu.* demesinin sebebi buydu.

Siyasal ve sosyal devrim için, zihniyet devrimi

23 Temmuz Devrimi'nin milliyetçi karakterine ve tarihî derinliğini vurguladıktan sonra bu üç lidere atıf yapan Nâsır, kendi devrimini bu üç lideri gerçekleştirmeyi başaramadıklarını gerçekleştirme misyonu taşıdığını söylüyor. Dolaysıyla Mısır tarihindeki bu liderleri, Nâsır için ilham verici birer örnek kılan şey, başarısız olsalar bile onların ülkeyi istibdattan kurtarmaya ve yabancı hâkimiyetine son vermeye, yani özgürlük ve bağımsızlığa kavuşturmaya çalışmalarıydı.

Mısır tarihiyle kurduğu bu bağ ve örnek gösterdiği liderler, Nâsır'ın devrimin hedefleri olarak tanımladığı 'hürriyet ve istiklal' kavramlarını nasıl tanımladığını da ortaya koyuyordu. '23 Temmuz Devrimi' krallığa son verip cumhuriyet ilan etmesi ve Süveyş'teki İngiliz hâkimiyetine ABD ve Sovyetlerin desteğiyle dahi olsa son

[477] William Cleveland, *a.g.e.*, ss. 219-220.

vermesi bakımından hürriyet ve istiklal ümidini gerçeğe dönüştürmüştü. Dolayısıyla Mısır'da 23 Temmuz'da, bir rejim değişikliği olmuştu; ama bu, aslında daha önce gerçekleşmiş bir zihniyet devriminin sonucuydu.

Nâsır 'vatan', 'millet', 'hürriyet' ve 'istiklal' kavramlarına yeni tanımlar getirerek bir zihniyet değişikliği yaratıyordu. Artık 'vatan', sınırlarını yabancı emperyalistlerin çizdiği ülkeler değil, bütün bir Arap coğrafyası, 'millet' de sadece Mısırlılar değil bütün bir Arap halkıydı. 'Hürriyet', iktidarını yabancılarla işbirliği yapmaya borçlu olan krallardan ve 'istiklal' ise yabancıların doğrudan veya dolaylı hâkimiyetinden kurtulmaktı. Önceki düzende bu kavramlara ilişkin yapılan tanım veya atfedilen değerle kıyaslandığında bu gerçekten bir zihniyet devrimiydi.

Zaruri rol için zorunlu kahraman

Peki, tüm bölgenin ihtiyaç duyduğu bu zihniyet devrimini gerçekleştirmesi gerekenler aydınlar, filozoflar veya kötü ihtimalle siyasetçiler olmalıyken bu rolü neden askerler üstlenmişti? Bu soruya Nâsır'ın *Devrimin Felsefesi*'nde dile getirdiği şu sözleriyle cevap aramak gerekiyor:

> Tarih sayfaları önemli anlarda kendileri için görkemli roller yaratan kahramanlarla doludur. Yine tarih sayfaları henüz kahramanını bulamamış görkemli rollerle doludur. Adeta yaşadığımız bölgede kahramanını arayan ve başıboş şekilde dolaşmaktan yorgun düşen bu rol ülkemizin sınırlarında yığılıp kalmıştır. Başka kimsenin oynayamayacağı o rol için bize işaret ediyor, harekete geçmemizi ve kostümü giyip o rolü oynamamız istiyor.[478]

Gerçi Nâsır, bunları kitabında jeopolitik analizler yaparken söylüyor ve 'kahramanını arayan rol' derken Arap dünyasına liderliği

[478] Bu cümleleri, Nâsır'ın *Devrim'in Felsefesi* adlı kitabının *İhtilalin İçyüzü* adıyla yayımlanan Türkçe çevirisinden alıntılamak yerine 'Madbuli yayınları' tarafından 2005'te Kahire'de yayımlanan Arapça baskısının 60. sayfasından kendim tercüme etmeyi daha uygun buldum.
جمال عبد الناصر. فلسفة الثوري. الناشر مكتبه المدبولي. القاهرة. ٢٠٠٥

ve 'kahraman' derken de Mısır'ı kastediyor. Ancak onun askerliğe ilişkin tanımı ve kendi döneminin aydınlarına ve siyasetçilerine ilişkin tespitleri sebebiyle burada rolden 'devrim'i; 'kahraman'dan ise askerleri kastettiğini farz etmek de mümkün. Yani yöneticiler, fikir adamları veya siyasetçiler üstlenmediği için devrim rolünü Hür Subaylar üstlenmek zorunda kalmıştı.

Nâsır "*bütün hayatı boyunca askerlik idealine inanmış biri*" olduğunu vurguladıktan sonra şöyle diyor:

> Bu ideal, orduya tek bir vazife yükler: ana yurdun hudutlarında ölmek. Pekâlâ, öyleyse ordu niçin hudutlarda değil de devlet merkezinde harekete geçmek zorunda kaldı?
>
> [...]
>
> Bu işi biz yapmazsak kim yapabilirdi? İstibdat halkı korkutmak için bizi kullanmıştı. Şimdi de bizim istibdadın aleyhine dönüp hayallerini bozmamız lazımdı.[479]

Bir asker olarak kendi rolünü 'ana yurdun sınırlarını' savunmak olarak tanımlayan Nâsır, siyasetçi rolü üstlenmelerini milletin 'hürriyetine' ve vatanın 'istiklaline' yönelen tehditlerle ve bu tehditlere karşı başka hiç kimsenin sorumluluk üstlenmemesiyle izah ediyordu. Nâsır, devrimden sonra bir asker olarak siyasetçi rolü üstlenmiş olmaktan dolayı hatta bazen pişmanlık dahi duymuştu. Bu pişmanlığın sebebini ve pişmanlığa rağmen bu rolü üstlenmelerinin neden kaçınılmaz olduğunu ise şöyle açıklamıştı:

> 23 Temmuz'dan evvel, bütün milletin hazır, öncülerinin kaleye ilk hücumu yapmasını beklediğini ve asıl hedefe doğru ilerlerken saf halinde arkamıza düşeceğini sanmıştım. Zannediyordum ki biz hareketin komando öncüleri olacaktık. Asıl işi arkamızdan gelecek kütle halindeki saflar başaracaktı.
>
> [...]

[479] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e.*, ss. 5-6.

Fakat hakikati 23 Temmuz'dan sonra idrak edebildim. Öncüler vazifelerini yaptılar ve istibdat kalesinin burçlarına hücum ettiler. Fârûk'u dışarı attılar ve sonra durakladılar; asıl büyük hedefe doğru ulaşmak için kütle halindeki safları beklediler.

[ ]

Arkamızdan sonsuz kalabalıklar geldi; fakat realite hayalden ne kadar uzaktı. Gelen kitleler aralarında birlik olmayan başıbozuk gruplar idi. Böylelikle asıl büyük hedefe doğru ilerleyiş durakladı ve karanlık, kötü ihtimaller belirdi. Bu anda acı ile idrak ettim ki öncülerin vazifesi tamamlanmamıştı, daha yeni başlıyordu. [480]

Nâsır'a göre, ülkedeki diktatörlük, ulusun özgürlük ve bağımsızlığını tehlikeye düşürüyor ve orduyu da ulusa karşı bir sopa olarak kullanıyordu. Ordu ise diktatörlüğü ortadan kaldırarak öncü rolünü oynamıştı; ancak asıl işi yapıp ülkeyi özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşturacak devrimi yapacak olan ordunun bu rolünü destekleyen geniş halk kitleleriydi.

Devrimin hedeflerine ulaşması için "*nizama ihtiyaç vardı*"; ama ülkede karışıklıktan başka bir şey yoktu. "*İttihada ihtiyaç vardı*" ama ihtilaftan başka bir şey bulamamışlardı. Çalışmaya ihtiyaç vardı; ama "*arkada kuru gürültü ve aşağılık hissi bulunuyordu.* Devrimin hedeflerini gerçekleştirecek "*birlik, düzen ve çalışma*" için "*fikri liderlerin görüşlerini ve tecrübelerini*" almak istemişler; ancak bir şey elde edememişlerdi.

Tavsiye istediğimiz herkesin birisini öldürmekten başka bir tavsiyesi yoktu. Dinlediğimiz her fikir, diğer fikre hücumdan fazla bir mana ifade etmiyordu. Eğer duyduğumuz her şeve uysaydık herkesi oldurmemiz ve her fikri yıkmamız gerekirdi.

Ülkenin kurtuluşu için bir devrime ihtiyaç vardı ve ordu kendi rolünü oynayıp istibdadı yıkarak devrimin şartlarını hazırlamıştı; ancak bu devrimi gerçekleştirmesi gereken fikir adamları, üniversiteler

[480] A.g.e., s. 6.
[481] A.g.e., s. 7

ve geniş kitleler, 'birlik, düzen ve çalışma' yerine bencillik, ihtilaf ve aşağılık kompleksinden kaynaklı tembellik üretiyordu. Bu durum ise Nâsır'ı hem soruya hem de cevaba götürdü:

> Artık memleketin hakiki manzarasını idrak etmeye başlamıştım. Bu sayede bizim yani ordunun 23 Temmuz hareketine girişmesi zaruri miydi sualinin cevabını buldum. Bu cevap doğrudan doğruya evetti. Şimdi söyleyebilirim ki bize oynamamız için verilen rolü kendimiz tarif ve takyid etmemiştik [tanımlayıp belirlememiştik]. Bu rolü bize memleketimizin tarihi tevdi etmişti.[482]

İki devrimi birlikte yapmaktan kaynaklı sorunlar

Hür Subaylar aldığı tarihî rolle 23 Temmuz'da yönetime el koymasının ardından 1953 yılı başlarında seçim vaat etmiş ve General Necib'e 23 Ocak 1953'e kadar olağanüstü yetkiler vermişti. Altı aylık bu dönem içerisinde hem siyasî hem de askerî yetkililer arasında geniş çaplı tasfiyeler yapıldı. General Necib olağanüstü yetkilerinin sona ermesine birkaç hafta kala 16 Ocak 1953'te aynı yetkilerin süreceği üç yıllık bir olağanüstü hal ilan etti. Darbe yapacakları gerekçesiyle yüzlerce subay tutuklandı.

10 Şubat 1953'te geçici anayasa ilan edildi ve hem hükümet hem de meclis vetkilerine sahip 13 kişilik Devrim Komuta Konseyi kuruldu. 18 Haziran'da krallık rejiminin sona erdiği ve cumhuriyetin kurulduğu ilan edildi. Necib Cumhurbaşkanı, Nâsır da başbakan yardımcısı ve içişleri bakanı oldu.

25 Şubat 1954'te Devrim Konseyi, General Necib'in Konsey'in 11 üyesiyle yaşadığı görüş ayrılığı sebebiyle istifa ettiğini açıkladı. Hâlbuki bu, General Necib'e yönelik bir iç darbeydi; ancak Necib lehine gösteriler olup Abbasiye Garnizonu da Necib lehine isyan edince 28 Şubat'ta Necib'in görevine geri döndüğü açıklandı.

Necib görevine dönmüş gibi gözükse de onu destekleyenlere yönelik geniş çaplı tutuklamalar başladı. Tutuklanan 119 kişi arasında onu destekleyen Müslüman Kardeşler ve Vefd Partisi üyelerinin yanı

[482] A.g.e., s. 8.

sıra sosyalistler ve komünistler de vardı. Nihayet Necib 17 Nisan 1954'te istifa etti ve Cemal Abdünnâsır Mısır'ın yeni lideri oldu.

'Reform' ve 'devrim' yöntemlerini içeren 1952'deki '23 Temmuz Devrimi', 1954'te 'askerî darbe'nin de dahil olmasıyla son şekline kavuştu. Dolayısıyla Nâsır'ın 1954'teki iktidarı ile Mısır; reform, darbe ve devrim karması bir tecrübe yaşamıştı. Nâsır, bu 'karma devrimi' iki ayrı devrimi aynı anda yapma zorunluluğuyla izah ediyor ve bunun Mısır'a özgü şartlardan kaynaklandığını söylüyor. Diğer ülkelerin aksine Mısır'ın 'siyasal devrim' ile 'sosyal devrim'i bir arada yapmak zorunda kaldığını vurguluyor ve 1919'da Saad Zaglul liderliğindeki devrimin bu sebeple başarısız kaldığını belirterek devrimin kapsamına ve hedeflerine dikkat çekiyor.

Hür Subaylar 1951'de henüz ordu içinde gizli bir grupken, ele geçirecekleri yönetim için hazırladıkları altı maddelik programı hatırlayalım:

-İngiliz sömürgeciliğine son verilmesi,

-İngilizlerin Mısırlı işbirlikçilerinin bulundukları makamlardan atılmaları,

Feodalizmin kaldırılması,

-Devletin yabancı sermayenin kontrolünden kurtarılması,

-Güçlü bir milli ordunun kurulması ve sağlıklı bir demokratik hayatın tesis edilmesi.

Nâsır, 'siyasal devrimi', ülkenin bir diktatörden veya yabancıların hâkimiyetinden kurtarılması, 'sosyal devrimi' ise "*birleşik millet içinde adaletin tevzii [dağıtılması]*" olarak tanımlıyor. Ancak siyasal devrimin halkı birleştirdiğine, sosyal devrimin ise halk içerisinde parçalanma yarattığına dikkat çekiyor. '1919 Devrimi'nin başarısızlığını da siyasal ve sosyal devrimin yarattığı çelişkilere bağlayarak şöyle açıklıyor:

İşte 1919 ihtilali aynı sebepten dolayı hedeflerine varamadan akim kalmıştı. İstibdada karşı birleşen saflar, fertler ve sınıflar arasındaki mücadelenin başlamasıyla dağılmıştı.

[...]

İstibdat, üzerimizdeki baskısını hem işgal kuvvetleri vasıtasıyla hem de saray dalkavukları vasıtasıyla arttırdı.[483]

Aynı tehdidin 23 Temmuz Devrimi için de geçerli olduğunu somut bir örnekle açıklıyor. Kral Fârûk'u devirerek yaptıkları siyasal devrime halkın bütünlük içinde destek verdiğini; ancak sosyal devrimin bir parçası olarak yapılan toprak reformuna büyük toprak sahiplerinden itirazlar yükseldiğini hatırlatıyor.

Nâsır, "*Hem birlikten bahsediyorsunuz hem de mahkemeleriniz tasfiye hareketlerine devam ediyor*" diyerek kendisini eleştiren bir arkadaşına iki devrimi bir arada yapma zorunluluğunu şöyle anlatıyor:

Bir ihtilal [devrim] maziyi unutup tek bir saf halinde birleşmemizi emrediyor. Diğer ihtilal [devrim] de kaybetmiş olduğumuz manevi kıymetleri tekrar yerine koymamızı ve maziyi unutmamamızı gerektiriyor... Arkadaşıma yegâne kurtuluş yolunun sürat ve inisiyatifimizi muhafaza etmek ve iki ihtilali birden başarmak olduğunu söyleyerek cevap verdim.[484]

Nâsır böylece o dönemde Mısır'da bu iki devrim 'rolü' için ordudan başka bir 'kahramanın' bulunmadığını kanıtlamaya çalışıyor.

23 Temmuz, devrim için ilk adım

İki devrimi bir arada yapmanın tartışmasız bir zorunluluk olduğunu ortaya koyan Nâsır, bunun yol ve yöntemlerinin tartışılabileceğini kabul ediyor. Ancak yol ve yöntemler konusundaki farklı görüşlerin ortak bir hedef için buluşabileceğini ve bunun farklı görüşlere rağmen bir başlangıç noktası olabileceğini vurguluyor. Nâsır'a göre bu ortak hedef "*hür ve kuvvetli Mısır*"dır.

Tüm görüş farklılıklarına rağmen tüm Mısır halkının 'özgür ve güçlü Mısır' hedefinde buluşturan Nâsır, bu hedef için ortaya

[483] *A.g.e.*, s. 9
[484] *A.g.e.*, 10.

koyduğu ilkelerle kendinden önce hiçbir liderin öngöremediği jeopolitik ufuklar açtı.

Nâsır'ın ortaya kovduğu ilkeler şunlardı:

-Tam bağımsızlık,

-Ulusal birlik,

-Arap ulusalcılığı,

-Emperyalizm karşıtlığı.

Gerek Hasaneyn Heykel'in ifadeleri ve gerekse Nâsır'ın Washington'la ilişkileri, Amerika'nın emperyalist olarak görülmediğini, emperyalizmin İngiltere ve Fransa tarafından temsil edilen ve Amerika'nın da Mısır'ın emperyalizmden kurtulmasına yardım eden bir ortak olarak görüldüğünü ortaya koyuyor. Daha da ötesi Nâsır, Kahire'de kendisini ziyarete gelen ABD Dışişleri Bakanı Dulles'a komünizme karşı ortaklık teklif etmiş; ancak ona milliyetçilik üzerinden farklı bir oyun planı sunmuştu. Heykel, bu görüşmenin ayrıntılarını şöyle naklediyor:

> Nasır da ülkesini komünizmden korumak düşüncesindeydi. 'Ama bizim kendimizi komünist tehlikesinden kurtarmanın en iyi yolu acaba nedir?' diyordu. Sovyet Rusya ile sınırdaş olmadığımıza göre komünist saldırısı o yoldan gelemez; fakat iç cepheden başlayabilir. Onun için aslında sınırlarımızı değil iç cephemizi korumamız gerekir.
>
> Dulles'a dönerek 'oyunu galiba zorlaştırıyorsunuz -dedi.- Sömürgecilik artık tarihe karışmağa başladı. Bundan böyle maç iki takım arasında yapılmakta: komünizm ve milliyetçilik. Maça katılırsak başkalarının yiyeceği kestaneleri ateşten biz çıkarmış oluruz' dedi.
>
> Bu sözler Dulles'ı düşündürmüştü. Anlaşılan durumu hiç kimse ona bu açıdan göstermemişti.[485]

Nâsır, bu teklifle Amerika'nın komünizmle mücadele oyununa girmeye hazır olduğunu belirtiyor; ancak bu oyunda milliyetçiliğe dayalı kendi rolünü oynamayı öneriyordu. O yıllarda Amerika'nın

[485] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, ss. 22-23.

önceliği komünizmle mücadele olduğu için bu oyuna dahil olan Washington, Nâsır'ın bağımsız davranarak kendi rolünü oynamasına anlayış göstermiş, hatta bu tarzı desteklemişti.

'Ulusal birlik' Mısır sınırları içindeki, 'Arap ulusalcılığı' ise bölgesel çaptaki birlik ve dayanışmayı ifade ediyordu. Bu ilkelere dayalı uluslararası ittifaklar ise devrimin jeopolitik perspektifini ve dış politika stratejisini yansıtıyordu. Devrim, bu ilkelerle belirlenen hedeflere ulaşıldığında gerçekleşmiş olacaktı. Bu yüzden Nâsır'ın kendi ifadesiyle, '23 Temmuz'da olan şey, devrimin kendisi değil; bu yönde atılmış ilk adımdı.

23 Temmuz başarısının sevinciyle ümitlerinin gerçekleştiğini düşünmediğini, tam aksine omuzlarına daha ağır bir yük yüklediğini belirten Nâsır, devrimin hedeflerine doğru ilerlemek için askerî güçle toplumu sindirmenin ve muhalifleri tasfiye etmenin kolay; ama faydasız bir yol olduğuna inanıyordu. Halkı devrimin hedefleri yönünde seferber etmenin yolu onlara karşı güç kullanmak değil, onları ikna etmekti. O halde halka tarihsel ve kültürel bir ortak payda sunulmalıydı.

Onun modern bir ulusal kimlik inşası için çizdiği tarih perspektifi şuydu:

> Kanaatimce firavunlar devri Mısır'ın tarihine omuz silkemeyiz. Helenistik ruhun karışmasına da lakayt kalamayız. Roma istilasını, İslamiyet'in nüfuzunu ve Arap göçleri dalgasını unutamayız. Bundan başka ortaçağdaki tarihimiz üzerinde de durmalıyız; çünkü bizi bugünkü halimize o devrin şartları getirmiştir.[486]

Nâsır, kendinden önceki veya sonraki birçok milliyetçi liderin aksine tarihi çarpıtarak ırk veya din üzerinden bir ulusal kimlik ve medeniyet inşasına girişmiyordu. Mısır'ı, binlerce yıllık tarihi içerisinde ev sahipliği yaptığı kültürlerin ve medeniyetlerin bir toplamı olarak görüyordu. Elbette Mısır'daki hâkim kültür ve medeniyetten dolayı Araplık ve İslamiyet Nâsır'ın düşüncesinde baskındı; ancak

[486] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e.*, ss. 14-15.

onun anlatımıyla Arap milliyetçiliği soy veya din üstünlüğü iddiasına dayalı bir hayalperest bir ideoloji olmadığı gibi 'Arap ulusal birliği' tezi de fetihçilik değildi.

Tam tersine Nâsır, kitabında Arap milliyetçiliği tezini son derece gerçekçi, rasyonel ve ahlakî temellere dayandırmaya çalışmıştı. Çünkü o, bunun dayatmayla değil uzlaşmayla gerçekleştirilmesini önerdiğini söylemişti. Ancak pratiğin, Nâsır'ın kitabındaki teorisi gibi olmadığı Birleşik Arap Cumhuriyeti tecrübesiyle görüldü. Zira kuruluşu uzlaşmayla gerçekleşmiş olsa da Nâsır'ın yönetimde uzlaşmacı olmaması sebebiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti sadece üç yıl yaşayabildi. Daha da kötüsü bu tecrübeden sonra Arap ulusalcılığını savunanlar birbirine düşman oldu.

Devrim ideolojisini tarih analizi üzerine kuran Nâsır'a göre Mısır'da saldıkları korku ve dehşetle hüküm süren Memluklerden sonra Fransızlar gelip eskiden varlığından haberdar olunmayan yeni fikirler getirmiş ve yeni ufuklar açmıştı. Ardından "*Mehmet Ali ailesi, Memlukların bütün âdetlerini devraldı; yalnız bunlara 19. asra uyan elbiseler giydirdi.*" Böylece "*Avrupa ve dünya ile yeniden kurulmuş*" ve "*uyanma başlamıştı*"; ama Mısır, "*bütün hayatı kapalı bir odada geçmiş hasta bir adam gibiydi.*" "*Odanın havası boğucuydu ve hastanın soğuk havaya ihtiyacı vardı; ama kuvvetli rüzgâr onu büsbütün hasta ediyordu.*

Dünya 20. yüzyıla gelmişti; ancak Mısır hâlâ 13. yüzyıl istibdadı altında yaşıyordu.

> Mısır, nüfusu 1937'de 16 milyondan 1960'ta 26 milyona çıkmış bir ülkeydi. Nüfusun yarıdan fazlası 20 yaşın altındaydı. Kahire'de 1937'de 1,3 milyon kişi yaşarken 1960'ta bu sayı 3,3 milyona çıkmıştı. 1960'ta bile ilkokul çağındaki öğrencilerin sadece yüzde 65'i okula gidiyordu. 1937'de erkeklerin yüzde 76'sı okuryazar değildi. 1960'ta bu rakam yüzde 56'ya gerileyebilmişti; kızların se yüzde 50'si okula gidiyordu. [487]

Nâsır, dünyayla ülkesi arasındaki bu çağ farklılığını Kahire'de karşılaştığı bir aile ile örneklendirmişti: Baba, sarıklı bir köylü, anne

[487] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 139.

Türk kökenli bir kadındır. Ailenin oğulları İngiliz sistemine göre kurulmuş okullarda, kızları ise Fransız tipi okullardadır. Nâsır'ın ifadesiyle "*bütün bunlar 13. asrın ruhu ve 20. asır zevahiri ile karışmıştır.*" Bu gerçeklik içerisinde "*bu milletin kristalleşmesi, kendine gelmesi, birleşip kuvvetlenmesi*" için işte bu devrim gerekliydi.

Nâsır, "*Zihniyetimiz insanlığın inkişaf kervanına beş asır evvelki başlangıç noktasından yetişmek zorundaydı.*"[488] diyerek de devrimin hedefi ile ilgili bir ufuk gösteriyordu. Bu, aslında ülkesini modern çağa taşımayı hedefleyen tüm milliyetçi liderlerin ortak hedefiydi. Mustafa Kemal Atatürk de bu hedefi "*Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.*"[489] sözüyle ortaya koymuştu. Bunlar Batılı devletleri artık emperyalist düşmanlar ya da sadece karşılıklı çıkarlara dayalı ilişki kurulabilecek devletler olarak değil, rol model olarak tanımlıyordu.

Devrimin yol haritası

Buraya kadar Nâsır'ın devrim ideolojisinin çerçevesi netleşmiş oluyordu. Buna göre devrimin nihai hedefi Mısır'ın dünya ile arasındaki çağ farkını kapatması, yani Mısır'ın modernleştirilmesiydi. Bu hedef, halkın Mısır tarihinin hiçbir evresini dışlamayan kültürel ortak paydasıyla ve 'tam bağımsızlık', 'ulusal birlik', 'Arap ulusalcılığı' ve 'emperyalizm karşıtlığı' ilkeleri doğrultusunda seferber edilmesiyle mümkün olabilirdi. Peki, bu konuda nasıl bir yol haritası söz konusuydu?

Nâsır'ın devrim yol haritasında kralın devrilmesinden sonraki ikinci durak, 'İngilizlerin Mısır'dan kovulmasıydı'. "*Çünkü onların mevcudiyetleri, tekâmülümüzü önlüyor ve birçok kimseleri yoldan çıkarıyordu.* Emperyalistin kovulması ve ülkenin 'tekâmülü', zahiren Nâsır'dan önce var olmayan yeni önceliklerdi; ama emperyalizm sadece İngiltere ve Fransa'yla sınırlı bir şeydi. Dolayısıyla

[488] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e* 17

[489] Mustafa Kemal Atatürk, 10. Yıl Nutku.

İngilizleri Mısır'dan kovmak için Amerika'dan, Sovyetlerden hatta İsrail'den dahi destek talep edilebilirdi!

Bu, aslında Nâsır'ın da stratejik perspektif açısından önceki liderlerden çok da farklı olmadığını gösteriyordu. Evet, Nâsır tam bağımsızlık yanlısıydı ve kendinden önceki liderler gibi İngiltere'nin veya Fransa'nın memuru gibi hareket etmiyordu. Fakat İngiliz hâkimiyetine Amerika'nın desteğiyle son verebileceğine, Amerikan askerî desteğiyle İsrail'le savaşabileceğine inanıyordu. Hâlbuki Şerif Hüseyin veya oğullarının İngilizlerin desteğiyle bağımsız bir Arap Krallığı kurma projesinin akıbetini en iyi bilenlerden biri Nâsır'dı. Nâsır'ı kendinden öncekilerden farklı kılan şey ise diğerlerinin aksine Nâsır'ın yumurtalarını tek sepete koymaması ve Sovyetler ile Amerika arasındaki çelişkileri kendi lehine kullanmaya çalışmasıydı.

Devrimin yol haritasının üçüncü durağı "*millet için mukaddes olan şeylerin muhafazasını sağlayacak bir anayasa*" hazırlanması, dördüncü durak, 'memleketin refahını organize edecek ve herkesin günlük ekmeğini garanti edecek' "*bir ekonomik konsey kurulması*" ve beşinci durak da ulusal kazanımları koruyup geliştirmek üzere jeopolitik hedeflerin ve stratejinin tayiniydi.

Nâsırizm jeopolitiği

Bölgede kurulan manda yönetimlerine dayalı düzenin yıkılan ilk kalesi Mısır, bunu gerçekleştiren de Cemal Abdünnâsır'dı. Bölüm başından beri dikkat çekilmeye çalışıldığı üzere her düzenin siyasî ve kültürel şartları kendi toplumsal iklimini, o iklim de kendi lider tipini yaratıyordu. Bu liderlerin kendinden önceki liderlerin hiç bilmediği kavramlarla konuşması ve daha önce varlığı dahi bilinmeyen ufuklar açması doğal bir durumdu.

Nâsır, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan iki kutuplu dünya düzeni şartlarının ortaya çıkardığı bir lider olarak kendini var eden küresel siyasî iklimin kavramlarıyla konuşuyor; ancak bunlarla verel veya ulusal projeler çiziyordu. 'Coğrafî konum', 'hayat alanları', 'jeopolitik', İkinci Dünya Savaşı'na yön veren uluslararası

kavramlardı; ancak bölgede Nâsır'dan önce bunlar en iyi ihtimalle sadece Mısırlı siyaset bilimcilerin gündemine girebilmişti. Siyasî liderler veya yöneticiler ise bu kavramlardan tamamen habersizdi.

Nâsır, aslında Nazi jeopolitiğinin kurucusu sayılan Friedrich Ratzel'in kavramlarıyla bir ulusal güvenlik ve dış politika stratejisi çizmeye çalışıyordu. Coğrafî konumunun Mısır'a kazandıracağı 'hayat sahasının' [lebensraum] belirlenmesini ve belirlenen 'hayat sahası' çerçevesinde de jeopolitik rol tespitini öngörüyordu.

Almanya'da Friedrich Ratzel'in Darvinci coğrafya kuramı, asker kökenli bir akademisyen olan Karl Haushofer tarafından siyasî bir teoriye dönüştürülmüş, onun öğrencisi Rudolf Hess, Adolf Hitler'i bundan haberdar etmiş, o da bir siyasî lider olarak bu teoriyi uygulamaya koymuştu. Ancak Mısır'da jeopolitik analiz yapmak da kuram oluşturmak da stratejiler belirlemek de bunları uygulamak da Cemal Abdünnâsır'a düşmüştü.

Hitler'in 'lebensraum'dan anladığı ve ona bakışı ile Nâsır'ın 'hayat sahası'ndan anladığı ve ona bakışı -en azından kâğıt üstünde- aynı değildi; çünkü 'lebensraum' Almanya için sömürge alanlarını ifade ederken; Nâsır, 'hayat sahası' diye bahsettiği Arap ve Afrika ülkelerini sömürülecek değil emperyalizme karşı işbirliği yapılacak ortaklar olarak tanımlıyordu.

Nâsır, devrimin hedefini dünyayla aradaki çağ mesafesini kapatmak olarak koymuştu. Bu, devrimin iç politika hedefini yansıtıyordu. Dış politika hedefleri ise jeopolitiğe göre belirleneceği için çağ kadar coğrafî konum da önem taşıyacaktı.

> İhtilal [devrim] felsefesini anlatmaya çalışırken zaman mefhumu kadar zemin mefhumu üzerinde de durmak lazımdır.
>
> [ ]
>
> Coğrafya realitelerini bize dikte eder.
>
> [ ]
>
> Milletimize nazaran zemin mefhumu nedir? Zemin mefhumu ile sadece içinde yaşadığımız Kahire'yi kastetmiyoruz.

[...]

İnfirat [bireysellik] zamanı geçmiştir artık. Tel örgülerin memleketlerin hem siyasi hem de hakiki hudutlarını işaret ettiği zamanlar maziye karışmıştır. Artık bunlar memleketin etrafında müdafaa hatları değildir.

[ ]

Her devlet etrafına bakıp coğrafi konumunu, kendi bölgesinde nasıl imkânlar ve fırsatlar bulunduğunu bilmelidir. Hayat sahası nerededir? Bu sahadaki müsbet rolü ne olabilir? Bunları tam olarak tayin etmelidir.[490]

Özetle Nâsır bu ifadelerle şunları vurguluyordu: Ana vatan, artık sadece coğrafî sınırlarında savunulamaz. Devletlerin tek başına davrandığı dönemler artık geride kalmıştır dolayısıyla Mısır'ın da stratejik derinliğe ihtiyacı vardır. Peki, bu stratejik derinlik fetihler yapılarak mı oluşturulacaktır? Nâsır, Mısır için stratejik derinlik oluşturma çabasını 'müsbet rol' olarak tanımlıyor. Dolayısıyla fetih peşinde koşmadığını söylemeye çalışıyor.

Nâsırizm'in 'hayat alanları': Arap dünyası, Afrika ve İslam dünyası

Nâsır, Mısır'a stratejik derinlik kazandıracak 'hayat sahası' oluşturma çabası, Hitler'inkinin aksine kaçınılmaz olarak 'müsbet rol' olacaktı. O, bunu şöyle açıklıyordu:

"Dünya haritasına bakıp Mısır'ın oradaki mevkii ve vaziyeti dolayısıyla rolünü idrak etmezlik edemeyiz. Etrafımızda bir Arap alemi olduğunu inkâr edebilir miyiz? Bölge bizim bir parçamız biz de bu bölgenin bir parçasıyız. Bu bölgenin menfaatleri ile bizim menfaatlerimiz tamamen aynıdır. Bu, laf değil, hakikattir.[491]

Nâsır Mısır'ın coğrafî konumu dolayısıyla Afrika kıtasının, 'dinî prensip bağları' dolayısıyla İslam âleminin de bir parçası olduğunu söylüyor.

---

[490] Camal Abd-el-nasser, *a.g.e.*, ss. 20-21.

[491] *A.g.e.* ss. 21-22.

Afrika'dan "*kıtanın sonsuz kaynakları için siyah derili yerlilerle beyaz müstemlekeciler (emperyalistler) arasında amansız bir mücadelenin devam ettiği*" yer olarak bahsediyor. Yani Nâsır Arap ülkelerini, Afrika'yı ve Arap olmayan İslam ülkelerini Mısır'ın 'hayat sahası' yahut stratejik derinliği olarak tanımladığı anlaşılıyor. Ancak bu tanım, buralarla sömürge ilişkisi kurma peşinde olduğu yahut fetih hevesleri taşıdığı anlamına gelmiyor.

Kahramanını arayan rolden de tam bu noktada bahsediyor ve Mısır'ın üstlenmesi gereken bu rolü şöyle açıklıyor:

> Derhal belirteyim ki bu rol önderlik ve hakimlik rolü değildir. Bu rol bölgemizde uyuşuk halde duran potansiyel enerjiyi canlandırıp insanlığın istikbali uğrunda müspet rol oynayacak şerefli ve büyük kudreti kullanmak rolüdür. İşbirliği ile muvaffak olacak bir roldür.[492]

Mısır'ın 'stratejik derinliği' veya 'hayat alanları' olarak tanımladığı bölgelerle kurmayı önerdiği ilişkiyi bir işbirliği ilişkisi olarak tanımlayan Nâsır, işbirliği motivasyonunun merkezine de emperyalizmle mücadeleyi koyuyor. Arap bölgesini "*bizim en yakından bağlı bulunduğumuz bölge*" diye niteleyen Nâsır, bu bölgeyle işbirliği için ortak paydayı şöyle açıklıyor:

> Birlikte ıstırap çekmişizdir, birlikte buhranlar geçirmişizdir, birlikte müstevlilerin [işgalcilerin] çizmeleri altına düşmüşüzdür ve aynı çizmeler altında yalamışızdır.

Nasır, Afrika ülkeleriyle önerdiği ilişkinin merkezinde de Batılılarınkinin aksine sömürmek veya onlardan 'almak' değil, sömürüden kurtulmaları için onlara 'vermek' motivasyonunun bulunduğunu şöyle ifade ediyor:

> [...] Afrika'da beyazlar ile yerliler arasında cereyan etmekte olan amansız hayat memat mücadelesine karşı lakayt kalamayız.
>
> [...]

[492] *A.g.e.*, s. 22.

> Karanlık kıta garip ve heyecanlı bir kargaşalık içindedir. Birçok Avrupa memleketlerini temsil eden beyaz adam hâlâ Afrika haritasını kesip biçmek istemektedir. Bu vaziyet karşısında asla lakayt kalamayız.
>
> [...]
>
> En büyük idealim Kahire'de uyanık bir Afrika şuuru meydana gelmesine hizmet edecek, o kıtanın karanlık yerlerine aydınlık götürmeye yarayacak bir Afrika enstitüsünün kurulmasıdır.[493]

Ulus devletler çağında gerçekçi 'İslam ümmeti' projesi

Nâsır'ın Arap olmayan İslam ülkeleriyle önerdiği ilişki de Arap ve Afrika bölgesiyle aynıdır. Öte yandan ulus devletler çağında 'İslam ümmeti' kavramının nasıl gerçekleştirilebileceği konusundaki görüşleri de hem son derece idealist hem de gerçekçidir. Nâsır bir İslamcı değildi; ancak en az bir İslamcı kadar İslam birliğine önem veriyordu.

Onu Arap İslamcılarından ayıran, daha tutarlı ve gerçekçi kılan ise 'İslam ümmeti' kavramının modern çağda nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin görüşleriydi. Onun hac ibadeti bağlamında dile getirdiği görüşleri İranlı düşünür Dr. Ali Şeriati'nin ve İran Devrimi liderlerinden Ayetullah Beheşti'nin *Hac* adını taşıyan kitaplarındaki görüşleriyle tam olarak aynıydı.

Nâsır, 'İslam dünyasıyla' ilişkiler ve hac örneğinden hareketle 'ümmet' kavramının ulus devlet çağında nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda şunları söylüyor:

> Üçüncü bir bölge daha var: Bu bölge okyanuslar aşar, birkaç kıtayı kavrar. Bu, aynı imanın, aynı dinin insanlarının hakim oldukları bölgedir. Bu insanlar hangi güneş altında olursa olsunlar bizim gibi Mekke'ye doğru dönüp secde ederler.
>
> [...]
>
> Haccın tesiri ve ehemmiyetini artırmak ve böylelikle Müslümanlar arasındaki bağı sağlamlaştırmak hususundaki inancım kuvvetlenmişti.

[493] *A.g.e.*, s. 30.

Kâbe'nin önünde durduğumda dünyanın her tarafındaki İslam memleketlerinin de etrafımızda yer aldığını idrak ediyordum.

Kendi kendime hac konusundaki görüşümüzün değişmesi gerektiğini düşündüm. Bu mukaddes vazife sadece cennete duhuliyet [giriş] bileti veya serazat bir hayattan sonra pişmanlık dilemek olarak telakki edilmemelidir.

Hac büyük bir müessese haline getirilmelidir. Dünya basını hacla enteresan ibadeti ve enteresan resimleri yüzünden değil siyasi bir konferans olduğu ve burada İslam devletlerinin İslam düşüncesinin her ilim grubuna mensup bilginlerin, tüccarların iş adamlarının gençlerin buluşup görüştükleri için alakadar olmalıdır. Bu büyük İslam parlamentosunda milli politikaların ana hatlarını ve aralarındaki işbirliğinin esaslarını karşılaştırmak mümkün olacaktır.

İslam aleminin liderleri huşu ile fakat kuvvetlerini müdrik olarak toplanacaklar, açgözlülüğü bir tarafa bırakacaklar; fakat gene de faal bir ruh taşıyacaklar. Allah önünde zayıf, fakat düşmanlarına ve davalarına karşı kudretli bulunacaklardır. Bunlar, başkalarının haklarına karşı saygılı, lakin dünyadaki kendi yerlerinden emin olarak hareket edeceklerdir.

[...]

Endonezya'daki 80 milyon, Çin'deki 50 milyon, Malaya, Siam, Birmanya'daki milyonlarca Ortadoğu'daki yüz milyona yakın, Sovyetler Birliği'ndeki 40 milyon Müslümanı düşündükçe büyük imkânlar görüyorum. Aynı din ve imanın birleştirdiği bu insanlar işbirliği yaparsa neler olmaz? Bu işbirliği Müslümanların kendi öz memleketlerine duydukları sadakatin hudutlarını aşmayacak; fakat kendilerinin ve din kardeşlerinin hudutsuz bir kuvvete sahi olmalarını mümkün kılacaktır.[494]

Liderlik hevesi değil, nesnel gerçeklik

Kendinden öncekilerin ve çağdaşlarının aksine Cemal Abdünnâsır, salt iktidara değil ülkesinin ulusal çıkarlarına öncelik veren bir söyleme sahipti. Doğal olarak özellikle de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1958'den sonra hem emperyalist güçlerin hem de

[494] *A.g.e.*, s. 31.

iktidarını emperyalist güçlerle işbirliğine borçlu olan bölge liderlerinin tepkisini çekti. Ona ihtilalci fikirlerle bozgunculuk çıkarmak, yayılmacılık, Sovyetlerin uzantısı olmak gibi suçlamalar yönelttiler.

Hatta varlığı işgalciliğe ve yayılmacılığa dayalı olan İsrail bile Cemal Abdünnâsır'ı 'mütecaviz' olmakla ve 'yayılmacılıkla' suçladı. İsrail başbakanlığına bağlı devlet arşivlerinin resmî web sitesinde yayımlanan bir belge oldukça ironiktir. "Çok gizli" ibareli belge, İsrail Başbakanı David Ben Gurion ile Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in 1958'de Ankara'da yaptıkları görüşmenin notlarını içeriyor.

İsrail ve Türkiye'nin o dönemde Nâsır'la ilgili görüşleri, bugün Amerikan başkanlarının, Netanyahu'nun, Muhammed bin Salman'ın ve "*Pers yayılmacılığı*" kavramını icat eden Recep Tayyip Erdoğan'ın İran'la ilgili görüşleriyle aynı olduğu görülüyor. 1958 tarihli İsrail belgesinde şöyle deniyor:

> Birlikte genel uluslararası durumu ve özellikle Ortadoğu'daki durumu değerlendirdik. Ortadoğu'daki Nasırcı yayılmacılık aracılığıyla ve onun izinde süregelen komünist tecavüz ve hakimiyet sürecine özel bir önem verdik.
>
> Bizim görüşümüze göre en son Birleşmiş Milletler acil durum toplantısı, Nasır'a Arap Birliği'ni bu amaçla istismar ederek bölgede yeni yıkım ve yayılma olanakları sağladı. Eminiz ki Nasır yıkım ve yayılma politikalarına Ürdün, Lübnan, Fars Körfezi, Doğu ve Kuzey Afrika'da devam edecek.
>
> Artık Irak dahi, devrim amacıyla bir araya gelmiş çeşitli güçlerin süregelen iç mücadelelerine rağmen, Irak'ın komşularına özellikle İran'a karşı yıkıcı faaliyetler için bir üs görevi görmeye başlayacak.
>
> [...]
>
> Bu yayılmacılık, yıkım ve hakimiyet politikaları engellenmedikçe hem Türkiye hem de İsrail kendilerini sürekli artan bir izolasyon ve düşman

[495] "Erdoğan: Pers yayılmacılığını doğru bulmuyorum", *Milli Gazete*, https://www.milligazete.com.tr/haber/726181/erdogan-pers-yayilmaciligini-dogru-bulmuyorum (Erişim: 27.02.2023).

güçler tarafından kuşatılma içinde bulacak. Bölgede bağımsızlıklarını korumak ve Mısır'ın emperyalist yayılmasını hem politik hem de manevi olarak engellemek amacındaki güçlerin organize edilip güçlendirilmesi için henüz çok geç değil. Bu girişimin amacı ilerideki Komünist-Nasırcı tecavüze karşı bir baraj oluşturulması ve Mısır yayılmacılığı dalgasının kademeli olarak gerilemesi olmalıdır.

Türkiye ve İsrail bu hedef için etkin bir biçimde işbirliği yaparak kendi güvenliklerini güçlendirecek, bölgede tüm diğer özgürlük ve bağımsızlık güçlerini yanlarına toplayacak ve özellikle ABD olmak üzere Batılı güçlerin yardım ve desteğini kazanacaktır.

[ ]

Şimdi iki ülke arasında daha da yakın askeri, ekonomik, politik, bilimsel ve kültürel işbirliği kararına vardık.

1958'de Ankara'daki bu gizli görüşmeye Ben Gurion'un özel kalem müdürü olarak eşlik eden İsrail'in beşinci cumhurbaşkanı İzak Navon, bu ziyaretin motivasyonunu ve Menderes ile Ben Gurion arasındaki görüş birliğini şöyle anlatıyor:

Gizli bir görevdi. Türkler, görüşmenin gizli olmasını istemişlerdi. Müslüman ülkelerin tepkisini çekmemek için. [...] Ankara'ya gece vardık. Karanlık bir araçla ihtişamlı bir binaya gittik. O akşam ve sabah, Ben Gurion ile Adnan Menderes arasında birkaç görüşme oldu. [ ] O günlerde Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnâsır, Ortadoğu'da çok popülerdi. Üç halkanın; Arap dünyasının, İslam dünyasının ve Afrika'nın lideri olmak istiyordu. Üçüncü Dünya blokunun da önemli liderlerindendi ve arkasında komünist imparatorluk vardı. Nasır, bir komünistti ve Ortadoğu ile Afrika'nın kapılarını komünizme açmıştı. İsrail için ciddi bir tehditti. [ ]

Ben Gurion, Ankara'da, komünizmin Ortadoğu'ya yayılmasının Türkiye için de bir tehdit olduğunu anlattı. Menderes de aynı görüşteydi.

[496] "Conclusions of the Meeting of the Prime Ministers of Turkey and Israel in Ankara", ss. 819-820. *İsrail Başbakanlığı Devlet Arşivi resmi web sitesi*. באוגוסט 29 באנקרה ישראל טורקיה ממשלה ראשי פגישת סיכום https://www.archives.gov.il/archives/Archive/0b0717068001c167/File/0b071706889406 81 (Erişim: 27.02.2023).

> Bu ortak tehdide karşı ellerimizi birleştirme konusunda bir anlayış birliğine varıldı. Çeşitli düzeylerde, özellikle güvenlik yetkilileri arasında istihbarat koordinasyonu ve değişimi konusunda da pek çok gizli görüşme daha oldu.[497]

Hâlbuki Cemal Abdünnâsır, komünist değildi; tam aksine iç politikada komünistlere yönelik geniş çaplı tutuklamaları yüzünden Sovyetlerin tepkisini çekmişti. Dış politikada da ABD ile Sovyet kampına eşit mesafede durmaya çalışıyordu. Onun Sovyetlere yakınlaşması, Çekoslovakya'dan silah satın alması ile başladı; bunun sebebi de Batılı ülkelerin uyguladığı silah ambargosuydu. Dolayısıyla bırakın komünistliği, solcu bile olmayan Nâsır'ın emperyalizm karşıtı bağımsızlıkçı söylemlerini o dönemde sadece İsrail rejimi komünistlik olarak propaganda edebilir ve buna da ancak Türkiye sağcılığı inanabilirdi.

Nâsır, *Devrimin Felsefesi* adlı kitabında sadece teorik olarak değil, 1954'ten 1970'e kadar olan liderliği sırasında pratik olarak şunu göstermişti: Önceliği tam bağımsızlıktı. Bunu 'hayat sahası' olarak tanımladığı Arap dünyası, İslam dünyası ve Afrika ülkeleriyle işbirliğini geliştirerek başarabileceğine inanıyordu. Bu gönüllü işbirliğinin merkezine de emperyalizm karşıtlığını koymuştu.

Nâsır, Mısır'ı bu 'sahipsiz rolü' oynayacak 'kahraman' yapmak istemiş ve kitabını şöyle bitirmişti:

> Şimdi yine kendisine bir kahraman arayan sahipsiz role dönüyorum. Rol önümüzdedir. Bütün vasıfları belirtilmiştir. Sahne de buradadır. Coğrafi şartlar bu rolü ancak bizim oynayabilmemizi mümkün kılıyor.

Ancak Nâsır'ın büyük ölçüde İngiltere ve Fransa ile sınırlı bir emperyalizm tanımı vardı; zira Amerika ile her dönemde ilişkilerine özen gösterdi. Nâsır'ın danışmanı ve yakın dostu Gazeteci Hasaneyn Heykel, o dönemdeki Amerika algısını şöyle açıklıyor:

---

[497] "Menderes'le Gurion gizlice buluştular" *Hürriyet gazetesi*. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/menderesle-gurion-gizlice-bulustular-18774 (Erişim: 27.02.2023).

> Birleşik Amerika'nın o sırada dünyaya yansıyan görünümü gerçekten büyüleyiciydi. İngiltere ve Fransa nefret uyandıran yıkılmış imparatorluklardı. 7500 kilometre uzaklıktaki komünist Rusya ise Müslüman dini açısından haram görünen bir ülkeydi. Birleşik Amerika tam aksine İkinci Dünya Savaşı'ndan daha güçlü, daha çekici bir devlet olarak çıkmıştı.
>
> [...]
>
> Birleşik Amerika, çevresinde parlak bir hale ile görünürken eski emperyalistlerin büyüleyici etkisi gün geçtikçe gölgeleniyordu.

Yevgeni Primakov'un aşağıdaki tespitleri, Sovyetlerin Nâsır'la ilgili gözleminin de bu yöndeydi olduğunu gösteriyordu:

> O sırada Hür Subaylar yönetiminde Birleşik Devletler ile işbirliği fikri öne çıkmaktaydı. ABD, gücü zayıflayan İngiltere'yi bir kenara iterek Mısır'da kurulan yeni rejimi kendi çıkarları için kullanmayı umuyordu. Aynı zamanda Arap dünyası; İngiltere ve Fransa'nın aksine ABD'yi sömürgeci devlet olarak görmeyerek Birleşik Devletlere büyük umutlarla bağlanmaktaydı. Mayıs 1953'te ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles Kahire'yi ziyaret etmişti. Aynı zamanda Amerikan diplomasisi Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz üslerinin tahliyesinde arabuluculuk misyonu üstlenmeyi vaat etmişti. Mısır'da İngiliz askerî varlığının son bulması için çalışan Hür Subaylar Amerikan 'himayesi'ni minnettarlıkla benimsemişlerdi.

Asvan Barajı ve silah satın alımı örneklerinde olduğu üzere Sovyetlere yakınlaşması çoğu zaman Amerika'yla pazarlık payını yükseltmeye yönelikti. Hedefini fetih veya liderlik yoluyla Mısır'ı imparatorluk yapmak değil, emperyalizme karşı işbirliği yoluyla tüm ortakların kazanacağı bir bölgesel düzen kurmak olarak açıklıyordu.

Nâsır, Mısır'ın liderliği için başkalarından rol çalmıyordu. Manda ve himaye düzeninin ortaya çıkardığı liderler, iktidarlarını zaten emperyalistlerle yaptıkları işbirliğine borçluydu. Dolayısıyla bu role saltanatlarını İngilizlere borçlu olan Suudiler mi? Irak ve Ürdün'e hâkim olan Hâşimîler mi? Amerika'nın sadık bendesi İran

---

[498] Hasanevn Heykel, *a.g.e.*, s. 13.

[499] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 41.

Şahı'mı? Amerika'nın gözüne girmek için Kore'ye asker gönderen Türkiye mi? Yoksa Fransızlar tarafından parça parça edilen Suriyeliler mi talip olacaktı?

Öte yandan bu, ikbal değil bela getiren bir roldü, o dönemde zaten talibi yoktu, daha önce o role talip olanlar da ya yok edilmiş veya gönüllü teslim olmuştu. Zira Birinci Dünya Savaşı'ndan Nâsır'ın bu satırları yazdığı döneme kadar bu bölgede sadece üç yerde emperyalizme karşı tam bağımsızlık mücadelesi verilmişti. Bunlardan Irak'taki 1920 Devrimi ve Filistin'deki İzzeddin el-Kassam hareketi yok edilmişti. Manda ve himayeyi reddeden ulusal kurtuluş savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise 1949'da İsrail'i tanıdığı ve ABD çıkarları için Kore'ye asker gönderdiği için 1952'de NATO üyeliği ödüllendirilmiş bir ülkeydi. Dolayısıyla Nâsır, 'bu rolü ancak biz oynayabiliriz' derken liderlik hevesini dile getiriyor olsa bile aslında bir gerçeği söylüyordu.

Irak, 14 Temmuz Devrimi ve Baas darbesi

Mısır'daki 23 Temmuz Devrimi'nin bölgedeki ilk yansıması Irak'ta oldu. Irak'ta Hâşimî Krallığı'na son veren General Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam Arif üzerindeki etkisi son derece açıktı. Sovyet Lideri Nikita Hruşçov'un Irak'taki darbeden üç gün sonra Moskova'ya gelen Cemal Abdünnâsır'a sorduğu soru bu etkinin dünyadan nasıl göründüğünü, aldığı cevap ise Nâsır'ın safça dürüstlüğünü ortaya koymuştu.

Moskova ziyaretinde Nâsır'a eşlik eden Hasaneyn Heykel'in naklettiğine göre "*Hruşçov, Irak'taki darbeden Nasır'ın sorumlu olduğundan emindi ve 'Irak'taki sizin adamlar' diyordu.*"[500] Nâsır ise hiçbir nüfuzu olmadığı halde varmış gibi davranıp bunu uluslararası bir prestije dönüştürmeye çalışan başka liderlerin aksine Hruşçov'u hayretler içinde bırakan gerçekliği anlattı.

Abdülkerim Kasım'la Abdüsselam Arif, darbeden bir yıl önce Suriye'nin askerî istihbarat şefi Albay Hamid Serrac aracılığıyla

[500] Hasaneyn Heykel, *a.g.e* 121

Nâsır'a mesaj göndermiş, tıpkı Mısır'daki Hür Subaylar gibi bir grupları olduğunu belirtmiş ve ondan destek istemişlerdi. Nâsır ise onlara "*Ben 23 Temmuz'da kimseden destek istemedim gerçek bir ihtilalci yalnız kendi olanaklarına dayanmalıdır. Dışarıdan gelecek bir yardımla ihtilal yapamaz.*" cevabını vermişti.

Bütün bir Arap dünyasında olağanüstü bir nüfuzu olan ve Suriye'nin talebiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurup onun liderliğini yapan Nâsır, bölgedeki en büyük düşmanı olan Hâşimî ailesinin Irak'taki saltanatına son verecek olan taraftarlarının 'gel liderimiz ol' çağrısını reddetmişti. Bu, Hruşçov açısından inanılmazdı.

> Kruşçev sordu: "Onlara bunu dediniz ve ilişkilerinizi kestiniz mi?" Nasır, "Evet öyle yaptım" karşılığını verdi. Kruşçev, başını sallayarak "Hayret" dedi "Demek ihtilallerini yaptılar. Gene de sizin adamlarınız sayılır... -diye devam etti- izin verirseniz Arap dünyasının başı şerefine kadehimi kaldırayım [dedi].

General Abdülkerim Kasım, 14 Temmuz 1958'de yaptığı askerî darbe ile Irak'ı Hâşimî Krallığı olmaktan çıkarıp cumhuriyete dönüştürdü. Sistemin tamamen değiştirilmiş olması bakımından 14 Temmuz'daki hareket gerçek anlamda bir devrimdi. Jeopolitik etkisi ise Irak'taki siyasal sistem değişikliğinden çok daha büyük ve küresel dengeleri sarsacak kadar önemliydi. Çünkü Irak'taki Hâşimî Krallığı'nın yıkılmasıyla Nâsır'ın şiddetle karşı çıktığı Bağdat Paktı, ölümcül bir darbe almış oluyordu. Üstelik de İngilizlerin adamı olan Irak Başbakanı Nuri Said Paşa tam da Bağdat Paktı toplantısına katılmak için Ankara'ya gideceği gün kraliyet ailesinin diğer üyeleriyle birlikte öldürülmüştü.

Aşağıdaki Irak kronolojisi bunun neden bir devrim olduğunu ve Mısır'daki 23 Temmuz Devrimi'nin doğrudan etkisini ortaya koyuyor.

23 Ağustos 1921: Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Irak kralı oldu. Aslında Faysal, İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Allenby ile

[501] *A.g.e.*, s. 122.

birlikte Osmanlı ordusuna karşı savaşmasının ödülü olarak 4 Ekim 1918'de İngilizler tarafından Suriye kralı yapılmıştı. Ancak İngilizlerle Fransızların 1920'deki San Remo Konferansı'nda kurdukları düzen gereği Suriye, Fransızların payına düşünce Suriye'den kaçıp 1921'den itibaren Irak kralı olarak İngiltere'ye hizmete devam etti. 8 Eylül 1933'te de tedavi için gittiği İsviçre'de öldü, yerine oğlu Gazi geçti.

4 Nisan 1939: Faysal'ın oğlu Gazi geçirdiği trafik kazası sonucu ölünce yerine o yıllarda henüz küçük bir çocuk olan İkinci Faysal geçti. O, yaşının küçüklüğünden dolayı krallık yapamayacağı için de Emir Abdulilah veliaht oldu. Gazi'nin ölümünden sonra başbakanlıktan ayrılan Nuri Said de bu yeni durum üzerine 1940'ta yeniden göreve döndü.

2 Nisan 1941: Alman yanlısı politikacı Râşid Âli Kilânî, Genelkurmay Başkanı General Emin Zeki, Albay Kâmil Şekib, Albay Fehmi Said ve Albay Süleyman Mahmud'un desteğiyle darbe yaptı. Nuri Said ve Prens Abdulilah Irak'tan kaçtı. Yeni yönetim, monarşiyi ortadan kaldırıp cumhuriyet ilan etmeyi düşünmedi. Faysal'ın amcası Prens Şeref'i veliaht olarak tayin edip sistemi korudu, sadece kişileri değiştirdi. Bu açıdan Râşid Âli Kilânî'ninki bir devrim değil darbeydi.

31 Mayıs 1941: İngilizler İkinci Dünya Savaşı sürerken Alman yanlısı birinin Irak'ta hâkim olmasına seyirci kalamazdı. Askerî müdahale ile Kilânî hükümetini devirdi.

29 Ekim 1941: Nuri Said tekrar başbakan oldu ve Almanya'ya savaş ilan etti.

3 Ağustos 1954: 'Nâsırcılık tehlikesi'ne karşı koymak için Irak ve Ürdün'ü 'Hâşimî Birliği' adı altında birleştirmek için harekete geçti.

14 Ocak 1958: Başbakan Nuri Said, Ürdün Kralı Hüseyin'i halk isyanından ya da Mısır'la Suriye'nin kurduğu 'Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tehdidinden korumak için Ürdün'e iki tugay asker gönderme kararı aldı. Fakat Nuri Said'in emriyle Ürdün'e gidip Kral Hüseyin'i koruması gereken 19. Tugay Komutanı Tuğgeneral

Abdülkerim Kasım ile 20. Tugay'ın komutanı General Abdüsselam Arif, daha önce planladıkları şekilde Bağdat'a gidip darbe yaptı. İkinci Faysal ile Prens Abdulilah'ı aynı gün, Nuri Said'i de iki gün sonra öldürerek rejimi değiştirdi ve cumhuriyet kurdu.

Suriye'de değişime doğru

Suriye'de, manda düzeninden yeni düzene geçiş çok çalkantılı ve sancılı oldu. Cemal Abdünnâsır gibi popüler bir liderin bulunmayışı geçiş sürecinin en azından siyasî istikrar içinde gerçekleşmesini engellemişti. Bu yüzden de Ağustos 1949'dan itibaren sadece bir yıl içerisinde üç askerî darbe gerçekleşmiş; Mısır'ın 1952'de '23 Temmuz Devrimi' ile kavuştuğu değişim sürecini, Suriye ancak on yıl sonra 1963'teki '8 Mart Devrimi' ile başlatabilmişti.

Elbette bu gecikmede diğer süreçlerdeki gecikmelerin etkisi büyüktü. Gerçi sadece bu iki ülkede değil Osmanlı'dan kopan tüm Arap ülkelerinde bağımsızlık bir ulusal kurtuluş savaşıyla ya da silahlı direnişle kazanılmış değildi. Mısır, İngilizlerle; Suriye ise Fransızlarla müzakereler yaparak ve dış etkilerden yararlanarak bağımsızlık elde etmişti. Yani bu ülkelerde bağımsızlık, kazanılan değil onlara verilen bir şey olmuştu. Ancak her halükârda bağımsızlık süreçleri hepsinden önce Mısır'da başlamıştı.

Örneğin Saad Zaglul liderliğindeki Vefd Partisi, bağımsızlık talebini 1919'da dile getirip toplumsal desteği sayesinde başlattığı genel grevlerle İngilizleri taleplerini dinlemeye mecbur etmişti. Uzun müzakerelerin ardından Mısır tam bağımsızlığa kavuşamadı; ama en azından İngilizler 1922'de 'protektora' denen manda türü yönetimini sonlandırmak ve çıkarlarını saklı tutmak kaydıyla Mısır'a 'tek taraflı olarak' bağımsızlık vermek zorunda kaldı.

Suriye'de ise o tarihlerde Faysal, Osmanlı Devleti'ne karşı savaştaki hizmetleri karşılığında kendine ödül olarak verilen iktidarını korumaya çalışıyor; Suriye'nin Fransız değil, İngiliz mandası olması için 'savaş veriyordu'. İbrahim Hananu veya Sultan Paşa el-Atraş'ın Fransızlara karşı başlattığı silahlı mücadele de ulusal

kurtuluş savaşı değil, Faysal'ın iktidarının sürmesi için verilmiş bir savaştı. İşte bu yüzden Mısır'ın 1922'de kazandığı sınırlı bağımsızlığı bile Suriye ancak 1943'te elde edebildi.

Suriye'nin bağımsızlık süreci

Fransa, Sultan Paşa el-Atraş isyanından sonra 1926 Mayıs'ında Lübnan'a ve 1930 Mayıs'ında da Suriye'ye sözde bağımsızlık vermiş, hâkimiyetini ve manda yetkilerini bu ülkelerin anayasasında kayda geçirmiş ve buralarda cumhuriyet ilan etmişti. 1936'da ise Faşist İtalya'nın Habeşistan'ı ele geçirmesi üzerine "*Fransa, Suriye ve Lübnan'la münasebetlerini daha yumuşak bir formüle bağlamak için 1936 eylülünde Suriye'yle 1936 kasımında da Lübnan'la ittifak anlaşmaları yaparak her iki memleketten çekilmeyi kabul etmişti.*"[502]

Suriye'de 1946'da gerçekleşen hakiki bağımsızlık ise 1943'te başlayan bir süreçti; ancak Suriyeliler bunu ulusal kurtuluş savaşıyla kazanmadı. Fransızlar, İkinci Dünya Savaşı şartlarında İngilizlerin baskısıyla Suriye'ye bağımsızlık vermek zorunda kaldı. Bağımsızlık süreci şöyle gelişmişti:

Hitler'e yenilen Fransa, 22 Haziran 1940'ta yapılan ateşkes anlaşmasıyla ikiye bölündü. Anlaşma çerçevesinde Fransa'nın kuzeyi Almanya'nın eline geçerken, yaklaşık yüzde 40'lık güney bölümü ise Vichy kentinde kurulan Fransa hükümeti tarafından yönetildi. Mareşal Philippe Petain başkanlığındaki Vichy hükümeti, Hitler'le yapılan anlaşma çerçevesinde sadece Fransa'nın güneyini değil, diğer kıtalardaki sömürgelerini dolayısıyla da Suriye ve Lübnan'ı da yönetiyordu. Vichy hükümetini tanımayan Fransızlar ise General Charles de Gaulle'ün liderliğinde 'Özgür Fransa' güçlerini kurdular ve İngilizler tarafından desteklendiler.

Almanya müttefiki Vichy hükümetinin Suriye'de bir askerî üs kurması, İngilizler için kaygı verici bir gelişmeydi. 8 Haziran 1941'de İngilizlerin kontrolündeki Filistin'den kalkan uçaklar Lübnan'a ve Suriye'nin güneyine bildiriler attılar. Bildiriler İngiliz

[502] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 199.

müttefiki 'Özgür Fransa Kuvvetleri' komutanı General Charles de Gaulle'ün temsilcisi General Catroux'nun imzasını taşıyordu. İngilizler ile 'Özgür Fransa Güçleri'nin Suriye ve Lübnan'ı Vichy hükümetinden uzaklaştırmayı amaçlayan bildirisinde şöyle yazıyordu:

> Bundan sonra siz özgür ve bağımız bir millet olacaksınız. Sizler, ayrı ayrı devletler kurmakta veya tek bir devlet halinde birleşmekte serbest olacaksınız. Sizin bağımsızlığınız veya özerkliğiniz, bizimle aranızdaki ilişkiyi belirleyecek bir anlaşma ile düzenlenecektir. Bu, büyük bir tarihi andır. Kendi hayatları ve dünyanın özgürlüğü için savaşan evlatlarının sesiyle Fransa, sizin bağımsızlığınızı ilan ediyor.

Aslında daha sonra Fransa'nın yeni söz sahibi olacak olan General Charles de Gaulle'ün sömürgelerinden de Lübnan ve Suriye'deki hâkimiyetinden vazgeçmek gibi bir niyeti yoktu. Fakat her halükârda Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığı meselesi, artık sadece Suriye ile Fransa arasında bir mesele olmaktan çıkmıştı. Vichy Fransa'sı, De Gaulle'ün 'Özgür Fransa'sı, İngiltere ve Suriye arasında bir meseleye dönüşmüştü.

Vichy Fransa'sını savaşta yetersiz bulan Almanya, 11 Kasım 1942'de Fransa'nın geri kalan kısmını da işgal edince Vichy hükümeti tam anlamıyla bir kukla durumuna düşmüştü. Buna karşın Amerika'nın da dahil olmasıyla savaşın Almanya aleyhine dönmeye başlaması De Gaulle'ün 'Özgür Fransa'sını belirleyici hale getirmeye başlamıştı. Ancak savaş şartları dolayısıyla Fransızların Suriye ve Lübnan'daki varlıkları İngiliz askerî desteğine bağlıydı.

'Özgür Fransa' hükümeti, önce Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını ertelemeye çalıştı; ancak savaş şartlarından dolayı İngilizlerin de verdiği desteğe rağmen bunu en fazla temmuz ayına kadar geciktirebildi. Yapılan seçim sonucu Şükrü el-Kuvvetli liderliğindeki Ulusal Cephe iktidar oldu. Bunun üzerine Fransa, İngilizlerin Irak ve Mısır'da yaptığı gibi şartlı bağımsızlık dayattı. General

---

[503] جان مک هوگو، سوریه، تاریخ معاصر، ترجمه: مژگان اموزگارز، انتشارات شما، تهران ۸۹۳۱ [John Mchugo, *Suriye, Çağdaş Tarih*, Farsçaya tercüme eden: Müjgan Amuzgar, Şoma yayınları, Tahran 2019] ss. 122-123.

Catroux, Eylül 1943'te Suriye'nin bağımsızlığını ilan etti; ancak "*Fransa, ordusunu, polisini ve tüm iletişim ve ekonomik servislerini koruyacaktır.*" dedi.[504]

19 Ekim 1943'te Suriye ve Lübnan hükümetleri, General Catroux'nun yerine gelen Fransız temsilcisi Jean Hellu'ya anayasayı değiştirip tam bağımsız olacaklarını bildirdi. Fransızlar 11 Kasım'da cumhurbaşkanını, başbakanı tutuklayarak bu girişimi bastırmayı denedi; ancak Suriye ve Lübnan'ın yanı sıra tüm Arap ülkelerinde başlayan gösteriler, İngilizlerin baskısıyla Fransızlara geri adım attırdı. Suriye başbakanı Aralık 1943'te Fransız mandasını tanımadığını açıkladı ve parlamento da mandayı reddeden anayasa üzerine yemin etti.

Fransa 1944 yılı boyunca 1945 başlarına kadar tüm yönetim makamlarını Suriyelilere teslim etti; ancak uzman güçlerini korudu ve ordusunu da takviye etti. Fransa, hâlâ İngilizlerin Irak ve Mısır'daki modelini örnek alarak Suriye ve Lübnan'a Fransız çıkarlarının korunacağı bir anlaşma dayatma peşindeydi. İngiliz Başbakanı Churchill de Suriyelileri buna ikna etmek için devreye girdi.

Şubat 1945'te Mısır'da Arap liderleriyle bir araya gelen Churchill, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli'yi önce ikna etmeye çalışıp sonra da öfkeyle tehdit ederek Fransa'yla anlaşmaya zorladı. Ancak Şükrü el-Kuvvetli'nin korktuğunu belli etmeden verdiği cesur cevap, Fransızların son umudunu da boşa çıkardı. Şükrü el-Kuvvetli eliyle denizi işaret ederek şu cevabı vermişti:

> Bu deniz kıpkırmızı olsa dahi Fransa'yla hiçbir anlaşma imzalamayacağız. Biz bu denizin sularını kıpkırmızı yapacak kadar kan dökmeye hazırız Bay Churchill!

Şükrü el-Kuvvetli, bu sözleri söylerken öfkeyle ayağa kalkıp kendisine tehditler savuran Churchill'den aslında çok korktuğunu yıllar sonra şöyle anlatacaktı:

---

[504] John Mchugo, *a.g.e.* 124

> Ben Churchill'den korkmuştum, korkudan neredeyse boğulacaktım. Churchill bir anda sinirli bir adam olmaktan çıkıp bir deliye dönmüştü.

Tehdidi işe yaramayan Churchill ise bu görüşmeyle ilgili olarak Roosevelt'e "*Suriyeliler böyle bir lidere sahip oldukları için çok şanslıydı.* diyecekti.

Fransa'nın anlaşma dayatma ısrarı 19 Mayıs 1945'te Şam ve Beyrut'taki büyük gösterilerle protesto edildi. Ardından Halep, Humus, Hama, Deyr ez-Zor ile Dürzî ve Alevî bölgelerinde isyana dönüştü. Fransızların 29-30 Mayıs 1945'te Şam'ı uçaklarla bombalayıp 400 kişiyi öldürmesi de halkı sindirmeye yetmedi.

Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, İngilizlere çağrıda bulunarak Fransa'nın verdiği sözü tutmasını sağlamasını istedi. Kendi nüfuzu altındaki Arap ülkelerinde halkın Suriye'deki gelişmeler karşısındaki duyarlılığı İngiltere'yi harekete geçmeye zorladı. Suriye'deki İngiliz askerî birlikleri kontrolü ele aldı ve Fransa, Suriye'ye tam bağımsızlık verip bu ülkeden çekilmek zorunda kaldı. 1946'da son Fransız askerî birliği çekilirken İngilizler de onlara eşlik ederek Suriye'yi terk etti.

Bağımsızlık sonrası Suriye: Bir yılda üç darbe

Arap milliyetçiliğinin en önemli fikir adamları Suriyeli olsa da Suriye bağımsızlığını kazandığı 1943'te ulus devlet dinamikleri açısından oldukça sorunluydu. Filistin ve Urdün İngilizler tarafından, Lübnan da Fransızlar tarafından tarihsel Suriye topraklarından koparılmıştı. 1945'te 3,5 milyon olarak tahmin edilen Suriye nüfusu tam anlamıyla bir farklı kimlikler mozaiğiydi. Nüfusun Arap kimliğiyle etnik bütünlük oluşturduğu varsayılan büyük kesimi bile dinî veya mezhebî kimlikleriyle kendi içinde ayrışıyordu. Bu yüzden Fransa Suriye'yi kolayca Halep, Şam, Lazkiye ve Suveyda merkezli dört ayrı devlete bölmeyi başarmıştı.

---

[505] A.g.e 126-127

Dolayısıyla Suriyeli düşünürler, siyasetçiler ve askerlerde 1970'lere kadar Suriye ulusalcılığı değil, Arap milliyetçiliği baskındı. Örneğin Cemal Abdünnâsır, Arap dünyasını Mısır'ın 'hayat sahası' olarak tanımlayan Mısır ulusalcılığını merkez alan bir Arap milliyetçiliği sunarken; Baas Partisi, Arap ülkeleri arasındaki mevcut sınırları 'yapay' olarak niteliyor ve "*Arap dünyasındaki mevcut ayrılığın kabul ve tasdikinden başka bir şey değildir.*" diyerek Arap Birliği anlaşmasına dahi karşı çıkıyordu.

Güçlü milliyetçi duygulara rağmen hem Arap milliyetçiliğinin hem de milli vatanın sınırları konusunda uzlaşma yoktu. Yani vatan mevcut sınırlardan ve millet de o sınırlardaki halktan mı ibaretti? Yoksa Arapçanın konuşulduğu her yer vatan ve Arapça konuşan herkes de millet miydi? Bu sorulara sadece bağımsızlığını yeni kazanmış Suriye'de değil, aslında tüm Arap ülkelerinde tek bir cevap verilmiyordu. Ayrıca 'yapay sınırların' nasıl ve kimlerin lehine kaldırılacağı da bir çatışma kaynağıydı.

Örneğin Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Arap vatanı tanımı özünde Hâşimî ya da Suudi Krallığı'nı içeriyordu. Suriyeli Baasçılar, bu sınırları yapay olarak niteleyip reddediyor olsa da o sınırların nasıl ortadan kaldırılacağına dair gerçekçi bir çözüm sunmuyordu. Gerçi çözüm sunsalardı bile 3,5 milyon nüfuslu Suriye, diğer Arap ülkelerine bu çözüm konusunda liderlik edebilecek durumda değildi.

Bu yüzden mevcut sınırlarıyla Arap ülkelerinin gönüllü siyasî birliğiyle kurulacak Arap vatanı ideali ve buna dayalı gerçekçi bir Arap milliyetçiliği fikri için 1952'yi, yani Nâsır'ı beklemek gerekecekti. Bu da 1961'de dağılan Birleşik Arap Cumhuriyeti yüzünden ağır yara alacak olsa da 1960'lara kadar gerçekleşen tüm darbeleri dünyanın yeni şartları ve mevcut coğrafî sınırlar içinde bir milliyetçilik ve milli vatan inşası çabaları olarak görmek yanlış olmaz. Bununla birlikte yeni dünya düzeninde elde edilen bağımsızlığın, ancak eski düzenin imkânları ve alışkanlıklarıyla korunabileceğine

[506] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s 160.

inanan liderler de vardı. 1949'da darbe yapan Hüsnü Zaim, işte bu tür liderlerden biriydi.

Hüsnü Zaim gibi liderlere göre Suriye İkinci Dünya Savaşı şartları sayesinde bağımsızlık elde etmişti; ama bunu koruyabilmek için tıpkı daha önceki düzende olduğu gibi kendine 'koruyucu' devlet bulmalıydı. Bu ise aslında Suriye'nin 30 yılda kovabildiği emperyalistleri, bu kez 'müttefik' adıyla ülkeye yeniden davet etmek anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu durum bölge ülkelerinde yeni bir iç çatışma kaynağı olmuştu.

Hüsnü Zaim darbesi (30 Mart 1949)

Yeni bağımsız olmuş bölge ülkelerinde değişim çabaları 1948'den sonra başladı. Bu değişim sürecinde kimileri eski düzeni her şeyiyle tasfiye edip yeni bir düzen kurmayı, kimileri ise eski düzeni yeni şartlarda yeniden üretmeyi öneriyordu. Hüsnü Zaim, 30 Mart 1949'da darbe yapınca doğal olarak bu darbenin hem Suriyelilerde hem de Filistinlilerde, 1948 yenilgisinin intikamının alınması için yapıldığı kanaati oluşmuştu.

Eski düzenin tamamen tasfiyesini öneren Baas Partisi'nin fikrî önderi Mişel Eflak, 5 Nisan'da Hüsnü Zaim'e gönderdiği mektupla ve 7 Nisan'da da Şam'da düzenlenen gösterideki konuşmasıyla Hüsnü Zaim'e destek verdi. Mişel Eflak'ın Hüsnü Zaim darbesini "*Gerçek anlamda bir devrime ulaşmak için atılmış bir adım.* diye nitelemesinin sebebi, onun "*medeni kanun getirmeye çalışması, orduyu yeniden organize etmesi, kadınlara oy hakkı vermesi, bey ve paşa gibi unvanların kullanımını yasaklaması*" [507] gibi toplumsal reformlardı.

Ancak Hüsnü Zaim'in önceliğinin ulusal hedefler değil kişisel iktidarı olduğu kısa sürede anlaşıldı. Hüsnü Zaim, kendine mareşal rütbesi verdi, 29 Mayıs'ta tüm siyasî parti ve örgütleri yasakladı, Mişel Eflak dahil birçok politikacı tutuklandı. 25 Haziran'da da tek aday olarak katıldığı referandum sonucu cumhurbaşkanı oldu.

[507] *A.g.e.*, s. 181.

Darbe öncesi yaşanan iç gelişmeler de Hüsnü Zaim'in darbeyi Filistin'i kurtarmak için yaptığı yönündeki kanaatleri beslemişti. Çünkü askerler, 1948'deki yenilgiden savaş cephelerine yeterli silah ve ekipman göndermeyen siyasîleri sorumlu tutmuştu. Ayrıca Albay Hüsnü Zaim'e yakın bir subayın tutuklanması ise Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli ile komutanlar arasındaki gerilimin son noktası olmuştu.

Hüsnü Zaim komutasındaki askerler, Şam'ın kilit noktalarını ele geçirdi, kansız bir darbe ile Şükrü el-Kuvvetli tutuklanıp yurt dışına sürgüne gönderildi. Hâlbuki darbenin Filistin'le ilgili herhangi bir gerekçesi yoktu. Hüsnü Zaim'e yakın olan o subay da orduya standart dışı yemeklik yağ alımı skandalı sebebiyle tutuklanmıştı. Darbenin asıl sebebi Hüsnü Zaim'in diktatör olmak isteyen kişiliğinde gizliydi.

Darbede CIA rolü

Suriyeli bir Kürt olan Albay Hüsnü Zaim, askerlik hayatına Osmanlı ordusunda başlamış daha sonra da Fransız manda yönetimine hizmet etmişti. İngiliz Akademisyen John Mchugo'ya göre o, Fransızcaya Arapçadan daha fazla hâkimdi; Fransızlarla 1946'da bağımsızlığını kazanmış olan Suriye'de Fransa'ya tekrar nüfuz kurma fırsatı veren yeni bir silah anlaşması yaptı. [508]

Ancak darbede Şam'daki Amerikan elçiliğinin ve CIA'nın rolü vardı. Amerikalılar Şükrü el-Kuvvetli'den memnun değildi. Çünkü darbe yapıldığında Suriye henüz İsrail'le ateşkes anlaşması yapmamış ve Suudi Arabistan'ın petrol boru hattının topraklarından geçmesine izin vermemişti. Hüsnü Zaim ise iktidarı ele alınca Amerika'nın istediği ARAMCO'nun (Arap-Amerikan Petrol Şirketi) Suriye üzerinden Akdeniz'e petrol pompalamasına izin verecek olan Tapline Anlaşması'nı onayladı.

Amerikan rejimi aslında Şükrü el-Kuvvetli'nin seçildiği Suriye seçimlerini de manipüle etmeye çalışmış; ancak başarısız olmuştu.

[508] James Barr, *a.g.e.*, s. 371.

O dönemde Şam'daki ABD Elçiliği'nde çalışan CIA görevlisi Miles Copeland, *Devletler Oyunu* adlı kitabında CIA'nın yeni kurulduğuna ve dışişlerinin ise Ortadoğu ülkeleri konusunda çok yetersiz olduğuna dikkat çekerek 1947-1952 yılları arasını "*Devletler oyununda en zayıf olduğumuz dönemdi.*" diye tanımlıyor ve başarısızlığı bununla açıklıyor.

Şükrü el-Kuvvetli'nin seçilmesi engellenemeyince ve Miles Copeland, kendi ifadesiyle "*Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli ile resmi olmayan görüşmeler yapmak ve siyasi sistemi liberalize etmeleri için ikna yolları aramak*" şeklindeki görevinde başarısız olunca Amerika'nın Şam Elçisi James Michael Keeley çözüm operasyonuna karar vermişti. Miels Copeland bunu şöyle açıklıyordu:

> Bahsedilen operasyon, Hüsnü Zaim'in 30 Mart 1949'daki darbesiydi. Meade yönetimindeki siyasi faaliyet ekibi, Zaim'le düzenli bir dostluk tesis etmişti. Zaim daha sonra Suriye genelkurmay başkanlığına geldi. Bu sırada Zaim'e darbe konusunda fikirler verdik ve nasıl yürütüleceğini detaylarıyla anlattık. [509]

Hüsnü Zaim Amerikalılara İsrail'le anlaşma yapacağını söylemiş, ordudaki komünist subayların listesini vermiş ve yönetimi ele geçirip Suriye'yi Amerika'ya yaklaştırmak için dört aşamalı bir plan sunmuştu.

Plan şöyleydi: Birinci aşamada sembolik bir cumhurbaşkanı atanacak; ama asıl güç savunma bakanı olarak kendisinde olacaktı. İkinci aşamada halkın darbeyi makul karşılaması için Amerika Suriye'ye imkânlar sağlamalıydı. Üçüncü aşamada Amerika, Suriye'ye modern silah ve ekipmanlar vermeliydi. Dördüncü aşamada da o, Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alarak Suriye'de reformlar yapacaktı. [510]

Zaim, Amerika'nın darbe yönetimini tanıdığını açıklamasından sonra görkemli üniformalar giymeye başlamış ve kendine mareşal rütbesi vermişti. Filistin'i kurtaracak ve Filistinlileri evlerine

---

[509] Miles Copeland, *a.g.e.*, s. 42.

[510] John Mchugo, *a.g.e.*, ss. 148-150.

geri gönderecek lider gözüyle bakılan Hüsnü Zaim, darbeden hemen sonra İsrail'e gizli bir barış teklifi iletmiş ve daha önce gelen 75 bin Filistinli mültecinin yanı sıra 250, 300 bin Filistinliyi daha Suriye'ye yerleştirmişti. İsrail'e barış teklifinin gizli kalmasının sebebi Ben Gurion'un geçici bir barış anlaşması imzalanıncaya kadar diyalog teklifini reddetmiş olmasıydı. Fakat bunların daimi bir Amerikan desteği için yeterli olmadığını Copeland şöyle açıklıyordu:

> Amerika tarafından tanındıktan sonra Zaim hemen değişti: Bir sabah aniden yanına girerken izin almamı ve kendisine hitap ederken sen yerine siz dememi istemişti. Bu formaliteye ilişkin mülahaza dışında ilişkilerimiz yeterince dost kaldıysa da bir şey açıktı. O da günden güne olmazsa olmaz dediğimiz şeyler elden gidiyordu. Artık Zaim düşerse yerine kimi getireceğimizi düşünsek iyi olurdu. Zaim, başkasının gücüyle iktidarda olanın ne kadar güçlü olursa olsun iktidardan gidici olduğu gerçeğini ispatlayan bir örnekti.

Hüsnü Zaim sıkı bir Fransa taraftarıydı; ancak iktidarını dış destekle sağlama almak için Amerika'ya, İngilizlere ve hatta Hatay ihtilafından kaynaklanan gerilime rağmen Türkiye'ye yakın durmaya çalışıyordu. Hüsnü Zaim, sonradan bozuşacak olsa da Irak ve Ürdün Hâşimî krallıklarıyla dahi yakınlaşmayı denedi. Amerika'ya yakınlaşmak için boru hattına onay verdi ve içeride sol partilere savaş açtı. İngiltere'ye yakınlaşmak için Hâşimîlerin kontrolü altındaki Irak'la birleşme yönünde adım attı. Fransa'dan destek almak için Fransızlarla silah anlaşması yaptı. Türkiye'ye ılımlı mesaj vermek için Suriye ordusunun organizasyonu ve eğitimi için yardım istedi. Ancak bu kadar çelişkili adımı bir arada atması öngördüğünün aksine desteğini değil, düşmanlarının sayısını arttırdı ve dört buçuk ay sonra yapılan darbe ile iktidarıyla birlikte hayatını da kaybetti.

Sami Hınnâvî darbesi (14 Ağustos 1949)

Sami Hınnâvî de tıpkı devirdiği Hüsnü Zaim gibi Osmanlı ordusunda askerliğe başlayıp ardından Fransız manda yönetimine

[511] Miles Copeland, *a.g.e.* s. 47

hizmet etmiş bir askerdi. Dört buçuk ay sonra gerçekleşen bu ikinci darbe birincinin aksine kanlı oldu. Sabah erken saatlerde ev kıyafetleriyle ele geçirilen Hüsnü Zaim önce dövüldü sonra da Başbakan Muhsin el-Barazî ile birlikte öldürüldü ve Fransız mezarlığına gömüldü. Bu darbenin asıl liderinin daha sonra Hınnâvî'ye darbe yapacak olan Edib Çiçekli olduğunu belirten CIA ajanı Miles Copeland, Çiçekli'nin kendisine "*Ona bir Amerikalı değil, Fransız ajanı muamelesi yapıyoruz, değerimizi bilmedi.* dediğini naklediyor.

Şiddetin sebebi tamamen iç politikayla ilgiliydi. Darbeci askerler, Anton Saada liderliğindeki 'Suriye Milliyetçi Toplumcu Partisi'nin taraftarlarıydı ve darbenin kanlı yapılması da açıkça Saada'nın intikamının alınmasına yönelikti. Anton Saada, Lübnan'ın Cebel bölgesinde doğmuş Rum Ortodoks bir politikacıydı. Lübnan'ın bağımsız bir devlet olmasını savunan Lübnanlı Hıristiyanların çoğunun aksine Anton Saada, Suriye ile birlikten yanaydı.

Haziran 1949'da Lübnan'da darbe girişiminde bulunmakla suçlanıp hakkında tutuklama kararı çıkarılınca Suriye'ye sığınmış; ancak Hüsnü Zaim 6 Temmuz'da onu idam edileceği Lübnan'a teslim etmişti. Hâlbuki Anton Saada Hüsnü Zaim'in darbesini desteklemişti ve onun misafiri olarak Suriye'ye sığınmıştı. Anton Saada'nın Suriye'de taraftarı oldukça fazlaydı ve onun öldürülmesinden sonra partinin merkezi de Suriye'ye taşındı.

Sami Hınnâvî, anayasayı yeniden düzenleyip kurucu meclis seçimleri yaptı. Yasaklanan siyasî partilerin tekrar açılmasına izin verdi; onun kurduğu geçici hükümette Baas partisinin teorisyeni Mişel Eflak ile 1950'de Arap Sosyalist Partisi'ni kuracak olan Ekrem Hûrânî [513] gibi liderler de bulunuyordu. Sami Hınnâvî, meclisin ilk oturumundan bir hafta sonra 19 Aralık'ta Albay Edib Çiçekli (Şişekli) tarafından yapılan bir darbeyle devrildi. Onun iktidarı da devirdiği Hüsnü Zaim'inki gibi dört ay sürmüştü.

---

[512] Arapça adı "الحزب السوري القومي الاجتماعي" olan bu partinin adı Türkçe bazı kaynaklarda "Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi" olarak da geçiyor

[513] Ekrem Hûrânî'nin (أكرم الحوراني) adı bazı kaynaklarda Havrânî veya Hourânî olarak da geçiyor

Edib Çiçekli (Şişekli) darbesi (19 Aralık 1949)

Edib Çiçekli, Fransızların kurduğu orduda görev yapan bir askerdi ve ilk askerî darbeyi yapan Hüsnü Zaim'in yardımcısıydı. Anton Saada'nın Lübnan'a teslim edilmesine karşı çıktığı için Hüsnü Zaim'le araları bozulan Edib Çiçekli'nin Sami Hınnâvî'ye darbe yapması ise Arap ülkeleri arasında yaşanan soğuk savaşın sonucuydu. Suriye'de Halepli zenginlerin öncülük ettiği Halk Partisi ile Sami Hınnâvî, 'Verimli Hilal' projesi çerçevesinde Irak'la birleşmekten yanaydı. Darbe de zaten bu yüzden yapılmıştı.

Cemal Abdünnâsır'ın nüfuzunun arttığı 1954'e kadar bölgesel soğuk savaş Hâşimîler ile Suudiler arasındaydı. Hâşimîlerin kontrolü altındaki Ürdün ve Irak, İngilizlerin Şerif Hüseyin'e vadettiği Birleşik Arap Krallığı'nı kurmak isterken Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki krallığına son veren Suudiler ise bunu engellemeye çalışıyordu.

Irak'taki Hâşimî Krallığı'nın başbakanı Nuri Said, Irak'ın Suriye ve Ürdün'le birleşmesini 'Verimli Hilal' adıyla projelendirmişti. Irak'la birleşme yanlıları milliyetçilik argümanını öne çıkarırken birleşmeye karşı olanlar Irak'taki Hâşimî Krallığı'na dikkat çekerek birleşme halinde Suriye'nin cumhuriyet niteliğini kaybedeceğini ve dolaylı olarak da İngiliz nüfuzu altına gireceğini vurguluyordu.

General Abdülkerim Kasım, 1958'deki darbesiyle Irak'ta Hâşimî Krallığı'na son verinceye kadar, 'Verimli Hilal' projesi ve Irak'la birleşme meselesi Suriye iç siyasetinde önemli bir tartışma konusuydu. Suriye'de Irak'la birleşmeye en fazla karşı olan siyasî parti Baas Partisi ile Edib Çiçekli'nin okul arkadaşı olan Ekrem Hûrânî liderliğindeki Sosyalist Parti'ydi. Edib Çiçekli'yi darbeye teşvik eden de Ekrem Hûrânî olmuştu.

Bağımsızlıktan Baas darbesine kadar etkili siyasî partiler

Suriye'de 1954'ten itibaren etkili olmaya başlayan Baas partisi, 1958'de Irak'ta, 1962'de de Suriye'de iktidar oldu. Baas Partisi'nin kurucu liderleri olan Zeki Arsûzî ile Mişel Eflak ve Salah Bitar arasındaki ihtilaflar daha çok kişisel düzeydeydi. Ancak 1962 darbesini

yapan Baasçı askerlerin Mişel Eflak ve Salah Bitar ile olan ihtilafları bunların Suriye'den sürgün edilmesine sebep olacak kadar derin ve sertti.

Baas Partisi ideolojisine ve liderleri arsındaki düşünsel farklılıklara geçmeden önce bu partinin Suriye siyasî hayatındaki düşünsel konumunun mukayeseli olarak anlaşılabilmesi için Suriye siyasî hayatında etkili olan diğer partilerden de kısaca bahsetmek yararlı olur.

Halk Partisi (حزب الشعب): Parti 1948'de Rüşdi el-Kikhiyâ, Nâzım el-Kudsî ve Mustafa Barmada tarafından kuruldu. Hâşim el-Atasî gibi manda dönemindeki 'Milli Blok' liderleri tarafından destekledi. Halepli tüccarların, sermayedarların ve büyük toprak sahiplerinin partisi olarak bilindi. Irak'ın Hâşimîlerin kontrolünde gündemde olan 'Verimli Hilal' projesini dolayısıyla da Suriye'nin Irak ve Ürdün'le federasyonunu destekledi. Suriye Halk Partisi, Baas Partisi'nin hâkimiyet kurduğu 1962'ye kadar Suriye'deki en belirleyici partilerden biriydi.

Ulusal Parti (حزب الوطني): 1947'de kurulan Ulusal Parti, Halk Partisi'nin rakibi olmakla birlikte ona benzer şekilde muhafazakâr milliyetçi diye nitelendirilebilir. Fransız manda yönetimine karşı silahlı mücadele veren İbrahim Hananu ve Sultan Paşa el-Atraş gibi liderlerin yer aldığı Ulusal Blok'un devamıydı. Tıpkı Halk Partisi gibi büyük toprak sahipleri ve sanayiciler tarafından desteklenmişti. İbrahim Hananu ve Şultan el-Atraş'ın Faysal yanlısı olduğuna daha önceki bölümlerde değinilmişti. Ulusal Parti daha önce Hâşimîlerin kontrolündeki Irak ve Ürdün'le ilişkileri desteklerken daha sonra da Suudi Arabistan, Mısır, Lübnan'la ilişkilerin geliştirilmesini savundu. Şükrü el-Kuvvetli ve onun başbakanı Cemil Mardam partinin tanınan liderleri oldu.

Suriye Milliyetçi Toplumcu Partisi (الحزب السوري القومي الاجتماعي): 'Sosyal Milliyetçi Parti' olarak da bilinen parti, 1904'te Cebel-i Lübnan'ın eş-Şuveyr kentinde doğan Anton Saada tarafından 1932'de kuruldu. Lübnanlı Hıristiyanlar, Suriye'den ayrılma yanlısı iken Ortodoks bir Hıristiyan olan Anton Saada Suriye ile

birliği ve 'Büyük Suriye' idealini savundu. Aşırı sağcı görüşlerinden, gamalı haça benzeyen parti ambleminden ve isminden dolayı Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi'nden etkilendiği öne sürüldü. Ancak Anton Saada bu iddiaları reddetti.

Anton Saada, sınırları kuzeyde Toroslardan güneyde Urdün'e, batıda Kızıldeniz'den doğuda Zagros Dağlarına kadar uzanan 'Büyük Suriye' kurulmasını savunuyordu. Buna daha sonra Kıbrıs'ı da eklemişti. Onun milliyetçiliği Mişel Eflak veya Zeki Arsûzî'den farklı olarak din veya dil birliğini temel alan bir Arap milliyetçiliği değil, tarihsel kökleri Arap hâkimiyeti öncesine uzanan bir Suriye milliyetçiliğiydi.

Anton Saada, 1949'da Lübnan'da darbe yapmaya çalışmakla suçlanınca Suriye'ye geldi; ancak Suriye'de darbe ile yönetime el koymuş olan Husnü Zaim onu Lübnan'a iade etti. Lübnan'da çok hızlı ve gizli bir yargılama sonunda idam edildi.

22 Nisan 1955'te Baas Partisi'ne yakınlığıyla bilinen Genelkurmay Başkan Yardımcısı Adnan Mâlikî'nin Milliyetçi Toplumcu Parti üyesi bir güvenlik görevlisi tarafından öldürülmesi üzerine partiye yönelik geniş çaplı bir tasfiye başlatıldı. Bu yüzden Suriye'den çok Lübnan'da faaliyet gösterdi.

> Suriye Sosyal (Toplumcu) Milliyetçi Partisi'nin Suriye siyasi hayatından çıkarılmasının bir diğer nedeni de 1950'den itibaren bu partinin (Komünist Partisi, Baas ve Nasır milliyetçiliğine karşı) ABD ile işbirliğini savunmasıydı.

Ancak parti 1990'larda sola kaydı, hatta Lübnan Komünist Partisi ile ittifak bile yaptı. Suriye'de 2005 yılında yeniden yasallaşmasından sonra Baas Partisi'nin toplumsal liderliğini kabul eden partilerin oluşturduğu 'İlerici Ulusal Cephe'ye (**الجبهة الوطنية التقدمية**) katıldı. Parti halen hem Suriye'de hem de Lübnan'da faaliyet gösteriyor.

[514] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 196

Suriye Komünist Parti (الحزب الشيوعي السوري)

1931'de Halid Bektaş tarafından kuruldu. Bektaş, 1933'te Suriye-Lübnan Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine seçildi. Aslında Suriye'de güçlü bir komünist parti kurulmasını sağlayacak bir işçi sınıfı mevcut değildi; ancak 1954'ten sonra bürokrasi içerisinde ciddi bir nüfuz edindi. Suriyeli bir Kürt olan Halid Bektaş, Sovyetlerde uluslararası bir devrimci kadro yetiştirmek için kurulmuş olan KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğrenim görmüş bir avukattı. *Komünist Parti Manifestosu*'nu Arapçaya tercüme eden ilk kişi olan Halid Bektaş aynı zamanda Suriye'de 1954'teki seçimlerde bir Arap ülkesi meclisine seçilen ilk komünist siyasetçiydi.

Baas Partisi'nin önderlik rolünü kabul eden siyasî grupların oluşturduğu Ulusal İlerici Cephe'ye katılmasına rağmen Marksist-Leninist çizgisini hiç değiştirmedi. Filistin Komünist Partisi'nin aksine, Sovyetlerin talimatlarına uymadığı da oldu. Örneğin Hruşçov döneminde Sovyetlerin Komünist Parti'nin Baas Partisi ile birleştirilmesi yönündeki talebini de Gorbaçov'un 'glasnost ve perestroyka' reformlarını da reddetti. Suriye'nin Irak'la birleşmesine de Mısır'la birleşmesine de karşı çıktı.

Baas Partisi, kuruluşu ideolojisi ve öncelikleri

Arap dünyasında Cemal Abdünnâsır'ın düşünsel ve siyasî etkisiyle kıyaslanabilecek ikinci aktör Suriye Baas Partisi'ydi. Bunun birinci sebebi, Baas Partisi'nin de tıpkı Nâsır gibi kendi ülkesinin sınırlarını aşan bir etki yaratması, ikinci sebebi de ülkesinde sadece siyasî değil düşünsel düzeyde de değişim meydana getirmesiydi.

Baas Partisi, Nâsır gibi karizmatik bir lidere sahip olmadığından Arap dünyasının tamamında popüler bir etki yaratamadı; ancak Baas Partisi'nin etkisi daha kurumsal oldu. Nâsırizm'in etkisi düşünsel düzevde hâlâ sürüyor olsa da siyasî iktidarı onun ölümüyle 1970'te sona erdi. Buna karşın Baas Partisi'nin düşünsel etkisi hâlâ Nâsırizm'in çok gerisinde kalsa bile siyasal iktidarı Irak'ta 2003'e kadar, Suriye'de ise günümüze kadar devam etti.

Baas Partisi, bilinen şekliyle bir siyasî parti haline 7 Nisan 1947'de geldi. O yıl yapılan ilk kongrede kabul edilen tüzüğünde parti kendisini "*Baas partisi evrensel bir Arap partisidir. Parti; milli, sosyalist, halkçı ve devrimcidir.* diye tanımladı.[515] Aslında Baas adını taşıyan ilk düşünsel hareket 1940'ta 'Arap Baası' (Arap Dirilişi) adıyla Zeki Arsûzî tarafından kurulmuştu. Ancak "*El Arsuzi, siyasi zeminde hiçbir zaman teorisyen düzeyinden öteye gidememiş, çalışmalarını hep bu çerçevede sürdürmüştür. Faaliyetleri hep fikri planda kalmıştır.*"[516]

İsmi Baas ideolojisi ile özdeşleşmiş olan Mişel Eflak, arkadaşı Salah Bitar ile birlikte Baas adını daha sonra kullanmaya başladı. Hatta bu yüzden bu ismi çalmakla suçlandı. Çünkü onların 1940'ta kurdukları 'Arap İhya Hareketi' (Yeniden Canlanma) 1943 yılında 'Baas Hareketi' adını almıştı.

7 Nisan 1947'de ise Arsûzî'nin 'Arap Baası' ile Eflak ve Bitar'ın 'Baas Hareketi' birleşerek 'Arap Baas Partisi' adlı siyasî partiyi kurdu. Arap Baas Partisi, nihai şekline Şubat 1953'te de Ekrem Hûrânî'nin 'Arap Sosyalist Partisi' ile birleşmesi sonrasında kavuştu ve partinin adı da 'Arap Sosyalist Baas Partisi' oldu.

Baas Partisi, kuruluşuna öncülük eden üç kişinin düşünsel ve örgütsel birliğinin eseri değildi. Eflak ve Bitar, Paris'teki öğrencilik yıllarından beri yakın dosttu; ancak bu ikisinin arası Zeki Arsûzî ile hiçbir zaman iyi olmadı. Nitekim Baas Partisi ismi altında birleşme olduktan sonra partiden dışlanan Zeki Arsûzî, 1960'lara kadar siyasetten uzaklaşıp fikrî çalışmalara yöneldi.

Zeki Arsûzî, Mişel Eflak, Salah Bitar

Osmanlı ve Fransız hâkimiyeti sonrası modern bir ulus ve ulusal vatan inşasına çalışan Baas Partisi, kurucularının kimliği bakımından adeta Suriye toplumunun özetiydi. Zeki Arsûzî Lazkiyeli

[515] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s 208.

[516] Meryem İmamzade, *Irak Dosyası*, İstanbul: Akabe yayınları, 1986, s. 37

bir Alevî, Mişel Eflak Şamlı bir Ortodoks Hıristiyan ve Salah Bitar [517] da yine Şamlı bir Sünnî'ydi.

Mişel Eflak ve Salah Bitar, Şam'ın 'Meydan' semtinde doğmuştu. Bu semt barış içinde birlikte yaşama açısından bir örnekti. "*1860'ta Hıristiyanlara yönelik katliamlar sırasında dahi 'Meydan' semtinde öldürülen olmamıştı.*" [518] Her ikisinin de babası tahıl tüccarıydı; ancak bu ortak yanlara rağmen tanışıklıkları ve dostlukları Şam'da değil Fransa'daki öğrencilik yıllarında başladı. Mişel Eflak ve Salah Bitar, Fransa'ya gitmeden önce de milliyetçiydi. Fransa'da ise sosyalizmle tanıştılar. Suriye'ye döndükten ve 'Baas Hareketi'ni kurduktan sonra Eflak partinin ideoloğu, Bitar ise örgütçüsü oldu.

Her üçü de Fransa'da öğrenim görmüştü ve Suriye'ye döndükten sonra öğretmenlik yapmıştı. Dolayısıyla toplumun çok sınırlı bir kesimine hitap edebildikleri için kitle desteğine sahip değillerdi. Örneğin Mişel Eflak girdiği 1943 seçimlerinde sadece 245 oy alabilmişti. Bu durum 1954'te Ekrem Hûrânî liderliğindeki Arap Sosyalist Partisi ile birleşmeden sonra değişti.

Baas milliyetçiliği ve bağımsızlığı

Zeki Arsûzî 'Arap Baası' adlı düşünsel hareketi başlattığı 1940'ta Suriye Fransız mandası altındaydı. Mişel Eflak ile Salah Bitar'ın 'Baas Hareketi'nin kurulduğu 1943'te ise Suriye'de bağımsızlık süreci başlamıştı. Fransızlar, Suriye'ye bağımsızlık sözü vermelerine rağmen 1945'te siyasî parti olarak kuruluş başvurusunda bulunan Baas Partisi'ne izin vermedi. Baas Partisi, ancak Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasından bir yıl sonra, yani 1947'de kurulabildi. Bu şartlar, en güçlü ideolojik dinamiği milliyetçilik olan Baas Partisi'nin bağımsızlık hassasiyetinin neden bu kadar yüksek olduğunu açıklıyor.

Baas Partisi'nin kurumsal olarak ideolojisi 1947'deki ilk kongresinde kabul edilen parti programında ve tüzüğünde 'milliyetçilik', 'Arap Anavatanı', 'sosyalizm' ve 'devrimcilik' kavramlarıyla ortaya

[517] Asıl adlı Selahaddin olmakla birlikte yaygın olarak Salah diye kısaltılıyor.
[518] John Mchugo, *a.g.e.*, s. 138.

konmuştu. Programın temel ilkesi Arap milliyetçiliğiydi. Arap ulusal vatanı kuzeyde Toroslardan güneyde Etiyopya'ya, doğuda Hint Okyanusu'ndan, batıda Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan topraklar olarak tanımlanmıştı.

Baas Partisi programındaki 'sosyalizm'; kamu hizmetlerinin, doğal kaynakların, büyük endustrilerin devlet tarafından yönetilmesi gereken, özel ve yabancı teşebbuslere kapalı alanlar olarak tanımlanmasından ibaretti. Devrimcilik ise tüm toplumsal hayatı milli görevler, ulusal çıkarlar ve parti ilkeleri çerçevesinde hızlı ve tavizsiz bir şekilde dönüştürmeyi ongörmekteydi.

> Mişel Eflak'in ideolojisi devrimci bir ideolojiydi; tedrici reformları ve azar azar yaklaşmayı değil, topyekun devrimi öngörüyordu. Zaman geçiyordu ve Baasçılar hedeflerine ulaşmalıydı.

Partinin 'Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm' gibi, üyelerinin tamamı arasında genel kabul gören ilkeleri varsa da ideolojik ilkelerin tanımı ve tefsiri liderleri arasında ciddi farklılıklar gösterebiliyordu.

Örneğin hem Zeki Arsûzî hem de Mişel Eflak, Arap ulusunun birleştirilmesi konusunda ortak düşünceye sahipti. Ancak Arap ulusunun tarihi ve kültürel kökleri konusunda farklılaşıyorlardı. Zeki Arsûzî, Arap tarihini İslam öncesi döneme götürüyor, yeni bir Arap ulusu varatmanın ve tarihle bugün arasındaki kültürel bağı kurmanın yolu olarak dile vurgu yapıyordu. Ona göre modern anlamda bir millet yaratmanın ve Arap kimliğini yeniden canlandırmanın anahtarı Arap diliydi.

Ortodoks bir Hıristiyan olmasına rağmen Mişel Eflak ise İslam'ı temel alıyordu. Ancak o, İslam'a evrensel bir din olarak değil, Arap kültürünün ürettiği birleştirici bir unsur olarak bakıyordu. Peygamber'e ise evrensel bir ilahî mesajın peygamberi olarak değil bir Arap lideri olarak değer veriyordu.

> Mişel Eflak, Fi Sebiyli'l- Baas (Baas Yolunda) ismindeki kitabında şöyle anlatmaktadır düşüncelerini: Islamiyet bir Arap hareketinin ürünuydu. Onun asıl hedefi Arapçılığı canlandırarak geliştirmekti.

[519] A.g.e., 142-143.

[ ]

İslam, bir Arap medeniyetinin ürünüdür. Eğer Arap devrimi Arap soyluluğunu korumak istiyorsa onu yabancı bir unsur gibi ele alıp atmamalıdır. Arap Baası İslam'ı Arap milletinin tanıtıcısı olarak bilmektedir ki Arap tarihinde üstün bir yere sahiptir ve İslam sadece Arap özelliklerinin kaynağıdır.

[ ]

Muhammed, bütün Arapların tecessümüdür. Öyleyse bugün de her Arap, başka bir Muhammed olmalıdır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başarısızlıkla sonuçlanması, Baas Partisi[520]'nin itibarını sarstı. Bu yüzden de 1963 Darbesi'nden sonra parti ideolojisinde ciddi değişimler oldu. Ancak her halükârda 1947'deki birinci kongreden itibaren partinin ideolojisi büyük ölçüde Mişel Eflak tarafından şekillendirildi.

Mişel Eflak, partinin üç kutsalından 'birlik' ilkesini şöyle açıklıyor: Arap ülkeleri arasındaki sınırlar yapaydır ve bunlar yabancıların dayatması ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Araplar kendi medeniyetlerini yeniden inşa etmelidir. 'Özgürlük' ise bireysel özgürlükleri içermekle birlikte 'birlik' ve 'sosyalizm' ilkesiyle beraber düşünüldüğünde yabancı tahakkümünden kurtulmayı, yani 'bağımsızlığı' ifade ediyor.

Baas sosyalizmi

Mişel Eflak, savunduğu 'sosyalizm'i, Paris'te karşılaştığı Marksist ve materyalist sosyalizmden farklı tanımlıyor. Ona göre sosyalizm tıpkı bir nehir gibi nasyonalizme bağlanmalı ve Arap halkını birbirine bağlamalıdır. Sosyalizmin temeli bu görüş olmalıdır; çünkü birlik, özgürlük ve sosyalizm iç içe geçmiş ve birbirinden ayrılmaz şeylerdir.

---

[520] Meryem Imamzade, *a.g.e.*, ss. 82-83
John Mchugo, *a.g.e.*, 140

Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın Avrupa sosyalizmine ve Sovyet ideolojisine yönelik olumsuz düşünceleri Paris'teki öğrencilik dönemlerine kadar uzanıyor ve Sovyetlerin bölgedeki komünist partileri kendi çıkarları yönünde kullandığı düşüncesine dayanıyor. Sovyetlerin İsrail'in kuruluşuna verdiği desteğin de bunda rolü olduğu anlaşılıyor.

Marksizm'le Paris'te tanışan Mişel Eflak ve Salah Bitar'ı hayal kırıklığına uğratan ilk olay, Fransız Komünist Partisi'nin Leon Blum hükümetinin sömürgelerle ilgili politikasını desteklemesi oldu. Hâlbuki Eflak ve Bitar, 1932'de Suriye'ye döndükten sonra, komünistlerle birlikte siyaset yapmıştı. Suriye-Lübnan Komünist Partisi'nin sömürgeler konusunda Fransız Komünist Partisi'nin politikalarına destek vermesi, Eflak ve Bitar'ın komünistlerle ilişkileri kesmesine neden oldu.

Arap toplumuna özgü bir sosyalizm kurmaya çalışan Mişel Eflak Marksizm'e, Sovyetlere ve Batı sosyalizmine şu sert eleştirilerde bulunuyor:

> Marksizm, milletlerin ve manevi değerlerin verdiğini reddeder. Komünizm yıkıcıdır. Zira yeryüzünde bir cennet yaratacağı vaadiyle gelir. Hâlbuki bu cennet mevcut toplumun yok edilmesinden sonra gelecektir. Yıkıcı bir diğer yönü de Arap kaderini Sovyetler Birliği'ne bağlama arzusundan ileri gelmektedir.
>
> Batı sosyalizminin görüşlerini kabul edemeyiz. Sosyalizm bizim ulusumuza ve siyasal mücadelemize uymalı. Biz sosyalizmi milliyetçi davamıza hizmet için istiyoruz. Sosyalizmi hayat felsefemiz olarak adapte edersek Arap düşüncesinin geleceğini kendi elimizle tahrip etmiş oluruz.

Mişel Eflak, komünizmle Baasçılık arasındaki farkları ise şu dört temel teorik farkla açıklıyor:

1. Komünist sistemde sosyalizmin anlamı ekonomik organizasyonla sınırlı değildir. Baasçı sosyalizmde ise sosyalizm vatandaşlar arasında ekonomik çeşitlilik ve adalet temelinde zenginliğin Arap ulusunda dağıtımını gösteren bir ekonomik organizasyonla sınırlıdır.

2. Komünist sosyalizm spesifik bir toplumun ürünü olan komünist felsefeye dayanır. Bizim sosyalizmimiz ise Arap ulusunun tarihsel koşulları ve onun özel şartlarına dayalı ihtiyaçlarından kaynaklanan kendi felsefemize dayanır.

3. Komünist felsefe materyalizm inancına dayanır; tarih ve toplumun gelişimini sadece ekonomik faktörlerle açıklar. Bizim görüşümüz ise bu materyalist görüşe uymaz. Tarihin ve insanlığın gelişiminde entelektüel ve tinsel faktörün büyük etkisi olduğunu dikkate alır.

4. Komünist felsefe bireyselliğe önem vermez ve saygı duymaz. Bizim sosyalizmimiz, bireysellik ve bireyin özgürleşmesi üzerinedir. [522]

Sadece Baas Partisi'nin değil, Cemal Abdünnâsır'ın da şiar edindiği sosyalizmin Avrupa'daki veya Sovyetlerdeki ile bir ilgisi yoktu. Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu* adıyla Türkçeye tercüme edilen kitabında Arap sosyalizminin kendine özgülüğüne dair çok nitelikli tespitlerde bulunuyor ve bunu Mişel Eflak'tan bir alıntıyla şöyle açıklıyor:

Sosyalizme olan bu özgün yaklaşım Arap sosyalizminin Arap milliyetçiliğinin bir kategorisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktaydı. Bunu en net Baas akımının kurucularından Michael Aflak ifade etmiştir: Sosyalizm bizim için millî koşullara ve ihtiyaçlara yaraşan bir araçtır. Bir felsefeye temelli ya da normatif bir eylem olarak da bakılmamalıdır. Bu sadece milliyetçilik ağacının bir dalıdır.

1967'ye kadar Suriye siyasal hayatı ve Baas Partisi

Baas Partisi'nin, bir düşünce hareketi olmaktan çıkıp siyasal hayatta belirleyici bir parti haline gelmesi, Ekrem Hûrânî'nin Sosyalist Partisi ile birleşmenin ardından gerçekleşti. Hama'da büyük toprak sahiplerine karşı mücadele eden ve geniş bir halk desteğine sahip olan Ekrem Hûrânî'nin katılımı Baas Partisi'nin yapılan ilk seçimde mecliste 22 sandalye kazanmasında büyük rol oynadı.

[522] Sabahattin Şen, *a.g.e* 162-163.
[523] Yevgeni Primakov, *a.g.e* 30.

Baas Partisi'nin 1954'e kadar zayıf kalmasında diğer bir faktor de ülkedeki siyasî şartlardı. Zira Ağustos 1949'daki Sami Hinnâvî darbesi sonrasında kurulan hükümette Mişel Eflak'a milli eğitim bakanlığı verilse de Baas Partisi hem dört buçuk ay önceki Hüsnü Zaim darbesi sırasında hem de dört ay sonraki Edib Çiçekli darbesinde diğer birçok parti gibi yasaklanmıştı.

Aslında Baas Partisi ile Edib Çiçekli birçok konuda aynı görüşteydi. Örneğin her ikisi de toplumun modernleştirilmesinden yanaydı, sola yakındı, Irak'la birleşmeye karşıydı. Edib Çiçekli toprak reformu ile büyük toprak sahiplerinin usulsüz bir şekilde ele geçirdikleri devlete ait toprakları topraksız köylüye veriyordu. Bu ise zaten Ekrem Hûrânî'nin yıllarca mücadelesini verdiği bir şeydi. Bundan dolayı da Mişel Eflak destek vermese de Ekrem Hûrânî, Edib Çiçekli'ye ikinci darbesi sırasında tam destek vermişti.

Ancak Edib Çiçekli, çok açık bir şekilde tek adam yönetimi istiyordu ve bunu da tüm partileri kapatarak ve üç kez darbe yaparak ortaya koymuştu. Batı'ya dönük bir dış politika izlemesi; Arap milliyetçiliğini, Suriye ulusalcılığı şeklinde sınırlamaya çalışması ve Filistinli mülteciler sorununa Suriye içerisinde çözüm arama çabaları, Baas Partisi ile Edib Çiçekli'yi karşı karşıya getiren hususlardı.

Edib Çiçekli, kendisini devirmek için 1953'te 'ulusal ittifak' imzalayan Halk Partisi, Ulusal Parti, Baas Partisi ve komünistlerden oluşan muhalefet koalisyonunun yarattığı baskı, Irak'ın bunlara verdiği destek ve ülkenin her tarafına yayılan isyanlar sebebiyle 25 Şubat 1954'te istifa etmek zorunda kaldı.

Muhalefet koalisyonunun aslında Edib Çiçekli'yi devirme hedefinden başka bir ortak yanı yoktu. Örneğin Halk Partisi ile Ekrem Hûrânî ve Baas Partisi toprak reformu konusunda zıt taraflardaydı. Baas Partisi, komünistleri düşman olarak görüyordu. Halk Partisi Irak'la birleşme yanlısı iken Ekrem Hûrânî'nin Sosyalist Partisi, Komunis Parti ve Baas Partisi ise Hâşimîlerin kontrolündeki Irak'la birleşmeye en az Edib Çiçekli kadar karşıydı.

[524] Sabahattin Şen, *a.g.e.*, 189

Baas Partisi'nin yükselişi

Edib Çiçekli'nin devrilmesinden sonra yapılan 1954 seçimleri, Suriye siyasî tarihinde benzersiz değişimler yaratmıştı. Çünkü Baas Partisi ve Komünist Parti gibi iki radikal parti muhafazakâr bir Arap toplumunda büyük bir sıçrama yapmıştı.

> Suriye siyasi hayatındaki en önemli değişikliklerden biri bu seçimlerde ortaya çıkarken Baas Partisi 22, Halk Partisi 32, Millet Partisi 25, bağımsızlar ise 55 sandalye kazanmıştı.

Mişel Eflak, önceki tecrübelerinden hareketle muhtemelen kazanma umudu görmediği için seçimlere girmemişti; ama partinin liderleri Salah Bitar ve Ekrem Hûrânî ile Komünist Parti lideri Halid Bektaş, milletvekili seçilmişti. Bu seçimler, ilk kez bir komünistin bir Arap ülkesi meclisine seçilmiş olması bakımından da çok istisnaiydi.

Edib Çiçekli sonrasında radikal partilerin kaydettiği bu yükselişin çatışma doğurması kaçınılmazdı. Seçimlerinden birkaç ay sonra 1955'in ilk aylarında önce 'Milliyetçi Toplumcu Parti', ardından da 'Milli Kurtuluş Hareketi' gibi sağcı partilerin taraftarları ile Baas Partisi taraftarları arasında ölümle sonuçlanan çatışmalar yaşandı.

Baas Partisi'ne yakınlığıyla bilinen Genelkurmay Başkan Yardımcısı Adnan Mâlikî, Milliyetçi Toplumcu Parti üyesi bir güvenlik görevlisi tarafından öldürüldü. Suikast, bu partinin Suriye siyasetinden tasfiye edilmesine sebep oldu; ancak Baas Partisi'nin diğer radikal rakibi olan Komünist Partisi'nin güçlenmesi Baasçılarda endişe yaratıyordu.

Baas Partisi, 14 Haziran 1956'da kurulan hükümette iki bakanlık kazanmıştı; bununla birlikte ordu içerisinde sol etkisi artıyordu. Örneğin genelkurmay başkanlığına komünist olmamakla birlikte Sovyetlerle iyi ilişkiler kurulmasını isteyen ve emperyalizm karşıtlığını vurgulayan Afif Bizrî, savunma bakanlığına da Hruşçov'la dostluğu bulunan Halid el-Azm getirilmişti. Bu gelişmeler Baas ile

[325] A.g.e., s. 193.

Komünist Parti arasındaki taktik yakınlığın 1957'de sona ermesine neden oldu.

Mişel Eflak zaten öteden beri komünistlere karşı olumsuz görüşlere sahipti, Suriye Komünist Partisi'ni de Sovyetlerin uzantısı olmakla suçluyordu. Baas Partisi, Komünist Parti'nin toplumsal tabanı zayıf olmakla birlikte örgütlenme başarısı sebebiyle iktidarı ele geçirmeye oldukça yakın olduğuna inanıyordu ve bunu önlemek için de Suriye'nin Mısır'la birleşmesine öncülük edecekti.

Baas Partisi'nde üç kanat

Baas Partisi, 1963'teki darbe ile iktidar olduğunda partide 'sağ', 'sol' ve 'mutedil' diye adlandırılan üç kanat vardı. Suriye'ye 1963 ile 1966 yılları arasında Baas Partisi'nin sağcı kanadı hâkim oldu.

> Darbeden sonra on asker ve on da sivilden oluşan Ulusal Komuta Konseyi kuruldu. Konseyin yapısı bağımsızlar, Nasırcılar ve Baasçıların darbedeki rolünü gösteriyordu. Ulusal Komuta Konseyinin on asker üyesinden dördü bağımsız, üçü Nasırcı ve üçü de Baasçıydı. Bu darbe gerçekleştiğinde Suriye toplumu Lenin taraftarları ve Nasır taraftarları diye ikiye ayrılmıştı. Çiftçiler ve işçiler Nasır taraftarıydı. Büyük burjuvazi, bir kısım aydınlar ve milliyetçi subaylar ise Nasır'a karşıydı.
>
> Yönetimdeki bu çelişki darbeden kaynaklanıyordu ve Baas Partisinin iç ihtilaflarının da sebebi olmuştu. Yönetimi elinde tutan Mişel Eflak ve Salah Bitar, kapitalist yolun sürdürülmesinden yanaydı. Partinin sol kanadının ise sosyalist eğilimleri vardı. Nitekim 1964'te iktidardaki sağ kanat, partinin sol kanadının baskıları sonucu sınırlı da olsa sosyalist adımlar atmaya mecbur kaldı. Marksist gençlerden oluşan partinin sol kanadı ise ordu içindeki nüfuzunu arttırdı ve hükümetteki kapitalist sağ cenah karşısında güçlü bir baraj oluşturdu. 23 Şubat 1966'da da darbe ile sağcıları tasfiye ederek yönetimi ele aldı.[526]

[526] محمد علی میر علی، چالش سنت و مدرنیته در لبنان و سوریه، ناشر بوستان کتاب قم، ۱۹۳۱ [Muhammed Ali Mir Ali, *Suriye ve Lübnan'da Gelenek ve Modernite Problemi*, Kum: Bustan-ı Kitab yayınları, 2011], ss. 192-193.

Baas Partisi'nin sağcı kanadına Mişel Eflak ve Salah Bitar liderlik ediyordu. Sol kanadın önde gelen isimleri Dr. Nureddin Atasî, Dr. Yusuf Zuayyen ve Dr. İbrahim Mahus'tu. Nitekim sağcı kanadın tasfiye edildiği 23 Şubat 1966 darbesinden sonra Nureddin Atasî cumhurbaşkanı, Yusuf Zuayyen başbakan ve İbrahim Mahus da dışişleri bakanı olmuştu. Mutedil cenahın lideri ise Savunma Bakanı Hafız Esed'di.

Çoğunluğunu Sünnîlerin oluşturduğu Baas'ın sağcı kanadı büyük burjuvazi ile işbirliği yaparak sosyalist adımlardan vazgeçilmesinden ve Mısır'la yeniden birlikten yanaydı. Baas'ın sol kanadı açısından Suriye, Ortadoğu'da emperyalizme karşı mücadelenin sembolüydü. Sol kanadın iktidar olduğu dönemde Sovyetlerle yakın ilişkiler kuruldu, Sovyetlerden silah alındı ve Nâsır'la da askerî ittifak anlaşması yapıldı. Hafız Esed liderliğindeki mutedil kanat ise her iki tarafın aşırılıklarını reddeden gerçekçi bir yaklaşıma sahipti. Bu kanadın dış politika anlayışı, Arap ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesini, Sovyetlere bağımlı olmamayı öngörüyordu. Hafız Esed liderliğindeki mutedil kanat, ekonomi politikalarında da sınırlı mâlikiyeti kabul ediyor ve sosyalist adımların dengeli olmasını savunuyordu.

Aslında Hafız Esed, sol kanat içerisinde yer alıyordu ve 1967 Savaşı öncesine kadar da oldukça radikal sol düşüncelere sahipti. O, 8 Temmuz 1966'da Fransız *Le Monde* gazetesine verdiği demeçte "*Yeni liderliğin politikası, Suriye toplumunun değişimini sosyalist ilkeler doğrultusunda hızlandırmaktır.*"[527] demişti. Fakat o, 1967 Savaşı'ndan sonra radikal sol görüşlerini gözden geçirdi ve Baas Partisi'nin sol kanadının Suriye'yi Arap dünyasında yalnızlaştırdığını belirterek eleştirdi.

Birleşik Arap Cumhuriyeti: Baasçıların ve Nâsırcıların gerçekleşen ilk hayali

1958 yılında Suriye ve Mısır birleşerek 'Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu, Arap ülkeleri arasındaki 'yapay sınırların' kaldırılmasını

[527] *A.g.e.*, s. 195.

ve Arapların birliğini savunan Baas Partisi'nin rüyasının gerçekleşmesi demekti. Ancak bu rüya üç yıl içinde kâbusa dönüşecek ve Arap birliğini savunan Baasçılarla Nâsırcıları birbirine düşman edecekti. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluş anlaşmasına imza atarken Nâsır'a bu birliği yaşatmanın ne kadar zor olduğunu esprili bir dille anlatmıştı:

> Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni yaratan anlaşmaya imzasını attıktan sonra Kuvvetli, Nasır'a dönerek: "Tebrik ederim sayın başkan. Hangi mirasa konduğunuzu bilmiyorsunuz! Suriye halkını tanımıyorsunuz. Miras aldığınız milletin yarısı kendini siyasetçi, dörtte biri peygamber, sekizde biri tanrı sanır. İçlerinde Allah'a, şeytana ve hayatın kaynağı olarak telakki ettikleri kadın anatomisinin bir parçasına tapanlar vardır." demişti.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin üç yıl içinde dağılması elbette sadece Şükrü el-Kuvvetli'nin esprisinde dile getirdiği gibi Suriyelilerden kaynaklanmamıştı. Bunda Nâsır'ın merkeziyetçi otoriterliğinin de ciddi payı vardı. Ancak birleşme kesinlikle Nâsır'ın değil Suriyelilerin talebi ve teklifiyle gerçekleşmişti.

1958'de gerçekleşen bu birleşmenin biri iç politikayla, diğeri de dış politikayla ilgili iki önemli sebebi vardı. Baas Partisi'nin Nâsır'ın desteğiyle komünistlerin iktidarı ele geçirmesini önleme çabası iç politikayla, Bağdat Paktı ise dış politikayla ilgili ana sebepti. Baasçılar, Halid Bektaş liderliğindeki Komünist Parti'nin halk tabanı açısından zayıf olsa da devlet ve ordu içerisinde güçlü olduğunu ve ülkeyi ele geçireceğini düşünüyor ve bunu da kendi iç dinamikleriyle değil, ancak Nâsır'ın desteğiyle önleyebileceğine inanıyordu.

Bağdat Paktı ise aslında tamamen Sovyetleri çevreden kuşatma stratejisinin merkez halkasını oluşturmaya yönelikti. Bağdat Paktı, 1959'dan sonra CENTO (Merkezi Anlaşma Örgütü) adını almıştı. Sadece bu addaki 'merkezi' kelimesi bile bunun Amerikalı Siyaset Bilimci John Spykman'ın 'Rimland' kuramına dayalı olarak

[528] Hasaneyn Heykel, *a.g.e* 323.

geliştirilen ve Sovyetler Birliği'ni küresel düzeyde kuşatmayı öngören 'çevreleme stratejisi'nin bir parçası olduğunu gösteriyordu.

Zira 4 Nisan 1949'da NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), 8 Eylül 1954'te SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü) kurulmuş böylece Sovyetler Birliği kuzeyde Avrupa'dan, güneyde Avustralya'ya kadar kuşatılmıştı. 4 Nisan 1955'te kurulan CENTO ise kuzeyde NATO ve güneyde ise SEATO'yu birbirine bağlayan merkezî halkayı oluşturuyordu.

Ingiltere, Bağdat Paktı'ndan önce bölgedeki sömürgeci çıkarlarını korumak için 'Ortadoğu Savunma Paktı' adında bir plan geliştirmiş ve buna Amerika ile Fransa'dan da destek almıştı. O yıllarda Sovyet tehdidini gerekçe göstererek Batı kampına girmeye çalışan ve henuz NATO'ya alınmayan Turkiye de bu projevi desteklemişti. Ancak Mısır'ın 13 Ekim 1951'de katılmayı reddetmesi, ardından da 1952'de Hür Subaylar Darbesi sebebiyle Ortadoğu Komutanlığı projesinin gerçekleşmesi artık imkânsız oldu.

Daha da ötesi, Batılı ülkelerin 1948 Savaşı'ndan sonra koyduğu silah ambargosunu aşmak için Nâsır'ın Sovvetlere vakınlaşması bölgede de veni bir denklem oluşturuvordu.

Bağdat Paktı Türkiye ile Hâşimîlerin kontrolündeki Irak tarafından imzalanmış, buna daha sonra Ingiltere de katılmıştı. Sadece bu kombinasyon bile başta Suriye olmak üzere diğer Arap ülkelerini tedirgin etmeye vetiyordu. Çünkü Hâşimîlerin kontrolündeki Irak ve Urdun, hâlâ Ingiliz nüfuzu altındaydı ve her ikisinin de Suriye'yi de içeren genişleme hevesleri vardı.

Urdun, bu işte önculuğu Irak yaptığı için Bağdat Paktı'na soğuk bakarken Suudi Arabistan Hâşimîlerin bölgesel nüfuzunu genişleteceği için Bağdat Paktı'na karşıydı. Suriye ise Hatay ihtilafı vaşadığı Türkiye ile Hâşimî Irak Krallığı tarafından paylaşılacağı kaygısını taşıyordu ve Bağdat Paktı'nı reddediyordu.

Benzer bir tutum Lubnan için de geçerliydi. Nâsır'ın Mısır'ı ise bu paktı doğrudan kendisine yönelik bir tehdit olarak algılıyordu. Bugün ortava çıkan Turkiye Israil gizli görüşme belgeleri, Mısır'ın

kaygılanmakta haklı olduğunu ispat etti. Amerika'nın bu pakta girmemesi ve arka planda kalmayı tercih etmesi ise tamamen bölgedeki tedirginlikleri azaltmaya dönüktü.

Baas Partisi açısından Suriye'nin Mısır'la birleşmesi, hem Irak'la birleşme ihtimalini ortadan kaldıracağı, hem Türkiye ve Irak'tan yönelecek tehditlere karşı caydırıcılık yaratacağı için gerekliydi. Öte yandan Nâsır'dan alınacak destek ile iç politikada giderek güçlenen ve iktidarı ele geçirme ihtimali güçlü olan Komünist Parti de kolayca tasfiye edilebilecekti.

Öte yandan 'Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm' zaten Baas Partisi'nin sloganıydı ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 'yapay sınırların' ortadan kaldırılarak Arap birliğinin gerçekleştirilmesi yönünde atılmış büyük bir adım olacaktı.

Hayal, kâbus oldu: düşmanlığa dönüşen birlik

1 Şubat 1958'de kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Mısır'da Cemal Abdünnâsır'ın, Suriye ve Irak'ta ise Baas Partisi'nin 'yapay sınırları' kaldırıp Arapların birliğini sağlama hayalinin ilk adımıydı. Ancak bu hayal üç yıl sürdü ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 28 Eylül 1961'de Kral Suud ile Kral Hüseyin'in finanse ettiği; CIA'nın da örgütlediği bir darbe sebebiyle dağıldı.

Dönemin Suudi Kralı Suud bin Abdülaziz, siyasî mülteci olarak Mısır'a geldiği zaman Nâsır'ın bu hareketinden dolayı onu kınayarak "*Bu adamlara nasıl yedi milyon lira verebildiniz?*" diye sormuş, Suud da "*Söylemesi ayıp ama yedi değil on iki milyon verdim.* demişti.

Gerçi bu darbe olmasa bile birleşmeye öncülük eden Baasçılar ile Nâsır'ın araları açılmaya başlamıştı. Daha da kötüsü, üç yıl süren bu birlik tecrübesi, Arap milliyetçilerinin ve Arap ülkelerinin birliğini savunanların bir iç savaşa sürüklenmesine sebep oldu. Birleşik Arap Cumhuriyeti dağılınca Nâsırcılar Baasçılarla ve Baasçılar da kendi arasında çatışma yaşamaya başladı.

[529] *A.g.e.*, ss. 190-191.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin liderinin Nâsır olacağı açıktı; ama bu bir federasyon mu yoksa merkezî bir devlet mi olacaktı? Suriye, bu birleşmeyle Mısır'ın egemenliğine mi giriyordu yoksa bu iki devlet eşit ortaklar mı olacaktı? Bu eğer bir ortaklık idiyse küçük ortak Suriye bu yeni devlette ne düzeyde temsil edilecekti? Birleşme konusunun gündeme gelmesinden 1 Şubat'ta Birleşik Arap Cumhuriyeti ilan edilinceye kadar bu ve benzer sorulara herkesi ikna edecek cevaplar verilmiş değildi.

Hatta birliğin kavgaya dönüşme şeklinden anlaşıldığı kadarıyla birleşme öncesinde cevap bulması gereken bu soruları soran bile olmamıştı. Zira "*Baasçıların birleşmeyi federal bir sistem olarak düşünmelerine karşılık Nasır'ın tamamen merkeziyetçi bir sistem kurması, Baasçıların hoşnutsuzluğuna sebep*" olmuştu.

Gerçi Yevgeni Primakov'a göre ise Nâsır federasyondan yanaydı; ancak "*Suriyeliler üniter birleşmede ısrar etmiş ve en sonunda Nasır da bunu kabul etmişti.*"[331] Her halükârda bu konu birleşme gerçekleşmeden önce müzakere edilip belirlenmesi ve yazılı bir anlaşmayla kayıt altına alınması gereken hususlardan sadece biriydi.

Birleşme gerçekleştikten sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başkenti Kahire, cumhurbaşkanı da Nâsır oldu. Baasçılar yeni kabinede dört bakanlığa ve dört cumhurbaşkanı yardımcılığından birine sahip oldu. Ancak Nâsır, birleşmeden sonra tüm siyasî partileri kapattı, bu yüzden de Baas Partisi, merkezini Lübnan'a taşımak zorunda kaldı. Baas Partisi liderlerinden Ekrem Hûrânî cumhurbaşkanı yardımcısı, Salah Bitar da kültür bakanı olmuştu; ama bunlar Şam'da değil, Kahire'de bulunmak zorundaydı.

Nâsır'ın katı merkeziyetçi tutumu, Suriyelilerde rahatsızlık yarattı. Partide, bu durumdan Eflak'ı sorumlu tutanlar oldu. Zira 1958'de partisine danışmadan, Baas'ın faaliyetine Mişel Eflak son vermişti. Baas Partisi'nde Mişel Eflak, Salah Bitar ve Ekrem Hûrânî'nin temsil ettiği geleneksel liderlerden farklılaşan ve solcu Salah Cedid ile

[330] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 210.

[331] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 74.

realist ulusalcı Hafız Esed gibi liderler, Baas hareketini yok olmaktan kurtarmak için, bir askerî komite kurmuşlardı.

Nâsır'ın isteği üzerine Mişel Eflak, 1959 yılındaki üçüncü kongresinde, partiyi tasfiye etme kararına partilileri ikna etmişti. Ancak 1960 yılındaki kongrede Baas Partisi'nin canlandırılmasına ve yeniden açılmasına karar verildi. Öte yandan Ekrem Hûrânî liderliğindeki parti içi muhalif bir grup, Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını istedi. 1961'de Salah Bitar da artık ayrılmayı destekliyordu.

Birleşik Arap Cumhuriyeti tecrübesi, sadece Arap birliği ideolojisini savunan Nâsırcılarla Baasçıları düşman etmedi; Baasçıları kendi içinde de düşman etti. Baas Partisi'nde 1960'lardaki mücadeleyi solcu Salah Cedid ve Hafız Esed kazandı, Mişel Eflak ve Salah Bitar Suriye'den kaçmak zorunda kaldı. Salah Cedid ve Hafız Esed liderliğindeki Baas Partisi'nin ideoloğu artık Zeki Arsûzî'ydi.

Mişel Eflak, fikrî liderliğine Bağdat'ta devam etti ve ömrünün sonuna kadar Irak Baas Partisi'ne hizmet etti. Iran-Irak Savaşı sırasında Suriye'deki Baas Partisi iktidarı Iran'ı desteklerken, Mişel Eflak olduğu 1989'a kadar Saddam Huseyin'in yanında oldu. Öldüğünde de Saddam'ın emriyle İslamî usullere uygun bir cenaze töreni ile Bağdat'taki anıt mezarına defnedildi.

Salah Bitar ise zaten 1966'da tasfiye edilmiş ve Beyrut'a kaçmıştı. Hafız Esed'in 1978'deki affıyla kısa süreliğine Şam'a döndüyse de gittiği Fransa'da yönetim karşıtı faaliyetlerini sürdürdü. 1980'de ise Suriye istihbaratının düzenlediği sanılan bir suikastla Fransa'da öldürüldü.

Yeni bölgesel düzende liderlik rolüne talip olan kahramanlar Mısır'da Nâsır, Suriye ve Irak'ta da Baas Partisi oldu. Bu kahramanların rollerini nasıl oynadığı başarılı sayılıp sayılmayacağı ve başarısızlıklarının nedenleri bir sonraki bölümün konusu.

9. BÖLÜM

Rolünü Kaybeden Kahraman

"Nâsırsız bir oyun Poloniussuz bir Hamlet gibi olurdu.

Miles Copeland CIA Ajanı

Sorun rolde mi kahramanda mı?

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzenine paralel olarak bölgede de yeni bir düzen ihtiyacı oluştuğuna değinmiştik. Cemal Abdünnâsır, kitabında, bu ihtiyacı karşılayacak bölgesel liderliğin kahramanını bekleyen bir rol olduğunu söylemiş ve bu rolü oynamaya mecbur olduklarını açıklamıştı. Baas Partisi de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Nâsır'ın liderliğini kabul etmiş ve ona bu rolü oynaması için destek vermişti.

Nâsır'a göre Arap dünyası, Afrika ve Islam dünyası Ingiltere ve Fransa gibi emperyalistlerin tahakkümü altındaydı. Feodaller veya emperyalizmle işbirliği yapan liderler tarafından yönetiliyordu. Bağımsızlığı engelleyen emperyalistler ile özgürlüğü ortadan kaldıran yerel feodal liderler, geri kalmışlığın, istibdadın ve Filistin'in Arap vatanından koparılmasının temel sebebiydi. Arap sahnesinde düşmanların veya hainlerin başrol oynadığı trajik bir oyun sergileniyordu. Sahnenin yeni bir role ve yeni bir aktöre ihtiyacı vardı. Arap sahnesi yeni rolü oynayacak kahramanını bekliyordu.

Emperyalistlerin çizdiği sınırları aşan bir Arap ulusalcılığı, bağımsızlıkçılık, özgürlükçülük ve Arap sosyalizmi bu trajik oyunu değiştirebilecek rolün replikleriydi. Mısır'da Nâsır, Suriye ve Irak'ta da Baas Partisi, bu role gerçekten inanmış olan ve Arap dünyasında geleneksel zihniyet ve siyaset yapısını değiştiren iki hareketti. Ancak bu iki siyasî hareket, uzun zaman önce rolünü kaybetti. Nâsırcılık ve Baasçılık bugün artık Arap kitlelerine heyecan vermiyor ve Arap siyaseti üzerinde belirleyici olamıyor.

Enver Sedat, dava arkadaşı Nâsır'ın üstlendiği rolü, 1978'de Camp David'de İsrail'e kurban etti. Saddam Hüseyin'in bir mafya çetesine dönüştürdüğü Irak Baas Partisi, Nâsır'ın bahsettiği rolü oynayabilmekten zaten çok uzaktı. Suriye Baas Partisi'nin bu rolün bağımsızlık, emperyalizm karşıtlığı ve Filistin davası gibi replikleri yaşatmaya çalışması ise ona liderlik değil, tam aksine yalnızlaşma ve bela getirdi. Çünkü Arap dünyasının muhafazakârları bu rolü zaten hiç benimsememiş, devrimcileri ise bu rolü terk etmişti.

Bu aktörlerde rolünü terk etme eğilimi, 1967 Savaşı'nın sonucu olarak ortaya çıkmaya başladı. Peki, ama Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin trajik sonuna rağmen 1960'ların ortalarına kadar birleşme çabalarını sürdüren bu aktörler nerede yanlış yapmıştı da bu rol başarısız olmuş ve 1967 faciası yaşanmıştı?

Temel sebep, oyunun kime ait olduğunun önemsenmemesi ve role olan etkisinin küçümsenmesi; dolayısıyla da üstlenilen rolün başkasının oyununda da oynanabileceğinin düşünülmesiydi. Hâlbuki Nâsır'ın üstlendiği rol, başkasının oyununda hiç değişmeden oynanabilecek bir rol değildi. Dolayısıyla Nâsır, başkasının oyununa katılmakla aslında daha baştan rolünü kendisi değiştirmişti.

Bu yüzden Enver Sedat ve Camp David örnekliği üzerinden bakıldığında durum tam olarak şuydu: Baş aktör, başkasının oyununda sahneye çıkmış, rolüne uygun olmayan davranışlarda bulunmuş; ama buna rağmen Arap kamuoyu rolünü yanlış oynayan aktörü alkışlamaya devam etmişti. Seyircinin bu tavrı ise sorunun aktörde değil rolün kendisinde aranmasına neden olmuştu.

Aslında Nâsır'ın bahsettiği rolde de bu rolün bağımsızlık, özgürlük, birlik, anti-emperyalizm ve Filistin'i özgürlüğüne kavuşturma ideali gibi repliklerinde de herhangi bir yanlışlık yoktu. Çünkü rolde yanlışlık olduğunun ispat edilebilmesi için her şeyden önce o rolün oynanması gerekiyordu.

Hâlbuki o rol aslında hiçbir zaman oynanmadı. Zira 1952'deki Hür Subaylar Darbesi'nden, 1978'deki Camp David Anlaşması'na kadar oyunun gerektirdiği rol, sahnede sergilenen oyuna ait değildi. Nâsır sözünü ettiği rolü, başkalarının oyununda oynamaya çalışmış ve doğal olarak da rolün değişmesine sebep olmuştu. O halde ortaya çıkan olumsuz sonuçlar, rolden kaynaklanmıyordu.

Çok açık bir şekilde sorun, rolünü doğru oynamayan yahut doğru rolü yanlış oyunda oynayan aktörden kaynaklanıyordu. Bununla birlikte seyirci, mevcut sonuçlara rağmen alkışlamaya devam etmiş, bu yüzden de sonucu değiştirmek için aktörü değil, rolü değiştirme fikri ağırlık kazanmıştı.

Enver Sedat'ı Camp David'de Nâsır'ın rolünü, üstelik de İsrail için kurban etmeye sevk eden işte bu düşünsel atmosferdi. Peki, Arap kamuoyu Enver Sedat'ı hain ilan ederek Nâsır'ın rolüne geri dönülmesini mi sağladı? Elbette hayır. Tam aksine, Nâsır'ı alkışlamayı ve Enver Sedat'ı lanetlemeyi sürdürmekle birlikte Washington'un seçtiği aktörlerle oynanan Camp David tiyatrosunu izlemeyi sevdi.

İşte bu yüzden bölgede hâlâ Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan manda ve himaye düzeninin ortaya çıkardığı liderlik tipi, Arap dünyasının zihinsel, toplumsal ve siyasal hayatı üzerinde belirleyici oluyor. Bu tür liderliklerin yönetimi altındaki Suudi Arabistan, Körfez emirlikleri, Umman, Ürdün ve Fas gibi krallıklar kurumsal bir devlet olma niteliklerinden çok uzak olmasına rağmen Arap dünyasında hâlâ en güçlü nüfuza sahip olan ülkeler olmayı sürdürüyor.

Nâsır'ın tayin ettiği rolde Mısır'ın Filistin'in tamamını kurtarma hedefi vardı. Camp David sonrasında Mısır açısından bu hedef, slogan olmaktan bile çıktı. Bunun yerine 1967 topraklarında

kurulacak Filistin devleti için İsrail'le müzakereler hedefi kondu. Enver Sedat'ın 1978'deki rol değişikliği ile Camp David'de ortaya koyduğu Mısır hedefi, Suudiler tarafından 2002'deki Arap zirvesinde Arap hedefine dönüştürüldü.

Artık Arap vatanı olan Filistin'i işgalden kurtarmak için çalışan bir Arap Birliği voktu. 1967 topraklarında bir Filistin devletine izin vermesi için İsrail'e yalvaran bir Arap Birliği vardı. Arap Birliği, Siyonistler bu planı kabul ederse, örneğin Suriye'nin Golan ve Lübnan'ın Gacer, Şeba Çiftlikleri ve Kefer Şuba bölgelerindeki işgali hiç sorun etmeksizin İsrail'le ilişkileri normalleştirmevi teklif ediyordu. Ayrıca İsrail'in her yıl yeni Yahudi yerleşimleri inşa ederek genişlettiği Batı Şeria ve Kudüs'teki işgalinin nasıl sona erece-ğine dair bir çözüm bile önermiyordu.

Nâsırcılığın yarattığı etki sayesinde 1950'lerden beri kurumsal devlet niteliklerine sahip olan lider Mısır, Nâsır'ın talip olduğu rolden vazgeçince Körfez monarşilerinin uydusu haline geldi. Baas Partisi tarafında ise durum daha vahimdi. Saddam'ın mafyatik vonetimi Irak'ın paramparça olmasına neden oldu.

Rolü sürdürmeye çalışan Suriye ise Araplar tarafından valnızlaştırıldı, 2011'den sonra da tahrip edildi. Bu sebeple Nâsır ve Baas sayesinde kurumsal devlet niteliklerine daha yakın olan Mısır, Irak ve Suriye gibi ülkeler, Arap dünyasına artık ne fikrî ne de siyasî açıdan liderlik edebiliyor. Hâlbuki bu bölümün başından beri anlatıldığı üzere bu iki devrimci hareket; ilerici fikirlere, büyük hedeflere, dinamik kadrolara ve Arap dünyasının tamamında kitle desteğine sahipti.

Nâsırizm: Tuluat oyunculuğuyla dram oynamak

Arap dünyası, Cemal Abdünnâsır'a kadar etkisi kendi ülkesinin sınırlarını aşan bir lidere tanık olmamıştı. CIA görevlisi Miles Copeland ile Sovyetlerde KGB başkanlığı yapmış olan Yevgeni Primakov'un anlattıkları; Nâsır'ın rolü, ortaya koyduğu ilkeler ve ideallerine adanmışlığı bakımından görüşlerini paylaşmayanlarda

dahi saygı uyandırdığını kanıtlıyor. Nâsır'ın Arap dünyasının sınırlarını bile aşan bir popülerliğe sahip olmasında kendinden önceki liderlerin çok ilerisinde bir siyasî ufka ve stratejik vizyona sahip olmasının etkisi açıktı.

O, öngördüğü hedefleri gerçekleştirememişti. Bunu da bahsettiği rolde başarılı olup olmadığını soran Miles Copeland'a "*Hayır başaramadım.*" diyerek itiraf etmişti. Peki, Nâsır, neden başarısız olmuştu? Çünkü kendi rolünü 'başkası'nın oyununa katılarak oynayabileceğini düşünmüştü. Oyunlarına katıldıkları da bazen Amerika, bazen Sovyetler, hatta bazen İsrail dahi olabilmişti. Nâsır, rolünü doğaçlama oynuyordu; ancak Amerika'nın veya Sovyetlerin oyunu tuluat değildi.

Nâsır'a kendi rolünü başkalarının oyununa katılarak oynama cesareti veren iki kutuplu dünya düzeniydi. Nâsır'ın Bandung Konferansı'na katılması ve Sovyetlerden silah satın alması onun en görkemli 'bağımsızlık rolüydü. Ancak bu iki rol dahi Amerika'nın 'Sovyet etkisini kırma oyunu' içerisinde sahnelenmişti. Nitekim Amerika'nın Nâsır'ın Bandung Konferansı'na katılmasına açıkça sert tepki vermiş olması, Asvan Barajı'nın inşası için Nâsır'la kredi müzakereleri yapmasını engellemedi.

Amerika, "*Nasır'ı komünistlerin kucağına bırakmamak*" için çok zayıf bir ültimatomla geciştirmiş; Nâsır da Sovyetlere yakınlaşma oyunundan kârlı çıkmıştı. Ancak Nâsır'ın Sovyetlerden silah aldığını açıklama şeklinden Amerika'nın sözde ültimatomuna kadar sahne yönetmenliğini CIA yapmıştı.

Hasaneyn Heykel, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'ın Mısır'a yaptırım ve kuşatma tehditlerini de içeren ültimatomdan geri adım atmasında CIA vetkilisi Kermit Roosevelt'in rolünü anlattıktan sonra şöyle diyor:

> [Dulles] Durumun Birleşik Amerika aleyhine husbutun gelişmemesi için, silah anlaşması hakkında yapılacak bir sey kalmadığını kabul etmekten başka çozum volu olmadığını anladı.

[332] Hasaneyn Heykel, a.g.e. 38-39

Nâsır'ın silah alımı konusunda yapacağı konuşmayı dahi CIA ile nasıl koordine ettiğinin ayrıntılarını uzun uzun nakleden Copeland da sonucu şöyle özetliyor:

> Nasır tüm olanlardan çok memnundu. Silah pazarlığından, kamuoyunun tepkisinden, bizden gelen ültimatomun biçiminden, kendisinin ültimatoma karşılık veriş biçiminden ve son tahlilde gerçekte ültimatom diye bir şey olmaması gerçeğinden. Kendisi Arap dünyasında kendini yücelten bir oyun oynamış, bizim de yardımımızla en faydalı biçime dönüştürerek dramatikleştirmişti de. Tabii silahlar da önemli bir kârdı.
>
> [...]
>
> Nasır, bizi iki seçenekle karşı karşıya bırakmıştı: Ya Sovyetlere bırakacaktık onu ya da geri dönmesini sağlayacaktık. [ ] Bize dönük bir tarafsızlıktı Nasır'dan beklediğimiz.[533]

Nâsır, Amerika'dan silah alabilmek için Sovyetlerle oyun kurdu. İngiltere'yi Süveyş'ten çıkarabilmek için İsrail'e bile oyun teklif etti. Nâsır, Amerika ile yakın olduğu ve henüz Sovyetlere yönelmediği 1954'te İsrail Başbakanı Moşe Şaret'le gizli görüşmeler yapıyordu. Yevgeni Primakov'a göre zaten "*görüşmelerin ipleri de Mısırlı yöneticileri kendi kontrolü altında tutmak isteyen Amerika'ya aitti. Görüşmelerin sağlanmasında dışişleri bakanlığı ve CIA de katkı sağlamıştı.*"[534]

> Nasır'ın İsrail'e yönelik o zamana kadarki tutumu ideolojik olmaktan çok faydacı ve gerçekçiydi. Kamuoyu önünde ölçülü, Arap olmayanlarla sohbetlerinde ise bir gün İsrail'le barış olabileceği fikrini kabul eder gözükmekteydi.

Nâsır, henüz Sovyetlerle ilişki kurma ihtiyacı hissetmediği 1954'te Moşe Şaret'le sürdürdüğü gizli görüşmeye büyük önem veriyordu. Nitekim Nâsır, Mısır'la ABD ilişkilerini bozmayı hedefleyen İsrail casusluk şebekesini ele geçirmiş olmasına rağmen Şaret'le gizli müzakereleri sürdürmek istiyordu. İsrailli tarihçi Avi Shlaim şöyle diyor:

---

[533] Miles Copeland, *a.g.e* 162.
[534] Yevgeni Primakov, *a.g.e* s. 48.
[535] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 184

> Nasır, bu olayda İsrail gizli servisinin Şaret'in bilgisi olmadan hareket ettiğine inanmaya hazırdı. Hatta komplonun Şaret'in Devrimci Komuta Konseyi ile barışçıl diyaloglara girmesini sabote etmek için tasarlandığını kabul etmeye dahi hazırdı.

Hâlbuki bahsi geçen 'Susanna' adı verilen özel operasyon, Mısır'daki Amerikan ve İngiliz hedeflerini bombalayarak Nâsır'ın Amerika ile ilişkilerini sabote etmeye yönelikti ve yakalanan İsrail casusluk şebekesinin itirafları sonucu komplo aydınlatılmıştı.

Nâsır'ın İsrail'le ilişki kurma çabası 1967 Savaşı öncesine kadar devam etti. Mossad Başkanı Meir Amit, 1965 yılının sonlarına doğru Mısır Genelkurmay Başkan Yardımcısı Abdülhakim Amir'le gizli görüşmeler için Kahire'ye davet edildi.

> Amir, Nasır'ın yakın arkadaşı olduğundan davetin Nasır'ın bilgisi dışında yapılmış olması ihtimali hayli düşüktü. Amit'in kendisi de bunun Nasır'la kaçırılmaması gereken bir bağlantı kurma fırsatı olduğunu düşünmüştü. Mısır o vakitler büyük bir ekonomik darboğazdaydı. Amir, İsrail'in Mısır'ın Amerikan yardımı almasına destek olmasını istiyordu. Bunun karşılığında Mısır'ın İsrail karşıtı propagandasını yumuşatma, İsrail'e yönelik ekonomik boykotun kapsamını daraltma ve İsrail mallarının İsrail bayrağı altında olmasa da Süveyş Kanalı'ndan geçmesine müsaade etme sözü verebilirdi.

İsrail Başbakanı Levi Eşkol, ziyarete izin vermekten yanaydı. Amerikalıların dahi haberdar edildiği bu ziyaret davetini Mısır'ın bir manevrası olarak gören ve bundan İsrail'in hiçbir kazancı olmayacağını düşünen İsrailli bakanların itirazı üzerine gerçekleşmemişti. Nâsır'ın önce 1952'de daha sonra 1954'te ve nihayet 1965'te İsrail'le kurduğu temaslar onun aslında yaygın imajının aksine İsrail'le barışa açık olduğunu gösteriyordu. Yani Nâsır, Demir Duvar'ı yıkmayı veya aşmayı istiyor olabilirdi; ancak buna inancı yoktu. Bu yüzden de teslim olmuş görüntüsünün ortaya çıkmayacağı şartlarda İsrail'le barışa açıktı.

---

[536] Avi Shlaim, *a.g.e.*, 320.

İsrail'le barışa inanan Nâsır, Amerika'dan silah alarak İsrail'e karşı oyun kurabileceğine de inandı. Bunu başaramayınca Sovyetlerden silah alarak Amerika'yı oyununu değiştirmeye zorladı. Süveyş krizinde İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı Amerika ve Sovyetleri oyuna çekti. Asvan Barajı'nın inşasına Amerika ve İngiltere'den kredi alabilmek için Sovyetlerin oyununa girdi. Süveyş krizindeki hariç bu oyunların tamamında başarısız oldu; ama süper güçlere boyun eğmeyen 'bağımsız lider' imajıyla hep alkış aldı.

Elbette Nâsır'ın oyun tarzı, aslında kendinden önceki liderlerle kıyaslandığında ileri bir düzeydeydi. Zira onlar İngiltere veya Fransa'nın oyununun içinde İngilizlerin veya Fransızların verdiği rolü oynamışlardı. Nâsır ise hep kendi rolünü oynadı. Onu, başkasının oyuna dahil olmaya sevk eden şey, kendi tabiriyle birkaç yüzyıl geride kalmış olan Mısır'ı birkaç yılda bu çağa taşıma isteğiydi. Mısır fakirdi ve bu hızlı çağ değişikliği için dış yardım gerekiyordu. Dış yardım için kapısı çalınacak en güçlü ve kendine en yakın duran devlet ise Amerika'ydı.

Amerika için Nâsır'la 'olmak ya da olmamak'

Nâsır'a göre iki kutuplu dünya düzeni başkasının oyununun içinde kendi rolünü oynayabilme şartlarını yaratıyordu. Süper güçler arası çelişkileri birbirine karşı kullanarak 'bağımsız' bir oyun kurulabilir yahut süper güçlerin oyununda bağımsız bir rol oynanabilirdi.

Nitekim o yıllarda Amerika'nın böylesi bir oyuncuya itirazı yoktu. Bir bölgesel oyuncunun Amerikan kampına girmesi elbette ideal olanıydı; ama bağımsız bir bölgesel oyuncunun Sovyetlerin kampından uzak durması da işbirliğini sürdürmek için yeterliydi. Nâsır da zaten bağımsızlık oyununda Amerika'nın kırmızıçizgilerini aşmamaya özen gösteriyordu.

Nâsır'ın Amerika'nın kurmaya çalıştığı 'oyun için gerekli bir oyuncu' olduğunu belirten Miles Copeland, "*Nasırsız bir oyun*

Poloniussuz bir Hamlet gibi olurdu. diyor. Copeland, Shakespeare'in Hamlet oyununu bir metafor olarak kullanırken CIA'nın Amerika'yı Hamlet, Ortadoğu bölgesini Ophelia ve Sovyetleri de Kral Claudius olarak gördüğünü mü ima ediyor bilmiyoruz. Ancak böyle olmasa bile Nâsır'ı Polonius rolüyle anlatması, böyle düşünmemize imkân veriyor.

Kral Claudius, Hamlet oyununun kötü adamıdır. Çünkü Hamlet'in amcası olmakla birlikte kendi kardeşini öldürüp onun eşiyle evlenmiş böylece Hamlet'in hem krallığını hem de annesini elinden almış baş düşmandır. Polonius, Hamlet'in sevgilisi olan Ophelia'nın babası ve Kral Kladius'un da baş danışmanı, bir başka deyişle veziridir. Polonius çocuklarına, Kral Claudius'a ve Kraliçe Gertrude'a hikmetli öğütler verir yol gösterir. O, kızı Ophelia'ya düşkünlüğü sebebiyle Hamlet'e kuşkuyla bakan biridir. Polonius kimilerine göre büyük laflar eden ama aslında boş konuşan, küstah ve işgüzar biri; kimilerine göre de saraydaki konumunu güvende tutmak ve herhangi birinin planlarını keşfetmesini engellemek için 'aptal bir düzenbaz' gibi davranan sinsi biridir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Planlama Komitesi Danışmanı ve CIA Ajanı Miles Copeland, Polinuis'a benzettiği Nâsır'a Amerika'nın kendi oyununda nasıl bir rol biçtiğini şöyle anlatıyor:

> İstediğimiz, oyunda ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir oyuncu bulmaktı. Nasır'ın iç politikada yaptıkları kendisini ilgilendirirdi, devletler oyununda çıkarlarımızı engelleyecek şeyleri yapmasına neden olmadığı sürece. Gerçek amaçları ne olursa olsun Nasır'ı şöyle savunabilirim: İktidarda olduğu sürece Amerikalı arkadaşlarına hep şu şekilde davrandı: Eğer yaptıklarımı beğenmiyorsanız daha iyi bir yol gösterin, en azından dinleyeceğim. Samimiyetini hiçbir zaman deneme fırsatı bulamadık; çünkü hiçbir zaman Nasır'ın yaptığından daha iyi bir yolu önermedik.

Nâsır'ın Amerika'yla ilişkileri konusunda ne kadar özenli olduğu, Amerika'nın beğenmediği konularda dahi ona daha iyi bir

---

[337] Miles Copeland, *a.g.e* 19

[338] *A.g.e* s. 84

öneri getiremediği ve Nâsır'a ikna olduğunu gösteren somut örneklerden biri Kennedy döneminde yaşanmıştı. Nâsır, Kennedy başkan seçilince ona "*Dünyanın en eski ve en fakir ülkesinden dünyanın en genç ve en zengin ülkesinin başkanına.* diye başlayan bir tebrik mektubu göndermiş, Kennedy de çok etkilendiği bu mektuba hemen karşılık vererek Nâsır'la samimi bir diyalog başlatmıştı.

Copeland'ın anlattığına göre Nâsır'ın kendine özgü 'sosyalizmi' bile yeni Amerikan hükümetinde rahatsızlık yaratıyordu. Başkan Kennedy bu yüzden çok güvendiği, eski dostu ve hocası Edward Mason'u Kahire'ye gönderip Nâsır'ın 200'e yakın ticarî firmayı ve sanayi kurumunu devletleştirmesini yerinde inceletmeye karar verdi. Nâsır, Kahire'ye gelen Mason'a "*Sana ülkemi benim gördüğüm gibi görebilmen, hissedebilmen için her fırsatı vereceğim ve sorunları çözmede her adımda benimle birlikte olmanı sağlayacağım.* demişti.

Nâsır'ın Kennedy'nin temsilcisi Edward Mason'a verdiği her sözü tuttuğunu ayrıntılarıyla anlatan Miles Copeland, Mason'un Kahire'deki görevini bitirip geri döndükten sonraki değerlendirmelerini şöyle naklediyor:

> Haziran 1962'de Mason Washington'a döndü. Başkan Kennedy'ye Nasır'ın temel politikasında hiçbir hata bulamadığını söyledi. Nasır, Amerikan hükümetinin razı olmadığı pek çok kararın zorunlu olarak alındığını kabul ettirmişti. Mısır ekonomisinin millileştirilmesi, totaliter uygulamalar, basına sansür, Batı'ya yakın Arap liderlerine karşı geliştirilen propagandalar, o şartlar altında mantıklı düşünen birinin alması gereken kararlardı.[539]

Ancak Mason, Washington'a Nâsır'la ilgili olarak şu politikayı tavsiye ediyordu: Nâsır'ın çözüm yöntemleri mantıklı olabilir; ama bu, bizim ona büyük destek vererek güçlendirmemizi gerektirmez. Nâsır'ın kendi şartları içinde doğru davranıyor olmakla birlikte Amerikan çıkarlarıyla koordineli olmadığı tespitini yapan Mason, Washington'a Nâsır'a karşı şu seçeneklerden birini tercih etmesini öneriyordu:

[539] *A.g.e.*, ss. 249-250.

a) Şartları değiştirmek,

b) Çıkarlarımızı yeniden tespit etmek,

c) Nasır yerine başkasını getirmek,

d) Bölgedeki politikamızda Nasır'ın davranışlarını anlamamıza rağmen Amerika'nın düşmanı olarak kabul edip politikamızı bu görüşe göre geliştirmek. [540]

Amerika'nın Nâsır'la ilişkilerinin seyri, Washington'un sonuncu seçeneğe yakın bir politika benimsediğini gösteriyor. Bu politikaya göre şöyle davranılacaktı: Nâsır'a anlayış gösterilecek; ama o, dost veya müttefik olarak tanımlanmayacaktı. Nâsır'ın 'öteki' olduğu bilinecek; ama ona düşman gibi de davranılmayacaktı. Hassas bir denge içinde her halükârda Nâsır'la işbirliği yapılacak ve hatta onun bağımsız rolünden istifade edilecekti.

Sonuç olarak, bu politika pratiğe şöyle yansıdı: Amerika, Nâsır'ın Mısır'ını, örneğin Suudilerin Arabistan'ı gibi dost veya müttefik olarak görmedi; ancak onu İslam Devrimi sonrasının İran'ı yahut Hafız veya Beşşar Esed'in Suriye'si gibi de görmedi. Nâsır'a karşı sert uyarıları veya tavırları oldu; ama ona ne yaptırım uyguladı ne de Nâsır'ı devirmeye çalıştı. Fakat şu da bir gerçek ki, Amerika bile, dost ve müttefik görmediği Nâsır'a, dost ve müttefik gördüğü Enver Sedat'tan yahut Hüsnü Mübarek'ten daha fazla saygı duydu.

ABD-Nâsır ilişkilerinin sembolik özeti

Nâsır'ın Amerika'ya bakışı da aslında Amerika'nın kendisine bakışına benziyordu. CIA ajanı Miles Copeland ile Nâsır'ın yakın dostu ve danışmanı Hasaneyn Heykel'in anlattığı bir rüşvet olayı Nâsır'ın Amerika'yla ilişki biçimini ve ona bakışını özetliyor.

Hür Subaylar Darbesi Amerikalılarla koordineli yapılmış, Amerika da bu koordinasyondan aldığı güçle Kahire büyükelçiliğindeki personel sayısını CIA ajanlarıyla takviye etmişti.

[540] A.g.e., s. 251.

İlişkilerin kısa sürede gelişmesi sayesinde Nâsır, darbeden hemen sonra Amerikalılardan silah talep etmişti.[341] Amerika, Kasım 1953'te Mısır'a 40 milyon dolar yardım yapmaya karar vermişti. Bu yardım meselesini koordine eden ABD'nin Kahire Elçiliğindeki CIA görevlisi Miles Copeland'a göre Amerika, Mısır'a verdiği bu 40 milyon dolardan ayrı olarak Nâsır'a da "*gizlice ve elden teslim edilmek üzere 3 milyon dolar*" göndermişti. Copeland, bu 3 milyon dolarlık rüşvetin ayrıntılarını şöyle anlatıyor:

> Ben Nasır'ın kişisel güvenlik grubunun başı Hasan Touhani'ye gidip 3 milyonu anlattım ve "Almanız için ısrar etmiyoruz; ama isterseniz vereceğimizi bilmenizi istiyoruz. dedim. Hasan, "3 milyonu elbet harcayacak bir yer buluruz hele bir gelsin de. diyerek onayını belirtmişti. Nasır'ın da 3 milyon konusundaki kabulünü öğrendikten sonra Caffery'ye[342] durumu haber verdim.
>
> [...]
>
> İki çantadaki 3 milyon dolar nakitle Kahire'de en berbat şoförlerden biriyle yola düştük. Hasan, Ma'adi'deki evinde iki yanında iki Mısırlı güvenlik subayı ile karşıladı. Ne merak ne kuşku gösterdi. Soğukkanlı bir biçimde parayı saydı ve 10 dolar eksik çıktığını ama bunu sorun etmeyeceklerini söyledi. Bekleyen Mercedes'e atlayarak Nasır'ın Kahire'nin öbür tarafındaki konutuna doğru yola çıktılar.

CIA Ajanı Miles Copeland, Nâsır'ın 3 milyon dolarlık rüşveti kabul etmekle birlikte bunu kendi çıkarına kullanmadığını ve bu parayla Nil'in Cezire Adası'ndaki meşhur Kahire Kulesi'ni inşa ettirdiğini anlatıyor. Nâsır'ın yakın dostu ve danışmanı Hasaneyn Heykel de Kahire Kulesi'nin CIA'dan alınan 3 milyon dolarla yapıldığını teyit ediyor; ancak onun rivayetinde 3 milyon doların Nâsır'a değil, General Necib'e verildiği, Nâsır'ın bu paradan daha sonra haberdar olduğu ifade ediliyor.

---

[341] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, s. 16.

[342] Jefferson Cafferey, o dönemde Amerika'nın Kahire büyükelçisi.

[343] Miles Copeland, *a.g.e.*, s. 168.

Hasaneyn Heykel'in rivayetine göre Nâsır, 3 milyon dolardan "*dışişleri bakanlığı ve muhtelif istihbarat servisleri arasında dünya çapında ilişki kurabilmek için yapılması düşünülen bir radyo kulesi hakkında*" Devrim Komuta Konseyi üyeleriyle konuşurken haberdar oluyor. Konsey üyelerinden biri malzemelerin zaten satın alındığını söylüyor. "*Nasır bütçede böyle bir masraf öngörülmediğini ileri sürerek itiraz ediyor.*" Ancak Nâsır'a "*paranın özel Amerikan fonları tarafından karşılandığı*" cevabı veriliyor. Ayrıca "*özel Amerikan fonları olduğunu da ilk kez burada işiten Nasır'a CIA'nın General Necib'e üç milyon dolar verdiği*" de haber veriliyor.

Heykel, paranın nasıl ve niçin verildiği ve nerde kullanıldığı konusundaki ayrıntıları da şöyle naklediyor:

> Para, yüz dolarlık banknotlar halinde büyük bir torba içinde bir Amerikan ajanı tarafından getirilmiş ve Amerikan Mısır istihbarat servisleri arasında irtibat subaylığı yapan bir Mısırlıya teslim edilmişti. Bu işlem Kahire'nin seçkin mahallelerinden Ma'adi'de bulunan Amerikan Evinde yapılmış, Mısırlı subay torbayı General Necib'in çalışma odasına götürmüştü. Bu para daha sonra General Necib'in kasasına kaldırılmıştı.
>
> Nasır, bu açıklamayı duyunca son derece öfkelendi. Derhal arabasına atlayarak o sırada başbakan olan Necib'den izahat almak için bakanlar kuruluna gitti. Necib, bu paranın CIA ile ilgisi olmadığını, Eisenhower tarafından komünizmle mücadelede gereken masrafları karşılamak üzere bazı devlet adamlarına gönderildiği gibi kendisine de verildiğini ısrarla savundu. Nasır, paranın Mısır istihbarat servisine teslim edilmesini ve İhtilal [Devrim] Konseyi Başkanlığının izni olmaksızın kimse tarafından kullanılmamasını emretti.
>
> Radyo kulesi böylece inşa edildi. Kule, ilk önce tepesinde bir radyo anteni ve ortasında nakledici kablolarıyla yalnız irtibat işi için düşünülmüştü. Fakat Nasır bir CIA abidesi, bir 'delilik' inşa ettirmeğe karar verdi. Amerikalıların parasını bu beton kuleye Kahire'yi her yönünden görebilen dönen lokantalı yüksek bir binanın yapılması için harcadı.

[344] Hasaneyn Heykel, *a.g.e* 26-27

Rüşvetin Nâsır tarafından değil, Necib tarafından kabul edilmiş olması ve birkaç küçük detay dışında Copeland'ın rivayetiyle Heykel'in rivayeti birbirini destekliyor ve tamamlıyor. Her iki rivayette de ortak olan hususlar şunlar: Amerika 3 milyon dolar rüşvet verdi. Heykel'in rivayetini doğru kabul etsek bile Başbakan Necib'e hesap sorabilen ve paranın nasıl harcanacağına dair emir veren Nâsır, 'çok kızmasına rağmen' rüşveti Amerikalılara iade etmedi. Üç milyon dolarla Mısır'ın, Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve CIA ile iletişimini sağlayacak bir iletişim kulesi inşa ettirdi. Ancak kulenin CIA için istihbarat işlevi, turistik görkeminin ve tepesinde Kahire'nin her yerinin görülebilmesi için döner platform üzerine kurulmuş lüks restoranın ihtişamının gölgesinde kaldı.

Bu rivayeti, Nâsır'ın Amerika'yla ilişki biçiminin sembolik bir özeti yapan ayrıntılar ise şunlar: Nâsır, komünizmle mücadele konusunda Amerika ile ortak görüşe sahip. Amerika komünizme karşı kullanılmak üzere 3 milyon dolarlık rüşvet veriyor. Nâsır da "*Amerikalılara çok kızıyor*", ama bu rüşveti reddetmiyor; ancak birçok bölge liderinin aksine bunu cebine de koymuyor.

Nâsır ülkesine 'bedavadan' piramitlerle yarışacak görkemde lüks bir kule armağan ediyor! Mısır halkı da piramitlerden sonra kendilerine o dönemde Afrika'nın en görkemli turistik kulesini armağan eden Başkan Nâsır'la gurur duyuyor. Peki, 'bedavaya' yaptırılan Kahire Kulesi aslında kimin işine yarıyor ve bunu da en iyi kim biliyor? Bu soruların cevabını da yine Heykel'den dinleyelim:

> Nasır, bu olaydan dolayı Amerikalılara çok kızgındı. Bunu bir rüşvet girişimi olarak kabul ediyordu. Ölümünden az önce Fedailerle [Filistinli gerillalar] yapılan bir toplantı sırasında Hilton Oteli'nin balkonuna dayanarak Kahire'ye baktı ve 'Hayır konuşmayın, dikkat edin bizi dinliyorlar.' dedi. 'Kim dinliyor?' diye sordum. Eliyle kulevi göstererek 'CIA' karşılığını verdi.

[343] A.g.e., s. 27

Rolü için oyun arayan Nâsır'a Amerikan fırsatı

Amerikalıların dahi itiraf ettiği üzere gerçek bir vatansever ve ulusal bağımsızlıkçı olmakla birlikte Nâsır'ı rolünü oynayacak fırsatı elde etmek için Washington'a yönelten şey onun Amerika'ya bakışıydı. Nâsır açısından ABD, bir emperyalist değil; dünya siyasetinde belirleyici olan bir güçtü. Amerika ile dostluk değilse bile ortaklık ilişkisi kurulabilirdi. Peki, Nâsır neden aynı bakışla 1955'e kadar Sovyetlerle ortaklık kurmayı denemedi? Bu, büyük ölçüde Nâsır'dan değil, Sovyetlerin Nâsır'ın devrimine bakışından kaynaklanıyordu. Hasaneyn Heykel, bunu şöyle açıklıyor:

> Stalin Rusya'sı Mısır ihtilaline kesinlikle Marksist bir tepki gösterdi. Kremlin'in adamları bunu yalnız bir askeri darbe olarak niteliediler.
>
> [ ]
>
> Başından beri ihtilale karşı çıkan Mısır Komünist Partisi sokaklarda bildiriler dağıtarak halkı rejime karşı çıkartmak için kışkırtıyordu. Gayet tabii Sovyetler Birliği komünistleri destekliyordu. Moskova radyosu ihtilale saldırırken onu Mısır'ın ihtilalci gücünü zayıflatmak için Amerika tarafından düzenlenen faşist bir eylem olarak niteliyordu.
>
> [ ]
>
> Üç yıl, Ruslar Nasır'ın bütün kararlarını, yaptıklarını kuşku ve düşmanlıkla izlediler. O, Bağdat Paktı'yla mücadele ettiği halde onu hâlâ asker bir diktatör ve ezici bir başkan olarak görüyorlardı.

Nâsır bu yüzden içerideki komünizm tehdidine karşı Amerika'ya daha fazla yakınlık duydu. Amerika'dan İngiltere'yi Süveyş'ten çıkarmak için siyasî destek, Mısır'ı bölgesel güç yapmak için askerî destek ve Asvan Barajı'nı inşası için de ekonomik destek istedi. Rüşvet de dahil olmak üzere Amerika'nın verdiği her şeyi aldı; ama Amerikancı olmadı. Buna rağmen Nâsır, Amerikancı olmaması ve kendine özgü sosyalizmi sebebiyle komünist veya Sovyetlerin adamı diye dahi suçlandı.

[346] A.g.e., 109.

Hâlbuki Sovyetlerle ilişkiler, Nâsır için Amerika'ya karşı kullanılabilecek bir kozdan ibaretti. O, iki kutuplu dünya düzeni çelişkilerinden yararlanarak Amerika'nın vermediklerini Sovyetlerden almaya çalışıyordu.

Silah alımı, Süveyş krizinin çözümü, Asvan Barajı, Nâsır'a güçlü Mısır yaratma rolünü oynama fırsatı sunabilecek oyun alanlarıydı. Nâsır, rolünü etkili kılabilmek için Amerika'yı destek alabileceği bir ortak olarak görüyordu.

Amerika ise Nâsır'a destek vermeye hazırdı; ancak onu ortak olarak kabul etmeye hazır değildi. Amerika açısından Nâsır'ın rolünün kendi başına hiçbir önemi yoktu, Nâsır'ın bu rolü Amerika'nın tasarladığı oyuna uygun şekilde oynayabilmesinin önemi vardı. Dolayısıyla Nâsır, Amerika'nın Sovyetlere karşı geliştirdiği kuşatma oyununda rol almayı kabul ederse Amerika da onu destekleyebilirdi.

Askerî yardımlar, İngilizlerin Süveyş'ten çıkarılması ve Asvan Barajı, Nâsır'ın güçlü bir Mısır yaratma rolü için ihtiyaç duyduğu şeyler olabilirdi; ama Mısır'ın Sovyetleri kuşatma oyununa katılması da Amerika'nın ihtiyaç duyduğu bir şeydi. Dolayısıyla Nâsır'a, Amerikan oyununda rol almayı kabul etmesi karşılığında güçlü bir Mısır yaratmada ihtiyaç duyduğu desteğin verilebileceği vadediliyordu.

Önceki bölümde de değinildiği üzere Nâsır, Amerikan oyununa girmekte sakınca görmedi; ama Amerika'nın verdiği rolü reddetti. O, kendi rolünü Amerika'nın oyununda da oynayabileceğine inanıyordu. Yani Nâsır Amerika'nın komünizmle mücadele oyununa katılmaya istekliydi; ama üstlenmek istediği rol Amerikalıların kendisine teklif ettiğinden farklıydı. Nâsır, 1952'de ABD Dışişleri Bakanı Dulles'a komünizme karşı Mısır iç cephesini güçlendirmeyi öngören bir plan sunmuştu.

Ona göre binlerce kilometre uzaktaki Sovyetler Mısır'a yönelik bir askerî tehdit değildi; ancak komünizmin Mısır'da iktidar olması bir tehditti. O halde Amerika komünist yayılmacılığa

karşı Nâsır'ın milliyetçi Mısır'ını güçlendirirse iki tarafın ihtiyacı da karşılanmış olacaktı. Yani Nâsır, Amerikalılara açıkça Sovyetlere karşı kurdukları Soğuk Savaş oyununa kendi rolüyle girme teklifi yapıyordu.

Sonuçta bu konudaki kararda Amerikalıların ünlü faydacılığı belirleyici oldu. Amerika'dan rol almayı reddeden Nâsır'ın kendi rolüyle Amerikan oyununa girmesine izin verildi. Nâsır, Amerikan oyununa girmiş dahi olsa sonuçta kendi rolünü oynamaya devam ettiği için ilişkiler sorunsuz olmadı, tam aksine bazen çok fırtınalı oldu. Bu da Nâsır'ın hem hak etmediği övgülerle hem de hak etmediği yergilerle anılmasına sebep oldu.

Nâsır'ın Amerika'yla ilişkilerini şekillendiren konular

Ekonomik ve askerî yardım, Süveyş krizinde siyasî destek, Asvan Barajı için kredi, Nâsır'ın Amerika'nın oyununa dahil olarak elde ettiği avantajlardı. Nâsır'ın Bandung Konferansı'na katılması, Çin'le ve Sovyetlerle yakınlaşması, Amerika'nın Sovyetlere karşı kurmaya çalıştığı bölgesel ittifaklara girmeyi reddetmesi ise Amerika ile ilişkilerinde gerilimler yarattı.

Yevgeni Primakov, Amerika ile Nâsır arasındaki ilişkilerin 1955'ten sonra bozulmaya başlamasında Nâsır'ın Sovyetlerden silah satın almasının etkisinin olmadığını düşünüyor. Kahire'deki CIA yetkililerinin Washington'a SSCB'den silah alımının ABD'ye karşı düşmanca bir tutummuş gibi algılanmaması gerektiğini ilettiğine dikkat çeken Primakov, esas meselenin ABD'nin artık Nâsır'ın denge politikasını yeterli görmemesi olduğunu söylüyor:

> Esas iş şu ki Soğuk Savaş döneminde Kahire tarafından uygulanan 'özgür dünya' ve 'sosyalist kampı' arasında dengeleme politikası ABD'yi artık tatmin etmiyordu. Washington'da Abdülnasır'ın politikası; önerilen yoldan -yani Batı kontrolü altında- ilerlemek istememesi olarak algılanmaktaydı.

[347] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 61.

1955'e kadar Nâsır'ın, da zaten Amerika'yı karşısına alacak bir bağımsız rol girişimi olmadı. Tam aksine darbe öncesinde Amerikalılarla koordinasyon içinde olan Nâsır, darbeden sonra da ilkin Amerika ile yakınlaştı ve silah talep etti. Nâsır'ın Amerikan oyunundaki 'bağımsızlık rolü' Sovyetlerden silah almasına zemin hazırlayan Bandung Konferansı sonrasında ortaya çıktı. Bandung Konferansı, 18-24 Nisan 1955'te düzenlendi. Nâsır, bu konferansta Çin Başbakanı Çu En Lai ile görüştü ve Sovyetlerden silah alımına aracılık etmesini istedi.

Çu En Lai'nin Moskova ile temasları olumlu sonuç verdi ve Nâsır, 23 Mayıs 1955'te Sovyetlerin Kahire Büyükelçisi Solod'la görüştü ve silah anlaşmasının ilk adımı atıldı. Nâsır Solod'la görüşmesinden bir gün önce 22 Mayıs'ta ABD'nin Kahire Büyükelçisi "*Byroade'u çağırttı ve silah konusunda Sovyetlerden kesin bir teklif aldığını bildirdi.*" [548]

Nâsır'ın Sovyetlerden silah alma açıklamasını önce blöf diyerek ciddiye almayan Amerika, bunun blöf olmadığını anlayınca önce tehdit ederek, ardından da Mısır'a silah satmayı kabul ettiğini belirterek bunu engellemeye çalıştı.

Ancak Nâsır, eylül ayında "*komünistlerle yapılan anlaşma yürürlükten kaldırılırsa Birleşik Amerika'nın silah yardımını olumlu karşılayabileceğini*" söyleyen Amerikalı yetkili Allen'e "*artık çok geç*" cevabını verdi. Çünkü Sovyet silahları Mısır'a gelmek üzereydi.

Amerika, kendisiyle Sovyetler arasındaki çelişkiden yararlanan Nâsır'ın bağımsızlık rolünü küçümsemiş; ancak engelleyememişti. Nâsır da bu bağımsızlık rolünün Amerikan oyunundan çıkıp Sovyetlerin oyununa dahil olmak anlamına gelmediğini göstermek için 17 Ekim 1955'te Washington Büyükelçisi Ahmed Hüseyin aracılığıyla Asvan Barajı için Amerika'yla kredi müzakereleri başlatmıştı.

Nâsır'ın Asvan Barajı için Dünya Bankası'ndan 240 milyon dolarlık kredi talebinde bulunması Amerika ve İngiltere açısından Mısır'ın Sovyetlerle yakınlaşmasını durdurabilecek bir fırsattı.

---

[548] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, s. 32.

İngiltere ve Amerika, baraj için yapacakları malî yardımı, Mısır'ın İsrail'le barış yapması için kullanmaya çalıştı; ancak Nâsır'ın ateşkes sınırlarını kabul etmemesi, İsrail'in ise toprak vermeyi reddetmesi üzerine Mısır-İsrail barışı 1978'deki Camp David Anlaşması'na kadar gündemden çıktı.

Amerika ve İngiltere'nin Asvan Barajı için vereceği krediyi, Mısır ekonomisini ipotek altına alacak şartlara bağlaması, Mısır'ın bunu reddetmesi ve ardından Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması Amerika ve İngiltere'nin baraj kredisini iptal etmesine neden oldu. Nâsır da baraj için finans temin etmenin yolu olarak 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdi.

Silah ambargosu ve Arapların silah ihtiyacı

1952'deki Hür Subaylar Darbesi'nden sonra Cemal Abdünnâsır'ın ilk ilişki kurduğu devlet Amerika, ilk talebi de silah olmuştu. Hasaneyn Heykel'in ifadesiyle Kral Fârûk'a ülkeden ayrılıncaya kadar eşlik eden Amerikan büyükelçisi, "*eski rejimden kalanın uzaklaşmasını gören son insan ve yeni rejimle ilişki kuran ilk insandı.* Nâsır'ın darbeden hemen sonra Amerika'dan silah istediğini anlatan Heykel, şu ayrıntıları naklediyor:

> Amerikalıların ilk tepkisi şaşkınlık oldu. Çünkü iki ülke arasında zaten silah yardımı konusunda bir anlaşma vardı. Ayrıca 1952 yılı Kahire yangınından sonra imzalanmış bir gizli anlaşma gösterdiler. Bu anlaşma gereğince Amerika, Mısır'a beş milyon dolar karşılığında silah vermeyi taahhüt ediyordu.

Nâsır'ın silah talebi, Amerika'nın kendi ambargosunu deldiğini ve önceki rejime gizlice beş milyon dolarlık silah sattığını ortaya çıkarmıştı. Ancak Amerikalıların önceki rejimle yaptığı gizli silah anlaşması Nâsır'ın ihtiyacını karşılamıyordu. Çünkü Kral Fârûk'un aldığı silahlar iç güvenliğe, yani rejimin savunmasına yönelikti. Nâsır ise uçaklar, toplar, tanklar gibi ağır ve

[349] A.g.e., s. 16.

sofistike silahlar talep ediyordu. Bu talep Amerikalılarda İsrail'e yönelik bir tehdit gibi algılansa da Nâsır, ABD'nin Kahire Büyükelçisi Caffery'ye bu silahların sadece meşru müdafaa için kullanılacağı konusunda söz vermişti.

Ali Sabri başkanlığından Mısır heyeti Amerika'daydı ve görünüşte silah alımı konusunda her şey yolunda gidiyordu. Ancak Amerikalılar Ali Sabri'yi üç ay oyaladıktan sonra Truman'ın yerine Eisenhower'in başkan seçildiğini ve silahların da ancak yeni başkanın onayı ile gönderilebileceğini söyledi. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Mısır ziyaretinde Nâsır'a silahların verilmemesinin gerçek sebebini açıkladı.

Winston Churchill, yeni seçilen Amerikan Başkanı Eisenhower'a Nâsır'ın bu silahları Süveyş'teki İngiliz birliklerine karşı kullanacağını belirterek silah vermemesini istemiş; Eisenhower da Mısırlıların talep ettiği silah listesini inceledikten sonra Churchill'e hak vermiş ve silahları vermemişti. Aslında Eisenhower'a verilen silah listesi, Kral Fârûk'un iç güvenlik için istediği silahların listesiydi. Eisenhower, yanlış listedeki makineli tüfekleri ve roketatarları görünce Churchill'in Nâsır'ın bunları İngilizlere karşı kullanacağı yönündeki iddiasına inanmış bu yüzden de Nâsır 1952'de silahları alamamıştı.

Peki, Amerika neden daha sonra Nâsır'ın istediği silahları vermemiş ve Nâsır, darbeden sonra ilk yakınlaştığı ülke olan Amerika'yı neden karşısına alıp 1955'te Sovyetlere yakınlaşma gereği duymuştu? Çünkü Batılı ülkeler İsrail'in güvenliğine öncelik veriyordu. Arapların silah talebi konusundaki argümanları ise tutarlılıktan uzaktı. Amerika, İngiltere ve Fransa, 25 Mayıs 1950'de, yani henüz Nâsır iktidar değilken ortak bir bildiri yayımlayarak Ortadoğu'ya silah ambargosu uygulamaya başladı.

Ambargonun asıl sebebi, Arapların 1948 yenilgisinin intikamını almak için İsrail'e karşı savaş başlatması beklentisiydi. Bu yüzden ambargoyu 'barışın ve istikrarın korunması' gerekçesiyle açıkladılar. Hatta bununla da yetinmeyip *"sınırları ve mütareke çizgisini ihlal eden herhangi bir devlete karşı Birleşmiş Milletler çerçevesinde*

veya onun dışında gereken tedbirleri derhal alacakları"[350] yönünde tehdit savurdular.

Arap Birliği'nin İsrail'le barış tutarsızlığı

Arap Birliği 12 Haziran 1950'de yayımladığı bildiride 'barışın korunmasını' herkesten çok istediklerini belirtti. BM sözleşmesinin ilgili maddelerine atıf yaparak her ülkenin kendini savunması için silah edinme hakkı olduğunu vurguladı. Ardından da Ortadoğu'da barışın ancak BM kararları uygulanırsa korunabileceğini belirterek mütecaviz tarafın İsrail olduğunu öne sürdü. Ancak Arap Birliği'nin mantığı aşağıdaki sebepler yüzünden çelişkilerle doluydu.

Birincisi, Arap Birliği'nin İsrail'in uymasını istediği BM kararı, 29 Kasım 1947'deki taksim kararıydı. Hâlbuki taksim kararını reddeden İsrail değil, Arap Birliği'ydi. 1948 Savaşı da zaten Arapların taksimi reddetmesi, yani dışarından taşınan Yahudilerin BM'nin 7 üyesinin verdiği bir kararla Filistin'de bir devlet kurmasını reddetmesi yüzünden çıkmıştı. Peki, taksim kararı, barışı sağlayan ve uyulması gereken bir karar idiyse İsrail o tarihte bunu kabul ettiği halde Arap Birliği bunu neden reddetmişti?

İkincisi, 1948 Savaşı sonrasında İsrail'le imzalanan anlaşmaların barış değil ateşkes anlaşmaları olduğuna dikkat çeken Arap Birliği barışın ancak İsrail'in bu kararı uygulamasıyla mümkün olabileceğini söylüyordu. Bu ise İsrail'in 1948 Savaşı'nda ele geçirdiği topraklardan çekilmesi ve mültecilerin dönüşüne izin vermesi halinde Arap Birliği'nin İsrail'in varlığını tanımaya hazır olduğun ilanıydı.

Yani Arap Birliği, birkaç yıl önce meşru görmediği ve uygulanmasını engellemek için savaş yaptığı BM kararını şimdi barışın temel şartı olarak tanımlıyordu. Bu karar öncesinde Filistin'de 'göçmen' ve işgalci olarak bulunan ve bu karar sayesinde devlet sahibi olan Siyonistleri, bu karara uyması halinde tanımayı vadediyordu.

---

[350] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 129.

Üçüncüsü, Arap Birliği Ortadoğu'ya silah ambargosu koyan Batılı ülkelerden 'kendini savunma hakkı' çerçevesinde silah talep ediyordu. Batılı ülkelerin buna inanması için taksim kararını reddeden tarafın Araplar olduğunu ve savaşın da zaten bu yüzden çıktığını unutacak kadar zayıf bir hafızaya sahip olması gerekiyordu.

Elbette Batılılar için hafızanın, gerçekliğe ulaşmak için değil, gerçekliği çıkarlara dönüştürmek için kullanılan bir şey olduğunu en iyi bilmesi gereken Araplardı. Zira 1915'ten beri en azından İngilizlerle ve Fransızlarla bunu yakından tecrübe etmişlerdi. Dolayısıyla çıkarı buna inanmayı gerektirseydi Batılıların öncelikle 1948 Savaşı sonrasındaki harita değişikliğini hatırlardı. Zira BM 29 Kasım 1947'deki taksim kararında Filistin topraklarının yüzde 56,4'ünü İsrail'e vermiş; İsrail ise 1948 savaşında Filistin'in yüzde 78'ini ele geçirmişti.

Yani Batılı ülkeler İsrail lehine olan harita değişikliğini 'barışı ve istikrarı' tehdit eden bir adım olarak görmemişti. Dolayısıyla Batılı ülkeler silah ambargosunu 'barışı ve istikrarı korumak' için değil, İsrail'i 1948 Savaşı'nın rövanşından koruyabilmek için almıştı. Bu yüzden de aslında Arap Birliği'nin bu argümanları sadece soğuk bir şaka değeri taşıyordu.

Nitekim Arap Birliği, bu bildiriden beş gün sonra yani 17 Haziran 1950'de 'Arap Birliği Devletleri Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması' imzaladı. Batılı ülkelerin silah ambargosuna karşı atılan bu adım 1948 Savaşı'nda Sovyetler sayesinde silah ihtiyacını gideren İsrail'i de yeni bir silahlanma arayışına sevk etti. Öte yandan 1951 ile 1955 yılları arasında yaşanan çatışmalar, tarafların silah ihtiyacını daha da acil hale getirmişti.

Silah satışının ekonomik cazibesi, ambargo kararı alan ülkeleri bile kendi ambargolarını delmesine sebep olmuş ve BM Ticari İstatistikler Dairesi'nin 17 Şubat 1956 tarihli açıklamasına göre 1951 ile 1955 yılları arasında Batılı ülkeler Araplara ve İsrail'e 22 milyon dolarlık silah satmıştı. [551]

[551] A.g.e., 132

İsrail saldırıları silah ihtiyacını arttırdı

Cemal Abdünnâsır, 28 Şubat 1955'te Gazze'de yaşanan çatışmalar üzerine Amerika'dan 27 milyon dolarlık silah satın almak istemişti. İsrail'in Gazze'ye saldırısı basit bir sınır çatışması değildi. Yevgeni Primakov, Gazze çatışmalarının önemini ve Mısır'ın silah ihtiyacının neden acil hale geldiğini şöyle anlatıyor:

> Ben Gurion, hükümete döndükten sonra [Moşe] Dayan'ın yardımıyla 1949'daki ateşkesten sonra Mısır'a verilen Gazze bölgesinde bulunan Mısır birliklerine karşı harekat hazırlığına girişmişti.
>
> [...]
>
> Mısır karargâhı yıkılmıştı, 38 ölü ve 30 yaralı Mısırlı asker ve subay vardı. [...] Gazze harekâtı, Ortadoğu ihtilafı dönemini anlatan yazarlar tarafından Nasır ve onun milliyetçi akımına karşı aleni savaş ilanı olarak adlandırılmaktaydı.

İsrailli bazı liderler açıkça sınır genişletmekten söz ediyor, 1951 ile 1955 yılları arasında İsrail'le Suriye ve Mısır arasında çatışmalar yaşanıyor; İngiltere ve Fransa ise ambargo kararına rağmen İsrail'e silah satıyordu. Bu ciddi İsrail tehdidi nedeniyle Nâsır'ın silah istemesine rağmen Amerika'nın yukarıda anlatılan bahaneleri sebebiyle satış gerçekleşmemiş; bu ise Nâsır'ın Sovyetler Birliği'ne yönelmesine neden olmuştu.

Nâsır aslında uzun yıllar İngiliz sömürgesi olan Mısır'ın elindeki silahların büyük bölümünün İngiliz yapımı olmasından dolayı öncelikle ordunun kullanımına aşina olduğu İngiliz silahlarını tercih ediyordu. Ancak İngiltere Mısır'a silah vermiyordu. Fransa ise Kahire radyosu Cezayir devrimine destek verdiği için İsrail'e silah sattığı halde Mısır'a satmıyordu. Amerika, silah satışını Mısır'ın Sovyetlere karşı kurduğu bölgesel pakta katılması şartına bağlıyor; Nâsır ise tarafsızlık politikasıyla bu anlaşmayı imzalamaya yanaşmıyordu.

---

[552] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, ss. 51-52.

Ayrıca Nâsır, o dönemde bir Sovyet uydusu olan Çekoslovakya'dan silah almasını açıklarken bağımsızlığa vurgu yapmış ve Çekoslovakya'nın Batılıların aksine silah satmak için herhangi bir ön şart dayatmadığını söylemişti. Ayrıca silaha karşılık Çekoslovakya'ya pamuk ve pirinç satacaklarını belirterek silah alımı konusunu bir ticarî mesele olarak izah etmişti.

Mısır'ın Sovyetlerle yakınlaşması, silah alımı ile başlayan bir süreçti; ama ayrıntıları yukarıda anlatıldığı üzere Nâsır'ın bu konudaki tavrı oldukça dikkat çekicidir. Zira "*Nasır, hemen Sovyetlerle müzakerelere girmeden önce bir kere daha Amerika'nın kapısını çalmış ve 9 Haziran'da Amerikan büyükelçisine Fransa'nın İsrail'i silahlandırdığını eğer Amerika Mısır'a silah vermezse Demir Perde'nin öbür tarafına başvuracağını söylemişti.*" [353]

Amerika'nın Nâsır'ın silah alımı için Sovyetlere yönelmesini bir siyasî şantaj olarak değerlendirmesi ve silah satmaması üzerine Nâsır'ın Sovyetlerin kapısını çalmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bununla birlikte Amerika'yı karşısına almamaya da özen gösteriyordu. Zira Nâsır 2 Ekim 1955'te Çekoslovakya'dan silah satın almasına açıklık getirmek için *The Times*'a verdiği demecinde "*Bir komünist ülkeden silah satın almakla Mısır, kapılarını komünizme açacak değildir.*" [354] diyordu.

Amerika ile Nâsır'ın rol pazarlığı

Eisenhower'a Nâsır'ın yerine Kral Fârûk'un silah listesi yanlışlıkla mı verilmişti yoksa Churchill'in iddiasını destekleyerek silah satışını engellemek için mi verilmişti? Bu soru, açıklık kazanmıyor. Ancak Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'ın Kahire ziyareti sırasında açıkça ortaya çıktı ki, Washington, silahları Mısır'ın Sovyet karşıtı Ortadoğu Savunma Örgütü'ne (MEDO) katılması karşılığında bir pazarlık kozu olarak masaya sürüyordu.

Nâsır ise Amerikan oyununa girmeye itiraz etmemekle birlikte o oyunda rolünü kendisi belirlemek istiyordu. Nâsır'ın Dulles'a

[353] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 140.
[354] *A.g.e* 142.

verdiği aşağıdaki cevap Amerikan oyunu içerisinde kendi rolünü oynamak istemesinin somut bir örneğini oluşturuyor:

> Nasır şaşırmış görünerek "Neden?" dedi. Sovyetler Birliği bizden 7500 km. uzakta ve Ruslarla hiçbir zaman bir derdimiz olmadı. Ne bize saldırdılar ne de toprağımıza ayak bastılar. [...] Hiçbir vakit burada üsleri bulunmadı. Oysa İngilizler ülkemizi 70 yıl işgal altında tuttular. [555]

Askerî ittifaklarla Sovyetleri kuşatma politikası Amerika'yı Nâsır'la askerî ilişkiler kurmaya heveslendirmişti. İngiltere ve Fransa'nın daha önce kurmaya çalıştığı Ortadoğu Savunma Örgütü kısa ömürlü olmuştu. Amerika'nın Yabancı Ülkelere Yardım Programı Başkanı General Olmstead; Türkiye, Pakistan ve Mısır'ı içeren bir 'İslam Paktı' fikrini gündeme getirdi. Mısır buna katılmayı reddedince İslam Paktı, İngiltere'nin öncülüğünde Bağdat Paktı'na dönüştü ve Amerika ise bu konuda geri planda kalmayı tercih etti.

Mısır'ın Sovyetlerden silah satın alması, Batı Bloku nezdinde Mısır'ı yalnızlaştırmaya çalışan İsrail için bir fırsat yaratmıştı. "*İsrail Başbakanı, 18 Ekim'de Knesset'te yaptığı konuşmada Çekoslovak anlaşmasının Mısır'ı Sovyet blokuna bağladığını*" belirterek, Amerika'ya bir güvenlik paktı kurmayı önerdi. Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, böyle bir anlaşma için İsrail'in sınırlarını kesin hale getirmesini, yani komşularıyla barış yapmasını şart koşarken Sovyetler de Mısır'la anlaşmasından bir hafta sonra İsrail'e silah satmayı teklif etmiş; ancak bu teklif İsrail tarafından reddedilmişti. [556]

Her halükârda Mısır'ın Çekoslovakya'dan silah alması ABD, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya silah ambargosu kararını açıkça ortadan kaldırmış ve silahlanmanın önünü açmıştı. Silahlanmayı ve Soğuk Savaş dengesi çerçevesinde bölgedeki kamplaşmayı hızlandıran ikinci bir gelişme de Bağdat Paktı'ydı. Mısır ile Suriye, 20 Ekim 1955'te Bağdat Paktı'na karşı bir askerî pakt imzaladı. Bağdat Paktı 1959'da CENTO'ya dönüşmeden önce de özellikle Mısır

---

[555] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, s. 21.

[556] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss.142-143.

ve Suriye gibi Arap ülkeleri tarafından 'emperyalist ülkelerin İsrail lehine attığı bir adım' olarak değerlendirildi.

Aslında bölgeyi kamplaşmaya ve çatışmaya doğru sürükleyen sadece Arap İsrail gerilimi değil, büyük ölçüde dünyanın iki kutba bölündüğü Soğuk Savaş şartlarıydı. İngiltere Fars Körfezi'ndeki çıkarlarına ve Irak üzerindeki nüfuzuna öncelik veriyordu. Amerika'nın önceliği Sovyetlerin bölgeye açılımını durdurmaktı. Sovyetlerin önceliği ise Amerika'nın NATO ile başlayıp SEATO ve CENTO ile genişlettiği kuşatma stratejisini kırmaktı.

İngiltere mevcut öncelikleri çerçevesinde küresel düzeyde Sovyetleri, bölgesel düzeyde de Nâsır yönetimindeki Mısır'ı tehdit görüyordu. Dolayısıyla küresel düzeyde çatışma Sovyetlere karşı bölgesel düzeyde ise Mısır'a karşı örgütleniyordu. Fakat bölgesel düzeydeki kamplaşma ve düşmanlaştırma politikasında İsrail'den yana ve Araplara karşı tavır, günümüzdekinin aksine Amerika'dan değil İngiltere'den geliyordu. Amerika o dönemde belki de Dışişleri Bakanı Dulles'ın yarattığı farkla Araplarla İsrail arasında eşit mesafeli bir denge politikası izlenmesinden yanaydı.

Örneğin, Mısır'ın Çekoslovakya'dan silah alması üzerine İngiltere bölgeye silah ambargosu öngören 1950 tarihli üçlü deklarasyonun ABD, İngiltere ve Fransa ittifakına dönüştürülmesini savundu ve Amerika'ya Nâsır'ı hedef gösterdi.

> Amerika, böyle bir ittifaka yanaşmadığı gibi 1950 Deklarasyonunun tatbikatında İsrail ve Araplara karşı 'eşit tutum' ilkesini savundu. [337]

Nitekim İngiltere, o dönemde Amerika'yla olan bu farklılıklardan dolayı Süveyş krizinde de açıkça görüleceği üzere Fransa ve İsrail'le ittifak kurarak Mısır'a saldırmıştı.

Nâsır, Bağdat Paktı'na karşı Suriye ile kurduğu paktı genişletmeye çalıştı. 27 Ekim 1955'te Suudi Arabistan'la savunma anlaşması imzaladı. Bir yıl sonra buna 'İmam Ahmed' yönetimindeki Yemen de katıldı. Kahire radyosunun yayınlarının etkisiyle Ürdün'de

[337] *A.g.e.*, s. 145.

Batı karşıtı büyük gösteriler yapıldı. Ürdün Kralı Hüseyin, Arap ülkelerindeki en güçlü, eğitimli ve donanımlı askerî güç olarak kabul edilen Arap Lejyonu'nun komutanlığını yapan İngiliz General John Bagot Glubb'ı Nâsır'ın baskısı sebebiyle görevinden azletmek zorunda kaldı. Glubb'ın azli Nâsır'ın zaferi olarak görüldüğü için İngiltere'de rahatsızlığa neden oldu.

Askerî pakt imzalamış olan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan, 1956'da Ürdün'ün İngiltere'den aldığı yardımlardan vazgeçmesi halinde bu ülkeye 20 milyon sterlin yardım yapmaya hazır olduğunu açıkladı. Sovyetlerin de bununla eş zamanlı olarak malî ve askerî yardım teklif etmesi, "*Üç Arap devletinin yaptığı teklifin arkasında Sovyetlerin olduğu konusunda Ürdün'ün şüphelerini kuvvetlendirdi.*"[558]

Mayıs 1956'da Mısır ile Ürdün orduları arasında koordinasyon anlaşması, bundan birkaç hafta sonra da Ürdün'le Suriye arasında ortak harekât için bir askerî istişare mekanizması kuruldu.

Süveyş krizi işte bu bölgesel şartlar ve uluslararası kamplaşmalar sonucu ortaya çıkmıştı.

Nâsır için Amerika ve Sovyetlerin; Amerika ve Sovyetler için Nâsır'ın değeri

Nâsır, kendisini güçlü bir lider yapan tüm jeopolitik kazanımlarını Sovyetler sayesinde elde etti. Amerika, Cemal Abdünnâsır'a sadece vaatler verdi, onu kendine bağımlı kılmaya, ona rol tayin etmeye ve onu kullanmaya çalıştı. Sovyetler Birliği ise Nâsır'a vaat değil yardım verdi, onun bağımsız rolünü tanıdı; ona bir uydu gibi değil, ortak gibi davrandı.

Nâsır Amerika'dan 'güçlü bir Mısır' kurmak için silah, Asvan Barajı'nın inşası için kredi ve İngilizlerin Süveyş'ten çıkarılması için siyasî destek istemişti. Süveyş krizinde askerî bir yenilgi yaşamasına rağmen, Sovyetler ve Amerika'nın müdahalesi Nâsır'ı Arap kamuoyu nezdinde bir kahramana dönüştürdü. Silahlanma, Mısır

[558] *A.g.e.*, s. 147

ordusunu bölgenin en büyük askerî gücü, Asvan Barajı da Mısır'ı bölgenin en sanayileşmiş ülkesi haline getirmeye yönelikti. Üstelik Nâsır, Amerika'dan Asvan Barajı için finans ve Mısır ordusu için silah isterken bunu milliyetçi Mısır'ı 'komünizm tehdidine karşı güçlendirmek' gerekçesiyle açıklamış, yani Amerika'ya ortaklık önermişti.[359]

Amerika ise Nâsır'ı bir ortak olarak değil, Sovyetlere karşı kurduğu oyunda rol verilecek bir oyuncu olarak gördü. Nâsır'a destek değil sadece vaat verdi; onu oyaladı, vaatlerini ise şartlara bağladı. Amerika'nın silah için şartı Nâsır'ın Sovyet karşıtı Ortadoğu Savunma Örgütü'ne (MEDO) girmesi; Asvan Barajı'na kredi şartı ise Mısır ekonomisinin direksiyonunu Washington'a vermesiydi. Yani Amerika Nâsır'a vereceği Sovyet karşıtı rolü oynaması karşılığında silah; bağımsızlığını teslim etmesi karşılığında ise kredi vadediyordu. Üstelik bu vaatlerin ne kadarını ve ne kadar sürede yerine getireceği de belirsizdi.

Bağımsızlık Nâsır'ın kırmızıçizgisiydi. Bu yüzden de Amerika'nın şartlarını kabul etmedi; istediği silahları da Asvan Barajı için finans ve proje desteğini de Sovyetlerden aldı. Çünkü Sovyetler Nâsır'a rol dayatmamış ve Nâsır'a Sovyetlerin uydusu olmasını değil, ortağı olmasını teklif etmişti. Amerika'nın Asvan Barajı için Nâsır'a kredi vermemekle hata yaptığını Richard Nixon bile itiraf etmişti. 1963'te Mısır'a gelen Nixon, Asvan Barajı'na götürülmüş ve orada Nâsır'a şöyle demişti:

> Bugün Amerikalıların en büyük hatasını gözlerimle gördüm. Büyük barajın yanında Rus bayrağını görünce içim parçalandı ve kendi kendime Dulles olmasaydı, burada Amerikan bayrağı dalgalanırdı dedim.

Süveyş'teki askerî yenilgiden çıkarılan siyasî zafer

İngilizlerin Süveyş'ten çıkarılmasına gelince. Amerika Süveyş krizi öncesinde zaten Nâsır'a bu vaatle yakınlaşmış ve İngilizlerle

[359] Hasaneyn Heykel, *a.g.e* s. 23.
[360] *A.g.e.*, s. 174.

Mısır arasında bir anlaşmaya arabuluculuk etmişti. Amerika, Süveyş krizi sırasında da İngiliz, Fransız ve İsrail saldırganlığının durdurulmasında etkili olmuş ve saldırganların hiçbir taviz alamadan Mısır topraklarından çekilmesinde belirleyici rol oynamıştı.

Ancak bu rol de tamamen Sovyetlerin yarattığı baskı sebebiyle gerçekleşmişti. Sovyetlerin İngiltere, Fransa ve İsrail'e yönelik açık füze tehdidi olmasaydı, Amerika'nın Sovyetlerle birlikte Nâsır'ın yanında durup üç müttefikini çekilmeye zorlaması için herhangi bir sebep yoktu.

İsrail, İngiltere ve Fransa'yla hazırladıkları plan çerçevesinde 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırarak Süveyş Savaşı'nı başlatmış; ardından da İngiltere ve Fransa savaşa dahil olmuştu. Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolay Bulganin "*5 Kasım 1956'da İsrail, Fransa ve İngiltere başbakanlarına gayet tehditkâr ifadeler taşıyan mesajlar göndermiş*", aynı gün ABD Başkanı Eisenhower'a da "*bu savaş durdurulmadığı takdirde bu durumun 3. Dünya Savaşı'na varabileceği*" uyarısını yapmıştı.

ABD Başkanı Eisenhower daha önce eylemin tüm Ortadoğu'da dengelerin bozulmasına yol açacağını belirterek İngilizleri savaştan vazgeçirmeye çalışmış ve sadece "*31 Temmuz'da Eden'i telefonla arayarak 'tahammül gösterilmesi' için ricada bulunmuştu.*"[561] Sovyet Başbakanı Bulganin'in bu uyarısının ardından ise Sovyetlere sert tepki göstermekle birlikte 6 Kasım 1956'da İngiliz Başbakanı Anthony Eden'e telefon ederek "*BM'nin ateşkes çağrısını kayıtsız şartsız kabul etmelerini*" istemiş, "*Böylece 7 Kasım 1956 sabahı Kahire saatiyle saat 02.00'da Süveyş Savaşı denen Ortadoğu savaşı sona ermişti.*

Fakat bütün bunlara rağmen Nâsır, Süveyş krizi sırasındaki tutumlarından dolayı Eisenhower ve yardımcısı Nixon'a "*minnettar olduğunu*" belirtirken,[563] Hruşçov'a yazdığı mektupta ise ültimatomu

[561] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 62.
Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 167-169.
[563] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, 174.

geç yayımladığını ve 9 gün boyunca Mısır'ı yalnız bıraktığını belirterek Sovyetlere sitem etti. [564]

Hâlbuki Sovyet Lideri Hruşçov, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Süveyş saldırısından önce Nâsır'a *"Süveyş yüzünden dünya savaşı açmayacağını Abdünnasır'a bildirmişti ve görünen şu ki Abdünnasır tarafından bu açıklama anlayışla karşılanmıştı.*

Eisenhower doktrini, Nâsır'la yeni bir dönem

Amerika, Mısır'ın Sovyetlerle silah anlaşması yaptığı 1955'e kadar dostça davrandığı Nâsır'ı özellikle Eisenhower doktrininin açıklandığı 1957'den sonra aşamalı olarak cezalandırmaya başladı. Buna rağmen Nâsır, Amerika'ya bir sevgili, Sovyetlere ise sevgiliyi kıskandırmak için kullandığı flört arkadaşı gibi davrandı.

Örneğin, 1952'deki '23 Temmuz Devrimi'nden sonra ortak olmak için Sovyetleri değil, Amerika'yı seçti. Bu yüzden askerî, ekonomik ve siyasî desteği Sovyetlerden değil, Amerika'dan istedi. Sovyetlerin kapısını, ancak üç yıl sonra ve Amerika'dan silah alamayacağını anladığı zaman çaldı. Asvan Barajı kredisi için de önce Amerika ve İngiltere'ye başvurdu. Amerika, Asvan Barajı kredisini vermeyince de finans temini için Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Amerika'dan alamadığı parayı ve proje desteğini Nâsır'a Sovyetler Birliği verdi.

Sonuç itibariyle Nâsır'ı nüfuzlu bir bölge lideri yapan jeopolitik başarılar aslında ona Sovyetlerin armağanıydı. Sovyet silahlarıyla savaşıyordu, Sovyet parası ve mühendisliği ile Mısır'ı elektriğe kavuşturuyor, tarımı güçlendiriyor ve Mısır'ı modernleştiriyordu. Süveyş krizinden aldığı aşağılayıcı askerî hezimete rağmen, Sovyetlerin saldırgan ülkelere ve Amerika'ya yaptığı baskı sayesinde Nâsır savaştan siyasî zaferle ve bir kahraman olarak çıkıyordu. Ancak Nâsır, Amerikalılara minnet, şükran ve hürmet duygularını ifade ederken, Sovyet liderlerine ise diplomatik nezaket sınırlarını aşan bir dille sitem etti.

---

[564] A.g.e 136-137

[565] Yevgeni Primakov, a.g.e s. 64.

Nâsır, komünizme düşman Sovyetlere dost

Nâsır'ın Amerika'yı bir emperyalist değil, işbirliği yapılabilecek güçlü bir ortak olarak gördüğüne önceki bölümlerde değinmiştik. Peki, darbenin öncesinde Amerika'yla koordinasyon, darbeden sonra ise işbirliği geliştirmeye çalışan Nâsır, neden aynı şeyi Sovyetlerle de yapmayı denememişti?

Hâlbuki Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'a da bizzat söylediği gibi, Mısır'ın "*Ruslarla hiçbir zaman derdi olmamıştı. Ruslar onlara "ne saldırmışlardı ne de Mısır'da bir üsleri olmuştu.* Buna karşın Mısırlılar Batılılardan hep kötülük görmüştü. Amerika ise şimdi Sovyet tehdidi gerekçesiyle Mısır'ı Ortadoğu Savunma Örgütü (MEDO) içinde İngilizlerin komutası altına sokmaya çalışıyordu.

Washington'un Mısır'a dostça davrandığı dönemde Amerikan Dışişleri Bakanı olan John Foster Dulles, 1956'da görüştüğü BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'e "*Nasır'la 1953'te karşılaştıklarında Nasır'ın ileri sürdüğü birçok fikri yerinde bulduğunu; fakat 'adamın kendini beğenmediğini' söylemişti*" ve Nâsır da bunu biliyordu. Çünkü Genel Sekreter bunu Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi'ye, Fevzi de Nâsır'a iletmişti.

Sovyetlerin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin çok geç başlamasında Stalin'in rolü büyük olmuştu. Stalin, Filistin meselesinde Siyonistlere hem siyasî hem de askerî destek vermişti. Mısır'daki krallık rejimine son veren 23 Temmuz Devrimi'ni de 'Amerikan destekli bir faşist darbe' olarak nitelemişti. Sovyetlerle Araplar arasında yakınlaşma için Nikita Hruşçov dönemini beklemek gerekecekti.

Elbette 1955'e kadar Hruşçov'un da Nâsır'a bakışı olumlu değildi. Nâsır'ın Bandung Konferansı sonrası Çin aracılığıyla Sovyetlerden silah talebi, Hruşçov'un bakışını olumlu etkiledi. Nâsır'la Hruşçov arasında 1959'da iki hafta boyunca mektuplaşma yoluyla kavga sert tartışmalar yaşanmış olsa da Sovyet Lideri Nikita Hruşçov'un Nâsır'la ilgili düşünceleri, aslında 1955'ten itibaren

[366] Hasaneyn Heykel, a.g.e., 175.

doktriner olmaktan uzaklaşıp gerçekçi bir nitelik kazanmaya başlamıştı. Hruşçov, Ekim 1957'de Nâsır'la ilgili olarak şunları söylüyordu:

> Biz Cemal Abdunnasır'ın komünist olmadığını, ülkesindeki komünistleri tutukladığını biliyoruz; fakat onu destekliyoruz. Çünkü verdiği kararlar onun iç sorunlarıdır. Kendini ve halkını ilgilendirir. Onu destekliyoruz; çünkü milli bir liderdir ve halkının umutlarını simgelemektedir.

Nâsır'ın Sovyetlere bakışı da bu yaklaşıma uygundu. O, Arap dünyasındaki komünist hareketlere şiddetle karşı olmakla birlikte başta Sovyetler Birliği olmak üzere tüm komünist ülkelerle dost olmak istiyordu. Çünkü komünist ülkelerle ilişkiler Nâsır'ın Amerika'ya karşı elini güçlendiriyordu.

Amerika, 1947'den sonra İngiltere'nin aşamalı olarak çekilmek zorunda kaldığı bölgede nüfuz kurmak istiyordu. Nâsır, bölgenin en büyük ülkesi olan Mısır'ın lideri olduğu için Amerika açısından önem taşıyordu. Ancak Amerika bir mafya grubu gibi davranıyor ve Mısır'a Arap mahallesinin çete lideri rolü vermeye çalışıyor ve ondan Sovyetleri bu mahalleye sokmamasını istiyordu. Amerika'nın ilişki tarzı rüşvet, pazarlık, görev tayini, üzerine kuruluydu. Bu ilişkide görevler rüşvet, şantaj veya tehditle veriliyordu. Yerine getirilen görevler için patronun takdir ettiği kadar ödül; verine getirilmeyen görevler için ise ceza veriliyordu.

Sovyetlerin kurmak istediği ilişki ise bir ideolojik örgütün, görüşlerine yakın bulduğu bir örgütle eylem birliği ilişkisi gibiydi. Bu ilişki biçiminde ideolojik yakınlık, ortak hedefler ve ortak çıkarlar söz konusuydu. Bu ilişki biçiminde eylem birliği, ideoloji ihracı için bir fırsat ve her iki taraf için de kazanım demekti. Ayrılık veya çatışma ise iki tarafın da kaybı olarak tanımlanıyordu.

CIA Ajanı Miles Copeland, Amerika'nın Sovyetlere karşı kurduğu oyunda rol vermek için Nâsır'la ilişki kurduğunu söylemişti. Dışişleri Bakanı Dulles, bu oyunda verdikleri rolü kabul etmesi için

---

A.g.e. 130.

Nâsır'a askerî, siyasî ve ekonomik vaatler verdi. Nâsır Amerikan oyununda kendi rolünü oynamaya kalkınca da Eisenhower doktrininin şantajlarıyla ve tehditleriyle karşılaştı.

Amerika oyununda mafyatik davranırken, Sovyetler ise doktriner davranıyordu. Nâsır'ı darbeden hemen sonra Sovyetlere değil de Amerika'ya yakınlaştıran da büyük ölçüde Sovyetlerin oyununda doktriner davranmasıydı. Çünkü mafya sadece verdiği rolün yerine getirilmesiyle ilgileniyor ve onu değiştirmek için uğraşmıyordu. Doktiriner örgüt ise ortağını ideolojik yakınlığa göre seçiyor ve onu kendi ideolojisi doğrultusunda dönüştürmeye çalışıyordu. Nitekim bu doktriner tavır doğrultusunda Sovyetler Stalin döneminde İsrail'e yakın durmuş ve Nâsır'ı da komünistleri ezen bir faşist diktatör olarak nitelemişti.

Stalin'den sonra Sovyet liderliğinde yaklaşım farklılıkları ortaya çıkmış olsa da Sovyetlerle Araplar arasında hâlâ çok ciddi mesafeler bulunuyordu. Sovyetlerin Mısır, Suriye ve Irak'ta desteklediği komünist partiler, sadece 'muhafazakâr' Arap liderlerinin değil, Nâsır ve Baasçılar gibi 'devrimci' liderlerin de en ciddi rakibiydi. Dolayısıyla Nâsır, sadece Amerika'dan dostluk gördüğü ve vaatler dinlediği 1955'e kadar değil, 1957'den itibaren Amerika tarafından açıkça cezalandırılırken dahi Sovyetlerle ilişkilerinde mesafeliydi.

Nâsır ile Hruşçov'un kavgaları

Hruşçov'un Ekim 1957'deki Nâsır'ın bağımsız rolüne saygılı rasyonel işbirliği mesajına rağmen Nâsır, 1959'dan itibaren Hruşçov'la çok sert tartışmalara girdi. Bu tartışmalarda Irak'ta 1958'deki General Abdülkerim Kasım darbesiyle başlayan gelişmeler kadar Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması da etkili olmuştu.

Bu sert tartışmalar ve karşılıklı suçlamalar, ancak General Abdülkerim Kasım'ın öldürüldüğü 1962'ten sonra azalmaya başladı. Çünkü Kasım iktidarının devrilmesi komünistleri zayıflattığı için Sovyetlerin umudu, Nâsır'ın da kaygısı sona ermişti.

Abdülkerim Kasım'ın iktidarı Irak'ta komünistleri güçlendiriyordu; zira Kasım kendini Mısır'daki General Necib, ortağı Abdüsselam Arif'i ise Nâsır gibi görüyordu. Bu yüzden de iktidarını Kürtlere ve komünistlere dayanarak korumaya çalışıyordu. Komünistlerin güçlenerek Irak'ta iktidarı ele geçirme ihtimali ise Sovyetleri memnun ederken Nâsırcıları kaygılandırıyordu.

Örneğin Arif'in 1959'da tutuklanmasından bir ay sonra Nâsırcı Albay Abdülvahhab Şavvaf Musul'da ayaklandı ve ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldı.

> Komünistler, Musul'un başkenti Kerkük'ü aldılar, Kızıl bayrağı çektiler ve sokaklarda su gibi kan akıttılar. Üç bin beş yüz kişiyi öldürdüler. Şavvaf'ın 20 adamını yakaladılar, mezarlarını kendilerine kazdırdıktan sonra öldürdüler.

Hasaneyn Heykel'in naklettiğine göre Irak'ta milliyetçilerle komünistleri düşman yapan bu olay, Nâsır'la Hruşçov'u de karşı karşıya getirdi. Irak'ta komünistlerin iktidar olması için umutlanan Hruşçov, Mısır'da ve Suriye'de komünistlere ağır darbe vuran Nâsır'a tepkiliydi. Baas Partisi, Suriye'deki 'komünist tehdidinden' dolayı Nâsır'a birleşme teklif etmiş ve Nâsır 1958 yılında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak, başta komünist parti olmak üzere tüm siyasî partileri yasaklamıştı. Abdüsselam Arif de Nâsırcı bir liderdi ve Irak'ta komünistlere yönelik baskıları Sovyetleri rahatsız ediyordu.

Suriye ve Irak'taki bu gelişmelerin ardından Komünist Parti'nin 21. kongresinde doğrudan Nâsır'ı hedef alan Hruşçov, komünistlerle mücadele edenlerin gerçek bir milliyetçi ve sosyalist olamayacağını belirtmiş ve şöyle demişti:

> Nasır, heyecanlı bir genç, iradesini Arap dünyasına telkin edemez. Mısırlılar sosyalizmden söz ediyorlar. Fakat sosyalizm komünizme doğru atılan ilk adımdır. Nasır durumu ya incelememiş ya da bunun tarihi açısını tartmaktan aciz.

[568] *A.g.e.*, s. 126.

Hâlbuki Nâsır, Hruşçov'un bu sert konuşmayı yaptığı Komünist Parti 21. kongresine katılmak için Moskova'ya giden Sovyetlerin Kahire Büyükelçisi Yevgeni Kissilev aracılığıyla Hruşçov'a şu kararlı, ama uzlaşmacı mesajı göndermişti:

> Irak'ın kaderiyle yakından ilgileniyoruz. Onu ne pahasına olursa olsun komünistlerin eline bırakmayacağız. Ama bunun Sovyetler Birliği ile aramızda bir anlaşmazlık konusu olmasını da istemiyoruz. Bütün Arap halkıyla mı yoksa yalnız kalan bir iki komünist partiyle mi ilişki kuracağınızı tayin edeceksiniz.
>
> [ ]
>
> Ben komünist değilim, milliyetçiyim. Bir ilericiyim. [ ] Kendimi sosyalist telakki ediyorum. Komünizmde bugün modası geçmiş fikirler olduğuna inanıyorum. Çok yakın dostlarımdan bazıları komünisttir. Tito komünisttir ve çok yakın dostumdur. Kruşçev çok takdir ettiğim bir dosttur; o da bir komünisttir. Arap dünyasındaki komünistlerle mücadele etmem Sovyetler Birliği'ni eleştiriyorum anlamına gelmez.

Nâsır'la Hruşçov arasında 15 günlük mektup teatisi ile yaşanan ağız kavgası, daha sonraki dönemlerde yüz yüze görüşmelerde de devam etti. Kavga bazen Nâsır'ın sitemlerinden bazen Hruşçov'un ideolojik diktelerinden bazen de tercüme hatalarından kaynaklanıyordu. Hasaneyn Heykel'in naklettiğine göre, Nâsır'ın Moskova ziyaretindeki bir tercüme hatasından dolayı ilişkiler kopma noktasına gelmişti.

Nâsır, Sovyetleri Süveyş krizi sırasında 9 gün boyunca kendilerini yalnız bırakmakla, orta menzilli füze vermemekle, komünist partiler konusunda Arapların iç işlerine karışmakla suçluyor; fakat her halükârda Sovyetlerle dost olmak istediğini vurguluyordu.

Hruşçov ise Nâsır'ın suçlamalarına cevap veriyor, Nâsır'ın orta menzilli füze örneğinde olduğu gibi, bazı sitemlerinin tercüme hatası sebebiyle yanlış anlamadan kaynaklandığını söylüyor ve onun

[369] *A.g.e.*, s. 129.

komünistlere yönelik yaklaşımının bilgisizce olduğunu belirtip eleştiriyor; ama sonuçta Nâsır'a açık destek vadediyordu.

Her iki lider de birbirinin eleştirisine cevap verip karşı eleştirilerde bulunduktan sonra birer atasözü ile tartışmayı tatlıya bağlamaya özen göstermişti. Mesela Hruşçov mektubunu şöyle bitirmişti:

> Ülkenizin yalnız bir defalığına değil, Sovyetler Birliği'nin yardımına ve eşit koşullar altında dostane işbirliğine ihtiyacı olabilir. Bu noktaya değinmişken size bir Rus atasözü söylemek isterim: Kuyuya tükürme, suyundan içmeğe mecbur olabilirsin.

Nâsır da Hruşçov'a aralarındaki çatışma konularından biri olan Arap ülkelerindeki komünistlere yönelik mücadeleyi kararlılıkla sürdüreceğini vurgulamakla birlikte yazdığı bir mektubunu tıpkı Hruşçov gibi ilişkileri sürdürme mesajı içeren bir atasözü ile bitiriyordu:

> Nasır, Kruşçev'in yaptığı gibi mektubunu bir atasözü ile bitiriyor: "Tek elle alkışlamak olanaksızdır" ve "Dost olarak size uzattığımız eli havada bırakmayacağınızdan emin olmak isteriz" diye ekliyordu.

Nâsır'la Hruşçov'un kavgası bu mektup teatisinden sonra da zaman zaman devam etti. Bu tartışmalardan en sert olanı, yine komünizm üzerine yapılan bir ideolojik tartışmadan çıkmıştı. Üstelik de tartışma aslında Nâsır'ın uzlaştırma çabası sırasında ortaya çıkmıştı.

Nâsır, Sovyetlerin Irak'a destek vermesini sağlamaya çalışıyordu. Abdülkerim Kasım'ı CIA'nın rol aldığı bir darbe ile devirerek Irak'ta iktidarı ele alan Abdüsselam Arif, büyük bir komünist avı başlatmıştı ve bu da Sovyetlerin tepkisini çekiyordu. Nâsır, Irak Cumhurbaşkanı Arif'le Cezayir Cumhurbaşkanı Ahmed Ben Bella'nın da bulunduğu bir yat gezisinde baş konuğu Sovyet Lideri Hruşçov'a Abdüsselam Arif'i tanıtmak istemişti.

Yevgeni Primakov'un naklettiğine göre, Nâsır, Arif'in vatansever olduğunu, Sovyetlerle yakınlaşmak istediğini, bu elem verici

---

[370] A.g.e., s. 135.
[371] A.g.e s. 138.

sayfanın geride bırakılarak ilişkilerin yeniden başlatılmasını rica ettiğini söyledi. Hruşçov'un cevabı şoke ediciydi:

> Kruşçev her zamanki gibi ifadelerinde çekinmeyerek cevaplamıştı: "Ben onunla aynı tarlada yan yana s...ya oturmam bile. Oleg bunu çevirirken duraklarken, Kruşçev ona "Kelimesi kelimesine tercüme et. diye bağırmıştı. Gerçi, sonra Abdülnasır havayı yumuşatmayı başarmıştı.

1964 yılında Hruşçov'un Mısır'a yaptığı bir ziyaret sırasında Sovyetlerin büyük saygı duyduğu Cezayir devriminin lideri Ahmed Ben Bella'nın da katıldığı bir diğer tartışmayı da Hasaneyn Heykel şöyle naklediyor:

> Arif ve Ben Bella ile beraberdik. Avlanmak isteyenler için sandallar hazırlandı. Onları güvertede beklerken Arif, Kruşçev'le konuşuyordu. Sovyetler Birliği'ne olan hayranlığını anlatmaya başladı. Kruşçev birden ona dönerek "Komünistleri asanlarla dost olamayız" dedi. Arif buz gibi olmuştu, ev sahibi Nasır sıkılmıştı. Herkes sustu. Rusların Cezayir ihtilalinin simgesi olarak takdir ettikleri Ben Bella, Kruşçev'e döndü ve Arap Birliği'ni savunurken Kruşçev'in ne bu birliği ne de Arapları anlamadığını ifade etti. Fikirlerini açıklamaya devam ediyordu. Kruşçev sözünü kesti: "Sizleri anlamadığımı itiraf ediyorum; çünkü benim için tek birlik, işçi sınıfının birliğidir" dedi.
>
> O zaman Başkan Nasır söze karıştı ve "Bakın gene eski kavgalara geri dönüyoruz [...] -dedi- ev sahibi olarak bu tartışmaya katılmamak sizi ve Ben Bella'yı karşı karşıya bırakmak istiyordum; fakat şimdi mecburum. Tek birliğin işçi sınıfının birliği olduğunu ileri sürüyorsunuz. O zaman lütfen bana işçi sınıfının hakim olduğu iki ülkeyi Çin ve Sovyetler Birliği'nin nasıl çatıştıklarını anlatır mısınız?" [572]

1964'te hâlâ bu sertlikte tartışmalar yaşanıyor olsa da General Kasım'ın 1962'de Nâsırcı darbe ortağı Abdüsselam Arif tarafından öldürülmesi, Sovyetlerin Nâsır'ın bölgesel nüfuzunu ve kaygılarını daha fazla ciddiye almasını sağladı. Böylece Sovyetlerle hem Nâsır

[572] Yevgeni Primakov, *a.g.e* 102
[573] Hasaneyn Heykel, *a.g.e* 145.

hem de Baas Partisi arasında daha olumlu ve yakın bir ilişki sayfası açıldı. Devrimci Arap liderleri ile Sovyetler arasındaki yakın ilişki 1967 Savaşı sırasında adeta bir stratejik ittifak düzeyine yükseldi.

Aslanın zinciri

Cemal Abdünnâsır, dünyadan birkaç yüzyıl geride gördüğü ülkesini 20. yüzyıla taşıma rolü üstlenmişti. Milliyetçilik, bağımsızlık, emperyalizm karşıtlığı, toplumculuk, Nâsır'ın rolünde en sık duyulan repliklerdi. Arap dünyasının, İslam dünyasının ve Afrika'nın birliği ve dayanışması onun oynamak istediği oyundu. Ancak kendisinin de CIA ajanı Miles Copeland'a itiraf ettiği gibi, Nâsır, rolünde başarısız olmuştu.

Aslında Nâsır'ın rolünde başarılı olmasının imkânı yoktu. Ancak bu, onun üstlendiği rolün imkânsızlığından değildi. Nâsır'ın rolü zordu, büyük engellerle karşı karşıyaydı, sabır ve direnç gerektiriyordu. Birkaç yüzyıl geri kalmış bir ülkenin yaşanan çağa taşınması zor bir hedefti; ama imkânsız değildi. İmkânsız olan, çağından birkaç yüzyıl geride olan ülkenin birkaç yıl içerisinde ve dış yardımla çağa taşınmasıydı.

Nâsır bu rolü yaklaşık 20 yıllık iktidarında oynayabileceğini düşündü. Onu, başkalarının oyununa girmeye sevk eden de bu düşünceydi. Çünkü ona göre yapacak iş çok, zaman da azdı. Üstelik öz kaynaklar ve imkânlar yetersizdi; dolayısıyla hedefe hızlı ve kolay yoldan ulaşabilmek için her oyuna girilebilirdi.

Nâsır, çağın birkaç yüzyıl gerisinde gördüğü Mısır'ı Amerika'nın desteğiyle bu çağa taşıyabileceğini düşündü. Nâsır'a göre emperyalist güç olan İngiltere Mısır'ın birkaç yüzyıl geri kalmasının sorumlularından biriydi; ama Mısır'ın bu çağa taşınmasında Amerika'dan yardım istenebilirdi. Nâsır gerçekten emperyalizm karşıtı ve bağımsızlıkçı bir liderdi; ama ona göre Amerika emperyalist değildi. Ayrıca Amerika, yardım konusunda cimrilik yaparsa veya Mısır'ın bağımsızlığına aykırı taleplerde bulunursa bu rol Sovyetlerin oyununa girilerek oynanabilirdi.

Mısır halkı, 28 Eylül 1970'te henüz 52 yaşındayken vefat eden Nâsır için "aslan öldü, aslan öldü" diyerek ağlamıştı. Nâsır'ın sırdaşı ve danışmanı Hasaneyn Heykel, Nâsır'dan hayatının üç dönemini esas alarak "hür aslan" "zincirli aslan" ve "yaralı aslan" diye söz ediyor. 23 Temmuz Devrimi'nden 1956'daki Süveyş krizine kadar olan dönemi için Nâsır'a "hür aslan", Süveyş krizinden 1967 Savaşı'na kadar olan dönemi için "zincirli aslan" 1967 hezimetinden vefatına kadar olan dönemi için de "yaralı aslan" diyor.

Hasaneyn Heykel'e göre Cemal Abdünnâsır, Süveyş krizinden sonra "*uluslararası ezici bir başarı kazandı, emperyalizmin Mısır'daki son iddialarını darmadağın etti. Arapların eleştirilmeyen önderi ve dünya ölçüsünde bir devlet adamı oldu.*

Nâsır, gerçekten de Süveyş Savaşı'ndan sonra 'Arapların eleştirilmeyen önderi' olmuştu; ama onu böylesine bölgesel bir kahraman haline getiren kendi askerî veya siyasî başarısı değildi. Süveyş savaşında askerî bir hezimet yaşayan Nâsır'ı 'emperyalizmi Mısır'dan kovan kahraman' haline getiren Sovyetler Birliği ve Amerika'ydı.

Süveyş krizi sırasında İngiltere'yi Süveyş'ten çıkaran Nâsır değil Amerika ve Sovyetlerdi. Nâsır, İngiltere, Fransa ve İsrail'e askerî açıdan yenilmiş; ancak Amerika ve Sovyetler ona siyasî zafer armağan etmişti. Tabii bu armağan karşılıksız değildi, Nâsır'ın zinciri işte bu armağanı sunanlara vermesi gereken karşılıktı.

Hasaneyn Heykel'in gözünde Nâsır'ı "zincirli aslan" yapan da aslında buydu. Çünkü Nâsır "*artık üzerine çöken olayların ve iktidarın esiri, zincirli bir aslan olmuştu.*" [374] Nâsır'ın "zincirli aslan olması" aslında onun başkalarının oyununa girmeyi tercih etmesiyle ilgili bir durumdu. Zira bu, bir zorunluluk değildi; her liderin olduğu gibi Nâsır'ın da önünde üç seçenek vardı.

Birinci seçenek, gücünün sınırlarını dikkate alarak kendine rol biçmekti. Bu seçeneği tercih eden liderlerin elbette 'eleştirilmeyen önder' olmak gibi bir şansı olamazdı. İkinci seçenek, gücünün

[374] A.g.e 374
A.g.e 374

sınırlarını aşan rolü, kendi oyununu kurarak oynamaktı. Bu ise zor ve riskli bir seçenekti. Çünkü bu bir lideri 'eleştirilmeyen önder' de yapabilirdi, 'linç edilmeyi hak eden hain' haline de getirebilirdi. Üçüncü seçenek ise gücünün sınırlarını aşan rolü, başkasının sağladığı imkânlarla oynamaktı.

Nâsır işte tam olarak bunu yapmıştı. Ancak Nâsır, asker bir lider olarak 1967'deki tartışmasız hezimete rağmen 'eleştirilmez önder' olmaktan bir şey kaybetmemiş, onun yanında bir de "yaralı aslan" imajı kazanmıştı.

Nâsır ve İran İslam Devrimi

Nâsır'ı başarısızlığa mahkûm eden onun üstlendiği rol değil, rolü oynama tarzı ve sahne için seçtiği oyundu. Nâsır, üstlendiği rol ve öngördüğü hedefler bakımından İran'la kıyaslanabilir. İran da 1979'daki devrimden sonra Nâsır'ınki ile çok benzer bir rol üstlendi ve hedefler açıkladı. Kalkınma, bağımsızlık, emperyalizm (istikbar) karşıtlığı, ezilenlerin (mustaz'af) ve İslam dünyasının birliği, İran Devrimi'nin üstlendiği rolün replikleriydi. Bu rolü "İstiklal, Azadi (Özgürlük), Cumhuri-yi İslami (İslam Cumhuriyeti)" diye formüle etti. Ancak İran bu rolü Nâsır gibi her oyuna girerek oynamadı. Kendi oyununu kendi kurdu. Çünkü "ne Doğu ne Batı" dış politikasının kırmızıçizgileriydi.

İran devrimi 1980'de Saddam kendisine karşı 8 yıl sürecek savaşı başlattığında henüz bir yaşındaydı. Ne güvenilir bir ordusu ne de askerî donanımı vardı. Hatta dönemin Devrim Muhafızları Bakanı Muhsin Refikdust'un anılarında naklettiği üzere Yaser Arafat'tan dahi silah istemişti. Amerika zaten devrime düşmandı, Sovyetler kuşkuyla bakıyor uzak duruyordu, Suriye dışındaki tüm Arap ülkeleri de Saddam'ı destekliyordu.

İran bugün Yemen, Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de belirleyici olan 'Direniş Eseni' adlı ittifaka liderlik ediyor. İran'ın savunma sanayisi ve askerî gücüyle uluslararası caydırıcılık yarattığı ve hem savunma sanayi alanında hem de nükleer alanda teknoloji ihraç

eden bir ülke haline geldiği Batılılar tarafından da dile getiriliyor. Bu kitabın ikinci cildinde 'Direniş'in İnşası' üçüncü cildinde de 'Direniş Ekseni' ayrıntılı olarak ele alınacak.

İran bütün bunları elbette 20 yılda ve dış destekle başaramazdı. Hâlâ çok büyük sorunlarla baş etmek zorunda ve hâlâ öngördüğü hedeflerle arasında uzun mesafeler var. İran, İslam Devrimi ile kendine tayin ettiği rolü oynamaya devam mı eder; yoksa sorunlardan yılarak vaz mı geçer? Bunu zaman gösterecek.

Ancak İran, İslam Devrimi ile kendine biçtiği rolü sürdürülebilir kılan bir altyapı kurdu. Nâsır ise rolünü sürdürülebilir kılacak hiçbir şey yapamadı. Bu yüzden de Nâsır sağlığında başarılı olsaydı dahi rolü sadece 1978'e kadar devam edebilirdi. Nitekim ölümünden sadece sekiz yıl sonra Nâsır'ın rolü Camp David'de yardımcısı Enver Sedat tarafından tam tersine döndürüldü.

10. BÖLÜM

Devrimcilik Oyununda Son Perde

"Halk beni suçlu bulup da Hürriyet Meydanı'nda asarsa böyle davranmakta haklı olduklarını onlara kendim söylerim.

Cemal Abdünnâsır

Sonucu değiştirmek için oyuncuyu değiştirmek yeterli mi?

Arap dünyasında devrimci liderlerin ortaya çıkmasında, 1948 hezimetinin etkisi büyüktü. Mısır'da Hür Subaylar'ın lideri Cemal Abdünnâsır, Suriye'de de Baas Partisi'nin liderleri 1948'de Filistin cephesinde savaşmıştı. Bunlar, 1948'deki yenilgiden ülkelerindeki muhafazakâr iktidarları sorumlu tutuyordu. 1952'den sonra Mısır'da Cemal Abdünnâsır, 1958'den sonra da Suriye ve Irak'ta Baas Partisi ve Nâsırcılar belirleyici oldu. Peki devrimci liderler, ulusal vatan, bağımsızlık ve Filistin konularında muhafazakâr liderlere oranla bir fark yaratabildi mi?

1948 Savaşı'ndaki yenilgiden dolayı muhafazakâr Arap liderliğini suçlayan devrimci liderler, 1967'de çok daha ağır bir hezimet yaşadı. Zira Araplar 1948'de sadece Filistin'de toprak kaybetmişti. 1967'de ise sadece Filistin'in geri kalanı kaybetmekle kalmadılar; Nâsır'ın liderliğindeki Mısır, Sina Yarımadası'nı, Baasçıların

liderliğindeki Suriye ise Golan Tepelerini kaybetti. Toprak kaybından daha da vahimi, devrimci Arap liderleri 1967'den sonra ideallerini de kaybetmeye başladı.

Aslında tıpkı 1948 Savaşı'nda olduğu gibi, 1967 Savaşı'nda da yenilgi sürpriz değildi. Gerçi askerî açıdan Arap devletleri sayısal üstünlüğe sahipti; ancak oyuncular değişmiş olsa da birçok konuda roller ve oyun 1948'deki ile aynıydı. Muhafazakâr liderler zaten iktidarlarını güvence altına alma karşılığında emperyalistlerle işbirliğini öngören 1948 öncesi rollerini sürdürüyordu. Cemal Abdünnâsır'ın muhafazakâr liderlerden farklı bir role talip olduğu doğruydu; ancak Nâsır da tıpkı Hacı Emin el-Hüseynî gibi başkasının oyununu kendi tarzıyla oynamaya çalışmış, yani bir bakıma Hacı Emin el-Hüseynî'nin rolünü tekrar etmişti.

Sonuçta Hacı Emin el-Hüseynî, İngiliz manda yönetiminin verdiği Kudüs Müftülüğü oyununda kendi rolünü oynamayı ne kadar başarabildiyse Nâsır da gönüllü katıldığı Amerikan oyununda kendi rolünü oynamayı o kadar başarabildi. Hacı Emin el-Hüseynî, ne bir direniş lideri rolüyle halkını peşinden sürükleyebildi ne bir diplomat rolüyle kendisini Kudüs Müftülüğü'ne tayin eden İngilizlere siyaset dayatabildi.

Nâsır bir askerdi, ama Süveyş krizinde de 1967 Savaşı'nda da askerî açıdan yenildi. Nâsır, devrimci bir lider olarak Arap dünyasını, İslam dünyasını ve Afrika'yı emperyalizme karşı birleştirme rolüne talipti; ancak devrimci Arap liderler arasında dahi ayrılığa ve çatışmaya neden olmuştu.

Hacı Emin el-Hüseynî'nin liderliği en güçlü döneminde dahi tartışmalıydı. Cemal Abdünnâsır'ın liderliği ise Mısır'ın, hatta Arap dünyasının sınırlarını aşıyordu. Suriye ve Irak onun liderliği altına girmeye gönüllü olmuştu, Birleşik Arap Cumhuriyeti onun liderliğine duyulan güvenin eseriydi. İsrail istihbaratı Nâsır'ın Kahire'den yayın yapan Savtu'l-Arab [Arapların Sesi] radyosundan yaptığı konuşmaları dinleyenleri takibe alıyordu. Filistinli Gazeteci Yazar Fevzi el-Esmer, Nâsır'ın İsrail işgali altında kalan topraklardaki etkisini şöyle anlatıyor:

> Nasır konuşma yaparken hep radyonun yanına koşuyorduk ve bir kilise ya da camideymişiz gibi ses çıkarmadan oturuyorduk.

Süveyş ve 1967 Savaşı'ndaki askerî hezimetler dahi onun liderliğini gölgeleyememişti. Bir asker olarak herhangi bir askerî başarısı bulunmayan Nâsır'ın aslında ne Mısır'a ne de Arap dünyasına anlatabileceği doğrudan kendisi tarafından yazılmış bir siyasî zafer hikâyesi de yoktu.

Nâsır'ın en büyük iddiası Arap milliyetçiliği ve Arapların birliğiydi; bu idealle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni üç yıl yaşatabildi. Filistin davası Nâsır'ın en vurgulu söylemiydi; ama aslında ne Filistin sorununa ilişkin bir tanımı, ne de çözüm stratejisi vardı. Öte yandan Nâsır, Amerika ve İsrail'le Filistin söylemiyle bağdaşmayan ilişkilere sahipti.

Filistin sorunu konusunda bir tanım ve çözüm konusunda da bir strateji sahibi olmamak elbette sadece Nâsır'la ve onun dönemiyle sınırlı değildi. Filistin sorununa ilişkin bir tanım, sorunun çözümüne dair kapsamlı bir strateji ve bu stratejiyi hayata geçirmek için bütçesinden siyasî organizasyonuna ve askerî örgütlerinden eğitim ve lojistiğe kadar direniş altyapısının oluşturulması için İran-Suriye ilişkilerinin stratejik boyutlar kazandığı 1980'lerin ikinci yarısını beklemek gerekmişti.

1967 öncesi Araplar arası soğuk savaş

1948 Savaşı sırasında görünüşte beş Arap ülkesi İsrail'e karşı savaşa girmiş ve yenilmişti. Hâlbuki bu savaşta Arap liderlerinin birbiriyle olan çelişkisi İsrail'le olan çelişkisinden fazlaydı. Filistinli liderlerin kendi arasında, Suudiler ile Hâşimîler arasında ve Ürdün Kralı Abdullah ile Hacı Emin el-Hüseynî arasında düşmanlık vardı. Bunlar birbirlerine karşı yabancılarla işbirliğinden sakınmıyordu. Nitekim Ürdün Kralı Abdullah, savaşın hemen öncesinde BM'nin taksim edeceği Filistin topraklarını paylaşmak üzere Yahudi ajansı lideri Golda Meir'le anlaşma yapmıştı.

---

[576] Ian Black, *a.g.e.* s. 141

1967 Savaşı öncesinde de Araplar arası soğuk savaş, benzer bir durum yaratıyordu. Muhafazakâr liderlerle devrimci liderler arasında açık bir savaş vardı. Suudiler, Nâsır'a suikast düzenliyor ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni sabote etmek için Suriye'de darbe yaptırıyordu. Nâsır, Yemen'de Suudi destekli Şiî Zeydî İmam Bedr'e karşı cumhuriyetçi Albay Abdullah Sallal'ı desteklemek için Yemen'e 70 bin asker göndermişti. "*Bazı kaynaklara göre bu miktar, 88 bine çıkmıştı.*

Nâsır, Irak ve Suriye'de Baasçılara karşı kendi adamlarını destekliyordu. Irak'ta Nâsırcılarla Baasçılar arasında iktidar kavgası vardı. Birleşik Arap Cumhuriyeti başarısızlığı, Suriye'de hem Baasçılarla Nâsırcılar arasında hem de Baasçıların kendi arasında çatışma yaratmıştı. Bu iç çatışma, Suriye'de iktidar olan Baasçı liderlerin Baas Partisi'nin kurucuları Mişel Eflak ve Salah Bitar'ı sürgün etmesine varacak kadar şiddetliydi.

23 Temmuz 1952 devriminden sonra en istikrarlı yönetim Mısır'da kuruldu; çünkü General Necib'in 1954'te tasfiye edilmesinden sonra Mısırlı devrimci liderler arasında bir iktidar savaşı olmadı. Ancak 1971'de Hafız Esed'in, 1979'da da Saddam Hüseyin'in iktidarına kadar Suriye ve Irak, sürekli iktidar savaşlarına sahne oldu.

Irak'ta devrimci liderler arasındaki iktidar savaşı da en az monarşiden cumhuriyete geçiş kadar sert geçti. İlk savaş 1958'de monarşiyi deviren devrimci liderler arasında yaşandı. Abdülkerim Kasım, devrimci ortağı Abdüsselam Arif'i tasfiye etmeye çalışırken, 1963'te Arif tarafından öldürüldü. Arif, Kasım'ı Baasçıların desteğiyle devirdikten sonra bir helikopter kazasında öldü ve 1966'da yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçti. Ancak Abdurrahman Arif'in Nâsırcı iktidarı da Baasçıları tasfiye etmeye çalışırken 1968'de Hasan el-Bekir liderliğindeki Baasçılar tarafından devrildi. Nihayet Baasçı Hasan el-Bekir de 1979'da Baasçı Saddam Hüseyin tarafından tasfiye edildi. Suriye'deki iktidar savaşlarına ise önceki bölümde değinilmişti.

---

[577] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 179

Arap ülkelerindeki bu iktidar mücadeleleri ve birbirlerine karşı giriştikleri soğuk savaşın Filistin'e yansıması kaçınılmazdı. Filistin'de manda yönetimi döneminden beri zaten sorunlu olan liderlik, dış müdahalelerin etkisiyle yaşanan yeni parçalanmalar ve yeni gruplaşmalarla daha da sorunlu hale geldi.

Örneğin, Nâsır'ın girişimiyle Hacı Emin el-Hüseynî ile temsil edilen geleneksel liderliğin yerine Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu. Ancak bu, Filistin liderliğinde birliği sağlamadı, tersine başka ayrılıklara sebep oldu. Çünkü Nâsır'ı Filistin meselesini kendi politik çıkarları için kullanmakla suçlayan, örneğin Yaser Arafat gibi yerel liderler zaten kendi örgütlerini kurmuş; Nâsır da 1968'e kadar Arafat'ın Mısır'a girmesine izin vermemişti.

Öte yandan iktidarları için Filistin'i Siyonistlerle bölüşmeye hazır olanlar sadece Irak Kralı Faysal veya Ürdün Kralı Abdullah gibi muhafazakâr liderler değildi. 1957'de krallıktan cumhuriyete geçen Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı Habib Burgiba da İsrail'le barış önerisi getiriyor ve adeta Nâsır'a karşı İsrail'in safına geçiyordu. Suudiler ise Nâsır'ın Arap Birliği'ndeki nüfuzunu kırabilmek için Amerikan müttefiki İran, Türkiye ve Pakistan'ın da dahil olduğu bir İslam paktı öneriyordu.

Türkiye'nin 1949'dan sonra oynadığı rol ise her şeyden önce kendi tarihi açısından utanç vericiydi. Türkiye, 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan ilk İslam ülkesi oldu. Hâlbuki bu tanıma kararından 31 yıl önce Filistin Osmanlı Devleti'ne aitti. Türkiye'nin 1949'daki İsrail'i tanıma kararından önce 1948'de bile Batılı ülkelerle birlikte Arapların karşı çıktığı Uzlaştırma Komisyonu'nda yer alması aslında Ankara'nın nasıl bir tercih yaptığını gösteriyordu.

BM Siyasi Komitesi 2 Aralık 1948'de üç ülkeden oluşan bir uzlaştırma komisyonu kurulmasına karar vermiş; bu karara olumlu oy kullanmış olan Türkiye, ABD ve Fransa'yla birlikte komisyonun üyeliğine getirilmişti. O dönemde bu karara Araplar ve Doğu Bloku ülkeleri karşı çıkarken Türkiye'nin bu komisyonun kurucusu olarak İsrail yanlısı Batılı ülkelerle aynı safa geçmesi İsrail'i

tanıma kararının da hangi hedefe yönelik olduğunu gösteriyordu. Ankara'nın hedefi, İsrail'i tanıyarak Batı blokuna yakınlaşmaktı.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden geriye kalan topraklar üzerinde bir ulusal kurtuluş savaşıyla kurulmuştu. Bu ulusal kurtuluş savaşını 'yedi düvele karşı' savaş diye niteleyip bu savaşın 'mazlum milletlere kurtuluş umudu' olduğunu iddia ediyordu. Türk liderler, 400 yıl boyunca vatan toprağı olan Filistin'i sadece 31 yıl içinde unutmuş ve 'kurtuluş umudu' olduklarını iddia ettikleri eski vatandaşlarına karşı burayı vatandan koparan İsrail'den yana olmuştu. Türkiye'nin İsrail'i tanıma gerekçesi ise çok daha utanç vericiydi.

8 Şubat 1949'da Anadolu Ajansı'na demeç veren dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, "*İsrail devleti bir vakadır. 30'dan fazla devlet tanımıştır. Arap temsilcileri de İsrail temsilcileriyle konuşmaktadırlar.*" diyerek açıklamıştı. Bu utanç verici izah, 'mazlum milletlere kurtuluş umudu olan' kurtuluş savaşı sonrası kurulan Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta Amerikan kampına sığınma çabasını gizlemeye yönelikti.

Ankara'nın İsrail'i tanımasında, Cumhuriyet'le birlikte büyük bir amaç olarak ortaya konan Batılılaşma hedefi temel etken olmakla birlikte o dönemde Sovyetler Birliği tehdidi altında olan Türkiye'nin, Amerika'nın desteğini sağlamak için Orta Doğu'da Washington politikalarına uygun stratejiler izlemek istemesinin temel rol oynadığı da söylenebilir.

Türkiye, Sovyet tehdidi gerekçesiyle Amerika ve NATO'nun Ortadoğu politikalarına yaklaşarak denge yaratmak istemekteydi. Nitekim Türkiye'nin Amerikan yanlısı bu politikası, 1950'lerde Nâsır'a karşı İsrail'le gizli işbirliği ile daha da belirginlik kazanacaktı. Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde belirleyici olan Ankara-Washington ilişkileri oldu. Ankara'nın siyasî söylem düzeyinde sözde Tel Aviv'le en gerilimli olduğu Tayyip Erdoğan'ın iktidar döneminde

[378] Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak/Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2000, ss. 38-39.

Türkiye-İsrail ticarî ilişkileri Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar gelişti. İsrail'in 2010'da OECD'ye üye olması ve 2016'da NATO'da daimi temsilcilik açması Recep Tayyip Erdoğan sayesinde mümkün oldu. Türkiye veto ederek İsrail'in üyeliklerini engelleyebilirdi; ancak Filistin Özerk Yönetimi'nin resmî olarak Türkiye'den OECD'ye üyeliğini veto etmesini istemesine rağmen Erdoğan veto hakkını kullanmadı.

Yanlış tanımlanan soruna doğru çözüm bulunamaz

Arapların parçalanmışlığı, İsrail'i toprak genişletme konusunda cesaretlendiren en önemli etkenlerden biriydi. Ortak bir politika için önce ortak olmak gerekiyordu; ama o dönemde de parçalanmışlık, Arap milliyetçiliğinden bahsedenlerin bile önemli sorunuydu. Diğer bir önemli sorun da politika yerine slogan üretilmesiydi.

Arap liderlerinin İsrail'e karşı ortak bir politikasının bulunmaması sadece parçalanmışlıkla ilgili bir durum değildi. Birlik içinde olmak bile sorunu çözmüyordu; zira bir Filistin veya İsrail politikasının olabilmesi için öncelikle Filistin sorununa dair ortak bir tanımın olması gerekiyordu. Ayrıca bu, geçmişte kalmış bir sorun da değil; zira hâlâ ne Filistinlilerin ne de Arap ülkelerinin üzerinde uzlaşmaya vardıkları bir Filistin sorunu tanımı ve İsrail politikası bulunuyor.

Örneğin Filistin sorunu, ülkesi gasp edilmiş ve yurdundan sürülmüş bir halkın vatan sorunu mudur yoksa bir insan hakları sorunu mudur?

İsrail, ulusal ideolojisi gereği ırkçı ve yayılmacı bir emperyalist proje midir yoksa adaletsiz uygulamaları olmakla birlikte barış içinde bir arada yaşanabilecek normal bir devlet midir?

Filistin sorunu İsrail yıkılarak mı yoksa onun yanında bir de Filistin devleti kurularak mı çözülür?

İsrail'in yıkılmasını istemek Yahudilerin yok edilmesini istemek midir yoksa İsrail'in yıkılması Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi

toplumunun adil, özgür ve eşit şekilde birlikte yaşayabilmesinin zorunlu şartı mıdır?

Siyonistler, bu sorulara doğrudan veya dolaylı olarak Araplardan çok daha dürüst ve net cevaplar verdi. Siyonistlerin soruna dair açık itiraflarına geçmeden önce Filistin sorunuyla ilgili olarak tartışmasız şekilde kabul edilen tarihsel gerçekleri hatırlayalım:

Yahudiler, Filistin'de çok küçük bir azınlıktı. Siyonistler, önce Osmanlı Devleti'nin, sonra İngiltere'nin sağladığı şartlarla Filistin'de yurt edindi. İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği, nüfuzunu kullanarak Birleşmiş Milletlerin Filistin topraklarının yarısından fazlasını Siyonistlere vermesini sağladı. Filistin'deki yerli halk ise ülkelerinin başkaları tarafından dışarıdan gelen yabancılara pay edilmesini reddetti.

Siyonistler birlik ve beraberlik içinde, örgütlü oldukları ve dışarıdan siyasî ve askerî destek aldıkları için kazandılar. Filistinliler ise paramparça ve düzensiz oldukları ve İslam dünyası tarafından dahi yalnız bırakıldıkları için yenildiler. Böylece Siyonistler sıfırdan vatan sahibi oldu, Filistinliler ise vatanlarını kaybetti.

Filistin sorununun doğru tanımını da gerçekçi çözüm şeklini de Siyonistler gösterdi

Siyonistler, akılla alay eden izahlar getirmekle birlikte yarattıkları sorunu gizleme gereği duymadılar. Örneğin, Filistin'e sonradan dışarıdan geldiklerini ve o toprakları gasp ettiklerini inkâr etmediler; ama binlerce yıl önce inandıkları peygamberlerin burada yaşadığını delil gösterip Filistin'in kendilerinin hakkı olduğunu iddia ettiler. Yüzleri dahi kızarmadan "*Filistin'in halksız bir yurt, Yahudilerin ise yurtsuz bir halk*" olduğunu söylediler.

Filistinlilerin vatanlarını işgalden korumak için gösterdiği direnişi 'saldırı', kendilerinin işgalini ise 'savunma' diye açıkladılar. Terörden kaçan yüz binlerce Filistinlinin ülkeyi 'gönüllü olarak' terk ettiğini söylediler; ancak onların evlerine geri dönmesine izin vermeyeceklerini de saklamadılar. BM'nin kendilerine verdiği toprakla

yetinmeyeceklerini açıkça ve defalarca dile getirdiler; kurdukları devlete resmî sınır belirlemediler. Tüm dünyanın Filistin olarak kabul ettiği Batı Şeria'ya, Doğu Kudüs'e ve Suriye'nin Golan bölgesine dahi yerleşimler kurdular.

Arap liderler, Filistin sorununun en gerçekçi ne nesnel tanımını sadece Vladimir Jabotinsky'nin sözlerinden bile çıkarabilirdi. Zira Jabotinsky, İsrail'in resmî devlet doktrini haline gelecek olan "Demir Duvar" makalesinde şöyle diyordu:

> Biz Filistin'e karşılık ne Filistinlilere ne de öteki Araplara hiçbir şey veremeyiz. Öyleyse gönül rızasıyla anlaşamayız. Bugün sömürgeleştirme faaliyeti en sınırlandırılmış haliyle bile yerli halkın iradesine rağmen sürdürülmek zorundadır. Dolayısıyla bu faaliyet ancak ve ancak yöre halkının hiçbir şekilde kıramayacağı, adına Demir Duvar diyebileceğimiz bir güç kalkanının ardında sürdürülüp geliştirilebilir. İşte bizim Arap politikamız budur.

Peki, bu Arap politikasına karşı Arapların İsrail politikası ne olmalıydı? Sadece tarihsel veriler ve Siyonistlerin kendi açıklamaları esas alınsa bile, Filistin sorunu şöyle tanımlanabilirdi: Filistin sorunu yurdundan kovulan bir halkın kendi evine geri dönme sorunudur. Gasp edilen yurdunu geri alma sorunudur. Kendi yurdunda özgür, bağımsız ve eşit yaşama hakkına kavuşma sorunudur. Çözüm ise ancak 'Demir Duvar' yıkılarak; Filistin'deki Arap ve Yahudi halklarının eşit kurucu ortak olacağı yeni bir devlet kurularak üretilebilir.

Filistin sorununun doğru tanımı ve adaletli çözümü konusunda dikkate alınması gereken Siyonist liderlerden bir diğeri de dönemin İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan'dır. Moşe Dayan, Gazze yakınlarındaki 'Nahal Oz' adlı kibbuzda yaşayan Ro'i Rotberg adlı Siyonist'in öldürülmesi üzerine Nisan 1956'da yaptığı konuşmada Filistin sorununun nasıl tanımlanması gerektiğini şöyle ortaya koyuyor:

> Bugün katillere suçlamalar yöneltmeyelim. Onların bizim için beslediği şiddetli nefretten yakınmamızın sebebi nedir? Sekiz yıldır Gazze'deki

> mülteci kamplarında yaşıyorlar ve bizler onlara ve atalarına ait toprakları ve köyleri gözlerinin önünde kendi yurdumuz haline getirdik.

Moşe Dayan, Filistin sorununun Siyonistler tarafından gasp edilen topraklar ve yurtlarından sürülen insanlardan kaynaklı bir sorun olarak tanımlayarak nesnel bir gerçekliği ortaya koyuyor. Ancak diğer tüm Siyonist liderler gibi bu gerçeklikle tanımladığı soruna ahlakî sonuçlar çıkararak çözüm sunmuyor. Tam aksine, Siyonist ideolojinin gerektirdiği karakteri vurgulayarak çözüm için şunları öneriyor:

> Ro'i'nin kanının hesabını Gazze Araplarından değil kendimizden sormalıyız. Hesaplaşmamızı bugün yapalım. Bizler yerleşimci nesliyiz. Çelik miğfer ve silah namlusu olmadan ne bir ağaç dikebilir ne bir ev kurabilirdik.
>
> [ ]
>
> Bu, neslimizin kaderidir tek seçeneğimiz hazırlıklı olmak, silahlanmak, güçlü ve kararlı olmaktır. Aksi takdirde kılıcımız elimizden kayacak ve hayat bağlarımız koparılacaktır.[579]

Jabotinsky ve Moşe Dayan gibi açık konuşan Siyonist liderlerin Filistin sorunu tanımı doğru, çözüm yöntemleri ise onları yaratan değerlere uygundu. Sadece Arapların veya İslam dünyasının değil, dünyanın tüm özgürlükçülerinin o doğru tanıma özgürlük ve adalet değerlerine uygun çözümü ise 'Demir Duvar'a teslim olmak değil, direniş olabilirdi.

Filistin topraklarındaki Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi toplumunun adalet ve eşitlik içinde bir arada yaşaması için şimdiye kadar şiddetin, ırkçılığın, ayrımcılığın ve işgalin kaynağı olan İsrail'i ortadan kaldırmaktan başka bir adil çözüm sunulabilmiş değil. Bu ise direniş seçeneğinin güçlendirilmesini gerektiriyor.

Filistin sorunu için 'görüşmeler yoluyla çözüm' veya 'iki devletli çözüm' ise 'Demir Duvar'a teslim olanlar ve teslim olunmasını isteyenler tarafından öneriliyor. Onlara göre, Filistin sorununu

[579] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 163.

gasp edilmiş bir ülke ve yurdundan sürülmüş bir halk sorunu değil, en fazla bir insan hakları sorunudur.

Filistin sorunun 1967 topraklarında kurulacak bir Filistin devletiyle çözüleceğini savunanlar, İsrail'in 1948'de devlete dönüştürülen bir uluslararası proje olduğunu görmezden geliyor ve onun doğal ve normal bir devlet olduğunu var sayıyor. Hâlbuki İsrail'in normal bir devlet olmadığı, Siyonistler tarafından bile inkâr edilmiyor.

1948'de işgal edilen toprakları 'İsrail' olarak tanımlayanlara göre Filistin'in işgal edilmiş bir toprak ve Filistinlinin de yurdundan kovulmuş bir halk olması 'sorun' değildir. Filistin, sadece 1967 topraklarıyla sınırlı olduğuna göre Filistinli de sadece Batı Şeria ve Gazze halkından ibarettir. 1948 ve 1967'de yurtlarından sürülen milyonlarca Filistinlinin vatandaşlığı halen mülteci olarak yaşamakta oldukları ülkelerin sorunudur.

Onlara göre BM'nin Filistin topraklarının yüzde 56,4'ünü Siyonistlere vermesi ve Siyonistlerin 1948'de bu miktarı yüzde 78'e çıkarması işgal değildir. İşgal denince anlaşılması gereken yalnızca İsrail'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te inşa ettiği konutlardır.

Yine onlara göre Filistin sorunu, aslında Filistin Özerk Yönetimi'nin bağımsız devlet olarak tanınmıyor olmasından ve Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan insanların işgal sebebiyle uğradığı haksızlıklardan kaynaklanan bir insan hakları sorunudur. 1948 topraklarında kurulan İsrail'in yanında, bir de 1967 topraklarında Filistin devleti kurulursa İsrail yerleşimlerinden kaynaklanan insan hakları sorunu ortadan kalkar ve böylece Filistin sorunu da çözülmüş olur!

Arapların 'Demir Duvar'la sınavı

Araplar 'Demir Duvar'a ilk kez 1978'de resmî olarak teslim oldu. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, Camp David Anlaşması'yla 1948'de işgal edilmiş olan toprakların İsrail'e ait olduğunu kabul etti. Bunu, 1993'te FKÖ Lideri Yaser Arafat izledi; 1948 topraklarından vazgeçti ve İsrail'in 1967 topraklarında Filistin Özerk Yönetimi kurulmasına izin vermesi karşılığında Oslo Anlaşması'nı imzaladı.

Arafat, Filistin Ulusal Konseyi'nin onayını almadan İsrail'le anlaşma yapmıştı ve yaptığı anlaşma Filistin Ulusal Sözleşmesi'ne aykırıydı.

> Genç bir Filistinli gazeteci olan Halid Ebu Bekir, bir söyleşi sırasında FKÖ liderine Filistin Ulusal Konseyi'nin rızasını almadan İsraillilerle barış anlaşması yapmasının bir hata olup olmadığını sorma cesaretini gösterdi. Arafat'ın dudakları titremeye başladı. Hiddetten gözleri kızardı, koltuğundan fırlayıp genç gazetecinin teybini un ufak ederek: "Ebû Ammar'la böyle konuşmaya nasıl cesaret edersin!" diye bağırdı. "Sen benim kim olduğumu bilmiyor musun cahil, ben yeryüzündeki en büyük halkın lideriyim!" Bunun üzerine Arafat'ın muhafızları küstah gencin üzerine atıldılar.

Filistinli bir şehidin oğlu olan Gazeteci Halid Ebu Bekir, tabii ki Arafat'ın FKÖ lideri olduğunu biliyordu ve sorusu da zaten ancak FKÖ başkanı tarafından cevaplanması gereken bir soruydu. Çünkü FKÖ Başkanı Ebû Ammar, kendisini o makama seçen Filistin Ulusal Konseyi'nin rızasını almadan ve Filistin Ulusal Konseyi tarafından hazırlanmış olan 'anayasayı' çiğneyerek İsrail'le önce gizli görüşme sonra da anlaşma yapmıştı. Filistinli bir şehidin oğlu olan gazeteci, sorusunu Ebû Ammar'a değil de kime soracaktı!

Aslında Yaser Arafat'ın 'Demir Duvar'a zihinsel teslimiyeti çok daha erken bir tarihte gerçekleşti. Yevgeni Primakov, bu konuda şöyle diyor:

> Mart 1977'de Kahire'de gerçekleşen Filistin Millî Konseyi'nin oturumunda şu resmî karar alınmıştı: Artık mücadelenin amacı İsrail'in yerinde değil; fiilen onun yanında, Ürdün Nehri'nin batı kıyısında ve Gazze bölgesinde Filistin Devleti'nin kurulmasını sağlamaktı. Arafat'la yapılan görüşmelerde karar alınmasının altı yıl öncesinden bu fikirden haberim vardı.

Gerçi Filistin Haber ve Enformasyon Ajansı WAFA'nın resmî web sitesinde yayımlanan Kahire toplantısı karar metninde Yevgeni

---

[580] Marco Koskas, *Arafat, Yaşayan Bir Efsane*, çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998, ss. 12-13.

[581] Yevgeni Primakov, *a.g.e* s. 52.

Primakov'un iddiasını destekleyen herhangi bir ifade yer almıyor.[582] Fakat Yevgeni Primakov, Arafat'ın fikir değiştirdiğine dair iddiasını kendisiyle yaptığı görüşmelere dayanarak da tekrarlıyor ve şöyle diyor:

> Ancak 'İsrail'i yok etme' konusunda Arafat ve Filistin Kurtuluş Hareketi genelde 60'lı, 70'li yıllarda alenen sabit pozisyon tutmaktaydı. Gerçekte ne oluyordu? Filistin devletinin kurulması ve Ortadoğu haritasının yeniden şekillenmesi konusundaki fikirlerde hangi değişimlerin sesi duyulmaya başlamıştı?
>
> O yıllarda Arafat'la yaptığım görüşmeleri yazdığım eski not defterlerini karıştırıyorum. Silahlı mücadeleden başka seçenek görülmeyen bir ortamda doğan Ebû Ammar yavaş yavaş bir gelişimden geçerek mücadeleci bir siyasetçiye dönüşmüştü. Elbette başlangıçta da yoğun İsrail karşıtı sözlerinin arasında siyasetçi kişiliği görünmekteydi. Ama 70'li yılların başında artık Arafat Filistin devletini İsrail'in yerine değil, onun yanında ayrı bir devlet olarak kurma olasılığı üzerinde düşünmeye başlamıştı.

Arafat'ın 'Demir Duvar'a teslimiyeti Primakov'un dediği gibi, 1977 gibi erken bir tarihte mi olmuştu; yoksa bu o dönemde bir Sovyet yetkilisine siyaseten söylenmiş gerçek görüşü yansıtmayan sözler miydi bilemiyoruz. Ancak Arafat, 1977'de olmasa bile önce 1988'deki bağımsızlık bildirisinde, sonra da 1993'te Oslo'da resmen Demir Duvar'a teslim olmuştu.

Ürdün ise zaten 1948'de 'Demir Duvar'ın örülmesine en büyük katkıyı sunan Arap devletiydi. 1994'de İsrail'le barış anlaşması yaparak ihanetine resmiyet kazandırdı.

Suudiler, 2002'de Beyrut'ta düzenlenen Arap zirvesinde İsrail'in 1967 topraklarında kurulacak Filistin devletini tanıması

---

[582] WAFA, Filistin Haber ve Enformasyon ajansı, **الدورة الثالثة عشر قرار المجلس الوطني الفلسطيني في دورته الثالثة عشرة التي انعقدت في مدينة القاهرة بتاريخ ٢١-٢٢ آذار(مارس) ١٩٧٧م** (Filistin Ulusal Konseyi'nin 12-22 Mart 1977'de Kahire'de yapılan on üçüncü oturumunda aldığı karar) https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=3982 (Erişim: 29.02.2023).

[583] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 282.

karşılığında 22 Arap ülkesinin Tel Aviv'le ilişkilerini normalleştirmesini öngören bir plan sundu. Bu ise 'Demir Duvar'a teslimiyeti Suudi iradesi olmaktan çıkarıp Arap Birliği kararı olarak ilan etmek demekti.

Yani birkaç istisna dışında Arap ve İslam ülkeleri, bu iki devletli çözüm önerisiyle 1978'den beri aşamalı olarak Filistin sorununu kendi gerçekliğinden kopardı, 'Demir Duvar'a itaat etti ve bu itaati de 2002'de ortak karara dönüştürdü.

Peki, henüz hiçbir Arap ülkesinin İsrail'i resmen tanımadığı 1978 öncesinde Filistin sorunu nasıl tanımlanıyordu? Arap ve İslam dünyası, 1978'e kadar en azından 'görünüşte' Filistin sorununu onun nesnel gerçekliğiyle bağdaşır şekilde tanımlıyordu.

Doğru tanıma eksik çözüm, yanlış yöntem

Birleşmiş Milletlerin 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararını hiçbir Arap ve İslam ülkesi kabul etmedi. İngiliz manda yönetiminin kontrolü altındaki toprakların tamamı Filistin vatanı kabul edildiği için Araplar 1948'de savaş yaptı. 1948 Savaşı'ndan sonra da tüm taraflar İsrail'le ateşkes yapmış olsa da hiçbiri onunla barış yapmadı. Hiçbiri İsrail'i tanımadı ve Filistin topraklarının tamamı, İsrail tarafından işgal edilmiş Filistin toprakları olarak kabul edildi.

İlk resmî aykırı ses 1965 yılında Tunus'tan duyuldu; ama Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın İsrail'le sorunun müzakereler yoluyla barışçı bir şekilde çözülmesi önerisine tüm Araplar çok sert tepki gösterdi.

1967 Savaşı, Filistin'i İsrail işgalinden kurtarmak için yapıldı. 1964'te toplanan Filistin Ulusal Meclisi, hazırladığı anayasada Filistin vatanını, "*Filistin, İngiliz mandası sırasındaki sınırlarıyla bölünmez bir bütündür.*" şeklinde tanımladı. Bu tanım Temmuz 1968'de yeniden düzenlenen metinde de korundu.

Özetle, 1978'deki Camp David Anlaşması'na kadar Araplar tamamı Filistin'i somut tarihsel gerçekleri esas alarak tanımlıyordu. 1967 yenilgisi dahi henüz bu tanımı değiştirmemişti. Yani

hiç kimse 1948 topraklarını 'İsrail', 1967 topraklarını ise 'Filistin' olarak tanımlamıyordu.

Öte yandan Arapların 1948'de ve 1967'de savaş yapmış olması İsrail'i de barış için muhatap alınabilecek normal bir devlet olarak değil, işgalci bir varlık olarak tanımladıklarını gösteriyordu. Filistin'in tamamını ulusal vatan ve İsrail'i de işgalci bir varlık olarak gören Arap dünyası doğal olarak askerî yöntemleri de çözüm olarak ortaya koyuyordu. Filistin anayasasının dokuzuncu maddesi de bunu "*Filistin'in kurtuluşu için tek yol silahlı mücadeledir.*" diye resmileştirmişti.

Yani 1978'deki Camp David'e kadar Filistin sorunu somut tarihsel gerçekler esas alınarak çözüm yöntemi ise Siyonistlerin 'Demir Duvar' doktrini göz önünde bulundurularak belirlenmişti. Somut tarihsel gerçekler Filistin vatanının gasp edildiğini gösteriyordu. Siyonistler ise Araplar teslimiyeti kabulleninceye kadar onları 'Demir Duvar' içine hapsetmeyi öngören bir doktrin açıklamıştı. Dolayısıyla Filistin'in tamamının askerî yöntemlerle özgürleştirilmesi hem somut tarihsel gerçekliğe uygundu hem de Siyonistlerin savaş doktrinine denk olabilecek bir tavırdı.

Ancak hem bu tanım hem de bu çözüm kararı sadece sözde kaldı. Arapların 1948 Savaşı öncesinde ve savaş sırasında bu şekilde tanımlanan soruna, çözüm için plan üretmekten ve planı uygulamaya koymaktan ne kadar uzak olduğu kitabın Altıncı bölümünde anlatıldı. 1948 hezimetinin neden bir sürpriz olmadığı açıklanırken mukayeseli olarak liderlik sorununa dikkat çekildi.

Nitekim bu liderlik sorununun farkına varan Arap dünyası, 1950'lerde ciddi bir değişim yaşadı. Muhafazakâr liderler etkisini yitirirken devrimci liderler belirleyici hale geldi. Peki, devrimci liderler 1967'de neden sonucu değiştiremedi; hatta 1948'dekinden daha ağır bir yenilgiye sebep oldu? Bunun iki temel sebebi vardı:

1- Düşmandan çok, birbiriyle savaşan muhafazakâr liderlerin 'iç savaş' geleneğini devrimci liderler de aynen sürdürdü.

2- Devrimci liderler, sorunu doğru tanımlamalarına rağmen ne bu tanımın gerektirdiği planı yaptılar ne de planın gerektirdiği altyapıyı kurdular. Yani iktidarda oldukları yaklaşık 20 yıl boyunca işgal altında bir Arap vatanı olarak tanımlanan Filistin'i kurtarmak için bir askerî plan da hazırlamadılar; bu plan doğrultusunda askerî bütçe, askerî pakt ve askerî örgüt de kuramadılar.

Rövanşın değil hezimetin şartları yaratıldı

1948 Savaşı'nın üzerinden yaklaşık 20 yıl geçti ve beş Arap ülkesinin doğrudan, Lübnan ve Filistinlilerin ise dolaylı olarak katıldığı bir bölgesel savaş sadece 6 gün içinde İsrail'in kesin zaferiyle sonuçlandı. 1948'deki yenilgiden dolayı siyasî iktidarı cepheye gereken özeni göstermemekle suçlayan askerler 1952'den itibaren iktidardaydı. Dolayısıyla 1948 Savaşı'nda yanlış buldukları her şeyi düzeltecek kadar vakte sahiplerdi.

Ayrıca muhafazakâr liderler askerî bilgiden uzak olmalarına karşın devrimci liderler ya askerdi veya askerî darbelerle iktidar olmuşlardı. Ancak muhafazakâr liderlerin 1948 Savaşı'nı kaybetmesine sebep olan tüm şartlar, devrimci liderler tarafından 1967 Savaşı'nda tekrar edildi.

Her şeyden önce 1967 Savaşı'nda İsrail'e karşı savaşan beş Arap ülkesinin kendi iç çelişkileri İsrail'le olan çelişkilerinden çok daha fazlaydı. Birleşme, örgütlenme ve askerî hazırlıkla geçirilmesi gereken yıllar; birbirlerine karşı entrikalarla, komplolarla ve çatışmalarla geçirilmişti. Arapların birliğini savunanların kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti sadece 3 yıl yaşatılabilmiş ve birlik ya da dayanışma, iç çatışmaya dönmüştü.

Arap dünyası şimdilerde birkaç istisna dışında 1967 topraklarında kurulacak Filistin devleti karşılığında İsrail'le barışı savunuyor. Yani 'Demir Duvar'a teslim olduğunu açıkça ilan ediyor. 1978 öncesinde kimse bunu açıkça söylemiyordu; ancak Arap liderler, 'Demir Duvar'a teslim olmaya çok önceden beri hazırdı; zira Demir Duvar'ın inşası için Siyonistlerle işbirliği yapmışlardı.

Hâşimî Faysal, 1918'de Suriye emiri iken kuzen olarak nitelediği Siyonistlerle pazarlığa oturmuş ve Siyonistlerin İngilizler nezdinde Hâşimî krallığına destek vermesi karşılığında Filistin'i Siyonistlerle paylaşmak için Haim Wiezmann'la gizli anlaşma yapmıştı. Faysal'ın Ürdün kralı olan kardeşi Abdullah da 1948 Savaşı'nda Golda Meir'le gizli anlaşma yaparak Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü ele geçirmişti.

Arap Birliği 12 Haziran 1950'de yayımladığı bildirisinde 1948 Savaşı sonrasındaki barışın ancak İsrail'in BM kararlarına uyması halinde korunabileceğini ifade etmişti. Arap Birliği'nin bahsettiği BM kararı, 29 Kasım 1947'deki taksim kararıydı ve bu ise İsrail'in BM'nin verdiği toprak miktarıyla yetinmesi halinde Arap Birliği'nin İsrail'e barışa hazır olduğu anlamına geliyordu.

Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, 21 Nisan 1965'te Filistin meselesinin İsrail'le Arap ülkeleri arasında müzakereler yoluyla çözülmesini teklif edince tüm Arap ülkelerinden tepki gördü.[584] Ancak Filistin meselesinin en büyük destekçisi olarak bilinen Cemal Abdünnâsır, daha 1954'te iki yıl boyunca İsrail Başbakanı Moşe Şaret ile gizli müzakereler yapmıştı. 1968'de henüz sadece bir gerilla örgütü lideri olan Yaser Arafat'a "*Filistin devletini kurarken siyasi yöntemleri de düşünmeli.*"[585] diye öğüt vermesinden anlaşıldığına göre Nâsır İsrail'le 'siyasî çözüm' peşindeydi. Diğer liderlerden tek farkı, siyasî çözüm öncesinde Arapların lehine olacak şartlar yaratmayı düşünüyor olmasıydı.

İsrailli akademisyen Avi Shlaim, Nâsır'ın Şaret'le diyalogunu değerlendirirken onun İsrail konusundaki tutumunu şöyle açıklıyor:

> Nasır'ın İsrail'e yönelik o zamana kadarki tutumu ideolojik olmaktan çok faydacı ve gerçekçiydi. Kamuoyu önünde ölçülü, Arap olmayanlarla özel sohbetlerinde ise bir gün İsrail'le barış olabileceği fikrini kabul eder gözükmekteydi. Fakat bu, İsrail'le barışa önayak olmaya hazır olduğu anlamına gelmiyordu.[586]

---

[584] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 227

[585] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s 281.

[586] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s 184.

Avi Shlaim ayrıca Nâsır'ın o dönemde İsrail'le barış gibi hassas bir konuyu açıkça dile getirmesinin mümkün olmadığını; ancak yine de Karma Ateşkes Komitesi aracılığıyla sınır boylarındaki gerilimi azaltmak için İsrail'le işbirliği yaptığını söylüyor. Gerçekten de Nâsır'la İsrail arasında yaşanan gerilimli olayların sebeplerine bakıldığında bunların hiçbirinin Nâsır'dan kaynaklanmadığı açıktı.

Örneğin, 1953'teki 'Sussanna Operasyonu'nda, 1954'teki Gazze saldırısında ve 1956'daki Süveyş krizinde gerilim, çatışma veya savaş tamamen İsrail'den kaynaklanmıştı. 1967 Savaşı'na zemin hazırlayan olaylarda da yine Mısır, olabildiğince yatıştırıcı olmaya çalışmış, hatta Şeria Nehri önüne baraj kurma olayında Suriyelileri yalnız bırakmıştı. Dolayısıyla 1967 Savaşı'na zemin yaratan çatışmalar büyük ölçüde Suriye'den kaynaklanmış, Nâsır ise bu savaşa adeta sürüklenmişti. Yani Nâsır, aslında yaygın imajının aksine İsrail'le en azından kısa vadede savaş istemiyordu, İsrail'i ortadan kaldırmayı değil, onunla uygun şartlarda barış yapmayı düşünüyordu.

Mısır'la İsrail arasındaki gizli görüşmelere CIA'nın zemin hazırladığını belirten Yevgeni Primakov, Nâsır ve Şaret arasındaki yazışmalara ve Mısırlılarla İsrailliler arasındaki görüşmelere ilişkin şu detayları veriyor:

> Arap dünyasında Şaret, en gerçekçi düşünen İsrailli devlet adamı olarak biliniyordu. Abdülnasır'ın ve muhataplarının sözlerinden, Mısır Başkanı'nın Şaret'e bizzat yakınlık duyduğu anlaşılmaktaydı. Abdülnasır ve Şaret arasında yazışmalar başlamıştı. Mektuplar kuru ama nezaketli idi. İlginçtir ki mektuplar imzalanmamış olsa da her biri mektubun kimden geldiğini biliyordu. Şaret, Abdülnasır'dan Süveyş Kanalı ve Akaba Körfezi'nde İsrail gemilerinin vetosu kararını kaldırmasını istiyordu. Abdülnasır ise besbelli Filistinli mültecilerin sorunu üzerinde yoğunlaşmıştı. Bununla beraber sınır dışı edilecek mültecilerin sayısında da uzlaşmada sıra dışı sonuçlara olanak vermekteydi. Bence bu takasın ciddiyeti üç hususla doğrulanmaktadır. Birincisi; görüşmelerin ipleri, söylediğimiz gibi Mısırlı yöneticileri kendi kontrolü altında tutmak isteyen ABD'ye aitti. Görüşmelerin sağlanmasında Dışişleri Bakanlığı ve CIA de katkı sağlamıştı. Mısırlıların ve İsraillilerin yüz yüze görüşmeleri

Washington'da oluyordu. Görüşmelerde İsrail'i, gelecekte İsrail'in devlet başkanı olacak olan Haim Hersog ve diplomat Gideon Rafael; Mısır'ı ise Albay Abdülhamid Galeb temsil etmekteydi.

Demir Duvar'la barışın imkânı

Dolayısıyla muhafazakârıyla devrimcisiyle Arap liderlerin Filistin'le ilgili tek sorunu direniş yönünde bir ortak tavra sahip olmamaları da değildi. Arap dünyasının en yabancılaşmış lideri olan Habib Burgiba'ya hepsi çok sert tepki gösteriyordu; ama hiçbiri söylem düzeyini aşan bir somut bir alternatif de önermiyordu. Gerçi İsrail'le açıkça müzakere önerenlerin de gizlice müzakere edenlerin de aslında somut bir barış planı yoktu; çünkü böyle bir plandan söz edilebilecek şartlar dahi yoktu.

Zira herhangi bir barış planı için öncelikle resmî muhatap, somut bir toprak ve halk tanımı yapmak gerekiyordu. İsrail'le müzakere yapacak olan resmî muhatap kim olacaktı? Arap Birliği mi? Filistinliler mi? Filistinliler ise hangi Filistinliler, Arap Birliği tarafından kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü mü? Yaser Arafat'ın kurduğu direniş örgütü el-Fetih mi? -Bu soruyu bugün siyasi çözümü savunan el-Fetih mi yoksa direniş örgütleri mi diye de sorabiliriz.-

Peki, Filistinliler veya Arap Birliği hangi topraklar için İsrail'le müzakere yapacaktı? Filistin ve İsrail sınırları konusunda ne esas alınacaktı? BM'nin 1947'deki taksim kararı mı, 1948 Savaşı mı, 1967 Savaşı mı? Mesela Habib Burgiba'nın önerisi kabul edilip 1965'te İsrail'le barış müzakereleri yapılsaydı Filistinliler adına İsrail'le sadece 1948 toprakları için müzakere yapılabilirdi.

Peki, ama 1948 topraklarını dahi yetersiz bulan İsrail'den müzakere yoluyla toprak almanın imkânı olabilir miydi? İsrailli akademisyen Avi Shlaim bunun olmayacağını dönemin İsrail Başbakanı Levi Eşkol'ün tavrına işaret ederek şöyle açıklıyor:

> Eşkol, Tunus devlet başkanın gerçekçi notasını, özellikle de Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçıl bir biçimde çözülmesi önerisini öngörülen

[587] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 48.

programın detaylarını kabul etmemesine karşın sıcak bir biçimde karşılamıştı.[588]

Bu, Ben Gurion ve benzerlerinden farklı olarak Avi Shlaim'in tabiriyle "*Arapları sadece düşman olarak değil, insan olarak da gören*"[589] Levi Eşkol'ün tavrıydı. O dönemde İsrail için öncelik, Araplar tarafından tanınmak olduğu için herhangi bir Arap ülkesiyle barış görüşmeleri başlatmak doğal olarak Moşe Şaret ve Levi Eşkol gibi 'Arapları insan olarak gören' Siyonist liderler tarafından sıcak karşılanıyordu. Zira Arapların barış talebiyle gelmesi Demir Duvar'a teslimiyetin ilk adımıydı.

Hangi Filistin toprağı?

Ancak onların bile 'programın detaylarını kabul etmeleri' elbette mümkün değildi; çünkü Habib Burgiba, 1947 BM taksim planını esas alan bir barış müzakeresi öneriyordu. 1948 savaşında BM'nin kendisine verdiğinden çok daha fazla toprak ele geçirmiş ve yüz binlerce Filistinliyi başka ülkelere sürmüş bir İsrail'in BM taksim planına dayalı bir müzakereyi kabul etmesi mümkün olabilir miydi?

Ayrıca İsrail'in her şeyden değerli gördüğü toprağı vermeyi kabul edebileceğini var sayalım. Müzakerelerde İsrail'in toprak vermesi için Araplar yurt kurmakta olan İsrail'e topraktan daha değerli ne verebilecekti?

İsrail, 1948 topraklarından Filistinliler için toprak isteyecek olan Araplara: "Siz 1947'de BM'nin İsrail'e toprakların yüzde 56,4'ünü vermesini kabul etmeyip savaştığınız için biz 1948'de Filistin'in yüzde 78'ini ele geçirdik. Şimdi bu toprakları size neden verelim?" demez miydi?

Öte yandan 'Demir Duvar' İsrailli tüm liderlerin ittifakla benimsediği bir 'güvenlik doktrini'ydi. Doktrinin sahibi 'faşist' Vladimir Jabotinsky ile 'solcu' Ben Gurion gibi 'şahin' Siyonist liderler de

[588] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 318.
[589] *A.g.e.*, 313.

Moşe Şertok, Levi Eşkol ve Abba Eban gibi 'güvercin' Siyonist liderler 'Demir Duvar' konusunda müttefikti. Onları ayıran tek fark, 'güvercinlerin' teslim olmayı kabul eden Araplarla barış için Demir Duvar'da bir kapı açmayı uygun görmesiydi. Abba Eban hatıralarında bunu şöyle anlatıyor:

> 1960'larda İsrail'in güvenlik doktrini bağımsız caydırıcı güç fikrine dayanmaktaydı. Ben bu fikri destekliyordum. [...] Öncelikle Arapların yıkım ve tasfiyemize neden olmak konusunda umutsuzluğa sürüklenmeleri gerekiyordu.
>
> [...]
>
> Saldırı ve sindirmelere karşı bir duvar inşa etsek dahi, yıpratma stratejisinin başarısı ve komşularımızın uzlaşma arayışına girmesi durumuna karşı duvarda açık bir kapı olması gerektiğini yazıp söylemiştim.

Yok, eğer İsrail'le müzakere edilecek toprakların Batı Şeria ve Doğu Kudüs olması isteniyor idiyse, bu da 1967 Savaşı öncesinde İsrail'le müzakere edilecek bir konu değildi. Zira Batı Şeria ve Doğu Kudüs Ürdün'ün, Gazze ise Mısır'ın kontrolündeydi. Dolayısıyla 1967 Savaşı öncesinde buralar için İsrail'le değil, Ürdün ve Mısır hükümetleriyle müzakere yapmak gerekmiyor muydu?

Hangi Filistin halkı?

Ayrıca Filistin halkı kimdi? Sadece Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'de yaşayanlar mı? BM arabulucusu Ralph Bunche'nin 18 Ekim 1948 tarihli raporuna göre Filistinli mülteci sayısı 500 bin; Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun 22 Haziran 1949 tarihli raporuna göre mülteci sayısı 900 bin ila 1 milyon arasındaydı. UNRWA ise Kasım 1949'da 940 bin Arap mülteciye yardım yapıyordu. [591]

1948'de Suriye, Lübnan, Mısır, Irak vs. gibi ülkelere mülteci olarak giden yüz binlerce Filistinlinin, 1967'de işgal edilen Batı Şeria ve Gazze'ye dönüşü için mi İsrail'le müzakere edilecekti?

---

[590] Abba Eban, *Personal Witness*, s. 327'den nakleden Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 319.

[591] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 106.

Ayrıca İsrail'le 1967'den sonra başlatılacak barış müzakerelerinin Filistin sorunuyla sınırlandırılması mümkün olabilir miydi? Suriye'nin Golan ve Mısır'ın Sina Yarımadası ne olacaktı? Bütün bu sorular, 1967 öncesinde Filistin sorununun İsrail'le 'müzakereler yoluyla çözümü'nün ne kadar anlamsız ve imkânsız olduğunu ortaya koyuyor.

'Müzakereler yoluyla çözüm' aslında her dönemde 'Demir Duvar'a teslimiyet ilanından ibaretti. Ancak 1967 öncesinde teslimiyetin şartları bile oluşmadığı için Arap Birliği'nin 1967 öncesinde Filistin'i teslim etmek için dahi İsrail'le müzakere edebileceği bir şey yoktu. Zira şimdilerde 'Filistin' diye kabul edilen Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze 1967 öncesinde henüz İsrail işgali altında değildi. Dolayısıyla Araplar, 1967 öncesinde İsrail'e Filistin'den ne verip de onan 'barış' satın alabilecekti?

Filistin sorununda Demir Duvar'a teslim olmak ya da resmî adıyla İsrail'le 'müzakere yoluyla çözüm' için öncelikle bir Filistin varlığının oluşması gerekiyordu. Zira 1948'den sonra Filistin'den geriye toprak da millet de liderlik de kalmamıştı. Filistin topraklarının yüzde 78'i İsrail olmuş geri kalan yüzde 22'si de Ürdün ve Mısır'ın elinde kalmıştı. 1964'Artık bir Filistin halkı yoktu, Filistinli mülteciler vardı. Zira Filistinlilerin bir kısmı İsrail'in, bir kısmı Urdün'ün, bir kısmı da Mısır'ın hâkimiyetinde kalmış, çok önemli bir kısmı da diğer Arap ülkelerine sığınmıştı.

Hangi Filistin liderliği?

1948'de ortadan kalkan bir diğer şey de Filistin liderliğiydi. İngiliz manda yönetimi tarafından ihdas edilmiş olmasından kaynaklanan tüm sorunlu yapısına rağmen Filistin'in artık Kudüs Müftülüğü gibi bir liderliği dahi yoktu. 1948 Savaşı'na Arap Birliği komuta etmişti, savaşta Filistin vatanı ve halkı gibi liderliği de yok olup gitmişti.

Demir Duvar'ı yıkmak için olduğu kadar, 'Demir Duvar'a teslim olmak için de bir Filistin varlığına ihtiyaç vardı. Zira Hacı Emin

el-Hüseynî liderliğindeki Yüksek Arap Komitesi 1956'da fiilen yok olmuştu. Kuruluş tarihi ihtilaflı olmakla birlikte 1958'den sonra Yaser Arafat liderliğindeki el-Fetih ortaya çıkmıştı; ancak el-Fetih o yıllarda hem çok küçük hem de sadece bir gerilla örgütüydü. Filistin ulusal liderliğini temsil etmekten çok uzaktı. Filistin varlığını 1964'te yeniden kuran Nâsır oldu.

1970'te ölen Nâsır, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Demir Duvar'ı yıkmak için kurmadı; zira onun İsrailli liderlerle 1952, 1954 ve 1965'teki gizli temasları Nâsır'ın Demir Duvar'ın yıkılmaz ve aşılmaz olduğuna inandığını; ancak teslim olmuş görüntüsü vermeden bir barış peşinde olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla 1978'de yaşasaydı Camp David Anlaşması'na onay verir miydi? Artık bu soruya cevap vermek zor. Ancak Nâsır'ın 1964'te FKÖ'yü kurdururken hedefi, Suriye'nin el-Fetih'le İsrail'e karşı kurmaya başladığı denkleme alternatif bir ağırlık merkezi oluşturmaktı.

El-Fetih (1958) ve Filistin Kurtuluş Örgütü (2 Haziran 1964)

1948 ile 1967 arasındaki dönemde Filistin için atılan en önemli ve stratejik adım Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasıydı. Aslında İngilizler tarafından işgal edildiği 1918'den beri Filistin'in en temel sorunu liderlikti. Bu yüzden 1948 Savaşı'na paramparça yapısından dolayı kendine dahi hayrı olmayan Arap Birliği komuta etmişti.

1948 hezimeti sonrasında Filistinliler sadece vatandan değil, sorunlu bile olsa kendilerine ait liderlikten dahi mahrum kalmıştı. Çünkü Hacı Emin el-Hüseynî'nin artık hiçbir nüfuzu veya itibarı kalmamıştı, Filistin'le ilgili kararlar Arap Birliği tarafından alınıyordu; Arap Birliği'nde ise Filistin konusunda ortak bir karar almak da onu uygulayabilmek de neredeyse imkânsızdı.

Kurulduğu yer ve tam tarihi konusunda ihtilaflar olsa da Yaser Arafat liderliğinde el-Fetih adlı bir örgütü vardı. Ancak Nâsır tarafından sürgün edilen ve 1968'e kadar Mısır'a girişi yasak olan Yaser Arafat henüz bir ulusal lider değildi. El-Fetih de sadece bir gerilla örgütüydü.

Cemal Abdünnâsır, Arap Birliği'nin Ocak 1964'teki Kahire toplantısında bir Filistin varlığı kurulmasına öncülük etti. Filistin halkının parlamentosu niteliğinde olan Filistin Ulusal Konseyi'nin seçtiği kişiler tarafından yönetilecek olan bir örgütle Filistinliler ilk kez kolektif bir liderliğe kavuşmuş olacaktı.

Filistin Kurtuluş Örgütü, Nâsır'ın bir projesiydi ve tıpkı diğer 'birlik' projeleri gibi bu da birlik ve dayanışma değil iç kavga üretmişti. Çünkü Filistinliler artık Arap ülkelerinin sadece İsrail'e karşı değil birbirlerine karşı da kullanmaya başladığı bir araç haline gelmişti. Ancak her şeye rağmen Filistin Kurtuluş Örgütü ile Filistinliler ilk kez feodal olmayan bir ulusal liderlik mekanizmasına kavuşuyordu.

Nâsır, Gazze'deki Filistinlileri 'Fedaiyyin' [Fedailer] adı altında silahlandırmış ve Süveyş krizinde kullanmıştı.

> Mamafih, Fedayin hareketi kısa ömürlü olmuş ve 1956 savaşında Gazze'nin İsrail tarafından işgali üzerine bütün Fedayin mensuplarının listesi İsrail makamlarının eline geçmişti.

Cemal Abdünnâsır'ın 'Filistin Kurtuluş Örgütü' projesi hem Filistinliler arasında hem de başta Ürdün olmak üzere diğer Arap ülkeleri arasında rahatsızlığa sebep oldu. Nâsır'ın kurduğu Fedaiyyin Hareketi'nin ortadan kalkması, Filistinliler arasındaki direniş ruhunu söndürememiş; Corc Habaş'ın 'Arap Milliyetçi Hareketi' ve Yaser Arafat'ın liderlik ettiği 'el-Fetih', bir direniş örgütü olarak ortaya çıkmıştı.

Arafat, Nâsır'ın kontrolündeki bir Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) doğal olarak karşıydı. Çünkü Arafat, Müslüman Kardeşler bağlantısı yüzünden Nâsır tarafından sürülmüş ve 1968'e kadar Mısır'a adım atamamış biriydi, öte yandan FKÖ'nün Filistin'i temsil edecek bir örgüt olarak kurulması, el-Fetih'i ve onu destekleyen Suriye'yi etkisizleştirecek bir adımdı.

[592] A.g.e., ss. 220-221.

Nâsır'ın Filistinlileri kendi kontrolünde bir çatı altında toplama çabası aslında büyük ölçüde Suriye'ye yönelikti. Suriye, özellikle de su projesinden dolayı İsrail'e karşı savaşçı bir politika izlerken; Nâsır, Arap ülkelerini İsrail karşısında askerî açıdan yetersiz görüyor ve İsrail'le savaştan kaçınıyordu. Suriye, İsrail'in 1964'te başlattığı ulusal su şebekesi projesinden sonra daha çatışmacı bir politika izlemeye başlamıştı ve el-Fetih aracılığıyla İsrail'e karşı yıpratma savaşı yürütüyordu.

Nâsır'ın FKÖ adıyla bir Filistin varlığı oluşturması Ürdün Kralı Hüseyin'de de tedirginlik yaratıyordu. Zira İngiltere tarafından 1945'te icat edilmiş bir ülke olan Ürdün'ün nüfusunun büyük çoğunluğu Filistinlilerden oluşuyordu.

1948 Savaşı'nda İsrail tarafından sürülen on binlerce Filistinli Ürdün'e sığınmış, ayrıca Siyonistler, 1948 Savaşı sırasında kendileriyle anlaşan Ürdün Kralı Abdullah'a Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü bırakmıştı. Nâsır'dan başka Irak'ta Hâşimî Krallığı'nı deviren General Abdülkerim Kasım ile Hâşimîlerin geleneksel düşmanı Suudiler de Ürdün kralından hoşlanmıyordu. Bunlara 1963'te Baas Partisi'nin iktidar olduğu Suriye de eklenmişti. Dolayısıyla Filistinliler artık sadece İsrail'e karşı değil, Ürdün'e karşı da kullanılan bir araçtı.

Ürdün'ün Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasından rahatsızlık duymasının bir diğer sebebi de 1948 Savaşı'nda Siyonistlerle anlaşmalı olarak ele geçirdiği Batı Şeria üzerindeki egemenliğini yitirecek olmasıydı. Zira Nâsır, Filistin Kurtuluş Örgütü ile sıradan bir örgüt kurmuyordu. Filistin'in meclisi, sürgünde bir hükümeti ve 'Kurtuluş Ordusu' olacak ve bunlar Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te bulunacaktı. Bunlar ise Ürdün kralının egemenliğini Filistinlilere devretmesi anlamına geliyordu.

Nitekim Filistinli mülteciler tarafından 28 Mayıs-3 Haziran 1964'te yapılan ilk kongrede Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu ve anayasa niteliğindeki Filistin Ulusal Sözleşmesi [Milli Misak] kabul edildi. Ulusal Sözleşme'de Filistin, bir 'Arap anavatanı' olarak tanımlandı ve Filistin'in sınırları da İngiliz manda yönetimi dönemindeki sınırlar olarak tespit edildi.

> Yine bu misaka göre Filistin halkı, Arap Birliği'ne inanıyordu. Arap Birliği ile Filistin'in kurtuluşu birbirini tamamlayan iki temel hedefti. Filistin'in kurtarılması bir bütün olarak Arap milletinin sorumluluğunda idi. Filistin'in kurtarılması bir meşru savunma olup bu bakımdan da Filistin'in 1947'deki taksimi ile 1917 Balfour Deklarasyonu geçersiz ve hükümsüzdü.

Filistin Kurtuluş Örgütü, Nâsır tarafından bir araç olarak tasarlanmış olsa bile, kendinden öncekilere kıyasla en ulusal ve en işlevsel Filistin liderliğiydi. Artık Filistin'in feodal liderleri değil, ulusal meclisi, anayasası ve ordusu vardı. Başlangıçta Filistinlilerin değil Nâsır'ın örgütü gibi görülse de Filistin Kurtuluş Örgütü, hele de 1968'deki dördüncü kongresinden sonra kolektif bir ulusal liderliğe dönüştü.

Arafat'ı ulusal lider yapan askerî zafer

Arafat'ın Nâsır tarafından kabul edilmesi ve FKÖ'nün başkanlığına geçmesi Kerame Savaşı'ndan sonra oldu. İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan, 1967 zaferinden sonra 40 bin civarında Filistinli mültecinin yaşadığı Kerame kentine büyük bir saldırı başlattı. İsrail, saldırının hedefini Yaser Arafat liderliğindeki el-Fetih'in askerî altyapısını çökertmek olarak açıklamıştı. Ürdünlü yetkililerin İsrail'in büyük bir saldırı yapacağı yönündeki uyarısına rağmen el-Fetih gerillaları ismi 'onur, şeref' anlamına gelen Kerame kentini terk etmedi ve güçlü bir direniş gösterdi. Kerame'deki Ürdün ordusu komutanı da tüm çabasına rağmen merkezle iletişim kuramayınca bireysel kararıyla savaşta el-Fetih gerillalarıyla birlikte İsrail'e karşı savaştı.

21 Mart 1968'de tankların, zırhlı araçların, savaş uçaklarının ve helikopterlerin desteğinde 10 bin askerle Kerame kentine saldıran İsrail ordusu pusuya düşürüldü. Yaklaşık 30 ölü ve 70 yaralı veren İsrail ordusu, direnişçiler tarafından imha edilen tanklarını bırakarak çekilmek zorunda kaldı. 1967'de Arap ordularını 6 gün içinde

[593] A.g.e., s. 223.

ağır yenilgiye uğratan İsrail ordusunun Kerame'de aldığı bu hezimet büyük yankı yaptı. Kerame Savaşı sırasında el-Fetih'in 450 savaşçısından 150'si hayatını kaybetti. Fakat bu zaferin ardından sadece bir ay içerisinde Arap dünyasının her bir yerinden 100 bin kişi İsrail'e karşı savaşmak için el-Fetih'e katıldı.

Nâsır, Kerame çatışmasından bir hafta sonra 1956'dan beri Mısır'a girmesine izin vermediği Arafat'ı Kahire'ye davet etti. Ahmed Şukayrî'nin 24 Aralık 1967'de istifa etmesinden sonra FKÖ liderliğine seçilen Yahya Hammuda, Kerame Savaşı'ndan sonra yıldızı parlayan el-Fetih lideri Yaser Arafat'ın gölgesinde kalmıştı. 3 Şubat 1969'da yapılan Filistin Ulusal Konseyi toplantısında görevini Yaser Arafat'a bıraktı.

Arafat, FKÖ lideri olduktan sonra ideolojik ayrımlara gitmeksizin tüm direniş gruplarına hoşgörülü davrandı. Direniş gruplarının tamamı FKÖ bünyesine alındı. Arap ülkelerinde FKÖ büroları açıldı; ekonomik fon oluşturuldu ve Filistin Kurtuluş Ordusu işlevsel hale getirildi.

Filistin Kurtuluş Örgütü, kurulduğu 1964 yılında Arafat'ın Oslo görüşmelerine başladığı 1992 yılından çok daha ulusal ve etkiliydi. Çünkü tarihsel gerçeklere dayanan bir vatan tasavvuru vardı, İngiliz manda yönetiminin hâkim olduğu toprakların tamamını Filistin olarak kabul ediyor, Balfour Deklarasyonu'nu ve BM'nin taksim kararını ise reddediyordu.

1967 felaketini hazırlayan şartlar

1967 Savaşı, yeterliliği olmayan Arap ülkelerinin kendi kendini sürüklediği, İsrail'in ise bu yetersizliği fırsata dönüştürdüğü bir savaş oldu. Savaş, büyük ölçüde Filistinliler sebebiyle başlamıştı; ancak devrimci Arap liderleri de savaşın şartlarını yaratmıştı. Hâlbuki 1948 Savaşı'ndaki yenilgiden muhafazakâr yönetimleri sorumlu

[594] شهید دکتر مصطفی چمران، لبنان، انتشارات بنیاد شهید چمران، چاپ دهم، مرداد ۸۹۳۱ [Dr. Mustafa Çamran, *Lübnan*, Bonvad-ı Şehid Çamran yy. 10. Baskı, Mordad 1398/Ağustos 2019, ss. 112-113]

tutan devrimci Arap liderleri, askerî kimliklerinin ve iddialarının aksine savaş öncesinde ne plana ne de hazırlığa sahipti; savaş sırasında askerî beceriden yoksun oldukları da ortaya çıktı.

En büyük Arap devletinin lideri olan Nâsır, savaş istemiyordu; ancak şu sebeplerle savaş kaçınılmazdı. 1948'den sonra milyonlarca insan mülteci durumuna düşmüştü ve bu sınır çatışmaları yaratıyordu. Hepsinden önemlisi de İsrail, 1948 topraklarını yetersiz görüyor ve toprak genişletmek için savaş gerekçeleri yaratıyordu.

Mülteci sorunu

BM'nin 1947'deki taksimini adaletsiz bulan Filistinliler, 1948 Savaşı'nda ülkenin tamamını kaybetti. 1948'de çatışmalar birkaç gün sonra yatışacak ve biz de geri döneceğiz diye düşünerek evlerini terk eden on binlerce Filistinli ya Ürdün'ün kontrolündeki batı Şeria ve Doğu Kudüs'e, ya Mısır'ın kontrolündeki Gazze'ye veya Suriye, Lübnan vb. gibi diğer Arap ülkelerine mülteci olarak sığındı.

BM'nin taksim kararına verdiği destekle İsrail'in kurulmasını sağlayan Sovyetler Birliği, mültecilerin evlerine dönüşü konusunda da İsrail yanlısı bir tavır aldı. Mülteciler sorunu Ağustos 1949'da BM Güvenlik Konseyi gündemine geldi. Arap ülkeleri mültecilerin dönmesini istedi; ancak karar alınamadı.

Sovyetler Birliği, mülteciler meselesinin yükünün ABD, İngiltere ve Arap ülkeleri tarafından paylaşılması gerektiğini, çünkü Genel Kurul'un 29 Kasım'daki taksim planını bu ülkelerin sabote etmeye çalıştığını söyledi. Sovyetler Birliği mültecilerle ilgili tavrıyla bir kez daha İsrail'e hayat öpücüğü vermişti. Zira Amerika, BM'nin taksim kararı sonrası tırmanan şiddeti gerekçe göstererek BM'nin yeni bir çözüm arayışına girmesini teklif etmiş; Sovyetler ise buna sert tepki göstererek Amerika'yı BM kararını sabote etmeye çalışmakla suçlamıştı.

Dönüş konusundaki ilk BM açıklaması Kont Bernadotte'nin Siyonistler tarafından öldürülmesinden 2 gün önce yapılmıştı. Kont Bernadotte'nin 16 Eylül 1948'de gönderdiği raporda BM Genel

Kurulu'nun acilen tedbir alıp bunların İsrail işgali altındaki yurtlarına geri dönmesinin sağlanmasını istedi.

BM Uzlaştırma Komisyonu'nun Mayıs ve Temmuz 1949'da Lozan'daki toplantılarında Arap ülkeleri önce İsrail'in dönmek isteyen mültecileri kabul etmesini istedi. Sonra görüş değiştirip İsrail'in mültecilerin yerleştirilmesi için Celile ve Nakab'ı [595] boşaltmasını ve Filistin'in Arap toprakları ile Hayfa Limanı arasında bir koridor açılmasını istedi. [596] İsrail'in önce sınırları belirleyelim, sonra mültecileri konuşalım teklifi Araplar tarafından reddedilince mültecilerin dönüşü meselesi de BM gündemindeki ağırlığını kaybetti.

Sınır çatışmaları

1948 Savaşı'ndan sonra hiçbir Arap ülkesi İsrail'le barış anlaşması yapmamıştı; ancak ateşkes anlaşmaları sebebiyle mevcut durum şu ya da bu şekilde bir gerçeklik haline gelmişti. Birkaç gün sonra evlerine, tarlalarına ve iş yerlerine geri dönemeyeceğini anlamaya başlayan Filistinli mülteciler kimi zaman evlerinden geri kalanı kurtarmak, kimi zaman mahsulünü toplamak, kimi zaman da evini veya iş yerlerini yağmalayanlardan intikam almak için geri dönüyordu.

> Hacı Emin el-Hüseyni tarafından düzenlenip Suudi Arabistan tarafından finanse edilen şiddet eylemleri ile siyasi amaçlı saldırılar da söz konusuydu; ancak bunlar çok yaygın değildi. 1949-1956 arasındaki dönemin bütünü için geçerli en iyi tahmine göre bu sızmaların yüzde 90'ına sosyal ve ekonomik kaygılar yol açmıştır.

Filistinli mültecilerin bu geri dönüşleri ise İsrail rejimi tarafından 'sınır ihlali' olarak nitelendiriliyor, bir 'ulusal egemenlik ve güvenlik sorunu' diye tanımlanıyor ve çoğu ölümle sonuçlanacak şekilde acımasızca cezalandırılıyordu. Hâlbuki Birleşmiş Milletler, 11 Aralık 1948'de yayımladığı 194 sayılı kararı, Filistinli mültecilerin

[595] Türkçe kaynaklarda Necef olarak bahsedilir.

[596] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 108.
Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 139.

yurtlarına geri dönmesini geri dönmek istemeyenlere de tazminat ödenmesini öngörüyordu. İsrail'in de kabul ettiği BM'nin 194 sayılı kararı şöyle diyordu:

> Filistinli mültecilerin komşularıyla barış içinde yaşamak üzere evlerine geri dönmek isteyenlere uygulanabilir en erken tarihte bu olanağın tanınmasını ve dönmemeyi tercih edenlere mülklerinin karşılığı olan tazminatın ödenmesini, dönmeyi tercih edenlerin kaybolan yahut zarar gören mülkleri için de tazminat ödenmesini devletler hukuku ve eşitlik ilkeleri altında kabul eder ve bunların ilgili hükümetler ya da makamlar tarafından yerine getirilmesini karar altına alır.

Birleşmiş Milletler, bunun gibi birçok kararını hiçe saymasına rağmen İsrail'i üyeliğe kabul eden 11 Mayıs 1949 tarihli kararında şu ifadelere yer vermişti:

> İsrail'in yasamızdaki yükümlülükleri kabul eden, bu yükümlülükleri yerine getirmeye razı ve muktedir, barışsever bir devlet olduğuna; bu sebeple de İsrail'i BM üyeliğine kabul etmeye karar verir.

İsrail'in BM kararını uygulamak yerine geri dönen mültecileri ölümle cezalandırması, Filistinlilerde 1948 Savaşı'ndan ayrı bir intikam duygusu yaratıyor ve böylece 'sınır ihlalleri' intikam saldırılarıyla artarken İsrail rejiminin tepkisi de sertleşiyordu.

> İsrail içindeki Arap köylerine periyodik arama operasyonları düzenlenerek sınırdan gizlice girenler, ayıklanmaya çalışılmaktaydı. Bu operasyonları düzenleyen askerler zaman zaman toplu tecavüz ve bir seferinde de sınırdan sızdığından şüphelenilen 120 kişiyi Arava Çölü'ne susuz bir şekilde terk etmek gibi gaddarca eylemlerde bulunuyorlardı.

1948 Savaşı'ndan itibaren hiç kesilmeyen, 1956'daki Süveyş krizi sırasında da Nâsır'ın desteklediği 'Fedaiyyin'le farklı bir boyut kazanarak artan 'sınır ihlalleri' mevcut toprak miktarını yetersiz

---

[598] Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, Ankara: May Yayınları, 1976, s. 41

[599] A.g.e., s. 40.

[600] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 140.

bulduğunu hiçbir zaman gizlemeyen İsrail rejiminin sınırındaki ülkelerle çatışmalarını da arttırmıştı.

> İsrail, en iyi savunmanın saldırmak olduğu prensibiyle hareket etmekteydi. Sınırlar boyunca yaşanan gerilim ve şiddetin sorumluluğunu Arap hükümetlerine yüklemekteydi.
> [...]
> Savaşın ilk altı yılında Arap hükümetlerinin İsrail topraklarına sızmalarına karşı olduğu ve bunları engellemeye çalıştığını öne süren Arap, İngiliz, Amerikan, BM ve hatta İsrail belgeleri mevcuttur.
> [...]
> Haziran 1967 savaşında İsrail ordusu tarafından ele geçirilen Ürdün'e ait gizli belgeler, Ürdün politikasının Glubb'ın anlattığı haliyle doğru, İsrail'in iddia ettiği haliyle ise baştan aşağı yanlış olduğunu kesin olarak ispatlamıştı. Bu belgeler, genelde Ürdünlü sivil asker yetkililerin ve özellikle de Glubb'ın sivilleri hattın gerisinde tutma konusunda yoğun gayretlerini gözler önüne sermektedir.[601]

Fakat 1962'den sonra Cezayir Devrimi'nin yarattığı etki ve başta el-Fetih olmak üzere Filistinli direniş gruplarının ortaya çıkmaya başlaması 'sınırdan sızmalara' ve çatışmalara farklı bir boyut kazandırdı. Mart 1962'de Suriye ile İsrail arasındaki çatışmalar, ABD ve İngiltere tarafından sunulan ve İsrail'i kınayan 9 Nisan 1962 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararı ile sona erdi.

İsrail ile Suriye çatışmaları devam ederken ABD ve İngiltere bu kez de Suriye'yi kınayan bir karar tasarısı için BM Güvenlik Konseyi'ne başvurdu; fakat Stalin'in ölümünden sonra Araplara yakınlaşmaya başlayan Sovyetler Birliği 3 Eylül 1963'te kararı veto etti.[602]

Şeria Nehri ve su projesi

1964 yılından itibaren İsrail'in 'Milli Su Şebekesi' adlı bir proje başlatması sınır çatışmalarını 1967'deki bölgesel savaşa dönüştürecek

---

[601] *A.g.e.*, ss. 141-143.

[602] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 231.

şartları yarattı. İsrail'in Milli Su Şebekesi projesi Şeria (Ürdün) Nehri'nin sularının yüzde 40'ını ele geçirmesini öngörüyordu.

Fahir Armaoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Şeria Nehri sularının %77'si Arap topraklarından, yüzde 23'ü de İsrail'in işgali altında kalan bölgeden kaynaklanıyordu. Amerika, 1953'te Şeria Nehri sularını İsrail'le Araplar arasında barışa vesile olacak bir projeye dönüştürüp bunu Arap Birliği ile İsrail'e sunmuş; ancak taraflar proje üzerinde anlaşmaya varamamıştı. İsrail'in 1964'te başlattığı milli su şebekesi projesi ise Amerika'nın projesindeki su miktarını İsrail'e kazandırıyordu.

Arap Birliği, Ocak 1964'teki toplantısında İsrail'in su projesini "*Siyonist yayılmacılık ve yeni bir saldırı*" olarak niteledi. Bu toplantının karar metninde İsrail'in Şeria Nehri'nin yönünü değiştirmesinin "*Arap varlığına yönelik tehlikelerine*" dikkat çekilmekte ve "*Arapların müşterek askeri hazırlıkları tamamlandığında*" "*İsrail'in nihai olarak ortadan kaldırılması*" söz konusu edilmekteydi.[603]

Arap ülkelerinin toplu şekilde İsrail'i nihai olarak yok etmekten bahseden ilk resmî metnin yayımlandığı bu toplantıda Şeria Nehri'nin Suriye ve Lübnan'daki kollarının yönünün değiştirilmesini öngören 'Arap Şeria Projesi' adlı bir proje açıklandı. Ayrıca FKÖ'nün kurulmasına karar verildi.

İsrail'i nihai olarak ortadan kaldırmaktan bahseden Ocak 1964'teki Arap Birliği kararını muhtemelen Suriye ve İsrail'den başka ciddiye alan olmamıştı. Zira Suriye, Arap su projesi doğrultusunda çalışmalara başlamış; İsrail ise kendi su projesini hedef alan her türlü adıma karşı savaş tehdidi savurmuştu. Suriye, hiçbir Arap ülkesinden destek göremedi. İsrail ise bir yıl boyunca Şeria Nehri'ne akan suların yönünü değiştirme çalışmaları yapan Suriyelilere saldırılar düzenledi. Böylece Suriye'ye 'ya projeden vazgeçersin veya savaşın sonuçlarına katlanırsın' mesajı verdi.

Suriye'nin el-Fetih gerillaları aracılığıyla yaptığı karşı saldırılar ise İsrail'in saldırganlığını arttırmasına gerekçe oluşturdu. Nihayet

[603] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 325.

Suriye, suların yönünü değiştirme projesinin çalışmalarını durdurmak zorunda kalırken Arap Birliği Genel Sekreteri, Eylül 1965'teki Kazablanka toplantısında projeyi "*İsrail saldırganlığı nedeniyle durdurmak zorunda kaldıklarını bildirmişti.*"

Burada en ilginç tavır Nâsır'ınkiydi. Çünkü Arap Birliği'ndeki Suriye temsilcisi "*Siyonist düşmana karşı mücadeleye devam*" sözü vermiş; ancak Nâsır, "*Araplar kendi kara ve hava savunma kapasitelerini geliştirmeden yeniden başlatmaya karşı tipik bir uyarı notu göndermişti. Nasır Suriye'nin tek başına hareket etmesi durumunda kendisinden yardım beklenmemesi gerektiğini ima etmişti.*" [604]

İsrail'in su projesinin gerçekten de 'Siyonist yayılmacılığın yeni bir saldırısı olduğunu İsrailli tarihçi Avi Shlaim şöyle açıklıyor:

> Şeria Nehri'nin yönünü değiştirme projesinin arkasındaki isim Moşe Dayan'dı. Dayan, İsrail'in Şeria Nehri'nin sularının yönünü değiştirmek gibi bir hakkının olmadığını ve meselenin BM'ye götürülmesi durumunda kararın İsrail aleyhine olacağını biliyordu. Bu nedenle BM'nin elini kolunu bağlayacak olaylar yaratmaya karar vermişti. [605]

Moşe Dayan'ın "*asıl amacının Suriyelileri çıkararak askerden arındırılmış bölge ile ülkenin kuzeyini tam olarak İsrail'in kontrolü altına almak*" olduğunu belirten Avi Shlaim, Ben Gurion'un da kısa sürede buna ikna edildiğini belirtiyor. İsrail'in bu girişimi 23 Ekim 1953'te BM tarafından 'geçici' olarak durdurulmuş olsa da bu, ne İsrail'in başka girişimlerini ne de bu girişimlerin yarattığı çatışmaları durdurabilmişti.

İsrail ayrıca Suriye'nin Şeria Nehri'ni besleyen ırmaklara baraj kurma girişimini de tehdit etti. İsrail, Arapların İsrail'in milli su şebekesi projesi ile Şeria Nehri'ndeki haklarına zarar verecek bir adım atması halinde "*hayati menfaatlerini korumak için harekete geçeceği*" tehdidinde bulundu.

---

[604] *A.g.e.*, s. 328.
[605] *A.g.e.*, s. 147

Nâsır, Suriye'yi yalnız bıraktı

Arap Birliği, Şeria Nehri'nin Suriye ve Lübnan'daki kollarının yönünü değiştirerek İsrail'in milli su projesini işlevsiz kılma kararı almıştı; ancak Suriye'den başka bu kararın arkasında duran olmadı. İsrail'in 4 Mayıs 1964'te milli su şebekesini kullanıma açması ve Suriye'nin Şeria Nehri'nin kollarının yönünü değiştirerek projesine zarar vermesi halinde Suriye'yi savaşla tehdit etmesi dahi Arapları ortak bir tavır almaya yöneltmedi. Arap Birliği Şeria Nehri'ni besleyen ırmaklarla ilgili olarak Arap su projesi kararı aldıysa da Ürdün Kralı Hüseyin Golda Meir'le yaptığı gizli görüşmenin ardından İsrail'in su projesine destek verdi.

> Ürdün, İsrail'in suların yönünü değiştirmek suretiyle Necef'e su taşınmasına onay vererek Pan-Arap duruşundan farklı davranmış, [...] İsrail, Kral Hüseyin'in Amerikan askeri yardımı konusundaki ricasını desteklemeye karar vermişti. Ancak bunu Amerikan tanklarının Batı Şeria'da konuşlandırılmayacağının net bir biçimde anlaşılması şartına bağlamıştı.[606]

Fahir Armaoğlu ise Mısır'ın Suriye'yi yalnız bırakmasını şöyle açıklıyor:

> Suriye'deki Baas rejimi ile Nasır'ın münasebetleri iyi olmadığı gibi İsrail meselesinde de görüş ayrılıkları vardı. İsrail'in Milli Su Şebekesi projesine Suriye gayet sert tepki gösterilmesi ve Şeria sularının çevrilerek İsrail'e gidecek suyun azaltılması fikrini savunurken Nasır buna karşı çıkmıştır. Çünkü Nasır'ın bu sıradaki politikası İsrail'i tahrik etmemektir.
>
> [...]
>
> Nasır, 11 Temmuz 1965'te şöyle diyecektir: İsrail'le hesaplaşma eğer sabır gösterirsek önümüzdeki beş yıl içinde olacaktır. Müslümanlar Haçlıları Filistin'den kovmak için 70 yıl beklediler.[607]

Nâsır'ın, bu tavrı Arap ülkelerinin İsrail'le savaş için askerî hazırlığı yeterli görmemesiyle açıklanabilir. Ancak İsrail karşısında

---

[606] *A.g.e.*, s. 323.

[607] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 233-234.

Arapları bu kadar yetersiz gören Nâsır'ın neden Arap Birliği'nin arkasında duramayacağı kararlar alınmasına öncülük ettiğini Arap kamuoyuna liderlik gösterisi yapma hevesinden başka bir sebeple açıklamak zor. Zira Arap Birliği, ocak ayındaki bu kararlarını eylül ayındaki toplantısında da daha vurgulu şekilde uygulama kararı almış; Nâsır'dan 'bizim askerî kapasitemiz henüz buna müsait değil; savaşa sürüklenmemize sebep olacak kararlar almayı doğru bulmuyorum' türünden bir itiraz gelmemişti.

1967 Savaşı öncesi Arap-İsrail denklemi

Filistin Kurtuluş Örgütü Nâsır tarafından, Yaser Arafat liderliğindeki el-Fetih ise Suriye tarafından destekleniyordu. Ancak Arap ülkelerinin Filistinli grupları İsrail'e olduğu kadar birbirlerine karşı kullanması hem Filistin davasına hem de 1967'de görüldüğü gibi bu ülkelerin kendisine zarar verdi. Filistinli gerillaların 1965'ten itibaren Suriye, Lübnan ve Ürdün'den İsrail işgali altındaki bölgelere yönelik saldırıları sebebiyle başlayan 1967 Savaşı özetle şu denklem üzerine kuruldu.

İsrail, ulusal su projesi çerçevesinde Şeria Nehri'nin suyunun yüzde 70'inden fazlasına el koymak, nehrin yönünü değiştirmek, bölgedeki Suriyelileri göçe zorlamak ve böylece silahtan arındırılmış bölgeyi kendi sınırlarına katma peşindeydi. Suriye, 'Arap su projesi' ile İsrail'in milli su projesini engellemek istiyor; İsrail, böylesi bir girişimi savaşla tehdit ediyor, Nâsır ise Arap Birliği kararına rağmen Suriye'yi yalnız bırakıyordu.

Suriye, kendi topraklarından, Lübnan'dan ve Ürdün'den İsrail'e saldırılar yapan el-Fetih'i destekliyor; böylece İsrail'e karşı bir yıpratma savaşı veriyordu. Bu gerilim Nisan 1967'de *"her iki tarafın tankları ve uçakları ile katıldığı küçük çapta bir savaşa"* dönüşmüş ve *"İsrail Hava Kuvvetlerinin Şam semalarında yıkıcı bir gövde gösterisine girmesi ile doruk noktasına ulaşmıştı."* [608]

[608] Ilan Pappe, *Filistin'de Etnik Temizlik*, s. 261

İsrail uçaklarının Şam semalarında Suriye uçaklarını düşürmesine rağmen Nâsır ise Arap ülkelerini İsrail'le savaş konusunda yeterli görmediği için Arap Birliği'nin su projesi konusunda Suriye'yi yalnız bırakıyordu. İsrail'in su projesi ya da diğer yayılmacı adımlarına karşı Suriye tarafından desteklenen Filistinli gerillalar da İsrail hedeflerine operasyonlar düzenliyor; bu ise İsrail'in saldırganlığına bahane oluşturuyordu.

Nâsır'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kurması işte bu denkleme tekabül ediyordu. Yani Nâsır, kendi kontrolünde resmî bir Filistin varlığı kurup, Filistin silahını Suriye'nin elinden almak istiyordu.

Filistinli gerillaların İsrail'e saldırıları en az İsrail kadar Ürdün'ü de rahatsız ediyordu. Çünkü İsrail bu saldırılar sebebiyle 1 Ekim 1965'te Ürdün'ü Amerika, İngiltere ve Fransa'ya şikâyet etti, bu üç devletin Ürdün'e uyarıda bulunması üzerine de Ürdün Kralı Hüseyin, parlamentoda yaptığı konuşmada "*Arapların Ürdün'ü İsrail'le savaşa sürüklemek istediğini; fakat Ürdün'ün bunu hoşgörüyle karşılayamayacağını söyledi.*"[609]

Kral Hüseyin'in bu açıklamasından iki hafta sonra günümüzde 'Beyrut Kasabı' diye tanınan Ariel Şaron'un komutasındaki İsrail ordusu Ürdün'ün Kibya köyünde büyük bir katliam yaptı. İsrail ordusunun 14-15 Ekim 1953'te yaptığı katliamda Kibya köyündeki 45 ev havaya uçurulmuş ve üçte ikisi kadın ve çocuk olan 69 kişi öldürülmüştü. Ariel Şaron'un bombalarla hava uçurduğu evlerin boş olduğuna dair yalanı BM gözlemcileri tarafından şöyle çürütülmüştü:

> Her evde aynı şey yaşanmıştı: kurşunlarla parçalanan kapı, eşiğin dışına yığılmış bedenler. [...] Tüm bunlar, sakinlerin evleri başlarından havaya uçana kadar ağır ateş altında içeride kalmaya zorlandığının göstergesiydi.

Yani Ariel Şaron, köy halkını evlerine hapsetmiş, evlerini bombalarla başlarına yıkmış ve çıkmaya çalışanları da kurşuna dizmişti.

---

[609] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 235.

[610] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 151

1967 Savaşı'na kimler karşıydı, savaşa kimler sebep oldu?

Yukarıdaki denklem ve coğrafî sınırlar dikkate alındığında şunu söylemek mümkün: 1967 Savaşı'nı İsrail'in dışında ancak Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye başlatabilirdi. Suriye dışındaki bu Arap ülkeleri ise savaştan kesin olarak kaçınıyordu. Nâsır'ın İsrail'le savaştan ciddi şekilde uzak durmaya çalışmasının sebeplerinden biri Mısır'ın Yemen iç savaşına dahil olması ve ordusunun önemli bir bölümünü cumhuriyetçilere destek vermek için Yemen'e göndermesiydi.

Nâsır Arap ülkelerinin askerî kapasitesini İsrail'le savaşabilecek düzeyde görmüyordu. Savaştan iki yıl önce, yani 1965'te Mossad Başkanı Meir Amit'in Kahire'ye davet edilmesi de Nâsır'ın İsrail'le işbirliği zeminleri yaratıp gerilimi düşürmek istediğini gösteriyordu. İsrail'e savaş bahanesi vermemek için de Gazze'deki Filistinlilerin silahlı eylemlerine izin vermiyordu.

Gerekçeleri farklı olsa da Ürdün ve Lübnan da Filistinlileri ciddi şekilde baskı altında tutuyor ve İsrail'e savaş bahanesi vermemeye büyük özen gösteriyordu. Arap ülkeleri arasında başta su projesi olmak üzere İsrail'e karşı hem siyasî hem de askerî düzeyde tedbirler almaktan sakınmayan tek Arap ülkesi Suriye'ydi. Suriye el-Fetih'i açıkça destekliyor ve Filistinlilerin kendi meşru haklarını almak için yapacağı eylemleri engellemeyeceğini, İsrail için bekçilik yapmayacağını söylüyordu.

İsrailli akademisyen Avi Shlaim'in ifadesiyle "*1960'larda sorunlu tek cephe Suriye cephesiydi. İsrail ve Suriye arasındaki üç temel sorun sırasıyla askerden arındırılmış bölgeler, su ve Filistinli gerillaların faaliyetleriydi.*"[611]

Mısır, Ürdün ve Lübnan'ın sıkı önlemleri sebebiyle Filistinli gerillalar 1966 yılından itibaren saldırılarını Ürdün'den değil Suriye sınırından yapmaya başladı. İsrail bu saldırıları gerekçe göstererek 14 Temmuz'da Suriye'yi bombaladı. İsrail ile Suriye uçakları arasında hava muharebeleri oldu. Nihayet Suriye Başbakanı

[611] A.g.e., 323.

Yusuf Zuayyen, 11 Ekim'de Şam radyosundan yaptığı konuşmada el-Fetih'in İsrail'e yönelik operasyonlarını destekleyerek şöyle dedi:

> Biz İsrail'in güvenliğinin koruyucusu değiliz. Anavatanlarını kurtarmaya çalışan Filistin halkının devrimini hiçbir zaman engellemeyeceğiz. İsrail'in Suriye'ye saldırması halinde bütün bölgeyi ateşe vereceğiz ve bölgeyi İsrail, emperyalizm ve onun ajanları için mezarlık haline getireceğiz.[612]

Suriye'nin bu çıkışı üzerine daha birkaç ay önce Arap ülkelerini ülkesini İsrail'le savaşa sürüklemeye çalışmakla suçlayan ve Filistinli gerillaları tehdit eden Ürdün Kralı Hüseyin, Suriye ile İsrail arasında savaş başlaması hallinde kendilerinin de ikinci bir cephe açacağını belirtmişti. Ürdün'ün bu tavır değişikliğinde Suriye ve Mısır'ın nüfuzu altındaki Filistinli grupların etkisi olduğu açıktı. Nâsır tarafından kurulan FKÖ'nün Başkanı Ahmed Şukayrî de Suriye'nin çağrısına hemen cevap vermeye hazır olduklarını açıklamıştı.

Askerî gerilim Suriye ve İsrail arasında sürerken İsrail, 1966'da Ürdün'e saldırdı. Filistinli gerillaların 12 Kasım 1966'da bir zırhlı aracına yaptığı ve 3 askerinin ölümüne sebep olan saldırıyı gerekçe gösteren İsrail, Filistinli gerillaların bulunduğu Ürdün'ün Samu kasabasına saldırı düzenledi. İsrail'in 20 tankla 4 bin nüfuslu Samu kasabasına saldırıp 15 evi ve bir kliniği yerle bir edip 15 Ürdün askerini ve 3 sivili öldürmesi 1967 Savaşı'na giden kapıyı açmıştı.

1967 cehenneminin kapısı Ürdün'de aralandı

1967 Savaşı öncesindeki son durak olan Samu saldırısına kadar denklem şöyleydi:

Mevcut topraklarını yetersiz bulduğunu gizlemeyen İsrail, su şebekesi örneğinde olduğu gibi tahriklerini ve tehditlerini arttırıyordu. Suriye, İsrail'in yayılmacı tehditlerini önlemek için karşı adımlar atılmasını isterken Nâsır, askerî hazırlığın yeterli olmadığını

[612] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 236

gerekçe göstererek gerilimi tırmandıracak adımlardan sakınıyordu. Filistinli gerillalar denkleme girmişti ve el-Fetih liderleri İsrail'i kışkırtacak eylemlerle Arap devletlerini İsrail'le savaşa sürüklemek gibi bir strateji izliyordu.

El Fetih'in stratejisi, İngiliz gazeteci Ian Black'ın ifadesiyle "*İsrail'i karşılık vermeye kışkırtacak ve gönülsüz Arap hükümetlerini bile düşmanla savaşa katılmaya zorlayacak 'peş peşe patlamalar' yaratmaktı.* Bunun "*aynı zamanda bir eylemli propaganda biçimi*" olduğunu da Yaser Arafat ve Halil el-Vezir'le (Ebû Cihad) birlikte el-Fetih'i kuran üç kişiden biri olan Salah Halef (Ebû İyad) şöyle anlatıyor:

> Bir köprüyü veya su yolunu vurmak, kurtuluş yolunda belirleyici bir eylem olmayabilir; ama aynı zamanda bir su yoluna saldırının on genci daha el-Fetih'e çekeceğini biliyoruz.

El-Fetih, İsrail'le savaş konusunda çekincesi olmayan Suriye tarafından desteklenirken, İsrail'le savaştan uzak durmaya çalışan Nâsır ise FKÖ ile el-Fetih'i etkisizleştirmeye çalışıyordu.

Suriye, Irak ve Mısır, Filistinli grupları İsrail'e olduğu kadar Ürdün'e karşı da kullanıyordu. Filistinlilerin İsrail kadar Ürdün'e de düşman olması için çok sebep vardı, bunlardan biri de Ürdün'ün 1948 Savaşı'nda Siyonistlerle anlaşmalı olarak sahip olduğu Batı Şeria'yı halkıyla birlikte Filistin kimliğinden tamamen koparmaya çalışmasıydı.

Ürdün Kralı Abdullah'ın emriyle "*Resmi belgelerde ve yazışmalarda 'Filistinli' teriminin kullanılması yasaktı. Açık Filistinli niteliği olan derneklerin -Nablus'taki Hayfa Kültür derneği, Ramallah'taki Yafa Müslüman Spor Kulübü gibi- siyasi etkinlikler yürütmesi yasaktı. İsrail gibi Ürdün de Filistinlilere resmi yurttaşlık teklif etmişti; ama İsrail gibi aynı zamanda Filistinli kimliğini yasadışı kılmıştı. Her iki ülkenin politikası da ortaklık ve eşitlikten çok denetim ve asimilasyonun altını çiziyordu.*"[614]

---

[613] Ian Black, *a.g.e* s. 159

[614] *A.g.e.*, s 151.

Öte yandan nüfusunun çoğunluğu Filistinlilerden oluşan Ürdün hem Filistinli gruplarla hem de İsrail'le savaştan çekiniyordu. Ürdün Kralı Hüseyin, bazen geleneksel rakibi Suudilere karşı Nâsır'a; bazen devrimci Nâsır'a karşı muhafazakâr Suudilere yakın duruyordu. Ancak her zaman Araplara karşı kendisini var eden İngilizlere yakın durarak ayakta kalmaya çalışıyordu.

Arap ülkelerinin İsrail'in Ürdün'ün Samu kentine yaptığı saldırıya verdiği tepki 7 ay sonra yaşanacak olan 1967 hezimetinin neden sürpriz olmadığını göstermişti. İsrail saldırısında ölenlerin cenaze törenleri sırasında o dönemde Ürdün'e ait olan Batı Şeria'nın el-Halil, Eriha, Cenin, Tulkerim ve Beytullahim kentlerinde Kral Hüseyin karşıtı gösteriler yapıldı. Nâsır'ın adamı olan Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanı Ahmed Şukayrî, Ürdün'ün İsrail işgali altındaki 1948 topraklarıyla sınırının savunmasının Filistin Kurtuluş Ordusu'na bırakılmasını istedi.

Kral Hüseyin, babası Abdullah'ın 1948'de Siyonistlerle anlaşarak sahip olduğu Batı Şeria'yı Filistin Kurtuluş Örgütü'ne bırakmamakta kararlıydı. O yüzden Ahmed Şukayrî'nin teklifini reddetti. Ahmed Şukayrî Kahire radyosundan Kral Hüseyin'e "*katil, dinsiz ve emperyalizmin uşağı*" diye saldırırken Şam radyosu da Ürdün karşıtı yayınlar yapıyordu.

Arapların Samu saldırısına rağmen iç sorunları bir kenara bırakıp birleşmek yerine birbirine düşmesi, İsrail'i Suriye'ye saldırı konusunda cesaretlendirdi. İsrail, 1967'nin daha ilk ayından itibaren Suriye'ye saldırılara başladı. Suriye, İsrail saldırılarına karşı Mısır'la yaptığı savunma paktına güveniyordu. Mısır basını da Kahire'nin bu pakttaki taahhütlerini yerine getireceğini yazıyordu. Ancak Nâsır, temkinli tutumunu sürdürüp Suriye'nin beklediği desteği vermedi.

Nâsır'dan Sovyetlere yanlış istihbarat suçlaması

İsrailli tarihçi Avi Shlaim'e göre "*Haziran 1967'deki savaş bütün Arap-İsrail savaşları içinde iki tarafın da istemediği tek savaştı.*"[615]

[615] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 333.

Arap su projesine karşı savaş seçeneğini öneren Moşe Dayan'ın veya Şam'ı ele geçirip Suriye yönetimini devirmeyi öneren İzak Rabin'in belirleyici olmadığını ve İsrail'in gerçekten savaş istemediğini varsayalım.

Araplar cephesinde el-Fetih'ten başka İsrail'le savaş isteyen hiç kimse yoktu. Savaş konusunda en cesurca sözler Suriye'den duyuluyordu; ancak Suriye'nin tavrı da aslında İsrail'in su projesi ve askerden arındırılmış bölgeleri kendi topraklarına katma girişimleri ile attığı saldırgan adımlara karşı kendini savunmaya yönelikti.

Suriye'nin Nâsır'dan ve diğer Arap ülkelerinden farklı olarak İsrail saldırganlığı karşısında sessiz kalmamasının ve geri adım atmamasının iki sebebi vardı. Bunlardan birincisi, Salah Cedid liderliğindeki Suriye hükümetinin Suriye tarihinin en solcu hükümeti olmasıydı. Suriye'nin eski Dışişleri Bakanı Fârûk Şara, solculuğunu 'çocukça' diye nitelediği o dönemdeki Baas Partisi'nden yetkililerle anısını şöyle anlatıyor:

> Parti yoldaşlarından ve yetkililerden oluşan bir grupla 1967 savaşından birkaç ay önce resmi bir ziyaret için gittikleri Moskova'dan dönen üst düzey bir heyeti karşılamak için Mezze Sivil Havaalanına gitmiştik. Ben o dönemde İsrail'in durmak bilmeyen tehditlerine karşı Moskova'da yapılan görüşmelerde neler konuşulduğunu çok merak ediyordum. Bu sebeple heyet üyelerinden bazılarına bunu sordum. Aldığım şu cevap beni hayrete düşürmüştü: Şunu bilmelisin ki Suriye emperyalist ve Siyonist tehditlerle mücadele konusunda Sovyetler Birliği'nden daha cesur ve daha solcudur.[616]

Suriye'nin o dönemde İsrail'le savaştan çekinmemesinin ikinci sebebi ise Nâsır'la imzalamış oldukları savunma paktına güvenmesiydi.

Mısır olmadan asla bir Arap-İsrail savaşı olamazdı; ama Nâsır da asla savaş istemiyordu. Peki, Suriye'nin aksine İsrail'le savaştan sürekli kaçınan hatta İsrail'in Samu saldırısı karşısındaki tavrından

[616] Fârûk Şara, *a.g.e.*, 37

dolayı Ürdün'de korkaklıkla suçlanan Nâsır, nasıl oldu da bir anda savaşa girdi?

Nâsır'ın savaşa sürüklenmesine İsraillilerin yarattığı sahte gerilimin sebep olduğunu öne süren İngiliz akademisyen John Mchugo'ya göre dönemin İsrail Genelkurmay Başkanı İzak Rabin'in Mayıs 1967'de Şam'ı ele geçirip Suriye yönetimini devirmeyi önermesi gerilimin bir anda yükselmesine neden oldu. Zira;

> İsrail, Suriye sınırına askeri yığınak yaptığına dair sahte bilgiler yaydı. Arapların liderliği konumunu koruma konusunda hassas olan Nasır'ın onların yanında duruşunu göstermesi gerekiyordu. Diğer ülkeler hiçbir şey yapmıyor olmasından dolayı ona kızgındı.
>
> [...]
>
> Nasır, ordusunun İsrail'le savaşabilecek kapasitede olmadığını biliyordu; ama İsrail'i korkutmak için savaş çığlıkları atarak Sina çölüne büyük bir ordu gönderdi.

İsrailli akademisyen Ilan Pappe ise Mısır'ın Sina Yarımadası'na ordu göndermesinin dönemin Suriye Savunma Bakanı Hafız Esed'in ülkesi üzerindeki baskının hafifletilebilmesi amacıyla yardım istemesi üzerine gerçekleştiğini belirtiyor. Pappe'ye göre, "*Esat'ın Sovyet danışmanları ona İsrail'in Suriye'ye yapacağı taarruza yönelik hazırlıkları konusunda yanlış bilgi vermişlerdi. Şam'da panik baş gösterdi ve üst düzey siyasi müzakereler sonucunda Mısır, Suriye ve Ürdün arasında askeri bir ittifak oluşturuldu.*"[618]

Sovyetlerin yanlış istihbarat verdiğini Nâsır da öne sürdü. Nâsır, 23 Temmuz 1967'de, yani savaştan sonra Kahire Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Mısır'ın savaşa girmesinden dolayı "*Suriye ve Mısır'a yanlış istihbarat veren Sovyetleri*" sorumlu tuttu. Fahir Armaoğlu Nâsır'ın Sovyetlere yönelik bu suçlaması konusunda şunları söylüyor:

---

[617] John Mchugo, *a.g.e.*, s. 177

[618] Ilan Pappe, *Filistin'de Etnik Temizlik*, s. 261.

13 Mayıs'ta Kahire'ye gelen Sovyet parlamento heyeti Nasır'a İsrail'in Suriye sınırlarına 11-13 tugaylık bir kuvvet yığdığını söylemiştir. Sovyetler bu bilgileri Suriyelilere de vermiş olmalılar ki Nasır'a göre Suriyeliler de kendisine İsrail sınırında 18 tugay tespit ettiklerini ve İsraillilerin yoğun yığınak yapmakta olduğunu bildirmişlerdir. Nasır da bu bilgilere inanmış olmalı ki o günden itibaren tutumunu birdenbire sertleştirdi.

Fahir Armaoğlu'nun bu konuda naklettiği diğer detaylar da özetle şöyle: Nâsır, Sovyetlerin kendilerine yanlış istihbarat verdiğini Mısır genelkurmay başkanının raporuna dayandırıyor. Dönemin Genelkurmay Başkanı General Fevzi, Sovyetlerin verdiği istihbaratın doğruluğunu kontrol etmek ve Suriye ile hareket birliğini sağlamak için Şam'a gidiyor. Döndükten sonra ziyareti sırasında İsrail'in kuvvet yığınağı yaptığına dair hiçbir işaret görmediğini ve Rusların hayal gördüğünü söylüyor.

Sovyet büyükelçisinin İsrail başbakanının çağrısına verdiği 'kaçamak cevap' da Sovyetlerin Mısır ve Suriye'ye verdiği istihbaratın doğruluğunu tartışmaya açan bir diğer gelişme olarak değerlendiriliyor.

Zira "*Sovyetler Suriye ve Mısır gözünde inandırıcı olmak için İsrail'e hemen bir protesto notası*" veriyor. İsrail Başbakanı Levi Eşkol ise İsrail'in Suriye sınırına askerî yığınak yaptığı iddiasının doğru olmadığını belirtiyor. Hatta "*Sovyet büyükelçisine kendisini Suriye sınırına götürmeyi ve durumu kendi gözüyle görmesini teklif*" ediyor; ancak Sovyet büyükelçisi, "*Benim görevim protesto etmektir teftiş etmek değil.* diyerek İsrail başbakanının teklifini reddediyor.

Primakov'dan yanlış istihbarat suçlamasına cevap

Sovyet yetkililerinden Yevgeni Primakov ise Nâsır'ın bu iddiasını "*Dünyada yaygın olan gerçeğe uymayan rivayet.* diye niteliyor.

[619] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 241.

Sovyetlerin bu istihbaratı Mısırlı yetkililerden Enver Sedat'a[620] iletiğini belirtiyor. 1967 Mayıs'ının ortasında Moskova'da Sovyet yetkililerinden İsrail'in Suriye sınırlarına yığınak yaptığını ve savaşın 18-22 Mayıs arasında başlayacağını öğrenen Enver Sedat da şifreli telgraf çekerek bu bilgiyi Kahire'ye iletiyor.

Mısır'ın da Sovyetlerin kendisine verdiği bu istihbaratı destekleyen bilgilere sahip olduğunu belirten Primakov, Nâsır'ın Sovyet Elçisi Dimitri Pojidaev'e 22 Mayıs'taki görüşmesinde söylediklerini kanıt gösteriyor.

Nâsır, "*Tel Aviv'de 12 Mayıs'ta bir dizi İsrailli siyasetçi ve asker tarafından Suriye'ye karşı savaş ve Şam'ın işgalini içeren direkt tehditler*" olduğundan söz ediyor. Nâsır'ı gövde gösterisine iten sebeplerden birinin de bu bilgi olduğunu belirten Primakov, Nâsır'ın Sovyet elçisine "*Herhalde İsrail ve onun hamileri, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin*[621] *(BAC) Yemen'e saplanıp kaldığını ve Suriye'ye etkili yardım yapamayacağını sanmaktadırlar. BAC bu tip hesapların asılsızlığını ispatlamalıdır.*"[622] dediğini naklediyor.

Mısır'ın İsrail'in Suriye'ye saldıracağı konusunda sadece Sovyetlerden istihbarat almadığını, kendisinin de bu yönde bilgileri olduğunu söylemeye çalışan Primakov, Sovyet elçisinin İsrail'in yerinde inceleme teklifini reddetmesini ise şöyle açıklıyor:

> İsrail'in Suriye'ye saldırı planları yaptığını inkâr ettiği biliniyordu. Tel Aviv'deki SSCB Elçisine, Suriye sınırlarını ziyaret edip askerî yığınak olmadığını kendi gözleri ile görmesi bile teklif edilmişti. Elçimiz haklı

---

[620] Türkiye'de Enver Sedat diye tanınsa da doğrusu Enver Sadat'tır. Nâsır'dan sonra Mısır cumhurbaşkanı olan Enver Sadat, 1978'de İsrail'le Camp David Barış Anlaşması'nı imzaladığı için Mısır ordusunda yüzbaşı rütbesiyle görev yapan 'Tanzîmu'l-Cihad' örgütü mensubu Halid Islambulî tarafından 1982'de düzenlenen suikastla öldürüldü. Türkçedeki yaygın kullanımı esas alarak kitapta alıntı yapmadığımız yerlerde ismini Enver Sedat olarak yazacağız.

[621] Birleşik Arap Cumhuriyeti 1961'de dağılmış olmasına rağmen, Mısır'dan 1967'de dahi bu adla bahsediliyor.
Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, s. 150.

olarak teklifi reddetmişti. Çünkü onu hiçbir askerin ve askerî donanımın olmadığı bir yerde dolaştıracaklarını anlamaktaydı. Ve İsrail, onun bu gezisini Suriye'ye saldırısını kamufle etmek için kullanabilirdi.[623]

Özetle, İsrail uçaklarının 7 Nisan 1967'de Şam semalarında altı Suriye uçağını düşürmesine ve sınır bölgesinde çatışmalar yaşanmasına ve Suriye Savunma Bakanı Hafız Esed'in yardım talebine rağmen Nâsır, savaştan uzak durdu.

11 Mayıs'ta İsrail Başbakanı Levi Eşkol, "*Suriye'ye 7 Nisan'dakinden daha büyük bir ders verebiliriz.*" dedi.[624] Bununla eş zamanlı olarak da İzak Rabin'in Şam'ı işgal edip Suriye yönetimini devirme planı basında yer almaya başladı.

Sovyetler, 13 Mayıs'ta Mısırlılara İsrail'in Suriye sınırına askerî yığınak yaptığına dair istihbarat verdi.

Varşova Paktı'nın Ordu Komutanı Mareşal Greçko, 16 Mayıs'ta görüştüğü Mısır Savunma Bakanı Şems Bedran'a "*Metanetle kalın, kendinize Amerikalıların veya herhangi birinin şantaj yapmasına izin vermeyin. Ne olursa olsun biz sizinle olacağız.* demişti.

16 Mayıs'ta Mısır Genelkurmay Başkanı Muhammed Fevzi, Sina Yarımadası'ndaki Birleşmiş Milletler Acil Durum Gücü'nün Komutanı General Indar Jit Rikhye'ye Sina'ya ordu gönderdiklerini söyledi ve ondan savaş ihtimalinden dolayı BM güçlerini çekmesini rica etti.

Nâsır, 27 ve 29 Mayıs'ta yaptığı konuşmalarda ilk saldıran tarafın kendileri olmayacağını söyledi.

Mısır, BM'ye yaptığı bildirime rağmen savaş ilan etmiş değildi. Nâsır, sınırlı savaşa razıydı ve Yevgeni Primakov'un dediği gibi, "*Hakikaten her şey sadece Tiran Boğazı'nın kapatılması ile bitseydi, bu, Arap aleminde Abdülnasır'ın parlak bir zaferi olarak değerlendirilecek ve o tüm Arapların tanınan lideri sıfatıyla daha da güçlenecekti. Belli ki Abdülnasır da orda durmayı düşünüyordu.*

[623] A.g.e., s. 150.

[624] Avi Shlaim, *Demir Duvar*, s. 334.

Bu nedenle [dönemin BM Genel Sekreteri] U. Thant'ın ricasına hemen razı oldu."[625]

İsrail'in saldırısı ise 5 Haziran'da gerçekleşti ve 6 günde İsrail'in zaferiyle sonuçlanacak olan savaş başladı.

Son perde

Arap ülkeleri 1967 Savaşı'nda, 1948'dekinden çok daha ağır bir yenilgi yaşadı. 1948 Savaşı'nda Filistin'den geriye kalan Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'nin yanı sıra Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri de kaybedildi. Üstelik Arap ülkeleri, silah ve askerî teçhizat sayısı bakımından 1948 Savaşı'ndakinin aksine 1967'de İsrail'den daha üstün durumdaydı. Tarafların askerî güçleri şöyleydi:

İsrail

İsrail kara kuvvetleri: 60 bini muvazzaf olmak üzere toplam 265 bin asker.

Zırhlı kuvvetler: 900 orta, 150 hafif tank, 800 civarı zırhlı personel taşıyıcı.

Hava kuvvetleri: 300 savaş uçağı.

Arap ülkeleri

Mısır: 300 bin asker. 1300 tank, 360 savaş uçağı. Ürdün: 55 bin asker, 200 tank, 20 savaş uçağı. Suriye: 70 bin muvazzaf, 45 bin ihtiyat olmak üzere 115 bin asker, 400 tank, 200 zırhlı personel taşıyıcı, 130 savaş uçağı.

Mısır'ın uluslararası dengeleri dikkate alarak savaşı başlatan taraf olmaktan sakınması, İsrail'e önleyici stratejiye dayalı bir yıldırım operasyonu ile 6 gün içinde kesin bir zafer kazandırdı. Yenilgi o kadar açık ve kesindi ki, Arap tarafı savaşın yönetimi konusunda başkasını suçlayabilecek bir bahane bile bulamadı.

Savaşın sürdüğü günlerde Kahire Radyosu, Amerikan ve İngiliz uçaklarının İsrail adına savaşa girdiğini iddia ederek, Mısır'ın

[625] Yevgeni Primakov, *a.g.e.* 148.

[626] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 248.

İsrail'e değil daha güçlü devletlere yenildiği algısını yaratmak istedi. Ancak o dönemde Mısır ordusu pilotlarından Hüsnü Mübarek'e dayandırılan bu iddia, bizzat onun kendisi tarafından yalanlandı.

Nitekim Nâsır, "*Halk beni suçlu bulup da Hürriyet Meydanı'nda asarsa böyle davranmakta haklı olduklarını onlara kendim söylerim.*"[627] diyerek yenilgiyi ve sorumluluğu üstlendi. Kimilerine göre Nâsır'ın istifası ve bu şekilde yenilgi sorumluluğunu üstlenmesi bir popülizm tiyatrosuydu ve düzenlenen binlerce kişilik destek gösterileri de bu tiyatronun bir parçasıydı.

Yevgeni Primakov, Nâsır'ın istifasının ve ardından yapılan sokak gösterileri sonucu istifasını geri almasının bir tiyatro olduğuna inanmıyor ve onun yerine Zekeriya Muhyiddin'i koyup çekilmesinin ve birkaç saat içinde milyonlarca insanın sokaklara dökülmesinin mizansenle açıklanamayacağını belirtiyor.[628]

Hasaneyn Heykel'e göre de "*Siyasal hayattan çekildiğini ve halkın bütün kararlarını kabul ettiğini söyleyince halk başlarında kalması için yalvardı. Şaşırmıştı, asılmağa hazırlanmışken Arap dünyası onu yeniden desteklemek için hep birlikte ayaklanmıştı. Araplar iradelerinin temsilcisi olduğunu anlamış ve ondan yol göstermesi, yenilgiyi düzeltmesi için görevinde kalmasını istemişti.*"[629]

Nâsır, hayatı boyunca hiçbir savaşı kazanamamış bir askerdi; ancak yenilgilerini siyasî zafere dönüştürmeyi başarmış bu sayede de kitlesel desteğe sahip olmuş bir siyasî liderdi. 1948'de henüz bir binbaşıyken Filistin cephesindeki yenilgiden CIA ile koordineli gerçekleştirdiği Hür Subaylar Darbesi sayesinde ulusal liderlik çıkardı.

1956'daki Süveyş yenilgisine rağmen Amerika ve Sovyetlerin desteği, ona 'emperyalist İngiltere'yi Mısır'dan kovan lider' unvanı kazandırdı. Şimdi sebep olduğu 1967 hezimeti bile onu halk nezdinde kurtarıcı kahraman haline getirmişti.

---

[627] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, s. 377

[628] Yevgeni Primakov, *a.g.e* s. 144.

[629] Hasaneyn Heykel, *a.g.e.*, s. 377-378.

Dünyada çok az liderin kazanabileceği bu popülerliğe rağmen Nâsır, aslında 1967 hezimetinin büyüklüğünün ve kendi sorumluluğunun farkındaydı ve muhtemelen bu yükün ağırlığı onun 1970'te genç yaşta kalp krizinden ölmesine sebep oldu.

Nâsır, gerçek bir vatansever olarak önce Mısır sonra da Araplar için çalıştı. Dürüst bir lider olarak tüm popülerliğine ve 'tek adamlığına' rağmen son derece sade ve mütevazı bir hayat yaşadı. Gerçekçi bir lider olarak savaşa girmemek için son ana kadar çaba gösterdi. Sorumluluk sahibi bir lider olarak ise yenilgideki sorumluluğunu kabullendi, istifa etti ve hatta cezalandırılmaya bile razı oldu.

Ancak bütün bunlar Nâsır'ın hata yapmadığı anlamına gelmiyordu. Tam tersine kendisinin de kabullendiği gibi, 1967 Savaşı'ndaki yenilginin asıl sebebi Nâsır'ın bizatihi kendisiydi. Nâsır'ın popülist bir lider olduğu doğruydu ve muhtemelen hatalarının kaynağı da onun bu özelliğiydi; ancak hatasını kabullenmiş, sorumlu davranarak istifa etmişti. Nâsır'ın hatalarından ders çıkararak çok sevdikleri Nâsır'ın hedeflerini ileriye taşıma sorumluluğu ise halkta ve Nâsır'la aynı ideallere inanan devrimci liderlerdeydi. Ancak onlar bunu yapmak yerine hayatta olduğu sürece Nâsır'ı putlaştırdılar, Nâsır öldükten 8 yıl sonra ise Nâsırcılığa ihanet edip Camp David'i kabullendiler.

Nâsır'ın oyun ve rol anlayışı, siyaset tarzı ve İsrail'le gizli ilişkileri dikkate alındığında Nâsır'ın da belki 1978'de Camp David'i imzalayabileceği iddia edilebilir. Evet, Nâsır belki bunu imzalayabilirdi; ama bunu Nâsır'ın yapmış olması dahi Nâsırcılık ile bağdaşmazdı. Halk, Nâsır'ı hâlâ çok seviyor; ama Nâsırcılık'ı çoktan terk ettiğini muhtemelen fark etmiyor.

Nâsır'ın 'sınırlı savaş' kumarı

1967 yenilgisinin en büyük sorumlusu kendisinin de itiraf ettiği gibi Nâsır'dı. Nâsır'ın gerçekçi davranarak savaş istememesi ve hatta son ana kadar uzak durmaya çalışması anlaşılabilir. Yanlış olan, Nâsır'ın, kaybedeceğini bildiği bir savaşa girmesine sebep olan liderlik karizmasını koruma hevesine kapılmasıydı.

Nâsır, son derece belirleyici olduğu Arap Birliği toplantılarında 'Arap su projesi' ve 'İsrail'in nihai olarak ortadan kaldırılması' gibi kamuoyunun hoşuna giden kararlarda başrol oynuyordu. Hâlbuki bunlar, uzak durmaya çalıştığı savaşı yakınlaştıran eylemlerdi.

Devrimci liderlik kürsüsünde son derece idealist davranan Nâsır, devlet adamlığı koltuğunda oldukça realistti. O, 1967 Savaşı'na kadar devrimcilik idealizmi ile devlet yönetme realizmini belirli bir dengede götürebilmişti. 1967 hezimeti, bu dengeyi koruyamamasının bir sonucuydu.

Hasaneyn Heykel'in Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında Nâsır'ın liderliğinde birleştikleri döneme ait anlattıkları oldukça açıklayıcıdır:

> Suriye Baas Partisi ile kavgası 1959'da İsrail, Şeria ırmağının sularının yatağını değiştirmeye kalktığı zamana rastlar. Suriyeliler sınırdan 5-6 km. uzaklıkta İsrail mühendislerinin projelerine karşı bir hareket hazırlanmasını istemişlerdi. Başkan Nasır bakanlar kurulu toplantısında 'savaşa başlamak kolay, onu bitirmek zordur' demişti. İkinci gerekçesi sınırlı bir savaşın aldatıcı oluşuydu. 'Sınırlı bir savaşa girelim; fakat bu ancak Ben Gurion'un da aynı şeyi yapacağına dair aramızdan biri bana güvence verirse olur. Sınırlı savaş biraz da düşmana bağlıdır.'[630]

Nâsır'ın 'idealizm-realizm' dengesinin sırrı işte bu 'sınırlı savaş' kavramıydı. Nâsır'ın askerî yenilgileri, 'sınırlı savaş' adlı sihirli değnek sayesinde siyasî zafere dönüşmüştü. Süveyş Savaşı, Nâsır'ın kesin olarak yenileceği bir savaş olabilirdi; ama sonuçta sınırlı bir savaştı ve ABD ve Sovyetlerin müdahalesi ona askerî yenilgi yaşadığı bu sınırlı savaştan siyasî zafer armağan etmişti.

Nâsır, başlangıçta sınırlı bir savaş olma ihtimalini garanti görmediği için 1967 Savaşı'ndan uzak durmaya çalışıyordu. Korkaklıkla suçlanmasına ve o çok değer verdiği liderlik karizmasının yıpranmasına rağmen su projesi sebebiyle gerilimlerin yükseldiği 1964'ten 1967'nin 18 Mayıs'ına kadar savaştan kaçındı.

---

[630] *A.g.e.*, s. 376.

Nâsır, kendi genelkurmay başkanının verdiği bilgi ile Sovyetlerin istihbaratının yanlış olduğunu öğrendiğine göre neden bu savaşa girmişti? İzak Rabin'in Şam'ı işgal edip Suriye yönetimini devirme planına dair haberleri İsrail'in gerçek planı mı yoksa bir yanıltma taktiği olarak mı değerlendirmişti? Cevabı her ne olursa olsun Nâsır'ın bir anda savaşa yönelmesini açıklayacak sorular bunlar değil.

Son ana kadar savaştan uzak durmaya çalışan Nâsır'ın, bir anda Amerikan elçiliğinin önünden geçirdiği askerî birliklerini Sina'ya göndermesi, savaşın sınırlı olacağı konusunda Sovyetlerden sinyal almasıyla ilgiliydi. General Greçko'nun Mısır savunma bakanına 'ne olursa olsun sizi yalnız bırakmayacağız' sözüyle Mısır genelkurmay başkanının BM'den güçlerini çekmesini rica etmesinin 16 Mayıs'ta eş zamanlı olması tesadüf gözükmüyor.

Nâsır, Sovyetlerden yanlış istihbarat aldığı için savaştan kaçınan tavrını değiştirmiş değildi. Sovyetlerden 'sınırlı savaş' konusunda yanlış sinyal aldığı için savaş gösterisine başlamış ve bunu da Amerikan elçiliğinin gözüne sokarak Süveyş Savaşı'ndaki denklemi kurmak istemişti.

Sovyetlerin 'yanlış istihbaratı' ile Nâsır'ın 'sınırlı savaş' konusunda Sovyetlerden aldığı yanlış sinyalin birbiriyle ilgisi yoktu. Nâsır'ın Amerikan elçiliği önünde savaş gösterisi yapması tamamen kendi yanlış değerlendirmesinin sonucuydu ve bu yanlış değerlendirme Mısır'ı felaketle sonuçlanacak olan 1967 Savaşı'na soktu.

Nâsır kendini kandırdı

İzak Rabin'in, savaştan 6 ay sonra 22 Aralık 1967'de *Haaretz* gazetesine verdiği demeç, bir bakıma Nâsır'ın 'sınırlı savaş' beklentisiyle giriştiği blöfe açıklık getiriyor. Rabin o mülakatta şöyle diyor:

> Savaşı başlatma hedefi olan ordunun hareketleri ile kendinden başka bir şeyi temsil eden, savaşı amaçlamayan fakat tetikleyen hareketler arasında fark vardır. Sanırım sonuncusu Abdülnasır'ın düşünce temelini oluşturuyordu.

[631] Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, ss. 145-146.

Rabin, cümlesinin ikinci kısmına açıklık getirmiş ve "*kendinden başka bir şeyi temsil eden, savaşı amaçlamayan fakat tetikleyen hareketler*"in Nâsır tarafından yapıldığını söylemişti. Ancak "*savaşı başlatma hedefi olan ordunun hareketleri*"*ni* kimin yaptığını belirtmemişti.

Peki, Rabin "*savaşı başlatma hedefi olan ordu*" derken İsrail'i kastediyor olabilir miydi? Eğer öyleyse bu durumda John Mchugo'nun anlatısı gerçeklik kazanmış oluyordu. Yani İsrail ordusu savaş başlatmak için yalan haberler yayıp sahte bir gerilim çıkarmıştı. Zira Mısır'ın sahip olduğu istihbarat da buydu ve Nâsır ise "*savaşı amaçlamayan fakat tetikleyen hareketler*" ile savaşın başlamasını sağlamıştı.

Peki, ordusunu İsrail karşısında yetersiz gören Nâsır'ı Sina'ya ordu göndermek, Tiran Boğazı'nı İsrail'e kapatmak ve BM'den Şarm eş-Şeyh'teki güçlerini çekmesini rica etmek gibi 'savaşı tetikleyen hareketler' yapmaya sevk eden neydi?

Primakov'un bu konuda anlattığı olay özetle şöyle: Savaştan birkaç ay önce Varşova Paktı'nın Ordu Komutanı Mareşal Greçko, Kahire'ye geliyor ve Sovyet askerî uzmanlarıyla görüşmesinden sonra Nâsır tarafından kabul ediliyor. Nâsır, Mareşal Greçko'ya Mısır ordusunun durumunu soruyor o da "*Herhalde uzun süredir Mısır'da bulunan Sovyet askerî danışmanlarının itibarını yükseltmek için: 'Ordunuz savaş bölgesinde her operasyonu gerçekleştirebilir' diye cevap*" veriyor.

Nâsır'ı savaşı tetikleyen adımlar atmaya sevk eden tek faktörün Greçko'nun sözleri olmayabileceğini belirten Primakov, şu gerçekçi tespitleri yapıyor:

> Bir şekilde Abdülnasır askerî kuvvetlerin savaş gücünün arttığına inanmaktaydı ve Greçko bundan faydalanmaya karar vermişti. Bu, iyi tasarlanmış bir blöf müydü? Ya da daha net söyleyelim; gövde gösterisi miydi? Mısır önleyici hücumu düşünmezdi. Fakat kendi savaş gücünün imkânlarını abartarak İsrail'in savaşı ilk başlatan olmasını sağladığında ona karşı kovabileceğini düşünüyordu. Bunu herhalde İsrail'de de anlamaktaydılar.

[632] A.g.e 145.

Stalin döneminin aksine 1955'ten itibaren Araplara daha yakın duran Sovyetler Birliği, gerçekten Mısır ve Suriye'ye yanlış istihbarat vererek savaştan kaçınmaya çalışan Nâsır'ı savaşa sokmaya mı çalışmıştı? Sovyetler eğer bunu yapmışsa neyi amaçlamıştı? Arapların savaşı kazanacağını öngörüyordu da savaştan uzak duran Nâsır'ı bu şekilde yanıltarak savaşa sokup müttefiki olan Suriye ve Mısır'a zafer mi kazandırmak istemişti? Yoksa 1967 Savaşı'nın sonucunu zaten öngörmüştü de yanlış istihbarat vererek Arapları savaşa sokmayı ve topraklarını yetersiz bulan İsrail'e yeni topraklar kazandırmayı mı istemişti?

Nâsır'ın sonucu her ne olursa olsun 'sınırlı bir savaşa' girmekte bir sakınca görmemesi, aslında bütün bu soruları artık anlamsız kılıyor. Yani Sovyetler gerçekten yanlış istihbarat vermiş olsaydı dahi bu tek başına Nâsır'ın savaşa girme veya girmeme kararını etkileyebilecek bir parametre olamazdı. Nâsır sadece savaşın sınırlı olacağı garantisini aldığı zaman o savaşa girerdi. Çünkü bu, tıpkı Süveyş Savaşı'nda olduğu gibi askerî sonucu her ne olursa olsun Nâsır'ın liderliğini güçlendirecek siyasî sonuçlar doğurabilirdi.

Sınırlı savaş garantisi ise iki şekilde olabilirdi: Birincisi, kendisinin de dediği gibi tıpkı sınır çatışmalarında olduğu gibi İsrail'in de savaşın sınırlı olmasını kabul etmesi, ikincisi ise Süveyş Savaşı'nda olduğu gibi daha büyük güçlerin savaşın genişlemesine izin vermemesi.

Nâsır'a 1967 Savaşı'nın sınırlı olacağı fikrini veren Sovyetlerin 'yanlış istihbaratı' değil, bazı Sovyet yetkililerinin devlet kararını yansıtmayan kişisel gevezelikleriydi. Ancak bu da Sovyetlerin değil, sonuçta başkasının ipiyle kuyuya inmeyi göze alan Nâsır'ın sorunuydu. Eğer Sovyetler müttefiki olan Suriye ve Mısır'a bir kötülük yapmışsa bile bunu onlara yanlış istihbarat vererek değil, 'sizi yalnız bırakmayacağız' deyip, Nâsır'a savaşın sınırlı olacağı mesajını vererek yapmıştı.

Nâsır'ın yanlış hesabından Sovyetler sorumlu olamaz

Nâsır'ın söylediği gibi yanlış istihbarat vermiş olsa bile 1967 Savaşı'nın sonuçlarından Sovyetler sorumlu olamazdı. Zira Nâsır, yanlış istihbarat yüzünden değil, yanlış hesabı yüzünden savaşa girmişti. Yevgeni Primakov'un dikkat çektiği üzere bazı Sovyet liderleri Nâsır'a yanlış istihbarat değil, ama boş vaat vermişti. Ancak sonuçta onlara umut bağlayarak savaşa giren Nâsır olmuştu. Primakov bu Sovyet yetkilileriyle ilgili şöyle diyor:

> Abdülnasır'ın SSCB'nin tutumuna objektif yaklaşmasına, sadece bazı yabancı siyasetçilerin uygun olmayan değerlendirmeleri ve propaganda masalları değil, bazı Sovyet askerlerinin düşüncesizce ortaya attıkları sözler de engel oluyordu.
>
> [ ]
>
> Mareşal Greçko Moskova ziyaretinden dönen Mısır Savunma Bakanı Badran'ı uğurlarken uçağın merdivenlerinde: "Metanetle kalın, kendinize Amerikalıların veya herhangi birinin şantaj yapmasına izin vermeyin. Ne olursa olsun biz sizinle olacağız" demişti.
>
> Uçağın kalkışından sonra Greçko gülümseyerek Badran'ı uğurlamaya gelenlere: "Ben sadece ona yolcu asası vermek istedim" diye açıklamıştı. Moskova'daki Mısır Elçisi Murad Galeb hemen Kahire'ye şifreli telgraf göndererek Greçko'nun sözlerinin ciddiye alınmaması gerektiğini bildirdi. Fakat Greçko gibi kendisi de asker olan Badran bu konuda farklı düşünüyordu. Murad Galeb böyle bir olayın gerçekten var olduğunu bana doğrulamıştı. [...]
>
> Fakat bu hiçbir surette savaşa katiyen karşı çıkan Sovyet yönetiminin tutumunu göstermiyordu.

Sovyetlerin Mısır'la ilişkilerinde genel olarak yaptığı; müttefikine silah, istihbarat ve tavsiye vermekti. Silahı kullanma becerisi, istihbaratı değerlendirme kabiliyeti, tavsiyeyi ise tutup tutmama kararı Mısır'a kalmış şeylerdi.

---

[633] A.g.e. 151.

Sovyetler İsrail'in Suriye sınırına askerî yığınak yaptığı yönünde istihbarat vermişti. Bu, Mısırlıların da kulağına gelen İzak Rabin'in Şam'ı işgal edip Suriye yönetimini devirme planı ile uyumlu bir istihbarattı. Ancak Mısır genelkurmay başkanı Suriye'ye yaptığı ziyaret sırasında bu istihbaratı doğrulayacak bir bulguya rastlamamışsa bunun değerlendirmesini yapması gereken Mısır ordusu ve liderliğiydi.

Bazı Sovyet yetkilileri Mısır ordusunun askerî kapasitesine dair olumlu şeyler söylemiş; bazıları ise savaş durumunda Sovyetlerin Mısır'ı yalnız bırakmayacağını söylemişti. Müttefik tarafından verilen bu moral desteklerin gerçekçiliğine veya güvenilirliğine inanıp inanmamak ve salt bir müttefikin sözlü desteği ile savaşa girip girmemek de Mısır liderliğinin kararıydı.

Son olarak Sovyetler, Mısır'ın savaş kararı almış olsa bile savaşı başlatan taraf olmaması gerektiğine dair tavsiyede bulunmuştu. Kendi askerî kapasitesini ve askerî stratejisini göz önünde bulundurarak ilk saldırıyı yaparak savaşı başlatıp başlatmamak da Mısır liderliğinin alması gereken bir karardı.

Nâsır, Sovyetlerin 'yanlış istihbaratını' değil, kendi genelkurmay başkanının raporunu dikkate alabilirdi. Sovyet yetkililerin destek sözlerini ihtiyatla karşılayıp ordusunun yetersizliğini dikkate alarak savaştan uzak durmaya devam edebilirdi. Veya Sovyet Başbakanı Aleksey Kosigin'in Batılı ülkeler nezdinde doğuracağı sonuçları göz önünde bulundurarak yaptığı tavsiyenin aksine ilk saldırıyı kendisi yapabilirdi. Böylece İsrail'in Mısır'ın tüm savaş uçaklarını havalanmaya fırsat bile bulamadan yok etmesini önleyebilir ve bir hezimet yaşamayabilirdi.

Nâsır, yanlış dediği Sovvetlerin istihbaratını, İsrail'in Şam'ı işgal etme planı yaptığına dair kendi istihbaratını dikkate aldı. Sovvet yetkililerinin 'sizi yalnız bırakmayacağız' sözünü tıpkı Süveyş Savaşı'nda olduğu gibi 'sınırlı savaş' vaadi olarak değerlendirdi. Bu yüzden de Amerikan elçiliğinin önünden geçirerek Sina'ya ordu sevk etti, Tiran Boğazı'nı kapattı ve BM güçlerinden çekilmesini istedi. Böylece Amerikalıların da Süveyş krizindeki gibi davranmasını bekledi.

Nâsır, Sovyetlerin 'savaşı başlatan taraf siz olmayın' tavsiyesine uydu. Sovyet yönetimi tam da Nâsır'ın 'sınırlı savaş' beklentisine zemin oluşturacak bir adım attı ve 28 Mayıs'ta "*gergin havayı biraz yumuşatmak amacı ile*" Nâsır ile İsrail Başbakanı Levi Eşkol'ün Moskova'da görüşmesini sağlamak istedi. Nâsır da Sovyet yönetiminin bu fikirlerinin "*mantıklı olduğunu ve bu fikirleri tümüyle paylaştığını*" belirtti. İsrail'e sardırmayı düşünmediği için Eşkol'le Moskova'da yapılacak olan müzakerelerin Mısır'ın zararına olmayacağını söyledi. "*Dahası, Eşkol'ün Moskova ziyaretinden sonra '[...] İsrail'in durulacağını' düşünmekteydi.*

İsrail ise Nâsır'ın Sina'ya ordu göndermesini, Tiran Boğazı'nı kapatmasını ve BM'den güçlerini Şarm eş-Şeyh'ten çekmesini istemesini savaş hazırlığı olarak değerlendirdi ve önleyici saldırıyla önce Mısır, sonra Suriye ve Ürdün hava kuvvetlerini karada yok ederek büyük bir zafer kazandı. Topraklarını da üç kat genişletti.

Bu sonuç, Sovyetlerin, Amerika'nın veya Suriye'nin değil, doğrudan doğruya Nâsır'ın eseriydi. Mısır halkı ve devlet aygıtı Nâsırcılığı yaşatmak için bu sonuçtan ders çıkarmaya çalışmak yerine bu sonucun sorumlusu olan Nâsır'ın liderliğini yaşattı. Bu ise Nâsırcılığın ölmesine ve Mısır'ın Camp David'de 'Demir Duvar'a teslim olmasına sebep oldu.

[634] *A.g.e.*, s. 151

Sonuç

Osmanlı Devleti, kendi çıkardığı yasalara uymayarak Siyonistlerin Filistin'e yerleşmesine zemin hazırladı. Osmanlı'ya karşı İngilizlerle işbirliği yapan Şerif Hüseyin ve Faysal, Haim Weizmann'la anlaşma yaparak iktidarları için Filistin'i Siyonistlerle paylaşmaya hazır olduklarını gösterdi. Ulusal ülküye sahip olan Siyonist liderliğin aksine Arap liderliğinin ulusal ülküsü değil iktidar hevesi oldu. Bu yüzden Siyonistler -1897'den 1948'e kadar- 51 yılda sıfırdan bir vatan yaratırken, Arap liderliği -1948'den 1978'e kadar- 30 yılda yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları vatandan vazgeçti. Yani sanılanın aksine Arap ve İslam dünyası direnmeyi seçip savaş kaybettiği için bağımsızlığını ve Filistin'i kaybetmedi; uzlaşmayı ve teslim olmayı seçtiği için bunları kaybetti.

Arap dünyası, 1967'de 1948'dekinden çok daha ağır bir hezimet yaşadı. 1948 topraklarını kurtarmaktan bahseden Araplar Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'yi, yani Filistin'in geri kalan kısmını kaybettikleri gibi, Mısır Sina Yarımadası'nı, Suriye de Golan'ı kaybetti. İsrail ise sadece toprak değil, hayal bile edemeyeceği bir stratejik üstünlük kazandı.

1948 sonrasında barış için bir şeyler vermesi gereken İsrail'di. 1967'in kazandırdığı stratejik üstünlük sayesinde artık barış için bir şeyler vermesi gereken İsrail değil Araplar olacaktı. Nitekim yaklaşık 10 yıl sonra 42 milyonluk Mısır, 1978'de Camp David'de kendisine ait Sina Yarımadası'nı geri alma karşılığında 3.7 milyonluk İsrail'in sınır bekçisi olmayı kabul etti.

Aslında Arap dünyasında 'hain' diye nitelenen Enver Sedat'ın Camp David'deki ticareti dahi Filistin'in 'efsanevî' diye nitelenen lideri Yaser Arafat'ın Oslo'daki ticaretinden daha onurluydu. Zira Mısır, Camp David'de en azından Sina Yarımadası karşılığında sınır bekçiliğini yapma sözü verdiği İsrail'den 'barış' satın almıştı.

Arafat ise Oslo'da sadece Batı Şeria'daki 'A Bölgesi' karşılığında 1948 toprakları ile 'B ve C Bölgelerini' İsrail'e bahşetmiş; ancak bu cömert bağış karşılığında kendi şahsı için dahi ne barış ne de güvenlik satın alabilmişti.

Hafız Esed ve Beşşar Esed liderliğindeki Suriye devleti Golan'ı satışa çıkarmadığı için İsrail'le barışın Suriye'ye maliyetini hesaplamak mümkün olmadı. Aksine onların İran'la birlikte desteklediği Lübnan ve Filistin direniş örgütleri, İsrail karşısında Arap ve İslam dünyasının hayal dahi edemeyeceği caydırıcılık yarattı.

Buna karşın Türkiye, Amerika, Avrupa ve Arap ülkeleri tarafından desteklenen Suriye Ulusal Koalisyonu adlı muhalif örgütün lideri Kemal Lebvânî ile Suriye'ye karşı savaşan İslamcı örgütlerin fiyatı oldukça düşüktü. Kemal Lebvânî, katıldığı Herzliya Konferansı'nda İsrail'in Kuneytra bölgesinde bir tampon bölge kurması halinde Golan'ı unutmaya hazırdı.[1]

El-Kaide'nin Suriye kolu olan bir zamanlar Nusra Cephesi adını kullanan ve halen İdlib'i işgal altında tutan İslamcı örgütün fiyatı ise daha düşüktü. Zira onlar da 2014'te Kuneytra'daki militanlarının İsrail tarafından tedavi edilmesini yeterli gördü.

SON

---

1 "Suriyeli muhaliflerden İsrail'e işbirliği önerisi" *YDH*, https://www.ydh.com.tr/HD12709_suriyeli-muhaliflerden-israile-isbirligi-onerisi.html (Erişim: 09.03.2023).
Nour Samaha, "İsrail Suriye'nin güneyinde güvenli bölge mi kuruyor?", *Al Monitor*, https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2016/07/southern-syria-opposition-israel-safe-zone.html (Erişim: 09.03.2023).

Kaynakça

علی، محمد علی میر. ۱۹۳۱. چالش سنت و مدرنیته در لبنان و سوریه. قم: ناشر بوستان کتاب.

هوگو، جان مک. ۸۹۳۱. سوریه، تاریخ معاصر. با ترجمه مژگان اموزگارز. تهران: انتشارات شما.

مصطفی، أمین. ٥١/٤١٤١هـ ٤٩٩١م. الإتصالات السرية العربية ـ الصهيونية ٨١٩١ ٣٩٩١. دار الوسيلة.

الشرع، فاروق. ۰۰۴۱. روایت گمشده، خاطرات فاروق الشرع وزیر خارجه پیشین سوریه. با ترجمه حسین جابری انصاری. تهران: انتشارات موسسه ایران.

چمران، مصطفی. مرداد ۸۹۳۱. لبنان. تهران: انتشارات بنیاد شهید چمران.

صفتاج، مجید. ۲۱۰۲. دانشنامه فلسطین. Tahran: انتشارات آرون.

شوفانی، الیاس. ۱۰۴۱. پیوسته بیقرار؛ خاطرات و تاملات دکتر الیاس شوفانی متفکر و مورخ فلسطینی درباره فلسطین، صهیونیسم و اسرائیل. با ترجمه حسین جابری انصاری. تهران: موسسه فرهنگی و مطبوعاتی ایران.

ناظمیان، دکتر رضا. ۱۸۳۱. جریانهای سیاسی معصر عراق. موسسه فرهنگی کتاب و عترت.

Aaronsohn, Alexander. *Filistin'de Türklerle Birlikte* çev. Aybars Arda Kılıçer. İstanbul: Kapra yayıncılık, 2021.

Abd-el-nasser, Camal. *Mısır İhtilalinin İcvüzü*. çev. Vatan Yazı Heyeti. İstanbul, 1954.

Allawi, Ali A. *Irak'ın Kralı I. Faysal*. çev. Hakan Abacı. Istanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Armaoğlu, Fahir. 12. Baskı. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi, tarihsiz.

—. *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948 – 1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Attis, Jean-Christhope ve Ester Benbassa. *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*. çev. Nihal Önol. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Balcıoğlu, Prof. Dr. Mustafa ve Prof. Dr. Sezai Balcı. *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Erguvani Yayınevi, 2022.

Barr, James. *Kırmızı Çizgi, Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*. çev. Ekin Can Göksoy. İstanbul: Pegasus yayınları, 2016.

Black, Ian. *Komşular ve Düşmanlar; Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler, 1917-2017* çev. İrem Sağlamer. İstanbul: Pegasus yayınları, 2018.

Bozkurt, Celil. *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye Cephesinin Çöküşü, Suriye Hezimeti Faciası ve Sebepleri, Dördüncü Ordu Yaveri Yüzbaşı Cevat Rıfat Bey*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2019.

—. *Filistin Mektupları, İngiliz Mandası Altında Arap Yahudi çatışmaları (1938-1939)*. İstanbul: Post yayınları, 2020.

Brenner, Lenni. *Şebeke, Siyonistlerle Nazilerin İşbirliğini Gösteren 51 Belge*. çev. Derya Metin Manolya Aşık. İstanbul: Profil yayınları, 2008.

Bruce, Anthony. *Filistin Cephesi Son Haçlı Seferi*. çev. Hüseyin Onur Ercan. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Budeiri, Musa. *Filistin Komünist Partisi, 1919-1948, Enternasyonalizm Mücadelesinde Araplar ve Yahudiler*. çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Yayınları, 2012.

Cleveland, William. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Copeland, Miles. *Devletler Oyunu, Bir CIA Ajanının Anıları*. çev. Bedirhan Muhib. İstanbul: Nehir Yayınları, 1995.

Çağaptay, Soner. *Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik, Türk Kimdir?* çev. Özgür Bircan. İstanbul: İstanbul Bilgi Universitesi Yayınları, 2006.

Çandar, Cengiz. *Direnen Filistin*. İstanbul: May Yayınları, 1976.

Dursunoğlu, Alptekin. *Stratejik İttifak, Türkiye İsrail İlişkilerinin Öyküsü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2000.

—. *Yeni Osmanlı'nın Ortadoğusu*. Istanbul: Önsöz Yayınları, 2016.

Dursunoğlu, Alptekin ve İsa Eren. *Suriye'de Vekalet Savaşı*. İstanbul: Önsöz Yayınları, 2014.

Engin, Vahdettin. *Pazarlık*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010.

Gromıko, Andrey. *Anılarım*. çev. Merve Arkan. İstanbul: Yazılama Yayınları., 2008.

Halloum, Ribhi (Abu Firas). *Belgelerle Filistin, Dün, Bugün, Yarın*. çev. Bülent Ecevit. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.

Heykel, Hasaneyn. *Kahire Dosyası*. çev. Berin Büktaş. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.

Hollstein, Walter. *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*. çev. Cemal A. Ertuğ. İstanbul: Yücel Yayınları, 1975.

İmamzade, Mervem. *Irak Dosyası*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1986.

İsmail, Tarık Y. *Arap Dünyasında Komünist Hareket*. çev. Kemal Sarısözen. İstanbul: Kapı Yayınları, 2006.

Koskas, Marco. *Arafat, Yasayan Bir Efsane*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998.

Kress, Von. *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*. çev. Tahir Balaban. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007

Mattar, Philip. *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni*. çev. Ali Soylu-İsa Ölmez. Istanbul: Akademi Yayınları, 1991.

Mert, Nuray. *Batı İslamı Çok Sevmişti, Batı'nın İslam Siyasetleri ve İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.

Minassian, Taline Ter. *Komintern'in Seyyar Militanları, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'daki Azınlıklar*. çev. Erden Akbulut. İstanbul: Yordam Kitap, 2019.

Osmanlı Dışişleri Nâzırlığı'nın Hazırladığı Filistin Raporu. çev. Timuçin Mercanoğlu. İstanbul: Yenidevir Yayınları, 2017

Pappe, Ilan. *Filistin'de Etnik Temizlik*. çev. Yankı Deniz Tan. İstanbul: İntifada Yayınları, 2022.

—. *Modern Filistin Tarihi*. çev. Nuri Plümer. Ankara: Phoenix Yayınları, 2007

Primakov, Yevgeni. *Rusların Gözüyle Ortadoğu*. çev. Olga Tezcan. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Sand, Şlomo. *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukaddes'ten Siyonizme*. çev. Işık Ergüden. Istanbul: Doğan Kitap, 2011.

Schneer, Jonathan. *Balfour Deklarasyonu, Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*. çev. Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Kırmızıkedi Yayınları, 2012.

Schoenman, Ralph. *Siyonizmin Gizli Tarihi*. çev. Aydın Pesen. İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

Sedat, Mirliva. *Yıldırım Ordularının Bozgunu, Filistin'e Veda*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.

Sezer, Selim. *Levant'ta Dönüşüm Çağı Modern Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail'in Oluşum Süreçleri (1840-1948)*. İstanbul: Babil Kitap, 2023.

Shlaim, Avi. *Demir Duvar*. çev. Tuba Demirci. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.

—. *Filistin'i Bölüşmek, Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951*. çev. Muttalip Tütüncü. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.

Şen, Sabahattin. *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım*. İstanbul: Sis Yayıncılık, 2010.

TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*. İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, yay. nu: 130, 2013.

Ünalp, F. Rezzan. "Birinci Dünya Savaşı'nda Macar Birliklerinin Türk Ordusuna Katkıları Çerçevesinde Kanal, Sina ve Filistin Cephelerine İlişkin Askeri Taktik ve Stratejik Yaklaşımlar. *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu/International Symposium On The World War I On Its Centenary*, 03-05 Kasım / November 2014 Budapeşte / Budapest. yay. haz. Aynur Yavuz Akengin- Selcan Koçaslan. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Dizin

8 Mart Devrimi 411, 441
14 Temmuz Devrimi 411, 438
15 Temmuz darbe girişimi 40
23 Temmuz Devrimi 411, 414, 415, 417, 422, 423, 438, 439, 441, 500, 501, 509
36. Paralel 28, 30, 56, 60
36. Paralelin Kuzeyi 28, 56
1908 Meşrutiyeti 118
1917 Devrimi 294
1919 Devrimi 173, 416, 417, 422
1920 Devrimi 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 89, 112, 173, 212, 213, 230, 291, 395, 438
1929 olayları 201, 203, 204, 207, 305, 306, 307, 308
1936 isyanı 221, 223, 224, 226, 313, 382
1948 Savaşı 22, 24, 329, 368, 370, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 389, 390, 391, 393, 395, 401, 402, 404, 405, 406, 410, 467, 491, 492, 513, 514, 515, 526, 527, 528, 529, 531, 534, 535, 537, 539, 540, 541, 542, 551, 558
1948 toprakları 240, 330, 334, 523, 527, 531, 532, 540, 552, 569, 570
1967 Savaşı 24, 27, 241, 391, 465, 472, 477, 508, 509, 514, 515, 516, 526, 528, 530, 531, 533, 539, 547, 549, 550, 558, 560, 561, 562, 564, 565
1967 toprakları 240, 241, 244, 473, 474, 523, 525, 527, 528
1987 intifadası 220

A
Abba Eban 533
Abbasiye Garnizonu 421
Abdulcebbâr Şenşel 61
Abdullah (Şerif Hüseyin'in büyük oğlu, Ürdün kralı) 85, 86, 87, 88, 112, 190, 200, 227, 244, 251, 343, 357, 358, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 383, 390, 394, 397, 403, 405, 515, 529, 537, 551, 552
Abdullah Feyyâd 75
Abdullah Sallal 516
Abdurrahman el-Kevâkibî 69
Abdurrahman Sâdık 407, 408
Abdülaziz el-Hekim 30
Abdülhamid (II.) 22, 23, 68, 69, 71, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 138,

139, 140, 147, 148, 149, 182, 190, 259
Abdülhamid el-Zehravi 70
Abdülhamid Galeb 531
Abdülkadir el-Hüseynî 209
Abdülkerîm Cezâirî 75
Abdülkerim el-Halil 71
Abdülkerim Kasım 400, 411, 438, 439, 441, 452, 503, 504, 506, 516, 537
Abdülvahhab Şavvaf 504
A Bölgesi 570
Adalet ve Kalkınma Partisi 30
adem-i merkeziyet 32, 69, 77, 189
Adnan Mâlikî 454, 463
Adnan Menderes 434, 435
Afif Bizrî 463
Afrika 20, 274, 275, 277, 280, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 471, 484, 508, 514
Afrin 40
Afûle 133, 134
Ağlama Duvarı 201, 305
Ahmed Ben Bella 506, 507
Ahmed Hüseyin 488
Ahmed Tafiş 209
Ahmed Urâbî 416
Ahmet Cevat Paşa 131
Ahmet Davutoğlu 36, 38, 39
Ahmet Rıza 140, 148
Ahrar Şam 51
Airel Şaron 217
Akabe Körfezi 240, 408
Akdeniz 88, 149, 164, 240, 270, 324, 325, 339, 448
Akkar 88
Akkirman 162
Alami 184
Alan Cunningham 255
Aleksey Kosigin 566
Alevî devleti 81
Alexander Aaronsohn 160, 161, 170
Ali A. Allawi 76
Ali Şevki 406
aliya 113, 124, 383
Alman 20, 22, 101, 106, 155, 156, 157, 160, 161, 163, 168, 169, 230, 231, 247, 282, 347, 440
Alman Genelkurmay Başkanlığı 162
Alman Reich 362, 363
al-Mu'arada 186
Amerika 17, 18, 19, 22, 28, 29, 30, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 76, 86, 92, 95, 98, 109, 119, 124, 146, 179, 180, 218, 238, 245, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 264, 266, 269, 270, 273, 280, 289, 291, 317, 324, 326, 328, 333, 336, 338, 345, 357, 363, 364, 365, 368, 372, 375, 376, 378, 379, 380, 383, 385, 395, 396, 397, 398, 401, 407, 409, 411, 412, 413, 414, 424, 428, 436, 437, 443, 448, 449, 450, 467, 468, 475, 476, 477, 478, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 508, 509, 510, 515, 518, 520, 540, 544, 548, 559, 567, 570
Amerikalı Yahudiler 271
Amerikan Elçiliği 170
Anadolu 173, 395
Anadolu Ajansı 36, 245, 518
ana yurt 109
Andrey Gromıko 265, 267, 268
Anglo Amerikan Araştırma Komitesi 252

Anglo-Levantine Bankacılık Şirketi 138
Anglo-Palestine Company Şirketi 138
Ankara 31, 32, 40, 41, 43, 44, 47 49, 50, 52, 53, 54, 58, 59, 64, 93, 119, 123, 153, 158, 159, 219, 414, 434, 435, 439, 517 518, 542, 572, 573, 574
Ankara Belgesi 362
Antalya 50, 51
Anthony Bruce 155, 156, 159, 160, 164, 165
Antikçağ Yahudileri 100
antisemitizm 99, 109, 110, 261
Anton Saada 410, 451, 452, 453, 454
Anton Teyan 132
Antuan Lahd 43
April Glaspie 62
ARAMCO 448
Arap Araştırmaları ve Siyaset Çalışmaları Merkezi 15, 19
Arap Baası 456, 457
Arap Baas Partisi 456
Arap Baharı 17, 28, 29, 39, 174
Arap Birliği 246, 247 248, 326, 327, 356, 357 358, 359, 365, 368, 371, 372, 373, 375, 379, 382, 383, 386, 434, 446, 474, 491, 492, 507 517, 526, 529, 531, 534, 535, 536, 538, 544, 545, 546, 547 548, 561
Arap Birliği Devletleri Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması 492
Arap çölü 86
Arap feodaller 275, 293
Arap Ihya Hareketi 456
Arap isyanı 77 189
Arap Kurtuluş Ordusu 382, 383
Arap Lejyonu 372, 376, 378, 383, 388, 391, 405, 497
Arap Ligi 247, 356
Arap milliyetçiliği 68, 69, 70, 71, 78, 79, 89, 399, 402, 403, 426, 445, 446, 454, 458, 461, 462, 515, 519
Arap Soğuk Savaşı 150, 174
Arap Sosyalist Partisi 451, 456, 457
Arap sosyalizmi 150, 398, 399, 461, 472
Arap su projesi 544, 546, 547, 553, 561
Arap Şeria Projesi 544
Arap ulusalcılığı 69, 189, 400, 424, 425, 426, 427, 472
Arap Ulusal Komitesi 384
Arap Yarımadası 28, 71, 171, 281, 340
Arap Yüksek Komitesi 87, 223, 224, 225, 246, 247, 248, 355, 356, 375, 376
Archibald Murray 168
Ariah Avneri 127, 131, 134
Arif el-Arif 191, 193
Aristide Briand 166, 175, 258
Arnold Wilson 74, 77
Arsel 29
Arthur James Balfour 141
Arthur Ruppin 105, 109, 110, 136
Asıf Şevket 38
asimile 98, 99, 108, 262
Astana 43, 47, 48, 53, 54, 59, 60
Astana Konferansı 43
Asvan Barajı 437, 475, 478, 485, 486, 487, 488, 489, 497, 498, 500
Asya tipi üretim tarzı 260
Atlantik Okyanusu 458
Avni Abdulhâdî 187 247, 353, 355

Avraham Mizrahi 202
Avrupa 65, 91, 92, 98, 99, 101, 103, 105, 107, 108, 109, 113, 129, 135, 148, 153, 154, 155, 164, 169, 227, 249, 251, 252, 253, 262, 274, 285, 326, 327, 328, 331, 362, 363, 379, 395, 401, 402, 403, 426, 432, 461, 467, 570
Avrupa Birliği 39
Avrupa merkezci yaklaşım 260
Avrupa sosyalizmi 399, 460
Avusturya-Macaristan 108, 156
âyan 184
Ayetullah Beheşti 432
Ayetullah Ebül-Kâsım Kâşânî 72
Ayetullah Kâşânî 73, 74
Ayetullah Mehdi el-Hâlisî 73, 76
Ayetullah Muhammed Kazım Yezdî 73
Ayetullah Muhammed Said Habbûbî 73
Ayetullah Muhammed Takî Şirâzî 72, 77
Ayetullah Seyyid Ali Damad 73
Ayetullah Sistânî 37
Ayetullah Şeyh Fethullah 73
Ayetullah Şirâzî 74
Azmî Bişâra 15, 16, 17, 19

B

Baalbek 88
Baasçılar 33, 400, 446, 458, 466, 468, 469, 503, 516
Baasçılık 398, 460, 472
Baas Hareketi 456, 457
Baas Partisi 22, 24, 150, 398, 400, 403, 404, 411, 446, 447, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 504, 508, 513, 516, 537, 553
Baas sosyalizmi 459
Baba Bush 30
Bab el-Hava 38
Babil sürgünü 92, 102, 103
Bagot Glubb 497
Bağdat 31, 34, 62, 63, 64, 65, 73, 76, 231, 441, 470
Bağdat Paktı 439, 466, 467, 485, 495, 496
Bağımsızlık Hareketi 187
Bağımsızlık (İstiklal) Partisi 187
bağımsız sosyalistler 273
Bahreyn 28, 244, 340
Bakü Konferansı 279
Balfour Deklarasyonu 94, 125, 141, 142, 144, 145, 149, 151, 152, 154, 171, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 191, 193, 197, 200, 204, 236, 240, 258, 259, 261, 263, 270, 299, 302, 339, 343, 344, 349, 360, 375, 410, 538, 539, 573
Bandung Konferansı 475, 487, 488, 501
Bank Hapoalim 297
Banyas Nehri 85
Barış Konferansı 144, 417
Barış Pınarı 29, 42, 43, 53, 54, 56, 57, 60
Baron Edmond de Rothschild 130
Baron Hirsch 115, 148
Basel 93, 94, 113, 242, 335, 341, 359, 360, 364
Basel Konferansı 242, 359, 360
Basel Kongresi 93, 113
Batı Avrupa 92, 93, 99, 164, 262, 413
Batı Beka 88
Batı Bloku 174, 495
Batılılaşma 135, 518

Batı Şeria 27, 85, 240, 241, 242, 330, 381, 390, 391, 474, 521, 523, 529, 533, 534, 537, 546, 551, 552, 558, 569, 570
Batum 158
Belarus 267, 268
Beled eş-Şeyh 384
Ben Gurion 104, 125, 127, 212, 235, 249, 250, 255, 296, 297, 311, 314, 342, 344, 345, 351, 352, 353, 354, 361, 362, 363, 373, 379, 381, 383, 384, 388, 390, 406, 434, 435, 450, 493, 532, 545, 561
Ben Zion Dinur 104
Ber Boroçov 295, 298, 300
Bernard Henry Levy 16
Beşşar Esed 16, 39, 45, 48, 59, 481, 570
Bevin Planı 327, 328
Beyaz Belge / Kâğıt / Kitap 26, 203, 237, 238, 253, 326, 329, 360, 361, 362
Beyhem 131
Beyrut 71, 81, 82, 105, 128, 133, 134, 138, 169, 170, 171, 214, 218, 228, 229, 231, 265, 405, 445, 470, 525
Beyrut Kasabı 217, 548
Beytullahim 326, 552
Biden 58, 59
Biir es-Seba 132
Bilâd-ı Şam 28, 71, 151, 152, 239
Bill Clinton 16
Biltmore Programı 249, 359, 361, 363, 364, 365, 366, 374
Binali Yıldırım 49
Birinci Aliya 124, 125, 206
Birinci Dünya Savaşı 21, 23, 68, 71, 72, 73, 81, 111, 112, 125, 140, 141, 151, 152, 153, 154, 158, 159, 161, 164, 168, 170, 171, 175, 179, 206, 231, 263, 282, 286, 289, 338, 353, 393, 394, 395, 402, 403, 438, 473, 572, 574
Birinci Faysal 78
Birinci Kanal Harekâtı 158, 160, 166
Birinci Körfez Savaşı 28, 30
Birinci Londra Konferansı 327, 328
Birleşik Arap Cumhuriyeti 398, 400, 426, 433, 439, 440, 446, 459, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 472, 503, 504, 514, 515, 516, 528, 556, 561
Birleşik Arap Emirlikleri 18, 20, 28, 29, 244, 245, 340
Birleşik Arap Krallığı 29, 61, 68, 142, 144, 176, 184, 452
Birmanya 433
Birobican 271
Birobidjan [Birobican] 269
Birusseba 168, 171, 233
BM 45, 137, 196, 252, 254, 255, 263, 265, 267, 269, 317, 318, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 344, 345, 366, 367 368, 370, 372, 373, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 408, 491, 492, 499, 501, 515, 517 520, 523, 529, 531, 532, 533, 539, 540, 541, 542, 543, 545, 548, 557, 562, 563, 566, 567
Bolşevik Devrimi 285, 300
Britanya 67, 82, 167, 178, 185, 225, 259, 314, 315, 316, 317, 352
Brooking Institute 44
Bund Parti 295, 300
burjuvazinin devrimci kanadı 277 278, 280, 283, 305, 312

Butros el-Bustânî 68
Büyük Felaket 22, 67, 147, 323, 324, 325, 334, 366
Büyük İskender 96
Büyük Lübnan 82
Büyük Suriye 79, 81, 82, 85, 88, 179, 186, 190, 239, 240, 394, 454

C-Ç
Caffery 415, 482, 490
Camp David 20, 27, 113, 324, 325, 338, 340, 350, 406, 472, 473, 489, 511, 523, 526, 527, 535, 556, 560, 567, 569, 570
Capri Adası 414
Carullah 184, 194, 195
Cebel-i Dürüz 80, 81
Cebel-i Lübnan 69, 81, 82, 88, 89, 453
Ceble 209
Celal Nuri 139
Celal Tevfik Karasapan 127, 134
Celile 226, 541
Cemal Abdünnâsır 20, 22, 23, 24, 55, 89, 150, 393, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 406, 407, 408, 410, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 446, 452, 455, 461, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 529, 530, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 542, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567
Cemâleddin Afgânî 69
Cemal el-Hüseynî 208, 209
Cemal Hüseynî 246, 359
Cemal Kaşıkçı 58
Cemal Paşa 70, 71, 134, 158, 161, 170, 171, 189
Cemil Mardam 405, 453
Cenevre Konferansları 60
Cenin 133, 212, 552
CENTO (Merkezi Anlaşma Örgütü) 65, 466, 467, 495, 496
Cerablus 49, 54, 55
Cevat Paşa 157
Cevat Rıfat Bey 153, 159, 161, 164, 168, 170, 572
Cezayir Devrimi 543
Cezayirli 132
Cezire Adası 482
Chamberlain 259, 316, 352
Charles de Gaulle 83, 84, 442, 443
CIA 19, 24, 37, 395, 411, 412, 413, 414, 448, 449, 451, 468, 471, 474, 475, 476, 479, 481, 482, 483, 484, 487, 502, 506, 508, 530, 559, 572
Cidde Konferansı 52
Cihad el-Mukaddes 209
Cihad-ı Ekber 72
cihat 153, 154
cihat fetvası 72, 73, 74, 77
Cilvegözü 38
Cizzin 88
Corc Habaş 25, 536
Cuniye 236
Çanakkale 156, 164
Çanakkale Savaşları 71
Çar II. Aleksander 124

Çekoslovak silahları 273
Çekoslovakya 268, 367, 368, 378, 436, 494, 495, 496
çevreleme stratejisi 467
çözüm planları 26, 326, 328, 329, 360
Çu En Lai 488

D
Dag Hammarskjöld 501
Dâhiliye Nezareti 128
Daladier 316
Dani Operasyonu 388
Darvinci coğrafya kuramı 429
David Evans 413
Davud Peygamber 95, 96, 97, 98
Davud Raciha 38
Davut ve Süleyman Peygamberler 338
De Gaulle 84, 443
demografik 72, 183, 196, 205, 207, 381
Dennis Ross 16
Dera 169, 409
Devrim Komuta Konseyi 407, 408, 421, 483
Deyr ez-Zor 445
Deyr Yasin 255, 380
diaspora 92, 94, 106, 109, 110, 124
Dimitri Pojidaev 556
Dinur 104
Direniş Ekseni 20, 21, 24, 72, 174, 245, 325, 511
Divâniye 74
Doğu Anadolu 114, 147
Doğu Avrupa 92, 99, 109, 147, 199, 262, 268, 275, 276, 300, 303, 338
Doğu Bloku 174, 517
Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi 455
Doğu Halkları Manifestosu 279
Doğu Kudüs 27, 241, 330, 390, 521, 523, 529, 533, 534, 537, 540, 558, 569
Doğu Ürdün 374, 377
Doğu Ürdün Emirliği 86
Doha 17, 18, 50
Donald Trump 41, 42, 44
Dostlar Grubu 51, 52, 58, 60
dördüncü aliya 200
Dr. Ali Şeriati 432
Dreyfus Davası 106, 108
Dr. Rızâ Nâzımiyân 73, 75, 78
Dulles 424, 437, 475, 486, 490, 494, 495, 496, 498, 501, 502
Dünya Bankası 488
Dünya Müslüman Alimler Birliği 18, 19
Dünya Siyonist Örgütü 93, 113, 116, 121, 122, 124, 125, 141, 145, 148, 176, 182, 186, 190, 193, 234, 242, 249, 250, 278, 294, 300, 335, 336, 341, 343, 344, 358, 359, 360, 361
Dünya Yahudi Kongresi 110
Dürzî devleti 81
Düyûn-ı Umûmiye 111

E
Ebû Ammar 524, 525
Ebû Hâlid es-Sûrî 51
Ecânibe Toprak Satışını Düzenleyen Kanun 127
Edib Çiçekli 404, 411, 451, 452, 462, 463
Edward Mason 480
Ehl-i Kitap 78
Ehud Olmert 18

Eisenhower 483, 490, 494, 499, 500, 503
Ekim Devrimi 82, 294, 297, 322
Ekrem Hûrânî 404, 451, 452, 456, 457, 461, 462, 463, 469, 470
Ekron el-Betty (Mazkeret Batya) 127
el-Arabiya 20
el-Arabiyyetü'l-Fetât [Genç Araplar] 68
El-Bab 41
el-Batrun 88
el-Cezire 18, 19, 20
el-Darâviş 209
el-Enbar 32, 63
el-Esed 131
el-Ezher Üniversitesi 189
el-Fetih 18, 265, 383, 531, 535, 536, 537, 538, 539, 543, 544, 547, 549, 550, 551, 553
el-Futuvva 209
el-Hades 20
el-Halil 96, 202, 203, 205, 552
el-Hayat 20, 61
el-Hüseyni 224
Elias Sasson 369, 373, 374, 377
Elie Scheid 128
el-Kaide 18, 29, 51
el-Kaide emirliği 46, 58
el-Kıble 75
el-Udeyd Üssü 18
Emin el-Hüseynî 24, 83, 87, 112, 187, 188, 189, 190, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 219, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 278, 301, 306, 310, 311, 313, 355, 356, 371, 373, 374, 375, 382, 394, 514, 515, 517, 535, 541
Emin Zeki 440
Emir Şekib Arslan 353
Entegre/ entegrasyon 98, 109, 361
Enver Paşa 140, 156, 157, 161, 162, 163, 165
Enver Sedat 340, 406, 472, 473, 474, 481, 511, 523, 556, 570
Erbil 31, 63, 64
Erdoğan 22, 27, 29, 31, 38, 40, 41, 43, 54, 57, 58, 59, 64, 434, 518
Eretz İsrael (İsrail Vatanı) 149
Eriha 552
Ernest Bevin 376
Esav 97
Esil Nuceyfî 32, 33, 34, 35
Eski Ahit 92
es-Sefir 131
Eşkenazizim 93
eş-Şuveyr 453
Exxon Mobil Bölgesi 51
Eymen Zevâhirî 18

F

Fars Körfezi 398, 434, 496
Fârûk eş-Şara 15, 16, 20
Fas 281, 340, 341, 473
faşizm 345, 346
Faysal (Şerif Hüseyin oğlu, Irak ve Suriye kralı) 68, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 88, 89, 112, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 167, 175, 180, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 198, 205, 206, 212, 213, 227, 239, 240, 291, 292, 293, 340, 343, 357, 358, 369, 374, 375, 394, 397, 403, 439, 440, 441, 442, 453
FDHKC (Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi) 265
Fedaiyyin/ Fedailer 536, 542
Fedayin 536
Fehmi Said 440

feodal 187, 260, 261, 262, 266, 267, 270, 274, 277, 278, 282, 291, 305, 307, 309, 310, 314, 322, 335, 337, 355, 395, 403, 404, 471, 536, 538
Feridun Sinirlioğlu 31
Fetih Ordusu 39, 40, 44, 46, 52, 55
Fevzi el-Kavukçu 382, 383
FHKC (Filistin Halk Kurtuluş Cephesi) 25, 244, 265, 266
Fırat 50, 53, 56, 57, 98
Fırat Kalkanı 29, 40, 41, 42, 43, 47, 52, 54, 55, 59, 60
Fiili Siyonizm 342, 343
Filistin Arap Partisi 187, 209, 246, 301, 355
Filistin Devleti Merkezi Istatistik Bürosu 329
Filistin Merkezi İstatistik Bürosu 330
Filistin Meselesi 93, 114, 117, 118, 122, 124, 126, 131, 141, 142, 143, 145, 180, 182, 187, 197, 208, 209, 221, 224, 226, 230, 231, 236, 238, 246, 248, 251, 252, 356, 366, 372, 376, 378, 385, 390, 400, 404, 415, 572
Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) 254, 367
Filistin ulusalcılığı 189
Filistin Ulusal Konseyi 337 524, 525, 536, 539
Filistin Ulusal Sözleşmesi 337, 339, 524, 537
Fi Sebiyli'l- Baas (Baas Yolunda) 458
FKÖ 137, 324, 337, 351, 523, 524, 535, 536, 537, 538, 539, 544, 550, 551
FKP 276, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321
Flavius Yosefus 100, 103, 107
Fransız 20, 71, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 147, 150, 153, 166, 169, 170, 171, 175, 179, 185, 189, 240, 258, 259, 279, 282, 286, 290, 291, 292, 309, 315, 343, 347, 370, 394, 405, 411, 427, 441, 444, 445, 448, 450, 453, 456, 457, 460, 465, 499
Fransız İhtilali 94
Freie Press 111, 115
Friedrich Engels 257
Friedrich Ratzel 429
Fuad Safarov 267, 268, 270

G
Gabriel Haddad 191
Gacer 474
Gassan Şerbel 61, 62
Gazze 18, 168, 171, 217, 241, 324, 325, 330, 381, 391, 493, 521, 522, 523, 524, 530, 533, 534, 536, 540, 549, 558, 569
Gdud Avoda (İşçi Kıtaları) 295
Gelibolu 156
Genç Türkler/Jön Türkler 68, 189
General Allenby 79, 144, 165, 168, 176, 191, 258, 439
General Catroux 83, 443, 444
General Necib 404, 407, 415, 421, 482, 483, 504, 516
General Olmstead 495
General Uri Sagi 16
George Habaş 265, 388
Georges Picot 166, 169, 170, 171
gerici 261, 305, 307, 309, 312, 313, 314, 319, 322
gerilla 208, 228, 313, 396, 529, 535

Gideon Rafael 531
Gizli çalışma (konspiracija) 288
glasnost ve perestroyka 455
Golan 27, 43, 54, 61, 330, 474, 514, 521, 534, 558, 569, 570
Golda Meir 323, 338, 339, 369, 372, 376, 377, 383, 515, 529, 546
Gorbaçov 455
Grady-Morrison Komisyonu 252
Grady-Morrison Planı 326
Greçko 557, 562, 563, 565
Guardian 181
Güney Lübnan 43, 57, 324
Güney Suriye 193, 198, 205, 206, 240, 339, 340, 375

H
Habeşistan 442
Habib Burgiba 517, 526, 529, 531, 532
Habib Vahab 208
hac 432, 433
Hacı Raşit Naşit Paş 133
Hafız Esed 465, 470, 516, 554, 557, 570
Haganah 230, 249, 250, 255, 306, 321, 348, 361, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 385, 386, 387 405
Haim Hersog 531
Haim Wiezmann 127, 141, 142, 149, 175, 185, 190, 191, 199, 204, 230, 234, 250, 340, 342, 343, 351, 353, 358, 361, 369, 374, 383, 529, 569
Halep 38, 46, 50, 51, 52, 53, 81, 133, 165, 169, 213, 292, 445
Halid Bektaş 455, 463, 466
Halid el-Azm 405, 463
Halidi 184
Halife 78
Halil el-Hâlidî 195
Halil el-Vezir 551
Halil Rıfat Paşa 128
Halk Partisi 452, 453, 462, 463
Halk Seferberlik Güçleri 37, 64
Hama 382, 445, 461
Hamad bin Câsim 18
Hamad bin Halife 18
Hamid Serrac 438
Hamlet 471, 479
Hasan el-Bekir 516
Hasaneyn Heykel 413, 414, 424, 436, 437, 438, 466, 475, 481, 482, 483, 485, 488, 489, 495, 498, 499, 501, 504, 505, 507, 509, 559, 561
Hasan Touhani 482
Hasan Türkmânî 38
Hasbiya 88
Hâşim el-Atasî 83, 453
Hâşimî 36, 76, 248, 336, 339, 340, 357 358, 369, 372, 374, 377, 438, 439, 446, 450, 452, 467 529, 537
Hâşimî Birliği 440
Hâşimîler 23, 437 452, 515
Hatay 47, 450, 467
Havaris Vadisi 132
Havice 33
hayat sahası 429, 430, 431, 436, 446
Hayfa Limanı 250, 327 541
Hayim Nahum 139, 140, 148
Hayreddin el-Ahdab 132
Hazine-yi Hassa 133
Hebrew (Yahudi) Üniversitesi 188
Hechalutz Öncü Hareketi 261
Henri Ponsot 82, 83
Henry Grady 326
Henry McMahon 70, 144, 171
Herbert Morrison 252, 326

Herbert Samuel 167, 194, 195, 197, 198, 199, 270
Hermel 88
Herod Tapınağı 201
Herzliya Konferansı 570
Heyet-i Tahrir Şam 49
Heyet-i Vükela 114
Heysem Menna 17
Hıristiyan 16, 25, 43, 96, 101, 109, 117, 118, 119, 124, 185, 186, 191, 196, 198, 208, 215, 216, 226, 275, 338, 383, 389, 453, 457, 458, 519, 522
Hıristiyanlık 108
Hıristiyan-Müslüman Birliği (Müslüman-Hıristiyan Derneği) 185
Hicaz 70, 75, 112, 127, 143, 144, 146, 168, 219, 239, 251, 357, 373, 375, 403, 452
hilafet 29, 46, 153, 154, 282
hilafet devleti 29, 46
Hilton Oteli 484
Hindistan 74, 162, 164, 219, 226, 258, 281, 282, 286, 367
Hint alt kıtası 259
Hint-Germen 104
Hint-Hollanda 262
Hint-İngiliz kumpanyası 262
Hint Okyanusu 458
Histadrut 295, 296, 297, 302, 304, 313
Hitler 110, 268, 315, 316, 362, 429, 430, 442, 454
Hizbullah 17, 18, 29, 46, 47, 48, 324, 325
Hula Nehri 85
Huleh 235
Humus 169, 445
Hür Subaylar 398, 399, 403, 404, 406, 411, 412, 413, 414, 415, 419, 421, 422, 437, 439, 467, 473, 481, 489, 513, 559
Hüsâmeddin Cârullah 195
Hüseyin Hilmi Paşa 140
Hüseynî ailesi 87, 186, 187, 188, 194, 195, 247, 301, 355, 356
Hüsnü Mübarek 481, 559
Hüsnü Zaim 409, 410, 411, 412, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 462
Hz. Ömer Camii 142

I-İ
ılımlılar ekseni 17
Independent Türkçe 55
Irak 18, 20, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 43, 48, 51, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 112, 143, 146, 147, 150, 164, 171, 173, 174, 184, 190, 212, 213, 219, 220, 225, 227, 228, 230, 231, 234, 236, 238, 239, 243, 244, 246, 251, 263, 282, 290, 291, 292, 293, 327, 340, 355, 357, 358, 365, 369, 370, 372, 374, 378, 390, 393, 394, 395, 398, 399, 401, 402, 403, 409, 411, 413, 434, 437, 438, 439, 440, 443, 444, 446, 450, 452, 453, 455, 456, 462, 468, 474, 496, 503, 504, 505, 506, 510, 513, 514, 516, 517, 533, 537, 551, 571, 573
Irak Baas Partisi 400, 470, 472
Irak Baharı 32
Irak İslam Devleti 36
Irak işgali 28, 76
Irak Krallığı 61, 78, 467
Irak Kürdistanı 35
Isaak Markus Jos 101, 103

IŞİD 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 52, 56, 63, 64, 65
Itamar Rabinovich 16
Ivan Maisky 269
İbn Suud 243
İbrahim Anlaşmaları 242, 324, 341, 351
İbrahim el-Kebir 209
İbrahim Hakkı Paşa 128, 129, 130
İbrahim Hananu 212, 213, 282, 291, 292, 293, 441, 453
İbrahim Mahus 465
İbrahim Peygamber 95, 96, 97, 98, 106, 338
İdlib 29, 39, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 570
İhsan el-Câbirî 353
İhvan el-Kassam 209, 222
iki devletli çözüm 241, 242, 522, 526
İkinci Aliya 125, 206
İkinci Dünya Savaşı 22, 24, 83, 84, 86, 98, 113, 149, 173, 179, 224, 230, 238, 239, 246, 247, 251, 258, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 273, 286, 289, 311, 315, 316, 326, 354, 355, 356, 357, 361, 362, 363, 364, 365, 369, 375, 378, 379, 381, 384, 393, 395, 397, 401, 409, 428, 437, 440, 442, 447, 471
İkinci Faysal 440, 441
İkinci Londra Konferansı 254, 327, 328
İlerici Ulusal Cephe 454
İlyas Sersak 133
İlyâs Şûfânî 383, 389
İmam Bedr 516
İngiliz 20, 71, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 85, 86, 87, 106, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 259, 263, 269, 274, 276, 279, 282, 289, 290, 292, 293, 298, 301, 303, 305, 306, 307 309, 310, 311, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 335, 336, 337, 343, 344, 345, 351, 353, 354, 355, 356, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 375, 376, 378, 379, 381, 382, 386, 387, 391, 395, 396, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 416, 417, 422, 427, 428, 437, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 448, 452, 467, 477, 490, 493, 497, 499, 514, 526, 534, 537, 539, 543, 551, 554, 558, 572
İngiliz emperyalizmi 108, 192, 222, 261, 270, 278, 302, 304, 307
İran 17, 18, 20, 21, 24, 28, 29, 37, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 53, 56, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 146, 174, 219, 220, 241, 244, 259, 263, 288, 290, 325, 367, 432, 434, 437, 481, 510, 511, 515, 517, 570
İran-Irak Savaşı 190, 470

İran Şahlığı 286
İrgun 250, 255, 348, 361, 362, 363, 378
İ. S. Gryadunov 265
İshak 96, 97
İskenderiye 164, 247, 356, 365, 369, 414
İskenderiye protokolü 247
İskenderun Sancağı 81
İslamcılık 22, 68, 69, 71, 112, 174, 282
İslam Devrimi 481, 510, 511
İslam halifeliği 96
İslami Cihat 244
İslam Paktı 495
İslam ümmeti 432
İsmail 96, 97, 260, 279, 285, 293, 304, 309, 318, 369, 375, 573
İsrail 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 27, 28, 35, 42, 43, 54, 56, 57, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 84, 85, 93, 94, 95, 98, 104, 106, 107, 110, 112, 113, 114, 117, 118, 122, 124, 125, 126, 127, 131, 134, 135, 136, 138, 141, 142, 145, 146, 150, 175, 180, 181, 182, 187, 197, 198, 208, 209, 217, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 230, 231, 233, 234, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 248, 250, 251, 252, 254, 255, 259, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 284, 295, 297, 300, 322, 323, 324, 325, 328, 329, 334, 335, 337, 338, 339, 341, 342, 344, 345, 346, 347 348, 350, 351, 353, 354, 356, 361, 362, 363, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 376, 378, 380, 381, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 400, 401, 403, 404, 406, 407, 408, 411, 412, 415, 428, 434, 435, 436, 438, 448, 449, 450, 460, 467, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 499, 500, 503, 509, 514, 515, 517, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 561, 562, 563, 564, 566, 567, 569, 570, 572, 573, 574
İsrail Bilim Vakfı 272
İsrail Hava Kuvvetleri 547
İsrail Merkezi İstatistik Bürosu 330
İsrailoğulları 101, 102
İsrail Savunma Kuvvetleri 387
İsrail Sendikalar Birliği 296
İstanbul 17, 30, 68, 69, 71, 76, 77, 79, 80, 86, 87, 92, 94, 95, 97, 100, 113, 114, 116, 119, 122, 125, 128, 130, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 148, 150, 152, 153, 156, 160, 161, 181, 188, 214, 218, 234, 260, 264, 265, 266, 274, 296, 346, 350, 353, 380, 404, 456, 518, 524, 571, 572, 573, 574
İstiklal Partisi 187, 222, 247, 301, 353, 355, 356, 359
İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi 126
İsviçre 93, 94, 335, 440
İşçi Siyonizmi 295
İtilaf Devletleri 142, 152, 156
ittihad-ı İslam (İslam Birliği) 154
İttihat ve Terakki 69, 70, 71, 78, 138, 140, 149, 154
İyad Allâvî 32

İzak Navon 435
İzak Şamir 265, 348, 362, 363, 371
İzmir 189
İzzeddin el-Kassam 113, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 217, 221, 222, 223, 226, 227, 310, 311, 312, 395, 438
İzzet İbrahim ed-Dûrî 33

J
Jabotinsky 193, 200, 339, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 351, 353, 363, 521, 522, 532
Jacques Basnage 100, 101, 103
Jakabus Kann 149
James Michael Keeley 449
JCA 127
Jean Hellu 444
Jeffrey D. Feltman 17
Jewish Daily Bulletin 345
Joachim von Ribbentrop 272
John Glubb 405
John Spykman 466
John Woodhead 233
Jozef Hadic 132

K
Kabbani 131
Kabbani Vadisi 132
Kafkasya 158
Kahire 83, 160, 161, 218, 357, 371, 375, 400, 406, 414, 418, 424, 426, 429, 432, 437, 469, 477, 480, 481, 483, 487, 488, 489, 490, 493, 494, 496, 499, 505, 514, 524, 525, 536, 539, 549, 552, 554, 555, 556, 558, 563, 565, 573
Kahire Kulesi 482, 484
Kalkilya 191
Kamışlı 39
Kâmil el-Hüseynî 186
Kâmil Şekib 440
Kanal 157, 158
Kanal Harekâtı 160, 161, 162, 167, 168
Kanal Harekâtları 159
kapitalizm 260, 277
Karadeniz 189
Karl Haushofer 429
Karl Marx 257
Karma Ateşkes Komitesi 530
karşı koyanlar ekseni 17
Kasım Süleymani 37
Katamon 384
Katar 17, 18, 19, 20, 28, 29, 36, 39, 46, 50, 52, 58, 174, 190, 220, 245
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 89
Kayıp Anlatı 15, 20, 21, 24, 410
Kayzer 352
Kazablanka 545
Kazımeyn 73
Kefer Şuba 474
Kemal Lebvânî 570
Kenan diyarı 97
Kenan İbranileri 102
Kenanlılar 95
Kenan ülkesi 95
Kennedy 480
Kerame Savaşı 538, 539
Kerbelâ 73, 74, 76
Kerkük 33, 35, 37, 63, 65, 504
Kermit Roosevelt 412, 414, 475
KEYK 283, 299, 304, 305
KGB 474
Kıbrıs 454
Kırım Savaşı 123
Kızıldeniz 454
Kızıl Ordu 268, 316, 317
Kibya 548
King-Crane Komisyonu 179

King David Oteli 239, 250
Kitab-ı Mukaddes 91, 100, 104, 106, 108
Knesset 17, 495
Komintern 266, 277, 287, 288, 289, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 318, 319, 321, 573
Komintern Altıncı Kongresi 282, 283
Komintern Beşinci Kongresi 281, 305
Komintern Birinci Kongresi 273, 274, 275
Komintern Dördüncü Kongresi 280
Komintern İkinci Kongresi 276
Komintern Üçüncü Kongresi 279, 280
Komintern Yedinci Kongresi 283, 284
komünist 22, 266, 273, 276, 278, 279, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 300, 302, 305, 311, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 396, 399, 401, 413, 424, 434, 435, 436, 437, 449, 455, 460, 461, 463, 485, 486, 494, 502, 503, 504, 505, 506
Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) 279, 308
Komünist Parti 265, 266, 271, 274, 275, 276, 278, 281, 285, 290, 294, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 351, 352, 454, 455, 460, 463, 464, 466, 468, 504, 505, 572
Komünist Parti Manifestosu 455
Komünist Yahudiler 302
komünizm 299, 303, 424, 485, 498, 506
Kont Bernadotte 389, 540
Konya 89
Kore 288, 438
Körfez Savaşı 28, 30
Kral Abulaziz bin Suud 251
Kral Claudius 479
Kral Fârûk 396, 403, 404, 405, 413, 414, 423, 489, 490, 494
Kral Fuad 112
Kral Hüseyin 440, 468, 546, 548, 552
Kraliçe Gertrude 479
Kudüs İbrani Üniversitesi 136
Kudüs Müftülüğü 187, 188, 190, 192, 193, 194, 243, 278, 335, 355, 514, 534
Kuneytra 570
Kurtuluş Savaşı 173, 292, 395
Kutsal Kitap 95, 338
KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) 287, 288, 455
Kuveyt 28, 61, 62
Kuvvetli 132
Kürdistan Bölgesi 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 51, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 66
Kürdistan Yurtseverler Birliği 63
Kürt özerk bölgesi 30
Kütahya 89
KYB 63

L

Laden Nehri 85
laikleşme 189
Lawrence 86
Lazkiye 39, 46, 81, 209, 445
Lehi ajanları 384
Le Jeune Turc 139
Le Monde 465

Lenin 260, 261, 266, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 291, 292, 293, 464
Lenin Okulu 288
Leon Panetta 37
Levi Eşkol 477, 531, 532, 533, 555, 557, 567
Libya 17, 20, 29, 55, 173, 174, 282, 290, 340, 403
Likud Partisi 348, 350
Liman Von Sanders 155, 157 162
Livâ el-İskenderun 81
Llyod Geroge 141
Lod 388
Lohmei 250
Londra Konferansı 236, 375
Loraine 234
Lord Balfour 72, 143, 144, 176, 178, 238
Lord Grey-Hill 136
Lord Peel 226
Lord Rothschild 141, 176
Lübnan 18, 20, 28, 29, 43, 68, 69, 72, 73, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 112, 131, 132, 147, 149, 150, 169, 171, 174, 184, 190, 219, 227, 228, 236, 240, 241, 263, 268, 290, 292, 317, 324, 325, 327, 340, 344, 357, 358, 365, 370, 372, 377, 378, 385, 389, 390, 394, 405, 434, 442, 443, 444, 445, 452, 454, 464, 467 469, 474, 510, 528, 533, 539, 540, 544, 546, 547, 549, 570, 574
Lübnanlı Hıristiyanlar 451, 453

M

Maan 86, 370
MacDonald Beyaz Belgesi 332, 354, 356, 362, 365, 369, 379
MacDonald Beyaz Kâğıdı (kitabı) 236
MacDonald Planı 237, 238, 315, 326, 354, 356, 361, 364, 365, 379
Madeleine Albright 16
Madrid Konferansı 16, 20, 21
Mağrib 20
Mahmud Abbas 238, 244
Mahmud Fevzi 501
Mahrusa 414
Majid Khaddûrî 399
Maksim Litvinov 272
Malaya 433
Mâlikî 31, 32, 33, 35, 36, 37
manda 73, 78, 83, 84, 112, 134, 136, 147, 149, 150, 152, 171, 173, 178, 180, 184, 187 193, 196, 197, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 215, 221, 225, 230, 237, 239, 240, 242, 246, 249, 250, 255, 263, 270, 275, 276, 288, 290, 298, 303, 305, 307, 310, 311, 317 318, 332, 335, 345, 349, 354, 355, 360, 364, 375, 380, 387 393, 394, 395, 397, 404, 428, 441, 442, 448, 450, 453, 473, 514, 517, 526, 534, 537 539
Mardinî 132
Marks 259, 260
Marksist-Leninist 455
Marksizm 174, 260, 294, 398, 399, 460
Mark Sykes 166, 175, 176, 258
Mârûnî 68, 69, 81, 88
materyalist 261, 286, 459, 461
Mâverâ-yı Ürdün 80, 200, 240
Mâverâ-yı Ürdün Emirliği 85, 86, 88
Mazliyah 140

McMahon 67, 170, 171, 232, 339, 340
Meclis-i Meb'ûsan 133
Mehmed Akif 69
Mehmet Ali 426
Meir Amit 477, 549
Mekke Şerifi 188
Menahem Begin 250, 348, 371
Menbic 40, 41, 49
Merc İbn Amir 131
Merkezi Devletler 156
Mersinli Cemal Paşa 157, 159
Mesud Barzani 22, 63, 64, 66
Meydan 457
Meyselun 82, 167, 340
Mısır 17, 18, 20, 27, 67, 70, 72, 78, 84, 89, 102, 112, 117, 144, 149, 150, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 171, 173, 174, 184, 189, 209, 214, 219, 227, 236, 247, 282, 292, 324, 327, 337, 339, 340, 344, 351, 356, 357, 365, 369, 370, 372, 375, 378, 383, 385, 391, 393, 394, 398, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 453, 455, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 488, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 507, 508, 509, 513, 514, 515, 516, 517, 523, 530, 533, 534, 535, 536, 539, 540, 546, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 569, 570, 571
Mısır Komünist Partisi 290, 485
Mısır milliyetçiliği 69
Mısır Silahlı Kuvvetleri 415
Mifleget Poalim Sozialistit 297
Mihver Devletleri 231, 249, 320
Milletler Cemiyeti 81, 83, 112, 196, 200
Milli Blok 80, 82, 83, 89, 112, 359, 394, 453
Milli Kurtuluş Hareketi 463
Milli Savunma Bakanlığı 55
Milli Savunma Partisi 187, 209, 230, 238, 247, 301, 355, 359
Milli Su Şebekesi 543, 546
milliyetçilik 68, 70, 79, 92, 95, 99, 101, 106, 107, 108, 169, 173, 214, 394, 395, 402, 424, 446, 452, 457, 461
Milliyetçi Toplumcu Parti 454, 463
Mirliva Sedat 156, 162, 163
Mişel Eflak 404, 447, 451, 452, 454, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 469, 470, 516
Mişel Sarici 132
Mişel Tayan 132
Moğol 104, 285
Molotov-Ribbentrop Paktı 272
monarşi 400
Mordechai Altshuler 272
Morrison Planı 252, 253, 326, 327, 328
Moses Hess 99, 103
Moskova 42, 54, 57, 266, 267, 268, 270, 272, 315, 316, 318, 321, 438, 485, 488, 505, 553, 556, 565, 567
Mossad 477, 549
Moşav 126

Moşe Dayan 390, 521, 522, 538, 545, 553
Moşe Levy 114, 118, 119, 139
Moşe Şertok/Şaret 87, 244, 250, 369, 377, 386, 476, 529, 532, 533
MPS 297, 298, 299, 300
Muammer Kaddafi 174, 399, 403
muhafazakâr 394, 397, 398, 399, 401, 453, 463, 503, 513, 514, 517, 527, 528, 539, 552
Muhammed Abduh 209
Muhammed bin Salman 434
Muhammed Dahlan 244
Muhammed Ferid 291
Muhammed Kürd Ali 71
Muhammed Şaar 38
Muhammed Tabâtabâî 73
Muhsin Ebû Tabih 74
Muhsin el-Barazi 405
Muhsin Refikdust 510
Mumanaa/Direniş Ekseni 19
Muntada el-Arabî 185, 186
Murad Dana 132
Musa Budeiri 273, 274, 279, 281, 294, 298, 305, 310, 321
Musa el-Alemî 235, 353
Musa el-Budayrî 195
Musa Kâzım el-Hüseynî 195
Mustafa Barmada 453
Mustafa Kemal 112, 151, 157, 159, 214, 427, 449
Mustafa Reşit Paşa 123
Musul 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 76, 504
Mücahitler Umumi Karargahı 215
Müftü Kâmil 195
Müslüman Kardeşler 18, 19, 36, 174, 371, 383, 421, 536
Müslüman Komünist Örgütlenmeler Merkez Bürosu 289
Müslüman Meseleleri Komiserliği 289
müşâ' 133

N
Nablus 98, 207, 208, 222, 223, 306, 551
Nachman Syrkin 295
Nâdi el-Arabî 185, 186, 191
Nahal Oz 521
Nahum Goldmann 110
Nakab 327, 541
Nakb 132
Nakba 27, 67, 72, 89, 112, 113, 147, 169, 323, 366
Nakşibendi Ordusu 33
Narkomants 287
Nâsıra 16, 70, 133, 333, 388
Nâsırcılık 174, 398, 440, 472, 560
Nâsır Hüsso 55
Nathan Birnbaum 92, 94
NATO 19, 54, 438, 467, 496, 518
Nâzım Bey 140
Nâzım el-Kudsî 453
Nazi 98, 207, 230, 231, 247, 270, 272, 284, 315, 316, 321, 355, 356, 362, 429
Necef 73, 76, 390, 541, 546
Necib Sadaka 143
Necmettin Sadak 518
Neşâşîbî 87, 184, 186, 187, 194, 195, 209, 238, 242, 244, 248, 301, 310, 311, 335, 339, 355, 356, 358
Netanyahu 434
Neville Chamberlain 239
Newlisnki 114, 116, 120
Neyneva 35, 63
Nikita Hruşçov 25, 438, 501
Nil 98, 482
NİLİ 160

Nixon 498, 499
Nizar el-Hazreci 61, 62
Nureddin Atasî 465
Nureddin Bey 134
Nuri Sait Paşa/Nuri el-Said 227, 228, 243, 358, 394
Nusra 39, 45, 47, 51, 52, 570

O-Ö
Obama 44, 46, 47, 64
Odessa 158, 162
OECD 519
Ophelia 479
OPT-Occupied Palestinian Territories 330
Orta Asya 259, 282
Ortadoğu Savunma Örgütü (MEDO) 494, 495, 498, 501
Ortadoğu Savunma Paktı 467
Ortodoks Yahudiler 199
Oslo Anlaşması 220, 236, 237, 240, 241, 242, 337 350, 523
Osmanlı-Alman ittifakı 258
Osmanlı Devleti 22, 23, 28, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 84, 85, 88, 89, 111, 114, 115, 117 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 179, 181, 188, 189, 190, 191, 205, 206, 232, 245, 263, 274, 281, 289, 293, 296, 322, 352, 353, 364, 394, 395, 402, 441, 517, 518, 520, 569
Osmanlı dış borçları 116, 117, 118, 147
Osmanlı İçişleri Bakanlığı 153
Osmanlı İmparatorluğu 68, 76, 96, 123, 130, 286, 572
Osmanlı Mebuslar Meclisi 187
Ömer Bitar 209
Ömer Makram 416
Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) 42, 43, 49, 50, 51, 52
Özerklik Üzerine Mektup 347
Özgür Fransa 83, 84, 442, 443
Özgür Fransa Kuvvetleri 83, 443

P
pan-Arap 309, 353
Pan-Arap milliyetçiliği 150
panislamizm 280, 281, 282
Paole Siyon 198
Paris 68, 80, 86, 105, 110, 115, 123, 145, 164, 166, 170, 171, 345, 373, 381, 402, 406, 407, 408, 416, 456, 459, 460
Paris Barış Konferansı 145, 345, 416
Passfield White Paper 203
Pazarlık 115, 116, 573
Peel Komisyonu 87, 314, 383
Peel planı 314
Percy Cox 77
Pers 102
Pers yayılmacılığı 434
Peşmerge 37, 63
Petah Tikva 126
PEW 245
Philip Mattar 87, 184, 188, 189, 192, 193, 194, 198, 201, 202, 204, 208, 211, 212, 223, 225, 244
Philippe Petain 83, 442
PKK 52, 60
Plan D 384, 385
Poalei Zion (Siyon İşçileri) Partisi 261, 266, 276, 297, 352

pogrom 306, 307, 308, 313, 338
Polonius 479
Polonya 92, 103, 106, 269
Pravda 271
Prens Abdulilah 440, 441
Prens Şere 440
proletarya devrimi 261, 274, 275, 277, 279, 280, 352
Proleter Siyonizm 295, 298, 299, 300, 301, 302
protektora 441
PYD 39, 40, 41, 42, 49, 56

R
Râgıb Bey en-Neşâşîbî 187
Ragıb Neşâşîbî 195, 230
Rakka 41, 42, 46, 48, 49, 51
Ralph Bunche 533
Râşid Ali el-Kilânî 83, 230, 231, 440
Raşya 88
Reşîd Rızâ 69, 189
Reuven Shiloah 390
revizyonist 193, 200, 235, 314, 339, 344, 346, 348, 353, 361
Revizyonist Siyonizm 345, 346
Rıza es-Sulh 71
Ribhi Hallum 137, 329
Ridâ el-Rikâbî 79
Rifaa el-Tahtavî 69
Rimland 466
Rişon LeZion 200
Rivâyetü'l Mefqûda 15
Riyad Sulh 353
Roberd Ford 43
Rodezya 246, 356, 359
Rojava 39, 40, 41
Roma İmparatorluğu 96
Roma ve Kudüs 99
Ronald Storss 191
Roosevelt 251, 357, 358, 412, 445
Rothschild 115, 122, 123, 127, 128, 130, 276, 336, 572
Royal Monceau Oteli 381
Rudolf Goldschmid Sonnebor 379
Rudolf Hess 429
Rumeysa aşireti 74
Rum Ortodoks 451
Rusların Gözüyle Ortadoğu 264, 461, 573
Ruso 140
Rüşdi el-Kikhiyâ 453

S-Ş
S-400 54
Saad Zaglul 89, 416, 417, 422, 441
Saat Meydanı 384
Sadabat Paktı 219
Saddam Hüseyin 22, 28, 61, 66, 470, 472, 516
Sadr 30
Safed 202, 203, 209, 333
Safiyyuddin Kudura 132
Said el-Cezâirî 79
Said Halim Paşa 69
Sakr Ebû Fahr 131
Salah Bitar 404, 452, 456, 457, 460, 463, 464, 465, 469, 470, 516
Salah Cedid 469, 470, 553
Salo Wittmayer Baron 106
Sami Günzberg 234
Sami Hınnâvî 411, 450, 451, 452, 462
Samiriye 98
Samu 550, 552, 553
San Remo Konferansı 72, 73, 77 80, 81, 82, 84, 111, 171, 205, 290, 366, 393, 440
Satı el-Husri 70
savunma cihadı 37
Sayda 71, 88, 132

SDG 42, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59
SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü) 467, 496
Sebag 132
seferberlik 65, 73
seffah 70, 170
Sekizinci Siyonist Kongre 342
Selam 131, 132
Selanik 138, 139, 156, 164
Selim Ali Selam 71
Semâve 74
Semiramis Oteli 384
Sentezci Siyonizm 342
Sersak 131, 200
Sersak ailesi 131, 201
Seyyid Cemâleddin 68, 112
Sezar Yasası 56
Siam 433
silahlı direniş 17 57, 73, 87 205, 208, 209, 212, 213, 214, 217 218, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 230, 232, 243, 244, 291, 310, 311, 320, 355, 441
Sina Çölü 155, 159, 165
Siyasi Siyonizm 342, 343
Siyonist-Dürzi ittifakı 235
Siyonist Icra Komitesi 353
Siyonist lobi 253, 270, 328, 338
Siyonist Sosyalistler 198
Siyonist Yahudi Ajansı 87
Siyonizm 22, 70, 91, 92, 93, 94, 99, 103, 105, 107 108, 109, 110, 112, 119, 134, 136, 139, 140, 142, 179, 189, 192, 197 203, 204, 222, 235, 257 261, 270, 273, 279, 280, 289, 291, 294, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 313, 315, 316, 317, 319, 320, 322, 341, 342, 347, 348, 351, 352, 353, 360, 361, 376, 384, 404
Skopus Dağı 136
Sky News Arabia 20
Soğuk Savaş 67, 72, 150, 174, 264, 266, 268, 322, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 487, 495, 496, 518
Solod 488
Sonnenborn Institute 249, 379
Sosyalist İşçi Partisi (MPS) 290
sosyalist Siyonistler 235, 352
Sovyet Filistin'i 198
Sovyetler 22, 254, 257, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 277, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 299, 300, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 324, 331, 333, 336, 365, 368, 375, 378, 385, 411, 428, 433, 460, 467, 475, 485, 486, 488, 492, 493, 495, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 518, 520, 540, 543, 553, 555, 557, 564, 565, 566, 573
Soykırım 272
sömürgecilik 69, 258, 286, 348, 395, 402, 414
sömürgeler 276, 460
SSCB 264, 265, 267, 268, 269, 271, 487, 556, 565
Stalinist Orta Doğu politikası 273
Stern 348, 362, 379, 380, 383, 384, 389
Sudan 244, 325, 340
Sultan Paşa el-Atraş 81, 212, 233, 282, 441, 453
Sultan Paşa el-Atraş isyanı 80, 82, 89, 173, 442
Sunday Times 323, 338
Sur 71, 132
Surive 15, 16, 17 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 38,

39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 68, 69, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 112, 132, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 153, 155, 157, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 184, 189, 190, 191, 192, 193, 200, 205, 206, 209, 212, 213, 219, 220, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 240, 241, 244, 251, 258, 263, 266, 281, 282, 290, 291, 292, 293, 317, 325, 327, 339, 340, 343, 344, 357, 358, 365, 370, 371, 372, 374, 375, 377, 378, 382, 385, 390, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 409, 410, 411, 412, 413, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 474, 481, 493, 495, 496, 497, 503, 504, 510, 513, 514, 515, 516, 521, 529, 530, 533, 534, 535, 536, 537, 540, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 561, 562, 564, 566, 567 569, 570, 572, 573, 574

Suriye Baas Partisi 400, 455, 472, 561

Suriye Demokratik Güçleri 41

Suriye Destek Grubu 48

Suriye el-Cenûbiye' [Güney Suriye] 191

Suriye Halk Partisi 453

Suriye Komünist Parti 455, 464

Suriye Krallığı 61, 77, 144

Suriye Kürdistan 40, 56, 65

Suriye-Lübnan Komünist Partisi 455, 460

Suriye Milli Ordusu 43

Suriye Milliyetçi Toplumcu Partisi 451, 453

Suriye Ulusal Koalisyonu 570

Suriye ve Irak Baas Partileri 399

Suriye ve Libya komünist partileri 290

Sussanna Operasyonu 530

Suudi 17, 18, 19, 20, 28, 29, 37, 39, 40, 45, 46, 47, 64, 72, 75, 150, 174, 219, 220, 236, 242, 243, 244, 245, 251, 291, 324, 327, 357, 358, 365, 370, 372, 390, 398, 399, 446, 448, 453, 467, 468, 473, 496, 497, 516, 526, 541

Suveyda 81, 445

Süleyman Mahmud 440

Süleyman Peygamber 98

Süleyman Soylu 54

Süleyman Tapınağı 201

Sünni 18, 31, 32, 33, 36, 39, 64, 65, 72, 76, 77, 402, 457

Sünni federal bölge 32, 33, 64

Sünni federalizm 32

sürgün 74, 95, 98, 105, 106, 107, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 243, 246, 271, 313, 353, 355, 368, 389, 417, 453, 516, 535

Süveyş Kanalı 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 238, 258, 259, 407, 408, 437, 477, 489, 500, 530

Süveyş Kanalı Harekâtı 152, 155, 157 162

Süveyş krizi 409, 478, 486, 487, 496, 497, 498, 499, 500, 505, 509, 514, 530, 536, 542, 566
Sykes Picot 27, 28, 29, 30, 61
Sykes-Picot Anlaşması 38, 41, 67, 68, 72, 78, 79, 80, 82, 85, 88, 143, 144, 151, 166, 167, 169, 171, 176, 179, 240, 258, 290, 340
Şah 219
Şam 16, 20, 28, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 70, 71, 79, 81, 85, 87, 134, 149, 158, 165, 169, 191, 193, 228, 229, 383, 405, 445, 447, 448, 449, 457, 469, 470, 547, 548, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 562, 566
Şaret 386, 476, 477, 529, 530
Şeba Çiftlikleri 474
Şema 132
Şeria/Ürdün Nehri 85, 86, 240, 339, 343, 344, 524, 530, 543, 544, 545, 546, 547
Şerif Hüseyin 21, 22, 23, 27, 29, 61, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 88, 112, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 151, 153, 166, 168, 170, 171, 175, 176, 178, 180, 184, 187, 188, 189, 190, 200, 206, 213, 227, 239, 240, 251, 290, 291, 292, 293, 336, 340, 343, 357, 358, 370, 373, 375, 394, 402, 403, 428, 439, 452, 569
Şeyh Ferhan el-Sadi 209
Şeyh Salih Ali 209
Şiî 33, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 282, 335, 516
Şiî âlimler 72, 73, 76, 78
Şii-Sünnî çatışması 36
Şiî-Sünnî dayanışması 74
Şiî ulema 77, 282
Şimon Dubnov 104
Şimon Perez 18
Şlomo Sand 91, 100, 102, 104, 106, 107, 108
Şmuel Divon 406, 407, 408
Şomer (Muhafızlar) 295
Şükrü el-Aselî 70, 133
Şükrü el-Eyyûbî 79
Şükrü el-Kuvvetli 84, 405, 443, 444, 445, 448, 449

T
Tahir Hüseynî 188
Tahran 57, 73, 211, 384, 410, 443, 571
Talat 140, 157
Taline Ter Minassian 259, 266, 286, 288
Tanzimat 135
Târık Hâşimî 32
Tarık Yusuf İsmail 259, 284, 318
tartışmalı bölgeler 37, 63
Tasvîr-i Efkâr 159, 170
tefeci 262
Tel Aviv 125, 199, 385, 387, 388, 405, 518, 526, 556
Tevini 131, 132
Teyan 131, 132
The Cradle 33, 34
The Jewish Telegraphic Agency 271
Theodor Herzl 23, 93, 94, 108, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 125, 138, 141, 147, 190, 233, 234, 259, 352
The Times 179, 494
Tiran Boğazı 557, 563, 566, 567
Tohnit Dalet 385
Trans Ürdün Emirliği 86
Troçkistler 273

Truman 251, 252, 253, 327, 385, 490
Truman Doktrini 396
Tulkerim 223, 333, 552
Türkiye 17, 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 76, 93, 97, 113, 114, 119, 120, 137, 139, 140, 156, 158, 162, 163, 174, 190, 213, 219, 220, 233, 234, 241, 259, 263, 286, 288, 290, 292, 293, 353, 362, 367, 374, 434, 435, 436, 438, 450, 467, 468, 495, 517, 518, 556, 570, 571, 572
Türkiye-İsrail ticarî ilişkileri 519
Türkleştirme 69, 189
Türkmen 55
Tzippi Livni 18

U-Ü
Ukrayna 104, 266, 267, 268
Ulusal Askeri Örgüt 361, 362, 363
Ulusal Cephe 443
Ulusal Diyalog Konferansı 16
Ulusal Otorite 248
Ulusal Öğrenci Gençlik Kongresi 313
Ulusal Parti 453, 462
Ulusal Polis 34
Ulusal Yahudi Fonu 131, 132
ulusal yurt 177, 178, 299
Uluslararası Komünist Hareket 273
Umman 473
UNSCOP 254, 255, 331, 332, 367, 368, 373, 376
Urâbî Paşa 416
Usâme bin Ladin 18
Usâme Nuceyfî 32
Uyun el-Kara` (Rishon le-Zion) 127
Üçüncü Dereceden Mecidiye Nişanı 121
Ürdün 17, 18, 28, 44, 45, 61, 72, 79, 80, 84, 87, 88, 112, 147, 150, 171, 174, 184, 190, 193, 200, 225, 227, 228, 235, 236, 240, 244, 248, 251, 265, 290, 291, 314, 327, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 357, 358, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 383, 389, 390, 391, 394, 398, 403, 405, 434, 437, 440, 445, 446, 450, 452, 453, 454, 467, 473, 496, 497, 515, 517, 524, 525, 529, 533, 534, 536, 537, 538, 540, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 554, 558, 567
Ürdün Hâşimî Krallığı 85, 86, 365, 399
Ürgüplü Hayri Efendi 72

V
Varşova Paktı 557, 563
Vefd Partisi 89, 112, 403, 416, 421, 441
Verimli Hilal 452, 453
Vichy 83, 442, 443
Vichy hükümeti 83, 442, 443
Victor Jacobson 138, 139
Viyana 48, 94, 111, 115, 118, 298
V. Mihri 213, 214, 215, 218, 219
Von Kress 160, 163, 168
Vyaçeslav Molotov 272

W
Waddah Hanfer 19
WAFA 524, 525

Wall Street Journal 57
Walter Hollstein 94, 99, 105, 110, 136, 137, 177, 261, 263, 273, 332, 339, 343, 344, 354, 363, 386
Washington 39, 42, 50, 56, 58, 266, 268, 326, 395, 424, 425, 473, 480, 481, 485, 487, 488, 494, 498, 501, 518, 531
W. F. Stirling 405
Wilson 74, 79, 179, 180
Wilson Prensipleri 79
Winograd Komisyonu 324
Winston Churchill 86, 141, 444, 445, 490, 494
Wolf Auerbach 301
Woodhead Komisyonu 233, 235
Woodhead Raporu 233, 234, 253

X
XVI. Siyonistler Kongresi 109

Y
Yad Vashem 272
Yafa 111, 115, 125, 129, 168, 171, 181, 198, 199, 203, 207, 215, 222, 243, 333, 343, 382, 384, 385, 387, 551
yağmacılık 387
Yahuda 98, 101
Yahudi 22, 23, 84, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 148, 152, 161, 164, 166, 167, 170, 173, 176, 177, 178, 180, 185, 190, 192, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 214, 218, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 239, 240, 241, 244, 245, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 259, 261, 262, 265, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 276, 277, 280, 288, 289, 290, 294, 295, 297, 298, 300, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 315, 316, 319, 321, 326, 328, 332, 333, 338, 339, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 354, 355, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 474, 515, 519, 521, 522, 572, 573
Yahudi burjuvazisi 275, 301
Yahudi Devleti 93, 106
Yahudi eyaleti 143, 144, 149, 327
Yahudi Filistin 182, 235, 343
Yahudi İcra Komitesi 353
Yahudi komünistler 299, 302, 303
Yahudi Komünistler 198
Yahudi lejyonu 353
Yahudilik 23, 91, 94, 101, 103, 106, 109, 119, 239, 303, 347, 359
Yahudi Özerk Bölgesi 269, 271
Yahudi sermayedarları 275
Yahudi yerleşimciler 279, 304, 312, 314, 320
Yahya Hammuda 539
Yakındoğu 259, 263, 264, 266, 284, 287
Yakup 97
yapı söküm stratejisi 44, 46, 47, 48, 49

Yaser Arafat 18, 190, 220, 241, 244, 340, 510, 517, 523, 524, 529, 531, 535, 536, 538, 539, 547, 551, 570
Yemen 20, 225, 236, 327, 357, 365, 401, 496, 510, 516, 549, 556
Yeni Osmanlıcı 35
Yeni Siyonist Örgüt 200
Yeni Zelanda 164
Yeşil El 209
Yevgeni Finkel 267, 269
Yevgeni Kissilev 505
Yevgeni Primakov 264, 265, 266, 267, 271, 277, 278, 413, 437, 461, 469, 474, 476, 487, 493, 499, 500, 506, 507, 524, 525, 529, 530, 531, 555, 556, 557, 558, 559, 562, 565
Yıldırım Orduları Grubu 155, 156, 157, 160, 162, 163, 169
Yişuv 304, 312, 320, 321, 352
Yukarı Celile 209, 235
Yusuf 18, 19, 36, 132, 292, 465, 550
Yusuf el-Karadâvî 18, 19, 36
Yusuf Zuayyen 465, 550
Yüksek İslam Konseyi 187, 196, 207, 229, 306
Yüzyılın Anlaşması 242, 266

Z

Zagros Dağları 454
Zahle 88
Zeki Arsûzî 452, 454, 456, 457, 458, 470
Zeytin Dalı 29, 42, 43, 53, 54, 56, 57, 60
Zikhron Ya'akov (Zemarin) 127
Zürih 109
Zvi Rudy 99

Direniş'in Kayıp Anlatısı

KAYIP DİRENİŞ

1914-1967

Elinizdeki kitap, 'Direnişin Kayıp Anlatısı' adlı üç bağımsız kitaptan oluşan dizinin birinci kitabıdır. Bu kitapta belgeleriyle cevap bulacağınız yüzlerce sorudan bazıları şunlar:

- Yabancı güçler bölgeye kimlerin işbirliği ile müdahale ediyor? Şerif Hüseyin kimdir, günümüzde onun rolünü kimler oynuyor? Bölge liderleri, işgalcileri neden müttefik olarak görüyor?
- Yahudiler gerçekten bir millet mi? Yahudi milleti ne zaman icat edildi? Siyonistlere göre Yahudilik bir din mi? Filistin gerçekten Yahudilerin ana yurdu mu?
- II. Abdülhamid Siyonistlerle mücadele mi etti yoksa onlarla işbirliği mi yaptı? Siyonistler Filistin'de en çok Osmanlı döneminde mi İngiliz döneminde mi toprak satın aldı?
- Filistinliler gerçekten topraklarını mı sattı? İsrail, Filistinliler toprak sattığı için mi kuruldu? Toprak satanlar kimlerdi?
- Fransa Filistin'i neden istemedi? İngilizler Filistin'i Siyonistlere vermek için mi işgal etti? İngilizlere Hâşimîler mi daha çok hizmet etti Siyonistler mi?
- İngiliz yönetici Siyonist Herbert Samuel Hacı Emin el-Hüseyni'yi neden Kudüs müftüsü tayin etti? Hacı Emin el-Hüseynî, bir direniş lideri miydi?
- Emperyalizm karşıtı bilinç neden II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başladı? Araplar 1948 Savaşı'nı neden kaybetti?
- Sovyetler Birliği neden Siyonist hareketi destekledi? Stalin'in desteği olmasa İsrail kurulabilir miydi?
- Cemal Abdünnâsır ve Baas Partisi'nin belirleyici olmasında Filistin'in rolü neydi? Nâsır Amerikan karşıtı ve solcu muydu? Nâsır neden CIA ve İsrail'le gizli ilişkiler kurmuştu?
- Araplar 1967 Savaşı'nı Sovyetlerin yanlış istihbarat vermesi yüzünden mi kaybetti?

YDY

9 786257 555975